

Boh. Bauše

Drůbež

ALOIS HYNEK
v Praze.

DRŮBEŽ.

Kurové, holubi a vodní ptáci domácí.

Přírodopis, chov a plemenění
všech nyní pěstovaných druhů, plemen a odrůd.

Na základě pramenů cizích a domácích

spracoval

BOHUMIL BAUŠE.

S 216 barevnými vyobrazeními na 24 tabulkách a četnými dřevoryty v textu.

NÁRODNÍ KNIHOVNA

1000636979

V PRAZE.

NAKLADATELSTVÍ * ALOIS HYNEK * KNIHKUPECTVÍ.

[1899]

UKAZATEL.

Články * poznamenané jsou ilustrované

A.

- *Aix sponsa 283.
- Albinismus 1.
- *Andaluzka 67.
- Andulky 332
- Anas 264.
- *Anas boschas 268
- Anas domestica 275.
- Anas galericulata 285.
- Anas mediterranea 281
- Anatidae 263.
- Anatina 267.
- Anser aegyptiacus 311.
- * — albifrons 297.
- arvensis 296
- * — bernicla 308.
- brachyrhynchus 296.
- canadensis 307.
- crispus 312
- cygnoides 304.
- domesticus 299.
- * — ferus 291.
- hyperboreus 290.
- * — leucopsis 306.
- ruficollis 310
- * — segetum 295
- Astrildy 334

B.

- Bazdeta 218.
- birminghamská 225.
- dlouhozobá 219
- * — krátkozobá 218.
- * — křivozobá 220.
- * — přímozobá 223
- Bankivka divoká 17.
- * — krotká 25.
- * — rousná 37.
- Bantamka bílá 28.
- * — černá 28.
- krahujčí 29.

Bantamka nankingská 29.

- * — Pekingská 39
- stříbrná 32.
- * — zlatá 30.
- zlatokrká 28.
- * — zaponská 35.
- Barva oka holubů 171
- Bažant 122.
- Bažant stříbrný 132.
- zlatý 130.

Bekyně 190

- *Bělohlávek 190.
- * — běloocasý 190.

*Bojovnice 72.

*Bojovnici angličtí 32.

*Bojovník slepičí 74.

* — zadoindický 34.

— žlutý 73.

Brabantka 60.

Bradáček durinský 55

Brahma 80.

*Breda 64.

*Bublák 238.

— hladkohlavý 240.

* — ruský 240.

Bylbyl 334.

C.

- Cairina moschata 282.
- Carpophagidae 154.
- *Columba anglica 227.
- * — austriaca 236.
- brachyura 236.
- brevicauda 236.
- coronata 246
- * — cucullata 237.
- daeypus 240.
- dimacha 225.
- gallica 229.
- * — gallinaria 236
- * — gutturosa 225.

*Columba laticauda 233.

— inigratoria 243.

— minima 232.

— gutt. nana 232.

* — pomerania 230.

* — pragensis 231.

* — romana 240.

* — saxatilis 160.

— saxonica 231.

— setacea 242.

* — tympanizans 238.

— Victoriae 247.

Columbidae 164.

Cygnus 316.

— atratus 328.

— musicus 321.

* — nigricollis 323.

— olor 317.

*Čaplk vídeňský 201

*Čerkeska 66.

*Černoohlávek 190.

— černoocasý 190.

Červená karkulka 53.

Čmelici 263.

Čmelík ptáci 117.

D.

- *Damascénan 210.
- Dějiny kura 6.
- *Diagram voláče 229
- *Dominikánka 68.
- *Dorkinka 67.
- Doupňák 158.
- *Dragoun 224.
- Drůbežnictví v Číně 277.
- *Drůbežník trojdlůň 104.
- Dvojvyvolávač 54.

E.

Ectopistes 243.

F.

- *Fénix 70.
- starých 131.
- Florenčan 236.
- Frkačka 260.

G.

- Gallinaceae 4.
- *Gallopavo rusticulus 144.
- *— silvestris 139.
- Gallus 4.
- *— bankiva 18.
- *— Sonnerati 22.
- Stanleyi 23.
- varius 23.
- Geotrygon 246.
- Geotrygonidae 154.
- Gyrantes 154.

H.

- *Hamburčanky 52.
- Hedbávník 242.
- *Hedbávný kur japonský 41.
- *Hejlák 177.
- *Holandanka 59.
- *Holub běloocasý 191.
- *— berberský 216.
- *— domácí 165.
- *— hyacinthový 175.
- *— illyrský 177.
- krvavý 246.
- *— ledňák 175.
- ocasatý 243.
- *— ohnivák 178.
- *— poštovní 178.
- *— sibiřský 175.
- *— skalní 160.
- *— skřivánci 176.
- *— špačkokrký 192.
- stěhovavý 243.
- *— šupinatý 174.
- *— Svýcar 192.
- vějířový 247.
- vrabčí 245.
- Holubi 154.
- barevní 189.
- běžci 154.
- plemenní 194.
- Hřivnác Bergský 55.

*Hudanka chocholatá 61.

- *Husa bělolící 306.
- *— berneška 308.
- domácí 299.
- emdenská 303.
- kadeřavá 312.
- kanadská 307.
- labutí 304.
- nilská 311.
- *— polní 295.
- pomořanská 304.
- *— popelavá 291.
- rolní 296.
- rudokrká 310.
- radonohá 296.
- sněžní 290.
- toulonská 303.
- *— turkyně 297.
- vlašská 304.
- Husy 288.

Ch.

- *Chabo 35.
- Chamaepelia 245.
- Chocholáč turecký 60.
- Choroby volete 260.
- Chov drůbeže 85.
- Chov a pěstění holubů 248.
- Chování se slepic 115.

I.

- Indian 144.

J.

- *Jeptišky 204.

K.

- *Kachna Aylesburyská 280.
- *— divoká 268.
- domácí 275.
- *— indická, běžec 287.
- *— Karolinská 283.
- *— Kayugajská 281.
- pestrozobá 287.
- pižmová 282.
- Ruanská 279.
- *— vlašská 281.

- Kachnoviti 263.
- Kachny 267.
- Kampinka 53.
- Kamzlik 205.
- Kanár 335.
- Kapounování 102.
- Kapucínek 211.
- Kardinál 333.
- Knihla pravidel 16.
- *Kočínská 77.
- Kominíci 202.
- Kormoran 331.
- Korunáč 246.
- Krahujčík skotský 68.
- *Kresba holuba 164.
- *Krevkérky 62.
- Křížení druhů 3.
- *Krocen divoký 144, 325.
- Krocani 188.
- Krůta 144.
- *Kudrnáč 242.
- *Kur divoký 18.
- džunglový 23.
- hedbávný 40.
- hřebenatý 4.
- krkavčí 64.
- lakenfeldský 54.
- *— livornský 50.
- malinský 83.
- Siamský 40.
- *— Sonneratův 22.
- vidličnatý 23.
- vierlandský 54.
- *— vlašský 49.
- *— Yokohamský 71.
- Kury obrovské 75.
- *Kuře bezocasé 42.
- Kuře bosenské 57.
- Kvočny 93.
- Kýla 119.

L.

- Labuť černá 323.
- *— černokrká 323.
- hrboilatá 317.
- malá 322.
- *— zpěvná 321.
- *Lafěšky 63.
- Langshanka 83.
- Lesknáci 333.

Let holubů 258.

Letáci 199.

*Leták 196.

* — Almondský 206.

* — Hamburský 203.

* — Lahorský 208.

* — modenský 211.

* — Stralsundský 203.

* — starokmenný 205.

Líhnutí holubů 255.

*Lysák běločelý 191.

M.

*Malajka 75.

Maltezák velký 236.

— malý 236.

Mandarinka 285.

Méchova 118.

Melanismus 1.

Meleagris gallopavo 147.

*Minorka 66.

*Mnich 192.

Monteneur 241.

Morák 144.

Mouřenin 204.

Mouřenin-trpaslík 42.

Mouřeninka 41.

N.

*Nahokřeka 70.

Nahota 2.

*Nakupování holubů 249.

Navykání holubů 250.

Natatores 263.

Názvosloví kura 11.

Nemoc oční 261.

Nemoci bažantů 133.

Nemoci holubů 259.

Nemoci kur 116.

Numida 148.

— cornuta 149.

— cristata 149.

— meleagris 148.

— mitrata 149.

— ptylorhyncha 149.

— Pucherani 149.

— vulturina 149.

O.

Ochod s vejce 112.

Ohniváci 202.

Ochrnutí 261.

*Ovoskop 94.

Orlovka ruská 69.

P.

*Paduanka 59.

Pakostnice 119.

Papoušek vlnitý 332.

*Parukář 237.

Páření holubů 255.

Páv 134.

— černokřídý 136.

— javanský 135.

*Pávník 233.

Pavo cristatus 135.

Pavo muticus 135.

— nigripennis 1, 136.

Pelicháni holoubat 267.

Pelicháni slepic 97.

Perlička 148.

— chocholatá 149.

— přilbová 149.

— Pucheranova 149.

— rohatá 149.

— štětkovitá 149.

— supí 149.

Phalacrocorax carbo 331.

Phasianus colchicus 122.

Plymutka 81.

Pohlaví holubů 254.

Pokrm slepic 107.

Pomoc kuřákům 90.

*Poslík antofský 179.

— brusselský 179.

* — krátkozobý 180.

— lutyšský 179.

Posta holubí 184.

Potrava holubů 251.

Přezimování 105.

Průjem 119.

Psittacus undulatus 332.

Psittos 327.

Pstrosík 240.

Ptáci vodní 263.

Ptáci kuroviti 4.

Pták flétnový 334.

*Purelik orientální 209.

Purelici 198.

Původ kura 5.

Původ ptáků v klecích 332.

R.

*Řacek 213.

* — anglický 215.

— čínský 215.

— egyptský 215.

* — německý 214.

— obojkový 216.

— vlaský 216.

Rakovina 259.

*Rorýs 210.

*Rysák 176.

*Říman 240.

S.

Selekta 83.

*Sivák 178.

Slepice bulharská 60.

* — česká 45.

— elsascká 55.

— chocholatá 58.

— kadeřavá 42.

* — německá 47.

— selská 43.

— uherská 56.

— větší 63.

— zrudné 40.

*Slepiceák 235.

* — strakatý 236.

Snovači 333.

Standard 16.

*Straka 193, 203.

Straky 202.

*Stroj k líhnutí 91.

Stáří slepic 114.

*Stavák 211.

Struthio camelus 327.

Sedivka skotická 66.

Sittagoňky 82.

Skoda holubů 259.

*Španělka 65.

*Státník 192.

T.

Tangara 333.
Tasemnice ptačí 118.
Tipee kur 118
Tipee holubů 259.
Topka 144
Trpaslík americký 29
Tui 333.

U.

Úbyte 261.
Umístění drůbeže 103.
Určování stáří slepic 114.
Uschování vajec 99.
Užitek holubů 258.
Užitek slepic 97.

V.

Váha kur 15.
— vajec 93.
*Vejece slepičí 87.
Vápenka 260
*Vejcchled 94
Velikost kur 14.
*Veslař 191.
Vlastovák 193
*Voláč 225.
*Voláč anglický 227.
*— anglický zák. 233
— balónový 230.
*— brněnský 232.
— francouzský 229.
— německý 231.
*— pomořanský 230.
*— pražský 231.

Voláč pražský zák. 232.

*— saský 231.
— vratislavský 231.

Voláci zakrslí 232.

Vole visuté 233.

Vykrmování kuřat 101.

Vývoj kuřete 88.

Vývoj peří 92.

*Wyandotka 82.

Z.

Zabitá drůbež 113.

*Zákrsek japonský 36

Zdomácnění zvířat 2.

Zakrnění mláďat 261.

Zákrsky bezocasé 43.

Zlámaniny 120.

PŘEDMLUVA.

Dávno cítí se u nás potřeba spisu, jenž by povzbudil, sjednotil a rozšířil snahy jak spolků pro ušlechťení chovu drůbeže, tak i jednotlivců, kteří věnují pozornost zvelebení tohoto důležitého odvětví hospodářského. Zvláště pak dorost ústavů hospodářských pohřešoval pomůcky, kde vedle pečlivého popisu všech plemen pěstovaných nalezaly by se statě, povzbuzující k racionálnímu chovu, jenž vědom si jest svého cíle, a v které dějepisné vyličení okazuje, jakou cestou člověk získal a zdokonalil svá zvířata domácí původně divoce žijící.

Čelům těmto vyhověti má spis tento. Vydavatelstvo získalo zdařilé ilustrace v živých barvách dle skutečnosti provedené ze spisu C. G. *Fridericha* „*Geflügelbuch*“. Kniha tato v krátkosti docílila čtvera vydání a drží se hlavně pravidel plemenných, jak je stanovili Angličané, první to pěstitelé zvířat i sportu všeho druhu.

Spis náš řídil se též v textu spisem *Friderichovým*, čerpáno k němu však mimo to ze všech — ovšem sporých — pramenů domácích. Všichni odborníci čeští slíbili ochotně svou pomoc a radu.

Tak buďtež zvláštní díky vysloveny panu řediteli *J. Kafkovi*, t. č. hospodářskému správci v Muravě v Horním Štýrsku, jenž mnoholetých zkušeností nabyl, jsa v čele prvního dvoru drůbežnického v Libějicích.

Majetek tento náleží jasné kněžně *Idě ze Švarcenberků*, která jsouce protektorkou spolku pro ušlechťení chovu drůbeže v království Českém, nemálo přispívá ku zdaru občasných výstav, obesílajíc je vzácnými druhy.

Zvláštní díky buďtež též vysloveny panu řediteli *Romualdu Svobodovi* v Pečkách, panu ústřednímu pokladníku zemědělské rady *Karlu Hrubému*, t. č. místopředsedovi, jakož i celému výboru slavného spolku pro ušlechťení chovu drůbeže v království Českém.

Kniha má jistě své nedostatky, snažila se však upřímně podati jasné názvosloví a popis veškerých plemen ptáků domácích, v dodatcích i takových, které přímo nesouvisí s naším drůbežnictvím, okazují však snahy a úspěchy chovu moderního.

B. B.

ÚVOD.

Zvířaty domácími jsou zvířata ta, která člověk převzal do ošetrování, která se zde pravidelně rozmnožují a celou řadu zvláštností nabytých přenášejí na potomstvo své. Chovem udržují se i takoví tvorové, kteří ve volnosti také „náhodou“ vznikají, ale bez pomoci člověka, jemuž tato zvláštnost přichází vhod, ztěžka neb vůbec by se neudrželi.

Bílí jedinci vyskytují se, jak známo, u nejrůznějších druhů zvířat: v museích vidáme bílé veverky, krtky, myši, lišky, daňky, orly, bílé vrány, vrabce, vlaštovky, drozdy, skřivany, koroptve, špačky a j. více: i slon i tygr objevují se někdy v bílých odrůdách, ale nikdy nevznikne plemeno trvale bílé; bílý králík jistěji stane se kořistí sokolů nežli temný, bílá koroptev snáze se pozoruje nežli hnědá.

Proto albinismus rozšířen jest hlavně u zvířat domácích a jeví se více jako degenerace plemene, jsa spojen s barvitostí duhovky a změnou i jiných ústrojí.

S albinismem souvisí pak melanism, t. j. tvoření odrůd černých: skot anglických parků barvy bílé má někdy telata úplně černá: úzce souvisí bílá a černá barva u pávů: *Pavo nigripennis* Lath. jest páv, kde sameček jeví melanism, kdežto mláděta a samičky bývají světlejší nežli jiní pávi; holoubata s černými křídly a černým ocasem později úplně zbledají. Světlejší barva poukazuje na slabší, tmavější na silnější rodiče.

Hejl nabývá temnější barvy tučným zobem. Někdy, zbledá-li peří, zčerná kůže. Čínská kuřata hedbávná mají v jednom druhu úplně černá péra, v druhém úplně bílá: u obou druhů jde melanism tak daleko, že nejen hřeben a kůže, ale i maso a okostnice nabývá temně tmavočernou barvu. Vzácní bělouši arabští mají podobně často černou kůži.

Ale i jiné barvy dají se misením vysvětliti: O barvách holubů praví Ed. Baldamus: z barev, jež nese holub skalní, šedé, černé a bílé, dají se vysvětliti všechny míšené barvy, strakaté, bílé i jednobarevné, které částečným albinismem neb melanismem u různých plemen se vyskytují. Chovem dá se zde ještě mnoho vysvětliti, což mělo by zajímavost všeobecnou pro vznik plemen vůbec.

Další změny domácích zvířat patrný jsou ve velikosti: slepice, holubi, psi, koně, kozy jeví proměnlivost ve velikosti a váze, jakou ve volné přírodě marně bychom hledali.

Změny táhnou se dále ku zakrnění neb změně noh. Pes jezevčík jeví jen chorobnou změnu noh, jež stala se dědičnou, tak jako v severní Americe vychovali si křivonohou ovcí, jež hodila se jim, by nemohla přelézati ploty. Podobně zakrněly na nohy krátké u skotského plemene slepic t. j. Scotch bakies; krátké nohy mají též některé slepice čínské a žaponské.

Jiná chorobná zvláštnost kostry jeví se ve skrácení hlavy, jak nejnápadněji jeví to hlava bulldoga, mopslika. Jindy rozmnoží se počet prstů, jak dokazují slepice s pěti až šesti prsty.

Největší změnu jeví u zvířat zdomácněných srst a peří. Jako se docílila u ssaveů vlna a hedbávná srst, daly by se chovem ptactva mnohem větší změny docílit, nežli dosud se stalo, kdyby pěstitelé věnovali více práce a pokusů.

Péra hedbávná vyvinují se u ptáků tím, že všechna neb některá péra jsou bujněji vyvinutá a nekladou se obyčejným směrem.

Na pápěří vytrácejí se háčky a brvy a tím péro ztrácí uzavřeného rázu a paprsky rozcházejí se různými směry. Z divokých ptáků u slípek něco podobného se vyskytuje. U kura vznikají vlnaté a hedbávné odrůdy. Jestli též osten změni povahu, stává se chabým a zakrouceným, vznikají některé zvláštní odrůdy, jako lusa pštrosí.

Místní hypertrofií vznikají pak různé chocholy a čepce, jak viděti u kanárků, holubů, kachen, labutí, krocanů a j. Též na prsou a zádech kadeří se někdy peří, čím vznikají různá plemena kur a holubů.

Sem náleží též nahota mnohých zvířat domácích. Vyskytují se nazi psi, skot, ovce, kapři (naháčí). Částečná nahost vyskytuje se u tropických ovcí a slepic nahokrkých. Na La Platě dle Azary žije kohout, jenž má jen v křídlech péra.

Jako u ssaveů zdomácněných rohy a parohy zdomácněním značně se mění neb i úplně ztrácejí, tak může hřeben u kohoutů úplně chyběti, aneb nahrazuje se velkou pernatou chocholkou u kohouta i slepice; též laloky proměňují se někdy v husté chumáče peří; někdy změna souvisí s tím, že kohout ztrácí plodnost.

Zvláštní změny v soustavě nervové vyvinují se u některých plemen holubů. Naši purlici, kteří ve vzduchu činí přemety, ještě více některá indická plemena, jež až do vysílení po uložení do hlavy motají sebou, jsou takovéto zjevy. Číňané vypěstili i zvláštní myši tancující, černobílé, které jsou hluché a jméno své obdržely od divokých točivých pohybů, jež dělají.

Křížením těchto myši s bílými obdrželi myši šedé opět slyšící.

Představujeme si zdomácnění zvířat obvykle snazší, nežli ve skutečnosti jest. Rozeznáváme zvířata krotká a domácí. Krotká, původně divoká a chycená

zvířata nerozmnožují se z pravidla v zajetí. Není třeba ani sahati do pravěku a krajin vzdálených. Srnky, veverky, zajáci, havrani, vrány, kavky, kosové, pěnkavy od dávna drženi byli též krotci, nikdy se však nerozmnožovali chovem. Zjev tento týká se všech ssavců a ptáků, není však dostatečně objasněn.

Spíše jeví zajatá zvířata náklonnost ke křížení se druhy blízké příbuznými. Počátek zvířat domácích činí (dle Darvina) skoro vždy více směnců nikoli jediné čisté plemeno. Vidíme to i u kanárek. Teprv poznenáhla značnou vytrvalostí možno přivést zvířata zkrocená k rozmnožování.

Člověk za všech dob a u všech národů cítí potřebu mítí soudruha, jenž by rozmary jeho snášel, laskavosti i ukrutnosti. A proto první pobídkou ku krocení zvířat nebyl užitek, jež si člověk od zvířat sliboval, nýbrž spíše zalíbení v podobě a povaze jejich.

Člověk přírodní zvlášť v tropech, ať již Indian na veletoku Amazonském, ať Dajak na Borneu, ať černoch v Africe, miluje společnost skrocených zvířat: v tom souhlasí všichni cestovatelé, a lidé ti mají zvláštní schopnost krotiti zvířata; v původním svém stavu rozumějí si lépe vespolek. Holubi a husy jsou nejstaršími zvířaty domácími. Mnohé kmeny divoké, jako v jižní Americe, mají kol svých chýší celé menažerie, z nichž žádného užítu neběhou; ani kura, kterého se jim dostalo, nedrží pro užitek.

U nás drží se jen malá část zvířat domácích. národohospodářsky důležitých. Ve staro- a ještě ve středověku bylo více zvířat, jimiž se člověk zabýval. V Egyptě volavka, v Římě jeřáb, čáp, labuť, křepelky byly předmětem chovu a módy. Církev zakazovala požívání masa čapů (též bobrů a koňů). V Římě byly velkolepé závody (aviarie) na línutí a chov ptactva chutného. K lovu odchováni bývali sokolové, supi, rarochové a ještrábi. Získání nejdůležitějších zvířat domácích stalo se jen na několika místech a odtud užívání jich se rozšířilo po celém okřsku země. Chov ptactva nikde nečinil ovšem takových potíží jako získání velikých pomocníků člověka, skotu, koně, psa, vepře, koz, ovcí. Původně vždy u ptactva více krása a lepá postava vedla člověka k pokusům, je krotiti. Avšak časem z pouhé zábavy stal se pramen značného zisku. Do nekonečna rozmnožily se odrůdy kura a holubů v dnešní Evropě, a při rychlé a hojně výměně zatlačují plemena krásnější a užitečnější stará plemena, která ze starověku se nás dochovala.

Pokrok doby vyžaduje, by každý, kdož hospodářstvím přírody se zabývá, vniknul do podstaty věci a objevil vlastními pokusy i pozorováním snad nový pramen poznání i výnosu. Netřeba se držeti stále jen zkušeností zděděných; vše, čím člověk vládne, získal dlouhou řadu pokusů a strádání.

Ptáci kurovití (Gallinaceae),

vyznačují se zobákem klenutým, kratším hlavy, u něhož špička i kraje hořejší čelisti dolní čelist zakrývají, krátké ozobi někdy jest opeřeno, dále pak nohami hrabavými, kde tři prsty jsou ku předu obráceny a jeden zadní vklouben jest výše. Dělí se na osm čeledí: náležejí sem: stepokurové (Pteroclididae) — kury lesní (Tetraonidae) — afričtí perepelové (Turnicidae) — bažanti (Phasianidae) — nohatí taboni (Megapodiidae) — hokové (Uracidae) — chocholaté jakury (Opisthocomidae) a mexické tinamy (Crypturidae).

V knize drůbežní naleznou ze všech těchto kur povšimnutí jen: kur hřebenatý, bažant, páv, perlička a krocan.

Kur hřebenatý (Gallus).

U Linné-a: *Phasianus Gallus* — *Alector* (Klein 1759).

Zobák zdělí polovice hlavy jest dosti silný; svrchní čelist klenutá, na špičce dolů zahnutá, málo přechýlající; chrípě blízko čela, podlouhle oválná pod blanitou klapkou; jazyk přizpůsoben dutině zobáku, v předu zašpičatělý, s bělavou rohovkou (od nevědomých považuje se druhdy za známku tipce), v zadu šípovitě rozdělený, na zadním kraji jemněji zoubkovaný; na temeni táhne se středem masitý červený vzpřímený hřeben: kožovitá záklopka ušní bývá bílá; na hrdle dva lysé červené laloky. U mnohých plemen (u chocholatých) nahrazují se lysá místa částečně chumáčky peří.

Nohy kur jsou silně vyvinuté: běhák (tarsus) jest v mládí třemi, ve stáří dvěma řadami silných šupin či desek pokryt, které různě, ale obyčejně šestihranně do sebe zasahují a též na předních prstech se vyskytují. Vzadu jest běhák na svrchní straně štitkovaný, na zad sífkovaný; strany běháku jsou hruběji neb jemněji štitkované neb sífkované; u kohouta nalezá se stranou na běháku silná ostruha, as ve třetině běháku.*) Ostruha tato vyvine se z tvrdé bradavky s jádrem kostěným a jest pevným pouzdem rohovým obalena jako roh kravský. — Kde nohy jsou opeřené, vyvinují se ostny na vnější straně nártu. Tři dosti dlouhé přední prsty jsou až po drápy destičkované, po stranách i na šlapadle sífkované; menší prst zadní jest výše vklouben a jako přední prsty destičkovaný a sífkovaný. Jsou též plemena s dvěma prsty zadními, tedy pětiprstá. Mezi prvními klouby předních prstů jsou 2 jemné sífkované úzké spěnušky; drápy neb nehty dosti silné, poněkud klenuté, na konci duté, pevné, s ostrým okrajem, ku hrabání způsobilé. — Peří jest měkké, husté a zvlášť

*) Ostruha jest nebezpečná zbraň, kterou podráždění kohouti silně na sebe dorážejí a zápasy své na život a na smrt vybojují. V pokročilejším stáří stává se ostruha větší a delší: někdy tak přerůstá, že třeba skrátkati ji jemnou pilkou a pak zašpičatit jemným nožkem jako tužku.

1. Divoký kohout bankivský. 2. 3. 4. Krotké kury bankivské. 5. Divoký kohout Sonneratův.
6. 7. Bílé rousné bantamky. 8. 9. Bantamky krahujčí.

u kohouta různě utvořené; na krku a kostřeci úzce prodlouženo a zvláště převíslá ocasní a krycí ocasní péra jsou srpovitě prodloužená. Stavba těla jest silná; krátká křídla jsou silně zakulacená, vyduťatá; obsahují obyčejně 22 per, 10 předních a 12 zadních letek: 4. a 7. letka nejdelší, 1. a 11. nejkratší, 2. rovná se 10. V pakřídle jsou 3 tuhá pírka. Let nese se u domácí drůbeže těžce, jest hmotný a málo vytrvalý; nieméně může pronásledované kuře někdy více vykonati, nežli bychom tušili, zvláště v přelétání plotů a zdí. — Péra ocasní, jichž kohout a slepice mají 14, nesou se zpřímá, jak již stavba obratlů ocasních naznačuje; tvoří ovšem zvláštní ozdobu kohoutů. Ocas kohouta skládá se — jak praveno — ze 14 per, jež střechovitě se kryjí, takže 7 per spodinou k sobě přilehají. Ze 7 per jest nejvyšší pár srpovitě přehnutý, u starých kohoutů jako jemná ozdoba krásně převíslý.

Ostatní péra ocasní určena jsou pro ozdobu a poznenáhla ubývá jim na velikosti. Tím ozdobnější jsou krycí péra ocasní, všechna krásně převíslá, sedm počtem, takže tato krycí péra ve spojení s nejsvrchnějšími srpy ocasními tvoří vlastní ozdobu ocasu kohoutiho. Všechna nesou se krásně srpovitě a jsou skvělým leskem kovovým zdobena. U některých plemen jsou srpy tyto přímo do výše vztýčeny jako šavle: tak u trpaslíků a žaponských Chabos. Jiná plemena postrádají srpovitých per a mají ocas jednoduchý slepičí, jako kohouti bantamek Sebrightových.

U kohoutků jsou péra nejvyšší jen naznačena, ještě nevyvinutá, vždy užší a jen trochu srpovitě zahnutá a prodloužená u porovnání k ostatním perům ocasním. Teba zde rozeznávati dobře péra ocasní a ocasní péra krycí. — Kohouti jsou o třetinu těžší a větší, mají nádhernější peří nežli slepice. Mimo srpovitý ocas jest též ostruha na běháku pro kohouty význačná.

Slepice nemají ozdoby srpovitých per, jsou menší a peří jest neúhlednější zbarvené; chybí jim též ostruha: vyskytuje-li se předce, jest to zjev mimořádný aneb známka stáří.

Toť byly by všeobecné znaky rodu bez ohledu na plemeno a velikost. Dříve nežli přikročíme k popisu plemen, předešleme stať:

O původu kura.

Jako holubi jeví také kury domácí velikou náklonnost ku proměně, jak dokazují mnohonásobné rozdíly jak ve vytvoření těla, tak rozmanité odstíny barev; dle toho dalo by se souditi, že také kury divoké rozmanitě se proměňují. Tomu však není tak; známe čtyři neb pět druhů divokých kur, jež znaky svými úzce s rodem tímto souvisí, v divokosti mají ale vždy stálou svou barvu, kdežto změny u našich kur domácích jdou do nekonečna. Tato náklonnost ku proměně zdá se býti tedy následek zdomácnění, jak dokazují i jiná naše zvířata zdomácnělá.

Panují ovšem různé náhledy o původním druhu našeho kohouta. Celkem považuje se divoký kur bankivský za praotce a vlast jeho jest též nejrozsířenější, celá teplá jihovýchodní Asie, přední a zadní Indie. S tímto příbuzné jsou druhy, které snad po tisíciletí různými poměry životními, velikostí i tvarem se odchýlily. Všechny tyto ustálené druhy divoké jeví potud blízkou příbuznost s kurem domácím, že rády a dobrovolně se s domácími kurami mísí, se páří a plodné směnce zplozují.

Ve vlasti divokých kur chovají obyvatelé všude též kury domácí a lnou vášnivě ku zápasům kohoutům. K těmto zápasům vychovávají si se zálibou též divoké ptáky, a jest jim as lhostejno, vezmou-li k tomu ten neb onen druh. Chycení takto kohouti snáze křížují se s krotkými slepicemi, nemajíce ani slepic divokých po ruce. Tak děje se stále ještě křížení, když i původní druh bankivský (*Gallus ferrugineus* Gmel.) v Indii nekrotne, možno předce vejce divokých nechat vyseděti slepicí domácí.

Rozdíly druhů divokých kur (G. Sonnerati, Lafayetti, Stanleyi, varius) splývají při zdomácnění a své příbuzenství projevují tím, že kohout malý bantamky zlaté stejně hrdě vodí ve svém houfu obrovskou slepicí brahamku, a tato úplně v pořádku shledává před drobným chotěm svým se schýliti: aneb vede si veliký kohout kočinný malou slepičku trpasličí, která pod tíží jeho skoro podléhá. — Pochází-li tedy kur domácí od více druhů divokých, jsou zřejmě druhy tyto blíže příbuzny, jinak by plodné vespolek se nerozmnožovaly.

Z dějin zdomácnělých zvířat.

K odchování domácích zvířat jest jistého stupně vzdělanosti třeba. Lovci a rybáři připoutali si jako první zvíře domácí psa: zemědělci a kočovníci získali poznenáhla mimo psa i přeživavce: skot, kozu a ovci, později i vepře, osla a koně. To vše stalo se v době předhistorické: za paměti lidské jen málo které zvíře ze ssavců rozmnožilo počet zvířat domácích.

V době poměrně pozdější oživily se osady a dvory člověka též různým krotkým ptactvem, mezi nim i nejdůležitějším — totiž kurem domácím. Z počátku nechoval se kur k užítku, neboť kuřata zajatá nerozmnožovala se, nekladla vejce a nebyla k žádnému užítku. Vejce, podstatný výtěžek z chovu slepic, dostavila se teprv po delším chovu v počtu takovém, že člověk jich mohl užívat.

Proč choval člověk tedy původně kura? U Malajců nejvášnivěji provozovaly se od nepaměti boje kohoutů; na půdě indobaktrické byl oznamovatelem hodin. V dějinách dá se sledovati používání kura též v jednoduchém kultu přírody; jakožto znak plodnosti byl kur zasvěcen již Semiramidě. Dá se z toho souditi, že kur as 2000 let před Kristem vyskytuje se v Babylonii*) jako určité zvíře domácí.

*) Babylon (později Chaldaea) slula ve starověku nížina na dolním toku Eufratu a Tigridu a zaujímal v čas největšího svého rozkvětu většinu země mezi Perským zálivem, mořem Kaspijským

Semiramis byla prý Foeničankou.*) Foeničané a Chaldejci — prastarí to národové obchodní — nazývali souhvězdí „kuřátka“ a jest možno, že slepice na lodi chovali a je dále na západ a sever rozšířili. Židé poznali slepice bezpochyby v babylonském zajetí, a později po svém vykoupení zavedli je do své vlasti. Zajisté že zavedení různé drůbeže stalo se za panování krále Šalamouna (990 před Kr.), jenž od svého přítele, krále a slavného stavitele Hiram v Tyru obdržel zlato, stříbro, slonovinu, opice, pávy, „drůbež všeho druhu“. — (Viz kn. králů 10, 12). — Za doby Kristovy byly slepice již po židovských zemích rozšířeny, směly však jen na venku se chovati, aby nevyhrabaly „něco nečistého“.

Že Římané, tehdejší držitelé Palaestiny, záporvědi té nedbali, dokazuje „zakokrhání kohouta“, jež Petra na zapření vznešeného Mistra upamatovalo. — Římský satyrik Martial zmiňuje se o vejcích a pečených kuřatech jako o dávno známé lahůdce. — Do Egypta dostala se as kuřata současně se Židy. Egypťané provozovali první umělé líhnutí vajec způsobem racionelním, jak řecký dějepisec Herodot uvádí.***) — Peršané znali kura domácího dříve nežli Egypťané, a užívali kohouta jakožto znak statečnosti a bdělosti za znak válečný, podobně jako později Gallové. Dle jejich pověstí, jež z doby pohanské přešly do kultu mohamedánského, prozpěvuje v ráji Mohamedově každého rána posvátný kohout nesmírné velikosti chvalozpěv Páně a kuropění kohoutů na zemi za časného rána jest jen opakování tohoto. Teprv až přiblíží se soudný den, umlkne. — Starí Řekové zaznamenali, že své kury domácí obdrželi z Persie a Indie, původní vlasti těchto. Kohoutů i slepic užívalo se záhy jako ptáků věstivých, a byli zasvěceni pro svou bdělost a bojovnost jako symbol boha války Marse. Zajisté, že vzácná plemena kurovitých dostala se s jinými ptáky indickými a různými zvířaty za výbojných válek Alexandra Velikého do západní Asie, 334—323 před Kristem do Řecka, a tak umožnilo se slavnému učiteli jeho Aristotelovi, že mohl popsati ve svém přirodopise tolik cizích zvířat. — Římané nazvali kohouta Gallus pro jeho kokrhavý hlas: též u nich užívalo se ptáků k věštění jako u Řeků a posvátné slepice měly zvláštní kněze a hlídače, ač vzdělání Římané tomuto hádačství nepřikládali žádné víry. Lid obecný držel však na tato proroctví. Když na př. římský vojevůdce Publius Claudius 250 před Kr. v první válce punické svěsti chtěl bitvu námořní, a kurověstec zvěstoval: „svaté slepice nechtí žráti“, dal rozzlobený Claudius slepice hoditi do moře a kněžím se vy-

a Černým: Syrii, Mesopotamii, Kurdistan. Dnes jsou provincie tyto pod tureckým jhem a na mapách označeny jako Irak Arabi, v kteréž provincii leží světoznámé město kalifů Bagdad. Ve starověku světoznámé obrovské město Babylon jest dnes jen velická hromada zřícenin z cihel na brehu Eufratu, na blízku městečka Hilleh.

*) Foenicie byla ve starověku as 30 mil dlouhé úrodné pobřeží dnešní Syrie, utvořené západním svahem Libanonu směrem ku středozemnímu moři, a mělo proslulá města: Sidon, Tyrus, Beirut a j., jichž jména dosud na mapě se nalézají, ač obchod zde od tisíciletí zaniknul. Od založení Alexandrie přeneslo se středisko světového obchodu jinam.

**) Narozen r. 484 před Kr. v Halikarnassu v Karii zeměl r. 408 v Italii.

jádril: „Nechť-li žráti, nechť pijou.“ Pověřivý lid byl ale od kněží proti vojevůdci poštván, bojoval chabě a nestatečně. následkem čehož bitva byla prohrána, a Claudius od lidu odsouzen k smrti. Šarlatánství ptákověštečů panovalo pak ještě dlouho. — Keltové, staří obyvatelé Gallie a Britanie, znali také kura, neboť Julius Caesar vyslovuje se o nich, že nepožívají ani kuřat ani kohouta ani husy, nýbrž ptáky tyto jen chovají pro zábavu.

K zajímavým výsledkům došli badatelé porovnávacím jazykozpytem, jak se šířil kur po střední a severní Evropě; neboť styky mezinárodní zanechaly stopy v názvech, jež slepicím se dávají.

Kohout neobjevil se před druhou polovicí VI. století před Kr. v Řecku, a do střední Evropy tedy jistě ne před V. stoletím.

Dle názvu Slovanských národů pro kohouta musili tehdy již Slované (dle Helma*) v původních svých sídlech býti rozděleni na větev západní a severovýchodojižní, neb u prvnějších jest společný název kohout, kogut. druzí mají název pietlů (chorv. pěvec).

Tehdy Slované oddělení od Litvanů měli (též dle jiných znaků) styky s kmeny medoperskými (Skythy a Sarmaty a j.) neb slovo kur, kura. gallus, gallina zní persky churu.

Z podobných dat historických i jazykozpytných dá se uzavírat, že drůbežnictví vzniklo v původní vlasti kur — Indii, a odtud na východ se šířilo do prastarých kulturních zemí Číny a Japanu. Dokazují tak podnes pěstována plemena východoasijská trpasličí i obrovitá. Z Indie mnohem později dostal se chov drůbeže do západní Asie, Persie, Egypta, Řecka. (Obyvatelé ostrova Delos v aegeiském moři prosluli svým chovem velkých černých slepic, jichž užíváno k věštbám.)

Též v Itálii a Španělsku jest drůbežnictví starobylé; do Anglie dostala se slepice bezpochyby dříve nežli do střední Evropy. Plinius, Martial, Varro, Columella častěji zmiňují se o holubech a slepicích. Dle Plinia nemají se obětovati slepice se žlutým zobákem a nohama, kdežto temnozobých a temnohých užíváno k tajným obětem.

Značný podíl v rozšíření holubů a drůbeže měly ve středověku kláštery. Slepice a její chutná vejce byla nevyhnutelnou potřebou kuchyně klášterní, a tato opět zastupovala naše hostince a hotely, neboť ročně na sta a na tisíce cestujících — od chudého obchodníka podomního až k bludnému rytíři, hrabatům a knížatům — hledali zde útulek a pohostění. Bez vajec a slepic bylo by mělo pohostinství klášterů své potíže. — Z klášterů dostala se drůbež poznenáhla okolním venkovům, kterým bylo pak odváděti jistě „činzovní slepice“ a „činzovní vejce“ panským nebo klášterům. Též na vlastní pěst a pro výdělek pro-

* Kulturpflanzen u. Haustierte. Berlin 1874. Znamenitý tento badatel zemřel nepovsímnut a zneuznán dne 21. března 1890 v Berlíně.

vaděli venkované drůbežnictví, takže kur po vsích zdomácněl, jak jej podnes všude shledáváme.

Dnes rozšířen jest kur — vyjímaje krajiny nejstudenější — téměř po vši zemi a sice v přechetných odrůdách, jako všechna zvířata domácí. Ve velmi studeném ponebí ztrácejí slepice schopnost rozplemenování, t. j. vejce sice kladou, nevysedí je však. I u nás trpívají slepice někdy neobyčejně prudkými mrazy, tak že v místnostech špatně chráněných přicházejí o prsty a hřebínky. Rozumí se, že každé plemeno nehodí se pro každou krajinu. To třeba mít na zřeteli při chovu budoucí české slepice.

Starou českou slepicí, která staletým chovem ponebí našemu se přizpůsobila, lze dnes těžko popsat i čistoplemennou udržeti. Ještě před padesáti lety neznala se v Čechách jiná slepice, nežli pouze naše dobrá, nyní velmi hledaná slepice. Bohužel zanikla tato téměř ustavičným nepraktickým křížením s druhy cizími a vymizela až na některé odlehle samoty.

Prvních cizích druhů dostalo se k nám po roce 1848, a byly to zvláště kočinky různých barev, kterážto smíšenina s kury našimi ponejvíce dosud še udržela.

Po roce 1850 dostalo se nám ještě jiných ušlechtilých druhů kur a to ponejvíce krásných Padovaneč, hollandských hudaneč a velikých druhů kočinek, bramíneč, dorkíneč, vlašek a Hamburčaneč: v poslední době též Langshanek a Plymouthek.

Snad jen tu a tam na samotách lesních nepomichá se staré plemeno s cizokrajnými a vyniká otužilostí a plodností.

Pěstitelé a milovníci pěstují se zálibou Španěly, Vlašky, Úňany a jiné, které pak ihned s plemeny domácími se mísí, ale pro ponebí naše se vždy nehodí. Maso i vejce nedopadají pak tak, jakby při racionelním pěstování docíliti se mohlo, ani co do jakosti, ani co do množství.

Jestliže chocholky, opeřené nožky, holce vznikly účinkem chladnějšího ponebí, bude dobře při výběru plemenném vybírat pro naše drsnější krajiny plemena s malými hřebínky a laloky, za to ale hustějším opeřením, jakým se zvlášť hudanky, leťáčky neb bredovky vyznačují.

Veliké vztýčené hřebeny zubaté, jak dnes zvlášť modně se hledají, nehodí se vůbec pro ponebí naše.

Slepice jest zvlášť pro malé hospodářství činitel předležitý; rychle se rozmnožuje a jakmile dorostla, nevyžaduje žádné zvláštní péče více. Užitek chutných a výživných vajec, jichž dobrá slepice hojnost do roka nanese, jest znám a doložíme jej později číselně; pochoutkou pak jest maso kuřat.

Co dosud u nás se vypěstuje, daleko nekryje spotřebu. Veliké sumy peněz vydáváme ročně do ciziny, které by mohly zůstatí doma, kdyby řádně se rozšířilo a zvelebilo domácí pěstování drůbeže.

Není třeba novými nákladnými pokusy hleděti kur nahraditi, snad tetřevy, tetřívky, křemenáči neb stepokury. Námaha není tu v žádném poměru k výsledku.

Ač dá se chov slepic na 4000 let nazpět sledovati, kde již vyskytují se plemena různé velikosti, barvou i tvarem, zachovaly nieméně schopnost, vždy opět se zvrhnouti v opeření svých předků.

Tito divocí lesní předkové jsou menší postavy nežli naše slepice, opeření jest skvělejší, svalstvo mohutnější a hbitost jejich v pronikání houští lesního, zvlášť houštin bambusových a močálovitých, jest báječné rychlosti chřástala, takže žádné zvíře džungle v ukrývání se jim nevyrovná. V tom zaleží jejich bezpečnost, jakou čelí všem nebezpečím těchto nekonečných a nebezpečných pustin.

Lov na ně jest velmi obtížný a tím nesnadnější jejich pozorování v divokosti. Tím vysvětluje se, že kur bankivský, praotec našich slepic, (teprv počátkem 19. století byl objeven a blíže poznán. Pozorování volně žijících kur lesních jsou však podnes velmi sporá, tak že mnohé mezery se doplňují jen pozorováním krotkých plemen bankivských.

* * *

Přirozená skupení sestavena budou ve spise tomto tak, že počneme malými plemeny a ukončíme zdomácnělými kurami obrovskými.

Počátek činí:

Divoké kury bankivské (Gallinaceae ferae)

jakožto původní tvary: na ně připojují se nejbliže

krotké kury bankivské (Gallinaceae bentamenses)

zvané též bantamky či trpasličí, na nichž patrný jest původ z kura divokého. Zvláštní skupeninu dále činí

plemena odchylná (Gallinaceae abnormes)

vyznačující se zvláštními útvary. Na to následovati budou nejdůležitější a nejčelnější plemena našich kur, a sice během zdomácnění poznenáhla zveličené a plemenitbou velmi rozmnožené

kury selské (Gallinaceae rusticae),

ať jsou to již slepice západoasijské, řecké, bulharské, uherské, české, vlaské, francouzské, španělské, anglické neb německé. Přechodní formy tvoří někteří podivné chocholáci a vousatí

chocholáci (Gallinaceae cristatae),

poskytující někdy zvláštní podoby slepicí svými chocholý, vousy, neobyčejnými útvary hřebenů. Následují pak

kury větší (Gallinaceae majores),

plemena ušlechtělá, rozkoš pěstitelů známá pod jménem plemen středomořských. Závěrek učiní východoasijské

kury obrovské,

malajky, kočinky, brahamky, jež zavedeny teprv v polovici tohoto století do Evropy a Ameriky jako zvláštnost, dnes jsou již plemeny obecně známými. Mezi velkými a obrovskými druhy vznikli mnozí

kříženci,

jimiž popis plemen kur ukončíme, též mezi těmito nalezájí se mnohá plemena užitečná i pozoruhodná.

Jak druhy obrovské, přecházející velikost průměrnou, tak i nejmenší trpasličí, zůstávají za normální velikosti. jsou pozoruhodné výsledky plemenitby provedené národy východoasijskými v Indii, Číně a Japanu. Zde jest zajisté jemné porozumění pro zvířectvo a tuhá vytrvalost v pokusech chovu; přispívá zároveň ovšem příznivé podnebí. Tato statná plemena tvoří právě rozkoš pěstitele drůbeže a vybízí vždy k novým horlivým pokusům. Plemena tato jsou základem zvláštní záliby a sportu.

Běží-li o vlastní užitek, docílení hojnosti vajec, pro národní hospodářství tak důležitých, obraťme se na slepice selské: má se uvéstí však v souhlas: užitek i záliba.

Do osmi skupin výše uvedených lze roztrdití as 40 dobře rozeznatelných plemen. Počítáme-li u každého dobrého plemene též hlavní barvy a jejich přechody, pak možno počet různých plemen rozmnožiti desateronásobně. Netřeba tak daleko zabíhati, začátečníka by toto přílišné třídění pletlo a vyobrazením všech odstínů příliš dilo vzrostlo.

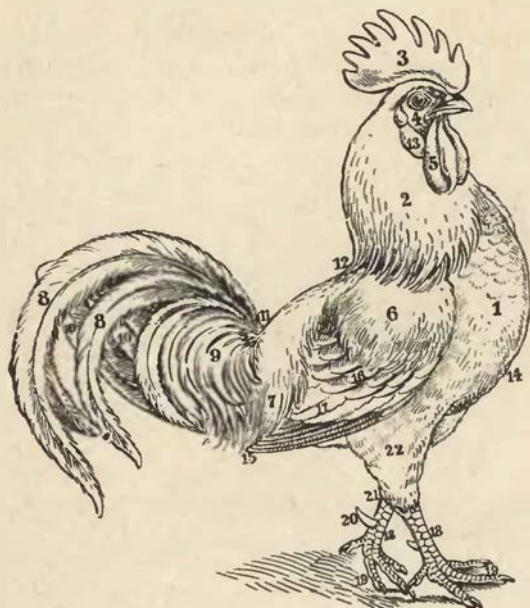
Názvosloví.

Ku označení jednotlivých částí těla u drůbeže používá se jistých názvů, jež tuto uvedeme.

K jasnějšímu porozumění poslouží připojené vyobrazení (obr. 1.) a čísla k tomu připojená.

Hřeben vyžaduje ještě podrobné a zvláštní zmínky, neboť jest u kura (zvláště u kohouta) tak proměnlivý, že sotva možno vypočísti všechny útvary a znetvořeniny jeho. Druhdy též hřeben chybí a nahrazuje se větším neb menším chocholem per, vousy a licousy, čepičkami, aneb úplnou korunou z per, která celou hlavu i s očima znetvořeným způsobem přikrývá jako velký kalpak. Slepice chocholaté uvedeny budou ve zvláštní skupině. Hřeben hraje důležitou úlohu při přeměch. bude tedy třeba blíže o něm promluvit.

a) Hřeben jednoduchý, zoubkovaný, má běžeti středem temene, státi vzpřímeně a ztuhá: má hladké strany a pravidelné zoubky (6—8, uprostřed největší); u kořene jest o něco tlustší nežli na pokraji. Zoubky nazývají se pilovitě. Visí-li hřeben na stranu, nazývá se visutým; kloní se na pravo neb na levo, jen slabě svrchním okrajem spodinu hřebene neb část hlavy

Obr. 1. Označení částí těla: 1 Prsa (breast, Brust) — 2 Péra záhlavní a šíjová (Hackle, Hals- oder Nackenfedern). — 3 Hřeben (Comb. Kamm). — 4. Tvář (face. Gesicht) — 5. Podbradky (wattles, Kinn- oder Kehllappen). — 6. Peří lopatkové (Schulterfedern, wing-bow). — 7. Kostřec, péra sedlová (Sattelfedern, Saddle-hackles). — 8. Péra srpovitá (Sichelfedern, Sickles); název ten zahrnuje nejvyšší největší pár per, pak druhý a třetí pár srpovitě převýšených ocasních per krycích. — 9. Menší péra srpovitá (tail coverts); čtvrtý, pátý a šestý pár ocasních per krycích, která též srpovitě přecházejí. — 10. Vlastní péra ocasní (True Tail-feathers, Schwanzfedern); tato částečně pokryta jsou péry srpovitými. Jen svrchní pár vlastních per ocasních jest tuhý a též srpovitě zahnutý; k těmto připojuje se 6 párů krycích per ocasních, tvořících pospolu ozdobu ocasní. Třeba tedy rozeznávat péra ocasní a krycí péra ocasní — 11. Sedlo — 12. Hřbet (Rücken, back) — 13. Laloky ušní (Ohrlappen, ear-lobe). — 14. Prsa — 15. Letky 1. řádu (Schwingfedern, primaries). — 16. Veliká krycí péra křídelní; tvoří mnohdy skvrnu zvanou „zreadlo“. — 17. Letky 2. řádu (sekundaries) — 18. Běhák (Lauf, legs of Shanks). — 19. Prsty a drápy; celkem čtyři prsty, tři ku předu, jeden na zad obrácený. Zadní prst něco výše položený má dva, vnitřní tři, dlouhý střední prst čtyři, vnější prst pět článků, nehet v to počítaje. U některých slepic vyskytuje se i pátý prst dědičně (na př. u Dorkingek); tento pátý prst stojí nad zadním a jest poněkud nahoru zakřiven, takže mohl by býti považován za ostruhu. Jest to výrůstek abnormální a nehezký. — 20. Ostruha (Sporn, Speer). — 21. Pata, obyčejně chýbně kolenem zvaná (Hocks). — 22. Péra lýtková (Thigs).

přikrýváje. Okraj jest buď slabě neb hluboce pilovitý, vroubkovaný, jemného pletiva t. j. bradavkovitý, neb uzlíčkováný.

b) Hřeben růžicový či hroznový. Svrchní plocha jest jako špičatými korálky poseta, strany hladké.

c) Pohárovitý hřeben. Dva vedle sebe stojící hřebeny srůstají na spodině, takže tvoří pohárovitou dutinu mezi sebou.

d) Hřeben růžkovitý, dva růžkovité výrůstky à la creve-coeur a Laflèche.

e/ Hřeben bradarkovitý neb hrachovitý: jest beztvárný, nelze jej popsat, leda porovnat se stlačeným kuželem. Největší průměr má na spodině, na slemení a po stranách není hladký, nýbrž bradavičnatý a uzlinovitý.

f/ Hřeben ušlechtilý, dvojřádkovitý. Na spodině zaškrcen vybíhá na zad ve špičku, do předu ku středu zobáku: není vysoký, ale nahoře široký, s trojnásobným pěkně zubatým okrajem. Mimo jednoduchý, hluboce pilovitý hřeben jest tento nejzdobnější a krásli velice kohouty i slepice: vyskytuje se u bamtanek zlatých, stříbrných a u Sabrajtek.

Laloky hrdelní neb ušní jsou různé tvarem i velikostí. Jsou-li části tyto živě červené, nazývají se „kvetoucí“.

Kalhotky, nárt supí, nazývají se tuhá na zad obrácená péra na nártu: většina rousňáků má takovéto opeření.

Botky vyskytují se na nohách slabě opeřených.

Nohy opeřené jsou pak, když střední a vnější prsty jsou opeřené.

Nejdelší jsou vnější péra, nejslabší na prstu středním: vnitřní prst a vnitřní strana běháku jsou lysé.

Břišní třepení nazývá se spodní hojné opeření u mnohých slepic, zvlášť kočinek; svrchní část sluje polštář. Hojné opeření břicha a zadku znamená prý u slepic dobře vyvinutou nosnost.

Péra vroubená označují se jako šupiny; kresba jejich jest buď tečkovaná neb skvrnitá.

Kropenatá, stětičkovaná (pencilled) jest kresba s tenkými příčkami. buď přímá, vlnitá, nebo půlměsíčná.

Vedle jednobarevnosti vyskytuje se kresba mechovitá, nezřetelná, spleťtá.

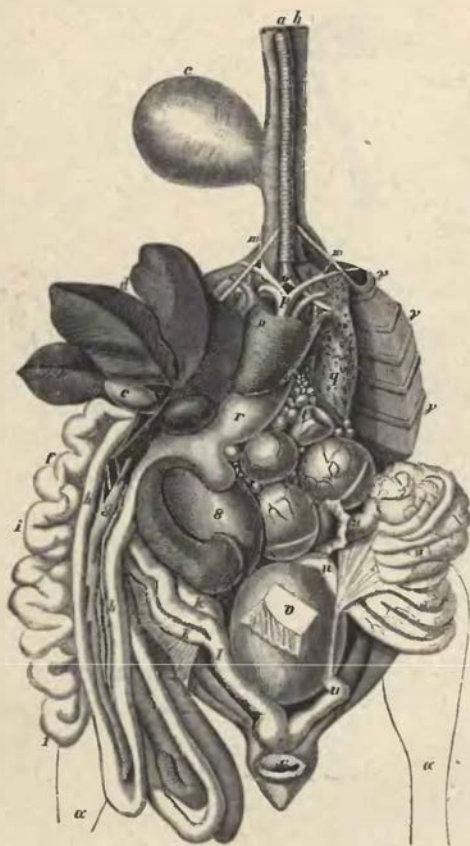
Barva smíšená, když druhá barva do první jest jako smytá.

Pruhovaná jest z jemných proužků.

Barva krahující neb kukačková zove se, když na půdě světle bílé neb světle popelavé každé péro má 3—10 pravidelných příčných pruhů velmi temné popelavě šedé barvy; barva ta velmi se zamlouvá

Obr. 2.

Obr. 3.

z něhož vajíčka již vystoupila. Vaječník mnohonásobně točité (uuu) jest položen stranou a obrací volný svrchní ústí ku zralému vajíčku. Na nejspodnějším konci svém jest nařiznut, aby viděti bylo zralé, skořápkou vápenitou opatřené vejce (v). Vejcovod ústí společně s konečníkem do kloaky (w) — části žebér (y y y) a stehen (a a) jsou jen naznačeny; — (x) kloaka.

Barva původní podobá se barvě divokých kurů bankivských: u slepic mluví se též o barvě koroptví.

Milovník drůbeže užívá ještě jiných názvů jednotlivých částí. Na krku bývá ozdoba krční či obojek, na kostrči péra sedlová, u kočinek polštář a pod. Nese-li se ocas pod ostrým úhlem do předu ku hřbetu obrácený, nazývá se ocasem veverčím.

Abychom čtenáři podali pojem povšechný o uspořádání a poloze ústrojů slepice, připojujeme obraz kostry (obr. 2.) a vyobrazení vnitřnosti (obr. 3.).

Obr. 3. Veškeré vnitřnosti slepice nosné: nahoře část průdušnice (a) a jícen (b), olíznutý nad voletem (c), játra (d) s měchýřem žlučovým (e), jehož žlučovod spojuje se s východem jater (f), zároveň s třemi průchody slinnice (g) do dvanácterníka (h) ústicích, jsou nahoru obrácena, kdežto dvanácterník (h) se střevem tenkým (i i), střívky slepými (k k), střevem tlustým a konečníkem (l) stranou jsou položeny. Malé svaly (m) nad dolním chránem (o), srdce (p) s cévami, z nichž aorta (p) přímo, tepna plicní na pravo, žíly z těla na levo vycházejí; plíce označeny jsou g g, žaludek žláznatý (r) a žaludek svalnatý (s) položený jsou poněkud stranou; vaječník s četnými vajíčky v prvním vývoji; malá jsou bílá, větší žlutá s bílými stigmaty a prázdňným kalichem (z),

Poměry velikosti

nejmenších až po největší kury.

Nejmenší žaponský trpaslík (Chabo) měří zprům. od země až po špičku hřebene 24 cm., slepička jen 15 cm. — Německý rousňák zakrslý od zobáku po špičku ocasu as 65, z čehož na ocas odpadá 27 cm. — Délka slepičky zakrslé 43 cm., z čehož na ocas odpadá 17—18 cm. Zprům. postaven měří kohout od země po špičku hřebene 30—35 cm.; slepice jest o 5 cm. nižší. — Délka

selského kohouta bývá 77 cm., ocas 39 cm., slepice selské as 55 cm., ocas 18 cm.; zprůma kohout má výšku 50 cm., slepice 45 cm. — Nejdelší slepice jest hůlkonohá dlouhokrká malajka. Kohout jest as 86 cm. dlouhý, z čehož odpadá na ocas 27 cm, slepice 68 cm, na ocas odpadá 23 cm. Stojí-li pták zprůma na svých vysokých nohách, měří od země ke špičce hřebenu až 80 cm: přechází výškou stůl; slepice jest o 8—10 cm menší.

Poměry váhy

slepice selských:

Bílý rousňák, kohout (t. zv. anglický)	0.785	kilo
Černý rousňák anglický	0.785	"
Bílá rousná slepice	0.665	"
Černá " "	0.765	"
Zlatá bantamka, starý kohout	0.835	"
" " stará slepice	0.765	"
" " mladší slepice	0.635	"
Výrostlá slepice selská	2.000	"
Obvyčejná selská slepice	1.500	"
Kohout selský, dosti mladý	2.200	"
Týž pro kuchyň upravený	1.750	"
Kohout bojovný	2.265	"
Slepice bojovnice	1.500	"
Polská slepice	1.635	"
Polský kohout, selské plemeno	2.500	"
Kočičinský kohout	3.500—4.0	kilo
Kočičinská slepice	3.0—4.0	"
Brahmanský kohout	3.5—4.0	"
Malajský kohout	3.5—4.0	"
Malajská slepice	3.0—3.5	"
Malajský kohout, dvouletý	3.5	"

Nejčistších plemen snaží si vychovati Angličané; dle slavného spisu drůbežnického Lewis Wright-a jeví se poměry váhy takto:

	Kilo		Kilo
Bantamka (zákrsek)	0.620	—	slepice 0.450
Bantamka bojovná	0.740	—	" 0.570
Hedbávnice	1.800	—	" 1.200
Hamburčanka	1.820	—	" 1.500
Sultánka	1.820	—	" 1.600
Hamburčanka (lack)	2.300	—	" 2.0
Bojovník	2.270	—	" 2.0
Holandanka	2.700	—	" 2.0
Paduanka	2.530	—	" 2.0
Vlaška	2.530	—	" 2.0
Livorneska	2.730	—	" 2.120
Brabantka	2.930	—	" 2.320

	Kilo	Kilo
Minorka	kohout 2.730 —	slepice 2.320
Andaluzka	" 2.730 —	" 2.320
Spanělka	" 2.730 —	" —
Redcap	" 3.400 —	" —
Scotch Grey	" 3.230 —	" 2.700
Dominikánka	" 3.230 —	" 3.230
Crève-cœur	" 3.230 —	" 3.0
Malajka	" 3.240 —	" 2.700
Hondanka	" 3.640 —	" 2.730
Lafleška	" 3.640 —	" 2.280
Plymouth Rock	" 4.150 —	" 3.230
Dorking	" 4.570 —	" 3.640
Kočinka	" 4.550 —	" 4.500
Brahma	" 5.730 —	" 3.650

Z těchto tabulek vah jest patrné, že v Anglii více hledí se na těžší exempláry. Wrigt viděl kohouty brahmanské 12—15 liber těžké, ano i 18 liber, tedy tak těžké jako husy pomořanské. Angličané mají zásluhu, že zvířata domácí racionální plemenitbou změnili plemena k nepoznání a docílili též báječně vysokých cen za dobrá plemena. V Německu a i u nás není tak nadšených milovníků plemen „vyznamenaných“, nýbrž vše obmezuje se na prodej vajec plemen zvláštních, jež prodávají se tučet za 3—12 marek; kdo je koupí, nechť stará se sám, co z nich vyvede. Nikde nedocílí se báječných cen za plemenné kury jako v bohatém Albionu. Reelní pěstitelé zasluhují však, by práce jejich byla odměněna, neboť jim má plemenění a sport co děkovati své zvelebení drůbežnictví a rozkvět výstav drůbežnických.

Bohužel i zde bývá kupec někdy ošizen nesolidními dodávkami: buď že vejce jsou zkažená, neb neodpovídá barva tomu, co jsme očekávali. Jest třeba bdíti nad podobnými „závody“ a uveřejňovati jména jejich časopisectvem.

Kniha pravidel (standard)

nazývá se seznam, v něm přesně znaky a rozdíly různých plemen jsou zaznamenány a vyměřeny, aby juroři, pěstitelé i milovníci při posuzování vystavené drůbeže plemenné stanovili přesné zásady, dle nichž posuzovati mohou jednotlivé části, plemeno určující.

Dle takovéto knihy plemenné posuzují se zvířata při výstavách neodchylně a doporučují se buď k vyznamenaní, neb chváli se jen v jednotlivých částech, neb se též haní a zavrhuji úplně. Pochvala a výtky vyjadřují se body. Zde vzorek dle standardu Wrightova.

1. 2. Hamburčanky zlatotečkové. 3. 4. Hamburčanky stříbrotečkové. 5. 6. Hamburčanky zlatokropené.
7. 8. Hamburčanky stříbokropené.

Znaky plemenné bantamek zlatých a stříbrných, zvaných Sebrightky.

Znaky plemene	Body	Pochvalný posudek soudců	Znaky plemene	Body	Vady stanovené soudci
1. Hlava a hřeben.	14	Hlava poměrná, hřeben růžicovitý bezvadný.	1. Hlava a hřeben.	10	Hlava příliš tlustá. Hřeben bradavienatý.
2. Obruba peří.	18	Stejnouměrné jemně vroubená a temně černě kreslená.	2. Obruba peří.	10	Obruby nespojité, skvrnité, nikoli tmavě černé.
3. Barva základní	16	Ohnivá, stejněměrně rozdělená, zlatooranžová neb čistě stříbrná.	3. Barva základní.	5	Nestejná, na křídlech avé- tlejší, na některých místech zate- mnělá.
4. Péra kostrěna.	15	Dobře urovnaná, stejně vroubená, barva jako na vrchu těla.	4. Péra kostrěna.	10	Neurovnaná neúplně vroubená.
5. Péra ocasní.	20	Ocas slepičí, ani panáčka srpů. Péra bezvadně široce vroubená beze skvrn.	5. Péra ocasní.	20	Svrchní péra ocasní srpovitě skvrnitá
6. Velikost (zásada: čím menší tím lépe).	5	Kohout 26 cm. od hlavy až k prstům. Slepičice 18 cm.	6. Velikost.	4	5 cm. jest příliš.
7. Stavba.	4	Jemná, při tom svalnatá.	7. Stavba.	4	Těžká, tulá.
8. Ráz plemene.	4	Držení těla hrdé. Ocas vzpřímený. Prsa vyklenutá: krkem třese, po prstech cupe.	8. Ráz.	3	Prostřední.
9. Chování (stav zdravotní; povaha opeření).	4	Živě: ohnivý pohled. Peří přilehlé, lesklé, čisté.	9. Chování.	8	Nedostatečné.
10. Zvláštnosti.	5	Vzácná krása plemenná, avšak tělo svalnaté.	10. Extra.	—	—
Celkem 105			Celkem 74 chyb, kterými kur vyloučen jest ze všeho vyznamenání		

Jsou ještě jiné soustavy, dle nichž posuzují se různá plemena. Do knihy pravidel, jakou časem zde bude třeba sestavit, bude nutno pojmouti jiná plemena, která časem zde se osvědčí a zdomácní.

Angličané počítají pro nejjemnější plemena 105 bodů, pro „extra“ nikdy více nežli 5. „Dobrych“ jest 90 bodů, „dosti dobrych“ 70—80 bodů, „prostředních“ 60—69 bodů.

I. skupina. Bankivské kury divoké (Gallinaceae ferae*).

Znakem čeledi, která jest kmenovým druhem kura domácího, jest: že hřeben mnohem slaběji se vyvinuje než u druhů domácích: u slepic mnohdy

* Linné popisuje ve své Fauna suecica 1746 jen 4 plemena; v Systema Naturae 1758, 5 plemen: ve vydání z r. 1766 7 plemen a sice: Phasianus gallus, cristatus, ecaudatus, morio, Drúbež.

tak slabě, že v peři hlavy mizí: podobně laloky na hlavě a čelisti. Ocas ze 14 per nese jen zpola primo, jako u bažantů. Velikostí zůstávají za našimi slepicemi, jsou však mnohem hbitější a silnější, což dokazují jejich boje s kohouty domácími mnohem většími. Jež svými ostruhami „jako z ocele“ vždy na útěk zaženou. Při tom jsou divoké kury nevyrovnatelně krásy a překonají kury domácí leskem peří, jakkoli i kohout honosí se barvami stkvělými. — V Bengalsku, kde kury divoké na trhu se prodávají, označují se — proti kohoutům domácím — jako kury polovičaté, a maso jejich nevalně se cení.

Váha divokých kur jest 800—1000 gr pro kohouta, 600—800 pro slepici. Délka kohouta as 600 mm, ocas 267 mm; délka slepice 421 mm, ocasu 172 mm.

Kur divoký rozšířen jest skoro po celé teplé Asii, zvláště po Asii střední a ostrovech; podél Himalaje vyskytuje se skoro do výše 2500 m. nad mořem. Jižně od mohutných těchto velehor obývá celou Přední a Zadní Indii i s ostrovy Sundajskými: Sumatru, Javu, Borneo, ostrovy Celebes a Timor. Toť okršlek jest asi velikosti celé Evropy. Bezpochyby není však ani udání celého rozšíření vyčerpáno, neboť kury divoké, zdržující se v neproniknutelných džunglích (houštinách bambusem, vysokými travinami a křovinami zarostlých), jsou tak plaché a bdělé, že těžko jest na svobodě je pozorovati. Též u austrálských divochů a mnohých ostrovanů jižního moře sledali první objevitelé a námořníci malé kury domácí, jež do této skupeniny zařaditi třeba.

Prameny o divokých kurách jsou dosti sporé. Dr. Baldamus popisuje ve svém díle o drůbeži 1876 4 druhy. — Dr. A. Brehm 1882 má tytéž druhy. Dr. Reichenow 1882 zná 6 druhů, jež obývají Indii a Malajské ostrovy.

Divoký kur bankivský. (*Gallus bankiva*. Temminck.)

(Tab. 1, obr. 1, kohout.)

Na Javě Ayam-Bankiva. *Tetrao ferrugineus* Gmelin 1788. *G. tahitensis* Hartlaub; *G. ferrugineus* Baldamus 1876, Brehm 1882, Reichenow 1882.

Gmelin řadil divokého kura ku křepelkám: jeho popis, jenž vyšel v díle francouzského cestovatele Sonnerata, nehodí se na tento druh, nýbrž na kura Sonneratova. První správný popis jest u Temmincka (*Hist. natur. gen. des Pigeons et des Gallinacées*, Amsterdam 1813). — Francouzský cestovatel Lechenaault jest objevitelem tohoto kura, jež našel na Javě a 3 exempláry do pařížského musea přírodovědeckého zaslal. Ač byl více sběratelem nežli spisovatelem, jméno jeho třeba čestně zachovati, neboť byl prvním, jenž objevil pravé původní zvíře našich slepic.

lanatus, *crispus*, *pusillus* (*bentamensis*, Albin). Tim u Linnéa jsou kury odchyty. — U Gmelina 1788 popsáno jest 15 plemen. — U Buffona dost nejasně popsáno jest 19 plemen. — V díle slavného hollandského ornithologa, E. J. Temmincka „*Histoire naturelle générale des Pigeons et des Gallinacées*, 3 díly Amsterdam 1813—15 jest mnoho cenného, dílo však těžko jest přístupno. — A. Brehm popisuje 4 druhy divokých kur, nevchází však do podrobnosti u kur domácích.

Temminck obšírně popisuje druhy divoké a dobře je vyobrazuje; kur bankivský nejvíce se podobá našim domácím slepicím, jenže nese ocas níže, na způsob bažantů. Druh tento, praví, jest úplně nový druh. Cestovatel Lechenault přivezl kohouta a slepici z velikého ostrova Sundajského Javy. Obyvatelé nitra zovou ji „Bankiva“ (bezpochyby okršlek, v němž Lechenault divoké kury objevil), které označení podržíme.

Spatříme-li ponejprv kura bankivského, překvapí nás podoba v celém vzezření a ve uspořádání perí s našim obyčejným kohoutem. a kdo pídí se po praotci naší slepice, nemůže býti v pochybnosti o příbuzenství, které všechny autority též uznávají. Jedině ve velikosti jest rozdíl, neboť kur divoký jest zdobnější, štíhlejší v podobě a lehčí na váze, nežli slepice domácí barvy původní: při tom však silnější.

Popis kohouta. Péra krční jsou úzká a dlouhá, tvoříce limec, jsou barvy pěkně zlatohnědé, hřbet jest červenohnědý; prodloužená péra spodního hřbetu červenohnědá, ale každé péro má oranžověžlutou obrubu: křídla a péra krycí jsou leskle černá, do zelena třpytivá; střední péra krycí v křídle kaštanověhnědá, vroubená, třetí letka leskle černá, péra ocasní jsou černá s pěkným zeleným leskem. Zubatý hřeben, obličej a podbradky jsou červené, ušní laloky bílé; zobák hněděčerný, oko oranžově červené; nohy hřidlicové černé.

Slepice jest menší, hřeben a laloky jen naznačené, lysé místo kolem oka bleděčervenavé; ocas nenese se též vztýčeně, nýbrž více vodorovně. Svrchní část perí jest barvy světlohnědé, jemně černě vlnité; letky a péra ocasní hnědočerné.

Délka kohouta 65, letky 22, ocas 27 cm.: váha 1 kilo. — Slepice 43, ocas 17—18 cm.; váha 1¼ kilogr.

I u divoké bankivy rozeznati možno jisté odchylky. Plemeno bengalské, obývající sever Přední Indie a Ceylon. — Plemeno barmské obývající severozápad Zadní Indie. — Plemeno malajské v jižní části Zadní Indie, na poloostrovu Malace, na Sumatě, na ostrovech Sundských po Timor. Rozdíly záležejí v různém zbarvení spodního těla: bengalské kury jsou vezpod více hnědé, barmské více do černá, u ostrovních vyskytá se i perlooké plemeno se žlutozeleným nohama. Rozdíly tyto nejsou sice značné, dokazují však, že i divoký kur nachýlen jest variaci, která ovšem u druhů zdomácnělých dosahuje nejvyššího stupně.

Rozšíření kura bankivského sahá po vši Přední a Zadní Indii, zvlášť po severu a východu, pak po velkých a malých ostrovech Sundských. Zdržují se na pokraji bujných lesů a v okolních džunglich; zvlášť mohou-li zalétati do vzdělaných polí a na pastviny: též blízkost vody milují. — Džungle jsou obyčejně vlhké nížiny, pokryté — aspoň pro člověka — neproniknutelnou houštinou křoví, rákosí, vysokých trav se stébly několik metrů vysokými, tuhými alangu a bambusu a potaženy motaninou stromovitých oplétavých rostlin, prostírající se přes nesmírné okrsy. V houštinách těchto zdržují se hyeny, rysové, tygři, levhardi, sloni, nosorožci, kanci, antilopy, houfy opic, hejna jelenů, obrovští

i menší hadi, mnoho skvělých ptáků, bažanti, pávi a pod. Všichni dravci ohrožují též kura divokého.

Nádherná květena džunglí jeví mnoho zajímavého a zvláštního, neboť vlhké vedro tropů umožňuje nejbujnější zdar mnohých rostlin a hmyzu, jež vyskytují se jen v horkých zemích, a vegetace tvoří zajímavý přechod od tropických forem až po druhy předhoří vysokých hor, neb táhnou se až do 4000 stop prosté výše. Zde nalezájí kury vždy hojně obsazenou tabuli, neboť hemží se tu vše brouky, mravenci, termity, larvami, plži, červy, zrním, bobulemi, pupeny, jemnými výhony listů. zkrátka vším, co i domáci kury hltavě vyhledávají.

Kury divoké jeví neobyčejnou statečnost, bojují se soupeři na život a na smrt o samičku, až seženou svých 4—6 slepic, které buď výtečnou bdělostí buď silou proti stejně silným nepřítelům statečně brání, při čemž častěji vlastní život v šanc dávají, takže mnohem více kohoutů nepřítelům podléhá nežli slepic. Jest moudře přírodou zařízeno, že rodi se aspoň stejně mnoho kohoutů jako slepic, takže trvání druhu jest zabezpečeno.

Pro své plemeno vyhledává slepice vždy v dubnu dobře skryté místo, vyhrabe zde prohlubeň, obloží ji poněkud suchou travou, aneb i bez této, položí sem 8—12 vajec, měřících průměrně 47 + 38 mm. Tato jsou světle kožité barvy, poněkud se lesknoucí, proti světlu uvnitř žlutohnědě prosvítající. Tvar jest podlouhlý, na spodině zakulacený, do výše pozvolna, pak pojednou se súzují. Skořápka jest silná, glazura hladká, jemnozrná, plochých, dost velikých pór, jež zřetelně lze rozeznati.

Shoduje se tedy vejce s některými vejci našich krotkých slepic, jenže chybí těchto hluboké, tečkovité póry, jež u prvých vždy jsou zřejmé. Váha vyfouklého vejce jest 3.45—4 gr. Kdákání, snese-li vejce, u divokých kur není slyšeti, neboť jest příliš chytrá, než by hnízdo své nějak prozradila. Jinak chovají se ovšem naše slepice, jež hlučně snesení vajec oznamují. Na vejcích sedí 21 dní a vyklouzlá kuřátka, jež jsou barvy žlutohnědé s temnými hnědočernými pruhy hřbetními a různými skvrnami, vespod bleděžlutá, vodí kvočna, učie je hledati potravu. skládající se z počátku z malého hmyzu, zvlášť kukel mravenčích a termitových; i za dne běže je často, v noci vždy pod křídla a břišní prach, aby je zabívala.

Proti nepřítelům chrání se kuřátka na výstražné zavolání matky, že bleskurychle zmizí, mistrně se umějíce skrývati, kdežto kvočna přehá klamně křičie a poletuje do houští, upozorňuje tím nepřitele na sebe; pak ale tiše a rychle odlétá, aby, když nebezpečí pomine, ku svým pískatům se připlížila a tato tiše svolávala. Proti slabším nepřítelům brání je vztekle a statečně. Po 8 dnech již dovedou kuřata poletovati, po 14 dnech již litají a následují matku na strom, kdež přes noc pod křídly matky skrytá přenocují. Po několika měsících, když kuřata úplně se vypeřila a samostatnými se stala, nedrží se více v uzavřeném řetězu, nýbrž pohybují se volněji, nevzdalujíce se však daleko od sebe, spí rády pohromadě na větvích, až v nejbližším jare boje kohoutů o samičky vzplanou a

tím nové svazky rodinné se uzavírají. — Není zjištěno, drží-li se staré slepice u kohouta zvoleného tak dlouho, dokud tento své hejnkno obhájí, jest však pravdě podobno, že bude to totéž jako u slepic domácích.

Kur bankivský jest, jak praveno, pták velmi krásný; jeho chování celkem odpovídá způsobům naší slepice — jenže divoch pro vlastní bezpečnost jest mnohem opatrnější, pozornější, vždy bdící, zkrátka plašší a divočejší; a proto se chová celkem tiššeji. Kohout domácí ve svém vědomí bezpečnosti a hrdosti nese ocas vzhůru vzpřímený, kdežto kohout divoký, jemuž jest houštinami se prodíratí, nese ocas více vodorovně, jako bažant. Ještě plašší, tišší a bojácnější jest slepice, velmi skrovně zbarvená, což patrně přičítati třeba na vrub četných nástrah v džunglich. Výstražný zvuk kohouta zažene ji okamžitě do nejhustšího křoví, kterým rychleji nežli had se prodírá a zde zmizí; blíží-li se nebezpečí, hledí též letem uniknouti, vrhají se však záhy opět do houštin, aby pěšky během se spasily. Těžko jest proto dostati je do rány, a chytají se snáze do ok, tím že tato do chodeb jejich na vhodná místa se umístí, a pak tlucením do křoví tam se veženou. — Běh kur divokých jest lehký a půvabný, třeba-li i velmi rychlý a vytrvalý, v prolézání křovím jsou mistry nepřekonatelnými. Let jest sice hmotný, ale při tom lehký a obratný, a jen z nouze vytrvávají v letu přes delší vzdálenosti. — Kohout divoký není takový křikloun jako náš domácí, hlas jest poněkud tlumený, aby okoli se neprozradil: jest to jednoduché jasné zakokrhání znějící jako gé—krik; zvuk výstražný zní jako kryý; slepice zní jako kvokavé „gaak“, kratčeji než u slepic domácích; hlas volavý na kuřátka „gluk-gluk“, výstražný „zí“ a jiné podobné zvuky.

V noci nikdy nejsou kury divoké na ploché zemi, nýbrž vždy ve výši křovin džungli neb na kmenech lesních stromů, vždy uprostřed a vzdálené od kmene, v úplném klidu. Před východem slunce ozvou se kohouti krátkým zakokrháním; po východu slunce slétají slepice k zemi, hledajíce potravu. — Nechájí-li se vejee vylihnouti krotkými slepicemi, a pipinkami takto docílenými dobře-li se zachází a se ošetřují, skrotnou, až pud k dalekému se zatoulání převládá a mnoho se jich ztrácí. — Pozorováno, že kuřátka tato v druhé generaci, jestli od mládí pečlivě krocena byla, nezdivočí tak snadno, jako se vždy jeví u vychovaných kachen divokých, které používají každé příležitosti, aby opět zdivočely. Byly též činěny pokusy, aby zdomácněné bankivky ve vhodných lesích se nasadily; nepodařilo se však nikde, aby opět zde zdivočily. Dobře ochočené kuře drží se u člověka i v jeho nejprimitivnějších poměrech a hledá útulek v jeho chatě z roští. Hodí se tedy kur značně ku zdomácnění.

Čteme ještě o jiných divokých druzích kur. Prof. Giebel vypočítává ve svém „Thesaurus“ 12 divokých druhů kur. Anglický badatel C. T. Jerdon tvrdí však, že zhusta vyskytní se míšenci, kteří od některých specialistů za zvláštní druhy se vydávají, snad bez důvodu. Zde zůstaneme při 4 druzích.

Kur Sonneratův. (Gallus Sonnerati. Temminck.)

Tab. 1. obr. 5, kohout.

Phasianus gallus (Sonnerat 1782 měl tyto divoké kury za prarodiče kura domácího). — *Tetrao ferrugineus*, Gmelin 1788. — *Gallus Sonnerati* T. Baldamus 1876, Brehm 1882 — *Phasianus indicus*, Leach 1816.

Druh tento považován byl po celá desetiletí za prakura, až Temminck bankivku Lechenaultovu za pravého původce kura domácího prohlásil. Struktura peří kura Sonneratova podstatně se liší od peří bankivky.

Co do podoby má tento kur sice velkou podobu s bankivkou, tím více liší se však barvou peří a též povaha per velice se různí.

Popis kohouta. Hřeben zubatý, na zobáku podbradek po každé straně. Podivná jsou péra krční, jsou úzká a dlouhá, barvy temnošedé, ale každé péro znatelně bílým brkem a dvěma žlutými skvrnami, z nichž oranžově žlutý konec rozšiřuje se v rohovitou desku, jako má též brkoslav. (Baldamus porovnává je s kapkou pečetiho vosku.) Svrchní strana černá, jemně bíle čárkovaná; spodní tělo černé, s širokými bílými pruhy; malá krycí péra v křídlech na špičkách s malými žlutými plátky rohovými; péra ocasní leskle zelená, svrchní péra krycí v ocasu leskle purpurově červená; střední černá; spodní krycí péra ocasní černá s bílými ostny. — Zobák jest žlutavě rohovitý. Hřeben, obličej a podbradky červené; duhovka oranžově červená; nohy žluté neb nahnědlé.

Slepice jest nahoře hnědě skvrnitá, s bledšími ostny a jemnými černými vlnkami; křídla světle hnědá, vespod černá, široce bíle pruhovaná, uprostřed skero bílá přecházejí po stranách na nohách do temnohněda. Letky temně hnědé, částečně skvrnité; ocasní péra černavá.

Velikost a váha kohouta i slepice bývá jako u bankivky.

Vlast jeho jest Přední Indie v jižní polovici; ve střední Indii bývá tento krásný kohout mnohdy s bankivským pohromadě: hojný jest též podél celého pobřeží Malabarského, kdež obývá houštiny bambusové a džungle. V hlavním městě Madrasu bývá často slepice přinášena na trh.

Slepice klade v březnu až do máje 8—10 vajec žlutavé kožité barvy pod bambusový neb jiný keř a sedí na nich 3 neděle. Tyto kury divoké jest obtížněji zdomácniti nežli bankivské, pocházejí-li z džungle. V zajetí sedí však při krotkých slepicích. Kokrhání kohouta jest trhané, nepodobá se ani hlasu bankivky ani kura domácího: slovy těžko jest je naznačiti, zní jako „gar-ar-rug.“

Tento divoký kur objeven byl cestovatelem francouzským Sonneratem († 1814). R. 1781 vracel se z cesty východoindické, přivezl několik exemplářů museu Pařížskému, kdež dlouho považovány za původní rodiče kura domácího, až Lechenault kura bankivského přivezl, jehož do očí bijící podoba s kurem domácím každému zjevně dokazovala, že jest on původcem plemen domácích.

Kur džunglový (Gallus Stanleyi, Gray).

Gallus Lafayettei, Lesson 1831; Baldamus 1876: — G. kikirivolli, Temminck; G. lineatus Blyth 1846.

Kur tento má opět značnou podobnost s bankivkou: jest však vespod červeno-hnědý.

Popis kohouta. Hřeben jest slabě zoubkovaný: laloky za zobákem. Péra krění jsou dlouhá a úzká, pěkně oranžově žlutá; péra šije, prsou, zad, ramen a křídel červenavě hnědá, se zlatohnědou obrubou; každé péro s červenohnědým pruhem ostnovým. Hrdlo a svrchní krycí péra ocasní leskle černomodrá: péra sedlová široká, na konci zakulacená. Hřeben, podbradky a nohy barvy masové, oko perlově a zelenavě bílé.

Slepice má velmi malý, sotva znatelný hřeben: veškeré opeření jest neúhledného rázu koroptvího. Velikost a váha jako u předešlého.

Kury tyto nalezájí se hlavně na Ceylonu, vyskytují se ale i na indické pevnině i na Javě, kdež v džunglich žijí a se rozmnožují jako jejich příbuzní. Těžce jen krotnou, zplozují však s kurami domácími míšence. Možuo, že pokusy děly se též příliš na krátko a že vyžadují delšího času. Vedle našich nemotorných kachen domácích žijí podnes obratné a dobře létající kachny divoké, — které, byly-li chyceny již staré, bylo ještě obtížnější skrotiti nežli divoké kury džunglové. — Vejce těchto kur jsou taktéž bledě kožovité. Kokrhání kohouta zní dle Tennanta jako „George Joy“ (čti džordž džoj).

Kur vidličnatý. (Gallus varius, Shaw.)

G. varius, Shaw 1810, Baldamus 1878, Reichenow 1882. — G. furcatus Tem. 1815; A. Brehm. 1822 — G. javanicus Horsfield 1820 — Na Javě: Gangegar.

Zvláštní tento kur zřídka dostane se do Evropy, jest však velmi zajímavý.

Popis kohouta. Hřeben není zubatý, nýbrž malý a celokrajný, polo-měsíčný: na hrdle jen jediný lalok masitý, čímž jest kohout ten velmi význačný. Péra krění krátká, šupinovitá, černá s leskem kovovým, podobně svrchní hřbet; péra ramenná černá s okrajem oranžovým: péra kostrěná černá, bledě žlutě vroubená: vespod neleskle černá. Ocas leskle černo zelený dělí se vidlicovitě tím, že střední péra na venek se zatáčejí. Malý hřeben jest dvojbarevný, vespod modravočervený, nahoře purpurový; podobně lalok, vpředu temně karmínový, nazad žlutý, nohy modrošedé.

Menší slepice nemá ani hřebene ani podbradků. Péra na šiji jako u kohouta jsou zelenavá, spodní tělo barvy šedé.

Kur vidličnatý vyskytuje se dosud jen na ostrovech Sundských: Javě, Lombocku, Sumbavě a Flores, kdež obývá pustiny alanzové a křoviny od pobřeží mořského až do výše 1000 metrů. Jest velmi plachý a v houštině spíše se uslyší nežli uvidí. Za svitání kokrhá kohout pilně dvojslabičným kokrháním „kykryi“ a tím prozrazuje svou přítomnost. Slepice kvoká krátce „ruk, ruk“. Potrava

záleží ze semen, pupenů, hmyzu atd. V zajetí krmi se rýží a míšeninou chleba a masa.

Jednoduché hnízdo nalezá se v hustých trsech stébel alangových. Obsahuje 6—10 vajec barvy hrachové, míry 46+36mm. V ostatních podobá se bankivce.

Jak patrně, není ještě život divokých kur dostatečně znám.

Cestující přírodopytci věnovali předmětu tomu příliš málo pozornosti. Vyžaduje pozorování toto ovšem delší pobyt na jednom místě. A tak musíme se spokojiti zatím jen úryvkovitým líčením života slepic divokých.

II. skupina. Krotké bankivky. (*Gallinaceae bentamenses*.)

V této skupině nalezájí se plemena krásná a užitečná, jež již za dávného starověku připojila se k domácímu hospodářství zemědělných kmenů Střední Asie, jakkoli primitivní byly poměry jejich. Byli to první kurové, kterých člověk se zmocnil a potřebám svým podřídil.

Krotké bankivky sem náležející nejsou umělým chovem ve svém vzrůstu zakrnělé t. j. trpaslíci (*pumiliones*), nýbrž normálně vyvinutá silná plemena, na nichž jest viděti zřejmě původ z kur divokých, ve tvaru i barvě. Jsou mnohem vytrvalejší a otužilejší nežli plemena veliká, a i méně podlehají nemocem, nežli naše otužilé slepice selské. Dá se i s jistotou souditi, že trpaslíci jsou základní tvary, z nichž velká plemena byla vychována.

Považujeme menší a prostřední plemena venkovská za kury budoucnosti, neboť — jsouce skrovni a přítulní — spokojují se prostorem nejmenším a mohou snáze býti umístěni, takže hodi se i do stísněných poměrů obyvatelů městských. Malá plemena spokojují se taktéž prostorem obmezeným a drží se domova. Tyto slepičky vždy veselé, bez nároků, dobudou si zajisté během času příznivého přijetí i u tříd méně zámožných; péči nahrazují chutnými vejci hojněji, nežli kterýkoli pták zdomácnělý. A jak snadno se plemeni, jen když poskytne se jim k tomu příležitost. Jak rozkošná jest výchova něžných kuřátek, jichž všimá si pečlivý pěstitel neb pěstitelka!

Slepice tyto ve váze i těle souhlasí se svými předky, ačkoli během času uvykly na jiné ponebí i potravu, což ku změně nemálo přispívá. Veliká část slepic zdomácnělých skutečně a značně se změnila; bezstarostný život a hojné krmění způsobily i zjevné proměny v opeření i útvaru těla, jak v dalším líčení plemen se okáže. Všechna však, jak původní menší, tak i větší plemena, uvykla na poměry domácí, stala se krotkými a přichylnými a obírá-li se jimi kdo blahovůlí, jeví se i duševně vyvinutými a jeví důvěřivou přichylnost ku pěstiteli i domovu sobě vykázanému.

Pro užitek zaslужují všichni členové této skupiny býti označenými za velmi dobré. Vejce jsou sice o něco menší, nežli našich slepic selských, avšak rozhodně jemnější co do chuti a i výživnější: pro pozdravující se tvoří potravu nejpřiměřenější a nezadají ani proslulým čejčím vejcím. Všem milovníkům drůbeže, jimž nedostává se prostorných dvorů, snad ani dvorečku, odporučuje se chov těchto malých ale ozdobných plemen co nejvřeleji.

Popíšeme zde 15 plemen.

Krotká bankivka. (*Gallus Bankiva* d. b.)

(Tab. I., obr. 2. a 3. slepice, 4. kohout.)

Krotký kur džunglový, krotká bantanka džunglová, *Gallus bantamensis*, Albin 1750. Linné cituje tohoto 1758—66; *Gallus banticus*, Brisson 1760; Gmelin 1788.

Slovem „Bantam“ označovali starší autoři malé slepice domácí i divoké: konečně „bantamensis“ znamenalo všechny kury trpaslíky. Bylo by tedy třeba čtyř jmen: *Gallus domesticus bantamensis* Bankiva. Pro zkrácení uijeme proto pouhých značek d. a b.

Popis krotké bankivky. Kur tento velikostí, podobou a barvou nejvíce se podobá divokému svému příbuznému. Má-li i barvu divokého, dá se sotva od kmene tohoto rozeznati.

Barvou koroptví označuje se zbarvení podobající se nejvíce barvě kura divokého, totiž na krku zdobná péra oranžová do žluta neb červená, na hřbetě hnědě purpurová, krycí péra v křídlech temně zelená, ocasní černě zelená měnivá a černý spodek. Hřeben a laloky červené, zobák nahnědlý; oko oranžové, nohy břidličně černé. — Slepice jest nahoře světle hnědá, černě vlnitá; temeno hlavy a spodní strana zrzavě hnědá; černavá péra v týle jsou oranžově nahnědlá jemně vroubená; letky a péra ocasní tmavé až černohnědé; hřeben a laloky jen malé. Zobák, oči a barva noh jako u kohouta. — Kohout má délky 65, křídla 22, délka ocasu 27 cm. Slepice bývá značně menší. — Živá váha 1 kilo; slepice o $\frac{1}{2}$ méně.

Se změnami v barvě perí mění se i barva zobáku a noh do modrava, zelenava, žlutava, masova, hnědava. Též barva očí se mění: jsou červené, oranžové, žlutooranžové, kaštanové, ořechové, černohnědé. Oči barvy perlové zřídka se vyskytují. Změny barvy perí jsou četné: koroptví, červenohnědá, žlutočernohnědá, černá vždy s leskem zeleným neb modrým. Jsou-li na bledě šedém poli šedé příčky, říká se „kukačková barva“. Skvrnité slepice, straky, mají-li skvrny jemné a pravidelně rozdělené, zovou straky poreulánové.

Tím růzností nejsou ještě dostatečně vyčerpány. Též v hřebenech jeví se všemožné odchylky: místo hřebenů vyskytují se chocholky pérové a vousy; hladké nohy stávají se opeřenými, buď péry vlasovitými, které nohy jako jemný prach zahalují, aneb hrou přírody stanou se rousnými tak tulími péry, že přes ně klopýtají. Přírodní hra změn jest nekonečná; zde pak uvedeny budou jen nejnapadnější.

Kohout a slepice bankivské reprezentují obyčejné selské slepice v menším rozměru, jimž vzezřením se podobají, jenže ozdobněji si vykračují.

Nosnost zdravé slepice obnáší v prvním pololetí as 40 vajec, rok na to 120—150. V síle nosné udržuje se až do 6. roku, ochabuje však po čtvrtém roce. Vejce jsou žlutavobílá a jako u všech trpaslíků velice chutná a jemná, jemnější, nežli všech větších plemen. Líhnutí nepřenechává se větším plemenům, nýbrž vlastní matce neb kvočnám stejného plemene. Teplo a dobrý zob jsou základní podmínky zdaru kuřátek, které umístiti třeba v místnostech chráněných, aby netrpěla vlivem nepříznivým. Čím déle mohou zůstat na jednom místě, tím lépe. Vůbec jest třeba upozorniti, že i staré vyrostlé bantanky chrániti třeba před ostrou zimou teplými chlěvy aneb topením přiměřeným, jinak omrznou jim hřebínky a nohy a ony zakřňují. Až do -40° R není žádného nebezpečí; je-li zima větší, jest třeba umístiti slepice někde, kde nemrzne. Při chovu třeba dbáti, aby nezakrsaly pod normální velikost, jak při plemenu podzímním se stává: jest třeba udržeti čisté plemeno při normální velikosti zdravé a dobře vyvinuté.

Potrava pro 4 první dny: 1. vejce na tvrdo vařené s houskou; 2. srdee neb libové maso (nikoli plíce a játra) jemně rozmělněné a rozsekané, s houskou; 3. tvaroh s vejcem a houskou míchaný; 4. vaječnik. Jsou-li mravenčí kukly laciné, zůstanou tyto nejlepšími přísadkami. Vyberme jeden způsob krmení; první dny jen nepatrně žerou, trávíce ještě ze zbytku žloutku v žaludku. Po dvou dnech hlásí se chuť silněji. Již třetího dne míchá se do zobu zelená tráva, pažitka, jemné trubkovité cibulky, česnek, špinát, řeřicha: všechny druhy malých lesních bobulí, v čas, když jsou zralé.

Linné označuje černé bezinky za škodné (laeditur baccis Sambuci). Nezdá se však, neb všechny slepice beze škody je sežirají. Zelenina první čas jemně se rozseká a do zobu smísí; později se sváže, by na ní kuřátka škubati mohla, a zeleným po celou dobu výchovy se napomáhá. Velmi živnou přísadou — ale nikoli hlavní potravou — jest tvrdá houska v mléce máčená. Též syrovátka a mléko sražené jim chutná.

Tak krmí se po celý měsíc, jen se přidává též máčeného prosa, aby slepičky na zrnitou potravu se navykaly. Druhý měsíc se zob takto změní: proso se více nenechá nabobtnati a může tvořiti polovici zobu, druhá polovice jest měkká potrava. Měkká potrava bývá z tvarohu a otrub s tvrdým vajíčkem. Zbude-li něco masa od oběda, bere se místo vejce. Od šestého téhodne počne se semencem, a zvyknou-li na tento, odpadne proso. V třetím měsíci tvoří polovici potravy ječmen, druhou polovici tvaroh s otrubami. V 10 hod. dopol. a ve 4 hod. odpo. přidá se tvrdá houska nebo chléb v mléce máčený. Ve 4. měsíci, kde probáňejí se již mezi ostatními slepicemi, dostanou jen na přídavek něco housky v mléce a ječmene. V poledne buď jim hojně zasypáno, což ku zdravému vývoji přispívá. Aby nepřišly zkrátka jinými slepicemi, dá se jim klec neb přepažení s úzkým otvorem, že mohou samy tam proklouznouti, nikoli ale ostatní

vyrostlé slepice. V 5. měsíci drží se jako ve 4., večere může se jim dosud zvlášť podávat: kde se šetří, musí se již spokojiti s krmivem ostatních. Při drsném vlhkém počasí vypomáhá se stále ještě lepším zobem, vejci i masem. Voda ve velmi nízké pevné nádobě, nejlépe pneumatické nádržce, postaví se poblíž krmení, a vody tam má býti mělce, aby kuřátko, jež tam padne, ani příliš se nezmočilo, ani neutopilo. Je-li nádoba hluboká, vyplní se oblázky a do bedničky nasype se písku a postaví se na výsluní, aby zde kuřátka i se starými se mohla popelít a křeminky pro lepší trávení polykati. V 6. měsíci počnou slepice snášeti.

Uvedené zde osvědčené způsoby krmení platí pro slepice trpasličí nejen k jich udržení ale i ku statnému vývoji jich tělesnému. Základ života jest teplo: kde toto chybí, nepomáhá nejlepší zásyp. Starostlivému pěstiteli musí na tom záležeti, aby vykázal matce suchý výslunný prostor, kde by nevyrušeně mateřským svým povinností mohla úplně činiti zadost. Zde kvočna mláďata svá dobře umístí, běře je kdykoli toho třeba a po celou noc pod sebe, kde v její jejím nalezají dostatečné teplo. Zde není škodných vlivů a řádně jsouce krmeny dobře prospívají ku radosti svého pěstitele. Po třech měsících sesílí tak, že mohou do dvora k drůbeží vypuštěny býti. Dobrý pěstitel ročně vysadí jistý počet kuřat, za to pak vyloučí starší a méně nosné slepice.

Jinak ovšem počínati si bude pěstitel ve velkém, jenž si musí zařídití docela jiné prostory. Co zde uvedeno, zakládá se na zkušenosti spolehlivé; kdo neřídí se tímto návodem, ztratí snadno více než polovici kuřátek. Ve dvoře malinká kuřátka buď dostanou se do příliš úzkých posad, zaběhnou se. Jsou jinými slepicemi týrána, stanou se kořisti psů a koček: ztráty tyto zamezují se jen místností zabezpečenou.

Počet mláďat, jež trpasličí kvočna vyvede, neměl by přesahovati nikdy 10, měl by býti 8. Dejme tedy 10 vajec k vylihnutí, pak i v případě, že všechny jsou zdravé, nebude matka přetížena. Obvykle jest polovic vylihlých kuřátek mužského pohlaví, možno tedy ve stáří čtyř neděl, kde mladí kohoutci po silněji vyvinutém hřebínku se poznávají. dva obětování býti do kuchyně, kdež poskytují ovšem jen malé sousto, matka může však ostatní lépe zahřívati a ošetřovati.

Kvočnu mláďaty přetížiti jest velkou chybou: nezřídka stane se větší část kuřátek obětí přetížení. Dáme-li pod kvočnu 12 vajec, které jen z nouze přikryje, vysedí a vyvede, jde vše první týden třeba dobře, je-li suché počasí. V druhém týdnu plíží se z 12 kuřátek aspoň 3 kusy již mdlé a na slabých nohách. mají průjem a špatně se jim daří. Po několika dnech objeví se u některých opět stejná nemoc. To trvá stále, až z celého řetězu jen několik nejsilnějších kohoutků vydrží. Ostatní hynou, jedno po druhém. Proč? Kuřátka rostou rychle, ale při přetžení matky z četné rodiny nenalezají všichni útulek pod matkou. Ta, která noc bez přikrytí ztrávila, nastudí se, a tím podkopá se zdar jejich. V noci nejbližší mají opět jiná též osud, neboť mláďata v teple sedící

nedají se zapuditi, a proto střídají se v přenocování a nachlazení po většině všechni členové rodiny. Výsledek jest, že jen několik jich zbude.

Shrneme-li zkrátka pravidla při výchovu kuřátek, pamatujmež toto: 1. Trpasličí nechť nechají se vylihnutí jen od slepic stejně velikých, nikoli od větších, poněvadž jemná mladá kuřátka od nemotorné macechy snadno bývají rozšlapána. 2. Nepřetěžujmež kvočnu mláďaty, beřme 8 za základ a přebytečné kohoutky odstraňmež v čas. 3. Po 3 měsíce krmíme v uzavřených, suchých, teplých a bezpečených lokálech, aby mláďata dostatečně sesílila, dříve než pustíme je na společný dvůr. Nechce-li je matka tak dlouho voditi, pusťme ji do dvora, kuřátka nechme však v útulku.

Ve velikosti různí se tyto slepice jen nepatrně. Na podzim vylihlé bývají z pravidla menší nežli z chovu letního, a možno je tak zakrsati, že sotva velikosti holubů dosahují a pečlivým chovem trpasličí postavu zachovají. Kdo však krásné bankivky drží pro užitek, dá přednost silnějšímu, v letě vylihlému pokolení.

Bantamka černá. (Gallus d. b. niger.)

(Tab. 2., obr. 3. a 4. kohout a slepice.)

Černý Pařížský trpaslík. Anglicky: Black Bantams.

Barva temně černá se zeleným třpytem kovovým. Hřeben růžicový: jeho barva i laloků živě červená, záklopy ušní krásně bílé; duhovka oranžová, zobák černý, nohy oloveně modravé. Hrdým držením ocasu „veverčího“ dotýká se tento téměř hlavy. Váha vyvinutého kohouta 0·98 kg, slepice 0·8—0·75 kg., Chovem jdou ve váze zpět, neb dle „Standardu“ nalezájí přednost malé silné exempláře, takže cenu dostávají jen ti ptáci, kde kohout váží jen 500—700 g., slepice 375—560 g. Nejmenší ptáci mají čestný titul „Pařížanky“.

Bantamka bílá. (Gallus d. b. albus).

Bílá Javanka, bílý pařížský trpaslík; anglicky: White-Bantams.

Velikost a váha jako u předešlé. Peří čistě bílé, beze skvrny; zdravé slepice, které na svobodě se pohybují, dostávají na krku a sedle oranžový nádech, což při udílení cen bývá jim na závalu. Zobák bílý, nohy světlé, oči červené, hřeben a laloky živě červené; jsou-li záklopy ušní červené, místo bílé, jest to známkou krásy, neboť barva červená ostřeji se od bílé půdy odlišuje.

Bantamka zlatokrká. (Gallus d. b. auricollis.)

Tento krásný kohoutek má v barvě značnou podobu s divokou bankivkou, nemá však ani tak dlouhý krk ani zavalitost a vyzývávatost stejnébarevného bojovného trpaslíka. Rozdil jest hlavně ve zbarvení spodiny těla, která není černá, nýbrž kaštanově hnědá. Kohout opatřen jest přímým zubatým hřebenem, zřídka krásným hřebenem růžicovitým.

Jsou-li chovem ve velikosti zmenšeny až na rozměry holuba, zovou se v obchodu „Pařížské zlatokrčky“. Hladké nohy jsou znak čistého plemene, neboť s pérovými kalhotkami náležejí již k rousným bantamkám. — Malá tato plemena jsou si vůbec blízká; pěstitel řídí se zásadou: čím menší, tím milejší!

Bantamka krahujčí. (Gallus d. b. nisorius.)

(Tab. 2. obr. 8 a 9. kohout a slepice.)

Bankivka či Bantamka krahujcová, též kukačkovitá zove franc. Coucou d Anvers.

Toto vzácné, zajímavě zbarvené plemeno má kresbu na popelavě šedé půdě na každém péru pravidelný, temnošedý příčný pásek. Jemnou tuto kresbu lze pěstiteli těžko dosíci, neboť kolorit dopadne velmi spore a bledě, čímž mnoho slepiček třeba vyloučiti. — Velikost a váha jako u předešlých. Opět platí: čím menší tím milejší.

Zvláštní odrůda malá s pérovitými licousy jsou slepičky v obchodu „Barbes coucou“ zvané. Větší jsou slepičky „durinské“, u nichž ušní lalůčky vousem pérovým jsou pokryty. Nabývají tím zvláštního vzezření, zvlášť když přibude pěkný vous na bradě.

Durinstí vousači vyskytují se též v jiných barvách: černí, červení a bílí. Jsou však vzácní a ne všude oblíbení, protože vousovitá péra snadno si pošpiní. Někdy nabývají i velikosti selských slepic.

Chovem docíleno ještě menší slípky v obchodu známé pod jménem :

Americký trpaslík (Gallus d. b. americanus)

zákrsek to, jenž dosahuje sotva velikosti holuba a též váhou tohoto nepřevyšuje. Podminka jsou hladké nožky, jinak ztrácí půvabného vzezření a lehký taneční krok. Plemeno toto jest velmi půvabné, avšak těžko dá se chovem udržeti čisté. Kuřátka jest třeba umístiti ve zvláštní chráněné místnosti a pečlivě dbáti pravidel výše uvedených. Teplo a dobrý zob jsou základem zdaru. Jest však radost, pozorovati kutění pygměů těchto.

Vyskytují se ve všech barvách, černé, bílé, kukačkové; tyto jsou nejkrásnější. Pro plemenitbu volí se vždy nejmenší, zdraví ale silní kohoutkové. Každému se však nezdaří výchova jemných těchto plemen, k tomu třeba pozornosti a pile, v nichž Číňané nás předčí. Tito při svých obmezených příbytcích mají svůj kuří dvůr v pokoji a jsou tedy odkázáni na Liliputány podobné. Číňané pěstují ale ve velkých dvorech svých též pravé obry kur. Ku zdaru podobnému náleží vedle příznivého ponebí též beráncí vytrvalost.

Bantamka nankingská. (Gallus d. b. Nankingi.)

Na trpaslíka jest postava této skoro příliš silná; při výstavách žádá se proto malá postava, hřeben jednoduchý neb růžicovitý, modravé hladké nohy. Zbarvení slepice jest hrachově žluté neb kožovité jako u kočincinek. Kohout

jest na límci pěkně zlatooranžový; ocas jest srpovitý, típkyvě černý se zeleným leskem, neb kaštanově hnědý s měděným típkytem; nohy hladké mají tmavou barvu; křídla dotýkají se pudy. — Plemeno u nás vzácné. Jsou dobré nosičky a starostlivé matky, též přitulnější než jiné bantamky.

Bantamka zlatá. (*Gallus d. b. auratus* Sebrighti.)

(Tab. 3. obr. 1. a 2. kohout a slepice.)

Bantamky tyto s peřím černě vroubeným na oranžové pudě náležejí bez odporu k nejkrásnějším a nejzajímavějším plemenům kur a znamenají v chovu neobyčejný úspěch; jsou pravé idealy uslechtilého držení těla a jednoduchého ale harmonického zbarvení. Krásné toto plemeno vypěstoval — jak teprv nejnověji zjištěno — baronet Sir John Sebright — jenž již počátkem tohoto století počal pokusy s výchovou, tyto však držel tak v tajnosti, že teprv po jeho smrti od některých zasvěcených do věci členů rodiny některé zprávy o tom vyšly na jevo. Mnozí současníci jeho nechtěli umění jeho výchovy uvěřiti a tvrdili, že Sir John Sebright krásné kuře toto přivezl ze Zadní Indie, za které, když vzbudilo sensaci „báječnou sumu“ 29 lib. šterl. (700 K.) utržil. Jméno „Bantam“ obdrželo kuře od místa, kde je získal.

Bantam, druhdy (1406) slavné přístavní město na sev.-záp. konci ostrova Javy, nyní jen nepatrné hollandské město, patřilo 1811—1816 Angličanům, od nichž znova Nizozemci je získali. O tajemném chovu jest tolik známo, že Sebright počátkem tohoto století použil obyčejného bantamského černého kohouta a stříbrotečkovou Paduanku, neb zlatotečkovou Hamburčanku a křížením docílil konečně pravý model. Sir John Sebright platil svého času vůbec za proslulého pěstitele též na jiném poli chovu zvířat. K výsledkům podobným náleží ovšem — kromě vědomostí a peněžitých prostředků — též víceletá vytrvalost a šťastná ruka ve výběru zvířat plemenných. Ať již docílil těchto výsledků Sebright, Javanci, Japonci, neb Číňané; prvéjšímu náleží zásluha a vděk, že vynikající toto plemeno u nás zavedl.

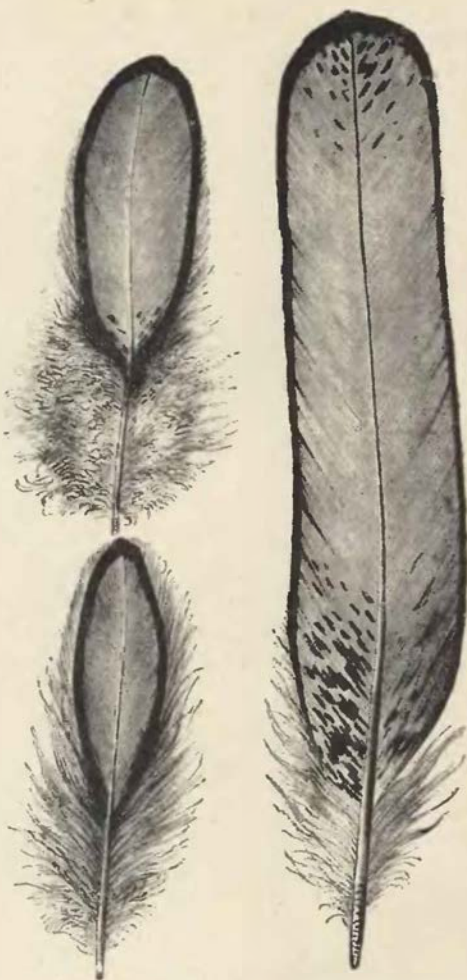
Popis kohouta. Hlava má veselé vzezření; zobák jest dost krátký, hřeben různocovitý, ani příliš krátký ani tlustý, se špičkou dolů sehnutou. Podbradky prostřední zakulacené; krk vybíhá ve špičku; u kohouta nese se tento hrdě na zad hozený. Opeření je jako u slepice; v límci totiž není per límeových zašpičatělých. Trup zavalitý, hřbet dlouhý, prsa plná a vystouplá. Křídla nesou se nízko; lýtka a běháký krátké, tyto neopeřené. Péra ocasní dosti veliká, u kuřete kohouta úplně jako u slepice (bez srpů), jen o něco plnější a povýšeně nesený, takže se špička skoro hlavy dotýká. Co do velikosti platí opět čím menší, tím hezčí. Váha kohouta 687 g., slepice 500 g. Držení těla u kohouta hrdé, u slepice svižné a zvědavé. Základní barva jest sytá, hnědě zlatá, neb oranžově zlatá; každé péro, i na krku, letky i ocasní péra mají úzkou, úplně černou, zelenolesklou obrubu, ostře ohraničenou. První letky, jichž v klidu není viděti, mají jen na konci slabou obrubu. Obruba ocasních per nemá býti příliš tenká, může býti

i něco đupkovaná. Hřeben a laloky mají býti krásně červené, někdy nachově modravé; lalůčky ušní bílé, nohy nahé, olovitě modré.

Kurátka jsou nahoře černá s prokmitající šedožlutou barvou; okraj křídel, čela a oči červenohnědý; hrdlo světležluté, spodek mdle černavý. Váha ve stáří 24 dnů 60 gr. — Kurátka bantanky stříbrné jsou mnohem světlejší. Čilejší individua ohýbají v rozčilení hlavu nazpět a ocas v před, takže téměř se dotýkají, spouštějí křídla, že brousí je téměř o zem, třesou jako holubi pávníci krkem a přivádějí tím krásně vroubená péra šijová k platnosti. — Mnozí ptáci stávají se v 3. roce bíle tečkovanými, mají ale ještě krásné potomky. — Jeden z prvních pěstitelů těchto bantamek Mr. M. Leno obdržel dobře vroubených bantamek křížením černých kohoutků bantamských se slepicemi bantamkami stříbrnými a zlatými.

Bohužel zvrhnou se snadno kohouti tím, že stanou se většími, než plemeno čisté má býti. Význačné obroubení per se více méně vytrácí: zdobná péra krku a hřbetu prodlužují se a význačný krátký ocas dostává prodloužené srpy. Jest proto třeba všechny kohoutky vychovati, aby po vypelichání čistoplemenné se vybrali. Jinak i slepice se zvrhnou a jest těžkou úlohou pečlivým výběrem zachrániti čisté plemeno. Po jemných bantamkách ano i méně čistokrevných bývá vždy poptávka čilá.

Zlaté bantanky náleží rozhodně k nejkrásnějším kurám a houf několika tuetů slepic a několika kohoutů poskytuje na dvoře rozkošný pohled. Hrdé držení

Obr. 4. Péro ocasní, hřbetní a šijové
bantanky zlaté

těla jest pro kohouta význačnější než u jiných plemen. Křídla visí po stranách přitisknuta, chod jest graciosní, lehký, ozdobný, někdy po špičkách prstů cupitající. Kohout pouští se beze strachu do velkých kohoutů, které nezřídka vytrvalostí a udatenstvím zažene. Slepice má též přímé držení těla a ozdobný chod, ocas nenese však vysoko, nýbrž položený na způsob divokých. Klade v poměru ku své velikosti veliká vejce jemné chuti. Barva jest světlejší, poněkud do žlutohněda; skořápka jest jemnozrná, mdlá, podlouhého oválu. První rok nese slepice 30. později až 100 vajec; zůstává po léta nosičkou a jest též dobrou matkou. Doba nesení počíná v březnu; mnohá vejce zůstávají však nezúrodněná. Pěstitelé přičítají zjev tento slepičinu ocasu kohoutů, u jiných plemen jsou však stkvělé výjimky. Mr. Leno v Dunstable-u, vynikající pěstitel tohoto plemene, navrhuje, by pro plemeno brali se kohouti s ocasý srpovitými.

Let bantamck jest lepší než všech ostatních slepic, lehký i vytrvalý. Hnědná bantamka vyletí do výše 8—10 m., skoro jako koroptev. Krmení mláďat děje se, jak uvedeno bylo u bantamek. — Pravý přítel drůbeže neopomene si opatřit diruh tento, neboť tvoří pak ozdobu každého dvora drůbežního. Dr. Lenz zmiňuje se o rousných zlatých bankivkách. Opeřené nohy jsou sice vzácností, nepřispívají ale nijak ku ozdobě elegantního tohoto plemene.

Bantamky stříbrné. (Gallus d. b. argentatus Sebrighti.)

(Tab. 3. obr. 3., 4. kohout a slepice.)

U bantamky stříbrné jest základní ton čistě stříbrobílý, neb jemné smetanové bělosti; každé péro, malé, velké, jest stejnoměrně černě vroubené. Ostatek vše jako u bantamek zlatých.

Čistě plemeno dělá ještě vznešenější dojem silným kontrastem černé a bílé. Bohužel staly se čistě bantamky všude vzácnými a obyčejně místo půdy stříbrobílé vyskytuje se kalné neb kožovitě žlutavá bělost. Chov jest ještě obtížnější, nežli u zlatobarvých strýčků, neboť plemeno to jest ještě nedůtklivější.

Formulář pro posuzování obou těchto plemen viz v knize plemenné či standardu na str. 17.

Angličtí bojovníci trpasličí. (Gallus d. b. pugnax.)

(Tab. 3. obr. 5. a 6. kohout a slepice barvy divokých. Obr. 7. a 8. kohout a slepice, červeně skvrnitě. Obr. 9. a 10. kohout a slepice stříbrokréky, hřeben a laloky neobřízané.)

Angl. Game-Bantams Franc.: Nains de combat.

Kury tyto jsou „triumf anglického umění plemenitby“. Angličané vychovali ze svých velikých atletů bojových zpět tvar trpasličí, jako fotograf obraz formátu kabinetního mechanicky zmenší na formát visitkový. Porovnejme obrazy bojovníků velikých a zakrslých. —

Musíme-li míti za to, že trpasličí tvar jest původní a blízko příbuzný s našimi bankivkami, pak možno se domyslíti, že v indických a východoasijských

1. 2. Žaponské bantamky (zákrsky). 3. 4. Černé bantamky. 5. 6. Pekingské bantamky.
7. 8. Hollandští chocholáci.

zemích kulturních jsou tito silní bojovní kurové — malí i velcí — plemeny prastarými. Nové jest na plemenech novodobých, že kohoutkům v 6. měsíci uřezávají se hřebínky, podbradky a laloky ušní, čímž úzké hlavy s dlouhým krkem dostávají hadovitého, skoro hrozivého vzezření. Kohoutkům uřezávají se jen záklopy ušní. Na obrazech 6., 8., 9. a 10. nejsou uřezány.

Hlavní věcí jest, že trpaslíci podobají se velkým svým strýcům peřím i barvou, až na velikost. Váha vyrostlého bojovníka nemá přesahovati 800 gramů, slepice 625 gramů.

Popis. Hlava jest dlouhá a úzká; krk dlouhý a tenký; ramena široká a hranatá; prsa široká, trup krátký do předu sesílený, na zad sůžený; zobák dlouhý, pěkně zaokrouhlený; běhák dlouhý a silný; prsty dlouhé, dobře oddělené; zadní prst právě za středním prstem, čímž ptáku umožní se pevný chod. Je-li zadní prst jinde, jest to chyba. „noha kachní“, jež při výstavách vadí. Křídla krátká nevisí, nýbrž nesou se při trupu. Držení těla jest přímé a smělé. Péra mají býti tenká, tvrdá a pevná, krční krátká a tvrdá, ocas s krásnými úzkými, dlouhými péry srpovitými.

Za značné chyby považují se: tlusté hlavy, veliké visuté hřebeny a bílé záklopy ušní (po 5—6 měsících odstraňuje se oboje u kohoutů, u slepic jen ušní záklopy), krátké tlusté nohy, dlouhý trup, úzká prsa, vějířovitý ocas, visutá křídla, kachní nohy.

V Anglii pěstují se hlavně 4 odrůdy:

1. Černočervené — barvy divokých, viz tab. 3. obr. 5. a 6.

2. Hnědoprsí bojovníci. Krční péra mají oranžová, hřbet a záhyb červeno-oranžové; zrcadlo v temném křídle krásně tmavě zelené; prsa a spodek temně-hnědý; ocas zelenočerný s kovovým leskem; nohy olivové nebo bronzové; zobák černý, tvář a hlava temnočervené, oko tmavohnědé. — Slepice má krční péra oranžová, každé péro se skvrnou na brku: první péra tmavohnědá, hřbet, křídla a ocas černohnědá se zeleným třpytem. Nohy jsou jako u kohouta.

3. Bojovní trpaslíci kačnokřídli. Nádherný pták, jehož hlava a krční péra jsou bílá do žluta, hřbet světle oranžový, sedlo do slámožluta; ramena modravočerná; zrcadlo ocelově modré se zeleným třpytem; druhá letka čistě bílá, vnější pápěří s černými skvrnami; prsa, spodek a ocas modročerné, tento se silným zeleným třpytem; tvář a hlava červené, oko též, nohy vrbozelené. — Slepice: hlava a krční péra bílá. každé péro uprostřed s černou skvrnou; prsní péra světle hnědá, na zad šedě naběhlá: záda a křídla světle šedá, bíle kropenatá. Ocas jest černě nadehnut. Tvář, zobák a nohy jsou jako u kohouta.

Kačnokřídli stříbřítí kohouti liší se jen bílými krčními pery.

4. Trpaslíci červenoskvrnatí (viz tab. 3. obr. 7. a 8.).

5. Stříbrošijoví trpaslíci (tab. 3. obr. 9. a 10.). Kohout a slepice s odriznutými hřebeny a laloky.

Bojovní trpaslíci jsou tvrdí skromní ptáci, slepice kladou dost dobře a též dobře libnou. V Anglii vynáší toto oblíbené sportovní plémě pěstitelům značných premii.

Master Entwistle ve Westfieldu, proslulý pěstitel, podává k chovu tato pravidla: Bojovní kohout nechá se pářit se 4 slepicemi ve stáří as 18 měsíců. První vejce podkládají se v druhé polovici února, a možno pokračovati až do počátku června. Vylíhnou se obyčejně 19. až 20. dne. Kuřátka po 24 hodinách dostanou vaječník s rozmělněnou houskou. (Vaječník dělá se ze $\frac{1}{4}$ litru čerstvého mléka a jednoho vejce, což v teple nechá se sraziti, pak se rozmělní.) Po třech dnech dá se jim semenec; po 14 dnech směs z mouky otrubové a krupice z ječné mouky, v libovolném množství; čím častěji, tím lépe. Do šesti neděl nechají se kuřátka u kvočny; třeba jim dáti dostatečně zeleniny, čerstvou zem a vodu. Ve stáří tři měsíců oddělí se pohlaví.

Též pro výběr plemenných zvířat dává Entwistle návod. Jsou kohouti, kteří osamělí na podívanou pěkně se vyjímají. Ve společnosti slepice čepejří ocas a nechají viseti křídla; tím ztrácejí cenu. Jiní jsou mrzutí a sklíčení, jsou-li odděleni od slepic. Ty třeba ponechati ve společnosti. Jiní jsou plaší a divocí a tím kazí si peří; tyto třeba 8 dní před tím uvýknouti na klec. Přisadou semence a bílých bobů do zobu nabude peří lesku. Při výstavě má hejňko míti stejnou barvu očí, zobáku a noh. — Slepice nechají se na obyčejném místě až do výstavy, neboť ztrácejí v kleci dobré vzezření. Lysiny na hlavě kohouta se čistě umyjí a štětinovitá péra se odstříhnou.

Bojovník zadoindický. (Gallus d. b. transindicus.)

(Tab. 6. obr. 8., kohout.)

Malajský bojovní kur. — Bojovník divoký, indický, čínský. — „Ayam jalak“ Malaječů.

Velikost malajského bojovníka jest o něco značnější nežli předešlých bankivek, zařadíme jej nicméně nejlépe sem. — Kur tento jednoduše zbarvený, ale krásně kreslený podobá se divokému kuru; jelikož se ho však užívá v zadní Indii a Číně k zápasům. Lze souditi, že vznikl křížením divokých a domácích.

Popis kohouta. Hlava pěkně utvořena, přiměřené velikosti, se silným, dobře zahnutým zobákem; tvář, brada i hrdlo pěkně živě červené; zaklopy ušní malé a šedobílé; hřeben nízký a bez zubů; laloky pod bradou též chybějí; péra krční, hřbetní a sedlová úzká a zašpičatělá; krční a sedlová jemně kreslena jsou zvláštní ozdobou: barvy světle žlutavobílé s oranžovým třpytem, avšak se sněhobílými skvrnami na konci; v křídlech péra černá s bílými širokými obrubami, zvlášť na velkých letkách, čímž vzniká bílý pás. Spodek těla černý, ocasní péra dlouhá, srpovitě daleko zahnutá. Bohatý, zeleně třpytivý ocas jest zvláštní ozdobou a nese se na způsob kur divokých — bažantovitě, více jako vlečka; v affektu hrdě se vztýčí, nohy jsou hladké, žlutavé neb hnědě masové; oči oranžově červené.

Bojovníci malajští jsou u Číňanů velmi oblíbeni a k zápasům váženi; ač mali, jsou silní a obratní, takže v boji proti větším kohoutům jsou silou, obratností a vytrvalostí vítězi. Při sázkách velmi se drží na tyto bojovníky a odvažují se hráči značnými vklady proti statněji se nesoucím bojovníkům, kteří ohnivým malajcům podléhají. — Ostatně jest plemeno toto i ve své vlasti vzácným a drahým a zřídka dostává se do Evropy.

Bantamka žaponská. (Gallus d. b. japonicus.)

(Tab. 2. obr. 1. a 2., kohout a slepice.)

Japonský trpaslík, krátkonohá japonská, Nagasaki, Chabo neb Kabo; dle různé změny barev zovou též: Siro Chabo, Ma Siro Chabo, Aka Chabo, Skin Cipro Chabo atd.

Nejmenší toto plemeno slepic vyskytuje se v obchodu v novější době v různých odrůdách: jest čistě bílé, krahujcové, mandlové, čistě černé a bílé s černou kresbou a j. v., jest celkem u nás vzácné. Většina bantamek japonských u nás jsou bílé, s černým odznakem na letkách a pérách ocasních (u vyobrazení Siro Chabo); jsou to tlustohlavé krátké slepice, kohout s ocasem „veverčím“ nese se originelně a není větší holuba, t. j. má od špičky hřebenu k zemi 24 cm., slepice 15 cm. — Na první pohled nedělá plemeno valný dojem, uvykne však na originelní i zábavnou podobu jeho.

Znaky plemene jsou: tlusté zavalité tělo, veliký hluboce zubatý vzpřímený hřeben, žlutý zobák, nohy a krásný vzpřímený ocas: hlavní péra ocasní jsou jako tuhé šavle; nejdější péra jsou téměř vzprímená, na koncích zašpičatělá: dotýkají se téměř týlu hlavy, ba přecházejí ještě nad tento.

Zakrslá velikost jest mnohými generacemi vypěstěna, ale dosti ustálená. Jest známo o čilých Japoncích, že jsou velicí přátelé rostlin a zvířat, ale že mají pro svou zálibu ve svých bytech málo místa, takže jsou nuceni vše uvéstí na malé rozměry. Tak vypěstovali si pramalé zahrádky ze zákrsků stromů, keřů a zakrsklých květín. Podobně mají své posady v podobě bambusových klecí v pokoji. Tímto obmezováním, ustavičným pěstěním a tuhou vytrvalostí zakrsá u nich drůbež na míru neuvěřitelnou. Tak oživují skrovní títo lidé své příbytky a představují si, že jsou majitelé rozsáhlých dvorců. Ve svých bambusových klecích nedrží si však jen slepic, ale i vesele kokrhající kohouty a těší se z jejich kokrhání tak jako my ze zpěvu našich ptáků v pokoji.

U Chabosů jest hřeben nápadně veliký, jednoduchý, přímý, hluboce pilovitý, laloky jsou dlouhé a zakulacené, záklopy ušní jako hřeben živě červené, a podobně lysina kolem oka; tělo jest zavalité, krátké nohy neopěfené a žluté jako zobák; křídla jsou, jako obvyčejně, bílá s černými letkami; u kohouta jsou černá, kovově lesklá péra srpovitá s bílými neb světlými brky; křídla jsou svislá a tvoří při chůzi téměř rýhy v písku.

U slepic jsou péra ocasní černá, úzce bíle vroubená, hřebínek nepatrný — kuřátka bílé odrůdy mají bílý pruh.

Dáma, Mrs. Woodcock, zavedla tuto varietu do Anglie, kdež se však přes všechnu péči zvrhla. Několik desetiletí po tom, r. 1877, obdržela baronka Ulm-Erbachová od bratra svého, jenž účastnil se missie v Japonsku, tři odrůdy přímo z Japonska importované.

Druhý raz, „Butši Chabo“ zvaný, černý a pravidelně skvrnitý, jest i v Ža-

Obr. 5. Černý japonský zákrssek (kohout).

ponsku tak vzácný, že pár stojí 16 dollarů. Kuřátka jsou žlutobílá, s černou skvrnou na hlavě.

V obchodu vyskytuje se ještě celá řada různě zbarvených odrůd, pod různými žaponskými názvy; jsou a zůstanou však u nás na dlouho ještě vzácnými. — Originelní slepičky tyto jsou velmi přitulné, slepice kladou mnoho žlutobílých a bílých vajec, líhnou též pilně a není nic půvabnějšího, nežli rodina těchto ozdobných kuřátek. Avšak mnoho vajec jest neoplozených a jest těžko udržeti

plemeno malinkým. Za pokrm hodí se pro ně ve mléce máčený chléb, semenec a rýže na měkko vařená. Zoh tento má býti chudý na látky kosti tvořící, udrží je zdravé a slepičky netuční po něm: ve své vlasti žíví se rýží. Pěstitel musí hleděti vejce zuzítkovati, jinak bývají slepičky tyto jen k ozdobě a přepychu.

Rousná bankívka. (*Gallus d. b. plumipes.*)

(Tab. 1. obr. 6. a 7., kohout a slepice.)

Zakrsek rousný: něm.: Federfüssiges Bantam, Steppenbuhn; angl.: Booted Bantams; franc. Poule naine pattue.

Toto oblíbené plemeno shoduje se sice s předešlými, rozeznává se však určitými znaky, zvláště kalhotkami z per na nohách; též nenesou srpovitá péra ocasní tak přímo; tato nejsou ale též šavlovitá jako u plemene žaponského Čabo.

Také tito rousnáci tvoří bezčetné odrůdy v opěření a kresbě; ve velikosti, ve tvaru hřebene a laloků mění se do nekonečna. — Ještě as před 60 lety hrály tyto užitečné kury značnou úlohu na dvorech kuřích, dnes zatlačeny jsou velkými módními plemeny kočičinek. Brahmankami, houdankami. Andaluzkami, Malajkami, bojovníky a j., avšak neprávem, neboť zákrsky jako slepice selské dají se mnohem snáze udržeti a jsou užitečnější nežli velicí jich strýcové.

Přátelé drůbežnictví, jsou-li příbytkem obmezeni, ale zálibu svou předce prováděti chtějí, nechť postaví posadu 75—80 cm. výše, 160—170 cm. délky a 60—70 cm. hloubky. Možno i nahoru dáti tabuli stolovou, aby místa v malém bytu neubýlo, a užívati posady za stůl. Aby bylo více místa k rozběhnutí, přepaží se uprostřed a spojí řebříčkem, by slípky mohly z jednoho oddělení do druhého. Na dno spodní dá se do rohu bednička 22×16 cm. délky a šířky, 8—10 cm. hloubky, ta vyloží se slamou a kukaň jest hotova. Několik 5—6 cm. širokých latí, aby slepice v noci mohly pohodlně na hřád, umístí se vhodně. V prostoru takovém možno 3—4 slepice s kohoutem nasaditi, a když denně dobře se čistí, správně udržeti. Obě podlahy posypou se hrubým pískem a jediná péče pěstitele budiž, aby jim opatřil dostatek vody. Obě otevřené strany uzavrou se sítí drátěným, tak aby se pro čistění mohlo odundavati. Dvě zadní stěny tvoří zeď. Nejlepší zřídí se podstavec se starého stolu. V takové posadě se rousné slepice nejlépe umístí: jsou přitulné a v pohybech odměřené a málo hrabou. Též možno jim dovoliti projíti se po pokoji, nelítají na nábytek. Jestliže kohout kokrháním v noci a k ránu vytrhuje ze spaní, možno se bez něho obejiti. Slepice jsou v noci tiché a kladou i bez kohouta právě tolik a tak jemné vejce, jen že se nehodí k líhnutí. Teprv chceme-li nechati vyseděti vejce, opatřme kohouta na čas. Po 8 dnech sebereme vejce k líhnutí vyhlídnutá a kohout se opět odstraní. Zákrsky kladou sice menší vejce než slepice selské, tyto jsou však předce větší, nežli bychom od velikosti jejich očekávali; jsou též výtečné jakosti, a v teplém pokoji kladou mladé silné slepice skoro po celý rok. — Zlaté a stříbrné bantamky jsou sice krásnější, ale mnohem nepokojnější, takže se do světnice nehodí. Celkem chov několika zákrsků jest jednodušší, nežli si myslíme,

a pobaví více, nežli chov jiných nedůtklivých ptáků v kleci. Mnohá hospodyně se dočká na přítulných slepičkách mnoho radostí a hojně dobrých jemných vajec.

Slepice vesměs drží se rády v blízkosti člověka. Ve dvorech selských přicházejí večer směle ku dveřím světnice a kokrháním doprošují se vstupu; zde pak přenocují pod lavicemi podél zdi postavenými. Ve mnohých vesnicích provádí se chov drůbeže od starodávna času zimního ve světnicích a jest pramenem vý-
dělku: slepicím daří se zde dobře a lidem též. Jest přehnáno zakazovati ve městech šmahem chov drůbeže v bytech.

Kohout má i s ocasem délku 54·6 cm., z čehož na ocas připadá 27·4 cm.; šířka křídel 63 cm.; štěrbina huby 3 cm.; běhák 7·2 cm., střední prst 3·4 cm. Vnější prst — porovnan se středním — jest nápadně kratší a má rovný zašpičatělý nehet, rozdílný od ostatních žlábkovitě vyhloubených nehtů.

Velikost slepice: délka 44 cm., ocas 14·4 cm.; šířka křídel 54·6 cm., štěrbina úst 1·9 cm., běhák 5·2 cm.

Pro opeřené nohy kalhotkové vypadají kohout i slepice poněkud krátko-
nozí. U kohouta jsou hojná péra obojková úzká a zašpičatělá, krk na zad pěkně
klenutý, prsa plná, široká, vystávající. Péra sedlová visí volně po stranách
hřbetu, péra na noze jsou velmi dlouhá a tvoří kalhotky (supí), které pudy se
dotýkají; běháky vně silně opeřené; podobně střední a vnější prst brky 10—15 cm.
dlouhými. Na vnitřní straně neopeřené běháku sedí ve výši 2·5 cm. ostruha.
Ocas má jen šavlová péra, žádná přvislá. Na uchu sedí u mnohých chumáček
krátkých per.

Slepice má kalhotky jako kohout. V pokoji jest lépe držeti slepice s nohama
slabě opeřenými.

Barva jest velmi různá: u divokých slepic temně hnědá, žluto-, červenohnědá.
černá, bílá, kukačková, skvrnitá. „Poreulánové“ straky zovou se slepice s krásnými
malými pravidelnými skvrnami. „Tygrovité“ straky jsou se skvrnami červenými,
žlutohnědými „isabelové“. Oznamují-li „Mille fleurs“ a jiné odrůdy, netřeba
se na ně vázati, neb kresba jest vždy nahodilá.

U anglických zákrsků bývají kalhotky přehnaně dlouhé, tak že přes ně klo-
pýtají, bývají čistě bílé neb čistě černé, s hřebenem velikým „španělským“. Jako francouzské zákrsky označují slepice v hůlkovitých nohách, s hřebenem
růžicovitým: barva bývá bílá neb strakatá.

Tyto bantamky chovají se čistoplemenné jen v Anglii.

Silné kalhotky, ne veliká postava, silné opeření v týle a na krku, poněkud
vydutý ocas (kornoutovitý) považují se za známky jemného plemene. Za krásu
považují se vousy na tváři a růžicovitý hřeben. Drží se též na kohouty bez
srpovitých per. — Zřídka vyskytují se i bezocasé slepice i kohouti s kalhotkami:
vzácnost tato se však nerozplemeňuje, neboť neposkytují právě půvabného
pohledu.

Rousní zákrskové dostali se prý nejprve z Javy Angličany do obchodu.
V Německu nazváni byli bantamkami rousnými. Hodí se dobře k užitku i ozdobě;

mladé slepice kladou již první rok 80 vajec, a v letech následujících 120 až 150. Při dobrém chovu drží se takto slepice 3 léta, pak kladou méně, ale nesou ještě mnoho let.

Vejce. 4.9×3.9 cm., jdou více do žluta a jsou u bílých slepic světlejší. Jsou velmi chutná, jemnější nežli u větších selských slepic. Co do váhy, jde na libru (500 g.) 18 vajec zákrslíků, což se rovná jedenácti vejcem obyčejných slepic. Slepice jest nosná jako obyčejná, snadno se chová a jest krásná, takže možno ji doporučiti každému pěstiteli. Pro kalhotky pérové, na něž špína snadno se chytá, patří jen na dvory velmi čisté.

Zachytají-li se na kalhotky chuchvalce špíny, jest třeba pilně teplou vodou je mýti a česati. Kdo nemá času, nechť prostě přistříhne péra na běháku a prstech. Ale jen zralá péra, nikoli krvavé brky se ustříhují. Nastane-li krvácení, zastaví se toto práškem z kalafuny a kamence po stejných částkách smíšenými. — Jsou-li kohoutkové pospolu vychováni a vodi-li hojnost slepic, snášejí se spolu v pokoji. Friderich mival asi 24 slepic a 6 kohoutků pohromadě. Vychování kuřátek viz jako u krotkých bantamů (str. 26.). Také zde třeba klásti důraz na to, že před prudkou zimou dobře třeba je chrániti, buď v teplém stáji, neb kamínky, neb v teplé místnosti. Nesnesou tolik zimy jako naše slepice.

Jsou milovníci, kteří přejí si celé hejno mítí jednobarevné: avšak rozmanitost i zde bývá. Není krásnějšího pohledu, nežli na drůbežárnu, kde pobíhá půl sta rousných slepiček všech barev.

Kohout je statný, krásný a bojovný tvor, jenž s největším sokem bez rozmyšlení se pustí v zápas, kdyby i nutně měl podlehnouti. Hlas jeho zní dosti vysoko a krátce: gikerikú. Neméně bojovná jest slepice, jest i dobrou matkou, která dobře se stará o plemeno jí svěřené. Slepice tyto málo hrabou a dělají tedy v zahradách málo škody, takže právem zovou se „zahradními“.

S obyčejnou slepicí docílí se plemeno zkřížené prostřední velikosti, nob jest slaběji opeřených a výborně klade vejce. Jsou též povahy veselé, postavy krásné a jest s podivením, že nehledí si pěstitelé více těchto směsenců, kteří pro menší drůbežárny výborně se hodí.

* * *

Opeřené nohy dají se vlastně u všech plemen velkých i malých vypěstovati: jen že dělají u velkých a těžkých plemen tělo nemotorné a ruší lehký tanečnický chod, jenž lysoňohé bantamky tak velice zdobí, takže každému by se tato ozdoba nezamlouvala.

K rousným plemenům náleží též vzácný druh

Bantamka Pekingská. (Gallus d. b. cochinensis.)

(Tab. 2. obr. 5. a 6., kohout a slepice)

Zákrsek kočičinský. Bantamka kočičinská.

Čínané, prosluli jakožto výteční pěstitelé drůbeže. „vynalezli“ obrovské kočinky svým uměním a vytrvalostí, a podařilo se jim obry tyto opět zpět vy-

pěstovati na trpaslíky, jako děláme fotografie zmenšené z obrazů velikých. Jest překvapující, jakou podobu zvláštní mají tyto malé slepice se svými obrovskými příbuznými. Jen velikostí a váhou se rozeznávají.

Nedá se rozhodnouti, zdali Číňané při svých pokusech plemenění dříve docílili zákrsků nebo obrův. — Velkost a váha nemá u tohoto plemene přesahovati obyčejných slepic. Tyto kočinky en miniature rovnají se barvou úplně hracholutým a kožobarvým kočinkám, na vrchu jsouce oranžově hnědé, vespod o něco světlejší.

Vedle této barvy vyskytují se tyto kočinky i v jiných barvách kočinek, v bílé, v černé, ale to jen ve své vlasti. Vyskytují se u nás velmi zřídka: i v Anglii jsou vzácné a těžko se dají rozplemeniti. Kladou zřídka a to častěji vejce nezúrodněná, což se vyskytuje u všech umělkovaných plemen: jsou citlivy k mrazu, „klidné, líbezné a mezi sebou svorné“ a velice drahé dosud.

Přechod ku slepicím selským tvoří

3. skupina: **Slepice zrudné.** (Gallinaceae abnormes.)

Šest plemen sem náležejících vyznačuje se jednak odchýlným peřím, jednak plastickým vytvořením: potínají formami zakřslými, různí se však tak velikostí, že mohou částečně se rovnati až největším selským slepicím.

Kur hedbávný. (Gallus d. sericeus.)

Slepice hedbávná jest podivná odrůda, význačná svou podivuhodně odchýlnou stavbou peří, které vypadá jako vlas a jest svislé. Původně hledati nám jest tuto zvláštnost vlasatých slepic ve starých kulturních zemích Číně a Japanu, odkud dostaly se do Evropy. Pater Aldrovandus popisuje slepice „s vlnou“. Baron Neuhoř, jenž r. 1669 byl vyslancem čínským, píše o nich: V Xensi u Minkingu nalézají se krotké slepice s vlnou ovčí na těle. Jsou malé, krátkonohé a chovají je zde ženské pro zábavu.“

Osten péra jest slabý, měkký a křehký, pápěří nesouvisí, nýbrž poletuje volně. Jiná zvláštnost těchto slepic (ač ne všech) záleží v černavé barvě kůže, hřebene a laloků licních. I okostice a maso jsou černavým pigmentem proniklé, takže při jídle nedělá chutný dojem, ač jest tak chutné jako u jiných slepic.

Slamský kur hedbávný (Gallus d. sericeus siamensis)

má velikost trpaslíka, liší se však od japonského hedbávníka tím, že vnější kůže není černavá, nýbrž barvy masové. Lze souditi, že vznikl křížením s normálním bílým trpaslíkem. Hřeben jest jednoduchý, převíslý a nachově červený jako obličej a laloky hrdelní a ušní. Zobák a nohy žluté, nejsou-li opeřené. Peří jest bílé, zřídka jinak zbarvené; někdy jsou kury tyto hladké, rousné i chocholaté.

Japonský kur hedbávný. (*Gallus d. sericeus japonicus.*)

(Tab. 8. obr. 5. a 6., kohout a slepice.)

Japonská slepice hedbávná jest větší než siamská a dosahuje zřídka velikosti obyčejné naší. Vlast její jest Přední a Zadní Indie, Čína, Japan, Jáva, Malakka, Singapore a j.

Vyobrazení uspoří nám popis; uvedeme jen z anglického „Standardu“ znaky plemene: Kohout má jevití živý výraz; zobák má býti malý; hřeben dvojitý a něžný; chocholka za hřebenem vybihá obyčejně na zad do špičky; laloky hrdelní dosti dlouhé a visuté; záklopy ušní svislé; šije hojně pokrytá péry týlnými; trup pěkný, hřbet široký a k ocasu vystupující; křídla malá; prsa plná; ramena pěkně zakulacená; nohy hojně hedbávným puchem porostlé; běhák krátký; prsty tenké a vzadu pátý prst jako u Dorkinek; ocas krátký z měkkých per.

Váha až 4 libry, kuře pro volně perí vypadá vždy větší, nežli bychom dle váhy soudili. Držení těla poněkud do předu nakloněné; trup krátký. — Slepice podobá se kohoutu, čepice má býti však hustší a koulovitá jako u Paduanek.

Barva jejich jest čistě bílá; náchylnost ku barvě slámožluté, zvlášť na krku a kostrči považuje se za vadu.

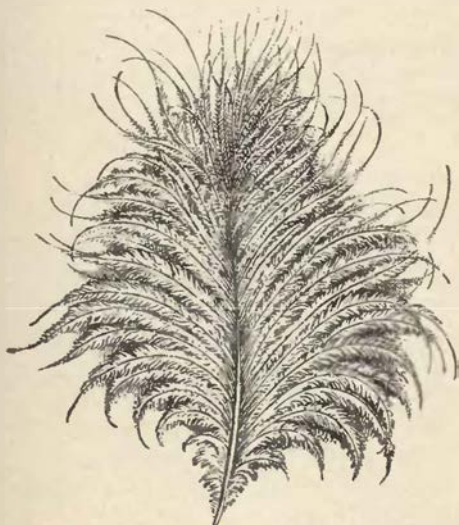
Tyto zajímavé a krásné slepice mají mnohé vlastnosti, které se pěstiteli zamlouvají: nelitají, neboť neumějí létat, jsou neobyčejně přítulné, krotké, živé, drží si perí v čistotě, vydrží déle, nežli bychom myslili, a mláďata snadno se

vychovávají. Při tom velmi rády sedí na vejcích a jsou k vychování jemných něžných plemen jako stvořeny, neboť vodí plemeno své vytrvale. Nekladou však mnoho vajec, tato jsou barvy žlutavé, maso s nádechem tmavým, skoro fialovým, nevypadá chutně, ač jest jemne a chutné. Jsou však dosud velmi drahé.

Mouřenínka. (*Gallus d. sericeus morio.*)

Černá hedbávná slepice žaponská. — *Phasianus gallus morio*. Linné.

Mouřenínka jest jen černou varietou hedbávné slepice japonské. Při této změně se stává častěji, že perí jest hladké a vějířovité, tedy srstnaté opření přechází v normální. Mimo perí jest též hřeben, brada, záklopy ušní, obličej,

Obr. 6. Péro na trupu hedvábníka

pokožka, pokostnice, kosti i nohy černé. Jakkoli vypadají v úboru tomto zvláště, jsou krásným zjevem v drůbežárně.

Buffon měl za to, že černá tato barva, která až do nitra vniká, jest následkem výživných látek, tak jako účinkuje mořena barvířská (*Rubia tinctorum*), svízel (*Galium*) neb slupky vlašského ořechu (*Ingans regia*). Stálo by za pokus, jak dalece dá se uměle okostnice zbarviti.

Mouřenin-trpaslík. (*Gallus d. sericeus pygmaeus*.)

Tato ozdobná slepička jest velmi malá s peřím hedbávným, černočerveným hřebenem, světle modrými do šeda třpytnými laloky ušními. krátkými, operenými, pětiprstými nohama a pleti černé. Jest velmi krotká, neobyčejně plodná, klade vejce i v zimě, líhne dobře, mláďata snadno se vychovají a do 4 měsíců vyrůstají. Odporučuji se tedy všemožně, a předce jsou velmi vzácné.

Velice nedůtklivé plemeno jest malá japonská hedbávná bantamka bílé barvy, představující nejmenší z trpaslíků. Kladou však málo vajec a těžce se vychovávají.

Slepice kadeřavá. (*Gallus d. crispus*.)

U starých autorů: *Gallus monstrosus* Aldrov. — *Gallus crispus* Linné, Brisson, Gmelin — *Gallina crispa* Ray. — *Gallina pennis reflexis* Frisch. Angl: Frizzled Fowls.

Tato varieta není uměle vypěstovaná, nýbrž příroda vytvořila v opoření této slepice abnormitu, neboť na kurách obdivujeme se právě přilehlému hladkému peří, kdežto zde všechna péra jsou do předu ohnuta, jako nakadeřena. Jsou-li péra zkadeřena v pravidelných řadách, není dojem špatný. Jsou-li však péra nepravidelná a zmotaná, dělá dojem šaska. Též letky a péra ocasní trpí touto změnou peří: ostny jsou křehké, spojení praporečů nesouvislé. Lítati nedovedou.

Monstrosita tato vyskytuje se u drůbeže vůbec, i u hus a kačen a u všech plemen slepic, zákrsků, selských i obrovských, též ve všech barvách. Není radno zvláštnost tu rozšiřovati plemenitou.

Kury tyto jsou citlivy k mokrú a zimě, jak opoření jejich s sebou přináší. Vajec kladou jen prostředně. Hodí se lépe do teplých, nežli do studených krajín. Kostí jejich jsou nápadně tenké, maso však jemné a šťavnaté.

Kuře bezocasé. (*Gallus d. ecaudatus*.)

(Tab. 6. obr. 3. a 4., kohout a slepice)

Gallus persicus Br, angl.: Rumpless Fowls, franc.: Poule sans queue. — Na Ceylonu Wallikiki Ū

Kuře toto jest též zrůda vypěstovaná, jak patrnó jest z kostry. Na kostře chybí obratle ocasní buď částečně, buď úplně. Zvláštní ten útvar docílen různými účinky domestikace, neboť ve volnosti nenalézají se ani bezocasí ani kadeřaví kurové. Kuře bezocasé na Ceylonu se vyskytující není žádný kur džunglový,

nýbrž plemeno zdomácnělé, jak Layard zjistil. Bezocase zrůdy vyskytují se i u psů, koček a koňů, ač zřídka, a nelze je rozplemeniti. Jinak jest s těmito kury. Koho zajímá rozplemenění, nemá potíží, rozmnožují se snadno a nemáme jiných potíží, nežli z různobarevných odrůd vybrati si nejvhodnější.

Slepice tyto poznávají se ihned tím, že chybí jim úplně peří ocasní i srpovitá péra krycí. Pěkná péra sedlová splývají jednoduše přes zakulacený kostrč, čínice dojem jako zadek perličky. Vyskytují se ve všech barvách, jaké jen u slepic vůbec se vyskytují, jednobarevné, skvrnité se hřebínky, chocholkami, čepičkami, vousy, jako zakrslici váhy 0-75 kg., ale i do velikosti 2-5 kg. váhy. Nejčastěji mají velikost slepic venkovských. Ozdobou jsou jim splývající péra sedlová. Kohouti jsou neobyčejně svižní a hbití, praví hrdinové v boji se sobě rovnými, a vítězí též často. Bezocasý nebojí se kočky. útočí na ni a zažene ji ze svého revíru. K chovu v obmezené místnosti jsou jako stvoření. Ale ještě jiná okolnost je odporučuje: v malých drůbežárnách a úzkých chlívkách polámou si dlouhoocasí kohouti své srpy tou měrou, že nejdelsí péra jsou polámaná a nehezky se nesou; tohoto nebezpečí bezocasi nemají. Ale i vybiravý pěstitel může naléztí zalíbení na

zákrscích bezocasých,

kteří jsou zvláštní ozdobou kuřihó dvora. Angličané jsou celí nadšeni tímto plemenem a vysoké mu dodávají ceny.

Zkušenost učí, že slepice bezocase jsou nejnosnější. Průměrně možno docíliti až 180 vajec, a drží-li se v zimě v teple, nese slepice skoro po celý rok. Možno je tedy doporučiti pro užitek. Náleží též k nejlepším slepicím venkovským, u nichž tato abnormita zhusta se vyskytuje. Kdo je počte pěstovati, zůstane při nich. U starých kohoutů prodlužují se péra sedlová nad kostrčí, že sahají až k zemi a jest třeba je přistřihávati. Při lihnutí vyskytnou se vždy též vejce neoplozená; jinak výchova nemá obtíží.

4. skupina: Slepice selské. (Gallinaeae rusticolae.)

Zdomácnění kura zahájeno bylo asi druhy bankivskými a bantankami. První stopy domestikace poukazují na nejstarší kulturní krajiny, Indii a Východní Asii. Asijští (sanskrtm mluvící) Indové byli již v šedém starověku národem usedlým. orbu a chov dobytka provozující: vedle toho drželi si drůbež, obývající Indii od severozápadních hranic mezi Pendžabem až do úrodných údolí mezi řekami Indem a Gangou (pravlasti to našich kur); duševní vývoj tohoto národa v patriarchálních poměrech jejího možno sledovati od nejprvnějších dob — nejméně 1500 let před Kr. — až po dnešní den dle pomníků a obšírné literatury. Působení duševního jich života sahá mnohem dále do Východní Asie, nežli obyčejně se má za to. Celá vědecká a básnická literatura Zadní Indie, ostrovů Sundajských a Japánu jest původu indického. a ani Čína, od nejstarších dob země vzdělaná, nemohla se vymaniti z tohoto účinku. S literaturou indickou nalezla též indická

zvířata domácí a pro zábavu pěstovaná, kury, pávi, bažanti, papouškové a pod. rozšíření do těchto zemí. Kury domácí nalezájí se i na odlehlých ostrovech jižního oceanu. A jest tedy velice pravdě podobno, že mnohá naše plemena, zvlášť velikáni, vznik svůj děkují umělému chovu východních Asiátů.

Avšak naše venkovské slepice dnešní nejsou výsledkem chovu těchto vzdálených zemí. Vlast jejich jest západní Asie, východní a střední Evropa, Řecko, Italie, Španělsko, Francie, Německo i Anglie. V Německu i v zemích slovanských chována byla drůbež po staletí, dílem volně pobíhající, dílem ve dvorech měst a vesnic. Nelze si ani pomyslití hospodářství bez drůbeže.

Tyto venkovské slepice jsou nejužitečnější, poněvadž jsou drsnějšímu našemu ponebí přizpůsobeny staletým chovem a otužilé pro příkré přechody na jaře, vyhledávají volně pobíhající na smetištích, lukách, návsích většinu potravy své samy, uskovňují se v poměrech nejobmezenějších, mají-li jen v noci bezpečný, v zimě trochu teplý útulek, kdež jsou chráněny proti svým nepřátelům a nepohodám povětrí. Nahražují náklad a péči, jež vyžaduje jich krmení a umístění, výbornými, za pokrm nejvýživnějšími a nejzdravějšími vejci, jež snášejí v hojném počtu.

Nemůže se dost odsouditi, když v novější době jest slyšeti i čísti, že venkovské slepice naše jsou „sešlé“ a že osvěžití se mají křížením s cizozemskými cizími plemeny.

Domácí naše slepice rozmanitých barev, plemen, odrůd nejsou rázem sešlým. nýbrž zvířata uvyklá na naše ponebí, plna zdraví a přitulnosti, velice užitečná, jichž chov jest nevyčerpatelný pramen pro milovníky i sport. Ať přeje si větší neb menší, rousné neb hladkonohé, s hřebenem stojacím neb visutým, chocholaté neb čepičkované, v barvě původní, bílé, černé, kukačkové, isabelové, žlutohnědé, tmavohnědé, popelavé, jemně kropenaté, tigrovité, hruboskrvnaté, všechny tyto odstíny může si dle přání vybrati a chovem ustáliti. — Pohledme jen za ohradu, v níž as 100 mladých čtyřměsíčních kuřat — kohoutků i slepic — se prohání, a podíváme se nad proměnlivostí našich slepic venkovských. Ani jeden pták nerovná se druhému. Rozdíly vztahují se ku tvaru hřebenu, barvitosti zobáku a noh a zvlášť ku zbarvení peří.

Slepice sportovní vyšly z větší části z chovu slepic selských. Pěstitel chová vybranou barvu vytrvale a s porozuměním, drží vybraná zvířata pohromadě a vylučuje méně cenné. Barva základní a doplňovací vystoupí časem brilliantněji a ostřeji a vykrášlí se časem tak, že výsledek předčí všechno očekávání. Příkladem jsou krásné zlatě a stříbrně kropenaté hamburčanky, stříbro- a zlatopásky a j. v. Některá plemena kloní se ku zvětšování, jiná k zakrsávání. I tímto směrem dá se plemenitbou dále pracovati. — Domácím chovem v Anglii docílili nejjemnější odstíny barev. Jen nesmí se voliti nejbližší přibuzenstvo k plemenění, pářiti sourozence z téhož hnízda. Přimísení cizozemských druhů, nejsou-li pečlivě vybrání, zkazí mnohdy celý těžce docílený úspěch. Jinak nepočínali si v plemenitbě ani příčinliví Číňané a Japonci, od nichž máme naše

nejvzácnější a nejvyslovenější plemena: jich obratnosti a vytrvalosti ovšem napomáhá mírné ponebí.

Dnešního dne netřeba ovšem se zdržovati teprv pokusy u výchově; většina plemen různých barev i tvarů dostane se vypěstovaná, nevadí-li nám výlohy. Pochodíme obyčejně lépe, nežli při vlastních, zdlouhavých a nákladných pokusech.

Vychováváme-li z vajec, držíme se jen osvědčených pěstitelův. Obchodem vajec provádí se značný mam, jenž zálibu v chovu poškozují. Někdo koupí na př. 12 vajec malajek za 10 marek. Vejce dány pod kvočnu, ani jedno však se nevylihně. Podruhé opět tak se vede. Za peníze vydané mohl se poříditi párek mladých malajek a docíliti od nich potomstra. Lépe tedy dobrému pěstiteli zaplatiti větší cenu. — Sport s cizími plemeny měl politování hodný následek ten, že chov plemen domácích byl zanedbán. Bude věci intelligentních zemědělců, aby nedali se klamati reklamou a přehnanými vychvalováním cizích druhů. Treba počítati s poměry klimatickými a držeti se plemen otužilejších na ponebí zdejší uvyklých, a toť právě slepice venkovské.

Slepice česká.

(Obr. 7.)

Slepice pěstují se od nepaměti v Čechách, nevíme však ničeho o plemenech zde pěstovaných ani o původu jejich. Caesar píše ještě o obyvatelích Britanie, že kury sice si drží, ale že jich neupotřebují. Ale již ve starém Římě hraje kohout značnou úlohu. Pro drobné hospodářství nabyt však chov drůbeže všude značného rozšíření, a to zvláště v krajinách, kde zemědělství blíží se zahradnictví, jako ve Francii a v Belgii, ano též v Itálii docílilo se značného výnosu. Země prvější kryjí nesmírnou spotřebu vajec v Anglii, neboť tam zvyklí jsou na silnou sehnanou stravu a potřebují více vajec, méně kuřat. V Anglii se děje hospodářství více ve velkém a proto docílí se méně vajec. Německo a Anglie odkázány jsou nejvíce na dovoz vajec. Dle odhadu z r. 1890 (archiv obchodní 1896) nalezá se v Německu 50 millionů slepic poskytujících ročně 3500 millionů vajec, kdežto přívaz vajec udává se v posledních letech 800.000 q v ceně 70 mill. marek. Jsou země, u nichž obchod s vejci snadno a rychle se vyvinul, jak dokazuje Rusko: r. 1870 vyváželo jen 110 mill. vajec v ceně 3 mill. marek; r. 1895 vyvezlo však již 1400 mill. kusů vajec v ceně 40 mill. marek. Báječný rozkvět obchodu s vejci vykazuje Uhersko a Bosna.

Porovnáváme-li celý vývoj pěstování drůbeže v zemích sousedních se svým domácím, třeba uznati, že nejen zůstáváme daleko za nimi, ale že vůči hledě toto důležité odvětví národního blahobytu klesá.

Před padesáti lety neznala se v Čechách jiná slepice nežli náš dobrý český druh, nyní hledaný. Bohužel nedělo se křížování s druhy cizími, jež v letech 1860—1870 k nám z ciziny se dostaly, dost prakticky a s účelem zušlechťení domácího plemene. Tím česká slepice téměř zanikla a vymizela. První cizí druhy,

jež k nám po roce 1848 se dostaly, byly zvláště kočinky různých barev (Šangajky), a kříženci tito s naší slepicí českou namnoze dosud se u nás vyskytují.

Po roce 1850 dostalo se k nám ještě jiných ušlechtilých plemen, zejména krásných paduanek, hollandanek, brahmanek, hudanek a velikých druhů kočincinských. Též dorkinky, dobře nosné Vlašky, hamburčanky došly rozšíření; poslední dobou i langshanky a Plymouthky.

O rozšíření čistých plemen získala si největších zásluh kněžna Ida ze Svarcenberků, která první značným nákladem k povznesení drůbežnictví získala druhy tyto na Hlubokou a na Libějice. Později ujal se věci spolek pro zvelebení chovu drůbeže v Praze (založený 1. ledna 1877), jenž pořádáním výstav (první

Obr. 7. Slepice česká.

výstava v Bubenečském parku r. 1877, druhá 1878; první mezinárodní r. 1879) ukázal, seč jest člověk učiniti chovem z téhož původního zvířete.

Účelem zavedení eizích druhů nebylo, aby pro ně zanedbávaly se druhy domácí. Avšak druhým plemenům již pro cenu jejich dostalo se lepšího ošetření a oceněna též lepší jakost a váha vajec.

Naše původní česká slepice vyhovovala všem požadavkům, jaké na dobrou slepici se kladou: snášela pilně a mnoho velikých vajec, není vybíravá v krmivu, hledá si pilně sama potravu, dobře vysedí vejce a znamenitě odchovává svých kuřátek. Též chutné a dobré maso poskytuje, vždyť naše kuřata a kapouni jsou všude chvalně známi. A jaké jsou tedy příčiny, že zaniká? Snad ta jediná — že není dosti pestrá a že jest příliš obyčejná dobrá, domácí česká slepice.

Nevyrovná se ovšem krásou ani paduankám, hollandánkám, ani houdánkám, ani velikostí kočinkám, brahmankám a jiným, za to má však tolik dobrých vlastností, že těmito vyváží i každý jiný ušlechtilejší druh. Naším poměrům a podnebí jest nejlépe přizpůsobena.

Slepice tato jen porůznu tu a tam se vyskytující bývá barvy různé, nejčastěji bílé s tmavším stínovaným krkem: pak barvy krahujcové, perlové a žluté s temnějším krkem.

Tvaru jest slepice česká zavalitého, širokého na úzkých neopeřených nohách: jest dobráčka krotkého přítulného pohledu. Veliký ocas jest se stran sploštělý s černou obrubou, krk krátký, hřeben rovný, prostředně vyvinutý, podbradky dosti veliké; temperamentu jest velmi čilého a oka bystrého.

Slepice česká snáší velmi mnoho dosti velikých vajec po celý rok: jest dobrou kvočnou a ošetřovatelkou mláďat: jest nevybíravá a skrovná v potravě; kuřata lehce se vychovávají a jsou chutného jemného masa.

Slepice německá (*Gallus d. germanicus*).

(Tab. 4. obr. 1. a 2. kohout, slepice)

Obecná slepice selská. — *Gallus vulgaris, rusticus*.

Míry obecné slepice selské: délka 76·8 cm., šířka křídel 77 cm., nejdelší péra srpovitá 39·6 cm., v ocase 14pérovém nejdelší srpovitě péro 21·6 cm., nejkratší 10·8 cm.: štěrbinu ústní 2·4 cm., zobák v oblouku 1·6 cm., noha, totiž lýtko, nárt a střední prst 29·4 cm.: nárt 7·4 cm., střední prst 5·2 cm. Jednoduchý zubatý hřeben jest uprostřed podél temene 4·8 cm. přirostlý, má však uprostřed 10 cm. délky, poněvadž napřed přes zobák a vzadu 4·2 cm. volně přes hlavu přečnívá, výška hřebene 5·6 cm., délka laloků lícních 4 cm. Otvory nosní leží na spodině zobáku. Hřeben zde popsany počíná u nosního otvoru, přečnívá přes zobák, stoupá v půlkruhu, tvoří nejprve jemné zoubky, pak as 5 silných zubů na zad se zveličujících a táhne se v lehkém půlkruhu k temenu. Slepice má délku 55·2 cm., ocas 18·6 cm., křídla rozpjatá 70·2 cm., nárt 7·2 cm. Německé slepice mají peří přilehlé, kdežto vlašské mají načechranější, takže se zdají většími; míry a poměry váhy jsou průměrně stejné. V křidle jest 22 per, 11 kratších v ohybu; křídlo sahá jen ku kořenu ocasu.

Popis: Selská slepice zbarvení divokých má tyto hlavní barvy: oranžově žlutá, žlutohnědá, purpurově červenohnědá, černohnědá, červenozelená a černá. Peří krku jest poněkud prodloužené, černozelené s okrajem oranžově červeným a podobným hrkem. O něco prodloužená péra hřbetní jsou temně purpurově hnědá; úzká zašpičatělá péra sedlová oranžově rudá; na kostrči leskle tmavozelená, mnohdy oranžově vroubená. Spodní tělo od hrdla až ke krycím perům ocasním jest černé. Slepice jest hnědá se světlejším límcem per, která jsou kratší než u kohouta: většina per na ostnu skvrnitých.

V tomto šatu jeví se jako bankivky ve zvětšeném měřítku. Následkem domestikace jest však proměnlivost barvy peří tak značná, že nelze ani všechny podrobnosti popsatí. Jsouť slepice čistě černé, čistě bílé, ve všech odstínech, hnědé, rezavé, žlutavé, isabellové, šedé, kropenaté atd. Vyskytují se nezhledka bezocasá kuřata, jež náleží ku plemenům abnormálním.

Barva zobáku jest taktéž rozmanitá; u slepic barvy divokých jest bledě nahnědlý s temnohnědým slemenem; u bílých slepic jest barvy pletové; u černých načernalý, u mnohých žlutý. Podobně nohy jsou tu pletové s namodralým nádechem, černavé, olivové, zelené. Oči jsou obyčejně ohnivě žlutočervené. Nyní hledaným jest živě žlutý ton zobáku. Druhy bývají u slepic nohy ostruhaté; někdy jsou pětiprsté, jak u Dorkingek stále se vyskytá.

Hřebeny jsou různé; místo hřebenů bývají větší neb menší chocholky z peří. Čím větší jsou tyto, tím více zakrňuje hřeben a místo laloků hrdelních nastupuje vous. Checholouše stavíme však do zvláštní skupiny. U některých místo laloků jeví se pouhá červená čára.

Kohout zjevně liší se od své samice; jest o třetinu větší, krku delšího. Hřeben má vždy větší; na silných nohách jest as 24—26 mm. nad vkloubenými prsty na běháku do vnitř obrácená špičatá ostruha; ocas má vztyčen, dvě prostřední péra jsou delších ostatních. srpovitě zahnutá a zdobí nemálo ptáka. Krční péra jsou dlouhá, špičatá a úzká, vždy krásně leskle zbarvená, péra kostrčná podobně. Držení těla i chůze hrdé. — Slepice jest menší a neúhlednější, má menší a slabší hřeben, jenž snadno kloní se na stranu; místo ostruhy má jen malý rohovitý uzlíček; jen výmínečně bývá ostruha větší, někdy i na jediné noze. Vejce obyčejné slepice bývají průměrně 5·7 cm. dlouhá a 4·1 cm. široká, barvy bílé, zbarvení bílého s mírně tlustou vrstvou glazurovou, hrubšího neb jemnějšího zrna, málo lesklá, ovální, ku špičce od středu ubývající, na spodině tupě ukončená. Vejce žlutavých neb černých slepic mívají světle žlutavý neb pošmourný ton, křížená plemena kladou kožově žlutá vejce. Celkem jest tvar vajec velmi rozdílný, a různé zrůdy hojně. Naše slepice jsou dobré nosičky, nakladouť ročně 130, 150 až i 180 vajec. Jako kvočny doporučují se také.

V každé zemi i okršku jsou slepice zde aklimatované nejvhodnější i nejtrvanlivější, tedy i nejužitečnější a lze mnoho různých kmenů vypočísti. Jestli jisté plémě v jisté krajině výborně se osvědčuje, neví se předem, hodí-li se stejnou měrou též pro jiné krajiny.

Odporučuje se nicméně všeobecně pěstitelům, aby odstranili příliš vysoké zubaté hřebeny a místo nich zaváděli menší, aby spíše přes zimu obstály a jim neomrzly.

Všude u nás — jako v Orientu — platí kohout za průroka povětrnosti, proto zdobí často jako větrní prapor špičky věží kostelních. Jest též zvěstovatelem času, neboť z pravidla ozývá se ráno jeho kokrhání, připomínající nám rychle pomíjející život.

1. 2. Zlaté bantamky. 3. 4. Stříbrné bantamky. 5. 6. Angličtí bojovníci zakrslí (barvy původní).
7. 8. Angličtí bojovníci zakrslí (rudé skvrnatí). 9. 10. Bojovníci zakrslí stříbrokrcí.

Kur vlašský. (*Gallus d. italicus*.)

(Tab. 4. obr. 5. a 6. kohout a slepice barvy krahujcí; obr. 7. a 8. kohout a slepice bílé.)

Lombardka neb zkrátka Vlaška.

Plemeno vlašské vychováno jest sice v ponebí mírnějším, nežli naše domácí, souhlasí však celkem ve velikosti i váze s našimi venkovskými. Náleží severu Italie, zvlášť Lombardsku, kdež slepice tyto čilými a šetrnými venkovany s rozmyslem a u velkém množství se pěstují a s miliony vajec na trh přinášejí, k čemuž ovšem mírné ponebí za Alpami značně přispívá. Tyto lombardské slepice rozšiřovaly se též od starodávna obchodem na sever do Čech, Uher, Polska, Dánska, Německa, Nizozemska atd., takže jsou částečně základem nynějších slepic venkovských, tedy i slepice české.

Avšak přívoz vlašské drůbeže a vajec do Němec a Švýcar přišel teprve do proudu od té doby, co styk přes Alpy drahami přes Brenner, Mont Cenis a Sv. Gotthard byl usnadněn. Německo jest téměř zaplaveno vlašskými kuřaty. Tato jsou stálým zbožím obchodním a vlašská kuřata 2—3měsíční jsou lacinější, nežli kuřata vlastního chovu. Při laci této 2—3měsíčních kuřat nerypláci se pak vychování kuřátek z vajec, a půjde-li to tak dále, budou všechny slepice domácí vlašského původu. Nemělo by však zanedbávati se pěstování našich zdomácnělých slepic venkovských, neboť tyto jsou proti zimě otužilejší, snášejí jako slepice italské, jsou výbornými kvočnami a matkami. Jest klamem, že by vlašské slepice byly tělnatější. Mají peří poněkud kypřejší a vypadají proto větší; co do váhy neliší se tedy. Importovaná kuřata as šest neděl stará mají s našimi stejného stáří stejnou velikost; ale vývoj jejich pak jde rychleji, takže po 3 měsících kohoutkové i slepičky jeví silnější hřebínky a živější chování; v pátém měsíci vypadají jako vyrostlé a počnou klásti. Naše ale v šestém měsíci je dohoní a počnou též nositi; zůstanou též o několik let déle nosnější. — Tím budiž naznačeno, že tedy naše slepice nezůstávají za vlašskými, a že chov jejich nemá býti zanedbáván.

Slepice německá rovná se nejvíce lombardské, a tuto možno též již druhým rokem považovati za aklimatisovanou.

U kohouta má býti:

Hlava široká a dlouhá, zobák silný ale nikoli nemotorný, na špičce neohnutý. Obličej bez peří, pěkně červený; hřeben velký jednoduchý, vzpřímený, hluboce pilovitý, nahoře elegantně zabnutý; laloky hrdelní dlouhé tenké, jemného pletiva; lalůčky ušní veliké bílé, těsně přilehlé; krk a šíje dlouhé, zpráva nesené, silně perím zdobené; trup poměrně silný, na zad snižený; hřbet dosti oblý, nazad se nížící; křídla těsně přiléhají; prsa plná, stehna plná, běháky silné, štíhlé, neopeřené; prsty dlouhé; ocas nese se vysoko a jest široký s pěkně ohnutými péry srpovitými; péra sedlová ozdobně převíslá; zadek dobře opeřený; držení těla a postava celá hrdá, statná.

U slepice:

Hřeben převalsý na jednu stranu; ostatek jako u kohouta, pokud se netýká pohlavních rozdílů.

Odrůdy barev jsou u vlašských a německých slepic tytéž: žluté, červené, černé, bílé, krahujcové, šedé, kropenaté a pod.

Vlašky jsou úzkostlivější a plašší nežli naše slepice, což možno přičísti tomu, že bývají dlouho na cestách. Od surových drůbežníků uchopovány, z klece do klece házeny, k ohledání uchopovány, naučí se ubohá zvířata člověka jako trýznitele znáti, a trvá dlouho, nežli následkem láskyplného zacházení odloží odpor před člověkem: pak teprv stanou se přítulnými a domácími. — Celkem lze Vlašky odporučiti pro hojně nosení vajec, není vzácností, že ročně dá 170 až 180 vajec — ale dobrou kvočnou není. což přičítati lze tvrdému pohazování v prvním mládí. Zdá se, že chylí jí cit domovský. K rozmnožení hojnějšímu třeba sáhnouti k umělému líhnutí. Za dlouhé zimy jest třeba opatřiti jim teplých kurníků.

Hornotalové pěstují těžice z teplejšího ponebí, mnohem lehčeji, než se děje v Německu a u nás; nezáleží jim na barvě, zasílají kuřátka i vejce po millionech do Němec. — Vlašskému obehodu drůbežnickému počíná v novější době Uhersko připravovati značnou soutěž.

Kur livornský. (Gallus d. liburnensis.)

(Tab. 4., obr. 3, 4. kohout a slepice, černé.)

„Leghorn“ v sev. Americe zvaný, kam před 30 lety z Livorna byl zavezen. (Leghorn = Livorno.)

Tvarem i barvou podobá se kuru německému a vlašskému, má však tyto váhou převyšovati; má vážiti nejméně o 500 gr. více než tyto: činí přechod k velikým plemenům středozemního moře.

Hlavní odstíny barev krásných leghornek jsou tyto:

1. Barva koroptví (lépe řečeno původní).

Kohout má hlavu, krk a péra sedlová oranžově žlutá; péra kostrěná, ramenná a záhyb křídla skvostně oranžově červená; krycí péra křídel ocelově modrá se zeleným třpytem, která tvoří zrcadlo jako u kachen: letky černé s hnědým okrajem, prsa a břicho černé. Péra ocasní jsou srpovitá zeleně lesklá, s oranžovým okrajem. Zvíře podobné jest ovšem nádherné.

Slepice: Péra na krku hnědě oranžově žlutá, na hrudi hnědá s jemnými černými skvrnami na bocích.

Při obém pohlaví jsou běháky a zobák žlutý, tento barvy rohové; oko ohnivě červené; hřeben, obličej a laloky červené; záklopy ušní bílé neb žlutavobílé.

2. Barva černá, viz vyobrazení.

3. Barva bílá má býti beze skvrny. Ve stáří dostavuje se slámožlutý nádech. Běháky jsou krásně leskle žluté, taktéž zobák.

4. Barva žlutá bývá tónu kožnatého neb brachového. Kohout a slepice jsou živého stejnoměrného tónu; zobák a nohy žluté.

5. Tón popelavě šedý; peří popelavé na krku a v ocase temnější; zobák a nohy žluté, laloky ušní žluté, hřeben, obličej, laloky hrdla pěkně červené; nepěkná ač vzácná odrůda.

6. Barva krahujčí; peří světle šedé s temnějšími příčnými pásy. Chyby, které z vyznamenání vylučují, jsou: červené záklopy ušní, nohy rousné.

Dle anglického vzorce dostává při posuzování leghornka 100 bodů:	
hřeben veliký, pěkně utvořený, vzprímený, hluboce zubatý	12 bodů
laloky hrdelní stejné a hladké	10 "
záklopy ušní bílé, žlutavobílé beze skvrny	6 "
krásné bohaté opeření krku	10 "
bezvadné zbarvení peří	20 "
velikost vyvinutá a váha přiměřená	15 "
souměrnost	15 "
korrektní hrdé držení	12 "
celkem	100 bodů.

Livornky jsou kury krásné a statné, zvlášť černé a bílé jich odrůdy. Vejce jsou — dle velikosti — plnější nežli u slepic venkovských, a počet jejich dosahuje čísla 115—136. V ostatních vlastnostech podobají se lombardkám. Jakožto slepice nosné a úhledné požívají dues dobrého jména a žádají se.

Kdo pro maso je pěstovati chce, nechť volí raději barvy světlejší, neboť i maso těchto jest světlejší a vypadá chutněji nežli od plemen temných.

Livornky či leghornky mají svou historii. Statnou postavou kohouta a menší chutí k líhnutí upomíná plemeno toto teplejší Itálii přináležející na větší plemeno středozemního moře, jež již za starých časů z Malé Asie do Řecka přišlo, kdež obyvatelé malého ostrova Délos v Cykladách záhy drůbežnictvím se zaměstnávali, a jakožto drůbežníci daleko široko prosluli. Dělaný dostaly se slepice tyto do římských států, neboť v dobách těchto hrály — zvlášť kuřata — značnou úlohu při hádání kněží. Ve starém Římě ničeho nepodnikali dříve, až vyzkoumali vůli bohů. K tomu cíli hledali ptakověštcí, augurové zvaní, zvláštní druh kuřat barvy původní s černým zobákem a tmavýma nohama, jež strážce slepic (pullarius) do posvátných posad jako „svaté slepice“ nasazoval. Vážnost augurů a jich účastenství ve státním životě bylo po staletí závažné, skoro příšerné. Výrokem zlověstným, na př. „alio die“ (jiného dne) dovedli zastaviti usnešení shromáždění národa a neplatnými učiniti usnešení. V době slavného řečníka Cicérona, r. 70 př. Kr., nezabýval se však žádný vzdělaný Říman více hádáním, aby nestal se před spoluobčany svými směšným. — Za znamení sloužily kněžím při jejich hokus-pokusu různé pohyby slepic: jak tloukly křídly, chůze, kvokání, kokrhání, zobání a jiných více obyčejnému smrtelníku nesrozumitelných věcí, jimž pověra přikládala význam. Chůze od levé strany k pravé byla zlověstná, ale největší neštěstí znamenalo, když kuřata nechtěla žrát. Černá slepice se žlutým zobákem a nohama nehodila se ani za oběť ani za posvátnou, bylať profánní.

Dnes změnily se názory, a lze novodobé dějiny drůbežnictví posuzovati opět střízlivě. A ty nás učí, že jižní státy Italie při své zálibě pro „far niente“ nepříčinily se valně o zdokonalení statných plemen středozemního moře. nýbrž že tato děkují svou existencí národu, po němž se zovou, totiž Španělům.

Hamburčanky. (*Gallus d. hamburgensis.*)

(Tab. 5. obr. 1, 2. kohout a slepice zlatotečkované, obr. 3, 4 kohout a slepice stříbrotečkované, obr. 5, 6. kohout a slepice zlatokropenaté, obr. 7., 8. kohout a slepice stříbokropenaté.)

Pod tímto názvem označují se nejkrásněji zbarvené a kreslené slepice, které leda skvostné zlaté a stříbrné bantamky předčí. Původ jejich odvozuje se od kura kampinského (viz tam). V okolí Hamburku a v městě samém staly se tyto slepice velmi oblíbenými, dostaly se odtud pak do Anglie, kdež jemně vedenou plemenitbou nabyly dnešní zvláštní krásy. Viz ostatně vyobrazení.

Všeobecné znaky hamburčanky jsou: hlava jest živá, bystře se nesoucí, zobák krátký a úzký; hřeben dvojitý neb růžicovitý, krásně červený, široký, spadající plně na čelo, na zad vybíhající ve špičku vzhůru směřující; laloky ušní ploché, zakulacené, bílé, podobrádky červené ozdobné, tenké. Krk dlouhý a krásně ohnutý, nazad nesžený, s dlouhými splývavými péry na ramenech; tím dopadnou záda poněkud krátká, kostřec široký, prsa kulatá a plná, křídla přilehavá; nohy silné, běháky tenké a zdobné, modrošedé; prsty tenké. Ocas veliký a široký s dobře vyvinutými srpy. Váha kohouta 2 kg., slepice 1.5 kg.

Popis kohouta zlatotečkovaného (tab. 5. obr. 1., 2.): Péra krční a sedlová zlatooranžová s černozeleňnými pruhy, ostatní perí zlatooranžově červené, každé péro s pravidelnou černou tečkou. Čím kulatější tečky, tím jemnější. Černá barva se zeleným třpytem kovovým. V křídle černé pásy; ocas černý, do zelena hrající, nohy a zobák šedé. Slepice na každém péro černě tečkovaná.

Popis stříbrotečkovaného kohouta (tab. 5. obr. 3., 4.). Základní barva bílá s černě tečkovou kresbou. Ocas bílý, každé péro na konci s černou skvrnou; zobák světlý.

Popis zlatokropenatého kohouta (tab. 5. obr. 7. a 8.). Na

Péro sedlové. Péro prsní.
Obr. 8 Hamburčanka stříbrotečkovaná.

bílé půdě černá napříč kropenatá kresba, což tvoří dojem roztonilý. Srpová péra černozeleňá, každý srp s bílým okrajem; zobák světlý, nohy olověně šedé.

Popis černé hamburčanky. Všechno peří temně černé s brilantním zelenavým neb modrozeleným třpytem; podbradky, hřeben a obličej pěkně červené: ušní záklopký leskle bílé, oči oranžově červené.

Jeden druh — dosti vzácný, stříbrokropenatého kohouta nemá srpových per v ocase, nýbrž jen ocas jako slepice.

V Anglii platí dokonalý stříbrokropenáč za nejkrásnější ideal slepice.

Mr. Beldon udává podrobně způsob, jak si počínati při výběru k odchovu čistých kropenáčů.

Pojednavše o zdobných kurech, chceme promluvit ještě o jejich užítku.

Kladou četná, velikosti jejich přiměřená vejce, jediná slepice až 170 kusů ročně: entusiasté mluví i o 200 vejcích: nerady sedí na vejcích, což již z množství vajec vysvitá. Odhodlá-li se však slepice k sezení, jest výbornou matkou. Nejsou žravé, při tom zdravé plemeno, třeba je však dobře a teple ubytovati neb nechati jim volnost k pobíhání. Kuřátka snadno se vychovají; šetří-li se jen před škůdci a podává-li se jim zob, jak výše popsáno; nesmí se zapomínati na zelenou travu, salát a zeleninu. Po šesti měsících počnou slepičky nésti. Hamburčanky jsou tedy jemné sportovní kury a pro užitek velice k doporučení.

Kampínka. (Gallus d. Caupinensis.)

Kampine čili Kempenland jest název plas v belgické provincii Antorfu a Limburku. Má se za to, že hamburčanky vypěstovány byly z Kampinek. Angličané chovem domácím v pěstění pokračovali a obdrželi dříve popsané nádherné hamburčanky.

Kampínka nemá tak vyznačné kresby jako hamburčanka, ale též tvar a hřeben; jsou též odrůdy „stříbrní a zlatí rackové“ s temnou kresbou, světlým zobákem a modravýma nohama. Platí za dobré nosičky a získaly si jméno „Každodenníčků“ (Alltagleger).

Kur „červená karkulka“ (angl. Red caps).

Druh tento vymírá a udržuje se v Anglii jen více pro výstavy. Pochází snad z Yorkshiru a jest kříženec „starého slohu“ anglických bojovnic a zlato-tekčované hamburčanky. V novější době ve Švýcarsku si jich všimají.

Červená karkulka má jemnou stavbu a hrdé držení těla; růžencový hřeben jest souměrný, pěkně červený. Krk a sedlo jsou karminově oranžové s modro-černými cetkami; prsa a ocas jsou černý, tento se zeleným třpytem kovovým; nohy barvy hřidlicové. Váha kohouta obnáší až 3 kg. Slepice jest široká, lepotvárná. Základní barva prsou, hřbetu a křídel jest temně červenohnědá, každé péro s půlměsíčníou černou skvrnou. Ocas černý, krk červený se širokým černým pruhem. Váha as 2·5 kg.

Kur lakenfeldský. (Gallus d. nigripictus.)

Plemeno, jež dle Schönfeldra pochází z Westfálska, upadá dnes v zapomenutí. Kur tento jest jen dvoubarevný. Krk a ocas černé, vše ostatní jest čistě bílé. Kdo pěstuje na barvu peří, nechť povšimne si plemene toho.

Kur tento dobře nese, až 150 vajec ročně, jichž 9—10 jde na libru.

Kur vierlandský. (Gallus d. hammoniensis.)

Nověji nazývá se Ramelslohský dle vsi as 800 obyvatel čítající, jež leží blíže Harburku. „Vierlandky“ náležejí ku okršku hamburskému. V krajinách těchto pěstuje se plemeno toto v světnici; rozšířeno jest pro pěstování kuřat též v Šlesvig-Holštýnsku a na Rýně v Elsasku.

Kur Ramelslohský jest zavalitá dlouhá selská slepice: kohout má vzpřímený zubatý hřeben, slepice převislý; zobák a nohy jsou modravé; barvy jsou vždy čistě bílé; stářím dostavuje se zlatobarevný nádech. Temněji zbarvené neb černé slepice se nechovají, neb pěstují se hlavně pro maso, které má býti bílé a chutně vypadající. U tmavých kuřat má však i maso temnější barvu, což se vždy nelíbí. Lipský list drůbežnický píše o chovu: Za zimních večerů provozují v krajině hamburské všichni lidé, jimž záleží na výdělku, chov kuřat a kachen co nejhodlivěji. Slepice kladou a lhnou v světnici obydlené. K tomu cíli nalézají se podél zdi lavice, pod nimiž jsou kukaně; zástrčkou mohou tyto býti uzavřeny. Stroje k lhnutí zde sotva znají a jsou proto kvočny velmi hledané; platí se až po 5 markách. Obvykle sedí 2—3krát za sebou. Kuřátka dají se ihned do klecí, které stojí v světnici, co nejbližší u kamen. Dno klecí se dá vytahovati a jest pískem posypáno. Písek musí se jednou neb dvakrát za den obnovovati, neboť nejouzkostlivější čistota jest ku zdaru neryhnutelná. Kuřátka krmí se jen vařenými rybami a kuřím šrotem, jež připravuje se z bobů, žita a pohanky. Vše zavaří se v mléce na kaši a tou po 14 dní se krmí. Pít nedává se jim ničeho. Kdo má teplý chlív, umístí tam větší kuřata. Kdo má na to zvláštní pokoje, musí je vytápěti. Rybí pokrm, který se jim později dává, šíří nepříjemný zápach a snášejí tento jen lidé, kteří mu uvykli. Kuřátka skupují pak ve stáří 4—5 neděl, kachny ve stáří 5—7 neděl překupníci drůbeže. Tito upravují zvířata zabitá a zasílají je na obchody Hamburské. Za kuřátko platí se 80 pfeniků až 1.30 mark, za kachny 1.75 až 4 marky. Jsou průmyslní lidé, kteří mají vždy 300—400 kuřat a tolikéž kachen pohotově, z čehož bývá užitek velmi značný. Zvlášť vyplácí se chov tento obyvatelům polabským, kteří ryby si sami chytají.

Dvojvyvolávač. (Gallus d. clamator.)

Plemeno toto v letech padesátých na výstavu v Gerlitzích z Barmen vyslané nazváno tak pro „dlouhé vytrvalé kokrhání“ mnohem déle trvající než u našich pěvců.

Pochází z vévodství Bergu, dříve samostatného, nyní části pruské provincie na Rýnu. Některé spolky drůbežnické vzaly si za úkoly toto plemeno vymírající opět přivést ke cti.

Kohout připomíná ráz španělský a má vzprímený zubatý hřeben. Hlava v týle a na krku oranžově žlutá; ramena tmavočervená, sedlo zlatooranžové, vespod je tmavohnědý, ocas černý, zelenavě třpytivý. Slepice má černou hlavu, krk a ocas, ostatní peří černé s hnědými tečkami: hřeben přehýbavý. — Slepice pilně nesou, počítá se na 100—120 kusů ročně, z nichž 8—9 jde na libru.

Hlas „Dvojvyvolávače“ zní jako: kikerikii hý ů da, ha'n hán. Při kokrhání vyrazí vzduch a při vdechování ozve se onen dozvuk. Podobně kokrhají i jiní kohouti. Kmen tento vůbec jest nejistý: „Lepší dobré vejce, nežli dobré kokrhání.“

Bergský hřivnáč. (Gallus d. jubatus. Schlotter Kammhuhn.)

Slepice tyto z vévodství Bergského jsou statné hrdé postavy a mají veliké přehýbavé hřebeny; vyskytují se ve čtyřech barvách a to: černé, černožluté, černobílé a krahujčí. Dobře nesou a snadno se dají krmiti.

Durinský bradáček. (Gallus d. barbatulus. Thüringer Pausbäckerchen.)

Trpaslík rázu slepic selských. Zvláštnost jeho záleží v pérových vousech na tváři a bradě, kdežto laloky ušní a podbradky chybějí. Chovají je zvlášť rádi ve vsích Durinského lesa, a hodí se výborně do drsného ponebí, any je vousy dostatečně chrání. Kohout má hřeben jednoduchý, zobák rohové barvy a nohy bridlicově modré; podobně slepice.

Jsou trojí barvy a to černé, zlaté, na oranžově žluté půdě kropenatí — pak bradáčkové stříbrní, na žluto-bílé půdě tečkovaní a kropenatí. Co toto plemeno zdobí, jsou pak černé licousy a kníry.

Zasluhují většího rozšíření, neboť nesou i v zimě. Dr. Lenz označuje je jako druh venkovských slepic úrodných, jež lehce se vyvedou, při dobré potravě a v teple i v zimě nesou, se líhnou a přes stáří osmi let stále úrodnými zůstávají.

Obr. 9.
Durinský
bradáček.

Slepice elsasská (Gallus d. Alsatie)

jest kříženec z velké kočinky a slepice selské; hřeben jest malý jednoduchý, držení vzprímené, ocas krátký z měkkých per.

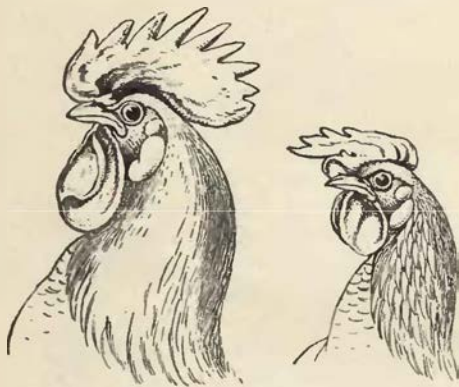
Jiný kříženec jest kur Sundheimský a sice z brahminky a slepice selské. Chváří se, že klade dobře vejce, snadno se dá krmiti a dává šťavnaté maso. Kuřata nejsou choulostivá, udrží se snadno přes zimu a lze je všem pěstitelům doporučiti.

Uherská slepice. (*Gallus d. hungaricus*.)

Širá nížina uherská náleží k nejpožehnanějším naší země. „Kus asijské stepi zahrnuto do tu v naší Evropě“, praví učený F. G. Kohl. Daleké lány půdy jsou však velmi výnosné, jsouce pravidelnými povodněmi tučným náplavem pokryty a tím krajiny Banátská, Račka, na Drávě a j. stávají se velmi úrodnými: zde daří se mandlovník i oliva, jedlé kaštiny a bujné lesy; stáda namnoze v zimě v letě ponechávají se venku, vyjma prudké mrazy.

Celé Uhry, Karpaty obemknuté, jsou podivuhodným parkem zvířat, z něhož hojně se vyváží masa. V době novější staly se konkurenty Italie, poskytující hojnost vajec a drůbeže, což každým rokem se stupňuje. Zemědělství není sice na vysokém stupni, než nevyčerpatelnou plodností země docílí se značného výnosu.

V příznivě položených zemích, jimž napomáhá teplé a mírné počasí, nalezají slepice volně pobíhající hojně zoub všeho druhu, takže náklad na vydržování jest nepatrný. Krajiny tyto jsou Španěly, Francie, Italie, méně Řecko, zvláště ale Uhry a Chorvatsko. Tyto jsou pravé Eldorado pro drůbežnictví.

Obr. 10. Kury uherské.
Kohout. Slepice.

U nás chovu vadí zima, někdy prudká. — Přívoz laciné drůbeže a vajec z Italie usnadnily zdokonalené prostředky dopravní, zvláště dráha přes Brenner a Sv. Gotthardem. Mnohem příznivější jsou však poměry v Uhersku, kde ještě před 15 lety vývoz nestál za zmínku, nyní však s Itálií zápolí. Podporován jsa velmi účinně vládou.

O požehnaných těchto krajinách učiníme si jen pojem dle statistických dat o vývozu. V Uhrách všeho chápou se s mladistvým zápalem a horlivostí prodehnutou láskou k vlasti. Drůbežnictví prohlášeno v parlamentě uherském ústy ministra orby Bethléna za významnou věc národní, a skutečně není — mimo Francii — dnes země na celém kontinentě, která by tomuto důležitému odvětví národohospodářskému věnovala větší a účinnější pozornosti nežli Uhry. Vše, co by drůbežnictví povznést mohlo, nalezá přímo neb nepřímo podpory od státu, jenž po celé zemi zorganizoval „spolek pro zvelebení drůbežnictví“ a podporován jsa ze státních prostředků pilně pracuje jako včela, snaže se ze všech sil zvýšiti a povznést národní důchod. Členové vysoké i nízké šlechty, odborníci z ministerstva orby tvoří s celým sborem odborníků z lidu vůdčí sbor ústředního spolku, a není tu účele dekorativního nýbrž opravdová vůle pro-

spětí dobré věci ze všech sil. Ve svém odborném časopise „Szárny asaink“ (Naše drůbež) rozšiřuje zdravé jádrné zásady. Od státu zřízené drůbežárny rozdělují po celé zemi výborný material k chovu a udržují přehled o tom, jak různá plemena rozličným poměrům půdy se přizpůsobují. Výstavám krajinským slouží veliké výstavy v městě sídelním za vzor.

Na těchto základech rapomáhá se uměle bohaté přírodě. Roku 1892 vyvezlo se z Uher výrobků drůbežnictví v ceně 50 milionů franků, a drůbežnictví zmahá se rok od roku.

V Uhrách vyskytují se všechna plemena, která se i v jiných zemích daří a oblíbená jsou. Uhry mají také svou „uherskou slepici“, která od středo-evropské a vlaské jen málo se liší. Jest jen o něco větší následkem příznivých okolností a při dobrém chovu dosahuje velikosti „livornek“. Kohout a slepice jsou bílé, peří zdobné na krku a sedle se zlatým leskem, jako jest u všech zdravých bílých slepic.

Kohout má přímý, hluboce zubatý hřeben, skvostná péra srpovitá a hrdé držení těla. Slepice má barvy bledé, zobák rohovitý, černavý, nohy žluté neb modravé, oko oranžové. — Uherská slepice má býti bílá a bez chocholky, jako jest skot uherský bílý. I silní pěkní psi ovčáčtí v Uhrách jsou bílí s černým nosem a tmavohnědýma očima. I obyvatelstvo šatí se namnoze bíle. Plášť i katě trásněmi opatřené jsou bílé, kazajka taktěž.

Umělec Kasse, jenž jest zároveň řádný pěstitel drůbeže, označuje bílého kura za „národního“. Vedle toho vyskytují se ovšem kury všech barev, ale bílá zdá se býti zamilovanou barvou lidu. Slepice jsou dobrými kvočnami; maso jest výborné, peří pružné: peří upotřebuje se proto výhodně.

Ale ku podivu! též uherští pěstitelé jsou se svým výborným plemenem — perlou uherské země — nespokojeni a hledí zavedením cizích plemen slepic svou „zušlechtiti“.

Kuře bosenské. (Gallus d. bosniacus.)

Venkovská slepice, jež kloní se ke kurám domácím a na chocholaté sultánky upomíná. Na čele nese nahý hřeben a na hlavě uprostřed chochol per. U slepice vyskytá se někdy malý převislý hřeben před chocholkou, což velmi koketně se nese. Barva peří měkká, obyčejně bílá. Jsou to živé veselé slepice, otužilé proti zimě, jež v chráněném chlívku nesou i v zimě.

Vedle toho v Bosně jest plno „moderních“ plemen ve všech barvách. Zajímavé jest, že Bosna v době nejnovější s Uhry v obchodu s vejci zápolí a v r. 1893 již skoro 11 milionů vajec rozeslala.

V Sarajevě vychází „Bosenská pošta“, v níž čteme: Když před 11 lety první zásilka vajec odtud (a sice z Prjedoru) odešla, netušil nikdo, že tím položen základ ku znamenitému vývozu vajec, jenž dnes v Prjedoru tvoří důležité odvětví obchodu a obyvatelstvu statisíce zlatých ročně vynáší.

O obrovském vývoji tohoto odvětví možno učiniti si pojem z následujících číslíc. R. 1883 nepřekročil počet vyvezených vajec 250.000 kusů; r. 1893 dosáhlo číslo již 10,500.000: r. 1883 obnášela cena vyvezených vajec 4000 zl., r. 1893 as 170.000 zl. Jelikož příznivé okolnosti pro rozkvět vývozu vajec nejen trvají nýbrž i se množí, lze s jistotou očekávat, že i v nejbližších letech intensivně se zvelebí. Kdo zná poměry v Bosně, nediví se, že hospodářství zde zkvétá; vždyť obyvatelstvo vyniká vřímavostí a pochopováním toho, co jest mu k prospěchu. Zemská správa pečuje všemožně, obětuje značné sumy, aby obyvatelstvu poskytla prostředků, by vývoj kulturní země všemožně podporovala. K tomu přispívá hlavně, že vládá zemská zakládá drůbežárny, kdež nejlepší nosičky se pěstují a dobré zemské plemeno se pěstuje.

Správa dráh poskytuje mimo to zásilkám vajec značných výhod: vejce zasílá též jako rychlozboží. Značné prostředky peněžní propůjčeny, aby tento pramen zisku — jenž hlavně chudším rolníkům prospívá — stále prýštil a se zvětšoval.

Slepice chocholaté. (Gallinaceae cristatae.)

U těchto zvláštních kur vyvine se na hlavě chochol per, který dle své velikosti hřeben více méně neb i úplně zatlačí. Též podbradky mizí a vyvinuje se peří v podobě licousů a brady. Zároveň mění se i lebka tím, že tvoří se na přední části koulovitá vyvýšenina, po které se peří přes celou hlavu až k očím jako čepice rozšiřuje.

Podobné chocholky vyvinují se ostatně i u jiné drůbeže, která jest bez hřebenu na hlavě, jako u kuřat. Jsouť chocholaté kachny, husy i labutě. R. 1861 v zoologické zahradě Amsterodamské vylíhlo se celé hnízdo chocholatých labutí, zvláštnost tu však nepřenesly na potomstvo. Chocholáci těší se značné oblibě, jak viděti při všech výstavách. Ve dvoře drůbežním jsou, drží-li se čistě — ušlechtilým zjevem; jsou přítulni k ošetřovateli, jinak jeví se při nejnepatrnější pohnutí úzkostlivými a lekavými, poněvadž chocholka vadí jim v jasném vidění.

Chocholka bývá jiná u kohouta a jiná u slepice, řídí se dle per šijových. U kohouta bývají péra dlouhá a úzká, poletující; u slepice krátká a zakulacená, čímž nabývá uzavřeného vzezření buď velkého karafiátu neb jirínky.

Chov a plemenění chocholoušů má též své temné stránky. Hlavní a nápadná vada jest, že nemají téměř žádnou místní paměť, takže se jim nemůže dáti volnost daleko běhati; snadno zabloudí, nemohou pak trefiti domů a stávají se snadno kořistí dravců. Jest nutno držeti je proto v uzavřené místnosti. Přistihne-li se jim chochol, aby dále viděli, znetvoří se jejich hlavní ozdoba. Chovají-li se zároveň s jinými slepicemi, které hltavě žerou, přijdou chocholouši zkrátka. — Též okazují jiná plemena nápadnou antipathii proti bezúhonným těmto ptákům a stále je pronásledují, takže konečně jest nutno je oddělit. — Nezřídka dává se jim do hustých chocholů hmyz, jehož slepice hrabáním se

snáží zbavití a tím zničí svou okrasu. Majitel musí zde pomáhati sypaním perského prášku proti hmyzu.

Chov chocholoušů jest též obtížnější a vyžaduje značné trpělivosti. Brzy zvrhne se barva, brzy chocholy již krivě narostou, neb i po straně visí. Před druhým pelicháním nikdo není jist, jak plemeno dopadne. Proto zkoušej každý, jakou měrou trpělivosti vládne: kdo jí nemá, dočká se málo radosti. — Kdo však jest vytrvalý, rozumný pěstitel a má dobré místnosti k tomu, dodělá se úspěchů, neboť právě po holandáncích a paduankách jest živá poptávka; nejen po vejcích, ale i po kuřatech.

Holandanka chocholatá. (Gallus cristatus hollandicus.)

(Tab. 2. obr. 7. a 8. Kohout a slepice černá, černá odrůda s bílou chocholkou.)

Holandanky mají veliké chocholy, liší se však od paduaneč tím, že nemají vousů z per, nýbrž červené laloky pod bradou.

Obyčejná barva holandánek jest čistě černá, ač vyskytují se vzácněji též tyto odstíny:

1. modrošedé na způsob Andaluzek,
2. barvy kukaček,
3. barvy isabellové.

Hřeben smí býti jen zcela nepatrný, z dvou špiček utvořený; u jemnoplemenných chybí úplně. Chochol veliký, plný a okrouhlý jest čistě bílý, jen přední péra jsou černá, uprostřed nesmí se však vyskytovat. Zobák barvy rohové. nohy břidlicové barvy a hladké, lalůčky ušní bílé. Váha kohouta 2½ kg, slepice 2 kg. Jsou dobré nosičky, avšak špatné kvočny, též k tučnění se nehodí. Chov jest obtížný, jsouť velmi choulostivé a vyžadují zvláštní péče.

Dříve měli v Anglii též bílé holandanky s černou chocholkou. Plemeno však vyhynulo, a někteří vytrvalí pěstitelé snaží se smíšením to opět docíliti. Křížují černé holandanky s bílými paduankami, a kohoutky kříží opět s paduankami a pod.

Paduanka chocholatá. (Gallus crist. patavinus.)

(Tab. 7. obr. 1—4. a tab. 8. obr. 1., 2. kohout a slepice.)

Paduanky náležejí k ozdobě každé výstavy; podobají se předešlým. rozeznávají se však ihned bradou z per, kdežto tyto mají červené podbradky.

Krásné tyto slepice jsou též trvanlivější nežli holandanky a daří se nejen v ohraženém místě, ale možno jim ponechati větší volnost, neb oči nebývají tak hustě zakryty, aby zvíře naprosto do dálky nevidělo. Jsou miláčky paní a dětí, k nimž též se zvláštní důvěřivostí se blíží. Dobře nesou sice, nechovají se však tak pro užitek, jako spíše pro ozdobu a sport. Starší i mladší slepice nutno chrániti před vlhkem a mokrem, neboť jsou velmi citlivé a dlouho trvajících dešťů nesnesou. Chov vyžaduje veliké péče. Kuřátka jest nejlépe vychovati v uzavřeném bezpečném prostoru a teprv po 6 nedělích pustiti je na dvůr.

Paduanky mívají tyto barvy a kresbu: jsou stříbrokropenaté, zlatokropenaté, isabellové (chamois, žlutavé) a bílé.

Stříbrokropenaté (tab. 7. obr. 3. a 4., kohout a slepice, angl. Silver-spangled, něm. Silberlack) mají péra v chocholce u kořene černá, uprostřed bílá a na špičce opět černě skvrnitá; ve stáří více bělnají; na krku péra bílá s černými špičkami; krycí péra bílá, ale každé je na okraji černé, sedlová jsou u kořene černá; krycí péra ocasně světle šedá s černým zelenělesklým okrajem.

Slepice má v prvním roce černá bíle vroubená péra v chocholce, která později jsou bílá, černě vroubená; všechna ostatní péra jsou bílá s černým okrajem.

Oko jest červené, zobák bělavě rohový; nohy tmavošedé.

Zlatokropenaté (tab. 7. obr. 1. a 2., kohout a slepice). Základní barva zlatooranžová s černou kresbou jako u předešlých. Oko červené, zobák žlutavě rohový.

Chamois (tab. 8. obr. 1. a 2., kohout a slepice.) Základní barva jest líbezná plavá hněd do oranžova aneb světle žlutavá barva kůže (isabellová), vespod světlejší svršek u kohouta brilantněji a sytěji zbarvený nežli dole, slepice barvy o něco klidnější. Okraje per světle žlutavé. Oko červené; zobák a nohy olověně modravé.

Brada bývá u stříbro- a zlatokropenáčů černou barvou označena, což pěkně se vyjímá.

Mimo to vyskytují se i úplně černé paduanky, ač zřídka.

Turecký chocholáč. (*Gallus cristatus turecius*, sultánka.)

(Tab. 8. obr. 7., 8. Kohout a slepice.)

Choulostivý krásný druh tento přivezla v letech padesátých Miss Watts z Cařihradu do Anglie, kdež dosud se chová.

Podobá se holandským, liší se však sněhobílou barvou základní, silnými kalhotkami z peří, t. j. supími nožkami a pátým prstem.

Kohout má veliký kulatý převislý chochol zakrývající oči: hřeben obmezuje se na dva pahejlky. Váha 2 kg. Slepice má chochol na způsob plné jirinky.

Oko jest červené, zobák světlě rohovitý, nohy, kryté bílým perím, žlutavé.

Slepice bulharská

upomíná na sultánku, jenom že má menší chochol a slabší, jen čtyřprsté nohy opeřené. Barva bílá převládá.

Brabantka (*Gallus crist. brabantinus*)

(Kur albionský.)

Ač má jméno nizozemské, nebývala dříve nikde v Německu vzácností: dnes však mizí skoro úplně. Má tu cennou vlastnost, že nemá kožních laloků ani na hlavě ani na bradě a hodí se proto výborně k přezimování, neboť za dlouhé

zimy se udrží, když jen trochu je v chlévě opatřena, a klade po celou zimu. Jest to velká selská slepice; dle barvy základní rozeznává se zlatá a stříbrná brabantka. Kresba jest černá půlměsíčná obruba na pérách. U kohouta nepatrný hřeben dělí se na dvě zubaté špice; podbradky proměněny jsou na pérový vous; chochol přílbovitý. Nohy obyčejně hladké.

U slepice hřeben a podbradky úplně vymizí až na dvě červené perličky na svrchním zobáku.

Krásní statní kurové tito jsou zjevem imponujícím: mají jako lví hřívu: dobře jsouce krmeny; snášejí slepice pilně veliká vejce až pozdě do podzimu a jsou-li teple drženy, i v zimě. Kuřátka snadno se vychovávají; již na prvním chmýří naznačena jest přílba pérová.

Užitečný a vytrvalý druh tento vřele lze doporučiti k pěstování.

Obr. 11.
Hlava brabantského
kohouta.

Hudanka chocholatá. (Gallus crist. Houdani.)

(Tab. S. obr. 3., 4. Kohout a slepice.)

Jméno své má slepice tato dle města Houdanu (čti: údan) v departementu Seine-et-Oise, proslulém od starodávna svým chovem drůbeže a obchodem tučnou drůbeží.

Dobře chovaná hudanka jest zvláštní zjev; kohout jest značné velikosti, má velikou chocholku na hlavě a památně vytvořený hřeben, jenž skoro na parohy jelení upomíná, a mimo vous pod bradou i jemné lalůčky dodávají mu tvaru originálního. — Kohout bývá 4—5 kg., slepice 3—3.5 kg. těžká.

Hudanky jsou statné slepice, barvy černě a bíle skvrnitě. Uměním pěstitelů anglických docílena pravidelnost kresby, kterou dříve za nemožnou považovali.

Karakteristika dle anglických pravidel jest tato:

Kohout. Chochol veliký, plný, kompaktní, dostatečně na zad zahnutý, aby bylo viděti volně hřeben. — Hřeben listovitý v podobě vykrajovaného motýle, — zobák krátký a silný; — oko smělé, — laloky hrdelní krátké a zakulacené, — obličej velkým plným vousem z větší části zakrytý. — Prsa široká, plná, protáhlá, — ocas velmi plný, pěkně zahnutý s přesahujícími péry srpovitými, — nohy krátké, statné, daleko od sebe postavené; — nárt velmi krátký, silný, úplně hladký, — prsty po pěti: pátý prst, zvlášť od čtvrtého vkloubený, lehce nahoru ohnutý.

Slepice. Chochol velmi veliký, kompaktní, vzpřímený, podoby kulovité. — Hřeben listovitý velmi malý, — oko lesklé, podbradky velmi malé a kulaté. — Krk plný, neb příliš rovný, mírné délky. Křídla plná, mírně přitažená. Držení těla přítulné a klidné.

Barva hudanek.

Kohout a slepice: hřeben živě červený, podobně podbradky a obličej. — Ušní záklopy bílé neb pleťové, — oko červené. — Chochol černý neb bílý,

ostatní peří leskle černé neb bíle skvrnité. Skvrny co nejstejnoměrněji po těle rozděleny.

Vady čistého plemene jsou všechny znetvořeniny, červená péra, ostruhy na venek obrácené, méně než pět prstů. Všechny kury francouzské plemenné jsou proslulé; vedle zvláštní krásy odporučují se hudanky též pro užitek: pilně a záhy kladou vejce: kuřátka snadno se vychovají a rychle rostou, dobře se dají krmiti a snášejí i uzavření, nemají-li volnosti k pobíhání. Zimu přečkávají snadno, neboť hřeben jest malý a chráněn i zahříván chocholem. Ve stáji teplém kladou i v zimě. Při tučnění poskytují bílé šťavnaté maso, $2\frac{1}{2}$ —3 kg. váhy. — Totéž, co praveno zde o hudankách, platí o krevkérkách, lefléškách a francouzsko-belgických bredách.

Krévkérky chocholaté. (Callus crist. bicordatus.)

(Tab. 7. obr. 5. a 6. Crève-cœur = kur s rozpoltěným srdcem.)

Kur tento pro užitek i sport pěstovaný zove se dle vsi Crève-cœur v Normandii, depart. de l'Oise. Podobaje se hudance velkým chocholem. vousem na bradě a visutými laloky. rozeznává se zvlášť hřebenem, jenž zvedá se v podobě dvou špičatých růžků před chocholem.

Kohout jest zavalitý, stavby silné, noh krátkých; zobák silný barvy pleťové; hřeben dvourohý: nad nozdrami několik povýšených červených naduřenin; laloky pod bradou mírně dlouhé, pod bradou plný vous; barva černá zelenavě lesklá: váha 3·5—4·25 kg.

Slepice jest kulatá, podsazená: hřeben též dvojrohý ale menší; též podbradky malé, tím zřetelnější licousy. Pérový podklad na zadku skládá se — jako u většiny slepic — z jemných rozčísnutých per a tvoří velký polštář, zde „artyčokou“ zvaný; váha 3—3·25 kg.

* * *

Tolik o chocholáčích, kteří ač hlavně pro sport pěstování, mají nieméně svou hospodářskou cenu. Angličané mají pro posuzování při výstavách svá pravidla „Standard of Perfection.“

Zejména odporučuje se ku zušlechtění a zlepšení plemen domácích kohoutů budanský; potomstvo s menším hřebenem rozhodně lépe snáší zimu nežli velkohřebenné selské slepice, jimž snadno hřebeny omrzají, načež při oblevě nemocné se krčí, aniž by kladly vejce.

VI. Skupina. Slepice větší. (Gallinaceae majores.)

Slepice Středozemního moře.

Ve skupině této zahrnuta jsou plemena převyšující — až na malé výjimky — velikostí i váhou naše slepice selské patrně, bantamské zákrsky více nežli jednou tak velikými rozměry. Masem a vejci převyšují též výnos co do množství, ale nikoli co do jakosti, neboť „čím menší slepička, tím jemnější maso i vejce“. Nicméně zahrnuje skupina krásné veliké kury, jež známy jsou pod názvem „plemena Středozemního moře“. Mimo to náležejí sem hřmotná, na „maso a peří“ pěstovaná plemena, jež Angličané křížením kur obrovských těchto a selských vypěstovali a během času ustálili. Mnohá z těchto plemen tvoří radost a chloubu pěstitelů a váží si jich nejen hospodáři ale i milovníci sportu. — Mnohé z těchto vzorných druhů zavádějí se i k nám, ač netěšíme se mírnému ponebí, jaké mají britické ostrovy, atlantickým oceánem obemknuté, kde i v zimě panuje obyčejně tak mírná teplota, že umožňuje přezimování i citlivých rostlin pod širým nebem, jež u nás by pomrzly. U nás máme mnohdy co bojovati s tuhými zimami, které nevalně svědčí drůbežnictví, proto obmezujeme se na otužilé slepice selské, dokud nevytvorí se nějaké plemeno budoucnosti.

Přesně systematicky nelze rozdělit kury tyto, aby podlehaly nekonečné měnivosti. Vždyť možno by bylo téměř v každé krajině stanovit nový kmen, na němž nalezly by se jisté znaky. Důkaz toho jsou stále nová jména se vynořující, jež sotva nabudou rozšíření a ustálení.

Lafleška. (Gallus dom. Laflechensis. Franc.: La Flèche.)

(Tab. 7. obr. 7. a 8.)

Plemeno nese jméno veliké a průmyslové obce Lafleche, v departementu Sarthe, v které drůbežnictví kvete od staletí. V blízkém městě Le Mans na Sarthě vede se znamenitý obchod s drůbeží živou a tučnou; slepice zde pěstovaná rozesílá se pod jménem „Le Mans“. V novější době odchyluje se od plemene původního hřebenem růžencovitým.

Odmysleme si na krevkérce chochol a bradu a máme hlavu laflešky; ostatně vykračuje si na vysokých nohách a upomíná svou grandezou na španělky. Jiná podobná severofrancouzská slepice nazývá se „bresse“; jest veliká, černá s hřebenem zubatým, co do váhy lehčí.

Laflešský kohout má hlavu dlouhou, pro rohy poněkud divoce se nesoucí; zobák jest veliký, silný, barvy černé neb rohovitě s nozdrami velmi otevřenými; hřeben tvoří dvojitý hrot, vztyčený; podbradky dlouhé svislé jsou červené; záklonky ušní čistě bílé; krk poněkud natažený hustě opeřený; tělo silné a veliké; křídla přilehlá; prsa plná, vystouplá; peří tvrdé; lýtka svalnatá; nárt dlouhý silný, neopeřený; prsty přímé; ocas mírně veliký; péra srpovitá se silným ostnem, pěkně ohnutá a lesklá. Velikost značná. Váha 4—4.5 kg.

U slepice jest hlava jako u kohouta, ale menší. Váha 6—7 liber. Peří černé, zelenavě lesklé. Oko červené, někdy černé. Nohy a zobák olověně černé.

Lafleška jest tabulové kuře prvního řádu: tučnění děje se lehce a rychle, maso jest jemné a šlavnaté, vejce jsou hojná, bílá, velká, jemné chuti. Pod názvem „kohoutů panických“ rozesílají se laflešky daleko, a jsou podnes výnosným předmětem vývozu do větších měst Francie, zvláště do Paříže.

Kur krkavčí či breda. (*Gallus d. corvirostris.*)

(Tab. 6. obr. 5 a 6.)

Neobyčejné toto plemeno pochází z Nizozemska a má jméno po, holandském městě a pevnosti Bredě, kdež dílem ve městě, dílem v okolí hojně se chová.

Podivně utvořená hlava hřmotné slepice vypadá, jakoby hřeben byl ustrížen, kdežto podbradky jsou dlouze svislé. Pro krajiny s prudkými mrazy jest plemeno bezhřebenné velmi vhodné: pro zvláštní silný zobák nazývá se krkavčím.

Obr. 12. Breda (kohout).

Kohout nese se eize a divoce po útvar hlavy. Hřeben zakrněl a chybí úplně, jen rohovitá prohlubeň ukazuje místo, kde by se mohl nalezati; místo toto jest tenkou červenou kůží potaženo. Za tímto místem jest malá chocholka per, nozdry jsou vzhůru obráceny a otvory ušní jsou zřetelné; zobák silný; záklopy ušní tenké a prodloužené, červené; jsou-li bílé, tím lépe; ramena a hřbet široká a silná; prsa plná a široká; krk vzpřímený; stehna silná, často s kal-

hotkami supími; nohy pokryty řídkým peřím; ocas s hojnými pery kostrčnými a krásně vlajícími sry. Váha až 4-5 kg.

Slepice má podobně utvořenou hlavu; váha 3—3.5 kg.; oko červené, zobák a nohy temně rohové barvy. Peří jest černé, nepatrně kovově třpytivé.

Černá barva jest význačná pro toto plemeno; vedle toho jsou bredy bílé, modrošedé a krahujčí.

Pro užitek pěstují se s oblibou, jakož i pro maso; kladou velká vejce; jsou pro zimu otužilé. Mláďata snadno se odchovají a jsou pro dvůr kuří statným zjevem.

1. 2. Kury kadeřavé. 3. 4. Kury bezocasé. 5. 6. Bredy. 7. Fénix. 8. Bojovní kohout zadobindický.

Španělka. (*Gallus d. hispanicus.*)

(Tab. 9. obr. 1, 2. Kohout a slepice.)

Bélovářka, kur řecký, portugalský.

Kur tento jest z nejhrdějších, snad nejkrásnějších zjevů mezi imponujícími typy plemen středozeimního moře. Činí na výstavách vždy dojem ušlechtilý a poutá vždy obecenstvo co nejvíce; hrdě se vypínaje tvoří pravé potěšení pro oko: ani kočinky ani malajky ho nepředčí.

Kohout má hlavu širokou a vysokou: lebka veliká a zvlášť tváře a obličej jsou vyvinuté: zobák poměrně silný; hřeben na hlavě veliký, vzpřímený, hluboce zubatý, červený; podbradky dlouze svislé veliké, tenké stavby, červené; obličej sněhobílý, neopeřený obkličuje celé oko v rozsáhlém kruhu až na hřeben; bělost táhne se napříč přes bradu. Laloky ušní jsou velmi dlouhé a svislé, široké, bílé, bez vrásek a bradavek, otvor ušní jako černá skvrna: krk elegantně zahnutý, hojně opeřený: hřbet krátký, srázný; trup na ramenech široký, nazad užší; křídla pevně přilehlá: prsa kulatá vyniklá: zobák silný: nárt vysoký a štíhlý: prsty dlouhé a tenké: ocas krásně vzpřímený, srpy pěkně obloukovité nejsou ke krku schýlené; postavy celkem štíhlé, souměrné; držení těla přímé a hrdé. Váha 3·5—4 kg.

Slepice má jako kohout bílý obličej; hřeben přemislý, že jedna strana obličejě napolo je zakryta. Pozoruhodné jest, že hřeben u slepice po době kladení vajec se sevrkne a zbledne, v době kladení opět zčervená a nabude. Váha 2·5—3 kg.

Nejkrásněji nese se plemeno v barvě černé s neobyčejně silným leskem kovovým do zelena. Jsou též čistě bílé španělky, více vzácné nežli krásné. Tyto podobají se úplně černým; zobák a nohy zůstávají tmavý.

Oko z bílých lící velmi tmavě vyniká, jest červené neb tmavohnědé; zobák a nohy barvy olověné až černé.

V anglických seznamech pro posuzování uvádí se sto bodů vadných a tolikéž bodů pro dokonalost plemene.

Stářím dostávají slepice tyto v obličejí mnohdy vrásky, i malá pírká, nebo bradavičky, jež jsou kráse na úkor a oči někdy tak zastíní, že jsou skoro slepé. Výrůstky podobné lze ostrým nožem odstraniti. K plemenění se i přes to hodí. Při výstavách užívá se různých podvodných manipulací, aby zvířata zdála se cennějšími; pomalují se na př. různé červené a drsné skvrny v obličejí a na lalocích ušních; mnozí kohouti s převelikými hřebeny nemohou tyto nésti vzpřímené a nepoctiví vystavovatelé pomáhají si tím, že hřeben zašijí mezi tuhý karton a tak dlouho zašitý ponechají, až zůstane stuhlý zpřímá stát: posuzovatel pozná věc tuto dle jizev, jež na hřebenu zůstávají. Vytržení jednotlivých přek a umývání obličejě jest dovolená příprava k výstavě.

Slepice jižních států Evropy jsou bezpochyby nejstaršími selskými slepicemi našeho dílu světa. Všechna plemena, nesoucí ráz kmene středozeimního moře.

jsou veliké dobře vyvinuté postavy, barvy většinou temně černé, s leskem zelenavým; rozlišují se však jako u nás dle barev bílých, krahujčích, původních; mimo to tvoří se chocholky a kalhotky, takže pěstitel nesčíslné množství odrůd shledá pod různými rozumnými i nesmyslnými jmény, které zůstanou bez ceny, dokud neujme se jich některá kniha pravidel — Starí dějepisci, jako Plinius (r. 53 po Kristu) zmiňuje se o krásných havranově černých slepicích Řecka, Itálie a Španělska, jež rolníci pro množství vajec chovají, a snad předky jsou našich hřmotných kmenů severních. Rozšířily se poznenáhla po cestách obchodních v sev. Francii, Anglii, Belgii, Dánsku, Německu. — U nás španělky, milující teplo, podnes nezdомácněly, neboť kruté zimy, kde není vytopených místností pro ně, zle jim škodí. Nicméně nalezají i přes to hojných příznivců.

Vychování kuřátek třeba tak zaříditi, aby vylíhla se as uprostřed dubna, takže v teplých měsících dospívají a do prostřed září dorostou. Pak i snáze přezimují. Nedůtklivou věcí při tomto plemeni jsou veliké hřebeny zubaté, jež nutno v zimě chrániti v oteplených chlévech. Kde drží se krávy a koně, a může vedle nich zařízena býti v teplých chlévech posada pro slepice, jest přezimování snadné. Zahřívání zvláštními kamny v posadách spojeno jest již s výlohami. To vše stěžuje bohužel pěstování těchto jak krásných tak užitečných druhů. Zdravá španělka klade as 100—130 velikých bílých vajec: výchova kuřat nemá v teplých měsících žádných obtíží.

Při pozdních plemenech jest nebezpečí, že mláďata churaví a zajdou. Po 14 dnech lze již kohoutky poznati po značně velikých hřebenech. Slepíčky, jež mají třeba jen stopy červené a příliš mnoho perí nad očima, třeba z plemenění vymýtit. Místa bílá v obličejí odporučují ptáky. Za všeobecné pravidlo pro kuřátka platí: „Držte je v teple a suchu“; pro plemeno toto platí však dvoj- a trojnásob, zvlášť pro španělky. — Kdož plemeno toto chceš pěstovati, chraň se „před cizím přimíšením krve“, drž se chovu domácího vhodným výběrem z mláďat kmene již známého a osvědčeného.

Minorka, čerkeska. (Gallus d. balearicus.)

(Španělka červenolící; tab. 9. obr. 3. a 4. kohout a slepice.)

Slepice tato barvou i tvarem podobá se velice španělce, nemá však bílých lící, nýbrž tváře červené; jen laloky ušní — nevelké — jsou bílé. Černé perí má krásný zelený lesk kovový, hřeben jest možno-li ještě větší, a velký srpovitý ocas nese se hrdě jako u španělky. Slepice výborně snáší veliká bílá vejce, tvrdí se, že 200 až 220 kusů ročně; proto odporučuje se velice pěstování jich pro užitek, ač nedostává se jim, jako anďaluzkám, zvláštní okrasy plemene španělek.

Slepice barvy kukačkové neb šedokrahujcové jest odrůda zvaná ankona.

Andaluzka. (*Gallus d. andalusicus.*)

(Tab. 9. obr. 5., 6. kohout a slepice.)

Podobná jsouc španělce, liší se od této barvou. Peří jest modrošedé, světlejší neb tmavější, též červenošedé neb popelavé. Má-li každé šedivé péro temný okraj, má kresba ta zvláštní přednost.

Kohout má mírný přímý zubatý hřeben, laloky i líce červené, záklopy ušní bílé; krásný srpovitý ocas temně břidlicově šedý jako peří prsní. Peří na krku, hřbetě a sedle leskle černé neb temně nachové; barva tato jest značnou ozdobou. Váha 3·5 kg.

Slepice jest barvy popelavě neb břidlicově šedé; hřeben jest převislý, jako u španělky. Zobák a nohy jsou tmavě olovitě šedé neb černavé: každé pírko na prsou, krku a ocase pěkně a zřetelně vroubené. Váha 2·5—3 kg. Slepice nesou výborně mnoho velkých vajec, málo proto jich vysedí, jako většina jižních plemen.

Dorkinka. (*Gallus d. pentadactylus.*)

(Tab. 8. obr. 9., 10. kohout a slepice.)

Kur pětiprstý.

Kur pětiprstý jest plemeno od starodávna známé. Ve svém nynějším dokonalém vývoji náleží však době nové a jest výsledkem chovu anglických pěstitelů, kteří oblíbený tento kmen do svého standardu zapsali pod jménem „dorkings“.

Pátý prst vyskytá se u slepic zhusta a neklade se obyčejně na tuto zvláštnost žádná váha, neboť přívěsek tento — jak se má za to — ani neškodí ani neprospívá; v knize pravidel má však pátý prst význam čistého plemene.

Dorkinka novodobá nemá více půvabné držení těla plemen středozemního moře: jest zavalitého složitého těla, které proto zdá se krátkonohé: výhodné plemeno toto v hospodářství chováno bylo pro „hojné maso“ a dosahuje značné váhy, která až na 7 kg. se stupňuje. Též pro opeření stanovena jsou zvláštní pravidla.

Proslulý pěstitel John Douglas má zásluhu, že kmen tento r. 1857 „na váhu“ vypěstil a pěkná těžká kuřata r. 1858 do oběhu uvedl.

Kohout má hlavu dosti velikou, zdobnou, zobák nedlouhý, poměrný; hřeben velký a přímý, dobře zubatý, bez výrůstků jako ržovitý hřeben: zuby mají ležeti v jedné ploše. Podbradky veliké svislé, záklopy ušní mírné velikosti. Krk krátký hojně opeřený, trup dlouhý, široký: sedlo široké, taktéž křídla. Srpy široké, zahnuté, splývavé. Nárt dosti

Obr. 13. Noha dorkinky.

krátký, jemně štítkovaný a šupinatý, bez peří; ostruha pravidelně umístěná, prsty veliké, odstálé; zadní prst dvojitý. Hřeben, lice a podbradky jsou červené; ušní laloky bílé, oko oranžové, nohy žlutavobílé neb masové.

Váha kohoutů bývá mladých 4—5·5 kg.; ve stáří 5, 7, někdy až i 7·5 kg.

Slepice je zdobeněji stavěna, hřeben — je-li jednoduchý — převyšlý na stranu, hřeben růžovitý jako u kohouta, jest menší; trup zdá se táblejší; nohy jako u kohouta, avšak bez ostruhy. Váha 4—5 kg.

Z váhy patrno, že dorkinky jsou plemeno masité, výborné slepice tabulové, které dobře se zužitkují na trhu. Maso jest jemné, šťavnaté a chutné.

Vyobrazení zde zbarvení jest nejjemnější.

Dorkinky daří se dobře, jsou-li v teple a suchu drženy a dobře krmeny.

Toť pravidlo pro všechnu havěť kurovitou, která má prospívat; nejlépe se daří kuřátkům dubnovým. Jako nosičky četných vajec neodporučuji se, ale tím více jako dobré kvočny a matky. — Na trh londýnský přicházejí z hrabství Surrey, Sussex, Essex a Buckinghamu, kdež všude plemeno toto jest oblíbeno.

Dominikánka. (*Gallus d. dominicanus*.)

Obr. 14

Dominikánka (slepice).

Tato podobá se šedokrahujcové dorkince, liší se však růžicovitým hřebenem a nedostatkem páteho prstu.

Kohout má hlavu jemnou, zobák poměrný, hřeben růžicovitý; podbradky prostřední, zákločky ušní svislé, červené; nohy dosti krátké, nártý štíhlé bez peří, barvy žluté, takový jest i zobák.

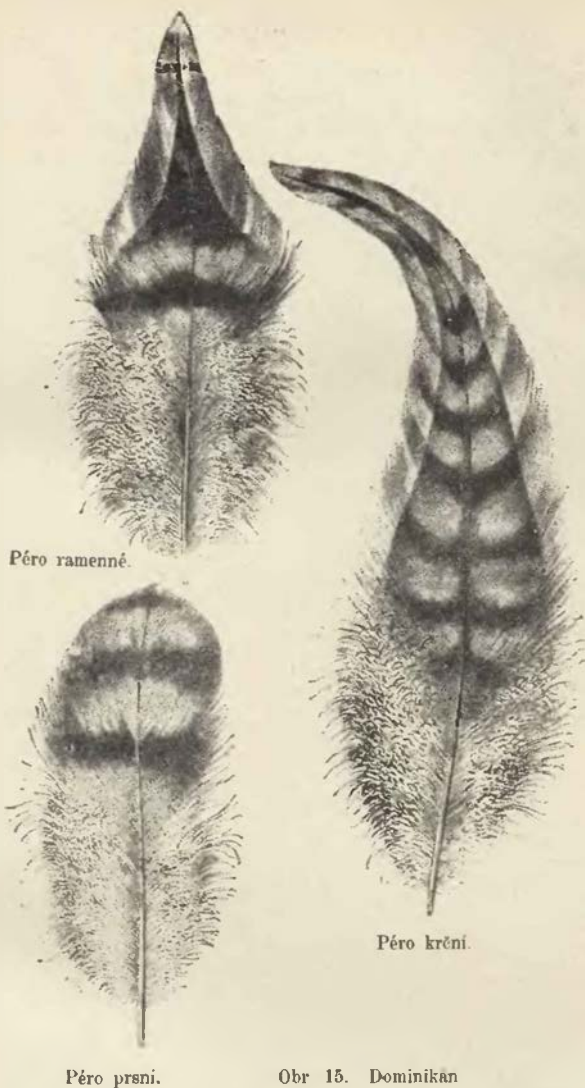
Pěstuje se se zálibou v Americe, u nás bývá zřídka viděti.

Skotský krahujčík. (*Gallus d. nisorius*.)

Šedě páskovaná slepice; každé pírkó má na světlešedě půdě temnější proužky, hřeben jednoduchý (zřídka růžicovitý), přímý, pěkně červený, nohy temně hřidlicové barvy. Váha kohouta 3·5—4 kg., slepice 4 kg. Plemeno podobá se předešlému, jest však méně hřmotné a má přímý hřeben.

Skotská šedivka. (*Gallus d. vertebratus*.)

Krahujčí slepice krátkonohá; na nohách sotva 5 cm. vysokých veliké tělo, jež váží 4 kilogramy; slepice kladou velká vejce; plemeno toto jest více vzácné nežli prospěšné.

Obr 15. Dominikan

Ruská orlovka. (Gallus d. vertebratus.)

Veliká slepice s vousem na bradě a lících, s hřebenem zubatým neb růžicovitým, postavy zavalité. Bývá barvy černé se zeleným leskem, též bílá a kožita. Kladou prý až 200 pěkných vajec: váha kohouta 3 5—4 kg., slepice 2·5 kg.

Obr. 16. Nahokrčky.

Nahokrčka. (*Gallus d. nudicollis*.)

Krásou se neodporučuje plemeno toto, u něhž krk holý krvavý nepříjemně dojíhá svou odřeností. Jinak jest to slepice statná, veliká, černě neb bíle opeřená s pěkným břebenem zubatým neb růžicovitým a malým ocasem srpovitým. Pro odporně odřený krk nenaleznou as valně přes vychvalování, že jsou masité a dobrými nosičkami. Od krocana jistě nepocházejí, neboť u tohoto jsou místa lysá pěkně perlovitá, červená a nikoli odporná na pohled.

Fénix. (*Gallus d. longicaudatus*.)

(Tab. 6. obr. 7. kohout barvy kur divokých.)

Dlouhoocasí kurové tito stali se teprv v posledních letech „modou“, a až nejsou velicí, uvedeme je zde jakožto vzácný výsledek pěstění. Mají ozdoby až příliš, považují-li se přespříliš prodloužená péra ocasní vůbec za ozdobu.

Péra ocasní jsou tak do délky prodloužená, že velké srpy ocasu dosahují až šest stop (tedy 1·89 m.!) a péra sedlová 3 stopy. Tomuto neobyčejnému prodloužení per musí se napomáhati prostředky umělémi. aby se znetvořily. Nezbyvá nežli obdivovati se pili a vytrvalosti Žaponců, kteří tento úspěch plemenitby docílili. R. 1878 přivezl N. D. Wichman z Osaky, hlavního města žaponského, dva tyto kohouty za drahé peníze získané do Hamburku. Zůstává tajemstvím Žaponců, jak dlouhá péra tato docílili, neb vydělávají touto zvláštností značné peníze. Podivno jest, že tuto zvláštnost jeví jen kohouti a nikdy slepice téhož plemene. Jak vše vysvětliti?

Kapounování užívá se u nás již jen poskrovnu. Jest však úžasné, jak tato operace účinkuje na změnu celé ústrojnosti, na povahu a zvlášť na změnu opeření. Kapoun ztrácí hlas, ochraptí a nemůže více rádně kokrhati; nepelichá více pravidelně, všechno peří, zvlášť péra na krku, sedle a v ocase prodlužuje se a nabývá zvlášť stkvělého vybarvení: části obličejce, které u normálního kohouta jsou pěkně červeně barvené, zblednou, zvíře stane se flegmatickým, žere jen, spí a tuční; kapouna možno i navyknouti k línutí vajec a vodění kuřátek. Vytažená péra rostou i dále a prodlužují se více nežli dříve. — Importování fénixů v Osace byli vystaveni ve vysokých úzkých truhlíkách, takže dlouhý ocas k zemi splýval. V takovýchto truhlíkách jest možno, že rostoucí péra ocasní přivěšeným lehkým závažím k neobyčejné délce se protáhnou. — Jelikož ale importovaných fénixů ku křížení s bojovnicemi bylo použito a docíleno potomstvo, nebyli ještě úplnými kapouny, leda jednostranní, polokapouni, jimž dlouhá péra narostla. — Možno též, že s neskonale námahou a vytrvalostí v úzkých vysokých mučírňách zvířeti normálnímu zavěšením závaží na přirozená péra ocasní prodlužována byla péra již pak, když ještě měla krvavé brky.

Buď tomu jakkoli, ať již užívají Žaponci těch neb i jiných umělůstek k do-
celení pérovných šňůr (neb dojem ten péra dělají), jsou tyto něco zvláštního,
avšak nepraktického a nepěkného; zvířeti jest ozdoba tato trýzní, pěstiteli útrapou.
Fénix jest zkrátka plemeno neutěšené, s nímž nevíme si co počít; nezbyvá nežli
držeti je ve skříni, aby péra ocasní zůstala ušetřena. Nejdelší péra k tomu cíli na-
vinují i na pappiloty! Obdivujeme-li se pěstiteli, jest nám zvíře jen politovati!

Popisu není třeba, dobré vyobrazení poučuje nás o zjevu jeho dost zře-
telně. „Méně by bylo snad více bývalo,“ platí zde.

Kur Yokohamský. (*Gallus d. yokohamensis.*)

Yokohamka jest podobně výsledek žaponského pěstování, jenž dostal se do
obchodu. Na východoasijském poloostrově Korei vyskytli se již v předešlém století
v obchodu kurové s ocasem na metr dlouhým. Dlouhoocasý kohout tento má
vzezření mnohem elegantnější nežli má příbuzný
jeho fénix. V Anglii, Francii i Německu zají-
mali se všude o plemeno toto. málo se však roz-
šířilo.

Yokohamka dostala se missionářem Girar-
dem z Yokohamy (znamenitého přístavního a ob-
chodního města v Žaponsku) nejprve do Jardin
d'acclimatation v Paříži, odkud dále se rozšířila.
Dlouhoocasý kohout tento jest pěkný zjev a upo-
miná svým plouží-
vým ocasem, tenkým
krkem a jemnou hla-
vou s nizounkým
hřebínkem na ba-
žanta.

Barva jeho jest
obyčejně bílá s oran-
žovým sedlem; hlava
jest podlouhlá, ušle-
chtilá, hřeben plochý,
pěkně červený, zá-
klopký ušní malé,
červené; zobák po-

měrný barvy žluté, živé oko červené, krk tenký, dlouhý; vysoké nohy žluté,
chůze půvabná, přímá, při rychlém běhu drží se do středu nachýlená; tělo štíhlé.
Brk dlouhých per ocasních jest sice tenký, avšak předce tuhý; srpy nesou se
ovšem tak chabě, že po zemi se plíží a tím pošpiní. Slepice má též delší ocas
nežli u jiných plemen bývá a nese jej vodorovně. Barvy jest vespod isabellové, s bílým

Obr. 16. Kur Yokohamský.

neb nažloutlým pláštěm a ocasem. Slepice vůbec jest barvy proměnlivé. — Ve své vlasti. Žaponsku. jsou bílé, isabellové, hnědé a černé.

Odporučiti lze pěkného kura tohoto jen pro ozdobu, neboť cena hospodářská není valná, výnos vajec nepatrný: vejce jsou nažloutlá jako u všech kur východoasijských. Mláďata jsou něžná zvířátka, vyžadující tepla, takže nesnadno se vychovávají.

Bojovnice. (Gallus d. pugnax.)

Tab. 11. obr. 3. a 4. kohout a slepice barvy dírokyel kur, obr. 5. a 6. kohout a slepice s ocasem slepičím, barvy červenohnědé, obr. 7. a 8. kohout a slepice křídel kačních.)

Plemeno toto jest chloubou Angličanů. národní sportovní kur jejich. pěstiteli anglickými k takové dokonalosti vypěstovaný, že dnes tvoří zjev bez odporu nejstatečnějších kur.

Bojovnice nejsou sice tak obrovské jako nejbližší příbuzné jejich malajky, ale ve vzezření jsou ušlechtilejší, a pěkný bojovník imponuje svým hrdým výzývavým držením těla a smělým přímým pohledem.

„Starý ráz“, jakého byli bojovníci v první polovici tohoto století, byl více neohrabaný a hranatý ve starbě, kosti nohou byly tlustší, krk, hlava a zobák kratší, jako u buldogu; ocas přímý, rozčepeřenější, jako u slepic selských.

„Nový ráz“ pěstuje se více na pěti. postavu, velikost, povahu, takže jejich „patrně zvýšená bojechtivost“ v cirkusu diváka v té míře rozčiluje, v jaké mu krásná postava a stkvělá opeření na výstavách imponuje.

Dnešní „moderní plemeno“, uchází-li se na výstavách o cenu, musí mítí následující vlastnosti: hlava musí býti podlouhlá, úzká, zašpičatělá, hadí. zobák u kořene silný, poněkud zakřivený, zašpičatělý; lice, hrdlo a záklopy ušní hladké a jemného pletiva.*)

Nechají-li se hřeben, podbradky a záklopy ušní. má býti hřeben jednoduchý, pilovitý, malý a přímý, záklopy lícní a ušní malé, pěkně červené; obočí zřetelné, ale bez zlého výrazu malajek; šíje dlouhá, slabě zahnutá, krk silný, s tuhým, přilehlým peřím; trup štíhlý, široký v ramenech. k ocasu spadající, prsa plná a silná, nepředstupující hrbolovitě: křídla zakulacená, pevně přiléhající, konce křídel skryté pěkně pod péry sedlovými, nohy dlouhé, běháky hladké, silné; ostruhy dost nízko vkloubené. špičaté. prsty dlouhé, tenké, rovné s dobře utvořenými nehty, ocas střední délky, nevysoký; každé srpové péro

*) Tyranství módy vyžaduje, aby podnes slepičím těmto, by zachovaly se znaky plemene, hřeben, podbradky a záklopy ušní se urežávaly. Coupírování děje se ostrým nožkem, když zvířatům jest 5 až 6 měsíců. Po operaci zasype se čerstvá rána krvácející směsí stejnoměrnou prášku arabské guny, prášku kalafuny a prášku kamence: pak dá se pták na klidné místo, kde v pokoji zahojení rány vyekati může. Za týden stroupek z rány odpadá, kury kokrhají, hrabou a chovají se, jakoby nic nebylo se stalo. Jelikož krásných drahých ptáků těchto neuznává se více, aneb jen z řídka ku zápasům, nemá urežávání žádný účel více: jest jen věcí módy, jako se urežávají ratlíkům neb pintlíkům uši a ocas.

v pravidelné řadě; peří tlusté, těsně přilehavé jako „panciř“. Postava štíhlá, ale silná. Váha 2.5—3 kg. Chování má být smělé, pružné a veselé; držení přímé, bdělé, avšak elegantní.

Slepice podobá se kohoutu až na rozdíly pohlavní: ocas nese se spíše nízko než vysoko, hřeben, laloky jsou co nejmenší, držení těla veselé, působné, rázovité. Někdy mají i slepice ostruhy, což považuje se za znamení čistého kmene. Váha 2.5 kg. „Schedule for Judging Game“, pravidla k posouzení bojovnic, vytknuto má 100 bodů k pochvale.

Vady plemene bývají: vysoký hřbet; vysoká, hrbatá prsa: nohy kachní slabost a znetvoření jakékoli.

Barva nohou nesmí být nikde zakryta peřím. Přilíš vysoké stáří jest rovněž závadou, jakož i podvodné zbarvení a podvodná vypravení.*)

Pokud se týče různého zbarvení bojovnic, uvedeme zde nejvýznačnější.

Nejvznešenější zbarvení jest jako u kur divokých (tab. 11. obr. 3. a 4.) černočervené (black-red Game). Kohout má na krku a sedle brilliantní zlato-oranžovou barvu, odstíněnou do červena; na hřbetě a křídlech průsvitá ohnivě nachová barva oranžová, přes křídla táhne se tmavý zelenavý pás: celé spodní tělo jest černé se mdlým zeleným a hnědým třpytem. Péra ocasní se srpy jsou černá, s leskem živě kovově zeleným. Oko červené, zobák rohovitě černý: nohy jsou olivově zelenavé, neb žlutavé: bělavé neb žlutavé nohy se připouštějí.

Slepice jest skrovně zbarvená, se svrchu mírně oranžově hnědá, temně ale jemně pruhovaná a napříč vlnitá: kresha tato pozoruje se jen z blízka: z daleka splývá vše v oranžovou hněd. Viz ostatně vyobrazení.

Žlutý bojovník s křídly kachními. (Yellow Duckwing Game.)

(Tab. 11. obr. 7. a 8.)

Kohout má péra krční velmi světle žlutavobílá; hřbet, ramena a ohyb křídel oranžově žluté, do červena odstíněné, k sedlu do žluta; nad polovicí křídel táhne se skvostný pás černomodrý do světle zelena se třpytící, tak že křídlo složené vypadá: oranžově, zeleně a bíle, neb letky jsou na venek bíle vroubené. Zobák je hnědě rohovitě barvy, oko červené, nohy olivově zelené.

Slepice je na vrchu šedá, na krku na žluté půdě černě skvrnitá. Ostatek patrný jest z vyobrazení.

Stříbrošedý bojovník kachní má hlavu jako stříbro bílou: jíní jsou bíle kropenati, bílí neb černí barvy krahulíkové.

*) Části obličejové jsou mnohdy způsobem co nejrafinovanějším zbarveny, aby soudcové na výstavě byli podvedeni. Široká a dlouhá péra srpovitá utírajou se tak, aby brk zůstal: a do tohoto vlepi se srpy úzké, jak pravidla je vyžadují. Péra tato jsou zasazena s přesností lepší věci hodnou. K objevení podobných podvodů jest třeba celého bystrozrakého soude. Podvodníci, jimž vše se dokáže, jsou vyloučeni na vždy z výstav spolkových.

Bojovník indický podobá se malé malajce, jest ale zavalitější s krátkou hlavou „buldoga“. Kohout jest zvyklý bojovati zobákem, seká jím tak ostře, že po ráně vždy krev teče. Příčina jest v tom, že indiští radžové a jiní milovníci bojů tomuto kohoutu, z Aseelu pocházejícímu, ostruhy ovinují, aby jimi raniti nemohl.

V podobě a zbarvení podobá se bojovníkům anglickým. — Dobří bojovníci cení se v Indii velmi, takže se platí až za 700 rupií (= 840 zlatých).

Bojovníci s ocasem slepičím. (Henny Game.)

(Tab. 11. obr. 5., 6.)

Památná tato odrůda byla dříve — když v Anglii ještě boje kohouti kvetly — zvláště pro zápasíště vychována a platila za „hbitější a silnější“, nežli plemeno pravidelné, dlouhoocasé. Chovem těchto „slepičáků“ zabývají se hlavně v hrabství Devonském a Cornwallském, kdež draze se platí.

Na těchto slepičácích jest právě patrné, jak tvůrčí síla přírody mezi tvary normálními pojednou vyvine výminku tím, že ozdobné srpy scházejí. Pěstitelé mají pak radost z toho, mohou-li předvésti udiveným zrakům nové plemeno.

Obtížno jest však ustáliti podobné rozměry přírody, neboť tvořivá síla vrací se ráda opět do obvyklých kolejí. Opatrný pěstitel musí odrůdu podobnou pečlivě chrániti přede vším pomísením a hledět ustáliti cestou chovu domácího vzácný výsledek chovu.

Slepičáci jsou větší a silnější nežli bojovníci „nového rázu“: váží kohouti někdy až 9 liber. Vyobrazení (5. a 6.) zde párek jest odstínu rudého: kohout vážil 7 liber 10 uncí, slepice, jeho matka, 6 liber 6 uncí. — Oko jejich jest červené, zobák světle žlutý, nohy bledě pleťové.

Avšak nejenom udatnými zápasníky jsou bojovnice, ale dle L. Wrighta, ač neradi, musíme říci, že slepice tyto k nejjemnějším tabulovým pochoutkám náležejí. Před tímto osudem chrání je ovšem vysoká cena.*)

Zbývá ještě zmíniti se o hospodářské hodnotě a jiných vlastnostech plemene. Bojovnice nejsou špatné nosičky. 80 vajec do roka jistě poskytnou; to dostačí pěstiteli, neboť tomu není vhod, když kury plemenné příliš se vyčerpají. Na tělnatost slepice vypadají vejce dost malá, což vyrovná se však jich váhou. Přenechají-li se vejce bojovnici k vylihnutí a vodí-li pak kuřátka, jest v obraně těchto ještě zuřivější nežli všechny ostatní kvočny. Bojovnice zapuzují „s bezmeznou statečností“ a neslýchanou drzostí každého skutečného neb domnělého nepřítele. Psi a kočky bývají s takovou prudkostí napadeni, že celí strnulí nezvyklým způsobem útoku co nejrychleji dají se na útěk. Neméně srdnatě postaví se dravým ptákům, i větším, a donutily již káně i luňáky k útěku, ano i usmrtily je; vrány, jakkoli tyto jsou drzé, zapudí snadno; zaženou, jak Angličané tvrdí, všechny nepřátele, „cd koně až po myš“.

*) Stojí pár čistoplemenných až 50 liber sterl. (600 zl.)

Při nasazování slepic mají pěstitelé za pravidlo, nepodkládati více nežli 11 vajec. Další pravidlo zní: bojovníku nedávati více nežli 3 neb 4 slepice, jelikož u většího počtu slepic není zajištěno, že vejce budou oplozena.

Ve všeobecném dvoře kuřím nelze bojovníky chovati. Svou bojovností a silou provádějí mezi ostatní drůbeží tyranii, týrajíce, pronásledující a plašíce ostatní klidnější druhy. Mají se tudíž chovati ve zvláštních odděleních, nejen pro bojovnost vůči ostatním kurám, nýbrž pro udržení čisté rasy.

Pro sport platí plemeno toto za jedno z nejušlechtilejších. Při výstavách nalezájí vedle Sebrigtských bantamek, španělek, kočinek a malajek nejvíce obdivovatelů. — Každý vystavovatel získá si zásluhu, jenž oživí výstavu krásnými a jemnými těmito plemeny, která jsou nejen pastvou očí, ale oživí i zájem pro celé drůbežnictví.

Skupina 7. Kury obrovské (Gallinaceae giganteae).

Sem náležejí kury, u nichž jde hlavně o velikost a váhu: jsou to malajky, kočinky, brahmanky, chitagonky, plymutky, langshanky, vesměs veliká plemena původu východoasijského, a jich směsenců. z nichž mnohá nabyla u nás občanského práva. Uhlavní, imponující ptáci tito měli by býti zastoupeni aspoň v jednotlivých párech v každém dvoře drůbežnickém. V Čechách z těchto nejvíce rozšířeny jsou kočinky, brahmanky a langshanky.

Ostře rozeznatelná jsou vlastně jen plemena malajek, kožožlutých kočinek a jich příbuzní: bílé brahmanky, snad i černé langshanky. Ostatní názvy zdají se náležeti jen křížencům, kteří v Indii, Žaponsku, v severní Americe i Evropě docílili byli. Nejjemnější plemena vypěstována jsou však Malajci, Čínany a Žaponci, a tito krásní a zvláštní ptáci dostávají se hojně na trh v Bengalsku, v místech presidentství Kalkutského neb v městě samém, kdež nalezájí obliby. V rozsáhlé deltě řek Gangy a Brámaputry, v podivuhodné zmotanině ostrovů a ostrůvků této země, zvané Sunderbunds, vzniklo hojně osad a dvorců, pokud delta jest obytná, a zde pěstuje se znamenitě drůbežnictví. Odtud dostane se k nám i v budoucnosti ještě as mnohý zajímavý a vzácný kus drůbeže. Třeba uvéstí jen obchodní místa Ballnah a Čitagong: dle města poslednějšího obdržel nedávno pěkný velký kur své jméno.

Malajka. (Gallus d. maximus.)

(Tab. 11., obr. 1. a 2. kohout a slepice.)

Malajky nejsou výsledky teprv novodobé výchovy. Obrovští tito kurové byli známi již ve starém věku a vyskytovali se na dvorech zámožnějších pěstitelů pod různými jmény, jako: kur Sarseveský, Patavinský, rhodský, Bahijský, neb jen obrovský. Aldrovandus pojmenoval je: Gallus major exoticus.

Není pochybnosti, že obrovské kury tyto děkujeme původně umění chovu indických, malajských neb čínských pěstitelů.

Malajky novodobé mají míti dle pravidel tyto vlastnosti:

Kohout jest hlavy dlouhé a široké, oblouky kostí nadočních jsou vystouplé jako u sokolů; zobák u kořene silný, do předu hákovitě zahnutý: výraz smělý jako u dravých ptáků; obličej skoro lysý, někdy i hrdlo lysé; obojí pěkně červené. Hřeben jest malá zakulacená hmota, hladká, zasahující daleko na hřeben. Krk má velmi dlouhý; opeření týlu jest krátké a tvrdé, ne husté, takže krk zdá se tím neobyčejně prodloužen: trup v předu u ramen široký, nazad sůžený; ramena nesou se zdvižena, hřbet spadá silně k ocasu. Nohy jsou velmi dlouhé, křídla silná, kostnatá, od trupu zřetelně odstalá. Opeření krátké, tuhé, hladce přilehlé, neobyčejného lesku. Váha $3\frac{1}{2}$, 4 až $4\frac{1}{2}$ kg. dle velikosti a stáří.

Stěpice celkem podobá se kohoutu, jen ocas nese se výše než u kohouta. Váha 3 kg. a více.

Okolo jest barvy perlové neb oranžové; zobák žlutý neb žlutavě rohové barvy. Nohy žluté: hřeben, líce, podbradky a záklopy ušní i hrdlo jsou živě červené. Angličané mají při posuzování 105 bodů k pochvalnému uznání a tolikéž odečte se při chybách. Chyby, pro které se kury odmítají, jsou:

Jednoduchý nebo zubatý hřeben. Kolena stýkající se neb jiné tělesné znetvoření. Opeřené nohy aneb jsou-li jiné barvy než žluté, neb i u bílých zelené nohy.

Nejkrásnější barva malajek jest barva kur divokých, t. j. nahoře oranžově červená, purpurově odstíněná a s černozeleně lesklými péry srpovitými; vespod černá. Mimo to cení se čistě bílé a úplně černé zbarvení.

Bílé malajky nedorostou úplně velikosti divokých, činí však dojem velmi ušlechtilý; svého času byly zálibou císaře Ludvíka Napoleona, jemuž ke cti zovou se též kurami Napoleonovými a podnes tak v Holandsku se nazývají. Černé malajky nazývají se též ruskými kurami.

Mimo barvy uvedené vyskytují se ještě jiné odrůdy, avšak obyčejně na útraty čistého plemene.

Malajky jsou hrdí kurové sportovní, kteří nechovají se pro užitek. Vysoká postava na tuhých nohách, dlouhý krk labutí, svisle spadající hřbet, smělá orlí hlava činí dojem imponantní. Vyrostlému kohoutu malajci mohlo by se směle prostříti na stůl, neboť jsa úplně vyrostlý, dosahuje výšky 30 palců (86 cm.), a mohl by bez obtíže zobati pokrm se stolu.

Zůstává zásluhou zámožných pěstitelů drůbeže, že zajímavé kury tyto pěstují a vystavují, čímž oživují zálibu v pěstování drůbeže a širším kruhům ukazují, jakých úspěchů pěstování se dodělá.

„Hmotný zisk bude vždy rozhodovati, při čistých krásných plemenech rozhoduje však zisk ideální, který nemožno podceňovati.“ (Detlef Frahm.)

K úspěšnému pěstění třeba chovati jen pár, leda ke kohoutu dvě slepic, ale tyto odděleně. K jiné drůbeži se nehodí, jak bylo u bojovnic uvedeno. Oproti jiným kurám jsou příliš silní a bojovní a proto týrají ostatních. Vejce malajek jsou nápadně tvrdoskořepatá, nažloutlá; sbírají se a podkládají nejlépe jiným kvočnám, selským, kočinkám neb topkám: slepičí selské třeba 5, kočince 9, topce 12—15 vajec. Líhnutí odkládá se obyčejně na měsíc duben: kuřátka vyklubou se pak v teplých měsících a rostou vesele. Silné ptáky, na něž tu předem se hledí, poznáme po statných nobách a tlusté hlavě. — Kéž naleznou se četní příznivci drůbežnictví, jež imposantní plemeno toto vnmavému obecnstvu o výstavách předvésti by mohli pro poučení i potěšení. Kočinky bývají často viděti, zřídka však velkolepé malajky. Škoda!

Kočinka. (Gallus d. cochinsinensis.)

(Tab. 10. obr. 1. a 2. kohout a slepice, žluté. Obr. 3 a 4. kohout a slepice barvy původní.)
Kur šangaiský či kočinešský.

Rodokmen kočinek jest — aspoň pokud se týče Evropy — velmi mladý. V původní své vlasti Číně trvá oblíbené toto plemeno ovšem od staletí, avšak teprve anglicko-čínskou válkou, od r. 1839 až do uzavření míru 26. srpna 1842, otevřeny Angličanům přístavy v Amoy, Tučeu, Ning-po, jakož i důležité přístavní město Šanghai. Záhy po tom r. 1843 byly první kury velkého žlutého plemene ze Šanghaie do Anglie přivezeny a staly se majetkem královny Viktorie i dány do dvora drůbežnického ve Windsoru. Téhož roku 1843 byly na rozkaz královnin vystaveny. Plemeno toto rozšířilo zimničně nejen anglické, ale i pěstitele drůbeže na celé pevnině. Od té doby rozšířila se kočinka buď domácím chovem neb novým dovážením nejen přes celou Velkou Britanii, ale po celém světě, kde jen smysl jest pro drůbežnictví. Nastal zimničný shon po slepicích těchto u bohatých i méně zámožných, kteří snažili se získati ne-li exempláře, aspoň vejce plemene do nebe vynášeného. Kulif pak spekulanti železo, dokud bylo žhavé, vychvalující vlastnosti jejich a věštíce, že záhy zatlačí kury celého světa. Neocenitelné měly býti vlastnosti slepic, které prý nesou třeba vícekrát denně; vejce vynášeny za jemnější a živnější nežli jiných kur: maso jest prý největší delikatessou, a pružné peří vyrovná se prý husímu. Takovouto reklamou se vysvětluje, že cena páru čistokrevných kočinek vyhnána až na 1170 zl. a za vejce že platilo se 6 až 7 zl. Ve Štuttgartě ještě r. 1854 placeno vejce dvěma markami, r. 1857 nabízeno marně za 20 peníků.

Sláměný zápal pohasl, a zkušenost uvedla cenu kočinek na pravou míru. R. 1862 dostalo se na trh 5 slepic s kohoutem krásně světle okrové barvy krásného čistého plemene; kus nabízen za tři marky, nenašly však kupce. Dostaly se za cenu masa do obyčejného krmníku.

Co bylo příčinou, že cena původně tak vyhnána tak neobyčejně klesla? Protože vlastnosti chlubně vyhlášené se neosvědčily; oě byly přeháněny, o to opět při strážlivém sklamáni sníženy; pro užitek nikdo více jich nechtěl.

Zimničné rozčilení přineslo nieméně přece pozoruhodný prospěch. Chov kur po zavedení tohoto památného plemene vstoupil do úplně nového stadia. Plemena opravdově se zkoumají a vlastnosti jejich se stanoví; ustanovily se znaky plemen, a pěstitelům neb vystavovatelům dostává se premií a uznání pochvalných, čímž povzbuzují se k další činnosti.

Jaký rozdíl, porovnávají-li se plemena kur předešlého století, jak líčí a vyobrazil je francouzský přírodopysce Buffon (as r. 1776), s dílem Angličana Lewis Wrighta „Poultry Book“ bohatě ilustrovaným (r. 1876). Pokrok, jaký drůbežnictví za těchto 100 let učinilo, jest úžasný!

Znaky cenných kočinek jsou tyto:

Kohout má hlavu malou, pěkně utvořenou: zobák poněkud krátký, u kořene silný, do předu náhle zahnutý; hřeben jednoduchý, přímý, souměrně zubatý, neveliký, jemné textury, bez bradavic; podbradky dlouhé, tenké, podlouhle svislé; krk krátký pro hojné opeření; pára krční ozdobně splývají přes ramena; trup zdá se veliký, hluboce sedlaný; hřbet krátký a široký; kostřec široký k ocasu vystoupavý a tento skoro zakrývající; křídla přilehlá vypadají malá; první letka úplně zakryta druhou; prsa široká a plná jdou poněkud hluboko. Lýtka silná, bohatě puchovým peřím pokrytá, označují ostře nohy; nohy ozdobně, měkkým peřím pokryté ale bez tuhých brků, jež by tvořily supí nohy. Nárt krátký, tlustý, podél celé vnější strany až po střední a vnější prst hustě opeřený; prsty poměrně veliké, s dobře utvořenými nehty; pára ocasní malá, měkká, s měkkými brky namnoze peřím kostřec pokryta.

Váha až 6 kg. Celá postava zvláštní, krátká, zavalitá, značně veliká na kura. Od zadu pozorování jsouce jeví se ptáci širší nežli vyšší. Kohouti dosahují výše 70 cm.

Slepice má hlavu malou, ozdobnou; laloky hřebene a pod bradou co nejmenší; krk krátký, trup veliký, skoro nemotorný; kostřec nápadně rozšířen s hustým polštářem per, ocas v něm skryt. Váha 3—3½ kg., 4—10 kg. u starých. Celá postava široká massivní, zadek nese se vzhůru. Slepice podrží cenu až 4 léta, neseslabí-li se dříve příliš častým línutím.

Nejkrásněji nese se u plemen barva žlutá jako kůže, pak původní (nahore oranžově červená a žlutá, vespod černá). Jiné barvy kočinkám nepřísluší a vznikají jen křížením na útraty čistoty plemene; jsou bílé, černé, šedokropanaté, červené i strakaté.

Žluté a původní kočinky nalezne čtenář vyobrazené; žlutý tón ať světlý, ať tmavý neb skořicový má býti stejnoměrně rozdělen; v ocase připouštějí se pára černá; bílé letky a rýdovací pára platí za chybu.

U bílých kočinek jsou zobak a nohy živě žluté; taktéž u černých, jichž celé peří má lesk korový. Kočinky barvy krahujcí (na šedé půdě tmavošedé vlnité čáry) nazvány ke cti chotě královny Viktorie „kury prince Alberta“.

Kočinka jest nejstatnější a z kur u nás pěstovaných největší, poněkud těžkopádná, avšak ladných poměrů těla; chůze rozvázná, odměřená a zřídka viděti

ji pospíchati: let pro krátká křídla jen z nouze se podniká a též velmi zřídka. Kohouti nejsou bojovní, musí-li to však býti, bijí se dobře a pro svou váhu též účinně. Hlas i kokrhání jsou mocné, skoro drsné; muž hlasu basového může je nápodobiti a zní jako: gokere-goooo! Kokrhání zní mocně jako řvaní divokého zvířete nějakého.

Slepice jsou flegmatické, mírné povahy, snášenlivé a plny přítulnosti k ošetřovatelům. U nás nejsou valnými nosičkami; položí-li ročně 80 vajec, náleží již k dobrým nosičkám. Jsou též kočinky, jež ročně nejvýše 30 vajec snášejí. Při tom neobyčejně rády sedí na vejcích; jakmile snesou 15—18 kusů vajec, chtějí jen seděti na nich, čímž výnos jen se skrátí. Kvočnou jest kočinka výbornou, vodí též dobře kuřátka, nesmí jich býti však více nežli 10—12 v jednom hnízdě, jinak nedůtklivá kuřátka nedostatečně jsou zahřívána a postonávají. Svou tíží a neohrabaností mnoho kuřat též pošlapou. Vejce nejsou v poměru ku velikosti těla velika, jen jako obyčejná slepičí: 6 cm. dlouhá a 4.5 cm. široká, čistě oválná, nelesklá, zevně porovitá, barvy žlutavohnědé, z vnitř oranžově prosvitavá. 9 vajec kočinek jako 11 slepičích obyčejných jde na půl kilogramu.

Kuřátka jsou poměrně k věcem spíše velika a mají dle zbarvení prachové peří žlutavé, žlutavočervené, nahnědlé neb načernalé a prachem i běháky pokryté; rostou rychle na maso, zdlouhavě se však opeřují; proto třeba je dlouho chovati v suchu a teple. Kohoutkové velmi pomalu se vyvinují, pozdě dostávají hřebínek, ocas i hlas ke kokrhání. Slepice mají dříve ocas, čímž snadno se rozeznají. Dají-li se na vychování obyčejné slepici, podloží se jen 6 vajec.

Trávení mají výborné, a tato žravost vzbudila k nim as nedůvěru; spotřebují kočinka dvojnásob, co slepice selská. Počítá-li se výnos dvou dobrých slepic na 270 vajec (= 11 kg.), kdežto dobrá kočinka nese 80 vajec (= 4½ kg.), jest patrné, že z hospodářských ohledů všeobecné pěstování této slepice odporučiti nelze.

Odporučiti se může tam, kde není dostatečného místa k pěstování drůbeže, neboť uspokojí se s místem dost obmezeným a vzdorují též každému drsnému ponebí.

Ke křížení doporučuji se se Španělkami Minorkami: ztrácejí však tím svůj ráz, takže lépe jest druh tento čistě pěstovati. Jsouť zjevně přece jen velmi zajímavým: při své hrmostnosti jsou čistotné, mírumilovné a přítulné, tedy ozdobou dvoru drůbežnického. — Aby ušetřily si své měkké prsty, jež snadno obolaví, dává se jim lať 10 cm. široká na hřád. — Pro plemenění vybírají se kohouti silní značné velikosti. V době 12 až 15 měsíců má kohout čistoplemenný býti úplně vyvinut.

Kohoutů úzkých vyhnanych nejlépe odpraviti do kuchyně. Slepice nezvrhají se tak lehce. Pozor třeba dáti, aby jim prsty neomrzly.

Brahma. (*Gallus d. brahmanensis.*)

Tab. 10. obr. 5. a 6. kohout a slepice světlé barvy, obr. 7. a 8 kohout a slepice tmavé barvy

Brahma-putra či Brahmanka zove se obrovský kur, jenž současně s kočinkou uveden byl na trh světový a jest původem bezpochyby z těchže východoasijských provincií, v nichž nejbliže příbuzné kočinky se pěstují.

Kdežto kožnatě žlutou kočinku do Evropy zavedli Angličané, objevili imposantní zajímavou bíle strakatě šedou brahmanku svižní Američané. Název obdržela dle indického veletoku Brahmaputry, jenž s Gangou tvoří společně, přes 300 kilometrů široké delta: osady zde roztroušené vedou živý obchod nejen s drábeží všeho druhu, ale i jinými zvířaty.

Nadšení Severo-Američanů v letech čtyřicátých pro obrovskou tuto slepici, jež zápolí s kočinkou, vyrovná se leda zimničné zálibě v Evropě pro kožovitě žlutou soupečku. O původu brahmy bylo ohnivě debatováno, nevedlo však k jinému výsledku, nežli že vypěstování panátných kur těchto jest výsledek pile a neobyčejné vytrvalosti Číňanů a Indů, jimž ovšem úrodná poloha a teplé ponebí napomáhaly. U Číňanů osvědčila se rýže za nejlepší krmivo, což u nás ovšem by nebylo.

Čistě plemeno dle anglických pravidel má míti tyto znaky:

U kohouta jest hlava v poměru ku objemnému tělu malá, velmi krátká a „chytřá“: zobák silný, u kořene krátký a zahnutý jest barvy žluté; u tmavé odrůdy může býti na hřbetě temný pruh.

Hřeben s brachovitými výrůstky jest trojřadý, střední řada nejvyšší, ale celý hřeben nízký sedí pevně na hlavě. Záklopy ušní veliké, zapadající až pod laloky podbradní. Krk pěkně zahnutý „jako u ušlechtilého koně“ a hustě splývajícími péry pokryt; trup široký a hluboký, pevný ve stavbě; hřbet široký a krátký; sedlo široké a objemné se znatelným povýšením k ocasu; křídla větší nežli u kočinek, nesou se vysoko: prsa dobře vyvinutá plně předstupují dolů přechínávající; lýtka silná hojně opeřená: nárt měkkými kadeřavými péry pokryt; žádná tuhá pera; supí nárt netrpí se; nárt zdající se krátkými, vně silně opeřené jako u kočinek; prsty silné, odstálé, ocas, patrnější než u kočinek, přece jen nepatrný u porovnání s jinými ocasy srpovitými; nejvyšší pár peří na venek vytlačený „jako u tetřívka“; péra srpovitá velmi krátká; ostatní péra kostrčná velmi četná, polštář pérový nad kostrčem.

Velikost značná 70—73 cm.; váha 4½ kg. u mladých, 5, 6 až 7 kg. u starých. Vzhled mají hmotný, souměrný, držení těla ušlechtilé, hlava nese se vysoko.

Slepice mají hlavu malou, zobák přiměřeně malý; hřeben co nejmenší; záklopy ušní dobře vyvinuté, podbradky jemné, pěkně zakulacené; krk krátký, plně opeřený; trup zavalitý; hřbet plochý, krátký, široký; kostrě široký, nikoli zakulacený jako kočinky; křídla noveliká; nohy krátké, jinak jako u kohouta; ocas krátký nese se zpřima. Váha 3, 3½ až 4½ kg. u mladých, 4, 5, 6 až 6½ kg. u starých slepic.

1. 2. Paduanky chocholaté (žlutavé). 3. 4. Hudánky. 5. 6. Žaponský kur hedbávný.
7. 8. Sultánky. 9. 10. Dorkinky.

Vzhled hřmotný, „hranatý“, nieměně pěkně zavalitý. Zobák krásně žlutý, při tmavé barvě též tmavý pruh přípustný. Oko barvy perlové neb červené; běhák oranžový, líce, hřeben a záklopy uší pěkně červené.

Světlobarvé brahmanky mají stříbrobílé peří, konečky per černě skrnité; péra ocasní a kostrčná leskle zelenočerná, vyjma nejvyšší srpy, jež mohou býti bíle vroubené; veliké letky jsou černé, na nohách peří bílé, černě skvrnité.

Tmavé brahmanky mají bílá péra na krku, sedle, ramenech a křídlech s černými konci; druhé letky s bílým okrajem tvoří při zavřeném křídle bílé zrcadlo. Všechna spodní část od prsou až za lýtka jest černá, více méně kovově lesklá. Nárt oranžový s černým opeřením.

Jiná zbarvení seslabují čistotu plemene a cenu jejich.

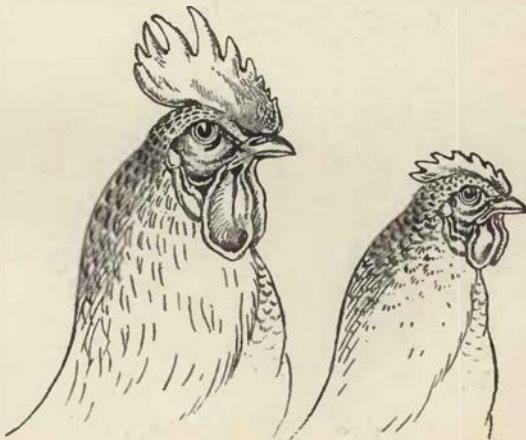
Brahmanky nejsou bez významu hospodářského. Některé slepice kladou prý až 150 vajec. Mláďata zdravých rodičů jsou otužilá a rostou vesele, nevyžadujíce žádné zvláštní péče; dobře vykrmený kohout šestměsíční, 3 kg. vážící, dává pečení, která krocanu dobrotou nezadá. Slepice jsou vytrvalejší, otužilejší a méně žádostivé seděti nežli kočky, tedy vesměs vlastnosti, jež pěstování jejich pro užitek doporučují. Latě, na kterých veliké a těžké kury tyto jdou na hřád a přenocují, mají býti aspoň 15 cm široké.

Skupina 8. Kříženci mezi kury obrovskými a jinými plemeny.

Plymutka. (*Gallus d. plymouthiensis.*)

Plymutka (čti plajmutka) jest Amerikánka „novějšího rázu“, kterou lze doporučiti i pro nás. R. 1872 došly první „plymouth-rocks“ z Ameriky do Anglie. Vyznamenávají se velikostí a tíží, šťavnatým masem, pilným nošením a dobrým vedením kuřat; při tom jsou prý trvanlivy „jako skála“ (odtud název rocks, skalní). Jsou kříženci kočinek a dominikánského kohouta; pěstují se hlavně v krásné barvě krahujců. Utvarem

Drůbez.

Obr. 17. Hlava Plymutky, kohouta a slepice.

hlavy, hrmotným tělem a poněkud malými srpy v ocase (ač má větší než u kočinek) upomíná na matku. krásnou krahujčí barvou na otce. Váha kohouta $9\frac{1}{2}$ libry v mládí, později $5\frac{1}{2}$ —6 kg.; slepice váží $3\frac{1}{3}$ —4 kg.

Šedé šittagoňky. (*Gallus d. chittagongiensis.*)

Vzácné dosud toto plémě má velikost a vzhled brahmanky a má též barvu krahujčí. Jest snad křížencem brahmanky a kohouta dominikána. podobá se tedy značně předešlé.

Wyandotka. (*Gallus d. Wyandotti.*)

Silné kuře, vzniklé křížením kočinky, brahmanky a hamburčanky: do obchodu dostala se ze severní Ameriky. R. 1884 přišly první Wyandotky z Ameriky do Anglie. Krásný druh tento

náleží k plemenům těžkým, blíží se nejvíce brahmankám, nedosahuje však váhy jejich. Světle kožovitě žlutá vejce neodpovídají velikosti původců, což platí vůbec o asijských plemenech: váží jen 60 až 70 gramů. Výchova jest snadná a kuřata rychle rostou, což v našem proměnlivém počasí jest výhodou.

Obecné znaky jsou:

Postava a velikost brahmanek: tělo veliké, hranaté, prsa plná, hřbet široký a krátký, krk krátký s krátkým ověsem. stehna opeřená, dosti vysoké běháky neopeřené, žluté: ocas prostřední s prostředně dlouhými srpy. peří přilehlé, záklopy ušní a obličej červené. hřeben růžovitý, čímž snadno od ostatních kur obrovských se liší.

Zvláštní znaky:

Velikost u hřbetu 42 cm. výška u hlavy 65—70 cm. Objem 70 cm, váha 5—6 kg. Postava silná, statná. Držení těla hrdé, přímé.

Zobák krátký, silný, žlutý s rohovitým slemenem.

Hřeben nízký, růžovitý. 35 mm v předu široký. 55 mm dlouhý, 12 mm vysoký.

Obličej červený s bílými štetinovitými pírký.

Oči červenohnědé, živé.

Laloky ušní a podbradky červené, prostřední velikosti.

Obr. 18. Wyandotka, kohout.

Krk krátký, silný.

Křídla prostřední, široká, přiléhající.

Chyby: plochá prsa, nohy opeřené, modré nohy, shrbené držení, jedno-
duchý hřeben, křivý ocas, bílé záklopy uší.

Slepice jest též hranatý pták a podobá se kohoutu až na pohlavní rozdíly.

Wyandotky stříbrné jsou na hlavě a na ramenech bílé, se širokým černým
pruhem středním; od hrdla až přes stehna jsou péra černě vroubená, na zadním
těle černě poprášená, bílé křídlo dvěma černými páskami kresleno, ocas jedno-
barevný, černě zelenavě lesklý. —

Wyandotka zlatá jest skvostná: na zlaté půdě podobná černá kresba.

Kur malinský. (Gallus d. Malinae.)

(Franc. Coucou de Malines, něm. Huhn von Mecheln.)

Peří statného tohoto kura jest barvy kukačkové či krahujčí, t. j. každé péro
jest na světle šedé půdě napříč temnými, širokými pásky pruhováno. Světlejší
tón platí za ušlechtilější nežli černavý. Nohy jsou opeřené.

Kohout má býti stavby souměrné, as 57 cm vysoký, hlava silná jest po-
někud prodloužená; zobák rohovitý, co nejsvětější, hřeben prostřední, přímý a
pravidelný, drobně zubatý; obličej červený, podbradky střední, tenké, zakulacené,
oči oranžové, krk dlouhý, dobře opeřený. Stehna dlouhá a masitá, bez kalhotek;
nárt dlouhá a silná, vně lehce péry pokryt, barvy masové, srpky malé, hojně
per sedlových; celkový vzhled massivní, souměrný. Váha kohouta 5 kg.

Slepice má týž ráz. Váha 4 kg. Dobře nesou. Na dvoře drůbežním jsou
zjevem ušlechtilým.

Selekta. (Gallus d. selectus.)

(Kříženec mezi krevkarkou a brahmankou.)

Veliký kur černého peří se zelenavoocelovým leskem; péra ocasní mají
tvar srpovitý, jsou delší nežli u brahmanek, opeření noh jest slabší. Váha starého
kohouta 3 až 3½ kg.

Slepice též jest černá, zavalitá. Váha 2½—3 kg. Odporučuji je pro hoj-
nost vajec, jichž kladou 170—180 ročně.

Langshanka. (Gallus d. Langshanensis.)

Krásný kur tento má jméno dle čínského města Langshan (Dvojvreh),
odkud dostal se do obchodu. Zdá se, že není křížencem, nýbrž ustálené nové
plemeno.

Původní vlast její jest severní Čína, aneb jsou to as tytéž provincie, kde
vypěstovány byly kočinky a brahmanky. Vítěznou válkou Žaponců nad Činou
r. 1895 objevi se as v obchodu ještě více zajímavých plemen z uzavřené jindy
„nebeské říše“. Pěkný párek langshanek poskytuje pohled ještě krásnější a ele-
gantnější nežli jsou malajky, kočinky a brahmanky. I nohy opeřené jsou zvláštní

ozdobou statného kura, ač jsou i s nahýma nohama oblíbené. Tmavě černé peří má znamenitý zelený lesk, že základní barvou zdá se býti zelená.

Dle standardu anglického mají mti langshanky tyto znaky:

Kohout váhy 4—5 kg má na dosti vysokých nohách buď opeřených aneb neopeřených tělo objemné, širokých prsou; oca s vějířovitý, hojně opeřený, hřeben jednoduchý přímý, dosti veliký bez bradaviček. Hlava poměrná, oko veliké, divokého výrazu, oranžově červené, krk pěkně ověšen. Nohy prostředně dlouhé, ze široka postavené, nehty bělavé. Hlas silný, ne tak hluboký jako u kočínek.

Povahy jest živé, bdělé, hrdé, k ošetřovatelům jest přitulný.

Slepice váží 7 liber. Vejce mají různou barvu od bledě růžové až po kaštanově hnědou, někdy s temnými skvrnami. Váha vajec 50—65 gramů. Kuřátka mají určitou kresbu, svrchní hlava a hřbet jsou černé, prsa a břicho bílé neb kanárkovitě žluté. Tepla a sucha jest jim třeba, zob budiž výživný, též o vhodnou zeleninu třeba se postarati již od prvního téhodne; pak nedají více práce nežli od našich selských slepic.

Vývoj kohouta končí se již desátým měsícem. Vývoj slepiček jeví se tím, že ztrácejí ocásek první a dostávají nový, peří se stává krásnějším zeleně kovovým leskem; kostrčem „artičokovým“, jenž dvojnásob se prodlouží, zbarvením hřebene, obličej a podbradků do krvavo-červena, a zvláštním kvokáním. To se stane as pátým měsícem; nesou však teprv v sedmém měsíci. Dobře je, když vylihnu se kuřátka záhy, jenže při drsném počasí třeba je držeti v suchém teplém prostoru, aby vývoj jejich v teplých měsících se ukončil.

Nejkrásněji rozvine se plemeno toto v barvě černé; jsou též bílé a krahující odrůdy, tyto jsou vzácnější a méně ceněné.

Langshanka jeví velikou péči o kuřátka, nezašlápne při vši své hřmotnosti žádné mládě, jak se kočínkám a brahmankám častěji stává, brání je zuřivě proti domnělým nepřítelům, takže dobře se jí může přenechatí výchova plemene. Hodí se dobře ku každému křížení a lze ji co nejlépe doporučiti.

Bylo to r. 1872, když major Croad první langshanky v křišťálovém paláci Londýnském vystavil; z počátku málo si jich všimáno, teprv r. 1875 přijaty jsou mezi plemena do anglické knihy pravidel. V Německu staral se o rozšíření nejvíce p. Opperman, ve Vídni baron Villa Secca; v Čechách získány kněžnou Idou ze Švarcenberků pro drůbežárnu Libějickou. Dnes náležejí k nejoblíbenějším sportovním zdobným i užitečným kurám, jež viděti též vždy na občasných výstavách v Praze.

O chovu drůbeže.

Podali jsme zevrubný popis nejznámějších a nejoblíbenějších plemen kura domácího, objasněný na dobrých vyobrazeních; předmět tím ovšem není vyčerpán, neboť náklonnost ku proměně jest u drůbeže (zvlášť kura a holubů) tak veliká, že nelze rozdíly ve tvaru a barvě ohraničiti. Není pochybnosti, že během desítiletí a století mnohé nové plemeno se vychová a módním se stane. Bohatá zkušenost a pečlivé pozorování stanoví na tomto poli ještě mnohé zjevy a nové názory. Nelze pochybovati, že rozšířením se záliby v chovu drůbeže, působením knih a odborných časopisů nastane zápolení a živé sdílení zajímavých zkušeností pěstitelů.*)

Nyní následuje zde všeobecný přírodopis, výchova, krmení a pěstování a užitek, aby zvláště pěstitel ze záliby, jenž v městech a obcích v malém drůbežnictví provozuje, poučiti se mohl o poměrech a výhodách tohoto národohospodářsky důležitého činitele.

O anatomické stavbě kura.

Polohu útrob v těle ptáčím vůbec a kura zvlášť vysvětlí nám vyobrazení.

Jícen rozšiřuje se ve vole; žaludek žláznatý má tlusté stěny a hojnost žláz; vlastní žaludek svalnatý má tlusté stěny svalnaté a jest po obou vnitřních stěnách lesklou vrstvou rohovitých šlach vyložený. Sila stěn jest podivuhodná, neboť rozdrť skleněné rourky 8 mm průměru po délce: plechové trubičky stlačí se na plocho a dobou 24 hodin rozdrť 16 lískových ořechů. V každém žaludku slepičím nalézá se písek, jenž při trávení napomáhá. Střevo jest pětkrát delší nežli zvíře celé; kde tenké střevo přechází v tlusté, nalézají se dva slepé přívěsky 14·5 cm dlouhé. Varlata samečka jsou poměrně značné velikosti, jako švestky, odkud též čilost pudu pohlavního. S plicemi jest spojeno 10 větších vaků vzdušných, z nichž 8 nalézá se v hrudi a jsou s plicemi bezprostředně spojeny, dva větší jsou v břiše a připojují se na 8 předešlých. Když při dýchání hruď se rozšiřuje, vniká průdušnicí vnější vzduch do plic, odtud jde do osmi hrudních vaků, které pak rozšiřující se též vzduch z vaků břišních pojmu. Když pak plice a svrchní vaky při vydechnutí se stlačí a vzduch ze sebe vy-

*) Prátelům drůbežnictví dobře poslouží časopis: „Svět zvířat“. Ilustrovaný měsíčník, vydávaný v Jicině. Majitel dr. J. Podobský, redaktor V. Fuchs.

tlačují, uniká část jeho průdušnicí ven, část vniká do spodních vaků, které se mechanismem svým rozšiřují a složenému měchu se podobají: čtvrtý vak po každé straně jest jako u všech ptáků, kteří těžce létají, vždy nejmenší.

Poznenáhlé vytvoření vejce.

Vývoj kuřátka z podloženého vejce jest tak zajímavý pochod tvorivé přírody, že děle u něho prodlíme.

Vejce má původ svůj ve vaječniku, jenž položen jest na levé straně páteře, skoro uprostřed dutiny životní na tepné plicní, pod játry a na počátku ledvin. Každý pták má sice původně vaječník dvojitý, pravá strana jeho zůstává však nevyvinutá. Plodná strana střívkovitými záhyby kůže ku páteři přirostlá má podobu hrozničku, jenže vajíčka, která krátkými stopečkami vespolek jsou spojena, značněji velikostí se liší nežli bobule broznu, neboť jsou od velikosti prosa až ořechu. Hroznovitý tento vaječník skládá se totiž z množství (u slepic, které ještě nekladly) až 400—500 souvislých klků, z nichž každý vytvoří jedno vajíčko.

Každé má dvě blánky: vnější jest velmi cévnatá a pásem aneb jizovitou čárou obdaná, což zvláště zjevno jest u vajec ve vývoji značněj pokročilých.

Vnitřní blánka jest velmi jemná a průhledná dovnitř zrníčky povahy žlázovité pokrytá. Uvnitř těchto blan počne tvoření se vejce, které v prvních stadiích skládá se jen z oranžové hmoty olejovité čili žloutku, obdaného zvláštní blánkou přejemnou.

Přibývá-li žloutku, pozoruje se na jeho povrchu malá, neprůhledná, poněkud povýšená skvrna, pahrbek zárodeční, v němž zárodek dosud neoživený v podobě měchýřku průhledného se objevuje, zvaný dle objevitele měchýřkem Purkyňovým. Vajíčko takto složené vyvinuje se postupně k úplné zralosti.

Nyní nastane oplození; váček vaječný poznenáhla roztažením strávený, pukne tam, kde jizva se nalézá; vajíčko, vlastně jen žloutek, uzavřený již jen vlastní jemnou blánkou, oddělí se a dostane se do vejcovodu, střevovité to roury, počínající nálevkovitě, která poznenáhla se rozšiřuje.

Ve vejcovodu možno rozeznati tři oddělení: první jest nálevkovité, druhé větší a delší a třetí koulovitě rozšířené. Ve vejcovodu nalézají se šroubovitě točené záhyby plné žláz, odměšujících bílek, kterým žloutek šroubovitě obkládají. Mezitím zmizí Purkyňův měchýřek a zárodeček tu uzavřený přilne k vnitřní stěně mázdříčky žloutkové a zajme místo blíže stopky na jizvě. Odtud vede úzký kanálek k buňce do středu žloutku, která vyplněna jest bělavou zrnitou hmotou; toto zařízení sprostředkuje spojení zárodka s výživným žloutkem. Kde kanálek ústí, nalézá se jizva či tečka pupková.

Ve vejcovodu obaluje se žloutek poznenáhla lepkavou průhlednou tekutinou, bílkem, který se odlučuje se svrchní části vejcovodu a ve vrstvách kolem žloutku ukládá. S bílkem zároveň ukládá se po délce průhledná, ze zhustlých

šňůr bílkovitých se skládající hmota, jejíž účel jest, aby žloutek udržovala v patřičné poloze, když vejce se pošine neb obrátí: neb poněvadž žloutek jest na straně jizvy lehčí nežli na straně opáčné, otáčí se strana s jizvou vždy vzhůru a proto nalézá se zárodek vždy na nejteplejším místě.

Šňůrky bílkové objevují se nejprve zhuštělé, blánité a splétají se poznenáhla ve dva jemné závitkovité provazce. Žloutek obdaný nyní dvěma neb více vrstvami bílku (jemné blánky mezi vrstvami není viděti) pošinouje se stále ve vejcovodu vždy dále, čímž obdrží tuhý tenký obal skládající se z dvojnásobného jemného pergamenového pletiva.

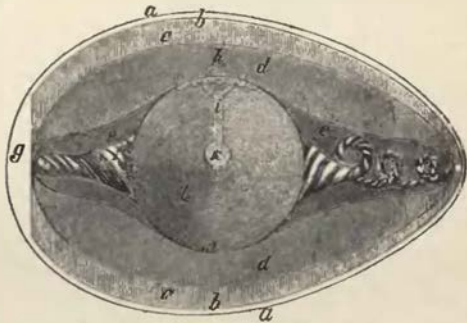
Obě tyto blány ukládají se za sebou kolem bílku, na tupém konci vejce zůstávají oddělené, takže se utvoří malá mezera okysličeným vzduchem naplněná. Dvojitá tato blána leží bezprostředně pod skořápkou a u vajíček na tvrdo vařených se s touto odděluje.

Až na skořápku jest vejce hotovo: postupuje ve vejcovodu vždy dále a v poslední koulovité části obaluje se uhličitánem vápenatým, z něhož skořápka se skládá. Vejce hotové vyklouzne z vejcovodu do rozšířené kloaky a bývá položeno do hnízda, tupým koncem napřed. Celý postup vejcovodem až k položení trvá u slepice nejméně 23 hodin.

Zbarvení vejce neděje se ve vejcovodu, nýbrž až v kloace, a barviva, jichž jest dvě, hnědé a zelené, jsou žlučová: kollephyrhin (hněd) a biliverdin (zelen). Lze však souditi, že látky tyto nedostanou se hotové do vejcovodu, nýbrž zde teprv působením uterinných měchýřků se tvoří. Rozředěnou kyselinou solnou lze barvivo to izolovati, a skořápka každá tím zbělá.

Skořápka jest složena z velmi jemných částíček vápenných mnohohranných, jež jsou spojeny huspenitou bílkovitou látkou: až se zdá hladkou a celistvou, jest velmi jemnými porami prostoupena. Těmito píchami a jemným pletivem pokožky vniká vzduch. Potřebí se vejce tukem neb arabskou gumou, zadusí se zárodek v něm umístěný.

Dokonalé vyvinuté vejce skládá se tedy: ze skořápky vápenné a kůže podskořápní z dvou mázder složené, mezi

Obr. 19. Průřez úplně vyvinutého vejce slepičího

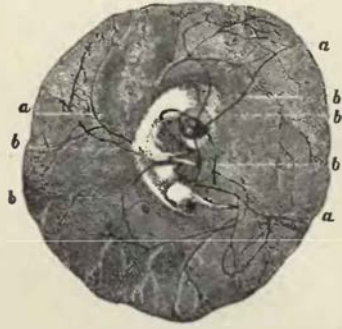
a. Vnější tvrdá skořápka; *b.* pergamenovitá kůže podskořápní; *c.* vnější tekutý bílek; *d.* hustý bílek; *e.* nejhustší bílek, v němž koule žloutková visí; *f.* šňůry bílkovité, které udržují zárodek, ať se nalézá vejce v jakékoli poloze, vždy nahoru obrácený; *g.* na tupém konci vrstva vzduchu; *h.* koule žloutková; *i.* jemná mázdra žloutková (Dutrochetova); *k.* očko čili blánka zárodková, od něhož nový tvor se vyvine; *l.* jest dutá chodbička, jež vede do ústřední dutiny *k* — Účinkem tepla vzbudí se překvapující metamorfosa v maso, krev a kosti živého kuřátka, které v 21 dnech křehkou skořápku proklube.

nimiž na tupém konci jest prostor vzdušný; pak z bílku tekutého se závitkovitými nitkami, jež žloutek opřádají: ze žloutku s jemnými blánkami, očkem zárodkovým. kanálkem do středu žloutku vedoucím a dutiny zrnitou hmotou vyplněné.

Žloutek jest potravou pro kuřátko ve vejci se vyvinující. Bílek má různý účel. Předem slouží za ochranu žloutku, jenž v něm plove a tak účelně jest upevněn, že očko, jakkoli vejce se obrátí, vždy jest vzhůru obráceno. Mimo to je bílek velmi špatný vodič tepla a chrání vejce před vychladnutím. Pak potřebuje zárodek k vývoji ve vejci místo, žloutek nemůže toto poskytnouti, kdežto bílek jest podajný, když kuřátko roste, a chrání je proti úrazům. Bílek přispívá též způsobem dosud nevysvětleným ku výživě a tvoření kostí kuřátka. V době, když ze skořápky kuře se vyklube, zmizí bílek i žloutek úplně.

Obr. 20.
Zárodek čtvrtého dne.

Obr. 21. Zárodek devátého dne (zvětšený).
a. Cévy krevní na vaku žloutkovém, *b* cévstvo na bláně slizové.

Jakmile vejce 16 hodin je pod slepicí, pozoruje se první tvoření se zárodku v podobě dvou podélných pruhů. Druhý den pozorují se první začátky páteře, které jako malé kuličky po obou stranách míchy leží. Objeví se počátek křídla a cév pupečných znatelně temnou barvou: krk a hrud vyvíjí se, hlava roste; rozeznají se první lineamenty očí a tři měchýřky s průhlednými blánkami, Život plodu se hlásí, počne i srdce tlouci a krev obíhati.

Třetího dne jest vše zřetelnější a větší. Nejpamátnější jest srdce, jež visí mimo hrud a klepe trikrát za sebou; jednou, když krev v žilách obsaženou do předsíně přijímá, podruhé, když krev do žil vhání a konečně žene se do cév pupečných. Pohyb tento trvá 24 hodin, když zárodek již odlišuje se od bílku. Jest viděti i žily a tepny na měchýřkách mozkových: počátek míchy rozšiřuje se podél obratlů — zkrátka, celé tělo plodu jeví se jako zabalené do vlhka je obklopujícího.

Čtvrtého dne znatelnější jsou oči; zřejmá jest panenka a krystalový mok. V hlavě pozorovati jest 5 měchýřků, z nichž utvoří se v následujících dnech poznenáhla mozek se všemi blánami. Křídla rostou, nohy se objeví a svaly se vyvinují.

Pátého dne jest tělo celé řídkým mazem pokryto; srdce uzavře se jemnou pokožkou, která přes hrud se rozšiřuje.

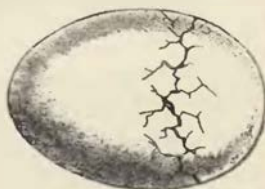
Šestého dne rozdělí se mícha na dvě části; játra, která byla bílá, nabyla temné barvy, srdce tluče v obou svých komorách, tělo kuřátka pokrývá se kůží a v té počíná peří se tvořiti.

Sedmého dne rozezrá se zobák; mozek, křídla, okončiny a nohy úplně se vyvinuly; srdce jeví komory i síně. Pohyby dvoje za sebou v srdeci i před-síní na sebe následují.

Plíce objeví se devátého dne. Oko má dva kruhy, spodní čelist se vyskytne a cévy ve vaku žloutkovém.

Obr. 22. Zarodek dvacátého dne.

Obr. 23. Skořápka prolomená krátce před vyklouznutím kuřátka.

Desátého dne vyrinou se úplně svaly křídla a peří pučí dále.

Jedenáctého dne patrný jsou tepny, které přilehnou nyní k srdeci. čímž toto úplně jest ve vývoji ukončeno. Pak utvoří se povlaky jednotlivých ústrojů, jež zamezují nazírání do vnitř. Jen nožem anatomickým odkryti možno další vývoj. V ostatní době až k vylíhnutí vyvinují se vnitřní části a vnější se zdokonalují.

Dvanáctého dne objeví se peří; lebka stala se chruplavkovitou a kuřátko dělá první samovolné pohyby.

Patnáctého dne dospěly cévy, kosti, peří.

Osmnáctého a devatenáctého dne vyvinul se mechanismus životní úplně a první znamení života pipajícího kuřete jsou slyšitelná.

Dvacátého dne vypadá kuřátko jako dne budoucího, jen na pupku má ještě žloutkové kuličky. Dva dny před vyklouznutím má měchýř žloutkový mnoho silně červených žil a jest vyplněn žloutkem, který mláděti za potravu slouží. pokud ve vejci sedí a pak 24 hodin po vylíhnutí, tím, že žloutek ještě nespoteřebovaný pupkem do kuřátka se dostane.

Jedenadvacátého dne slyšeti jest mnohdy tikání malých tvorů na skořápku, jež stala se křehkou a tenkou a na té objeví se malá trhlinka, ač kožka podskořápní zůstává neporušenou. Trhlinka se rozšiřuje vždy dále, až jde do kruhu. V té době, co toto se děje, obrátí se kuřátko a při tom postupně v pravidelném kruhu proklubává zobáčkem skořápku. Otáčení toto děje se od levé strany k pravé. a zdá se, že děje se to pomocí nožek, které se protahují. Proklubávání děje se skoro uprostřed, něco blíže k tupému konci vejce. Na svrchní čelisti kuřátka sedí na špičce tvrdé zrno, kterým jako kládívkem skřehlou skořápku drtí; zrno zmizí několik dní po vylihnutí a sice tak, že povlak zobáku je jaksi vyssaje, nikoli odpadnutím. Jde-li vše dobře, trvá vyklubávání 1—4 hodiny, někdy i déle.

Pomoc kuřátkům.

Kde pomoci je zapotřebi, musí tato přijíti v čas, a jest značné opatrnosti třeba. Stane se nutnou, když kuřátko 21. dne skořápku sice naklofne, není však schopno ji prorazit. Příčina jest v tom, že mládě lpí na kožce skořápky, nemůže se otočiti a proto též skořápku proklubnouti. Někdy též jest skořápka příliš pevná, že nedostává se mu síly; nepomůže-li se v čas, zahyne. Místy pomáhá se čerstvou neb sušenou materií douskou, jejíž kořená vlně má býti silicí. Vydutnější jest pomoci ta, že skořápka nafuknutá pozorně se odchlipne, aby vzduch měl přístup.

Objeví-li se na kožce skořápky krev, přišla pomoci příliš záhy a třeba ustati. Je-li však kožka již oschlá, udrobí se čechlka opatrně, aby hlava kuřátka byla volná; zadek nechá se ale ještě vězeti ve skořápce, zvlášť když jest viděti, že zbytek žloutku pupkem docela nevnikl. Obvykle stačí tato pomoci, poněvadž se mládě v teple pod matkou samo vybaví. Hned po vylihnutí jest prach vlhký, záhy však peříčka osychají a rozšiřují se, čímž kuřátko mnohem větší se jeví.

Zbytky skořápky odstraňují se a podobně mláďata nejdříve vylihlá, aby kvočna nebyla znepokojena, z hnízda neutekla a ostatních vajec neopustila. Stává se častěji, že podložená vejce nepocházejí od jedné nýbrž od více slepic, kterážto vejce jsouce v různé době položena, stejnodobě se nevyvinují, nýbrž o celý den se rozcházejí. První kuřátka oschlá, leží-li 24 hodin pod matkou, dostávají hlad, stanou se nepokojnými a donutí někdy kvočnu, že s nimi hnízdo opustí, zanechajíce zbytek plemene osudu. Lidská pomoci záleží tedy v tom, odstraniti kuřátka nejdříve vylihlá a umístiti tato teple a bezpečně, až všechna vejce se vylihnou a pak všechna kuřátka kvočně se přenechají, jež je svým peřím bezpečně zahřívá.

Za místo k uschování kuřátek odejmutých hodí se bednička s teplou vložkou z bavlny, kožešiny neb vlny, na kterou se posadí a přikryjí. Též možno je umístiti pod ohřátou peřinu, kde dobře jsou ukryta. Dostanou-li hlad, což bývá 12 hodin po vylihnutí, možno jim předhoditi zob, aby se v prvních nemotor-

ných pokusech žraní cvičila; hned na to dají se však opět do tepla, neboť zbytek žloutku, sedící na pupku, přivádí jim výživu, která na 24 hodin vystačí. Pak teprv dostavuje se větší hlad, jenž je do opravdy pudí k vyhledávání potravy. V noci nasadí se opět pod kvočnu. — Vylihnu-li se však kuřátka současně t. j. během jednoho dne, není třeba misiti se do toho: matka nejlépe obstará své plemeno. — Barva puchu různí se, je žlutavá, do hněda neb do černa, s temnějšími a tmavšími pruhy a skvrnami nebo bez nich.

První krmení kuřátek.

V prvním stáří náležejí ptáčata tato k hmyzožravcům a potřebují tedy potravu toho druhu. Byl již několikráte, zvláště u krotkých bankivek, uveden způsob výživy, zde metody tyto buďtež opakovány a nové připojeny, které vesměs stačí k výživě kuřátek. Změna v potravě nedá se u těchto všežravců dosti doporučiti. Nejprve uvedeny budou způsoby krmení nejdražší a postupovány k nejlacinějším.

1. Mravenčí kukly či vajíčka (dnes příliš drahá, jindy však bývala laciná). 2. Rozstrouhané a jemně rozkrájené maso, zvláště srdce (z telat, hovězí a skopové), jakož i tvrdé housky. 3. Tvrdá vejce a jemně strouhaná houska. 4. Tvaroh smíchaný s rozstrouhanými vejci a krupicí. 5. Jáhly v mléce vařené, aby zrna byla měkká, ale souvislá. 6. Proso ve vodě vařené. 7. Šrotovaný ječmen v mléce vařený neb 8. ve vodě máčený. 9. Rozmočená pohanka. 10. Ovesná krupice neb mouka. Při šesti prvních způsobech dobře jest přidati vejce rozmělněné. Vaječné koláče, jakých se užívá při chovu mladých bažantů výborně svědčí též pipičkám.

Jednodušší a lacinější jest toto krmení: Tvrdé housky ve vodě rozmočené a vymačkané, mlékem polité mísí se s krupicí. Jen nesmí zob tento býti rozbrědlý, nýbrž hustý, by se kuřátka jím nepomazala. Za nejjednodušší krmení zdravé a výživné užívají v Itálii žluté proso (lacinější než bílé); podobně semenec; k tomu zeleninu a čerstvou vodu.

Vše to doporučuje se i u nás. Příliš rozmočený mokrý zob nestojí za nic. Jsou-li kuřátka 14 dní stará, není více třeba zrni máčeti.

Čím lepší krmení, tím lépe daří se kuřátku. Tvrdá houska, v mléce rozmočená, dopoledne a odpoledne jim podaná, velmi podporuje vzrůst.

První měsíc krmí se, jak zde uvedeno; druhý měsíc dostanou ječmen

Obr. 24 Samočinný stroj k lihnutí.

neb jiné zrní, housku v mléce; třetí měsíc dají se do kuřihho dvora, hledme všuk, by před spaním dostala porci ječmene do volete. Docílí se tak, že postaví se klec neb kukaň s tak malým otvorem, že sice malá kuřátka, ale nikoli ostatní slepice tam mohou vléztí.

„Zeleným“ má vždy již od čtvrtého dne a stále krmeno býti; totiž salátem, jemnou travou, ptačincem, řebříčkem, kaderávkem, cibulí, česnekem a všemi druhy jedlých lesních i pěstovaných bobulí. Všechnu zeleninu třeba nůžkami na krátko rozkrájetí, aby mohla býti pohlcena. Plochá nádoba s čistou vodou má vždy býti na blízku, neboť kuřátka ráda a často pijí; jest též zapotřebí nízké bedny napolo suchým říčním pískem naplněné, aby se zde mohla popeliti a zrnka křemenná polykati, což trávení podporuje.

Kdo chce chovem více vytěžiti, neb vůbec větší množství 25, 50 i více kuřátek vychovati, usnadní si práci, když opatří si umělé stroje k lihnutí, neboť péče o přístroj jest mnohem jednodušší nežli hlídání několika kvočen. Stroje samočinné, jež samy se řídí, poskytují mnohé továrny, jež našim hospodářům známé budou z výstav. Není pochybnosti, že záhy každý větší hospodář nechá svá kuřátka uměle líhnouti; kvočny nasazené mnohdy všechny hnízdo opouštějí.

Pobyt mezi výchovou.

Prostor pro výchovu nemá býti příliš malý, suchý, a od jiných slepic oddělený, aby zde byl možný pohyb, mírně slunečno a patřičná ochrana, velikosti as pokoje, neb aspoň komory, kde kvočna nevyrušována výchovu inládat obstarati může.

Slepice vrátí se do dvora, když více nevodí: mláďata teprv po 2½ měsíci, když dostatečně sesílila. Po dvou měsících jsou od kvočny emancipovány, jdou svou cestou; mladí kohoutkové počnou kokrhati.

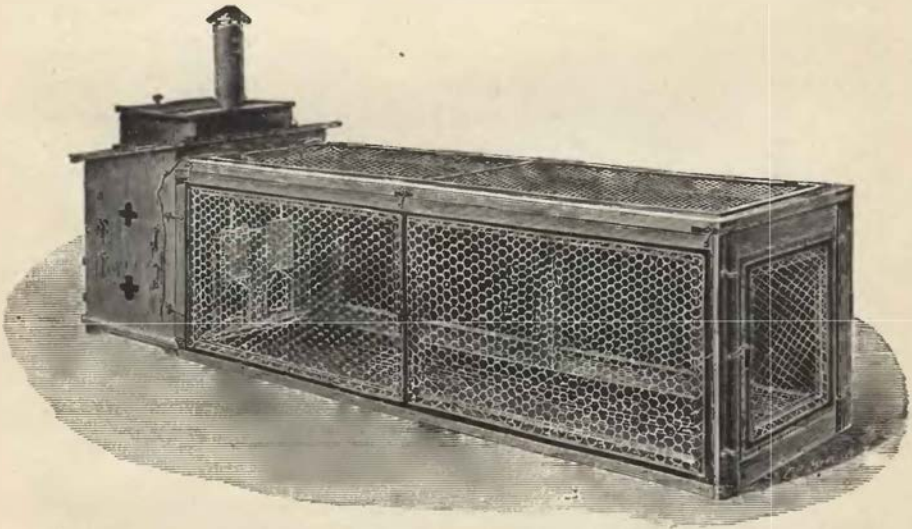
U plemenných kuřat schvaluje se, když kohoutkové se oddělí do zvláštního houfu, a slepičky také zvlášť přezimují. Kohoutkové na sebe zvyknou a nesváří se, též neseslabují síly své předčasnou pohlavní láskou. Tím docílí se mírumilovné plemeno. — Kvočna žere s kuřátky: jen z počátku, dává-li se jim vejce, přikrnuje se kvočna chlebem a ječmenem. Slepice lihnutím seslabena takto dříve sesílí a spokojí se pak obyčejnou porcí. Korýtka nutno však chrániti drátěnou sítí tak, aby slepice mohly sice z něho žráti, nemohly však hrabati. Pudem svým vedena hrabe totiž každá slepice hledajíc hmyz, a rozhází i zničí tím všecken zob, nezamezí-li se to právě dráty.

Vývoj peří

děje se u kuřátek takto: za 8 dní vyvinují se letky úplně, ocásek jen velmi krátce; za 14 dní dosahuje ocásek 2·5 cm. délky, křídla pokrývají celou stranu těla úplně; za 3 neděle objevují se péra ramen a břbetní, na prsou a na no-

bách. Za 4 neděle jest svrchní tělo perím pokryto, prsa uprostřed ještě volná; v ocase vyrážejí z prostředka nová a silnější péra: současně počne s 11. letkou nové pelichání a původní letky malé nahrazují se novými. Ač perí stále se mění, prodělávají kuřata na podzim nové pelichání. Rozeznává se tedy perí první, doplňovací a hlavní.

Všeobecná výměna perí na jaře vylihých kuřat počíná v červenci a trvá 6 neděl; s vypeřením počal též vývoj hřebenu a laloků, čímž naznačují též dospělost pohlavní, což u kuřat dostaví se po 6 měsících. Dobré kuře počne ještě pozdě na podzim již klásti vejce: většina však, je-li zima mírná, uprostřed ledna. Prudkou zimou a nedbalým krmením prodlouží se kladení značně. První vejce jsou menší než pozdější a nebežou se k líhnutí.

Obr. 25. Klec k výchově kuřátek.

Při chovu selských neb vlaských slepic hlavně těchto pravidel jest dbáti: teplo jest podmínka zdaru, proto nesmí se pod kvočnu příliš mnoho vajec podkládati, aby mláďata rychle rostla, jsouce dostatečně zahřátá; nepřekročíme počet 9. Výživná potrava podmiňuje udržení života a zdárný vzrůst; je-li k tomu bezpečná, suchá a veselá místnost, nebude ztrát neb chov nenalezne obtíží.

K v o č n y.

Pud ku líhnutí vajec jeví se u rozličných slepic též v rozličné době roční, od března v každém měsíci až do října; u mnohých objeví se i vícekrát do roka, nemají-li příležitost pud ukojití. Kvočna, má-li chuť seděti, počne kvokatí.

kráčí krokem odměřeným a s peřím zježeným a usedne na vejce. Nejlepší doba k líhnutí jest březen a duben až do počátku máje.

Později nemělo by se nechati líhnouti, ano pelichání a vývoj mláďat spadá do drsné doby roční, což vadí.

Jeví-li slepice po několik dní chuť seděti, dá se jí 9 vajec do kukaně a uvelebí se na klidném, bezpečném a suchém místě, kdež může též kuřátka vésti; na blízko postaví se voda a zrní (ječmen). Není potřebí, zdvihnouti ji z vajec a nutiti do žrádla, i kdyby několik dní se postila: vydrží to snadno a nutí-li ji přílišný hlad, pustí se sama do žraní.

K vylíhnutí běrou se vejce pěkně utvořená, ani příliš veliká ani malá, od kohouta oplozená; podotknouti sluší, že slepice oplozená ještě sedm dní potom zúrodněná vejce klade. Vejce nemají býti přes 20 dní stará: proti slunci držena musí býti průhledná a nesmí po vodě plovati.

K zkoušení vajec užívá se v novější době zvláštních přístrojů, kterými vejce lépe se osvětlí nežli světlem denním neb lampou.

Obr. 26.
Ovoskop čili
vejceohled.

Stroj tento obsahuje čočku, která světlo lampy petrolejové značně zesiluje a světlo se strany do vejce vrhá, takže lépe prosvítne nežli světlem jednoduchým. Podložka vejce může se posílovati tak, že nejmenší i největší správně se osvětlí, aby řádně zkouseti se mohlo, hodí-li se k líhnutí, není-li příliš staré atd.

Čerstvé vejce nesmí jeviti žádný stín a na tupém konci má sotva viditelnou bublinu vzduchu. Dle velikosti bubliny dá se přibližně souditi na stáří vejce. Častým zkoušením osvojí se si patričnou zručnost v posuzování vajec.

Odporčuje se, by jen taková vejce se volila, u kterých bublina vzduchová na tupém konci vejce se nalézá a od ostatního obsahu vejce oddělena jest blankou na ose podélné kolmo stojící.

Žádné vejce k líhnutí nesmělo býti v teplotě pod bodem mrazu, neboť stane se tím nepotřebným. — Čím čerstvější jest vejce, tím menší má bublinku vzduchu.

Kdo chce s prospěchem užívati umělého líhnutí, učiní dobře, když seznámí se s zjevy, jaké poskytuje vejce se zárodkem vývoje schopným, na čem věc záleží.

Vrstva vzduchová může jeviti se i značně větší, nežli zde vyobrazeno, poněvadž při osmidenním vejci tekutý obsah již poněkud zasnul.

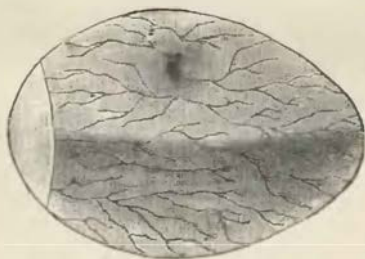
Obraz 27. ukazuje, jak ovoskopem čili vejceohledem jeví se zúrodněné vejce se zdravým zárodkem po pětidenním líhnutí. Podlouhlý stín jest podstatný znak. Temný bod nad ním, který se na vejci někdy sem a tam pohybuje, a tu více tu méně zjevně vystupuje, ukáže se též obyčejně. Co týče se krevních cév, objevují se tyto někdy již po pětidenním líhnutí silně, u jiných méně vyvinuté.

Po 5. a 6. dni líhnutí třeba vejce ohledati, mají-li zárodek zdravý: pakli nemají, vyloučí se od dalšího líhnutí.

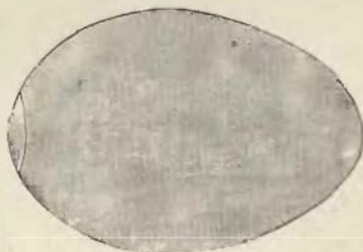
Jeví-li se tedy vejce po pěti neb šesti dnech takovým, jako na obraze 28., jest nezürodněno a může se k účelům domácím ještě dobře upotřebiti, nikol ale k líhnutí.

Tak zvaný falešný zárodek po pětidenním líhnutí pozorovati lze vejcohledem. Takové vejce jest neschopno k dalšímu líhnutí a nelze ho též v kuchyni upotřebiti, neboť obsah jest skalený. Na tvrdo uvařené může se na drobno rozkrájet a hoditi kuřatům.

Vejce položená před 4 až 14 dny jsou nejschopnější pro společné líhnutí; s 22 dny ochabuje síla klíčivá a po 4 nedělích úplně zanikne. — Pro docilení silného plemene volme vejce od dvouletých slepic a kohoutů stejného stáří. Při líhnutí jest krůta velmi užitečná; jest pravým živým strojem k líhnutí. Pod krůtu možno 20 vajec podložit, jen pro trpaslíky jest tato příliš nemotornou a snadno mládě zašlápne.

Obr. 27. Zürodněné vejce po pětidenním líhnutí.

Obr. 28. Čerstvé vejce pozorované vejcohledem.

Říká se, že z vajec zašpičatělých se líhnou kohoutkové a z kulatých slepičky; věc se však nepotvrzuje, jak zkouškami se můžeme přesvědčiti. Jednomu pěstiteli stalo se i, že ze 14 mláďat jen 3 slepice se vylihly.

Na tom zdá se však býti něco pravdy, že když vejce jedné a téže slepice dle velikosti oddělíme, z větších kohoutkové se rodí, z menších slepičky.

Vejce označí se tužkou, aby poznalo se vejce snad nově položené, jež se odstraní; jest i dobře datum napsati, kdy se podkládají; nutno jest toto opatření. necháme-li více slepic líhnouti.

Hnízdo slepičí (kukaň) jest nejjednodušší koš pletený, 30—35 cm v průměru a 12 cm hluboký, naplněný senem a slámou. Kukaň postaví se na temné klidné místo, chráněné ve vzdálenosti as 25 cm stínidlem. — Můžeme-li mezi více kvočnami voliti, vyvolme slepici osvědčenou, která není plachá a divoká. Posadí-li se kvočna a chceme ji z obecného chlívka do komory přeložiti, stane se někdy, že zvíře se plaší, vejce opustí a nepokojně pobíhá. Tomu třeba zabrániti. Překlopi se proto přes kukaň jiný koš, takže slepice nemůže ven a také nevidí kolem; pak přenese se pozorně na určené místo, kdež bez otřesení se

uvelebí. Po několika hodinách možno koš opatrně sundati a slepice zůstane klidně seděti.

Překlopení košem lze doporučiti i tam, kde není příležitosti, kvočny oddělití, nýbrž kde ve společném kurníku se ponechávají; nemají se pak co obávatí znepokojování jinou drůbeží. Jen při krmení snímá se koš. Po 10 dnech možno vejce opět zkoumati proti světlu; temné jsou dobré, světlé špatné; tyto předhodí se roztlučené kuřatům.

Všechny kvočny nehodí se k lihnutí; stane se, že některá kuřátka vylihla ihned zabije a sežere. Jiné špatné vlastnosti jsou, že slepice na př. opouští příliš na dlouho vejce, čímž klíčivost trpí. Není třeba však příliš úzkostlivě věc brátí; vychladnutí na několik hodin, ano i na několik dní neusmrcuje zárodky, a není třeba hned vejce míti za zkažená.*)

Některé kvočny dobře lihnou, nemají však schopnost kuřátka vyvésti, opouštějí je již po deseti dnech a počnou opět klásti. Tím připraví pěstiteli rozpaky, neboť musí pracně sám vychováti kuřátka, nejmáje-li jiné ošetřovatelky. V tomto případě jest třeba kuřátka držeti v teple, po krmení nesmí se nechati dlouho samy běhati, nýbrž musí se hned dáti opět do koše a teple přikrýti až dostatečně sesilí.

Když pipičky vyklouzly a oschly, odejme se koš, v němž se vylihly, a položí se na sátek na plochou zem, ana mláďata neměla by dost síly, aby do koše zpět vyskočila, když tento opustila a od matky opět volána jsou. Kutí nyní jen po zemi a nepotřebují více hnízda, poněvadž kvočna všude svých 9 mláďat může ukrýti a zahrátí.

Podivuhodná jest statečnost slepice v době, kdy vodi kuřátka; zvíře jinak tak bázlivé napadá zuřivě nyní kočky, mladé psy i děti, ano vjede i odrostlým osobám do obličeje, aby je zahrála a mláďata uchránila. Vypravuje se, že i ještěrábu, nejmohutnějšímu nepříteli kur, se postavila a krvelačného tohoto lupiče pronikavým křikem a útoky smrti opovrhujícími zahrála, kdežto kohout, jindy též statečný, se svými slepicemi za žalostného, úzkostného křiku do nejbližší skryše se utekl.

Za ustavičného kvokání shání, kde by co jedlého našla, odřiká si každé chuťné sousto, vezme nalezené do zobáku a nechá to před přilákanou drobotinou padnouti.

*) Doba síly klíčivé. Prof. Dareste sdělil Pařížské akademii věd tyto pokusy a zkušenosti: na vejcích po tři dny lihnutých, až na 16° R. ochlazených, jevil obsah prvního dne tyto změny: Oběh krve byl pomalejší, srdce tlouklo 10krát za minutu, druhého dne přestal oběh krve, srdce srdce tlouklo šestkrát za minutu; v teplé vodě oběh krve opět počal; 3. a 4. den podobně; 5., 6. a 7. den tlouklo srdce ještě třikrát za minutu. Osmého dne úplně se zastavilo, srdce však při zahřátí vodou opět tlouklo. Devátého dne odumřelo. Pokus dokazuje, že za teplého počasí zárodek vejce podloženého a opuštěného sedm dní může žítí, nežli odumře. V té době ovšem neroste a zakrňuje.

1. 2. Paduanka chocholatá (zlatokropenatá). 3. 4. Paduanky chokolaté (stříbrokropenaté).
5. 6. Krévkérky (Créve-cœur). 7. 8. Laflésy (La Flèche).

Není-li ve vhodné době žádné kvočny, jsou různé prostředky, jimiž se ku línutí dráždí. 1. dává se jim hojně semence, 2. krmit se houskou do vína neb moštu máčenou, dříve nežli na vejce usedne, a 3. vyškube se lysina na konci hrudniku u břicha a ta mrská se kopřivami, aby slepice zatoužila po ochlazení na vejcích.

Jestliže naopak v teplejších měsících příliš mnoho slepic jeví chuť seděti na vejcích, a chce se jim chuť zahnati, neb přestaly by snášeti, tu namočí se jim celý zadek notně do nádoby se studenou vodou, aby peří se smočilo. Nepomáhá-li to po několikerém upotřebení, uzavře se zvíře do sklepa neb prádelny, kdež se nechá 2 až 3 dny jen o vodě, čímž snaha pro sezení se jí zapudí. Třídenní pobyt ve sklepě neublíží slepici v nejmenším, když i dostane vodu beze všeho jiného zobu; vydržít celý týden bez potravy. Slepice, jež byla po celý týden pohřešována, nalezena zapadlá mezi trámy. Když byla nalezena, skočila nejprve po vodě, pak teprve po žrádle, a za 4 neděle počala opět nositi. Dle krutého pokusu slavného přírodopytce vlaského dr. Rediho (1795) vydrží kuře 9 dní bez vody a potravy, při vodě bez potravy 20 dní i déle.

Pelichání starších slepic

počiná v červenci, druhdy v srpnu a září, prodlužuje se u některých až po říjen, neb do listopadu, při čemž někdy starší slepice úplně olysají a péra ocasní téměř všechna ztrácejí. Není též vzácností, že po pelichání peří poněkud se změní, ve stáří zvláště bílá barva převládá; šedá barva vždy vybledne; u bílých kuřat objevují se někdy černá a hnědá péra. Nejstejnomyšlnější zůstanou kury žluté a hnědé. — Dobré nosičky pokračují někdy i mezi pelicháním ještě v nosení. Jest snadno pochopitelné, že doba tato jest pro drůbež kritická, a že třeba zvířatům napomáhati potravou co nejvýživnější. aby zvířata zůstala zdravá a nosná.

Užitek slepic.

Dle chemie výživy rovná se 20 vajec slepičích výživností 1 kilogr. masa hovězího. Vejce pro svou výživnost a dobrou chuť náležejí k nejdůležitějším potravinám a nevyhnutelnému přídatku našich kuchyň. Umění kuchařské jest nevyčerpatelné v upotřebení a přípravě vajec, od vejce na měkko až ku složitým vaječným pokrmům. — Kolik vajec slepice poskytuje, bylo již uvedeno, u špatné nosičky 60, u dobré až 150 kusů ročně.

U slepic není nosení vázáno jako u holubů na určitou dobu; kladouť v různou dobu denní, od rána až do pěti hodin odpůldne; zřídka i později. Dle průměrného výpočtu potřebuje slepice od snešení jednoho vejce ku snešení druhého dobu 34 až 38 hodin. Odhad tento jest jen průměrný a povrchní a jest třeba pečlivějších dokladů a kontroly. — Průměrná míra vejce jest 58 a 45 mm. Dobré slepice počnou, není-li příliš zima a chlév-li proti zimě poskytuje dostatečné ochrany, záhy po nejkratším dnu (21. pros.) nésti, při čemž však od jednoho vejce k druhému nastává větší přestávka, až pak poznenáhla s přibývajícím

dnem a teplotou častěji nesou. Duben a květen jsou nejlepší měsíce k nosení : po té nosení ubývá tak, jako dne ubývá. a přestane v říjnu, listopadu, prosinci částečně neb úplně.

Poměry váhy vajec

u rozličné drůbeže jsou dosti zajímavé; vážit:

30 vajec	holubích	—	500 gr.
26 "	holuba polního	—	500 "
18 "	trpasličích slepic	—	500 "
11 "	slepic selských	—	500 "
(9—10 velkých, 11—13 malých)			
9 vajec	kočinek	—	500 gr.
8 "	kachních	—	500 "
3 vejce	husí	—	500 gr.
1 "	pštrosí váží	1500	"

Aby se vejce uvařila na měkko a na tvrdo. třeba jest různé doby: počítá se zde doba, když voda při vložení vejce klokotem se vaří: po 2 $\frac{1}{2}$ minutách jest vejce uvařeno na měkko, t. j. bílek jest skoro uvařen, žloutek netknut. — Po 3 $\frac{1}{2}$ minutách jest vejce na hniličko, bílek skoro sražený, žloutek ještě netknutý. — Po 5 $\frac{1}{2}$ minutách jest vejce jako vosk, bílek uvařený, žloutek vně pevný, uvnitř měkký. — Po 7 minutách jest vejce na tvrdo.

U holubích vajec na tvrdo vařených zůstává bílek průhledný. Hned po uvaření necht kladou se vejce do studené vody, aby teplo více neúčinkovalo; pak dají se lépe loupati.

Syrové vejce váží o $\frac{1}{2}$ gr. více nežli vařené; bílek o 58%, žloutek o 32%, skořápka o 10% váhy vejce.

O záživnosti vajec poučuje nás dr. Beaumont takto:

Tvrdé vejce ztráví se v normálním žaludku za 3 hodiny 30 minut; sázené (pečené, volská oka) za 2 hod. 15 minut; syrové nemíchané za 2 hod.; syrové se špetkou soli dobře promíchané za 1 hod. 20 minut.

Dle rozboru prof. Pagé obsahuje výživných látek vejce ve 100 dílech:

vody	. . .	65
tuku	. . .	10
dusíku	. . .	22
solí	. . .	2
		<hr/> 100 dílů.

Výživných látek v mléce jest na 100 dílů:

vody	. . .	86
tuku	. . .	4
dusíku	. . .	4
mléčného cukru		4
solí	. . .	2
		<hr/> 100 dílů.

Vejce jest proto mnohem výživnější nežli mléko.

Ušchování vajec.

Vejce nalezají v domácím hospodářství tak rozmanitého užívání, že hledí se všemožně co nejdéle je udržeti čerstvé a v hojné zásobě. Vejce slepičí mají totiž cennou onu vlastnost, že dají se uchrániti po několik měsíců za potravu (ovšem nikoli k líhnutí). Vejce kachní nelze tak dlouho udržeti. První podmínkou jest, aby vejce nebyla bývala nasazena, nýbrž čerstvě položena a pak aby na vozech a drahách nedbalým transportem nebyla protřesena. Vejce, která kloktají, neb jsou naprasklá, mají se ihned vyloučiti. Též dobře jest zkusiti, jak chovají se ve vodě (ještě lépe v roztoku soli); čerstvá vejce klesají ke dnu, nasazené neb nahnilé vejce vypluje na povrch.

Předem jest třeba zameziti všemožné přístupu vzduchu k vejcům, což se stane ponořením vajec do rozpustěného loje, lněného oleje, vodního skla, kolodía;*) vkládáním do pilin, řezanky, plev, popele, písku neb politím rozředěnou vodou vápennou. Suché piliny, plevy, otruby, řezanka, dřevěný popel a vápenná voda jsou laciné a praktické materialie; nejlepší z nich jsou plevy z prosa, neboť tyto jsou špatným vodičem tepla, jsou čistotné, snadno se opatřují a vejce vydrží v nich úplný rok čerstvé, je-li místo suché a chladné, aby plevy nestuchly, čímž špatně napáchnou i vejce.

Jednou bylo vejce v bedně s plevami zapomenuto a zůstalo tam celý rok a 3 měsíce; bylo zashlé, bublina vzduchu zaujala celou třetinu vejce, bílek se zmenšil, žloutek zhoustl, ale vejce bylo úplně čerstvé, bez zápachu a mohlo beze všeho v kuchyni býti upotřebeno.

Vůbec užívá se nyní vodního skla. Když byla vejce do nádoby vložena, vezme se 6 litrů teplé vody, poleje se půl litrem vodního skla a dobře se promíchá. Smišenina vyleje se přes vejce tak, aby je na 2—3 prsty pokrývala, a nádoba postaví se na chladné místo.

Jeden litr vodního skla na dvanáct litrů horké vody dostačující stojí as 15 kr. Ustavičnou vláhou vodního skla nezaschnou vejce tak jako ve vápně. Nakládání i vybírání jest mnohem příjemnější, pohodlnější a čistotnější nežli z vápna. Za nádoby hodí se kbelíky, štanďlíky, sudy neb bedny; méně hodí se, hliněné neb plechové hrnce, v nichž vejce na okraji snadno se kazí a jen v prostředku se nekazí. Vkládání vajec děje se na vrstvu 5 cm vysokou; kladou se a zatlačí špičkou dolů, aby bublina zůstala nahoře, jež nalezá se na tupém konci. Jakmile jest první vrstva vejci kryta, která se nesmí však dotýkati, pokryjí se vejce materialem opět do výše 2-5 cm, načež následuje druhá vrstva vajec, a tak stále až jest nádoba plná; víko se lehce přibije či lépe našroubuje. Ušchování děje se na chladném suchém místě, ve skladišti neb v dobrém suchém sklepě: vlhké a zatuchlé místnosti se nehodí. Též doporučuje se ponoření do vařící vody lžící. čímž bílek na skořápce se srazí a vejce prý též dobře se zachová.

*) Jakožto nejlacinější by se dnes k účeli tomu doporučoval vaselin.

Vejce uschované přes zimu sbírají se v květnu, červnu, červenci a srpnu, nežli jsou drahé, a běrou se pak ta, co byla nejdříve naložena, do potřeby. Proto jest dobře tužkou znamenati vejce.

Při používání starších vajec jest třeba jisté opatrnosti, poněvadž mohou býti shnilá a zasmrádlá. Používá-li se vajec podezřelých, jest dobře je jednotlivě roztloukati do zvláštní nádoby, jinak mohl by se jediným špatným vejcem celý obsah zkaziti.

Stane-li se, že vejce zmrznou a tím prasknou, položí se do studené vody, kdež pozvolna roztají a k potřebě schopnými se stanou.

Má-li vejce podržeti schopnost k líhnutí, položí se do písku, dřevěného popele neb otrub, špičkou dolů, přikryjí se též dobře vikem a postaví se na chladné a suché místo. Takto udrží se až 4 neděle. — Aneb vezme se střevo zvířete tak tlusté, aby vejce se tam vešlo, a když bylo dobře očištěno a tuku zbaveno, usuší na dobro v suchém vápně, bolusu neb jiné podobné zemině. Do tohoto dá se vejce a střevo se zaváže na obou koncích; dvě, tři i více vajec může takto v témž střevě býti uschováno. Nějaký čas zavěsí se, až uschne; pak uloží se do nádoby s ovsem, plevem, dřevěným popelem neb otrubami a když jest nádoba plná, obrátí se, což častěji se opakuje; na chladném a suchém místě se pak uloží, až jich třeba k vylihnutí. Tímto způsobem podrží prý vejce šest neděl klíčivost. —

Při zasílání vajec k líhnutí jest třeba největší opatrnosti a každé jednotlivé vejce obalí se vatou neb koudelí, a pak ještě do měkkého papíru, a vejce takto balená dají se do řezanky, pilin neb popele; když jest bednička plná, přišroubuje se víko a označí se svrchní strana. Takto jest aspoň naděje, že vejce zůstanou líhnutí schopna. Aneb se naplní škatule do pola řezankou, vejce špičkou dolů se tam vtláčí, aby se nedotýkala, nahoře se vyplní dobře nádoba, by sebou neházela, a víko přes to. Tato škatule zadělá se do druhé, taktéž pilinami vycpané škatule, a jde-li zásilka daleko i do třetí opět větší škatule. Celek se pak zašije do plátna. Jen tak možno čerstvá vejce bez nebezpečí posílati.

Vejce ku spotřebě netřeba tak opatřiti. Posílají se v koších, sudech, nejčastěji v lehkých bečnách, do nichž se nacpe sláma, seno, mech neb hobliny; jen vyberou se opatrně dříve vejce zkažená. — Bilek k účelům technickým (zvlášť na albuminový papír) zasílá se v sudech.

Z Ruska vyvážejí v době nejnovější vejce preparovaná, bez skořápek, v plechových krabicích, opatřených kohoutky, čímž značně se sníží výlohy dopravy.

Mimo vejce jest maso kuřat a tučných slepic jemné, šfavnaté a chutné, od starších slepic dává silnou chutnou polévku, silici slabé a nemocné. K tomu účelu možno dříve slepice krmiti, což nejsnáze během 8 dnů děje se takto: dají se do úzké posady, měkká houska rozmočí se v mléce, a dá se kuřatům tolik žráti, co mohou; za 8 dní jsou tak tučná, že hodí se dobře do kuchyně. Tučněním stane se maso velmi dobrým. — Jsou ústavy nuceného vykrmování, v nichž kuřata strojem se cpou. Rourka trychtýře zavede se kuřeti zo-

bákem do jícnu, kdežto dosti jednoduchým mechanismem zřízenec šlape na stupátko, aby krmivo z trychtýře pístem zvířeti do volete vtlačil, jako se nadívají jitrnice. Celý pochod jde velmi rychle. Krmivo dělá se z mouky otrubové, rozmělněné housky neb chleba a rozstrouhaných bramborů, vše promícháno mlékem. — Ku cpaní z volné ruky dělají se šišky z černé mouky omaštěné a mlékem v těsto rozdělané. Před cpaním namačejí se šišky do mléka. Cpaní děje se z rána, v poledne a večer. Zvíře v dobu cpaní musí býti v úzké posadě, a tato držána velmi čistotně, což docílí se zasýpáním pilin neb písku a pilným čistěním klece. Shotovují se k tomu cíli zvláštní krmicí klece s přihrádkami, do nichž vejde se jen jedno kuře; vespod jest mřížka, kterou trus propadává; v předu před klecí jest umístěn žlábek pro zob. Před 4 nedělemi nesmí se kuřata takto krmiti.

O vykrmování kuřat

sděluje zkušený odborník toto: S kuřaty 8 týdnů starými možno vykrmování počítí. Toto jest velmi výnosné, avšak bohužel posud u nás vůbec zanedbávané.

Žír aneb vykrmování jest dvojí: děje se buď z volné ruky se zvířaty neuzavřenými, aneb jest nucené. Běží předem o to, aby ztučnění stalo se co možno v nejkratší době, neb vykrmování zdlouhavé nevyplácí se a výsledek jest pochybný. K žíru hodí se vůbec jen drůbež zdravá, nezakrnělá a dobře vyvinutá.

Tuční-li se pouze několik kusů pro domácnost, stačí k tomu pouhá posada, která postaví se do místnosti pohodlné, vzdušné, nikoli v horku ani na slunci.

Vzdušná posada umístěna musí býti pod střechou tak, aby do ní nezatékalo. Dno posady není plné, nýbrž z tenkých kulatých bidélek, aby drůbež je pohodlně prsty obemknouti mohla a dostala se pohodlně ke korytku. Jež upevněno jest vně: trus propadává. Zařízení toto má výhodu, že sedí v suchu a čistotě, a málo se pohybuje. Posada jest z kulatých latí neb lesníků silných prutů: velikost její řídí se dle množství drůbeže; dobře jest nadělati přehrádek. a vůbec nedělati posady příliš veliké: pro kuřata na 5 neb 10 kusů, kapouny vždy po jednom, podobně pro husy, kachny a krůty.

Posady postaví se, kam nemá jiná drůbež přístup a kde nemrzne.

První týden dávají se krmné drůbeži rozmačkané vařené vychladlé brambory s pšeničnými otrubami; nikdy mnoho najednou a třeba střídati: v poledne kuchyňské odpadky, odpoledne zrno, drobnou pšenici neb kukuřici. k pití čerstvou vodu.

Druhý týden kaši z vařené mleté kukuřice poněkud osolené, z prosa neb pohanky aneb krupice; k pití mléko.

Pouhým zrním se drůbež pozvolna vykrmuje; jednou neb dvakrát v témdni přidejme ke krmení trochu tlučného jalovce.

Při nuceném tučnění, jemuž se podrobují hlavně kapouni, krůty, husy a kachny, epeme drůbež šíškami dle velikosti a druhu, buď celou kukuřicí neb kaší. Šíšky dělají se z černé zadní pšeničné neb kukuřicové mouky poněkud osolené a osušené. Drůbež z počátku epeme dvakrát, pak třikrát, husy i šestkrát denně. Před upotřebením aneb cpaním omočí se šiška vždy ve vodě; krmný kus drží se v sedě mezi kolenama. Vyvarovati se jest všeho násilí; po 3—4 šíškách vleje se doušek vody z láhve zvířeti do krku.

Pomalu se tedy cpou šíšky do jenu, a druhé cpaní následuje po úplném ztrávení, tedy až když vole jest úplně prázdné.

K docílení chutnějšího masa přidá se do šíšek něco mletých mandlí. Ve 3 týdnech jest drůbež úplně vykrmena, řídíme-li se návodem zde uvedeným.

Při vykrmování hleděti jest co největší čistoty; nádoby, korýtka a pod. musí denně býti čistěna a trus vyklizován. Děje-li se vše v uzavřené místnosti, hleďme vše dvakrát denně vyčistiti a provětrati.

Kohouti a slepice po 3 až 4 měsících se kapounují, čímž stanou se již jen k vykrmení schopnými: přibývají pak jen na mase a tuku a poskytují jemné, šťavnaté a chutné maso. Právý kapoun, jemuž při operaci i hřeben a laloky se nřežou, má bledou barvu obličejě, postava jeho se prodlouží, péra na krku, na hřbetě, na ocase se prodlužují a zhoustnou. Péra šijová a hřbetní splývají hřívovitě, ocas jest táhlejší a nese se vodorovně. Nekokrhá tak často jako kohout a to hlasem chraptivým, třesoucím se, aneb zůstává též, byla-li operace zdoluhavá, navždy němým. Jest v nejvyšším stupni zbabělý a bojácný, nebojuje s kohouty a běže i před silnějšími slepicemi do zaječích. Puď pohlavní zmizí úplně. — Operace diti se může v každé době (vyjma v zimě, není-li teplého stáje), nejlépe z rána, nežli se nažrali. K provedení jest třeba důkladné znalosti polohy dotýčných ústrojů, proto provádějí kapounování buď zvěrolékaři neb osoby v tom vycvičené. Jest třeba však podotknouti, že kapounování vždy méně se provádí, ano se shledalo, že stučnění kohoutkové mají právě tak chutné maso. Proniká též právem náhled, že kapounování jest surový výkon, jež odstraniti přičiňují se všemožné spolky proti týrání zvířat.

Slepičí perí jest ovšem horší nežli husí, může se ho nicméně používati k vyplňování menších polštářů, peřin atd. Pakli že kuře zabité za tepla se vyškubává a perí dobře se osuší, podrží pružnost. Per srpovitých užívá se na ozdobu klobouků vojenských a dámských. Per šijových a sedlových užívá se na oprašovače.

Trus slepičí jest výborným hnojivem, nepálí jako holubí, jenž mnohým rostlinám škodí.

Umělé líhnutí vajec, jaké provádějí zvláštní ústavy ve Francii, Anglii a Německu, zařízené velikým nákladem, se pro naše poměry málo hodí, neboť

v menším hospodářství se najde vždy kvočen dost. Kde pro průmyslový velkozávod strojů místo kvočen k lihnutí se upotřebuje, jest třeba důkladně si mechanikem tyto dáti vysvětliti, neboť vyžadují značné přesnosti a péče.

V horkých krajinách, kde slepice nerady sedí a teplotu jen málo třeba zvýšiti, užívá se hojně strojů k lihnutí. Již ve starém Egyptě vedly tyto poměry ku vynalezení pecí k umělému lihnutí: jsou to hliněné komory, které pomocí velikých z cihel stavěných kamen do země zapuštěných denně 3—4 hodiny se vytápějí. Teplota jen citem více odměřovaná snižuje se otevíráním ventilátorů. Vejce leží na zemi na slámě, obrací se každých 6 hodin, prohlíží se po 10 dnech a dobrá dají se do vyššího oddělení. Celý pochod drží ostatně majitelé v tajnosti. Vně možno pece cizinci prohlédnouti, i vnitřek; umění však, jak oheň se vede a stálá teplota udržuje, zatajují. Pec k lihnutí nazývají v Egyptě *mammal*, dozorce zove se *bermeer*. Počet vylíhlých vajec páčí se při činnosti 386 pecí ročně na 92 milliony. —

K pokusům v tomto směru hodí se plechový válec, 30 cm. v průměru a tolikéž vysoký. Do tohoto dá se menší válec 25 cm. v průměru téže výšky, jenž zavěsí se dovnitř tak, aby stěny obou válců se nedotýkaly. Veliký válec naplní se teplou vodou, malý řezankou, na niž položí se vejce, na ně opět řezanka. Pod válec větší dá se olejová lampa, aby voda dostala patřičnou teplotu; proto zavěsí se tam teploměr. V prvních dnech okazuje 29° R, druhé 30°, třetí 31°, a při tom zůstane, neb svědčí nejvíce vejcům, která denně se obracejí. Zahřívání kuřátek docílených děje se nejlépe pytlíkem z ovčí kůže s vlnou dovnitř obrácenou, z něhož kuřátka mohou vycházeti a tam opět vklouznouti a rádně se uvelebiti.

V novější době mnoho přístrojů k lihnutí bylo sestaveno a doporučeno. Jest třeba zkušenosti dříve, jestli drahocenné přístroje se skutečně osvědčují.

Jsou-li vejce stejně ovální na obou koncích a nevíme, kde by byl tupý konec s bublinou, možno to poznati takto: Špičku jazyka přiložíme na koncích; kde ucítíme značnější teplo, tam jest bublina vzduchová.

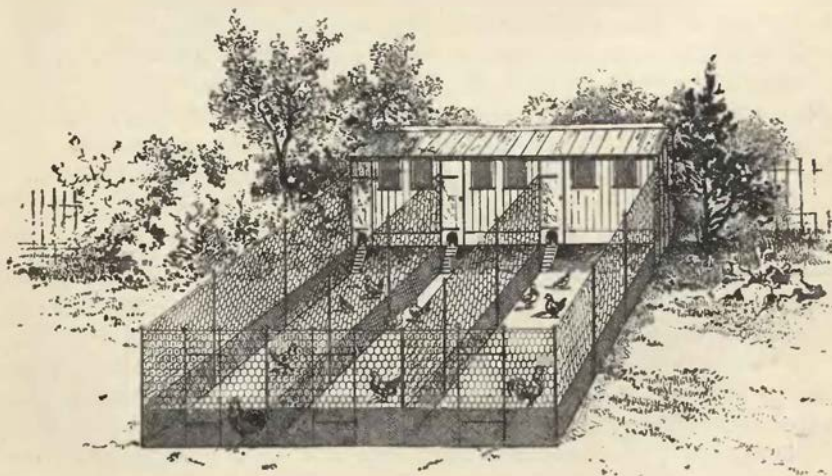
Umístění drůbeže.

Ku zdárnému pěstování drůbeže i v malém jest nevyhnutelnou podmínkou vzorná čistota; a pokud jest chráněna od škodné, jest lépe nechati drůbež pobíhati libovolně venku na čistém vzduchu, nežli ji zavíratí do tmavých děr, t. zv. kurníků. Jest jen místnosti třeba, kde mohou slepice v suchu a teple spáti a kde by v zimě před mrazem byly chráněny.*) Slepice dobře a teple umístěné nesou mimo dobu pelichání po celý rok, a vyplatí se tedy o vhodnou místnost se postarati. Máme zde v první řadě malého pěstitele na zřeteli.

*) Do drůbežných stájů nehodí se kachny a husy, neboť tyto vlhkým svým trusem činí místnost vlhkou a nezdравou.

Možno-li místo voliti, vyhledejme ranní slunce, nikoli polední, neboť v létě v úpalu slunce plemení se tu hmyz. Pro 12 slepic má míti drůbežník podlahu 25 cm. nad zemí, vnitřní výšku 160 cm., hloubku 130 cm. V pozadí připevní se na stěnu ve výši 46 cm. nad podlahou prkno 50 cm. široké, které má za účel chrániti kukaně pod ním umístěné, by do nich nepadal trus. Kukaně mají průměr 40 cm. První hřád jest nad prknem 25 cm. a ve vzdálenosti 40 cm. od zadní stěny. Druhá lať sedací jest o 25 cm. výše a o 35 cm. do předu posunuta. Latě jsou 10 cm. široké a dají se vyndavati: zaklesnou se tedy do výkrojků. — Dvířka mají výšku 110 cm., nad nimi jest okno raději větší; ve dvířkách jest druhé okno, které má za účel v zimě stáj lépe osvětliti, jsme-li nuceni drůbež pro prudké mrazy uzavřiti. Dole ve dveřích jsou malá dvířka 25 cm. vysoká a 20 cm. široká, která za dne zůstávají otevřená, aby slepice mohly volně vycházeti a vcházeti; v noci se zavrou.

Pro 18 selských slepic jsou tyto rozměry: šířka 85 cm., hloubka 145 cm., výška 175 cm. Vnitřní zařízení totéž, jen že posunuta opět o 35 cm. umístí se třetí lať. Každý kurník jest na dvě neb tři přepažen; do jednoho oddělení dá se drůbež, do druhé na příhrádky rozdělené zob a potřebnosti. V přepážce nechají se dole dvířka, aby v zimě slepice měly větší volnost a při čistění mohly se tam vehnati. Střecha jest z prken, trochu plochá malým povýšením na zad (as 25 cm.), aby voda mohla odtékati; potáhne se lepenkou; v předu malý okap. Je-li kurník z prken, musí se štěrby latěmi zatlouci, aby vzduch nepronikal. Okno nad dveřmi musí se nechati vyndavat a má býti opatřeno mřížkami; latě nechť jsou bez ostrých hran.

Obr. 29. Trojdílný drůbežník s prostorem k probíhání.

Hnízda umístí se na podlaže; lepší jest skříňka nežli proutěný koš, neboť hmyz lépe v košatině se skryje. Do hnízda dává se seno a sláma. Kvočně jest milejší, má-li strop nad sebou a stěnu před sebou, neboť raději sedí v temnu při lihnutí. Ob čas vykuřuje se drůbežník jalovcem, čímž vzduch se zlepší. Kdo chová kury sportovní, postará se i o kamínka, aby za mrazů kurník nevychladl.

Přezimování.

Kurník takto zařízený osvědčil se pro slepice selské i při dosti prudkých mrazech. Velikost jest pro to tak zvolena, aby osoba při čistění tam mohla vstoupiti, a není větší, aby v zimě slepice samy vzduch vlastním teplem si zahřály. Proto mají též zůstatí slepice i v zimě v plném počtu; na širokých hrádech mají teplé místo a prsty jim neomrzají.

V zimě, pokud není více nežli 5° R. pod nulou, mohou se ze stáje vypouštěti; je-li zima větší, třeba je uzavřiti a zde krmiti. Proto třeba oken, aby na žrádlo viděly. Krmení zrním jest v tu dobu výhodnější, an zob nezamrzá jako krmení vlhké. Je-li však krmivo měkké, rozdělá se teplou vodou, ale je slabě, aby nezamrzla; celek posype se otrubami. Nádobu ke krmení dá se pak do teplejší místnosti, aby nezamrzlo. I prudké mrazy povolují k polednímu a tu použijeme chvíle a vypustíme na hodinu slepice; pak se opět veženou, aby zimou nestrádaly. Kury s velikými hřebeny více trpí mrazem nežli s malými. Chocho-láci jsou lépe chráněni před zimou.

Jakmile kohout zimou zeslábne a na nohách klesá, dá se na místo, kde nemrzne (ale ne do teplého) a nohy namažou se terpentýnovým olejem, načež záhy se zotaví. Jsou-li však nohy umrzlé, že kuře se nemůže více na ně postavit, nezbývá nežli použití ho pro kuchyň.

Každého jitra se čistí, aby trus nezůstal ležeti; po čistění posype se půda pilinami, pískem neb zemí na vlhkých místech, aby rychleji místo vyschlo. K čistění běře se škrabátko a lopata. Pak sundají se latě a čistí se po případě vápennou vodou, je-li v nich hmyz. Nevýhnutelná jest pro drůbež též stříška neb i více jich; skládá se ze 4 kolů, 125 cm. výše, volně do země zapuštěných: tyto jsou 85 cm. do šíře, 220—230 cm. do délky od sebe vzdáleny a dole prkny spojeny: nahoru přijde střecha hezky předstupující, aby déšť nemohl vnikati. Střecha jest tak dalece nakloněna, aby déšť stékal; zadní koly o to jsou vyšší nežli přední: stříška potáhne se lepenkou, aby nezatékalo.

Může-li se umístiti na západ ku stavení, tím lépe; pakli ne, zabeďní se dešťová strana proti dešti. sněhu a větru. Do truhlíku dá se říční písek, drnová zem a a dřevěný popel, aby slepice se tu mohly popeliti a hmyzu se zbavovati. Přístřeší toto má dvojí účel: první jest ochrana před nepohodou a druhý důležitý, zbavit se čmelíků a roztočů, jež poprašují, omámí a setřásají. Jak patrné. jest přístřeší toto tak důležité, jako drůbežník. Prsí-li dlouho aneb leží-li sníh vysoko, nemají kury jiného útočiště nežli toto přístřeší. Při nepohodě stavi se sem též

korýtko, aby zob zůstal suchý. Drží-li se drůbež ve dvoře otevřeném bez kůlny, kam by se utekla, jest osud její žalostný.

Kdo chce mít pěkný zděný drůbežník z cihel, říd se těmito pravidly: místnost musí být suchá a okny k větrání opatřena; má být dostatečně světlá, aby drůbež, jsouc v zimě uzavřena, zde volně se mohla pohybovati. Ve větších drůbežnících má být zařízeno topení; kde ho není, nesmí být lokál veliký, aby slepice samy se zahřívaly. Zařízení musí připouštět časté čištění.

Jsou-li slepice nuceny žiti na úzkém dvorečku, jest nejlépe tento dáti vydlážditi, aby zbytky zobu a trus mohl se vymést. Za deště jinak vše rozmoká a mění se ve smrduté bahniště, v němž drůbež se pošpiní a ničí. Jinak když dvůr jest veliký, a i pak třeba místo, kde stojí korýtko, vydlážditi, by se tu zbytky a trus nehromadily. Posypání dvora křemenem a pískem jest drahé a netrvá dlouho. Kde však jest tohoto materiálu hojně a laciný, jest velmi prospěšno ho užiti. Nejlépe svědčí drůbeži ovšem volná probáňka po louce stromy stíněné.

Jakou výživnou hodnotu mají různá krmiva pro drůbež užívaná, poučí nás tento tabulární přehled:

100 díleň	obsahuje váhy					
	vody	masotvor- ných částek (lep a pod.)	tuků neb olejů	teplotvor- ných látek (škrob a p.)	slupek nebo vláken	kositvor- ných látek
Pšenice	12	12	3	70	1	2
Otrubové mouky	14	18	5	53	—	5
Ovsa v slupce	9 1/2	15	6	47	20	2
Ovesné mouky	9	18	6	63	2	2
Ječmene	11	11	2	60	14	2
Mláta	6	30	—	—	—	8
Kukuřice	10	11	8	66	5	1
Rýže	—	7	—	80	—	—
Prosa	12	11	—	70	4	2
Pohanky	—	11	—	—	—	—
Hrachy	15	25	2	45	8	2
Bobů						
Vikve						
Čočky	75	2	—	19	3	3/4
Bramborů	84 3/4	4 1/2	3	5	—	3

Pokrm odrostlých slepic.

Tento jest při všežravosti kur velmi rozmanitý. Jsouc uzavřena, nenalezá drůbež, čeho potřebuje, a jest třeba starati se o její výživu. Nejraději žere odpadky lidské potravy všeho druhu. Z odpadků kuchyně lze všeho upotřebiti, i k ostí, které usušené a roztlučené poskytují výtečnou potravu pro slepice zvlášť v zimě.

Jinak jsou potravou všeho druhu hmyz, brouci, mouchy, larvy, housenky, pupy, červi, hlemýžďové, zvlášť plži malí i velcí: všeho druhu zrní, zvlášť kukuřice; z luštěnin jest vikev i ptákům těžce ztravitelna, rády však hrách a čočku žerou; ostatní leda vařené; dále žerou semena různá, salát, kapustu, byliny, česnek, cibulové listy, brtnák, špinát, jitrocel, ptačinec, trávu, jetel, pupeny, listy, květy na př. bezu černého, šerifu, řeбриček.

Žerou též hlízy, brambory, topinambur, masité kořeny, mrkev rozřezanou neb rozstrouhanou, neb vařenou cibuli i česnek. Jest nemožno vyjmenovati všechny rostliny, byliny i semena, která jsou jim vhod. Ještě více shánějí se po zvířecí potravě a odpadcích i zapáchajících, po tuku, sladkém i kyselém mléce, tvarohu i syru, chlebu a všem, co jest jedlého.

Jedná se nyní o to vybrati z této rozmanitosti to, co jest výživného, laciného a snadno opatřitelného. Odporučuje-li se ječmen za nejvhodnější krmivo, nepočítá se s vysokou nyní cenou jeho; jestli se dříve ječmen máčí, ztrácí též na výživnosti.

Nechť mluví čísla. Pěstitel držel 25 anglických slepic zákrsků a 14 slepic selských, celkem 39 kusů. Tyto spotřebovaly denně 2 kg. zobu. Počítejme 100 kg. ječmene za 10 zl., tedy stojí výživa denně 20 kr., krmí-li se samým ječmenem, k tomu za 3 kr. mrkve neb zeleniny, činí denně 23 kr. aneb ročně as 97 zl.

Při používání krmení měkkého bylo třeba pro týž počet slepic 3 kg. bramborů za 7½ kr. a 750 g. otrub za 5—6 kr., 250 g. mouky makové za 18 kr., 200 g. ječmene za 18 kr., mrkve za 18 kr.; stojí tedy slepice 18 kr. čili ročně 648 zl.

Výnos z 21 slepiček (4 kohoutky třeba odečísti) jest ročně za 2100 vajec po 3 kr. počítaje 63 zl.; ze 14 selských slepic ročně 1400 vajec — 3 vejce po 12 kr. počítány za 558 zl., dohromady 1188 zl.; z krmení ječmenového zbylo by zisku jen 21 zl., při měkkém krmení 332 zl.

Přiznivější počet vypadne, počítá-li se na více vajec, což u dobrých slepic vlastního chovu možno docíliti, které nechají se jen do 4. roku nésti. Za druhé mají vejce v zimě větší cenu, nežli byl vzat průměr.

Vzácnější plemena mají chutnější vejce a docílí se též větších cen: vyžadují ovšem vydatné krmení a zdravý, čistotný a teplý drůbežník. Na kuřátka z trhu koupená, obyčejně brak chybný a vysilený, se výpočet tento ovšem nehodí, neboť výnos vajec jest u těchto nepatrný.

Pouhé krmení ječmenem jest ostatně příjemné a pohodlné; podává se ve čtyřech dávkách denně, ráno při vypouštění z chlívků, dopoledne v 10 hodin,

odpoledne ve 2 hodiny a večer hodinu před tím, nežli jdou slepice spat. V létě přidává se zelených listů salátových, co nejvíce, aneb rozkrájená mrkev s otrubami smíšená. Měkký pokrm podává se denně třikráte.

Více okolů jest s krmením měkkým; svědčí však drůbeží lépe již proto, že u naplněného korytka nepřijde žádné kuře zkrátka, potravu jest hojnost a hojně pak nesou.

Nástroje jednoduché a manipulace při krmení buďtež zde krátce popsány.

Upotřebuje se obyčejného železného hrnku dole zakulaceného, jenž pojme $4\frac{1}{2}$ kila vody; tento postaví se do bedničky, aby stál pevně a nemohl se překotiti. Dále třeba trdla dřevěného k roztloukání, as 60 cm. dlouhého, dole tlustšího, nahoře užšího. Brambory, jež chceme rozšfuchati, třeba uvařit den před tím, aby se nelepily. Ještě vhodnější nežli roztloukání jest rozmačkání bramborů lisem bramborovým, neb struhadlem. Na první dávku jest třeba $1\frac{1}{4}$ kg. bramborů, 350 g. otrub, 100 g. mouky makové, 600 g. vody, vše prohněteno řádně. Druhá dávka skládá se z téže váhy, třetí jest menší, obsahující 500 g. bramborů, 100 g. otrub, 65 g. mouky makové a vodu.

Doba krmení řídí se dle délky dne; v tuhé zimě ráno o $\frac{1}{2}$ 9., v poledne o $\frac{1}{2}$ 12., večer o 3. hod. V létě ráno o 7. hod., v poledne o 12. hod., večer o 6. hod. V zimě, kde slepice jsou čilé jen 8 hodin a méně nesou, dávají se menší porce a méně vody. Však v létě naproti domu přidá se k udanému množství, jež jen průměr udává. Z 200 gramů ječmene dává se ráno 100 g., večer opět 100 g., takže první a poslední krmení jest ze zrna. Jsou-li po ruce odpadky kuchyňské, přidávají se v poledne.

Z udaných výpočtů vysvítá, že dues ječmen jest poněkud dražší nežli měkké krmino, ječmenem však pohodlně se krmi a hodí se zvlášť rodinám, které nerady dělají mnoho okolků. Měkké krmení poskytuje více změny kuřatům a jest lacinější.

Potrava zelená, která se musí slepicím při každém krmení přidávati, jest podmínkou jich zdaru. Odpadky salátu, brukev, kapusta, tráva, jetel, okřehek a pod. opatřme do zásoby. Větší rostliny zavěsí se na šňůru, aby slepice mohly z nich škubati; ostatní se rozkrájí nožem neb nůžkami, aby lépe mohly býti polknuty. Ve městech, kde není zeleniny, nahraditi se musí šťavnatými řipami, vodnicí, kedlubny, z nouze i syrovými brambory. Mrkev rozstrouhá se a zasype otrubami; kury velmi si v nich libují. Cibule na drobno rozkrájené zasypané moukou otrubovou jsou též hledanou potravou.

V domácnostech, kdež jest hojnost drobtů a odpadků kuchyňských, jiniž krmení se nahradí vše se rozmočí ve vodě, vytlačí a promíchá otrubami. Je-li málo drobtů, dejme je za večeri. Sušený chléb, v moždírě roztlučený, drůbež ráda žere.

Důležité jsou masité odpadky pro výživu drůbeže: útroby vyvržených zvířat, vařené a rozkrájené; zvlášť ale kosti drobného dobytka, vepřů, telat,

drůbeže, ryb, zkrátka vše, co se dá rozmělniti. A to se děje tak: Na špalku roztrhne se chruplavkovité a houbovitě části kostí širokou částí sekery; pak rozseká se ostrím vše na kaši a hodí se slepicím. Jest radost viděti, jakou hltavostí vrhají se na lahůdku a radostným kvákáním do koutů ji zavlékají, aby v klidu ji pozřely. Ale jakkoli dychtivě maso požírají, jest jim třeba změny, a není dobře přestati na pouhém mase. Na koňské maso vrhly se napřed slepice první den hltavě, druhý den ponimraly se v něm a třetího dne nedotkly se více masa, ať bylo važené neb syrové, a nezbyvalo nežli nasaditi na ostatek červy, aby nepřišlo nazmar.

Dobře dá se upotřebiti výtlačků od řezníků a mydlářů aneb moučky masové, jež zůstává při výrobě masitě trestí, všeho jako přísady.

Již starý satyrik. římský básník Martial zanechal recept v epigramu, jak kuřata jemně vykrmiti se mají:

„Vem šišky z poslazené mouky, tím vycpi trpělivou slípku v prostore tmné: vykrmí se v lahodnou pro jazyk pečínku.“

Při nakupování ječmene hleďme na zrno plné, těžké a čerstvé; nekupujme nikdy lehkého a starého braku, jenž neživí. Též brambory volme nejlepší moučné a nikoli malé a vodnaté. Syrové brambory mohou někdy nahraditi čerstvou zeleninu, není-li tato po ruce.

Otrubová mouka dostane se v obchodech, dobrá jakost její pozná se po příjemném zápachu. Mouku makovou dostaneme v olejních; v podobě koláčů stlačena tu vytlačená zrnka maková, které před upotřebením třeba rozemlít. Jest to přísada velice tučná a vydatná; kde není této, nahrazuje se moukou otrubovou. Salátové odpadky dodají zelenářky za laciný peníz. Řípy též jen nejlepší jakosti užívejme. — Kde možno dostati lacinu bobuli, poskytne se jimi drůbeži příjemný a zdravý zob; taktéž angrešt, maliny, ostružiny, jahody, rybíz, borůvky, brusiny, klikory i jalovec; řeřabiny, bezinky, moruše, dřínky, třešně, švestky a jiné plody a ovoce. Červy a hlemýžďe, sbírané v zahradě, předhodíme jim též pro změnu; jen nesmí se příliš často jim dávat, zvláště ne dlouhé dešťovky, jichž se pak netknou.

V roce, kdy jest mnoho chroustů, možno pro ně i tyto sbírat; žerou je dychtivě, jako všecken hmyz; musí však postaráno býti o změnu. sice opovrhnu chrousty jako dešťovkami.

Hrubý říční písek a malé křemínky třeba míti vždy v bedničce pohodově, neboť polykají tyto pro lepší trávení.

Čerstvou vodu pije kuře často a rádo; s patrnou zálibou nabere ji do zobáku, drží ji do výše a nechá stékat do hrdla.

Zhotovují se zvláštní praktické nádoby k pití pro kuřata. Ve vodě slepice se nekoupají, ovšem ale v prachu a popeli. Chrání se vůbec zmočení, štítí se deště, utíkajíce se rády pod střechu. Ze zahrady možno je vypuditi nejlépe důkladnou střikačkou.

Kdo ze záliby pěstuje drůbež, dobře pochodí, když obmezí se na to, co vajec v domácnosti se spotřebuje.

Nasazování červů nemá pro pěstování v malém významu, leda že larvy pro změnu slepicím se opatřují. Avšak kde zakládají se dusičnaté látky, odpadky masa a vzdechlíny k tomu účelu, šíří se nesnesitelný zápach. Odpadky podobné mohou se raději přímo kurám poskymnouti bez červů.

Kdo založiti chce však přes to červárnu, staniž se to takto: Na libovolném místě dvora drůbežního vyhrabe se díra, do níž se ponoří hrnek neb malý soudek tak, aby okraj se zemí se vyrovnal. Nad hrnek udělá se stříška ve výši 30 cm., což jest nutno, aby dešťovou vodou larvy se neutopily. Hrnek naplní se do pola kuřím trusem. na to $1\frac{1}{2}$ kg. hovězích jater, a na vrch opět trus slepičí. Hrnek naplní se až po okraj a nahoře pokryje se mřížkou drátěnou neb dřevěnou, aby kuřata násadu nerozhrabávala. Jakmile se tam červi utvořili, což v teplém čase rychle se stane, vylézají ze svého rodiště, aby v zemi se zakuklili, a tu stávají se kořisti lačně číhajících slepic, které i mnohou mouchu při tom chytí, jež přivábena páchnoucím horkem, chce tu naklásti vajíček svých. Každý týden doplňuje se, co ubylo, mírkou volské krve.

Jiný způsob jest umístiti červárnu ve výši i. Z malého soudku vyndá se dno, u hrnku se vyrazí, a místo něho dá se mřížka s otvory objemu tužky: pak postaví se na prkno ve výši zavěšené, které má výkrojek pro soudek neb hrnek: tyto opatří se stříškou a naplní jako nahoře, načež v letě záhy larvy se vytvoří, které vypadávají dolem i horem a stanou se kořisti slepic.

Hrnek postaví se raději volně, nežli někam do kouta, aby larvy nemohly se tak snadno skrýti a zalézti.

Larvy ocáskové, jež pocházejí z mouchy pestřenky, trubei včel podobné, *Eristalis tenax*, možno též sítkou v letních měsících ve značném množství lovit, kdo se jich neštítí. Nachytané spláchnou se čerstvou vodou, aby se očistily, načež se slepicím předhodí, jež je hltavě žerou a vole si jimi nacpou. Ze stok snadno přístupných možno takto $2\frac{1}{2}$ —3 kg. larv těchto naloviti.

Výnos drůbežnictví v mnohých knihách se přebání. byť toto provádělo se sebe průmyslněji a důmyslněji.

Vlastní půdou pro drůbežnictví zůstanou vždy hospodářské a selské statky; zde drůbež žije přirozeně a nevyžaduje velkých nákladů. Ze selských živností pochází ono množství vajec, které v mezinárodním obchodu stále roste. Obchod s vejci bývá jediný důchod na hotovosti, který hospodyně do rukou se dostane. Kde malý průmysl tento je všeobecný, jako v horní Itálii, severní Francii, v některých krajinách Anglie, Německa, Uher, Bosny, Bulharska i u nás, možno zvýšiti výnos za vejce, maso i plemenná zvířata do millionů. Příklad poskytuje jižní Rusko, kdež výnos mírou úžasnou se pozvedl. R. 1881 vyvezlo se odtud as 7 millionů vajec; r. 1891 zaznamenáno již 800 millionů vajec, která většinou do Anglie a Francie přes Hamburk se vyvezla.

Celé Rusko má as 60 millionů kusů drůbeže, jež poskytují as 4000 millionů

vajec, z nichž ani polovice (1800 mil. kusů) doma se nespotřebuje, ostatních přes 2000 millionů se vyváží. V poslední době vyváží se větší část ruských vajec praeparovaná, bez skořápky, v plechových krabicích opatřených kohoutkem, hlavně pro anglické cukráře. Ušetří se tím na dovozném. Představme si, oč dá se ještě jen v Rusku zvýšiti výroba vajec v Podolsku, Bessarabii, Chersonu, Saratově a jinde, odkud drahami střední a západní Evropy i k nám snadno se dovezou. Jest naděje, že tím tento nejdůležitější pokrm tak lacino prodávati se bude, že vysoké naše ceny masa aspoň poněkud nahradí.

Kdo věci by nerozuměl a lehkovážně spekuloval by na zařízení drůbežárny pro vejce a tučnění ve velikém rozměru, mohl by snadno pohořeti, nemá-li současně hospodářství přiměřeně veliké. Ústav podobný se nevyplácí pro nákladné zařízení a proto, že veškeré krmivo nutno kupovati a draze platiti též nutnou obsluhu.

Závod podobný vyžaduje neobyčejné vědomosti odborné v národním hospodářství, obchodního ducha a neunavnou činnost.

Tam kde na př. má se chovati aspoň 2000 kusů živé drůbeže, třeba jest opatřiti mimo rozsáhlé drůbežníky s chlivky pro 25, nejvýše 50 slepic:

1. Hospodářství zemědělské pro opatrování laciného krmiva.
2. Čpací ústav.
3. Porážku koňskou pro získání laciného masa.
4. Obchodní závod pro odbyt vajec, neb z vlastní akce nedá se prováděti ještě velkoobchod, k tomu třeba též pramenů cizích.
5. Obchodní závod pro odbyt kuřat a tučné drůbeže, jakož i vajec pro líhnutí a kury plemenné.
6. Řádné upotřebení velkého i drobného perí zabité drůbeže, jakož i využitkování odpadků při zabijeni, buď na krmivo, buď ku shotovování hnojiva a řádného výtěžku jeho.

7. Dohled celého závodu, a konečně věc nejobtížnější:

8. Dohled nad čeládkou.

Již každé odvětví tohoto závodu vyžaduje napnutou činnost dobré síly pracovní. Vše dohromady vyžaduje neobyčejnou energii, jakou každý nemá. Malý kapitál 10 až 20.000 zlatých ztracen jest ihned, jakmile obchod vážne uprostřed hladové tisícíhlavé drůbeže a čeládky, jež chce býti pravidelně placena. Dobrý rozpočet a úvaha předem k podobnému podniku jsou nutny.

Podnik zdařiti se může jen se základním kapitálem aspoň 100 až 120.000 zl., má-li v čele představeného kupecky i hospodářsky vzdělaného, jenž s patričnou silou pracovní spojuje i dostatečnou energii. Jak má býti podobný ústav zařízen, nebude zde vykládáno. Nejlépe prohlédnouti si ústavy podobné, které se již osvědčily. Místa vyžaduje závod podobný aspoň hektar a nemá býti vzdálen od dráhy.

Pro začátek stačí menší počet kuřat, na nichž teprv sbíráti se musí nutné užitečné zkušenosti. Dies diem docet! — Jeden den poučuje druhý!

Obchod s vejci.

Kdo statistice obchodu tohoto nevěnuje zvláštní pozornost, sotva má pojem o velkoleposti mezinárodní výměny této nejdůležitější potraviny. Jestliže Praha spotřebuje za rok 27,524.436 vajec, nejsou v tom ani zahrnuta vejce k různým průmyslovým pracím upotřebovaná. Největším konsumentem vajec jest Anglie; spotřebuje se zde mimo domácí výrobu 783.714 millionů vajec dovážených ročně. Dovoz obstarávají v první řadě Francie, pak Italie, Rakousko-Uhersko, Rusko a Dánsko.

Po Anglii jest největším konsumentem vajec Německo. Domácí výroba nestačí ani zde, až z některých částí vejce se vyvážejí do Švýcarska, do Francie a Belgie. Hlavní střediska obchodu s vejci jsou v Německu: Hamburk, Lipsko, Berlín, Lubek, Stuttgart a j.*) Počítá se, že Německo má 50 millionů slepic, jež ročně snesou 3500 millionů kusů vajec. Roční dovoz z ciziny do Německa obnáší v posledních letech přibližně 800.000 metr. centů, v ceně 70 millionů marek.

Odkud spotřebu svou Německo kryje, vysvitá z těchto čísel, jež týkají se tří měsíců a sice ledna, února a března: v době té dovezlo se:

z Rakousko-Uherska	101.462	metr. centů,
z Francie	197	" "
z Italie	9203	" "
z Nizozemska	2126	" "
z Rumunska	1073	" "
z Ruska	58343	" "
ze Švýcarska	290	" "

Největší dovoz jest tedy od nás, a není pochybnosti, že by dal se ještě zvýšiti intensivnějším prováděním drůbežnictví. V Bosně, Ruském Polsku, jižním Rusku, zvlášť v Podolsku a Volyni, obchodují s drůbeží hlavně sedláci, kteří vládnou rozsáhlými pozemky, jichž část nechávají úhorem: ostatně bývá i výnos z půdy dost chatrný, takže nevyláčí se práce polní. Zde tedy jen obchodem s vejci získají hotové peníze. Selka opatří si větší počet slepic, jež nechá volně pobíhati, takže shánějí si potravu samy, leda v zimě že se jim něčeho přidá. Vejce dovážejí se na trh, kdež překupníci pro export je nakupují. Toť tedy první prameny světového obchodu vaječného. Jsou sice též plemeniště v velkém rozměru založená, která však ku svému provozování vyžadují značného kapitálu a před jichž zavedením s malými prostředky třeba jest varovati. Z ruských gubernií se jen vyvážejí, do Anglie se jen přivážejí, což vysvětluje se ohromnou rozlohou pozemků, v nichž produkce vajec skvělá.

Vejce pro vývoz určená ukládají se za čerstva do lehkých beden se slámou a dovážejí se nejrychlejší cestou na místo určení. Transportu vajec věnují i účastníci i správy drah co největší zrychlení, aby zboží čerstvé na místo se dostalo.

*) Celkem vyveze se z Německa 7719 metr. centů vajec, v ceně 700 až 800.000 marek.

1. 2. Německé slepice selské. 3. 4. Černé livornky. 5. 6. Vlašky krahujčí. 7. 8. Vlašky bílé.

Tak na př. vejce z haličského pohraničního města Brodů do Lipska zaslaná nepotřebují více nežli 3—4 dny. Tím způsobem možno dostati ku potřebě vejce i z daleka přivezená dosti čerstvá. Velká čásť vajec vyvážených konservuje se hlavně tím, že na čas namáčí se do vápenného mléka. čímž pokryjí se tenkou vrstvou vápna. Tak docílí se vejce „vápenná“. V novější době užívá se roztoku vodního skla. Doba nejvhodnější ku ukládání vajec jest od května do srpna; hodí se k tomu jen vejce čerstvá a zdravá. Vejce naložená prodávají se na podzim a v zimě, v ten čas dráže. Sníh a prudké zimy jsou dopravě vajec na závadu.

Hlavní saisona pro obchod vaječný jest od polovice února do velikonoce; pak od velikonoce do svatodušních svátků jest doba salátu, při pěkné pohodě do polovice července. Na to vázne obchod až do října, až nastane chladno. Význačné pro obchod jest, že veliké zásoby vadí, neboť vejce mají býti vždy čerstvá a rychle jíti na odbyt. Počasím chladným přicházejí „vápenná“ vejce na řadu. Na chuť vajec účinkuje způsob bednění a i místo, kde jsou uložena, neboť skořápka není tak neprostupná, aby špatné výpary neúčinkovaly na nitro. Vejce importovaná z ciziny bývají v bednách po 24 kopách (kopa jest 60 kusů, mandel 15), tedy 1440 kusů. — Zavedení plemenění drůbeže ve velkém jest následkem cizozemské konkurence poněkud nejistá spekulace. Půda jest i u nás (nejen v Německu) příliš drahá a podobně i síly pracovní. Tedy jak vřele doporučuje se držení 6 až 25 kusů, jež v hospodářství snadno lze uživit i a jež jedna osoba obstará, tak nerozvážné by bylo bez dostatečných vědomostí a zkušeností zařizovati drůbežárnu ve velkém. Jakmile obstarávají se má několik set neb snad i tisíc slepic, zavládnou zcela jiní činitelé.

Italie, Uhry, Halič, země Podunajské poskytují pro obchod vejce velmi lacino, průměrně platí se za 100 kusů 2 až 2·50 zl. U nás jest tedy pěstíteli vajec ve velkém těžko soutěžit, a mnohý podnik podobný přišel na zmar.

Jiná věc jest obchod s vejci; zde třeba jen obchodní obratnosti a pile, neboť vejce jdou vždy na odbyt. Jedná se jen o vhodnou koupi a rychlý odprodej. Menší risiko mají též podnikatelé vychovávající kuřata k tučnění. Zde třeba opatřiti si stroje k líhnutí, jaké o výstavách vždy se nabízejí v hojném výběru. Kdo vede obchod s vejci plemen lepších, musí sám pěkně vypěstovanými čistoplemennými druhy vládnouti a získati si dobré jméno, že zákazníkům vždy dobrá vejce k plemenění poskytuje.

Jak zacházeti s drůbeží zabitou.

Drůbež určená k zabiti nekrmí se více 12 hodin před zabítím; zaříznutá kuřata, kapouni, kohouti, slepice, krůty nechají se řádně vykrváceti a ještě za tepla na sucho se oškubají. Nemají se tedy pařiti, jak u nás jest zvykem. Při škulání jest třeba dbáti, aby kůže se neprotrhávala, péra škulbou se proto jen po několika; při škulání podrží se levou rukou kůže, aby se neporušila. Po oškubání musí drůbež míti vzhled čistý, nesmí býti potrhána a zamodralá. Zbý-

vající chloupky opálí se nad líhem. Pazourky se odříznou pod kolínky. Malým řezem kuře otevře se a vyvrhne, drůbky, srdce a játra se ponechají, zbytek se odstraní, suchým plátnem od krve se očistí, uvnitř čistým plátnem vycpe, aby podržela kulatý plný tvar. Pak obrátí se kus po kuse, když jen málo stuhly, řezem břicha na vrch, obě nohy se tlačí v před, tak aby prsa lépe se rozšířila a hrud' zatlačila do vnitř; na řiti ponechá se něco ocasních per.

Takto upravený kus popráší se trochu pěníenými otrubami, opatrně, aby do řezu břišního nic se nedostalo, pak opět se očistí od otrub.

Když drůbež úplně stuhla, vyndá se plátno uvnitř břicha a křídla pro- vleknou se mezi nohy.

Uprava třeba se různí, jen na to jest dbáti, aby byla vždy čistá, nepo- škubaná a nezakrvácena.

Při zasilání a balení drůbeže počínejme si následovně:

Drůbež má se zasilati jen úplně vychladlá, stuhlá, nejlépe v proutěných košíkách, aby vzduch měl přístup: není-li košíků, upotřebuje se plochých beden naplněných otrubami. Každý kus při ukládání ještě se prohlédne, zdaž někde nekrvácí, zabalí se pak do bílého neb pergamenového papíru, a kusy kladou se těsně vedle sebe: nikdy na sebe, neboť ztrácejí tím snadno původní svůj tvar.

Jak určuje se stáří slepic.

Chce-li pěstitel pravidelně opatrovati a vybíratí drůbež k potřebě, jest mu počínati si zvláštním způsobem, aby bezpečně nejstarší slepice poznal. Není vždy věci snadnou a přede důležitou: neb starší slepice, jež v nošení povolují, mívají obyčejně krásnější perí nežli dobré nosičky, které (kohoutem často jsouce oplozované) mívají perí odřené a neúhledností svou zdají se lépe k vyloučení vhodnými. Jest však snadno škodě se vyhnouti, řídíme-li se následující zku- šeností:

Kupme, co slepic potřebujeme, najednou v polovici května i s kohoutem, tedy as 15 kusů v těchto barvách: bankivské, černé, bílé, skvrnité, žluté. V jedné z těchto barev koupíme na př. v roce 1895, roku následujícího 1896 počnou slepice nésti a udrží se v ceně po 4 léta, tedy do r. 1899, kde pak když přestanou nésti as v září, zabijí se do kuchyně. — Aby počet zůstal úplný, koupí se koncem května 1899 opět 15 kuřat jednobarevných, ale barvy jiné, nežli byla předešlá. Vyrostou-li i do září úplně, liší se barvou. Tak vymění se slepice vždy za 4 léta. Potřebujeme-li 12, kupme jich 15; během 4 let po- čítati se může na nahodilou ztrátu.

Stáří slepic možno též kr o u ž k y označiti, jak prakticky za nejnovější doby se dělá. Na podzim jsou slepice 5—6 měsíců staré a nepotřebují ještě kroužku. — V druhém podzimu jsou 1½ roku a kroužek dá se jim na pravou nohu. Třetí podzim jsou 2½ roku a dá se jim nyní na levou nohu. Čtvrtý podzim

dá se jim na obě nohy. Pátý podzim jest jim $4\frac{1}{2}$ roku a dostanou na pravou nohu ještě druhý kroužek. Jest pak čas, by se odvedly do kuchyně; chceme-li je ještě podržeti, dostanou 4 kroužky. Kroužky podobné lze koupiti. Mnohé spolky vyznamenávají jen kury, jež jsou opatřeny kroužky s označením stáří.

Chování se slepic.

Kohout jest hrdý, statný a bdělý pták, jenž hlas svůj z mnohých důvodů pozvedá: nad slepicemi sobě svěřenými bdí se žárlivou péčí, brání je před soupeři, napadá vetřelce ihned se zuřivou bojovností, aby jej zahnal, byť byl i slabším, a neustane dříve, až když vítězně pole opanuje. Tato vlastnost již ve starověku vnukla myšlénku bojů kohoutích, jež jsou ovšem týráním zvířat. Na dvoře jest střídmy (známoť příslovi francouzské: „dobrý kohout bývá vždy hubený“), žere mnohem méně než slepice, jimž dopřeje každého dobrého sousta jež najde a k němuž ihned rychlým „duk, duk, duk, duk“ ie láká. Když některé slepici zvláště se chce kořiti, cupe kolem ní v polokruhu s křídlem roztaženým, půdy se dotýkajícím a zvláštním tancem záletným. Spatří-li dravce neb cos podezřelého, ozve se táhlým výstražným „grujuji!“ je-li nebezpečí vzdálené: je-li však nebezpečí na blízku, varuje náhlým „kykykykgukgyk“, čímž slepice upozorněny byvše, snaží se zachrániti. Někdy doprovází kokodákání slepic zvuky silnějšími, aby jaksi radost svou vyjádřil nad položeným vejcem. Kokrhání jeho zní jasně a silně: „Kykeryký!“ Kokrhání ozývá se v každou dobu, před i po půlnoci, ráno i za dne, neb při změně povětří.

Kuropění nazývá se v Novém Zákoně doba od půlnoci do svítání, u Římanů třetí stráž noční.

„A slyš, tu právě na blízce
kokrhá kohout ve visce
a za nim, eo ta dědina.
všecka kohouti družina.“ (Erbn.)

Kohout jest již v 6—7 měsících schopen rozmnožování, v úplně nádhře vybarven objeví se teprv po druhém pelichání. Obvyčně nechá se kohout po 4 léta běhati. Chceme-li více kohoutů ve stejné místnosti ponechati vedle sebe, musí tito od nejprvnějšího mládí chovati se pohromadě pod dohledem starého kohouta, aneb musí se zároveň odchovati. —

Když jistý svárlivý kohout batamský zavřen byl 6 neděl v kleci obšírné a zde krměn uprostřed ostatní drůbeže, mohl pak býti vypuštěn a snášel se dobře s ostatními.

Slepice jest stále zaměstnána hledáním potravy hrabaje v zemi a pídíc se po zrní a hmyzu. Dostala-li dobrého sousta, utíká s ním, trilkujíc „greek gree greegreek“. Zvukem tím vůbec vyjadřuje dobrou náladu a spokojenost. Velikou radost vyjadřuje po snešení vejce zvukem, jenž zní jako: „kokokokodák!“ „Dák“ zní o kvartu výše. Kohout při tom ji silnějším hlasem doprovází.

Dobrá nosička má čiperné oči, bohatě opeřený krk, široká prsa, bohatě opeřený polštář kostrční a červený hřeben.

Přilíš tučně slepice nenesou dobře; u všech slepic občas nastává přestávka v kladení, která tak dlouho trvá, až vaječník opět řádně se obnoví; jest to doba, kdy jeví slepice největší chuť k sezení.

Druhdy vyskytují se obojateci (hermafroditi); jsou to slepice, které již první rok slabým hlasem kokrkají a nekladou: hřeben jest neobyčejně vyvinut. Pro dvůr drůbežní se nehodí, leda do kuchyně.

Jestliže slepice vejce „zanáší“, t. j. zanesle někam, kde majitel jich nenajde, zastrčí se jí trochu soli do vejcovodu, což způsobí jí takové podráždění, že ihned spěchá na skryté místo, aby vajíčko, které myslí ztratiti, tam zanesla. Tak objevíme hnízdo, jdeme-li za slepicí.

Má-li některá slepice zlovyk vejce vyklubávati neb požírati, jest třeba vzíti si práci, aby pachatelka byla objevena. Aneb vezme se jedna slepice za druhou, krmí se ve světlé komoře, přistaví se tam kukaň s několika vejci, každá slepice nechá se tu několik dní, vystřídají se jedna po druhé, až pachatelka jest objevena, načež pošle se do kuchyně. Psi, všechny druhy havranovité, kavky a straky v to počítaje, slídí též po vejcích, mají-li na dvůr kuří přístup, a sežírají neb vyklubávají je. Čeho zanechávají, sežírají ostatní slepice. Podobní zloději vajec musí ovšem býti odstraněni.

Nemoci kur

vznikají dílem v nečistých, čmelíky se hemžících chlivkách, neposkytujících dostatečné ochrany, neb ze zkaženého krmiva, aneb nepřiměřeným chovem vůbec. Nečistota v chlévě jest pramenem většiny nemocí, semeniště roztočů a všeho druhu hmyzu a činí drůbežník trestnicí pro týrané kury.

Zvíře nemocné sedí melancholicky a smutně s rozčepejřeným peřím, žere málo a hubne včíchledě. Nemoci miliardami krvelačných roztočů způsobené způsobují smrt a záhubu.

Hlavní nemoci bývají vápenité nohy, svrab, boule, elephantiasis. Roztoč svrabový, jenž zaryje se pod rohovou kůži na nohách kur a zde úžasně se rozmnožuje, způsobuje tyto hnusné nemoce noh. Štítky na běhaku oduří, uvolní se a stloustnou, jakoby malta na nohách byla přischlá, a znetvoří se konečně neforemně. Nepomáhá-li se v čas, rozšiřují se roztoči dále na hřeben a laloky, až zvíře se umoří. — Třeba proto vzítí smíšeninu tří částí petroleje, jednu část oleje (neb lépe ještě benzínu), vše důkladně se smísí a choré části důkladně a dlouho se natírají od kolena až po drápy, na naduřeninách nejdéle. Kuře oddělí se od ostatních. Druhý den procedura se opakuje, pak přes den; celkem 5—6krát. Uvolněné štítky se odloupnou. Prašivina tato jest nakažlivá, proto pozor na ostatní. Zákožky rohovité, *Sarcoptes mutans*, jsou s předešlými příbuzní cizopasnici, proti nimž pomáhá jen pečlivé čištění kurníků.

Bledý hřeben, favus, mol, plisnivé onemocnění na hlavě, přičítá se též drobounkým roztočům druhu *Dermatophagus gallinarum*. Pliseň tato na hřebenu jest ještě nebezpečnější nežli na noze; nenadejde-li pomoc, hynou pozvolna kury úbytími. Hřeben, laloky ušní a podbradky jeví bělavé skvrny, jež poznenáhla se zveličují a splývají v tenký bílý povlak. Vyrážka tato přechází též na hlavu a šíji, kdež peří zasychá, jest lámavé a vypadává, kůže olysá a odlupuje se. Prostředek týž jako při vápenatění nob; choré zvíře se oddělí, obdrží lepší krmivo — na př. ječmen, chléb, maso a zeleninu. Favus nezpůsobují jen roztoči, ale i mikroskopické plisně, jež mohou se přenést i na člověka. — Prostředek: 3 části petroleje, 1 část tinktury benzoové; — neb tlčený kafr, později zasypací prášek. Důkladně a bezpečně vyléčí prý též dvouprocentový roztok lysolu, kterým chorá místa se natrou. Nejlépe opatřití tyto masti a smíšeniny v lékárně. — Nade vše však jest častější čištění drůbežníků!

Čmelík ptačí.

Dermanyssus avium jest pavouček 0·6—1 mm. dlouhý, světlohnědý, s prvním párem ostatních noh delším, jehož krvelačnosti tisíce ptáků padá za obět, trápíme-li je v kurnících, kdež čmelici se zahrnili. Při dobré vůli a pili lze však věci odpomoci. Čmelici jsou větší nežli zákožky, při vši své maličkosti předce pouhému oku viditelní; jsou-li krví napiti, jest barva jejich červenohnědá, jako u stěnce; též zápach jejich jest tak odporný. Čmelici jsou miliónnásobným rozmnožováním svým nejnebezpečnější cizopasníci kuřat; ssají krev nejen vně na lysých místech kožních, nýbrž zalézají do nozder a do otvorů ušních, způsobují tím choré záněty i smrt. Za dne se skrývají jako stěnice — ve skulinách, děrách a puklinách kurníků a klecí, skrývají se zvláště na blízku hřádů, ve zdivu, v prknech, v pletivu košatin a pod.; v noci však přepadají slepice, kdekoli se tyto usadí, a týrají je jako upíři až do rána.

Všechna místa v kurníku, kde drží se čmelici, hromadíci se v červenohnědých chuchvácích, musí pečlivě a notně natírat se petrolejem. To opakuje se dvakrát po osm dní, načež se chlívěk vodou vápennou natře. Toť k desinfenci drůbežníka nejbezpečnější a nejlacinější prostředek, jenž pomáhá na měsíce. — Hromada pisku pod přístřeším poskytuje slepicím možnost, setřásti se sebe zbývající čmelíky.

Čmel ptačí (*Phytopterus microthorax*) jest méně nebezpečný, nežli čmelík, neb ptáci mohou se jich samotni zbavit, a obmezující se pouze na peří, nemohou se tito čmelové tak nesmírně rozmnožiti. Jsou to ploché vši, které možno pouhým okem viděti; mají velikost vši dětské (viz vyobrazení). Nejlepší pomoc zahrnutí čmely slepičí jest zasypati do peří tlčený kafr — pod křídlo a na kostrči; též v chocholkách chocholáčů rádi se zahrnují, nač budíž

Obr. 30.
Čmel ptačí.

zvlášť upozorněno. V pískové lázni pod přístřeším zbavují se kury též svých ničitelů peří.

Měchovka průdušková (*Syngamus trachealis*) jest malá bílá škrkavka, která do sliznice průdušek po 2 až 12 kusech se zavrtává (a sice i bažantům, pávům, krocánům, koroptvím, strakám, žlunám, špačkům i kačnám), zde způsobuje zánět, čímž hlen se vylučuje, který zvířata kýcháním, kašlem vyvrhují. Nepomůže-li se, udusí se konečně. Cizopasníky tyto není snadno objeviti, objevují se obyčejně u kuřat, jimž jsou i nebezpečnější; větším kurám škodí jen, jsou-li příliš četní. Chorobným kurám vecpou se dva jemně proříznuté drápky česneku a tolikéž másla. Česnek má zvláštní sílu léčivou a zapuzuje cizopasníky.

Tasemnici či škulovce ptačího (*Taenia Botriocephalus avium*) i tasemnici nitkovitou poznáme ve výmětech drůbeže jimi stížené. Této vecpe se několik malých kousků korínků (odděnku) kapradě samce (*Aspidium filix mas*), jež dostaneme v každé lékárně a jenž osvědčuje se býti výborným prostředkem u zvířat i lidí. Silný odvar kořene granátového jablka poslouží stejně. Trubkou vlejí se choré slepici as 2 lžičky.

Típec, pípec, smrkáčka, rýma, zánět průdušnice, difterie. Všechny tyto choroby, které dle stupně vyvinutí dostávají různých jmen, jsou zánětem sliznic v hrdle a dýchadlech, při čemž trpí ústroje polykání. Chorobná místa jsou bolestná a naduřená, barva jicnu bledá, z nozder teče sliz, někdy jsou též víčka oční vodnatě naduřelá. V prvním stupni lze nemoci odpomoci, jestli ošetřovatel trpělivě a bez ošklivosti hlen smývá. Chorému kuřeti dává se 25 až 40 g. másla, špeku neb převařeného másla v podlouhlých kostkách. Pak drápek česneku několikrát naříznutého, a to se opakuje 2 i 3krát denně. Mezi léčením drží se zvíře na suchém teplém místě; krmi se tvrdou, v mléce rozmočenou houskou, trochu ječmenem a mnoho zeleninou.

Postupuje-li choroba, což viděti na slizkém žlutavém hlenu, naduřelé hlavě a víčkách očních a nedostatku chuti k jídlu, omývá se hlen pečlivě měkkou hubkou z hlavy a jicnu; pak vecpe se špek, ponořený do prášku jalappového, česnek vecpe se teprv o hodinu později. Je-li hlen příliš hustý, dá se užívati lžička oleje olivového. Za půl hodiny na to 2 lžíce čisté vody. Postoupilo-li chorobné stadium, užívá se i oleje ricinového. Zelenina rozkrájená podporuje podstatně léčení.

K omývání hlenu v obličejí a nozder užívá se měkké hubky ve vlažné vodě namočené, do níž nakape se pár kapek Creolin-Pearsonu, čímž nabude voda miléčného vzhledu. Místo Creolinu užívá se též taninu. K omývání jest třeba značné trpělivosti se strany ošetřovatele. Jest radno po každém omývání umýti si ruce. Za to jest naděje, že slepice se zachrání. Všem přátelům zvířat budiž na srdce vloženo, by zanechali ono bezúčelné strhování bílé blánky jazykové jehlou, což se bohužel jako léčivého prostředku všeobecně užívá, a není nežli týrání úplné zbytečné. Na dovednost „strhování típků“ si mnohé hospodyně

Bůh ví jak zakládají. Znamení típku bývá „prý“ bílý jazyk: slepice mají však všechny bílý jazyk. Fridrich přišel k náhledu a přesvědčení, že stahování bílé kůže jazykové kuře tak málo vyhojí, jako kdybychom člověku při katarhu chtěli pomoci sedřením kůže z jazyka. Pryč tedy s podobným nesmyslným týráním!

Průjem, červenka, dysenterie, cholera. Hojně, vodnaté, páchnoucí výměty, jimiž kuře peří kolem řitě si pošpiní a zalepí, a v nichž konečně i krvavé proužky se jeví, jsou znamením průjmu. Věcpeme kuřeti 6 zrněk bílého pepře, pak několik kousků špeku velikosti mandle, a čtvrt hodiny na to 10 gr. bílé arabské gumy, načež lžičku vody. Povolí-li průjem, dává se jen arabské klí s vodou; pakli nepovolí, přidá se opět zrněk pepřových. Za potravu přidává se polovařená rýže, tvrdá houska v mléce rozměklá, později maso, žádná však zelenina.

Je-li průjem epidemický, odděli se chorá zvířata a leči se, jak výše udáno. Silný úpal sluneční bez přístřeší, smrdutá voda, zkažená zelenina bývají příčinou průjmu.

Uzdravující se slepice zbavujeme na to zamazaného peří; nejprve omeje se zalepené peří teplou vodou, osuší se šátkem co nejlépe, pak se rozčeše řídkým hřebenem, aby peří úplně oschlo, a zvířata nechají se pobíhati na vyhrátém místě, na slunci. Nedají-li se však péra řitní více urovnati, ostříhá se kol řiti a řádně vyčese.

Kýla či průtrž vejcovodu. Osudná tato nehoda stává se slepicím, obtížně snášejícím. Vejcovod vyklopí se do řiti a odtud i ven, nastává zánět i smrt, nepomůže-li se. Ohřeje se sladké mléko (na 30° R), do toho ponoří se jemná hubka neb pláténko a omývá se tím vejcovod tak dlouho, až kůže nabude síly stáhnouti jej zpět; napomáhejmež též jemným vsunováním. Není-li mléka po ruce, vezmeme heřmánkový odvar, aneb jen teplou vodu. Nebežme však ocet, sůl, mýdlo neb jiné dráždivé prostředky, které zvířeti zbytečné bolesti způsobují; též masitou potravou hledme napomáhati.

Vejce bez skořápky, obtíže při snášení. Nosička plíží se s perím rozčepeřeným, má svislá křídla, ochabuje a hyne obyčejně bez pomoci. Položí-li přece s obtížemi vejce bez skořápky a příliš velké — stane se opět čilou. — Naleje se jí ku pomoci lžíce makového neb olivového oleje, aneb vstříkne se klystér oleje do vejcovodu; týž pokus možno též pérem v oleji namočeným provést. Na to zavine se kuře až po hlavu a posadí se na zahřívací láhev (32—34° R). Obyčejně pomáhá toto léčení, ale jen na čas, neboť zlo rádo se opakuje. Nosičkám vajec bezskořepatých dává se fosforečnan vápenatý, hlavně roztlučená vejce. Nosičkám příliš velikých vajec — chceme-li je zachovati — dává se hodně zeleniny, každé 2 dny olej ricinový a odděli se od kohouta.

Ochromení noh, dna, křeče, pakostnice vyskytují se dosti zhusta u kuřat následkem zastuzení ve vlhku. Slabost nohou, klesání na břicho, stahování drápek, jsou známky chorob těchto. Odporučuje se nejprve věpání 1 až 6 zrněk pepřových (počet řídí se dle stáří a velikosti kuřete). Nohy omýváme

vlažnou vodou a kořalkou a do žrádla přimíchejme hodně roztlučených skořápek. Pro slabochy má býti krmivem přísada vajec na tvrdo, masa a prosa.

Napuchlé prsty a paty natírají se smíšeninou tří částí petroleje, jednou částí oleje.

Zatvrdlé vole. Toto vzniká přežráním se zrním všeho druhu. Pije-li zvíře na to, nabobtnají zrna a rozšíří vole tak, že výkon jeho se přeruší a otvor do žaludku ucpe. Chorému kuřeti dává se pak 1 neb 2 lžíce vlažné vody, zrna v tvrdém voleti se jemně trpělivě tlačí dolů, čímž část vejde do žaludku a zde se ztráví; patrně to z výměti. Pokračuje se pak vléváním teplé vody a hnětením volete po několik hodin, a nesmí se ztratiti trpělivost, dokud přeplněné vole není úplně vyprázdněno.

Vole vzduchová. Vole jest měkké a naduřelé a cítiti v něm vodnatý obsah. Chorému kuřeti vlejeme 1 neb 2 lžíce teplé vody se solí Glauberovou, půl hodiny později lžící oleje ricinového. Možná též zvíře držeti za nohy hlavou dolů, aby tekutina z volete do zobáku se dala vetlačiti a konečně vyprázdniti. Na to uzavře se bez žrádla — jen při vodě — na den. Do vody možno přidati něco kyseliny salicylové neb kamence, a podává se z počátku za krmivo jen tvrdá houska ve vodě rozměčená. Puchýře pod kůží napíchnou se.

Operace, jako jest nařiznutí volete, nemá laik nikdy prováděti, neboť zvíře se tím jen hrozně týrá.

Zlámaniny noh a křídel. Noha zaváže se mezi dvě vyhloubená dřeva (z nouze též mezi lepenky), ováže se silnou bavlnou pevně a namaže kličem neb arabskou gumou; zvíře dá se pak do temného prostoru na tak dlouho, až lepidlo uschne. Léčení trvá 18 dní; po ten čas dá se pacient do posady neb komory, kde bez vytržení vyčká zahojení. Zob a čerstvá voda dává se mu denně tak, aby zvíře se neryplašilo. Po 18 dnech drží se noha ve vlažné vodě, aby obvaz se rozmočil, šňůra opatrně se odvine, obklad se sejme a zvíře vrátí se k obyčejnému způsobu života.

Zlomený zobák nebo křídlo u těla zlomené dají se jen těžko léčiti, zanechají i v příznivém případě zmrzačeniny; lépe tedy zvíře odevzdati do kuchyně. Vnější klouty kostí křidelních zahojí se obyčejně samy, leda že křídla visí obyčejně pak dolů. Při jiném poranění ostříhá se okolo rány peří, aby se nešlepiho, očistí se hubkou, rána potře se šťávou z jitrocele (*Plantago media*), neb kolloidiem, aneb se porechá zvíře v klidu a při dobrém zobu hojivé síle přírody.

Chraňme se však všeho mastičkářství a mazání olejem, jenž peří špiní, vlhčí a více škodí než prospívá.

Škubání a žraní peří nejsou nemoci, ale nezpůsoby kur; na malých dvorech panují někdy v té míře, že celá drůbež se zkazí. Škubou se někdy tak silně, že hlava, hrdlo, šije, krk jsou téměř lysé. Mnohé kury mají manii, neztravitelné předměty, peří, mech, seno, papír a pod. polykají, a tak vyvine se někdy též z dlouhé chvíle chtivost polykati peří, zvlášť krvavé, jako činí druhdy kanáři a papouškové.

Aby se nemrav tento, kterým slepice velmi se znesvaří, odstranil, vyloučí se škubalky pro kuchyň. Chceme-li jich ušetřiti, dejme je na prostranný široký dvůr, kdež snad zapomenou na tento nemrav. U papoušků, kteří sami peří si škubou, natírá se peří hořkou tinkturou z aloe, snad pomohlo by i u kuřat. Bezpečněji než tinktura aloeová pomáhá u papoušků podávání zelených listů a větví, pampelišky, křížatých, ovoce, bobulí, větviček všeho druhu keřů a stromů, aby měli co hlodati a pracovati a tím peří si zošklivili. Týž prostředek pomohl by snad i u kur a kanárů.

* * *

Škodné jsou pro drůbež právě tyto rostliny a látky: zrnka kávy, kávová usazenina, hořké mandle, sedmikrásy (?), zimostřez, tis, petržel (?).

Uvnitř podávají olej terpentínový, salmiak, creolin, šňupavý tabák, víno. Kořalku zanechme pro všechny případy. Též sůl přiči se slepicím a nesmí jako u holubů býti za lék užívána. — Za to jsou zdravými přísadami: česnek, rozkrájené cibule, cibulové listy, pažitka, ptačinec, jitrocel, brutnák a zvlášť salát hlávkový a řeřicha, mimo to všechny jedlé bobule lesní a zahradní.

Při všech nemocech podporujeme léčení vydatným krmivem, čerstvou vodou, suchým pískem v popelení a zvláště čistým drůbežníkem, teplem slunečním a čerstvým vzduchem, což vše pospolu více pomáhá, nežli všechny léky. A zvláště žádný držitel drůbeže neopomeň v letě míti bedlivý pozor na roztoče, by v čas odpomohl. Mnohdy není to mor, jenž ničí drůbež, ale drobní krvelačníci, kteří v temnu vykonávají dílo zkázy.

V novější době použito při difterii drůbeže též serum, jak možno se dočísti v odborných časopisech.

Čeď bažantů.

Bažant. (Phasianus Linné 1748.)

Nártý, prsty jsou lysé, hlava až na okolí očí opeřenou, zobák prostřední délky dosahuje více nežli polovici délky hlavy a jest na špici vyklenutý, hákovitý; nosní otvory štěrbinovité po stranách blíže čela pokryty jsou se svrchu vyklenutou blanou. Tváře a oční kruhy lysé, bradavičnaté. Uzký pásek per spojuje pysky nad a pod nozdrami a ohraničuje lysou tvář; nohy jsou dosti vysoké a silné, hladké, mají vzadu na běháku samečů malou kuželovitou ostruhu; běhák lysý, v předu s dvěma řadami destiček, vzadu deskovaný, po stranách sífkovaný. 3 přední prsty až k prvnímu kloubu dvěma napnutými bláncami spojené, malý prst zadní o něco výše vkloubený, drápy silné, s ostrou hranou; křídla krátká, tupá, pánovitě vyklenutá, 5. a 6. letka nejdelší. Ocas dlouhý, klínovitý, složen z 18 per ke špičce súžených, z nichž prostřední jsou klenutá, a bažanta stříbrného střechovitě sklopená.

Ptáci ozdobní, zvlášť samec vyniká bohatou ozdobou per nad jednoduše a pošmourně kreslenou samičkou. Pelichají jednou. Obývají teplejší krajiny, kdež jsou stálí, vyhledávají lesy hustě zarostlé křovím a kapradinami, kdež žijíce za dne u země hledají útočiště a potravu, v noci spí na stromech. Běhají rychle, hrabou v kypré zemi, lítají těžce a ne daleko a nejsou plaší, kde je neruší, pronásledováním ovšem zdivočí a dají se jen do jistého stupně zkrotiti, snadno se však rozmnožují.

Potrava jejich skládá se ze zrní, semen, bobulí, bylinek, hmyzu a červů. Samci žijí v mnohoženství a hlas jejich zve „kodercování“. Celá čeď čítá 75—90 druhů. Pravých bažantů (Phasianinae) jest 56 druhů v 7 skupinách; k těm náležejí též bažanti pěstovaní, jichž tři nejznámější druhy popíšeme: jich způsob chovu platí za pravidlo i pro druhy vzácnější.

Bažant obecný. (Phasianus colchicus L.)

Znaky: Samec na hlavě a krku temně zelený s leskem do modra, tělo rudohnědé, péra na ramenech a hřbetě uprostřed s černou skvrnou a ve skvrně šipovité neb podkovité bílé znaménko, plochá péra ocasní mají mnohé příčky černé. Samička má hlavu a svrchní tělo černohnědé, s okraji per červenošedými. Krk v předu a po stranách světle hnědý, vespod tělo červenavé, popelavě šedé, nohy šedomodré.

Délka 79 cm., z čehož na ocas připadá 52 cm., vnější pero ocasní má jen 15 cm.: šířka křídel 79 cm., zobák 3 cm., běhák 6·6 cm. Celá délka samičky 61·2 cm. Váha kohouta bývá 2½ až 3 libry (1½ kg.) Slepice jest menší a lehčí.

Starý samec vyniká krásným opeřením, všechna menší pera mají stkvělý lesk kovový a barvu zlatou, měděnou neb červeně fialovou, temnější pera třpytí se modrozeleně a nachově, pera krku jsou jako přistřižená, šupinatá, po stranách týlu hlavy chvosty per, vztýčitelných jako malé růžky. Svrchní tělo černozelelé, uši černé, týl zlatozelený, dvě třetiny krku modročerné, ostatní část krku i strany prsou rudočervené, čeruč vroubené, ramena a hřbet barvy mědi, s černými a bílými skvrnami šipovými. kostrč rudý, 18 per ocasních stupňovitě ve špiči vybihajících tvoří střechu, jsou žlutohnědé s černými tečkami a pásy, spodní bruch i se spodními pery ocasními jsou hnědočerné, pera na nohách tmavohnědá, pera řitní světlehnědá. V křídlech jsou krycí pera hnědá s pruhy měděně rudými, černavými, žlutobíle skvrnitými. Letky hnědé, žlutavobíle, černě skvrnitě.

Samice jest neúhledněji barvena a bez ostruhy. Hlava jest světlehnědá, hnědě neb černě skvrnitá; hrdlo hnědebělavé, krk světlehnědý, červenohnědě skvrnitý s černými skvrnami půlměsíčními; hřbet rzivěhnědý, černěskvrnitý s bělavými proužky na ostnu. Letky šedohnědé, se šedobělavými skvrnami; lysé místo nad očima menší a barvy masové. — Velmi staré samice, které již nekladou vejce, dostávají někdy perí kohoutů, poznávají se však po bledých lysinách nad očima, malé ostruže a krátkých perách usních. — Nevypeřená mláďata podobají se matce; kohoutkové poznají se po silněji vyvinuté ostruže, větších lysinách nad očima a barvou poněkud rudější. — V perí prachovém jsou všechna pera žlutavá, rzivá a hnědavá s třemi černohnědými proužky podélnými. Čelo jest tmavorzivé, za uchem černé pírkó, spodek běložlutý. Zobáček červenavý, nohy běložlutavé.

Zobák jest silný, v čelo vybíhá úzce a zde nalézají se po obou stranách ovální přiklopky, které neechávají otevřený otvor nosní: u samečka jest světlehnědožlutý, u samičky hnědošedý; oko jest hnědé, ve stáří rzivě žluté; lysina nad okem zaujímá u starých sameců skoro celý obličej, jest živě červená, nejohnivěji zbarvená z jara; u samičky a mláďat jest lysina méně objemná, jest bledší, barvy masové, nohy šeré, v mládí barvy olověné se žlutými patami.

Bažant obecný mění se v bažantnicích dost často ve dvě odrůdy. Jedna z nich jest bažant nákrčníkový, Ph. c. torquatus. Gmelin; jest obecný ve východní Sibíři, při ústí Usury do Amuru. Sameček má pravidelný bílý široký proužek kolem krku; jest vůbec o něco světlejší pro převládající červeně. Vejce tohoto plemene mají základní barvu více popelavěšedou, někdy i špinavě mramorovanou. — Druhá odrůda v šatu bývá bažant izabelový, Ph. c. subalbidus, Naum. Sameček jako obecný, jen že světlá púda na vrchu jest zvláštní velmi pěkné barvy izabelové, skoro bez lesku, jen kresba černavá; vespod púda špinavě okrově žlutá. Samička a mláďata bývají též jasnější, do bělava. Obě odrůdy

jsou dědičné, vyberou-li se do páru; při míšení s obecně zbarvenými zvrhne se barva po matce. Bažanti polokrotci páří se snadno s příbuznými a mláďata míšenci jsou schopná rozmnožování.

V zahradách zoologických a na dvorech některých milovníků vyskytují se ještě jiné příbuzné druhy: Bažant pestrý, *Ph. versicolor*, Gray. Bažant *Sommeringův*, *Ph. Sommeringii*, Gray. Bažant královský, *Ph. Reevesii* či *veneratus*, Gray.

Následující míšence dostati lze ze dvorů drůbežních: 1. bažant krocanový, *Ph. c. gallopavonis*, bastard bažanta a krůty; 2. míšenec bažanta stříbrného, *Ph. c. Nythemeri*, z bažanta stříbrného a slepice bažantí; 3. míšenec bažanta zlatého, *Ph. c. picti*, z bažanta zlatého a slepice bažantí. 4. bažant slepičí, *Ph. c. galli*, z bažanta a slepice domácí. — Míšenci tito dají se odevovati, když rodiče a mladí spolu vyrostou a pak v párech žijí. Jak dalece jsou schopni rozmnožování, ani u hybrid těchto není ještě zjištěno.

Mimo to vyskytují se tyto odchýlky na leucismu se zakládající: 1. Bělo-pestré, jichž perí více méně promícháno jest pírky bílými, často pravidelně, krásně rozdělenými. 2. Čistě bílé; vzácná tato odrůda velmi pěkně se vyjímá: zvlášť u samců vynikají skvěle červené lysiny nad očima. 3. Bledé, jsou bělavé s mdlou kresbou a velice vzácné.

Původní vlast bažanta jest Asie od Černého a Kaspického moře až po hranice Číny, jižně až po Tangut a Persii, na sever tak daleko, jak daleko v zimě netuhne a voda nezamrzá. Jest hojný v Mongolsku, v jižním Kirgizsku, na jezeře Aralském, zvláště na úpatí Kavkazu na zalesněných březích řek, zvlášť na řece Fasis, dle níž bažant jest pojmenován. Do Řecka byl záhy zaveden a sice dle pověsti Argonauty, kteří na své dobrodružné výpravě do Kolchidy (dnešní Mingrelie) na Kavkazu, hledající „zlaté rouno“, přivezli též tohoto ptáka s sebou. Odtud dostal se do Italie k Římanům a odtud poznenáhla rozšířil se po celé pevnině evropské a některých ostrovech, kdež zdomácněl; v drsných krajinách drží se pod ochranou člověka ve zvláštních bažantnicích, a sice buď na divoko, kde bažanti sami se odchovávají, dostávající jen v zimě pokrm a ochranu před škodnou a pytláky. Aneb se chovají na krotko zvláštním výchovem domácím. V Čechách jest nyní as 200 bažantnic s kmenným stavem skoro 25000 bažantů.

Bažant jest pták lesní, miluje mírné lesy listnaté, jsou-li smíšené s jehličnatým stromovým, travnaté palouky, hustý podrost s keři bobule nesoucemi, tekoucí vodou, a jsou-li na blízku úrodná pole a louky, kamž chodí se napást. Zdržuje se při zemi, kdež v houští a trávě co nejtíšeji se plíží a potravu svou vyhledává: zvlášť vyhledává trnitou kručinku (*Genista spinosa* L.), pod níž jest bezpeč. Zřídka vzlétne za dne na strom, pravidelně však na silných větvích jeho přenocuje. Kde není stromů, na př. v křovinatých pustinách, tam přenocují buď na některém keři neb ušlapaném travisku. Na podzim, když padá listí, jeví pnd toulati se, ač není ptákem přelétavým.

V době páření, ku konci března, shromažďuje kohout své slepice okolo sebe,

počtem šest až devět, svolává je zvláštním tokáním (kodercáním). V době té jest velmi svárlivým a bojuje se svými soupeři tak prudce, že zápasiště bývá krví a peřím pokryto. Bažanti počínají si při tom podobně jako kohouti bojovní. Doba tokání trvá po celý duben a květen; v tu dobu zvláště z rána slyšeti kodercání kohoutů. O líhnutí kohouti se nestarají. Slepice bažantí vyhledá si pro hnízdo klidné místočko, mnohdy velmi skryté v hustém houští, neb volnější pod nízkým křovím, mezi rostlinným houštím, v trávě, jeteli, v obilí neb na polích, pokrytých hustě rostlinstvem, udělá malou prohlubeň do země a hnízdo ze stébel, větviček, mechu a listí. Hnízdo jest vždy dobře skryto a obsahuje 8—15 vajec, jež nedosahují ani velikosti slepičích. U krotkých slepic bažantích možno stupňovati počet až na 25, když se vždy až na jedno neb dvě odebírají. Slepice klade vždy den neb dva dny po sobě, pak den vynechá, načež pokračuje v přestávkách 38 až 48 hodin. Vejce tato měří 48×37 mm.; jsou poněkud krátká, zřídka poněkud protáhlá, barva jejich jest šedě olivová, světlejší neb tmavší, více do hněda než do zelena. se silným leskem. Skořápka jest mírně silná, jemnozrná s porami sotva viditelnými. Jich sytě šedozelená barva základní je vyznačuje před jinými druhy. Vejce bažantů nákrčníkových liší se barvou více popelavě šedou, někdy špinavě mramorovanou. Jsou-li vejce malými tmavými tečkami posetá. jest to důkazem, že tu vyskytá se cizopasný hmyz, usazující výkaly své na skořápku. Slepici pomáhá pak zasypání perským práškem a opatrné natírání petrolejem. — Vejce hledají se hlavně v květnu. — Doba líhnutí jest o něco delší nežli u slepic domácích, totiž 25 dní, a jeden den sedí matka ještě na mláďatech právě vylíhlých. Tato jsou velmi jemná a nedůtklivá proti vlhku; proto bere je matka ještě po delší dobu v noci pod křídla, aby je udržela v teple. První pokrm mláďat jest drobný hmyz a zvlášť kukly mravenčí; stará vede je proto k mraveništi a vyhrabuje jim kukly, jež tato dychtivě hltají. Jsou-li sotva týden stará, pučí jim letky a péra rýdovací, a dosáhla-li velikosti křepelky, jsou již peřím pokryta a mohou i na krátko přeletěti. Záhy litají s matkou večer na větve stromu a nocleh tento jest pro ně bezpečnější nežli při zemi. Překvapíme-li je v jich tichém kutění, dá jim matka tichou výstrahu, mláďata se okamžitě skryjí, plocho se k zemi přitlačujíce, a drží se v největší tichosti, až nebezpečí mine. Houfek zůstává pohromadě až do pozdního leta.

Bažantí kohout jest zvlášť z jara zjevem statným, kde vztyčuje ušní pera, prsa zvedá a ocas před poškozením chrání a vážně si vykračuje. Celkem jsou však kohouti divocí, nerozvážní a při tom bojácní; již při náhlém nebezpečí pozbývají vší rozvahy a jinak pomoci si nedovedou, nežli že na plocho na zem se přitlačí a hlavu skryjí. Jde-li však obyčejně za potravou, plíží se skrčen jako samice; péra ušní vztyčuje jen, větří-li cos podezřelého; jinak drží je hladce u hlavy, takže mnohý myslivec jich ani nezná. V klidné chůzi nese ocas vodorovně; svisle, sedí-li na stromě. Běhají nad míru rychle, cesty své konají hlavně pěšky, a během hledí se též zachrániti; vzlétnou jen, když nastává největší nutnost, a pak nikdy vysoko a daleko, nýbrž zapadají opět k zemi, kde

skrytě opět utikati mohou. Let jejich jest hlučný, zdánlivě těžkopádný a vrčivý; jsou-li však již v tahu, letí dost rychle, zapadají obyčejně bez úderu křídel, jako koroptve.

Bažant obecný ozývá se jako „kok“, neb „kuk“, slepice výše „kak“ a „kok“.

Když kohout večer na strom ku spánku usedá, volá hlučným hlasem své „kukukuku kuk“, jako na řehtačku. a daleko slyšitelný hlas tento prozrazuje jej mnohdy naslouchajícímu pytláku. Slepice ozve se vylétajíc na strom jen syčivým zvukem, jež není daleko slyšeti. Mláďata pipají, v rozčilení ozývají se vrčivým „grrrr“, jemuž následuje písklavý zvuk „ryk“.

V době páření jest kohout rozčilen a bojovný, vyzývavě a hrdě přichází na otevřená místa, tluče křídly, klouže se v podivné poloze ku předu, drží ocas poněkud vztyčený, vypíná prsa a hází krkem nazad: na to vyrazí pronikavý chraplavý zvuk, jednoslabičné kokrhání. Tímto koderečáním láká na jaře slepice k pojímání: na zajatého počítají se 2—3, v divokosti 6—7 slepic na jednoho kohouta.

Koři-li se jedné ze slepic, rozevře křídla, vztáhne krk a laškuje kol ní s údy neohybnými, načež se páří. Pak opět zakodrečá a jde dále. Zálety odbývají se obyčejně v hodinách ranních, zřídka večer. — S jinými slepicemi bažantovými, i s druhy přibuznými páří se bažant snadno. čímž povstávají mšenci, již někdy i dále se rozmnožují.

Zvlášť pěkní mšenci pocházejí od bažanta pestrého, *Phasianus versicolor* (Veitl 1816), kteří však konečně přede opět mizejí. — V úzkém prostoru nesmí se dva kohouti bažantí držeti: bojují na život a na smrt a oškubou si své krásné peří. Spíše lze tři kohouty mít pohromadě, neb jeden přerušuje pak boje, jako soudce míru. Slepice mezi sebou se snášejí. — Mladí kohouti eviči se v kokrhání po vždy, ne jen v čas páření. — Pro zkrocení mají bažanti málo náklonnosti a jest těžko přivykati je domácímu způsobu života. — Jsouf místo usedlých občanů — stále znepokojovanými zajatci, jevícími neustálý pud uniknouti, nikoli setrvati jako kury domácí.

Potrava řídí se dle ročního času a skládá se ze zrní obilných, semen, zvlášť žaludů, bukvic, šípků, trnek, lesních bobulí, ovoce, hmyzu, mravenčích kukel, žížal, ponrav, malých plžů a bylinek. Jeřabiny a hložiny žerou se zálibou, též hobule kustovnice (*Lycium*).

Nelze vypočítati všechna semena, co jich bažanti žerou: buďtež jen uvedeny židovské brambory či topinambur (slunečnice hliznatá, *Helianthus tuberosus*), které smíšené s pohankou tvoří v zimě jejich nejmilejší a nejzdravější potravu v bažantnicích. — Na dvoře snadno se udržují jako kury: jen vyžadují stále výživnou potravu. Krmí se pšenicí, ječmenem, konopím, hrachem, rosou, sešrotovanými žaludy, bukvicemi, lesními jahodami, čemuž přidá se zeleniny, hřebíčku, salátu, kapusty, mrkve a vařených bramborů. Kde jest příležitost sbírat

chrousty a jiný hmyz. předkládají se i tito; lahůdkou jsou jim vždy kukly mravenčí a kousky masa.

Slepice bažantí nemají se vždy k líhnutí, proto nechávají se vejce raději jiným kurám vysedět. Malé slepici dává se 6 vajec, selské slepici 10, slepici bažantí 10 vajec, krůtě 20 vajec k vylihnutí. Těžkých slepic, na př. kočinek, malajek a pod. nepoužívá se, jelikož prudkým a nemotorným hrabáním mladé bažantky nebezpečně poraňují.

Ale při krůtě nelze vždy výchovu něžných bažantků hrubým nohám jich svěriti, neb jakmile šlápne na některé mládě, je po něm.

Doba líhnutí trvá 25 dní. — Když vejce 8 dní se líhlo, drží se proti světlu; temná s průsvitajícími žilkami jsou dobrá, světlá nikoli: ta se vymytí. Je-li mnoho zkažených, seberou se vejce dobrá, na nichž více kvočen sedělo, a dají se pod jednu; tím získají se nové kvočny. — Důležitý úkol pro řádné líhnutí bažantů jest. opatřiti si do rezervy kvočny, aby pro všechny případy vejce opuštěná mohla se znova podložit a mláďata vyvésti. Též stroje k líhnutí dobře poslouží. — Máme-li více druhů bažantů, jichž vejce pod jednu kvočnu se dávají, podloží se první den vejce bažanta stříbrného, jež vyžadují 26 dní, druhý den bažanta obecného (25 dní) a třetí den bažanta zlatého (vyžaduje 23 dní). Vykloznou pak všichni současně, a mohou spolu býti vychováni.*)

Stane-li se, že pro příliš tvrdou skořápku mláďatům třeba napomáhati v proražení skořápky, nechť stane se vždy tak na tupém konci: mají-li vzduch, počkáme, pomohou-li si pak sama. Nemohou-li, pak oloupeme opatrně zralé oschlé mládě, pokračující od levé k pravé straně. — Když byla všechna mláďata řádně oschla, dají se i s matkou do prostranné posady, kdež jsou dvířka k zašoupnutí, jedna mřížkovaná, druhá před tím bez otvoru. Mřížky jsou tak daleko od sebe, aby mláďata mohla ven a zpět, matka ale jen hlavu prostrčiti, aby dosáhla korýtko se zobem a vodu.

První den nežerou mladí leda málo neb ničeho: teplo mateřské jest první jejich potřeba: druhý den jsou však hladovy a hledají krmivo. Nechce-li slepice žráti krmivo umělé, odstavi se toto a hodi se jí ječmen a pšenice. Dvířka bez otvoru zastrkují se na noc pro větší bezpečnost. Do posady dá se seno, aby zde mláďata seděla v teple, a častěji se vymění, je-li pošpiněno.

Umělé krmivo pro mladé bažantky jest rozstrouhané srdce (skopové, telecí, hovězí), rozstrouhané vajíčko na tvrdo a rozstrouhaná tvrdá houska. Možno-li

*) Někdy zanášejí slepice bažantí vejce do cizích hnízd, zvláště koroptvích. R. 1885 nalezl jistý lesník hnízdo se 16 vejci koroptvemi a třemi bažantími. — Jiná slepice bažantí seděla na 9 vlastních a 11 koroptvích vejcích, jež dodatečně vyseděla kvočna a z nichž vyklubaly se 4 bažantkove a 6 koroptviček. — Jindy bažantí slepice vodila v poli 10 polovyrostlých koroptviček. Bezpochyby vylihla se vajíčka koroptví dříve (po 21 dnech) a matka pro nepokojné koroptvičky opustila vlastní vejce.

jim dáti též ještě mravenčí kukly a moučné červy, prospívají výborně a rostou rychle.

Po čtyrech dnech přidá se považené proso a krupice. Velmi ráda žerou mláďata do mléka namočenou tvrdou housku s krupicí smíšenou; lahůdka tato může se jim již třetího dne podávati.

Jemně rozkrájený hřebříček a salát, květy šeríku a černého bezu podávají se od prvního dne stále. V předešlém století přidávalo se petržele, od čehož se nyní upouští. Přednost má přede vším hřebříček (*Achillea millefolium*). Písek říční, jenž napomáhá trávení, sype se hojně kolem. Po 14 dnech nemáí se více proso, dává se též pohanka, mák, semenec a naposled pšenice a ječmen, nabobtnané: teprve když mláďata dobře jsou opeřená, nemáí se více zrní. Výživné látky, maso, tvaroh, proso, houska, kukly mravenčí, mají zůstatí hlavní potravou, až když vypelichala; čím déle, tím lépe, neboť na svobodě mají bohatý výběr živného hmyzu, kořených bobulí, semen a bylinek, takže nikdy jim člověk nenahradí, čeho sami ve volnosti nalezají.

Teprv po pelichání t. j. když puch vyměnili za první peří, tedy ve stáří 4 až 5 měsíců podá se jim potrava zrnitá. Larvy much, malé dešfovky, menší plži jsou pro mláďata bažantů velmi zdraví a se zálibou se požírají.

Lze doporučiti, aby mladí zvykali si na hvízdnutí neb jiné význačné zavolání, by přiběhli ke korytku; získáme si jich mravenčími kuklami a moučnými červy, že stanou se přitulnějšími; jinak jsou povahou plaší a nedružní. Mají-li volnost pobíhati, zdívoci opět velmi rychle.

Na venku, kde není příležitost získati čerstvého masa, zařídí se krmení malých bažantů takto: připraví se vaječný koláč; 3 vejce roztlukou a promíchají se a vlijí do vařícího mléka, as čtvrt litru, a za stálého míchání vaří se pak delší dobu. Pak se kaše odstaví od ohně, ale stále ještě míchá, až největší žár mine. Pak dá se vše do plátěného pytlíka a obtěžká a nechá vychladnouti; koláč nabude vzezření švýcarského syra. — Tento koláč jemně se pak rozseká, míchá s hřebíčkem, dle možností i s kuklami mravenčími a krmí se jím 16 až 20 dní, pak přidává se rozstrouhaná houska, tvaroh a zrní. Koláč třeba denně čerstvě dělati, aby nezksal; jsou-li mláďata několik neděl stará, může se lžíce mouky přidati, aby byl vydatnější. Vůbec možno pak již jen jednoduchý livanec dělati a tím se pokračuje, až zůstane při zrní.

Kdo může mláďata samotná s matkou umístiti v suché světlé komoře neb voliére, chráněné před škodnou, udrží je nejlépe beze ztráty; ponechávají se tam do stáří jednoho měsíce, a pak teprv nasadí se na určitém volném místě.

Kdo chce se zdarem pěstovati bažanty, bled zkrátka zachovati následující zásady: Co nejlepší výživné krmivo, jež nahrazuje silný zob lesní; suché teplé přístřeší matkou i dobře volenou místností; ochrana před škodnou všeho druhu. Půda bydlíště pokryje se čerstvým mechem a místnost dobře se provětrá, je-li to komora v domě. Okna mají býti zamřížovaná. Ve stáří 4 až 5 neděl dají se ven na vzduch, neboť delší pobyt v lokálu by jim škodil. Jsouť velice nedůtklivá

1. 2. Španělky. 3. 4. Minorky. 5. 6. Andaluzky. 7. 8. Langshanky.

proti moku a zimě. Po každém nastuzení mají průjem a jen pečlivým ošetřováním dají se zachrániti. Mláďata načepejřená a mdle se plížící třeba od zdravých oddělit, do teplého hnízda posaditi, vlněnými hadříky obložit a několi-krát denně krmiti strouhaným srdcem, kuklami, máčeným prosem, hřebříčkem a čerstvou vodou, až se opět zotaví. — Když mláďata sesílila, není pak více třeba s nimi tolik okolků; chovají se jako kuřata. Chceme-li je nechat běhati společně s drůbeží na dvoře, přistříhnou se letky v křídlech. Takto vychovaní bažanti odloží mnoho ze své divokosti, jeví však vždy ještě povahu neklidnou a podezřívavou. V zimě třeba je chrániti před silnými mrazy. Popeli se rádi v písku a prachu na místech hodně sluncem vyhřátých, a proto má se jim opatřiti hromada písku prkny ohrazená a strážkou opatřená; zbavují se zde cizopasníků.

V bažantnicích, kde bažantnictví provozuje se na krotko, vyhledávají vejce lidé zvlášť k tomu ustanovení a vycvičení; nikoli ale pomocí psů, neboť ti kury příliš poplaší. Jedno vejce nechá se vždy v hnízdě, aby slepice tam dále kladla; pak se vždy zas odebirají a podkládají se raději slepici než krůtě; další chov byl vylíčen. — Při chovu polo na divoko přenechá se líhnutí samici úplně; jen o ochranu před nepřáteli třeba se postarati. V zimě bažanti se krmit a zvykají se proto, aby denně v jistou dobu dostavili se k boudě do jisté výše otevřené; čini tak velmi rádi, neboť očekávají obyčejně již svého krmitele, nečekejíce ani na zahvizdnutí. —

Bažantnice jest lesík ležící v úrodné rovině, který nesmí postrádati též vody, a ohrazen jest hustým plotem. Zde nalezá se stavení pro bažantníky, boudy ke krmení, volná místa ke krmení a budky; bažanti jsou sice volní, ale stále pod dozorem. Péče vede se někdy tak daleko, že na podzim se schytají, v zimě se do zvláštních kůlen uzavrou a na jaře opět na svobodu propouštějí. — Toto zařízení jest však nákladné a hodí se jen pro zámožné privátníky. — Jako kuriosum budiž zmíněno zvláštní vykuřování bažantů: kouř druhdy způsobený různými přísadami měl bažanty udržeti pohromadě v revíru, cizí přilákati a nepřátely jejich zapuzovati. Kouř vznikal spalováním ovesné slámy, na niž se sypal kafr, anýz, feníkl, pryskyřice jedlová, kmín a divoká rozmarina. Pověra zde hrála též úlohu, neboť věci tyto spalovati se musily o osm hodině, bez křiku, při úplňku. — Dnes ovšem nevěří ani nejstarší bažantník v nějaký užitek tohoto otravování vzduchu.

Bažant snadno se chytá. Pro svou vzácnost jest však předmětem vysoké honby. Střílí se broky, když pes křepelák jej vyplašil z vysoké trávy neb zeli a on těžce vzlétne, k čemuž ovšem jest třeba dobrého střelce.

Méně po myslivecku jest večeř vyčítati, kam bažanti na strom vylétají; ozývají se kohouti před tím známým svým hlučným kodrcáním, kdežto slepice jen tiše zapípají. Samce možno poznati i dle značné velikosti a přímého držení těla i po tmě; mívá se naň raději níže, aby se nepřestřelil.

Slepice vždy se šetří. S dobře vycvičeným ohařem možno též les dobře ohledati; narazí-li na bažanta, vzlétne tento těžce a může býti sestřelen. — Stojí-li to za práci, mohou honci lesem střelcům bažanty nadháněti. — Na místech, kam vycházejí do polí a sadů na pastvu, možno též postaviti se na číhanou. — U bud, kde se krmívají, chytají se do sítí, tenátek, pytlů a pod. Bažantí zvěřina cení se výše mnohých jiných kur, ač chuť zde rozhoduje. Váha bažanta obnáší as 1½ kg.

Bažant má mnoho nepřátel, neboť chutné maso láká nejen člověka; jistá obmezenost duševní a neohrabanost tělesná jsou mu při tom na závalu. Předem liška slídí po vejcích, mladých i starých bažantech; na tyto číhá jako pes honící, vyhledá místo, kde bažant se skrývá, neboť tento na neštěstí má i silný výpar, a uchopí jej bezpečným skokem. Též kočky, kuny, tchoři, hranostajové, lasičky, ježkové a potkani pasou po starých neb ničí jejich plémě. Mezi dravými ptáky jest jestřáb nejhorší jich škůdce; kterého si vezme na mušku, jest nevyhnutelně ztracen. Jen když bažant tiše se přikrčí, neb zaleze do nejhustšího hloží, kam jestřáb sledovati ho nemůže, unikne jeho drápům. Podobně pronásleduje ho sokol, pochop, pilích a moták, káně, krahujec, kteří všichni číhají na staré i mladé. Vrány, havrani, straky i sojky kradou mnohdy mláďata neb vejce. — Nepříznivá pohoda, prudké lijáky, povodně, přívaly, kroupy, dlouho trvající chladné deštivé počasí a silné mrazy hubí je někdy zle. —

Z toho patrně, že bez péče člověka bažanti u nás dávno byli by vyhubeni. — Na dravce a havrany zřídí se výrovka s výřem, aby se spíše ptáci tito odstříleli mohli. —

(Nemoci bažantů viz dole.) — Stáří dosahují bažanti 15 let.

Bažant zlatý. (*Phasianus pictus* L.)

Ozdobný pták tento rozeznává se menší velikostí a vyznačuje se chvostnatým žlutým chocholem na hlavě a odstálým límcem z per oranžových, temně aksamitově černě vroubených; na hřbetě pak peří zlatozelené, černě vroubené, nad ocasem světle žluté; tváře, brada, krk jsou běložluté; křídla červenohnědá, svrchní krycí péra jsou prodloužená, úzká, tmavočervená, péra rýdovací hnědá černě mramorovaná, zobák světle žlutý, noha nahnědlá; samička nemá chocholu ni límce; délka 85 cm., křídla 21, ocasu 60 cm.

Pro límce nazván bažant tento od Waglera též zvláštním rodovým jménem *Thaumalea* r. 1827, a k němu poji se též ještě krásnější bažant diamantový *Thaumalea Amherstiae*, *Leadbeater*, jenž ke cti lady Amherstové též bažantem Amherstovým byl nazván.

Bažant zlatý má na běháku prostředně dlouhou ostruhu. Mláďata opeřená mají barvu červenohnědou, dolní části jsou žlutavé, zobáček žlutavý, opatřený na špičce malým tvrdým zrnem, které slouží k proražení skořápky, a dalším vzrůstem do rohovky přechází. Duhovka jest tmavohnědá, nohy barvy masové.

Mladí kohouti bažanta zlatého dostávají nádherné své roucho teprv druhého roku, poznávají se však prvních 6 neděl již zřetelně po žlutobílých řasách na očích; po prvním pelichání podzimním mají zřetelný nádech červenavý. Mladé slepičky podobají se hned prvního léta neúhledně zbarvené matce své. Zvláštní plemeno temné bažanta zlatého, *Phasianus p. obscurus*, Sehl. 1865, viděti jest v novější době v zoologických oborech; rozeznává se kratším ocasem a temnějším perím ve všech částech.

Vlast bažanta zlatého jest východní Indie a Čína, východní Mongolsko až po Amur. Obývá podobné lesíky jako bažant obecný. U Číňanů zve se *kinki* (pták zlatých květů). Není nedůtklivější než bažant obecný, vydržel by zimu, nemůže se však v bažantnicích držeti, poněvadž se před dravou zvěří tím méně může uchrániti, nežli obecný, a pro své brilliantní zbarvení tím spíše se prozrazuje. U nás bývá zdomácněn a drží se buď v uzavřených dvorech neb velikých volierách.

V čas páření, které počíná v dubnu, jsou samci svárlivi a chovají se v bojích jako kohouti. V tu dobu ozývá se též syčivý, vábivý hlas jejich. I mladý kohout toká živě, když i není úplně vybarven, a může i k plemenění býti použit. Chce-li kohout vyjádřiti své city lásky, ozve se tři- až čtyřikrát krátkým, úsečným zvukem, jenž podobá se poněkud broušení pily a žádným jiným hlasem ptačím zaměnit se nedá. V květnu počnou obyčejně slepice nésti, a sice 10, 15 až 20 vajec, jež v 23 dnech se vylíhnou; jsou pak starostlivými matkami. — Vejce jsou poměrně menší, as 4·4 cm. dlouhá a 3·5 cm. široká. Skořápka jest mírně silná, stejnoměrně hladká, v zrně a porech podobá se druhům příbuzným. Základní barva jest žlutavá, obyčejně do zelenava, zřídka do hněda přecházející. Jsou vždy menší než u bažanta stříbrného a nikdy tak zelenavá jako vejce bažanta obecného. — Bažanti zlatí křížují se též se slepicemi bažanta obecného; míšenci mají znaky obou, nejsou však zvláště zajímaví, protože čisté druhy jsou krásnější.

Mladí zlatí bažantkové dají se lehce vychovati jako kury domácí, jsou i méně nedůtkliví nežli bažantkové; jsou též čilejší a přítulnější nežli tito. — Zásadou buď při výchově jejich: dobré krmivo, suché teplo, ochrana před škodnou a k výchově dle možnosti slepici bažantí zlatou. Nedá-li se to provésti, vezmeme slepici zakrslou neb selskou, jinak všechny větší kvočny svou nemotorností jemným mláďatům snadno uškodí. Kvočna zakrslá vyvede sedm, selská 11, slepice zlatého bažanta 9 vajec. Péči o ně třeba v čas pelichání zdvojnásobiti, neboť jsou v ten čas velmi citliví.

Má se za to, že stkvělý tento pták jest *fénixem* starých. Způsobem života, chováním a potravou souhlasí s bažantem obecným, jest toliko méně divoký, zkrotne též, vidí-li od prvního mládí stále člověka kolem sebe, jenž při krmení mu slovy lichotí, neb aspoň ho neuráží. Dávají se mu též kukly, mravenčí, červi mouční, plži a bobule lesní, jež velice miluje.

Maso jest jemnější chuti nežli bažanta obecného. Peříček z hlavy a tubého límce používají v Anglii rádi rybáři s udicí ku zhotovování umělých much. — Dosahují stáří až 12 let.

Bažant stříbrný (*Phasianus nycthemerus* L.).

I tento krásný bažant liší se od obecného leskle černou chocholkou z per roztřepených, ocasem klinovitým ze 16 per střechovitě se kryjících; svrchní strana jest bílá, s jemnými, černými klikatými příčnými vlnkami; spodní strana jest černá, líce lysé nachově červené, zobák modravě bílý, noha červená. Délka samce 110 cm. Samice jest v barvě mnohem jednodušší. Červen na lících jest menší a bledší; menší chocholka jest černohnědá, krk, prsa a svrchní tělo jest žlutohnědé; břišní strana jest špinavě bílá a hnědá, na přič černavě skvrnitá a páskovaná.

Ze tří druhů zde popsanych jest samice stříbrná největší a pozná se dle žlutohnědého jednobarevného svrchního těla a po červených nohách. 2. Samice bažanta obecného pozná se po černě skvrnitěm svrchním těle a světle hnědošedých nohách. 3. Samice bažanta zlatého jest nejmenší a má nohy voskově žluté.

Bažant stříbrný, zvláště zdobný ostrým omezením barev, pochází z jiho-východní Asie, rozšiřuje se až do severní Číny po Čekiang, kdež drží se zhusta krotkým a podobně v Japanu. Divoce žije jen ještě v málokterých krajinách. U nás chová se v ohradě i ve dvoře. Pokusy chovati jej divoce v lesích podařily se sice, vyžaduje však ještě více a dražší péče nežli bažant obecný, jehož ostatně ve své blízkosti nestrpí.

Koncem dubna počne se pářiti. Každý kohout dostává pak na lysinách okolo očí hřeben i podbradky jako kohout domácí a černomodrou chocholku vztyčuje hrdě do výše. Na jaře mezi pářením ozývá se táhlým zvučným hvízdáním; mimo to kodrcá temným „radara dukdukduk“. Ač jest v tu dobu velice rozčilen, není vůči samici tak láskyplný jako jiné kury divoké. Bažant stříbrný jest ostatně statečný a svárlivý pták, rve se stále se svými i jinými, jímž převahu svou chce dát cítiti; bojuje i s kohoutem domácím a v lese, má-li volný rozběh, zapudí každý jiný druh kurovité. — Ku člověku chová se drzeji a krotčeji nežli jiní bažanti.

Samice klade v červnu a červenci 8—14, zřídka i více vajec, a vysedí je v 26 dnech. Délka jich jest 5·2 cm, šířka 3·8 cm. Na spodině jsou tato tupá, do výše zašpičatělá; skoťápka jest dosti tlustá, jemné póry nejsou hluboké a mnohdy i vápnem vyplněné. Základní barva jejich jest žlutavá, do zelena a hněda zahrávající. Tak zelená jako u bažanta obecného nejsou nikdy. Od vajec bažanta zlatého liší se značnou velikostí a jinou základní barvou; od jiných slepičích povahou pór.

Krmení starých a výchova mládat děje se jako u bažanta obecného, jenže se slepici tohoto druhu odjmají vejce hned, jak je položí, an má mnohdy ne-

způsob, vejce sežírati. Kuřátka jsou velmi nedůtkliva a vyžadují pečlivého ošetřování; povyrostoou-li však, jsou pak otužilejší. Krásy své nabudou kohouti teprv v druhém roce. Bažanti stříbrní a zlatí nekřížují se spolu, leda že bažant stříbrný skáče na slepici bažanta obecného, spolu-li vyrostli. Stáří dosahuje 15—20 let.

Kdož milovníkem jest skvostných těchto ptáků, obrátí se nejlépe na obchody ve zvířatech, jako jest Charles Jmrach v Londýně, aneb Hagenbeck v Hamburce, vyžádá si cenník a návod ke krmení. — Nádherné příbuzné druhy jako jsou: Bažant diamantový, Phasianus Armherstiae, Leadbeater 1831; bažant lesklý, Phasianus impeyanus, Lath 1790; bažant královský, Phasianus Revesii, Gray 1840, — nebudou zde blíže popisovány. Pěstování jich na dvoře souhlasí s tím, co uvedeno o ostatních bažantech. Teplo vyžadují všichni, kdo nemůže toto jim opatřiti, lépe když drahocenné ptáky tyto si nedrží. Uvedeme ještě nemoce, jimiž nedůtkliví tyto ptáci, buď v kleci neb ve dvoře chováni, podléhají, jakož i léčivé prostředky.

Nemoci bažantů.

1. Tippec jest smrkavka slepičí, katarh. Vecpe se několikrát proříznutý stroužek česneku a na něm 4 podlouhlé kousky másla neb špeku na půl prstu dlouhé. Je-li nemoc prudká, dvakrát denně. Zob buď tvrdá houska v mléce máčená a jemně rozkrájené maso. Jen netrapme zvíře nesmyslným „sejmutím tipce“, bolestným stahováním kůže jazykové, neb vytlačováním žlázy tukové řitní, což nemá s nemocí nejmenší souvislosti.

2. Mezi pelicháním dobře třeba krmiti a uvelebiti bažanty v teplém, suchém bezvětrí. Kde těchto podmínek se nezachovává, vážne pelichání, ptáci nežerou a zajdou. Průjem způsobíme 30 gr. špeku neb másla: též mexický kořen Jalapy má týž účinek. Kořen pochází ze svačkovité Ipomaea jalapa, dává se as $\frac{1}{2}$ gr. do pilulky chlebové. Když chuť k jídlu se vrátí, podejme ječmen, polo vařenou rýži, proso, kukly mravenčí, maso, bobule.

3. Napuchlá místa na hlavě, v průdušnici, neb na krku vyskytují se následkem špatného krmení neb nastuzení. Nemoc tato způsobená bacilly, spojená jest vyměšováním hlenu. jenž usazuje se v koutkách očních, v ústech, nosních dírkách. Boule hnisající na hlavě jsou vyšší stupeň nemoci, při které i na nohách a prstech jeví se napuchliny. Lepší-li se nemoc, ztrácejí se tyto. Vezme se houba a šetrně umyje se hnis z očí, nosních dírek, z huby, a počínejme si tak, jak udáno v čísle 1. a při nemocech slepic.

4. Průjem. Vecpáním špeku a podobných látek opatříme nemocným útrobám úlevy a vypudíme látky ostré; zahrátí žaludku děje se as šesti bílymi zrny pepře a posílnění potravou, kde maso zvlášť sílí.

5. Zlomeniny opatřují se tak, jak udáno u slepic.

6. Ve všech případech, kde chorý pták nežere, jest nutno jej epáti, by udržel se na živu. Látky, jimiž se epe, jsou: libové maso, srdce, kukly mra-

venčí, tvaroh, stará houska v mléce máčená, trochu slaniny a rozkrájeného břechu (Achillea nobilis). V době, kde dostanou se bobule zralé, ať brusiny, borůvky, maliny, ostružiny, jahody, angrešt, rybíz, bezinky neb i zrnka vinná, vše jest dobré. Kofenné, občerstvující, pozdravující bobule lesní přijímají i choří bažanti dobrovolně, a dostačí-li, netřeba nuceně je krmiti, a pozdravují se pak mnohem snáze. Čerstvá voda nesmí nikdy chyběti a kape se zvířeti buď houbičkou neb láhvičkou do zobáku.

7. Při úbytích počínáme si jako v čísle 6.

8. Někdy trápí ptáky touha po svobodě a pud pohlavní, jevíci se ustavičným neklidným pobíháním. Buď opatříme kohoutovi několik slepic jeho druhu, není-li takovýchto, slepice domácí. Bažant zlatý a obecný snášejí se pospolu, páří se a splozují míšenec; rváci jsou však bažanti stříbrní; těmto vypomáhá se světle hnědými veselými slepicemi. Všem bažantům třeba opatřiti volnou proháňku, neboť nemilují domácnost člověka.

9. Čmelíky a roztoče zaháníme perským práškem. Chlívky mají se desinfekovati, jak udáno výše u slepic.

Nutně zříditi jest třeba bažantům prachovou lázeň ze suchého rozmělněného dřvu. Na čtyřech kúlech 1 $\frac{1}{4}$ m. vysokých udělá se přístřeší, dole zabetniti se prkny, mezi něž dá se písek, popel, hlína, kdež způsobem přirozeným popelice se zbavují se cizopasníků. Voliéry čmelíky nakažené potírají se častěji petrolejem, až jsou úplně čisté.

Páv, Pavo, *Linné* 1735.

Pávi zdobení jsou peřím velice nádherným: zvláště pak neobyčejné prodloužená „pavími oky“ zdobená péra ocasní významávají páva přede všemi jinými ptáky. Dlouhá péra nejsou vlastní péra ocasní, nýbrž péra krycí v ocase. Vlastní ocasní péra jsou jen mírné délky a slouží k tomu, aby prodloužená péra zdobná do výše udržela a v kruhovitém vějíři je podporovala. Nárt má v předu dvě řady štítků, v zadu jest jemně a po stranách ještě jemněji sífkovaný; čtvrtá a sedmá letka jsou nejdelší; na hlavě jest vzpřímená chocholka as 20 na ostnech sedícími pestře zbarvenými pírkami korunními; na 18 do vnitř zakřivených pérech ocasních spočívá oněch (as 40) velmi prodloužených krycích per ocasních; dvě prostřední a nejdelší péra ocasní mají 120—130 cm. délky, péra postranní jsou vždy kratší. Péra tato obnovují se každoročně při pelichání; korunka se neobnovuje. — Péra ocasní pomocí silných svalů mohou rozevřít se v kolo, takže podivuhodný pták jako v nějaké besídce hrdě se vypíná.

Páv obecný, *Pavo cristatus*, Linné 1758.

(*Phasianus Pavo*, Brisson 1760. — Ptak Junonin.)

Páv je silného složení těla: na malé hlavě korunka tenkobrkých, na konci rozvětvených per; krk dosti dlouhý. Délka od špičky zobáku na konec ocasu, to jest na konec nejdelších kostrčných per 1 m. 65 cm., od čehož 1 m. odpadá na dlouhá péra pávi; vlastní ocas jest jen 50·5 cm., zobák 2·8, nárt 6·2 cm. zdělí.

Chocholka na hlavě skládá se ze 24 pírek s nahými brky, jež nesou trojhranné zlatozelené špičky; jsou 7 cm. zdělí. Druhdy nalezá se až 30 per, zvlášť u samic. Chocholku nese pták buď vzpřímenou neb položenou. U kohouta jest hlava, krk a prsa pokryta peřím krásně modrým, pohrávajícím leskem do fialova a zlatozelená, jako drahokamy. Po stranách volete běží přes oči bílý pruh, pod nímž lysá černá skvrna jest patrna; hřbet a kostrč jsou zlatozelené, purpurově lesklé; péra kryjí se zde střechovitě. Spodní část prsou, stran, břicha a řiti jsou černé s leskem zeleným, péra ramen a menší krycí křídel jsou rzivě hnědá s černými příčkami a zlatozeleným třpytem; 18pérový ocas jest šedohnědý a jeho spodní péra krycí černošedá, pruhovitá. Hlavní ozdoba ptáka jsou ovšem krycí péra ocasní, jež vějířovitě v kolo rozkládá. Péra tato leží jako tašky na střechě vrstevnatě; péra poslední vrstvy jsou nejdelší, obě prostřední až 1¼ m. U všech jest osten bílý a po stranách opatřen dlouhým pápeřím měkkým, černézeleným, purpurovým a zlatolesklým, na koncích praporu nalezají se krásná ona „pávi“ oka; střed každého jest ledvinovitá skvrna velikosti bobu tmavomodré barvy s fialovým třpytem; skvrnu obkličují tři obruby, nejbližší modrozelená, zlatolesklá a vnější zelenavě zlatobarvá, některá péra postranní jsou bez ok. Položí-li páv péra ocasní, tvoří hustý chvost, pod nímž ocas jest skryt.

Zobák jest šedobílý, duhovka žlutá, silné nohy šedohnědé, opatřené ostruhou 18 mm dlouhou.

Pávice snadno se rozezná, jest menší. chochol jest kratší, péra ocasní krycí mnohem menší než u páva; peří chybí vůbec krásná lesklá ozdoba per. Krk i prsa jsou modrozelená, tělo hnědě šedobarvé; zobák a nohy jsou šedé. Staré pávice, které více nenesou, dostávají peří samce, vyjma krásný ocas.

Bílý páv jest odrůda páva obecného. Jest úplně bílý, na pérech ocasních viděti však zřetelně kruhy ok v různých odstínech. Dá se těžce vychovati, rozmnožuje se však v bílé své barvě. Jsou též strakatí pávi, kteří mají čenu, jsou-li skvrny krásně rozdělené; docílí se křížením bílých a obecných, ač někdy i od čistě bílých neb barevných pocházejí.

Blízké druhy jsou ještě:

Páv javanský, *Pavo muticus*, L. 1766. — *P. javanicus*, Horsfield. — *P. Aldrovandi*, Wils 1810. — *P. japonicus*. — *P. spicifer*, Viell 1825. Páv tento v Anglii zdomácnělý jest štíhlejší a na vyšších nohách a vyznačuje se ihned značně delší korunkou per na hlavě, jichž ostny jsou zpeřené a klasovitě utvo-

řené. Počet jich obnáší jen 10 neb 12. Péra na krku nejsou rozčísnutá, nýbrž šupinovitě utvořená jako na hřbetě. Svrchní tělo a šije jsou smaragdově zeleny; péra spodního krku modrozelená, zlatě vroubená; prsní péra kovově zelená s leskem zlatým; na břiše hnědošedá. Letky kožité barvy, vně černě mramorované; dlouhá péra ocasní podobná jako u páva obecného, ale ještě nádhernější. — Samice podobá se sameci, postrádá však dlouhých per ocasních. Oko jest šedo-hnědé; lysé pole oční je modrošedé; tváře okrově žluté, zobák černý, noha šedá. Vlast pávů je Java a Sumatra.

Páv černokřídlý, *Pavo gripennis*, Selater 1859, má leskle modrozelená krycí péra a intenzivně stkvělé zbarvení. Samička má světlešedé peří, jest světlejší než pávice obecná. Mláďata jsou úplně bílá a rozeznají se jen po hnědém zbarvení letek od bílého páva; teprv třetím rokem dostává samec krásný temný oděv. Chtěli z temné této odrůdy učiniti zvláštní druh; znamenitý badatel Ch. Darwin a prof. Newton označili pávy tyto jako nahodile vzniklou místní odrůdu, která není v barvě stálá, nýbrž opět zmizí, jak přišla.

Páv nemá žádné vole vlastní; v rozšířeném jicnu, kamž pokrín nejprve přijímá, poznány však blízko otvoru žaludečního žláznaté zauzliny, jež množství sliny vylučují. Žaludek zvenčí má mnoho pohyblivých vláken. — Kostrč a řiť jsou velmi veliké a silné, pro četné svaly, jež rozpínání ocasu podporují. Pelichání děje se v červenci, při němž v chocholu na hlavě jednotlivá péra se vytrácejí, že ani znáti to není. V době té vyhledávají klid na místech odlehlých. V době té jest třeba dobře je krmiti.

Páv žije divoce ve východní Indii a Ceylonu, kdež dosud vyskytá se v ohromných houfech a odtud do Anglie se přenáší. Plukovník Williams praví o tom: „Na blízku cest okřsku džanglového viděl jsem pávy v takovém množství, že byl jsem nemálo tím překvapen. Celé lesy třpytily se krásným jich peřím, což zvlášť při východu slunce stkvostně se nese. Mohu bez přehánění tvrditi, že na místě, kde skoro hodinu jsem stál, spatřil jsem neméně nežli 1200 až 1500 pávic všech velikostí.“ — Na Krymu vyskytují se pávi zdivočili. — Král Šalamoun první přivedl pávy do Syrie (kn. král. 1, 10. 22), později Alexander Veliký přivedl je do Řecka, odkud poznenáhla se rozšířili po Evropě.

Na jednoho páva čítají se 2—4 pávice; páření děje se v březnu, vejce nesou od konce dubna po začátek května, a sice klade pávice přes den. V džanglich své vlasti zhotovují si hnízdo v hustém hloží; u nás vyhrabe samice na odlehlém místě plochý důlek, obloží jej poněkud slamou a větvičkami a položí tam 5—6 vajec. Odnímají-li se pávici vejce, přivede to až na 15 kusů. Délka jejich obnáší 7·8 cm., šířka 5·3 cm. Skořápka jest dost silná a těžká, vyfouknutá váží ještě 5—6 g. Na spodině jsou poněkud zakulacena, do výše zašpičatělá. Vrstva smaltová dosti mocná. zřetelné póry nalezají se v zahnutých brázdách. Barva jest šedožlutá, buď jednobarevná neb s bledě hnědými skvrnami. Podobají se vejcem krůt, rozeznávají se však snadno tvarem a značnou tíží skořápky; jsou též větší a zašpičatělá. Doba líhnutí trvá jako u krocana 28 dní.

Jelikož jest pávice plachá a ostražitá, opouští snadno vejce byvši vyrušena, je-li nucena hnízdití na místech, kde nemá dostatečné jistoty. Nechybí jí láska ku plemeni jejímu, není-li vyrušována. Vodí mláďata velmi dlouho a brání je dobře. Máme-li pořádnou pávici, není příčiny, proč nepřenechatí ji lhnutí. Většina pěstitelů pávů dává přednost krůtě k vylíhnutí vajec, jichž podkládá se této 9—12. Zkušeni pěstitelé doporučují, by první lože svěřilo se krůtě, která mláďata v 28 dnech vyvede. Druhá 4—5 vajec, která pávice několik neděl po té snese, přenechá se jí samotné, a sedí na vejcích tak důkladně, že zapomíná na žrádlo. Sedí však jen na tom místě, které sama si zvolila, a nenechá se — jako bažantka — libovolně posaditi. Místo vyvolené musí býti dostatečně pojištěno. Vyvádí-li pávice sama mláďata, jest nutno večer je sehnati do kurníka a strčiti pod košatinu, jinak nevezme je pod křídla k zahřívání, nýbrž vyletí do výše a nechá mláďata přenocovati u země, při čemž mnohé zahyne. Obvykle slepici selské dávají se 4 vejce, zákrsku 2 vejce. Jelikož však slepice sedí jen 21 dní, jest třeba, aby pávice dříve 8 dní na nich seděla a pak teprv maceše podložila se k vylíhnutí. Počet vajec udán jest úmyslně menší; nejedná se tak o vylíhnutí, jako o vyvádění mláďat, patřičné jich zahřívání a pod.; je-li slepice přetížena, jest ovšem péče její nedostatečná. — Nechá-li se pávice seděti, postavíme se o klidné místo, kamž zvlášť páv nemá přístupu, an tento rád hnízdo vyhledává, vejce rozšlape neb mláďata týrá; vyvedená mláďata pustí se teprv po dvou měsících na společný dvůr. Pečlivě třeba dbati toho, aby pávice nepozorovaně mláďata neopouštěla a neposadila se zvlášť, kam písklata následovati ji nemohou. K tomu cíli zabráňuje se, by na stromy nevyhlédala, odstraní se všechna vysoká bidélka a přistříhnou se letky, aby nucena byla zůstatí při zemi. — Ohledně krmení mláďat platí totéž, co uvedeno bude u krůt. Jen o něco více masa a kukel mravenčích se jim předloží než malým krůtám. Pávata jsou velmi něžná a třeba je teple chovati, neboť zastuzení je usmrcuje. Záhy dovedou litati, neboť již třetího dne vyvinují se pírká a osmého dne jsou již vyrostlá; ve 3—4 nedělích mohou již matku sledovati na hřád, což možno připustiti, nejsou-li tam jinak ohrožena. Pátého týdne počíná růsti chochol a ve 3 měsících poznává se kohout po žluté skvrně na konci křídel, péra jeho jsou světlejší a lesklejší; až do druhého roku jest těžko rozeznati samce a samici peřím, teprv třetího roku vybarví se páv, dostane krásný lesklý ocas a dospěje pohlavně. Ohtějí-li pávi pítí, strčí zobák do vody, udělají 5 až 6 pohybů spodním zobákem, narovnají pak hlavu vodorovně a vodu polykají.

Páv náleží k nejkrásnějším ptákům našim, hrdě-li si vyšlapuje s roztaženým ocasem a svislými křídly; půvab jeho se zvyšuje, když peří jeho ozařuje slunce. Pozorovati pak, jak páv hledí ocas svůj ušetřiti; jest též velice čistotný, neboť mnohdy jest viděti, jak zahrabuje svůj trus na způsob koček.

Ve dvoře drůbežním přičiňují se pávi o získání nadvlády nad ostatní drůbeží: kde se zasypá, nepřipustí nikoho, dokud sami se nenasytili. Proti krocánům, blízkým svým příbuzným, zachovávají jakous zdivčilost, patrně uznávají jejich

větší sílu. Osobě, která je krmí, přivykají a jsou k ní přítulní. Jak krásně jest peří, tak pronikavý a nepříjemný jest hlas, jenž daleko se rozlehá svým „pao, pao, pao!“ Mimo tento hlas vydávají též skřipavé skřeky.

Aby ocas ušetřil, sedá páv rád na předměty povýšené, střechy, komíny, zdi a stromy; i v prudké zimě přenocuje venku, neb jen nerad leze do kurníků neb chlívků. I polovyrostlí pávi vzdorují zimě raději venku, nežli v uzavřených místnostech; někdy omrzají jim však nohy. Tomu se zabrání, když letky se jim přistříhnou a do stáje se zaženou.

Kuna zřídka ublíží pávu, spíše liška, nesedí-li tento dost vysoko na stromě. Na malých dvorech, kde zabráníti chceme přelétání, přistříhnou se mu letky a posadí se na tyč s dřevy příčnými, kde může usednouti. Stáj proň musí býti objemná a se širokými trámei, které velikosti jeho jsou přiměřeny, aby mohl ocas svůj šetřiti. V zahradách ozdobných jest páv hrozným ničitelem a třeba jej odtud odstraniti. Krmení děje se jako u kur domácích: zvlášť miluje páv čerstvou řepičku. Naproti tomu škodí prý pávům bezinky, což potřebuje potvrzení, neboť všem jiným ptákům jsou lahůdkou. Listy kopřivy usmrcují ale mladé pávy. Též mléko škodí jim prý, což Friderich neuvádí z vlastní zkušenosti, a bylo by dobře, kdyby podobné zkušenosti pěstitelé u nás příležitostně v časopisech uveřejňovali. — Páv dosahuje stáří až 25 let.

Vejsce pávi jsou prý těžce ztravitelna a proto k jídlu nezdrava. Maso mladých dává dobrou pečínku, starých maso jest suché a tuhé. Pečené pávi jest na tabuli velmožů jen pro podívanou a přináší se na tabuli v celé slávě **patí**. —

Starí Římané při svých hodech množství jich na tabuli přinášeli. Vitellius a Heliogabalus nechali podávati veliké paštiky, naplněné jazyky plamenáků a mozečky bažantů a pávů; nechutné tyto pokrmy měly jen okázati nemírnou rozmařilost a hýřivost těchto vychloubačů.

Krocani. (Gallopavo.)

V novější době věnuje se pozornost jinému statnému druhu kur v soustavě do čeledi hokků (Cracidae) čítanému. Jest to divoký krocan, s nímž od r. 1880 dějí se zdařilé pokusy o jeho zdomácnění v našich smíšených lesích.

U krocana samce jsou běháky opatřeny nedlouhými ale silnými a špičatými ostruhami, u samic jsou jen bradavičnatě naznačeny; napřed i v zadu jsou destičkované, po stranách jemně sítkované; střední prst přední silný, k hrabání způsobilý; z 28 letek jest třetí nejdelší, ocas z 18 širokých per poněkud zakulacený; hlava a svrchní polovice krku nahá, bradavičnatá; bradavky jsou směrem vzhůru menší, zakulacené, dolů poznenáhla válcovité, z hrdla chabě svislé; bradavičnatá místa jsou bílá, modrá i krvavě červená. Silný zobák kuro-

vitý na slemení zakřivený; od kořene tohoto visí masitý výrůstek, který v klidu a při žraní se zmenšuje a proto nijak nepřekáží, v rozčilení, tokání ale jako zčervenalý přívěsek daleko visí přes zobák. Hlava jest poměrně malá; uprostřed prsou jest chvostek žiňovitých černých štětín, dle stáří $\frac{1}{2}$ —1 stopu dlouhých, vynikajících z bradavkovitého hrbolu. Chvostek tento vyvinuje se u samce již v 9. měsíci. Samice má jen bradavku bez štětín. K úplnému vývoji potřebují 3 léta. Ve stáří podobá se slepice kohoutu. — Peří leskne se nádherným kovovým leskem, přilehá těsně, má ostré obrysy, ocas jest vztýčitelný jako u páva; jemná hlava spočívá na tenkém a dlouhém krku, což prospívá jí při pronikání houštin lesních; nohy jsou vysoké, chůze pružná.

Vlast divoké krůty jest v Severní Americe daleko rozlehlá, po celých Spojených Státech až po Antilly; nic dále však (v Bразilii jest nasazena); na západ po Skalní Hory a po Rio Grande, až po Kalifornii. V Kanadě bývali velmi hojní, jsou však vyhubeni jako bison a Indiáni. Portugalci zavedli je nejprve do svých osad na Kongo. — Holanďané přivedli krocana do Východní Indie, zvláště na ostrov Ceylon, tam ve skvostných lesích tak dobře prospíval, jako ve své domovině. Jich spekulanti uvedli později pod jménem „kalkun“ krocana do Evropy zpět. — První zprávy o tomto nádherném lesním kuru došly již roku 1521 (tedy hned po dobytí Mexika Korteze 18. listopadu 1519) do Španělska: 1524 do Anglie, a současně do Francie, několik let později do Němece. Po půl století byla již krůta ozdobou tabulí knížecích. Španělé uvedli krůtu pod jménem Pavos das Indias; odtud nepřiměřená jména: Meleager, Turkey, Kalkun a j.

Krocan divoký. (*Gallopavo silvestris*.)

(Tabulka 12., obr. 1. a 2.)

Krocan divoký náleží k nejkrásnějším ptákům, jaké známe. Jako páv rozkládá hrdě ocas vějířovitě, ač péra jsou zde značně kratší. Nevyrovnatelný jest ohnivý lesk kovový temného peří, které hraje z mědohněda a mědočervené s odleskem zlatočerveným, zeleným, červeným a modrofialovým, takže nesnadno jest základní barvu udati.

Krocan má velikost dropa, hlava a svrchní polovice krku lysé, bradavičnaté; u samce na hlavě chumáč vinutých žiňovitých ostének.

Popis. Nádhra kovově lesklého ptáka nedá se ani popsati. Hlava a svrchní strana krku jsou bílé, blankytové s nádechem fialovým, bradavky živě červené: výrůstek masitý nad zobákem červený; svrchní strana temně hnědoměděná, s leskem měnivým do červena. zelena, fialova: na kostrči opět bronzová; každé jednotlivé péro je lemováno aksamitově černým pásem. Všechny letky v křídlech jsou široce černohnědé a bílé ostře pásmaté; letky druhého řádu na venek rysohnědě vroubené; 4 pírka pakřídla ostře a jemně černobíle páskovaná; péra na zadku a lýtkách barvy kaštanové, bez lesku kovového; péra ocasní temně kaštanově hnědá, s příčnými páskami a kropenatá barvy temnější, na

konec pentli černou. Zobák rudožlutý, na špičce barvy rohové; duhovka temněhnědá, nohy červené. — Menší šopka má podobnou barvu, ale méně brillantní; karunkel na zobáku jest mnohem menší, též menší jest váha a velikost. — Mladá jsou na světlehnědé půdě temnější kresbou zdobena; též pásky na letkách záhy jsou zřejmé. Záhy počnou létat (již po 14 dnech), neboť malé letky — jako u všech kur — vyvíjí se nápadně rychle.

Krocen divoký dokazuje statnost svou též váhou, neboť váhu porovnati lze s dropem neb labutí. Délka samce: 100—120 cm., šířka 150, křídel 46. ocasu 30 cm. Váha jest různá. Samec váží 8—10 kg., jsou však i vážící 15 kg., a staří vykrmení ptáci mají až 20 kg.; chvostek na prsou dosahuje pak délky 30 cm. Váha šopy je mnohem menší, obnáší 4½ kg., časem může o 2¼ až 3 kg. přibýti. Ve čtvrtém roce objeví se malý chvostek na prsou také u ní.

Krocen mexický, *Gallopavo mexicanus*, jest jižní plemeno moráka bronzového. Vlast jeho jest západní Texas, Nové Mexiko, Arizona a vysočina Mexická, jižně od Orizaby.

Plemeno toto jest také překrásné, má taktéž kovový lesk na tmavém povrchu těla, jest však o něco menší a rozeznává se zřejmě bílou obrubou ocasu a bíle ovroubenými svrchními a spodními krycími péry ocasními. Chvostek na prsou jest kratší a tužší. Plemeno toto považuje se všeobecně za praotce našeho krocana domácího, poněvadž první zavedení krocana stalo se z Mexika, kdež kur tento již tehdy zdomácněl, a pak že náš domácí krocen má tytéž význačné bílé obruby na krycích pérech ocasních. Proti bronzovému moráku jest bíle obrubovaný neúhlednější. Plemeno mexické kloní se velice k proměně na barvy světlé, kdežto severoamerický divoký krocen zůstává temným. Krocen mexický nemá ani povahu moráka divokého, hodí se proto méně ku nasazení do našich lesů, kde dějí se hlavně pokusy vytrvalejšího divokého krocana aklimatovati. Vlastní divoký morák, též bronzový zvaný, nesmí býti zaměněn mědorodým plemenem krocana domácího, jenž se též v obchodech vyskytuje a ku nasazení do lesů nijak se nehodí.

Poslední léta podařilo se některým velkostatkářům zavést krocana na svobodě, takže v honitbě jistou úlohu již hraje. Pokusy staly se roku 1888 na honících revírech hraběte Brennera v Grafenegg u Tulnu na Dunaji (Dolní Rakousy), bylo za rok zastřeleno 140 divokých krocenů bronzových z 580 kusů zde se nalezajících.

Nasazení byli tito praví divočí moráci ze severní Ameriky byvše sem importováni r. 1880; tedy pěkný úspěch. — Kníže Metternich podobně nasadil krocany v Kojetíně na Moravě do svých krásných lesů. — V Pomořansku učinili tak baron Bedřich Homeyer v Rauzinu a ve Štýrsku baron Washington. Pánové tito objednali krocany dílem přímo z Ameriky, dílem z bažantnic anglických neb i z Hamburku od Hagenbecka.

Z Ameriky došli praví moráci bronzoví, z Anglie praví krocani mexičtí, zvaní zde „Nordfolk-Turkey“; Francouzi nazývají tyto „dindon sauvage“. —

Vypuštění byli ve vhodném parku a výsledek byl příznivý, neboť se zde rozmnožili a přečkali celou drsnou zimu. (Podrobnější zprávu viz „Wiener Jagd-Zeitung“ 1888 str. 240, a 1890 str. 524 a n.)

V lesích u St. Altenburku od několika let zavedli též s úspěchem divoké krocany. Dr. Koepert r. 1895 sděluje o těchto, jak následuje: Byla nás společnost, která přišedši do lesa, byla nadlesním a jeho personálem přijata a lesem provedena. Moráky jsme sice nespatriili, ale stopy jejich byly zřejmé po roztroušeném perí a trusu. Pak šlo se do komory, prkenné stavby, která od počátku krásným opeřencům sloužila. Bouda tato byla proti větru a dravecům a v úplném klidu lesním chráněna před návštěvami. Uvnitř jsou větve pro hřád; odtud vede východ drátem a latěmi krytý, jenž dovoluje slepicím obeznámiti se s okolím. Východ jest 1·5 m. vysoký, 2 m. široký, 25 m. dlouhý, uvnitř křovím opatřen. Na východní straně boudy nalezá se krytý zásep 3 m. dlouhý, 2 m. široký, 70 cm. vysoký. Zásuvkou byl tento s komorou spojen a byl až do dne, kdy puštění sem ptáci, latěmi uzavřen. Den, kdy sem vpuštění, byla zásuvka bez lomu odstraněna. Zásep zobu děl se vždy po tmě, neb před svítáním, aby mláďata nebyla vyrušována, a skládal se z pšenice, jáhel a ječmene. V prvním roce po vysazení třeba ještě zásep opakovati.

Divocí krocani v Grafeneggu v Dol. Rakousích, ze sev. Ameriky pocházející, byli v lednu 1891 do revíru nasazeni a ponecháni byli 8 neděl v komoře. Odporuje se vypustiti je, když půda jest sněhem pokryta, neb neodvažují se pak daleko, a stopa jejich snadno se dá sledovati. Mexičtí krocani nehoří se k nasazení do lesů, kdežto severoameričtí netrpí tak nepohodou a snesou zimu i horko, mokro i sucho. Severoamerický krocán jest větší než mexický, základní barva jeho jest tmavá, prsa tmavě kovově modrá, křídla světle žlutá a bíle páskovaná. Násada, jež v březnu byla vypuštěna, skládala se z kohouta a dvou slepic. Pěstitelé měli radost tu, že zůstali krocani na místě, a brzy uslyšel lesník v šeru ranním kohouta krocanního tokati, na důkaz, že tu zdomácněli. A jak mohutně rozlehal se zvuk hlasu jeho tišinou lesní v šeru ranním; určitéji a majestátněji nežli u krocana domácího. Škoda, že jedna z šopek byla liškou uchválena, z rodiny druhé však 5 mladých se zaběhlo a jen jedno zbylo. Přezimovali tedy tři kury: kohout, šopka stará a mladá. V zimě bylo jim na místě volném v lese nasypano pšenice, kukuřice, ječmene a jáhel a dostavili se sem pravidelně v jistou hodinu denní. Celkem žije divoký krocán hmyzem, který i zpod sněhu ze země vyhrabuje. Není-li hmyzu, živí se též bobulemi, trnkami, šípky, bukvicemi a pupeny stromů. Též do obilních polí s lesem sousedících zapadají šopky a způsobují zde dost značnou škodu, jelikož svým těžkým krokem obilí značně pošlapou. — Na jaře r. 1892 objednány opět 3 šopky, z nichž však 2 záhy po příchodu zašly. Jelikož mladá slepice ještě nebyla po hlavně dospělá — stane se jí teprv druhým rokem — rozmnožila se jen stará šopka s dvěma krůťaty. Zvláštnost divokých krocánů jest, že kohouti, jakmile šopky na vejce usednou — líhnutí trvá 4 neděle — od ohrady se vzdalují,

jdou svou cestou a teprv v zimě se sem opět dostávají. Se šesti kury počal rok 1893.

Čím déle lesy na Seině byly krocany osazeny, tím dále se rozšiřovali. Počátkem léta přestěhovali se do Milchvického revíru, kdež v kypřé půdě snáze mohli hrabat hmyz. Teplé léto bylo jim tak příznivo, že stará topka 11 mláďat vyvedla. Uprostřed srpna — tedy velmi opožděně — našel sekáč v ovse starou topku, jež se zdvihla teprv, když nebezpečí kosou ji hrozilo. Nalezeno tu hnízdo s 9 vejci; sekáč zastavil ihned práci a topka vrátila se k hnízdu. Druhého dne nalezeno než jedno vejce zkažené a jedno polo vyhlhlé, ostatních 7 vyběhlo zatím. Koncem roku 1893 bylo zde 15—25 kusů, takže pokus zavedení možno nazvatí zcela zdařilým.

Z počátku panovala obava, že krocani okážou se příliš krotkými, tak že by honba na ně byla beze všeho půvabu. Byla sice zvířata, která, pokud byla krmena, neštítala se člověka; od té doby však, kdy, aby zahrání byli s pole, na slepo se na ně vystřelilo, stali se plachými a hledí se spasiti útekem. Nemožou-li utéci, neb jsou-li překvapeni, vyletí dost obratně šikmo do výše, sotva křídly tlukouce, a vznášejí se na způsob káně. Večer sedí na stromech na způsob tetřevů. Smysly jejich jsou mnohem bystřejší, než našeho krocana, větrí velmi ostře. Revír, kam krocán má býti zaveden, musí obsahovati aspoň 500 h. půdy: nejvýhodnější jest les smíšený. Cena divokých krocánů není příliš veliká: tři kusy v Grafeneggův vysazené stály 50 zlatých; doprava a opatření asi tolikéž.

V lese Schaumburgském chovají se puty bronzové.

Divoký krocán jest nepoměrně krásnější a větší, nežli potomstvo jeho změkčilé a degenerované v Evropě vychované. Lepší jest chov krotkého krocana v Americe, zůstává nieméně i zde za divokým. Pěkné moráky lze docíliti osvětlením domácích krví divokých; tito podobají se původnímu plemenu a mají velmi jemnou chuť masa. — V divokosti jest pták tento ozdobou lesů a řek Ohio, Wabash a Mississippi, a byl zde v době, kdy honil zde prince Max Wied z Neuwiedu*) a nebylo ještě tolik lovců a myslivců, dosti hojný. Tokají na stromech před západem slunce na způsob tetřevů a s podivným hudrováním. Na to slétají na zem, aby se s přilákanými topkami pářili, při čemž s načechraným peřím a křídly o zem brousíce hrdě vyšlapují; při tom objeví se též někdy sok, do něhož se krocán ihned pustí, až útek nebo smrt mezi nimi rozhodne. Na Missouri nejde na západ přes Whit River neb Mönni-Schott-Passahae Mandanských Indianů, na horním toku Mississippi byl ještě r. 1834 na Riviéře „des Moines“. Ve vysokých lesích na Wabashu zvlášť na lesem porostlých ostrovech byl pták tento ještě r. 1833 velmi hojný ve společnostech 6—20 kusů. Jednotliví lovci, kteří tu v lesích těch pod jménem zálesáků (Back-Woodmen) žili, zásobovali několikrát týdně velkou osadu New-Harmony ptáky těmito.

*) Podal starší ale nejlepší zprávy o divokých krocanech Cabanis, Journal für Ornith. 1838—43.

Projížděli podél ulic majíce na koních svých přivázáno třeba 20 skvostných těchto ptáků, jež prodávali po 25 centech (čtvrt dollaru). Silný, dobře připravený krocán byl výtečnou zvěřinou. Staří kohouti jsou ostatně vzácnější a plašší nežli slepice: žijí v mnohoženství jako tetřev. Dříve bývali divocí krocáni v krajích těch tak hojní, že bez značného namáhání několik střelců až 100 kusů ulovilo. Když Rapp se společností Separatistů na řece Wabashu se usadil a zde ves Harmony založil, mýtili lesy a počali ostrovem, na němž 75 kusů jelenů (*Corvus virginianus*) a přes 100 divokých krocánů ulovili. Nyní stali se ptáci tito plachými a ostražitými, neboť stále se na ně střílí; jindy bývali důvěřivějšími. Právě i divocí krocáni byli původně spíše drzí, ač bývali obklíčeni stále v pustině četnými nebezpečími, rysy, liškami, vlky, velkými dravci, zvláště ale lovci evropskými. Domorodý Indian obklíčil důvěřivé lesní ptáky jistým nimbem, jež mu nedovoloval „turkeje“ zabijeti, takže jich nelovil. — Pozorují-li něco zvláštního, utíkají ihned velmi rychle v hustém podrostu; pak zvednou se a zalétají do korun stromů, kde jen vycvičené oko je může objeviti. Let jejich je poměrně lehký. Letí-li od jednoho vysokého stromu k druhému, mají let velmi krásný a rychlý, krk majíce přímo ku předu natažený. Teprv když usedne, rozhlíží se na všechny strany.

Potrava divokého krocána v Americe jsou žaludy, různé ořechy, kaštany, plody stromu papawého (*Asimina*), různé bobule (ze *Symphoria*, *Rosa* a j.); mimo to hmyz, housenky, pupy, brouci, ploštice, mladé výhony, listy a pupeny, což vše s malými křemeny smíšeno se vyskytá v žaludku jeho. Vole tím vším bývá naplněno. Zvlášť pak rád hrabou v suchém listí půdy lesní, a vyhrabaná půda vede právě lovce na stopu oblíbeného ptáka. Potravu hledající litají popsalu, takže na Wabashu neb širokém Ohio celé houfy přelétají. Na hnízdo vyhrabe slepice malý důlek do země a položí sem as 15 vajec, podobných našim krocanním; mají totiž na špinavě žlutošedé půdě jednotlivé žluto- neb červenavošedé skvrny. (U krocána domácího jsou vejce 7.4×5.2 cm.) Slepice sedí vytrvale na hnízdě a stane se proto snadno kořisti dravců.

Pozdě na podzim a v zimě, když jest zima, přibližují se divocí krocáni lidským osadám, zvlášť sadům kukuřicovým, ráno a večer, při čemž lovci různé nástrahy jim kladou. V lednu jest peří ptáka úplně a krásně vybarveno a kohout počne v teplých dnech února tokati. Již při východu slunce slyšeti jest zvučné hudrování kohoutů. Letky u těchto záhy se otrou broušením o zem, když toká a ocas do kola rozprostírá; při tom naběhne mu přívěsek nosní, že visí přes zobák, a celé vole jest krvavě červené.

Hlas kohouta jest zvučné hudrování jako kurrekurrekurre, temnější při tokání, hlasitější v rozčilení, u slepice a mláďat jest to vysoké skoro žalostné „put, put, put“ neb „jaub, jaub. jaub!“

Jelikož divoký krocán není ptákem plachým, není pochybnosti při výtečnosti jeho masa, že bude v několika letech vyhuben, zvláště v krajinách, kde není zákonem chráněn. Kde však najde se vláda, která i při nejprísnejších zá-

konech mohla by ptáka toho chrániti před různými tuláky, kteří pustinami táhnou a jsou nebezpečnější, nemravnější a podnikavější nežli nejhorší Indiani?

Při honbě na krocany užívá se zvlášť vycvičených, silných a rychlých psů, kterým brzy lov ten se zalíbí; jakmile najdou čerstvou stopu ptáků, hledají, vjedou mezi ně a když pak ptáci vyplašení na stromy usedají, může myslivec z dlouhé pušky bezpečně je sestřeliti.

Indiani upotřebují letek krocánů ku opeření svých šípů a nosí je jako čestný odznak na hlavě; péra ocasní slouží za vějíře.

Převážení moráka z voliéry do našich lesů nevyžaduje opatrnosti takové, jako u bažanta; děje se tak bažantníkem a morák musí míti před sebou houštinu jehličnatých stromů, kdež zároveň stojí bouda na krmení. Krmení děje se jako u bažantů osamělých vajíčky mravenčími, moučnými červy a koniky. Za přísadu dává se jáhel, loupaného ovsa, ozimu, pšenice, kukuřice. V lese sbírají sami bukvice a žaludy, pak všechny bobule lesní, pupeny, výhony jehličí, kopřivy, hmyz a červy všeho druhu.

Na dvoře krmit se jako domácí moráci ječmenem, kukuřicí, loupáným ovsem, zeleninou, mrkví, salátem, brambory, cibulovým listem. Mláďatům dává se rozmočená houska s vejci a masem, jemně rozsekané kopřivy a hřebíček. Později proso a ječmen, až zvyknou na potravu starých. Nechme mladé co nejdříve volně venku pobíhati, chraňme jich však před vlhkem suchým místem, kam každé chvíle staří, mladí utéci se mohou. Pro chov jest to důležité, čerstvé vody a hromádky písku s křemenem jest vždy třeba. — Petržel, semeno náprstniku červeného a hořké mandle jsou jim jedem.

Lov na krocany bronzové není valně zajímavý. Ptáci těžko vzlétají a při prvním vyrušení hledají spásu v útěku. Tak příkřepí ptáci, chránění kapradím a houštím, kolem střelce, jenž je střílí v běhu. Psům často se postaví.

Krocan domácí (*Gallopavo rusticulus*).

(Tab. 12., obr. 3. a 4.)

Morák, krůta, topka, indian, kur kalekutský.

Krocan bez odporu jest zvláštní statnou ozdobou na dvoře hospodářském. V nádheře nedá se však ani porovnat se svými prarodiči divokými. Tito stkví se ve své zlatolesklé kovově ohnivé nádheře peří, ve dvoře ztrácí krotký jich potomek vši tuto nádheru, t. j. proti moráku bronzovému.

Mezi ostatní drůbeží nese se i co do tvaru a peří ještě statně a toká-li, předčí svou extasi i tetřeva.

Obyčejné zbarvení našich krocánů jest: krocan černý, vybarvený a zlatolesklý podobá se nejvíce původnímu. — Mědočervený krocan v obchodu sluje kur bronzový. — Morák žlutavý, — krocan bílý — popelavý — břidlicový a skvrnitý. — Krocan s chocholkou jest vzácný.

Morák nese se statně zvláště v době páření; z ocasu dělá kolo, obrací se pomalu brzy na tu, brzy na onu stranu, kráčí vážně svíslými křídly po zemi

1. 2. Kočinky (izabelové). 3. 4. Kočinky (barvy původní). 5. 6. Brahmany světlé.
7. 8. Brahmany tmavé.

šustě. Hlavu při tom hodí zpět, prodloužený výrůstek nosní visí mu vedle zobáku, a bradavky masité na krku a hlavě nabíhají mu šarlatově. Tuší též v každém, kdo u něho se zastaví, neb hlas jeho napodobí, nepřitele. K tomu stále hduje. — Chlapci rádi jej dráždí červeným hadrem, což tak jej rozčílí, že hlučně hduje je pronásleduje. Červená barva vůbec jej dráždí do té míry, že i na vyrostlé osoby se vrhá a křídly tluče.

Samička jest mnohem mírnější, zřídka jen ocas roztahuje ozývajíce se svým melancholickým „ťop, ťop“ (odtud jméno ťopka) či puť, puť (též putka).

U nás chov krocanů ve velkém jest pro proměnlivé ponebí nákladný a nejistý, neboť mláďata vyžadují příliš mnoho dohledu a pomoci. Na dobře zařízených dvorcích a selských statcích možno je chovati vedle jiné drůbeže a i rozplemňovati. — Krůty jsou — když jenom trochu se zdaří — zboží hledané. V Anglii jsou hrabství Norfolk a Cambridge proslulá svým dávným pěstěním krůt. Krůty Norfolkské jsou černé, mají jemné bílé maso, na trhu hledané pod jménem Norfolk-Turkey neb Norfolk Blacks. Cambridge-ské krůty jsou bronzové šedé, větší, hrubších kostí a jsou těžší.

V sev. Americe, pravlasti krůt, chovají se znova, na peří. Mědibarevné bronzové ťopky osvěžují se „divokou krví“ a stkví se ve velikosti a nádheře barev, kterou vyrovnávají se kurám divokým. Po těchto jest značná poptávka, obchodníci však zatajují pramen, odkud mají své „bronze-turkey“, jak se nazývají.

Potrava skládá se z ječmene, pšenice, semen, kukuřice, bylin, řípy, mrkve kedlubní, které dychtivě žerou, když rozřežou se jim na kostky neb se sestroubají, vařené brambory smíšené s pšeničnými otrubami a ječmenovým zrnem, též hmyz všeho druhu jim dobře svědčí. Čím větší tento, tím lépe. Ostatně platí totéž, co řečeno o potravinách pro odrostlé slepice, měkký pokrm zde uvedený milují všechny kury. V Americe náleží žaludy k nejoblíbenějšímu krmivu, snad i u nás s bukvicemi tyto daly by se podobně zužitkovati. Pro vykrmení hodí se výborně oříšky vlašské a obyčejné. Uvyknou-li na ořechy, ku kterým mají z počátku nedůvěru, vyhledávají je pak hltavě. Jest nápadné, jak rychle ve voleti skořápka pevná a dřevnatá zmizí, již během půl hodiny. Hrubý písek a čerstvá voda nesmí nikdy chyběti. Také jim škodí petrželová semena a hořké mandle.

První potrava mláďat jsou houska a rozsekané vejce, po několika dnech tvrdá houska míchá se s jemně rozsekanými kopřivami, nebo hrachová kaše míchaná s vejci a břebičkem; též listy cibulové, pažitka a řepové listy rozsekané jsou jim vhod. Po 10 dnech přidá se sladkého neb kyselého tvarohu; po 14 dnech máčené jáhly, vajec se zanechá. Dobře jest vždy přidati housku v mléce. Možno vůbec mladé ťopky tak krmiti jako kuřata, zvláště možno-li přidati sekaného masa. Odporučuje se též, mladým ve stáří tři dnů vecpati zrnko bílého pepře, což trávení jejich povzbudí. As za 6 neděl, když sesílí, dává se jim zrní, rozměklý chléb se zeleninou, až konečně se starými všechno žráti mohou. Potrava dává se jim 3krát denně; nízkou nádobu s vodou, z které mohou pohodlně pít, musí mítí po celý den připravenou. Nádobu obtěžká se kamenem, aby se ne-

prekotila. Vůbec se mladým i starým dobře daří, mohou-li volně na louce koníky a jiný hmyz chytati.

Líhnutí počíná z jara. Položila-li slepice as 10 až 15 vajec, hotoví se k líhnutí, což zvukem „gluk, gluk“ oznamuje. Vejce jsou 7·4 cm dlouhá, 5·2 cm široká, skořápka jest pevná, hladká s viditelnými porami, které však nejsou ani veliké, ani hluboké. Barva jest špinavě šedožlutobílá s jednotlivými žlutavo- neb černavošedými kulatými skvrnami neb velmi hustými jemnými tečkami na celém povrchu. Někdy vyskytuje se ještě tenký vápenitý povlak, jenž živě zbarvení skvrn tlumí. Lesk jest dosti živý, vyjma poslednější. Od vajec pávích rozeznává se jemnějším zrnem a menší velikostí, vejce tetřeva má zrno jemnější a skořápka vyfouknutá jest značně lehčí. Kladou dvakráte do roka.

Topka jest tak žádostiva sezení na vejcích, že mohou se dáti pod ni vejce všech kurovitých i vodních ptáků; jest tak tím zaujata, že zapomíná žráti, a jest nutno ji z vajec sejmuti a ke krmení donésti. Donese se jí tedy nádoba raději hned před hnízdo, aby snadno ji dosáhla. Jako starostlivá macecha jest pro všechna vejce a mláďata špatně líhnoucí drůbeže veliké důležitosti, pravý stroj k líhnutí. Může 16 kachních a 20 slepičích vajec převzít. Doba líhnutí trvá 4 neděle; sedí vícekrát za léto. Za hnízdo dává se jim veliký koš proutěný, jenž vyloží se slamou, mechem a vřesem; na to vrstvou jemného sena, aby hnízdo příliš se neprohloubilo; podložka vysype se dobře popelem a sirným květem.

Nechají-li se pod krůtou vejce slepičí, možno je šestého dne zkoumati, jsou-li zúrodněny. V duté ruce drží se proti světlu. Vejce, která prosvitají světle žlutě, nejsou zúrodněná a odstraní se. Veliké teplo krůty urychluje vylihnutí vajec o půl dne. Jinak vyklouznou kuřátka 21. dne a nepotřebují prvních 24 hodin jiného nežli teplo. Pak teprv krmí se jemnou houskou a rozetřeným vajíčkem. — Jsou-li podloženy krůtě vejce kachní, trvá doba líhnutí 27—28 dní a macecha vodí mláďata dobře, jen nesmí se voditi k vodě 14 dní, jinak kachny, vedeny svým pudem, jdou do vody, což pěstounku splete, že svěřencům svým se odcizí a někdy je opouští, což jim pro nedostatek tepla škodí. Potrava podává se, jak uvedeno u kuřátek a kachňátek.

Kvočny, které příliš záhy se mají k sezení, třeba s hnízda sehnati a vejce jim odejmouti. Nepomáhá-li to, ponoří se několikrát břichem do studené vody. Nechce-li na úplném počtu vajec zůstatí sedět, vyškube se jí na břiše několik per, až povstane holé místo, které bičuje se kopřivami; tím nucena jest kvočna bledati úlevy na studených vejcích. a tam přikryje se košem.

Jakmile mláďata vyklouzla, opatří se jim výše popsaná potrava; až 24—36 hodin po vylihnutí nepotřebují ničeho než teplo pod matkou, neb mají tu dobu ještě žloutek v žaludku. Co požívají, má býti čerstvé. — Mláďata jsou první dobu neohrabaní balící vlnění s velkým voletem a vypouklýma očima; poznenáhla objevují se vlastní péra; as po 6 nedělích objevují se červené bradavky na hlavě a krku; v třetím měsíci místo olysá, a na bradě vzuikne kůže volná,

a rostou vůčihledě. Kohoutkové nabudou chvostku chlupů pod krkem a ztrácejí pípavý hlas. Po tu dobu třeba držeti je v teple a dobře je krmiti. Na to nastane jejich samostatnost, dělají kolo z ocasu, bojují mezi sebou, spí na hřádu atd. Po 12 měsících úplně vyrostli a jsou schopni plemenění. Na jednoho krocana čítá se 6—8 krůt. Používá se jich jen 4 léta k plemenění, neb pak stanou se častěji zlými. Dobře-li se s nimi zachází, mohou dosíci 16 let stáří. — Jako většina kur drží se i moráci raději u země, kde potravu svou hledají, neb potřebují mnoho potravy, jak veliké vole již ukazuje, které naplňují mnohdy jen travou, jako dělají husy.

Na noc jdou na hřád. Mezi sebou hejinka z jednoho lože se dosti dobře snášejí; jsou-li však uzavřeny na malém prostoru, bojují stále mezi sebou a umoří se až k smrti. Oko šopek jest dobře vyvinuto, neb jest úžasno, v jaké dálece zpozorují dravého ptáka a oznamují to ostatní drůbeži výstražným křikem. Krocani jeví při tom značnou statečnost a neváhají pustiti se do dravce, odváží-li se tento blíže, ač nevládnou zbraněmi stejnými. Na dvoře jistého statku, kde pávi, moráci, slepice a kachny drželi, vrazil jedenkrát při krmení jestřáb mezi bezstarostný houf a uchvátil holuba, popoletěl s ním kousek a usedl, aby lépe do spárů jej uchvátiti mohl. V témž okamžiku přikvačil zuřivě naň krocán a zasadil mu ostruhou na noze takovou ránu do kosti křídla, že jestřáb nemohl odlétnouti a mohl býti uchvácen. Krocán vyvázl beze všeho poranění. Totéž hrdinství jeví ostatně i pávi. V polích otevřených jsou krocani klidní a společenští a dají se naučiti, aby se vraceli domů.

Krocani mají z našich kur nejchutnější maso a mladí kohouti jsou pravou pochoutkou. Maso jest bílé a jemné; aby se uvařilo, potřebuje z kohouta 4, ze slepice 3 a z mláděte 1½ hod. Aby stloustli, krmí se po měsíc hojně rozměklou kukuřicí, ječmenem a vařenými brambory. Písek a vodu potřebují též. Aby docílilo se jemnějšího masa, bývali dříve krocani kastrováni, kteréžto operace v novější době se více neuzívá, poněvadž labužníci shledávají maso nekapounovaných kur lepší nežli kapounů. Jen vycvičeným zvěrolékařům mělo by se ostatně přenechat kapounování. Vejce krocanni jsou zdravou a chutnou potravou.

Kde mohou mláďata volně pobíhati, měla by se chrániti před kopřivami, které ráda požírají, neboť nožky jejich se zapalují a ochromují. Velice je posilňuje opět mytí rozředěnou teplou kořalkou. Jako jiné slepičky třeba i mladé krůty držeti — v suchu a v teple.

Dnes není pochybnosti, že krotký krocán pochází od divokého *Meleagris Gallopavo L.*, jenž obývá severovýchodní Ameriku až po Mexiko. Mimo kocheuillu a kakao máme od starých Mexikánů krocana, jenž jako v Německu ani u nás nemá v hospodářství značného významu, v jiných zemích však jest důležitější. Vedle

kachny pižmové jest krocan jedině z Ameriky získané zvíře domácí větší ceny. (Jak známo, pocházejí odtud též důležité kulturní rostliny: kukurice, maniok a brambor; lama však zůstala omezena na svou původní domovinu a morče nenabýlo žádného většího významu.)

Perlička. Numida, Linné 1766.

Meleagris Möhring 1752. — Numidia Flem. 1822. — Guttera Wagler 1822. — Acryllium Gray 1840.

Perličky vyznačují se silným tělem, krátkými křídly, prostředním ocasem, obyčejně svisle visícím, velmi prodlouženými krycími péry ocasními, hojným opeřením; nohy jsou obyčejně bez ostruh, krátkých prstů; zobák silný jest u kořene vysoký; hlava, více méně lysá, zdobena obyčejně chocholem, obojkem, laloky kožními neb přílbou; běháky z předu s dvěma řadami štítků, vzadu a po stranách sífkované; zbarvení a kresba u rozličných druhů se shoduje, na tmavé půdě objevují se kulaté bílé skvrny.*) Známo jest 12 druhů, mezi nimiž perlička obecná zdomácněla již v dobách prastarých; všechny druhy pocházejí z Afriky. Zde následuje popis sedmi druhů.

Perlička obecná (Numida meleagris, L.).

(Tab. 12., obr. 5. a 6)

Slepice guinejská. — Gallina africana, Maregrave 1648.

Znaky: Peří modrošedé s bílými, tmavě obmezenými perlovými skvrnami, Délka 53, křídel 72, ocasu 14·4, zobáku 3, běháku 7·2 cm.

Popis. Krk perličky (viz vyobrazení) jest štíhlejší a delší nežli u slepice domácí, hlava lysá a jen na svrchním víčku jest několik dlouhých černých vlasovitých pírek; tutěž nalezá se mozočovitá uzlina jako malý růžek na zad obrácený, barvy nahnědlé. Na svrchním krku nalezají se tenká černá vlnovitá péra, spodní část krku jest fialově šedá beze skvrn. Na šedé půdě peří nalezají se pravidelné řady bílých skvrn jako perle; odtud název ptáka.

Zobák jest silný, u kořene vysoký barvy rohovitě, tu do červena, žlutava neb bělava. Laloky nevisí se spodní čelisti, jako u slepice domácí — nýbrž s horní čelisti, což dodává jim zvláštního vzezření. Nohy mají také tak růžovou barvu jako zobák, oko jest veliké, světle hnědé.

Samice těžce se rozezná, leda po menším tupějším rohu, rovně postaveném; též laloky jsou menší. Laloky jsou prý u slepice modravé, u kohoutů červené; též hlas se poněkud liší.

*) Následující báje vypravuje se o vzniku perliček: „Sestry řeckého hrdiny Meleagra oplakávaly smrt svého královského bratra tak prudee a usedavě, že vzbudily nevoli bohů. Za trest proměněny v perličky, které podnes okazují slzy na svém peří a svým žalostným křikem, podobajícím se kvikání a vrzání vozu, uši lidí týrají.

Jsou též odrůdy čistě bílé a strakaté. V obchodu vyskytují se ještě jiné druhy. Celkem souhlasí v barvě, tvaru a zvlášť držení těla a tím význačně od jiných ptáků se liší.

Perlička štětkovitá (*Numida ptilorbyncha*), Licht. 1824, má hlavu lysou s malou přilbou na hlavě, široký lalok po každé straně zobáku a chvostek rohovitých štětín na nosních dirkách. Barva jest černá s bílými kulatými skvrnami, nahoře s jemnými, bílými čarami teček sífkovaná; krk v předu bílý, na přič páskovaný, dosti lysá část krku jest v předu spoře, v týle hustěji kopičkovitými černými pírký pokryta. Jest menší nežli perlička obecná. Vlast její východní Afrika.

Perlička rohatá, *Numida cornuta*, Hartlaub & Finsch 1870. — má vysoký rohovitý hřeben na hlavě a kožnatý lalok po každé straně zobáku; hlava a krk lysé. Černá s kulatými bílými skvrnami, na svrchní straně s jemnými bílými čarami teček. Vlast — jižní Afrika.

Perlička přilbovitá, *Numida mitrata*, Pallas 1767. — jest podobná předešlé, přilba však menší a lalok po každé straně zobáku užší, podlouhlý a zašpičatělý, mimo to podél středu brady lalok kožní; spodní část krku bíle na přič páskovaná, nikoli kulatými skvrnami pokryta jako ostatní tělo. Vlast — Madagaskar.

Perlička chocholatá, *Numida cristata*, Palas 1767. — Má na hlavě péra kadeřavá tvořící chocholku; strany hlavy a svrchní krk lysý, masitý lalok po každé straně krku. Peří černé s malými kulatými bělomodrými skvrnami; kruh krční a hlava černý a beze skvrn. Vlast — západní a jihovýchodní Afrika.

Perlička Pucheranova, *Numida Pucherani*, Finsch & Hartlaub 1870. Předešlému druhu velmi podobná, jenže peří i na hlavě a krku skvrnitě. Vlast — východní Afrika.

Perlička supí, *Numida vulturina*, Hardwick 1834; *Acryllium vulturinum*, Gray 1840. — tab. 12., obr. 7., 8., též perličky královské zvané liší se podstatně ode všech ostatních zvláštní ozdobou pernatou na krku. Hlava a krk jsou lysy, v záhlaví kadeř aksamitová červenohnědá, péra šijová podivuhodně krásná, dlouhá, pentlicovitá, černá s bílým pruhem uprostřed a kraji blankytovými, prsa světle modrá, střed černý; ostatní peří černé, jemně bíle čerité, s malými bílými kulatými skvrnami, letky s čarami bílými, vně s fialovými okraji. Zobák silný, krátký, silně zahnutý, svrchní zobák se zřetelným hákem, na zobák supí upomínajícím: noha vysoká opatřena bradavicovitou ostruhou. Vlast — východní Afrika.

Vlast krásných těchto kur jsou travnaté a křovinaté kraje v Africe, na východě, jihu i západu v Sierra Leone, v Ašanti, Kamerunu, Agnapinu a na ostrovech Zeleného mysu. Do střední Ameriky a na větší západoindické ostrovy se zavádějí a zdivočely zde v mnohých krajinách. Obývají lesy se širokými pasekami porostlými hustým podrostem, křovinatá údolí s lysinami, též vysočiny v horách. Zde vyskytují se v houfech 200 až 300 kusů; lítají — jsouce vyplašeny — nízko jako naše koroptve a spí v noci na stromech hustě vedle

sebe, takže jednou ranou půl tuctu jich možno sestřeliti. Jsouce pronásledovány plíží se, jak dlouho mohou, v trávě a křoví a hledají záchranu spíše v běhu nežli v letu. Před psem vylétají však na strom a snadno se střelí.

O volném životě perliček dovidáme se od Th. v. Heuglina:

„Perlička obývá křovinatou step a lesy jižní Nubie, severně až po 18. a 19. stupeň, Taku, Sambar, vrchy Beni Ameru, Kordofan, Sennear, Abessinii, Ambaru, Godjam, Šoa; zkrátka celé poříčí mezi Bílým Nilem (Bahr el Abiad) a jeho velikými přítoky, Sabatem, Modrým Nilem (Bahr el Asrak) a posledním jeho přítokem Atharou, jenž nedaleko Berberu ústí do Nilu, pak abessynskou vysočinu i nížinu. Vyskytují se houfy na tisíce kusů pohromadě. V Habeši nejde výše 8000 stop.

Perlička miluje terén travnatý a křovinatý buď v širých rovinách, neb stepích, dolinách, močálech, rákosinách, též na stráních, kameninách, v lese až do výše 8000 stop. Voda jest ji nevyhnutelná, ať bystřiny, řeky, jezera, laguny, touně neb studně. Sousedství polí kukuřicových, dury a ječmene jsou vítány, a houfy perliček jsou rolníku zde nevitány hostmi.

Oschla-li rosa ranní, jest viděti jednotlivé společnosti, 10—30 kusů čítající, tiše kvokající a šušající, táhnouti vysokou travou a křovím. Stále plaše pobíhajíce za svou potravou křížují mnohonásobně svůj rozsáhlý revír. Tělo nese se při tom dost vodorovně, hlava schýlená, neboť ptáci pilně při tom zobají. Při tomto hledání potravy rozptylují se. Blíží-li se nebezpečí, dá nejbližší pták znamení zvláštním řehtavým, skoro trubkovitým znamením poplašným, všechny krky se natáhnou a v divém spěchu padí do křoví, trávy a úžlabin skalních. Tu některé kuře se skrčí, jiná perlička dělá rychlé kroky a záhy zmizí vše i nejlepšímu lovcí, tak že nepřijde ani k ráně.

Jindy, dle doby denní a roční, uloží se tak pevně pod křovím, že možno jich spíše nohou vykopati neb sestřeliti, nežli ostatní s velikým povykem se zvednou a přehnou. Na útěku celý houf se rozptyluje na všechny strany. Nastane-li klid, svolává vodící kohout čeled svou dohromady, která poznenáhla — tiše pipajíc — kol vůdce se seřadí. V polích ječmenových a durrhových (*Sorghum vulgare*), kde nesbírají jen zrna vypadala, nýbrž i po klasech zobou, dají se snáze překvapiti, aneb se dají, známe-li jejich cesty, sehnati. V případě tom může lov velmi dobře dopadnouti, neboť ptáci běží v dlouhé uzavřené řadě jeden za druhým. Jelikož přicházejí též pravidelně se napájeti, možno jich na číhané mnoho střeliti, aneb kde zvěř křížuje, kamž možno cesty jim vymeziti, a sítěmi i padáky je chytati.

K večeru slétají se houfy, tři, čtyři i více jich, táhnou za kodrcání a žvltání na své noclehárny, které mají na určitých stromech, a kdež až pozdě do noci ještě lomozí a štěbetají. Zde tlačí se na silných vodorovných větvích jedna perlička vedle druhé; sedí tak pevně, že možno lehce se k nim přiblížiti a jedinou ranou do husté černé hmoty, která za šera ostře se rysuje, sraziti půl

tuctu i více ptáků najednou. Mnohé z raněných podrží však sílu během se zachrániti a zaléztí.

Páření spadá do doby dešťů, kdež jednotlivé páry se od houfů oddělují. Hnízda jejich nalezájí se obyčejně pod křovím a ve vysoké trávě. Hnízdo jest malý, do země vyhrabaný důlek, kolem nějž leží suché listí a tráva. V tom nalezá se 5—8 špinavě žlutavohnědělých, dosti se lesknoucích velmi tvrdoskořepatých vajec. Počet jejich obnáší někdy až 20. Kohout ani slepice nevzdalují se nikdy daleko od hnízda a snaží se povykáváním a rychlým běháním sem a tam pozornost člověka od hnízda odvrátiti a na sebe upozorniti, jako to dělají čejky, koroptve a j. Bezpochyby hnízdí se slepice vícekrát do roka. Heuglin obdržel aspoň v prosinci malinké perličky, kdežto první jsou již počátkem září. V puchovém peří úplně se podobají malým bažantkům, mohou velmi rychle běhati a výborně se dovedou skrývati. Počnou-li mláďata lítati, shromažďují se ve velkých hejnech, a konečně v obromných houfech. Ve východním Sennaaru a v haběské nížině viděti bývá houfy stoblavé a celá step jimi se hemží.

Kde perličky se nepronásledují, jsou celkem málo plaché, pozorují však velmi pozorně vše, co na blízku jich se děje, každý šramot, každého kolem letícího ptáka. Ani za noci neujde jim nic mimořádného; není-li krajina jich hnízdiště úplně bezpečná, jest po hodiny slyšeti jich lomození a šuškáni.

„Za našeho pobytu v Bogosu,“ (píše Heuglin) „oznamovaly nám krotké perličky, které přenocovaly na holubníkoviém lešení, blížící se levhardy, hyeny, divoké kočky a pod. a podařilo se mně několikrát noční dravce na úzkostné volání perliček uprostřed dvora neb i na slaměné střeše přibytku skoliti. Všechny tyto šelmy se zálibou číhají na perličky a jejich plemeno; různé promyky mají zvlášť na vejce namířeno, jež staré energicky hájí; kohout jejich jest vůbec statečný a bojovný.

Potrava perliček řídí se úplně dle ročního času a jest druhu rozmanitého; v jich žaludku nalezlo se zrní, semena, bobule, pupeny, listí a tráva; se zálibou žerou kobylky, brouky, housenky, červy, plže, motýle, vši velbloudí. Krotké žerou též chléb, sekané maso a vejce.

Let jest k poměrně těžkému tělu rychlý, nízký, přímý, hrmotný a prudký, není však vytrvalý. Pečinka platí za velmi dobrou, zvlášť maso mladých podzimních perliček jest bílé, chutné, šfavnaté a silicí; starých jest tužší a sušší. Za doby dešťů ptáci dosti ztuční.

V Africe, kde perličky snadno krotnou, toulají se za dne po vsích a dvořech, až do polí k příbuzným, vracejí se však se zapadajícím sluncem k bezpečnému svému přístřeší, kdež na zdech, okapech, plotech a stromech přenocují.“

Potud Heuglin, pozorovatel spolehlivý. Perlička byla již u Řeků a Římanů známá a zdomácnělá, a při veřejných hostinách oblíbenou lahůdkou. Columella, římský spisovatel hospodářský, znal již dva druhy. — Po pádu římské říše padla perlička v Evropě v zapomenutí, až ji znovu zavedli portugalští plavci své-

toví, a nyní po staletí chová se mezi jinou drůbeží na dvorech. Zde vykáže se jim čistotný chlív se širokými bidélky k sezení, neboť nespí rády na zemi.

Nasazují se též do bažantnic, kdež ve volnosti se rozmnožují; přespolečně odstřelují se za pomoci psa: přezimovat volně ptáci z horkého pásma pocházející nemohou.

Perlička jest živý, neklidný, společensky žijící pták, který však nad ostatní drůbeží ve dvoře hledí opanovati, a i do krocana se pustí. Má hbitou chůzi, při čemž krk napíná a křídla pod ocasem nosí, nevlekouc je však.

Ostrý pronikavý a vytrvalý její křik, znějící u kohouta jak „čerrk“ neb „kerk, kerk“, a slepice „payd, payd“ stává se druhdy nesnesitelným. Prvním americkým osadníkům stal se aspoň tak obtížným, že nechtěli žádných více držeti.

Doba tokání nastává koncem března a dubna, a v květnu počne samice klásti, pokračuje ve snášení vajec po celé léto, odebírají-li se jí. Vejce jsou poměrně malá, 5×4 cm, takže i větší jen prostřednímu vejci slepičímu se rovnají. Tvar jest na spodině tupě zakončen, na opácném konci silně zašpičatělý, hruškovitý jako u mnohých bahňáků. Škorpka jest pevná, nejpevnější ze všech vajec drůbeže; póry jsou velké, kulaté a husté. Barva jest nahnědlá do žluta, bělavá, zelenavá; některá jsou skoro bez lesku, jiná silně lesklá. Doba líhnutí trvá 25 dní. — Jelikož perličky nespolehlivě sedí, jest bezpečnější nechati vyseděti topce 18, slepici domácí 9, zákrsle slepici 5 kusů.

Staré perličky krmí se ječmenem, pohankou, prosem, semencem a zelečinou. V zahradách žerou všemožný hmyz, brouky, larvy a pod. Mladé krmí se první 3 neděle jako bankivky, neboť jsou v tu dobu něžné. Po 6 měsících okazuje se přílba a laloky; po této době, kde pamatovati třeba na dobrý zol a teplé bydliště, mohou se rozplemeňovati. Stáří dosahují as 12 let a přes to. Maso mladých jest lahůdkou a nezadá bažantům a koroptvím. Vejce jsou výborným pokrmem a odjímají-li se slepici vejce, možno od ní 50—80 vajec docílit.

Jiný zisk perliček záleží v tom, že jsou výborní hubitelé hmyzu, zvlášť chroustů, kobylek a cvrčků, zavedou-li se do lesa, pole, na luka neb i do zahrad. Jsou-li naučeny, sledují vůdce krok za krokem. Houfem padesáti perliček možno v sadu chrousty napadeném mnoho vykonati, když tyčkou se stromů a větví se střesou. Podobně v lese.

Hrabě Sponeck, vrchní lesní vévody wírtemberského, píše o perličce takto: „Perlička jest plodná na vejce, jichž za léto 70 až 80 kusů položí; miluje volnost v kladení i líhnutí a neváže se ráda na jedno místo; proto pro plemeno podkládají se vejce raději obyčejným slepicím, jež vyvedou i mladé.

Též zanášá ráda perlička do odlehlých koutů, takže zhusta nelze ji nalézt, až přijde se třeba na 30 až 40 vajec pohromadě. Zimu a mokro nenávidí. Krmení starých děje se ječmenem, ovsem a kukuřicí, a žravost jejich jest značná. Mláďata vychovávají se jako kuřátka; jsou-li 3 neděle stará, dostávají proso,

pšenici a tvrdou housku, uvykají poznenáhla na ječmen, při němž zůstanou. Tokání počíná v březnu a trvá po dva měsíce; jeden kohout zastane více slepic. Vejce klade slepice od května do října. Vejce červenavohnědá mají nejtvrší skořápku ze všech kurovitých. Mláďata vyklubou se po 24—25 dnech. Maso jest delikátní a dává výbornou pečínku, takže jsou hledány perličky pro tabuli velmožů a boháčů, vůbec labužníků. Jemná jsou též vejce, která lahodnou chutí vyrovnají se vejcím zákrsků, čejek i racků.“ Jinde praví týž pěstitel: „Nejlépe vychovávají se perličky s bažanty, zvláště kde mají se státi předmětem lovu, to jest, kde se v době honů na bažanty a koroptve odstřelují. Poskytuje zvláštní pohled viděti perličky na stromech dubových a bukových seděti poblíže bažantů. Na podzim poskytovaly při dvoře královském (Wirtemberském) lahodnou pečínku, jejíž jakost cizí hosté marně snažili se uhodnouti, hádajíce na bažanty, kapouny neb jeřábky.

Zasluhují vůbec jakožto užiteční ptáci domácí býti chováni; ve volnosti lépe se líhnou a poskytují více zúrodněných vajíček nežli v uzavřeném vydlážděném dvoře. Též méně soubojů u nich se vyskytuje, jelikož ve volnosti rozdělují se po párech, neb má kohout po dvou slepicích. — Poblíže našeho zámku nalezalo se žitné pole, z něhož spatřil jsem, náhodou jda mimo, vylítnouti jestřába; ana již po několik dní jedna z perliček se pohřešovala, byla mně věc podezřelou. Hledal jsem tedy v poli a našel slepici jestřábem nedávno zabitou na 21 vejcích ležeti, z nichž 15 bylo oplozených a dosti již ve vývoji pokročilých. V poledne čekal jsem v úkrytu a jestřáb též přilétl, kroužil jednou kolem a pak vrhl se hbitě na ono místo, aby kořist svou odnesl. Tato byla však dosti veliká a těžká, takže rychle neletěl, a snadno jsem jej mohl střeliti.“

Bylo zde poněkud obsírněji promluveno o perličkách, aby záliba pro jemnou drůbež tuto, která stává se vždy vzácnější, opět se oživila a milovníci byli povzbuzeni k hojnějšímu chovu perliček.

Holubi. (*Columbidae*. *Gyrantes*.)

Holubovití ptáci tvoří řád pro sebe uzavřený tak jako kury, bahňáci neb ptáci vodní. Připojují se v soustavě sice nejvíce ke kurám stepním, ale liší se od nich tvarem těla, způsobem života i rozmnožováním.

Zobák přímý slabý jest vyšší než širší, u kořene měkkou vypouklou blanou pokrytý, pod kterou štěrbinovitě nozdry jsou šupinou chruplavkovitou přikryty. U druhů plemenných bývají zde zvláštní bradavice vytvořené. Podbradek jest hustě opeřený. Čelo vyklenuté, vystouplé, zřetelně od zobáku se odděluje; nohy jsou prostřední, dosti tlusté se čtyřmi volnými prsty (kráčivé); zadní o něco slabší prst vklouben ve stejné rovině s předními; přední strana běháku jest v předu krytá destičkami, v zadu nárt sífkovaný neb zrnitý, barva obyčejně červená; drápy dosti silné, ale tupé; letky tvrdé, tři první délky dosti stejné, druhé nejdelší; letek předních v křídle 10, zadních 11—15; ocas jest 12perý, dosti široký a dlouhý; některé cizozemské druhy mají per rýdovacích 14—16; u plemenných holubů, jako pávníků, vyskytuje se mnohdy počet dvojnásobný. Peří tuhé a husté přiléhá hladce; u našich divokých holubů pěkně šedomodré (livida), barva maková převládá. Toto jednoduché ušlechtilé zbarvení velice se zvyšuje zelenavým a nachovým kovovým leskem na krku a prsou, pak dvěma bílými pruhy, které ostře se rýsují napříč křídel. — Jinak u holubů horkého pásma; ti to vyznamenávají se živými skvěle se lesknoucími barvami, které zápolí s nejkrásnějšími barvami papoušků. Počet cizozemských holubů jest též neobyčejně veliký u porovnání s několika málo druhy divokými, Evropě vlastními; čítá se as 360—400 druhů, jež různě se barvou, tvarem ocasu, délkou nártu a odchýlným způsobem života. Řadí se do více skupin, z nichž k povšechnému orientování uvedeme jen tyto zajímavější:

1. *Carpophagidae*. Holubi plodožraví, žijí se bobulemi a měkkými plody, žijí hlavně na stromech a čítají 150 druhů v pěti rodech: holub zejkozobý, *Didunculus*, Peale 1848, s 1 druhem: holub papouškový, *Treron*, Vieillot 1816, as 6 druhů; holub bradavičnatý, *Alectroenas*, Gray 1840, 3 druhy; holub hedbávonohý, *Ptilopus*, Strickland 1841, 41 druhů.

Čeleď holubů běžců, *Geotrygonidae*; jsou zavalití ptáci velikosti až bažanta, žijí se semením, G. R. Gray čítá sam 30 druhů; holubi korunní, *Megapelia*, Kaup 1851, 5 druhů — holub bažantí *Otidiphaps*, 2 druhy — holub hrívnatý, *Caloenas*, Gray 1840, 1 druh, — holub zemní, *Geotrygon*, Gosse 1850, 6 druhů. — Podčeleď holubů stromních, *Columbidae*, žijí se semením, jež na zemi sbírají, as 170 druhů. — Holub zrcádkový, *Phaps*, Selby 1840,

malí holoubci, 8 druhů, — hrdlička, Turtur, Selby 1835, as 15 druhů, — holub rudokřídlý, *Peristera*, Temminck 1815, as 6 druhů, — holub trpasličí, *Chamaepelia*, Swainson 1827, as 15 druhů, — holub hřivnáč, *Columba*, Linné 1758, má velikost domácího holuba neb větší. Ve skupině této nalezájí se naši holubi lesní a skalní, kteří jsou prarodiče našich holubů domácích a potomstvem svým počet zvířat domácích rozmnožili. Četní druhové této podčeledi jsou po celé zemi rozšířeni. Zná se as 30 druhů. — Holub ocasatý, *Ectopistes*, Swainson 1828. Velikost těchto holubů jest rozdílná, od malých trpaslíků až po velikost holuba domácího; dlouhý schodovitý ocas a štíhlá, táhlá postava vyznačuje holuby tyto. Z těch zvlášť jest památný holub stěhovavý, severoamerický, *Columba migratoria*, Linné 1758. O tom ještě později.

Jak značných pokroků udělala ornithologie za posledních desíletí, jest patrné u holubů. Linné čítá v 10. vydání svého díla *Systema naturae* 1758 všech 23; 8 let později, v 12. vyd. 1766 již 40 druhů; Gmelin 1788 již 110 druhů, Temminck, slavný hollandský přírodopyscec, ve svém krásném díle: „*Histoire naturelle générale des Pigeons 1808—11*“ v Paříži, as 169 druhů stkvěle vyobrazených. Ch. Lucien Bonaparte ve svém *Conspectus generum avium* 1850—56 v Leydenách již 288 druhů. — Nejnovější sčítání v důležitém díle Angličana Dr. G. K. Graye: *Hand-List 1870—73*, v němž ve 3 dílech všichni známi ptáci zeměkoule systematicky se vypočítávají, nalezáme již 400 druhů; počet tento dalším bádáním bude možno rozmnožen, možno však též i zmenšen.

Největší počet holubů divokých chová Amerika, zvláště střední a jižní část i s ostrovy, dále jižní Asie, Australie a Oceanie i se svými menšími i většími archipelagy, při čemž buď podotknuto, že holubi vůbec milují klidný život ostrovní, takže nejkrásnější a nejstkvělejší druhy na menších i větších ostrovech Tichého Oceanu se vyskytují, jež na mapách jako Mikronesie, Polynesie a Melanesie jsou označeny a kde téměř každá skupina ostrovů má svůj zvláštní nádherný druh. Podobně na ostrovech mezi Přední a Zadní Indií, a mezi touto a Australií: na Ceylonu, Andamanech, Sumatře, Malace, Borneu, Javě, na ostrovech Sundských, Celebesu, Filipínách, Molukkách, na Nové Guinei a j. Též v Africe jsou mnohé druhy holubů, z nichž některé se vyskytují ve velikých houfech.

Jen Evropa, jak podotknuto, jest chudě opatřena a i těch několik druhů vyskytuje se v místech, kde jindy bývali hojní, v tak malém počtu, že zdají se vůbec vymirati. Není to jen následek stálého odstřelování a chytání zvlášť ve ptactvo vraždících státech jižních, ale že stále pokračujícím vzděláním půdy holubům odjímají se hnízdiště a pastviny vhodné. Tu nepomáhají sebe lépe míněné rady spolků pro ochranu zvířat. Vždy více vzděláním půdy, regulací řek, továrnami měnití se budou poměry v neprospěch naší domácí zvířeny.

Na štěstí jsou ještě nepodajné poměry půdy, které všemu vzdělávání odporují, a tam udržuje se několik útulků pro ohrožené existence lépe nežli všemi

spolky. V okresech takových jest ještě holub lesní zjevem dost hojným, ač doupňáků všude ubývá, nedostáváť se jim dutých stromů ku hnízdění. Druhy přizpůsobují se — aspoň částečně — holubi změněným poměrům, používají místo prořídilých lesů veliké sady, parky, stromovádi a pod., kde nalezají někdy blahovlnného šetření, odkládají pak část své vrozené bojácnosti a pohybují se na blízku člověka mnohem volněji a bezstarostněji nežli v lese. Tak aspoň chová se řivnáč (*Columba palumbus*), jenž jako kos ve větších sadech na blízku měst se usadil a zde i hnízdí. Více přirozenou plachost zachovali hrdlička a doupňák; těch také více bylo zapuzeno z obvyklých jim okrsků. Jsou však na místech, kde nalezají útulek, dosti hojní.

Ač spis náš věnován jest hlavně plemenům domácím, připojíme jako základ k následujícímu biologii holubů lesních, neboť zvyky těchto uchylují se namnoze od holubů domácích, souhlasících více s předkem svým holubem skalním.

Naši holubi lesní zdržují se v lesích listnatých i jehličnatých i smíšených, jakož i většina holubů cizozemských. Některé druhy dávají přednost jehličnatým, živíce se semeny šišek. Holubi skalní naproti tomu — odchylující se bydlístěm od holubů lesních — vyhledávají skalní sluje, jako ve vápencových skalách Krasu v Krajině, Istrii, blíže Terstu. Obývají též se zálibou skalnaté břehy, v jejich slujích nalezají úkrytu a bezpečného hnízdiště. Holubi skalní vyhýbají se křoví a stromům, nesedají rádi na ně, a tuto vlastnost sdělili též naši holubi domácí. Na pole a úhory musí mnohdy daleko letěti za potravou. Při jejich rychlém letu, kde 10 hodin cesty urazí skoro za tolikéž minut, nedbají na vzdálenosti.

Na sever rozšiřují se tak daleko, kam až lesy se daří. někdy tedy až na 65. stupeň. Divoká hrdlička teplo milující nejde tak daleko, nejvýše po 58. stupeň v jižním Švédsku a chybí již na severu Německa v některých lesích. Na dalekém severu a Islandu není více žádných holubů divokých. Na západ jde však holub skalní až na ostrovy Kanárské; severozápadně na skalách pobřežních Faröských; na východ až do střední Asie. Na jihu vyskytují se naši holubi lesní po celé Evropě, jen místy již však hnízdí, nejvíce jen v tahu, jenž končí v severní Africe.

Holubi jsou pŕivabné, pěkně souměrné postavy, dosti širopřsí, hlavy poněkud malé, držení vodorovného, peří těsně přilehlého a silných křídel. Žijí po párech a zůstávají též po celý rok v páru pohromadě. Ve svých způsobech odchylují se holubi domácí od lesních, jak z dalšího popisu bude zjevno, zvláště v námluvách. Holub krotký jest vždy hrmotnější a tance chtivější nežli divoký, jenž nikdy tak se nezapomene, by tím bezpečnost svou ohrožoval.

Hnízdo jest velmi ploché, tenké a volné; nalezá-li se na stromě, možno z dŕli vejce v něm viděti, v jeskyních a na skalách nebeřou si též větší práce. Skládá se z tenkých větviček, stébel, rostlin a slámy a obsahuje dvě bílých vajec krásné ovální podoby. Doba líhnuti trvá 16—17 dní.

Holub účastní se líhnutí as od 10 hodin až do 4 hodin odpoledne, as 6 hodin. Jako zvláštnost budiž podotknuto, že holubice první vejce položí večer mezi 5.—7. hodinou, následující den vynechá; druhé vejce položí den na to mezi 1. a 2. hodinou.

Toto pravidelné kladení jest památné a přehlédlo se dlouho, aspoň neuvádí se nikde. — Mláďata sporým puchem pokrytá, skoro nahá, krmiti staří prvních 8—9 dní sýrovitou látkou z volete a sice prvních 5 dní kašičkou mléčnou, později smíšenou rozměklým zrním, 9—12 dní pokrývají rodiče mláďata svá, aby je zahřívala. Oči mláďat jsou prvních 8—9 dní zavřena; nepotřebují světla, nýbrž jen tepla a pokrmu: zárodky per očních a letek vyřázejí dne 9.; po 14 dnech jsou holoubata polovyrostlá. Po 30—35 dnech jsou peřím dobře pokrytá, vypadají jako vyrostlí, nezůstávají též v hnízdě a jsou-li zdráva, jsou těžká, těžší nežli staří. Pak teprv počnou sama žráti, škemrají však dlouho ještě u starých o pokrm.

Let holubů jest vytrvalý, rychlý a lehký, rychlým úderem křídel letí rovně v před; dovedou však i rychle se uchýliti, což mnohdy vysvobodí je z drápů dravce. Chod jejich není rychlý, buď kráčeji, neb cupají, hlavou při tom přikyvující. Hlas jeho jest zvláštní, jakés přirozené „břichomluvectví“. Slyšeti jest zvláštní vrkání neb houkání, holoubata jemně pipají. Pijí zvláštním způsobem strkající zobák do vody, při čemž nozdry uzavrou a pak bez přestávky vodu do sebe ssají, až žízeň uhasí. Ve vodě se též koupají a v písku někdy se popelí.

Sýrovitá hmota, kterou holoubata staří krmiti, tvoří se ve voleti holuba i holubice. K tomu cíli jest jícen u obou rozšířen ve vole, jehož stěny v době líhnutí sesílí, dostanou na povrchu zvláštní buňky a sítě, z nichž zvýšenou činností krevních cév vylučuje se zvláštní mlékovitá velmi výživná látka, kterou holoubata 9 prvních dní výhradně se živí. Tento výměšek holubů jest zjev osamotnělý, jenž holuby přesně odděluje od kur. U drozdů a vlaštovek není příměšek ke krmivu látka sýrovitá nýbrž pryskyřicovitá. Ostatně vyskytují se podobné příměšeniny k potravě též u jiných ptáků, jenže jest věc dosud málo známa a pozorována. — Holubi jeví však nápadnou lhostejnost k vejším a mláďatům, v čemž opět velice se liší od kur; tito pro mláďata dají druhdy vlastní život v šane. Kvočna v tom ohledu jest obraz lásky mateřské, která holubům chybí.

Holubi živí se semeny a zrním, zvláště vikví, čočkou, brachem, ječmenem, pšenicí, ovsem, konopím, prosem, žitem (neradi), pohankou, řepkou, řepou, jitrocelem, cibulí a česnekovými semeny, i semeny jedovatých prýšců, semeny borovic, jedlí a smrků, žaludy, bukvicemi (neradi), bobulemi jalovcovými a brusinami, malými hlízkami, semeny lomikamů atd. Někdy zobou též zeleninu, v zimě i v létě, nikoli z nouze, nýbrž pro změnu. Malé plže polykají místo písku k lepšímu trávení: druhdy polykají i dešťovky a ponravy, to však as jen z největší nouze. Velmi rádi polykají kuličky slané země, jíl, písku vápenného.

malty, zrna písku a křemene. — Z cizozemských mnohé druhy plodomilných druhů jen měkkými plody stromů se živí.

Naše domácí druhy pelichají ročně jen jednou, od počátku leta až po začátek podzimu, a toto děje se velmi pozvolna.

Z holubů divokých i s hrdličkou popíšeme zde 5 druhů.

Doupňák (*Columba oenas*, Linné).

C. cavorum et arborea, Br. 1:31.

Holub tento podobá se skalnímu, od něhož liší se jen nedostatkem vši bílé kresby pod křídly, červenožlutým zobákem a štihlejší stavbou těla.

Barva doupňáka převládající jest maková, též na dolním hřbetě, kostřeci a spodních krycích perech v křídlech: na makovitých modravých křídlech černé pásy jen naznačené, t. j. pásy nejsou souvislé jako u holuba skalního.

Délka 31 cm, z čehož na ocas připadá 12 cm, šířka křídel 64·5 cm, zobáku 2 cm, výška nohy 2·4 cm.

Hlava a krk modré makovitě, spodní krk temně břidlicový s leskem kovovým do modrozelená a nachová. Ramena a hřbet popelavé; celý zadní hřbet pěkně modravý, vole na šedé půdě s leskem nachovým, ocas na konci se širokou břidličnatě černou páskou. — Zobák jest u starých ptáků u kořene červenavý, v předu žlutavý, hvězda oční tmavohnědá; nohy krvavě rudé. — Holubice jest o něco menší a mtleji barvená, jinak těžce se rozezná. — Mláďata mají hnědošedý, v předu žlutavý zobák a na krku chybí zelený třpyt perí.

Doupňák objevuje se v lesích místy i v Čechách dosti hojně, jenže v novější době v obmezenějších okresech. Na sever objevuje se až do Britanie a středního Švédska, na západu do severní Francie, na východ až do středního a jižního Ruska; již v gubernii Petrohradské je vzácným. Nejhojnější jest v houštinách vrbovým zarostlých na dolním Dunaji. Z krajin, kde není dutých stromů a kde jest příliš silná frekvence, zmizel. Zdržují se nejraději v lesích nížin, smíšených se stromy vykloktanými, zvlášť kde jsou dřevé buky, duby, vrby, plané hruše a jabloně a pod. hraničící s polmi a lukami, neb tam nalézají hojně potravy. Jakožto tažný pták přilétá při mírné pohodě již v únoru, jinak v březnu, a opouští nás v září a říjnu, zdržuje se mezi tím v jihoevropských lesích, zvlášť v Bulharsku, Makedonii, Řecku, Malé Asii a Persii, navštěvuje, ač zřídka, i severozápadní Afriku, nikoli ale východ tohoto dílu světa.

Hnízdí jen v dutých stromech, obyčejně lesních, neb stromoradiích a jednotlivých stromech v poli, též v dutých vrbách, které pokrývají celé plochy na dolním Dunaji; mnohdy též poblíž vsí, je-li krajina chudá na lesy, hnízdí buď ve výši muže neb vrcholích stromů. Při opanování dutin utkají se mnohdy s datly, kavkami, šoupálky a jinými, kteří podobně zde uvelebiti se snaží, a ač statně tlukou křídly, zuřivě vrčí, jest jim mnohdy ustoupiti, neboť zobák jejich jest příliš slab k obraně.

Hnízdo jest neuměle z větviček, kořínků, mechu a suchých listů zbudováno a obsahuje v první polovici dubna 2 bílá vejce, jež k vylihnutí vyžadují 17½ dne. Podobají se vejcem holuba polního, jsou skoro bez lesku a měří 36×27 mm. Na hníždě chovají se však jinak nežli řivnáč, neboť neopouštějí plemene svého, nejsou-li vícekrát vyrušováni: na vejcích sedí někdy tak pevně, že možno samici vyzvednouti s vajec. V červnu vyskytují se vejce podruhé, volí se však k tomu vždy nové doupě, neboť mláďata staré hnízdo velmi zaneřádí, takže za téhož léta nelze ho dvakráte použiti. V roce následujícím vyhledávají opět hnízda starých.

Doupňák jest obratný, zdobný, úpravný a čistotný pták, při tom družný. takže na podzim a na jaře viděti hejna na sta kusů čítající v polích. Let jejich jest střelovitý, jako šíp leti nejhustšími stromy a uniká nejobratnějšímu sokolu. dostihne-li v čas lesa. Při vzletu slyšeti jest lehké plácání, pak dutý hvizdot a značný kus dráhy jen se vznáší: dopadaje jest jen šlabým šramotem slyšitelný. Obvyčné vrkání holuba jest rozdílné od hlasu řivnáče, a podobá se více hlasu holuba polního, znějící jako „hu-a-ú“ neb „hu-ra-k-ú“, což vždy rychleji za sebou, 4—10krát se opakuje. V rozčilení vyrazí své hu-a-ú jen 4—5krát, ale mnohem táhleji a hlouběji. Při každém zavrkání pokloní se holub a roztáhne ocas. Mimo to ozývá se někdy hlasem hú hú hú velmi často a dlouho, což zní jako holub. Podobně se ozývají při každém zjevu nápadném. Při vrkání sedí holub pevně na větvi jako řivnáč a nadýmá krk, nepobíhá však sem a tam, čímž liší se od do kola tanečnického holuba skalního.

Potrava jejich záleží v různém obilí, pšenici, ječmennu, ovsu, žitě, pohance, vikvi, čočce, hráchu, konopí, brusnicích a různých semenech stromů jechlíkatých. Na podzim vyhledávají též žaludy a bukvice, semena vyhledávají i v polích a pasekách.

V pokoji mláďata zvykají na krmení, jenže jest třeba delší čas je cpátí, nežli naučí se sami žrátí. Mezi holuby domácími zvykají velmi rychle. Krmí se nejlépe vikví a ječmenem. Za mlada vychovaná holoubata těžce zvykají na vylétání a vlétání, páří se s holuby krotkými barvy holubů divokých a zplozují mišence, kteří však zřídka přes 12 dní stáří dosahují. V době tahu jest dobře je držeti zavřeně, jinak nevracejí se vždy zpět do holubníka. V pokoji chovají se v prostranné posadě po páru a dá se jim košíček k hnízdění, dříve než mláďata se vyklubou, as po 10 dnech líhnutí. krmí se rodiče mimo obyčejným zrním též potravou měkko u, kaši z krupice kukuřicové, semletým prosem a rozstrouhanou mrkví, smíšenou se salátem. Též tito holubi krmí mláďata svá raději měkkým zobem nežli zrním. Příliš mnoho měkkého jeví se řídkými výměty pak přidá se opět zrní.

Kde jest mnoho divokých holubů, chytají se na zláštní špruhle, k nimž za volavé upotřebují se domácí holubi barvy divokých. Též vybírají se holoubata z hnízda a staří chytají se sáčkem nastraženým před dutinou hnízda; je-li du-

tina tato příliš vysoko, uváže se sáček na dlouhou tyč. Silnými vějíčkami možno je též chytiti u hnízda.

Staly se též již pokusy v přiměřených lesích nasaditi doupnáky a jaksi je zde chovati, a pokusy měly i jakýs úspěch. Z kotlavých stromů vyřežou se kusy 60—80 cm veliké, opatří se na způsob budek dnem a víčkem, vydlabe se otvor, před ním upevní se tyčinky; na blízku umístí se liz soli a postaráme se, aby nebyli nijak vyrušováni. První rok nechají se všechna mláďata vylétnouti, aby později mohlo se tím více holoubat vybírat. Spolky pro ochranu ptačtva vřele přimlouvají se za umístění podobných budek buď z prkének neb z dutých větví, neboť holubi strádají nedostatkem obydlí. K zavěšení budek hodí se nejlépe okraje větších lesů; nejvhodnější doba k zavěšení jest počátek zimy. Upevnění děje se 4—5 m vysoko silným drátem.

Maso všech divokých holoubat jest výborné, jemné a chutné; starých však jest tuhé.

Holub skalní. (*Columba saxatilis*, Aldrovand.)

(Tab 13., obr. 1, 2, 3.)

C. caernalis, *saxatilis*, *livia*, *rupicola agrestis*, Fr 1784. *C. livida*.

Barva popelavomodrá (maková); dolní hřbet a nejkrajnější péra na prapore vnějším bílá. Po křídlech prostírají se dvě černé pásy tvořené černými pásy na koncích letek 2. a 3. řádu a velikých per krycích, zobák černý. Od podobného doupnáka rozeznáme je hledíce na znaky druhové.

Délka 32—33·5 cm, šířka křídel 62—64 cm, délka křídel 21·5—23, ocasu 9·5—11, zobáku 1·9, nártu 2·5 cm. Hlava jest břidličnatě modrá, krk až po hrud temnější se třpytem modrozeleným a nachovým; ostatní tělo spodní temně modrošedé. Svrchní hřbet světle šedomodrý, podobně krycí péra křídel. — Zobák jest černý s bělavými polštářky nosními; oko žluté jako síra; noha tmavě krvavá.

Samička jest o něco slabší a v barvě ne tak čistá. Mláďata jsou bledší, na hrdle bez peří, které se zaceluje teprv po pelichání.

Jest ostatně dokázáno, že při velkém rozšíření divoce žijících holubů skalních vyskytují se mnohé odrůdy, ač nikdy tak odehlné jako u holubů domácích. Tak vyskytují se holubi, u nichž mimo kostrě a spodní křídla i břicho jest bílé; tak na Farórách, na Norském pobřeží, v pomoří u Středozemního moře, i na ostrovech při ústí Senegalu. V západní Asii od Syrie po Východní Indii jest kostrě nejčastěji světle šedý; též se vyskytují hojně světlomodří, úplně černí a běloskvrnití holubi skalní ve velikých houfech na Kavkaze. Tak tedy již mezi divokými holuby skalními beze všeho umění chovu nalezají se různé tóny barev, jež u domácích okazují pak tak značnou proměnlivost.

Holub skalní považuje se všeobecně a právem za praotce našich holubů domácích, neboť obyčejní polní holubi barvy původní našich holubníků shodují se tak zjevně s holuby skalními, že o původu jich není nejmenší pochybnosti. Jest

1. 2. Malajky. 3. 4. Bojovníci (barvy původní). 5. 6. Bojovníci slepičáci. 7. 8. Bojovníci kachronozí.

též mnohem rozšířenější nežli oba předešlé druhy evropské, a liší se též způsobem bydliště neb vyhýbá se lesům a stromům vůbec. Holub skalní, divoký, zdržuje se na skalních útesech, slujích a strmých skaliskách, i též v rozsáhlých temných jeskyních a menších neb větších děrách, když jsou tyto i pod zemí skryty, jen když má příležitost k umístění hnízd a ochrany zde nalezá.

Dr. Berthelot nalezl na ostrovech Kanárských kolonii holubů na vulkanickém ostrovu Lanzerote v čerstvém jícnu činné sopky přes sirné výpary a značné horko zde panující.

Podobná ochranná místa vyhledávají se zalíbením k trvalému usazení zvláště pak, když skály tyto leží na moři, neb oddělují větší i menší ostrovy od moře, neb kolmo do výše vystupují s burácejícím dole příbojem vln. Neobmezují se však jen na přímoří, nýbrž obývají i skály nitrozemní, příkré břehy řek i holá pohoří; pyramidy egyptské, příkré břehy peřejů Nilských i uvnitř pouští, „bezděky namane se otázka, kterak chudá země s dostatek poskytnouti může massám dostatečné potravy, kde svislá skála sotva přístřeší jim dává.“ (Brehm.)

Na severu Evropy nalezají holubi tato hnízdiště na pobřežních útesech britských, na západním břehu Skotska, na Hebridech, ostrovech Faröerských, Orkneyských, Shetlandských, na některých ostrovech jihozápadního pobřeží Norska, zejména na skalním ostrově Rennesø u Stavangeru.

Mnohem četněji vyskytují se na skalních březích jižní Evropy kolem Středomořího moře, od Portugal a Španěl, jižní Francie, Italie, Korutanska, Terstu, Istrije, v Krasu na jeskyně tak bohatém až po Řecko a Malou Asii; hnízdí hojně i na Kavkazu a strmých březích nitrozemských vod, moře Kaspického a Černého. Po celé severní Africe jest hojný na pobřeží: na západní straně — dle Adansona — na ostrovech sv. Magdaleny při ústí Senegalu v nesčíslném množství; podobně na Kanárských ostrovech, na Pic de Teyde až do výše osm tisíc stop; na severovýchod Afriky až do jižní Nubie. V Asii od Palestýny, Syrie, Persie, Turkestanu, Indie až po Himalaje, snad ještě dále na Východ, Soinhoč zaznamenává je i v rovinách Pekingu, jen že jsou to na východě namnoze jiné druhy. Připočteme-li pro tato pobřeží ještě velké a malé ostrovy Středomořího moře, vidíme, že rozšíření jeho po třech dílech světa jest rozsáhlé. — Holubi skalní dále na sever se zdržující jsou na podzim pro nedostatek potravy nuceni táhnouti do krajín mírnějších, v Německu však dosud ani v tahu pozorováni nebyli. Za to znám jest příklad, že holub skalní hnízdl na jižním svahu Krkonoš na blízku Janských Lázní. Táhnou-li, bývají ve společnosti vran a kavek. Několik příkladů neobyčejného tahu jest známo i v Německu. V prosinci 1878 objevil se houf as tisíc kusů čítající v krajině Kreuzberské. Usedli ve společnosti kavek na polích, střechách, domech, a na večer táhli k lesům jehličnatým na nocleh. Potulovali se tak až do středu ledna, a poznenáhla se vytratil.

V Čechách pozorují se též holubi skalní polodivocí, mající bílý dolení hřbet a dva černé pruhy na šedých křídlech, jež bývají jak ve městech tak i po

venkově na příkrých skaliskách a věžích, i pod mosty, v pevnostních zdech a pod., všude, kde římsy, výstupky, zábradlí poskytují klidný útulek k přenocování a hnízdění. Jsou to namnoze utečenci z holubníků, kteří sice na vlastní pěst potravu hledají; tuto sbírají však po náměstích a cestách a zřídka v polích. Nejsou ani plašší nežli holubi domácí, jsou jen volní, chráněni blahovůlí obecnou, neb veřejnou dobročinností přátel zvířat.

Holubi skalní hnízdí v uvedených zemích v dutinách a jeskyních skalních obyčejně v četných společnostech. Se zálibou zdržují se tam, kde úpatí omyváno jest mořem neb vůbec vodou. Na ostrovech Farorských jsou obecní; umí víceméně hnízdo tak dobře ukrýti, že obyvatelé jen zřídka je objeví. Též uvnitř ostrovů při hledání potravy jsou tak plaší a v letu obratní, že draví rackové a krkavci jen zřídka se jich zmocnití mohou, což holoubatům častěji se přihodí. V Horním Egyptě jsou místa, která, jak se zdá, více pro holuby nežli pro lidi jsou vystavena. Spodní část chudého stavení, pyramidy v malém rozměru, slouží rolníku (fellahovi), svrchní část patří holubům, a není z cihel, nýbrž ze samých vejcovitých hrnců, splených maltou, složena. Tyto hrnce mají dva otvory, jeden malý as 2 cm, a jeden velký, kterým holub může snadno projíti. Malý otvor jest jen pro vzduch a jest ven obrácen, velký otvor obrácen do vnitř. Otvory jsou malá dvířka, jimiž fellah může proklouznouti, když holoubata chce prohlédnouti. Zazděné větve zastupují hřády. Střecha jest plochá. Zařízení toto velmi se osvědčuje, soudě dle množství holubů, kteří útulky tyto stále oblétají. V Indii náleží skalní holub k nejobecnějším ptákům; hnízdí v dutinách a štěrbinách skal, možno-li na blízku vody, často na blízku rorajsů (*Cypselus melba*), tak na blízku proslulých peřejů v Grisoppě. Hnízdo jest neumělá hromádka větviček, slámy a stébel a obsahuje dvě vejce, na nichž pták sedí 17 $\frac{1}{2}$ dne. Mají obyčejně trochu podlouhlou podobu vejčitou, jsou hladké, lesklé, křídovité a měří 36×28 mm. — Ročně mají dvakrát i vícekrát mladé.

Holub skalní stal se stálým pronásledováním velmi plachým a rychlým ptákem. Rychlost holuba, přinášejícího pokrm mláďatům z dále, jest úžasná; podobně obratnost, jakou dovede uniknouti pronásledování dravce. V plném letu urazí za minutu téměř mili cesty. Dle Middendorfa 25 zeměpis. mil za hodinu. Dr. Reichenov pro holuba stěhovavého pácí rychlost za sekundu na 20 m, tedy za hodinu 72 km. Při tom zachovávají ptáci přímou čáru, takže za 4—5 hodin urazí značnou dráhu.

Silný, vytrvalý a obratný let jejich jest doprovázen hvízdavým zvukem jako „vich, vich“ znějícím; křídly, chce-li pospíchat, tluče malými rychlými, trhanými údery; může ale též bez hnutí křídel po delší čas se vznášeti. Při pěkném počasí popisuje kruh ve vzduchu, při čemž drží křídla velmi vysoko, a snese se pak s křídly nehybnými dolů, při čemž slyšení jest hvízdavý zvuk. Na jaře slyšení jest často při vzletu opětované hlučné plácání křídel, jak tvrdé letky nahore na sebe narážejí. Vrkání u samečků a mladých samečků zní jako jednoduché „hurkú“, a podobá se hlasu doupňáků. U starých holubů zní však

jinak a úplně, as jako „murrkurú“ neb „maburkurú“ neb „makumakururrkú“. Též slyšeti jest u mládat zvláštní ono houkání na hnízď, jež zní jako „huu, huu, huu“. Mláďata pipají vysokým táhlým zvukem. Vytknouti třeba, že holub skalní při vrkání nesedí tiše jako holubi lesní, nýbrž v polokruhu tancuje s roztaženým ocasem kolem holubice, která kývaje hlavou, podivně toto koření přijímá. Nelíbí-li se holubici záletník tancující, nekývá hlavou, nýbrž dává svou nelibost zobáním a údery křídel na jevo a odlétá, což obyčejně zamilovaného holuba neodstrašuje, neboť letí za ní a opětuje ucházení se vytrvale tak dlouho, až nalezne vyslyšení.

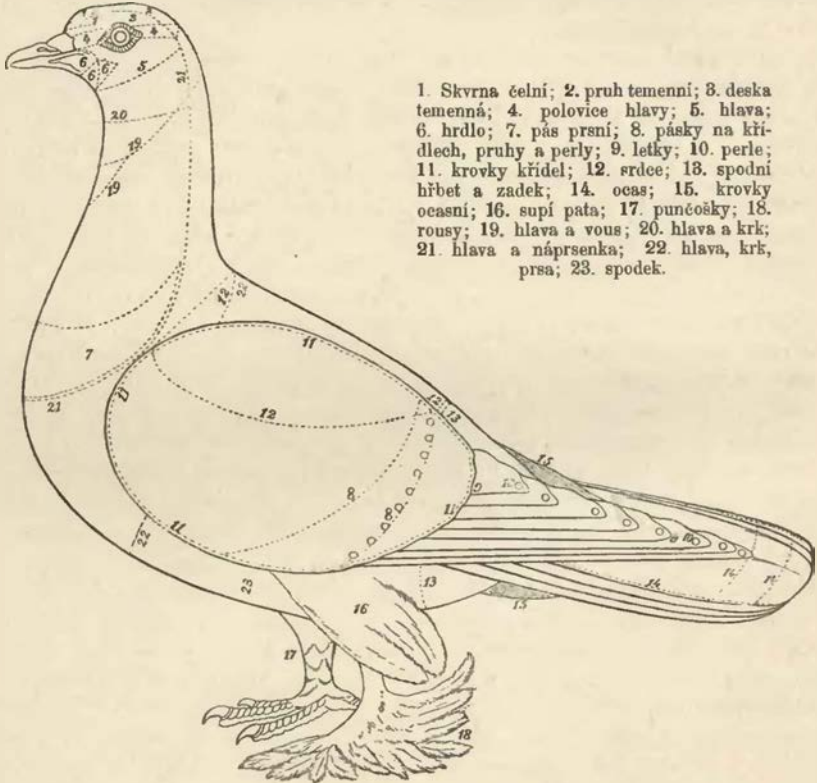
Potrava záleží ve všech druzích zrní zralého, moučnatého i olejnatého: ze lnu, řepky, řepy, čočky, vikve, hráchu, prosa, pšenice, ječmene, ova, žita a jiných semen. Zralá zrna vyřubou z lusků a tobolek, ohýbající stébla a klasy k zemi. Žito nejméně jim svědčí: mláďata mohou po něm i pojíti. Oves nemilují sice též, ale přece raději ho zobou než žito. Mimo to vyhledávají i semena divoce rostoucích rostlin na pasekách, cestách, ve slujích mezi skalami a na stráních a zalétají proto rádi do pasek a světlých lesů. Na polích hledají vikev a čočku, hrachor, různé hořčice (*Sinapis*). řepu (*Brassica*), řetkev (*Raphanus*) a jiné křížokvěté a luštinaté; vyhledávají též truskavec (*Polygonum aviculare*), rosičku (*Panicum*), různé druhy pyskaté (*Galeopsis*), černuchu (*Nigella*), mákovité; kozinec (*Astragalus arenarius*) a různé cibule (*Allium*), zvlášť ale jedovatá semena pryšců (*Euphorbia*) dychtivě sbírají, aniž jim co škodí. Zalétají též na pokraj lesů jehličnatých a sbírají semena borovic, smrků a jedlí, i jalovec a brusiny. V doubravinách sbírají žaludy, ač tyto jen s těží polykají. — Z nedostatku semen berou za vděk i menšími hlízkami, na příklad: snědku (*Ornithogalum*), lomikamenu (*Saxifraga granulata*), hrachoru hlíznatého (*Lathyrus tuberosus*) a orseje (*Ranunculus ficaria*); též vyzobávají semena ze země klíčící. V čas nouze žerou též zeleninu, listy kapusty a salátu. Zobáním v zemi rozhrabují kyprou půdu, nikoli však hluboko. Druhdy požírají malé hlemýžďe i s ulitami, též larvy, žížalky a dešťovky. K lepšímu trávení polykají kamínky, zrnka pisku, maltu, zvlášť hlinu soli obsahující. K lizu zvěře dostavují se též, aby sebrali, co do země se vsáklo. Pijí nejraději čistou vodu a koupají se; zvlášť lahodí jim dešť: položí se na stranu, zvednou druhou, větřejí křídla, aby i pod ně dešť vnikal. V pisku rádi se popelí, aby zbavili se čmelíků. Při pití brouzdají se ve vodě; stává se však někdy, že žízniví holubi zapadají i na hluboké vody, pijí a snadno opět vzlétnou. Jak Brehm píše, sedají egyptští holubi doprostřed Nilu; chtějí-li pít, nechají se unášeti vlnami a zvednou se opět, když žízeň uhasili. Podobné pozorování učiněno též na Dunaji a jinde.

Z mnohých udaných potravin jest příteli holubů patrnó, jak uživit se mohou i holubi našich holubníků, neboť všechny zde uvedené druhy rostlin jsou i potravou jejich. — Holubi chytají se při napájení; na lizu na oka neb železa; holoubata na hnízďe, a konečně nahodile, když někdy v tabu, zvlášť v zimě, k domácím holubům se přidružují a s těmito zalétají do holubníků.

Holubi domácí.

Dříve, nežli přikročíme k popisu plemen domácích, předešleme názvosloví, jež obratnému holubáři poznávání velice usnadní. Viz ostatně vyobrazení.

Z anatomie vyřkneme toto z dr. Nitzske: Lebka jest velmi porovitá a pneumatická (vzdušná); čelo širší a klenutější nežli u kur. Kost prsní má vysoký

Obr. 31. Pravidelná kresba holuba domácího.

hřeben, dle něhož lze souditi na silný a vytrvalý let. Zadní okraj kosti hrudní ční daleko k pánvi a tvoří dva koži vyplněné výkrojky, které ve velikosti značně se liší, zvlášť u holubů plemenných. Ze sedmi párů žeber jeví 4. neb 5. zvláštním kloubem opatřený výběžek. Obratlů šijových mají 12 až 13, hřbetních 7, ocasních 7. Výjimku činí korunáči (*Megapelia* neb *Goura*). Kostí křídel a noh mají jakous podobu s kostmi kur; kost loketní jest silně zakřivená a oddaluje se

značně od bérce; ruka jest delší nežli předramě, toto delší nežli vrchní rámě; drápek palcový chybí. Nárt jest kratší nežli kost stehenní; u rodu *Megapelia* rovnají se sobě délkou. Svalstvo křídel vyznamenává se neobyčejnou tloušťkou a krátkostí šlach, což činí holuby schopnými k letu vytrvalému. Jícen jest rozšířen v roztažitelné vole, jehož stěny v době hnízdění u obojího pohlaví se stlušťují a záhyby uzlovité na vnitřní straně dostávají, aby zvýšenou činností rozšířených cév krevních syrovátkovitou látku k výživě mládat vylučovaly. Přední žaludek jest svalnatý a žláznatý; žaludek má silné stěny, jest svalnatý, avšak neveliký. Střevo jest 6—8krát delší trupu, na vnitřní straně klky opatřeno. Slepá střívka velmi malá. Játra skládají se z dvou nestejných zašpičatělých laloků; jsou však bez měchýřku žlučového; žluč vlévá se dvěma zvláštními průchody do střeva. Slezina má podobu podlouhlou; jazyk jest úzký, sploštělý, šípovitý a měkký; jazyk chrupavkovitá. Varlata podlouhlá; vaječník jednoduchý nalézá se jen na levé straně.

Holub domácí (*Columba domestica*, Linné).

(Tab. 13., obr. 4.)

Velikost holuba skalního: Délka 27 až 34 cm, z čehož na ocas připadá $9\frac{1}{2}$ až $10\frac{1}{2}$ cm. Nárt 24, střední prst 26, zadní 12, nehty 8 mm.

Náš šedomodrý holub domácí s bílým neb šedým kostrčem pochází bezpochyby z holuba skalního, má stejný tvar hlavy, stejnou velikost, barvu a 2 černé pásy přes křídla. Souhlasí též vrkáním, milostným tancováním a kloněním těla; zvlášť význačné jest vyhýbání se celého plemene ve všech odrůdách stromům a keřům, v čemž shodují se se svými předky a liší se ode všech lesních holubů. — Shledalo se prý sice, že většina skalních holubů západní Asie má kostrce světléšedý (nikoli bílý), a proto i většina zde zdomácnělých holubů. Byl by tedy rozdíl plemene mezi bělokostrcným evropským a šedomo-kostrcným západoasijským holubem, což při veliké proměnlivosti holubů vůbec nepadá na váhu, neboť i u nás obojí se střídají.

Plemeno toto vyznamenává se před jinými ptáky neobyčejnou proměnlivostí; jsouť proměny nesčíslné, jež jeví v barvě, kresbě per, ve struktuře peří, tvaru a držení těla, i ve zvláštním hlase při vrkání, i ve způsobu letu, takže variety naplnily by tlustou knihu. — Mimo to řadí se sem plemena původní, jichž původ jest temný, tak jako zdomácnění obyčejných holubů domácích. Nicméně musíme hleděti do zdánlivého chaosu pořádek uvéstí odloučením barevných holubů od plemen plnokrevných.

Zdomácnění našich holubů domácích ztrácí se v mlhavé dávnověkosti; souvisí namnoze se zvyky a názory náboženskými více nežli u jiných zvířat. Jeskyně a sluje skalní, z nichž i pramen vytryskuje, patří k nejstarším božišťům; to jsou však právě místa, kde holub nejraději se zdržuje a odkud mnohdy nedá se vyrušiti ani člověkem hojně se tu objevujícím.

Každé božství béře v ochranu zvířata, jež dobrovolně k němu se utíkají. Vyskytla-li se mezi nimi druhy bílá odrůda, byla již sama sebou posvátná, a při zamilované povaze holuba podalo se samo sebou, že zasvěcen byl bohyňi lásky.

Na člověka nejprimitivnějšího se holub ještě nepřipoutal, neboť kdekoli zdivočuje, vidíme, že usazuje se jen na větších klidnějších budovách z kamene vystavených, v městských zdech, na kostelích, na věžích, pagodách, chrámech skalních a pod., nikdy však v nízkých boudách, třeba v listí, jakými za vděk berou kury, nalezají-li tu jen bezpečný útulek. — A jakož člověk vše dle vlastního vkusu a prospěchu mění, pokud možno, tak stalo se i s holuby, kteří staletým pěstěním velice se rozšířili. Čtvero činitelů při tvoření plemen spolupůsobilo: ponebí, způsob pokrmu, umění chovu, především ale přirozená přispůsobivost v povaze holubů. Tím vznikli holubi, kteří tak od praoobrazu svého, holuba skalního, se uchylují, jako brahmaputra od divokého kura bankivského.

Holub byl tedy od starodávna zvířetem zdomácnělým a miláčkem lidí. V písmě svatém na mnoha místech čestná se děje o něm zmínka: slouží za symbol vznešených věcí a vlastností. U židů i pohanů byl zvířetem obětním. U Egyptanů, Řeků a Římanů byl symbolem ideí náboženských a přidatkem bohů. Platí dosud mnohým národům za symbol svatosti: žádný pravoslavný Rus nepožívá masa holubat. Holuba používá za poslička; vedle hospodářského použití jest namnoze předmětem záliby.

Starší spisovatelé mnoho o tom zpráv zanechali. Tak slavný Řek Aristoteles († 322 před Kristem) a římský spisovatel Plinius starší († 79 po Kr.) — Na počátku středověku vykládal spisy Aristotelovy srobonomyslný biskup Albertus Magnus († 1280 v Kolíně n. R.), později učený Švýcar Konrád Gessner († v Curychu 1565). Též Vlach Ulysses Aldrovandi, prof. v Bologni 1570, píše o holubech: mnoho psal starý Bechstein († 1822); plemena přesně popsal Angličan John Moore (1735 a 1765). — Ve středověku pěstovaly zvláště kláštery mimo holuby k užítku též pro krásné barvy, které pak rozšiřovaly. Obehodním spojením s Orientem dostala se též z Orientu krásná řecká, arabská, perská a egyptská plemena k nám, a tato v Evropě podnes se dále chovají.

O plemenech ve starověku pěstovaných nelze si ze spisů rádnou představu učiniti. Možno si však představit, že byla to as tatáž plemena, jež podnes pěstujeme. Celkem nelze od mimoevropských plemen již mnoho očekávat, neboť evropští pěstitelé překonali asijské holubáře v umění pěstění značně, zvlášť Angličané a Němci. Asijsí jsou ve výhodě tak dalece, že mají mírnější ponebí, jež podporuje tvoření se některých plemen.

Po těchto předběžných poznámkách přejdeme k popisu památných odstínů barev, jež v barvě pruhů a šupin jeví barvy doplňovací jako u blondinett, satinett, bluettt (u nás modráci, mlynáři neb plaňáci), hyacintových vlašťovců a švýcarských holubech. Shledáme se s něžnými barvami jako nadechnutými

bělosti atlasové, až k nejsytějšímu tmavému tónu, v ohnivou červeň mědi, v lesklou černí aksamitovou, zvýšenou třpytem do zelena a nachova. K tomu přidávají se podivuhodné originální kresby na světlé půdě a naopak, jak je v této určitosti neshledáváme snad u žádného jiného ptáka.

Barvy a kresba domácích holubů.

Holubi jednobarevní (Columba d. unicolor) vyznačují se stejnou, krásnou barvitostí peří, a sice jsou vyslovené základní barvy tyto:

1. Barva původní, sivá, s dvěma příčnými pruhy přes křídlo (viz tab. 13., obr. 1.—4.).

2. Černá (tab. 17. obr. 6., tab. 18. obr. 4.).

3. Červená (tab. 18. obr. 2.).

4. Žlutá (tab. 14. obr. 11.).

5. Bílá (tab. 17. obr. 5., 11., tab. 18. obr. 1.).

Z těchto základních barev vzniká celá řada odstínů a smíšenin všech možných druhů. Rozkošná ozdoba u všech tónů barev, zvláště u temných, černá a červená, jest stkvělý lesk kovový na krku až po prsa v barvě zelené a fialově rudé.

Základní původní barva odlišuje se krásnými světlými tóny až ke vzdušné modré barvě ledu a stříbra. Do tmava přechází do méně oblíbené barvy břidlicové a popelavé až aksamitově černé.

Žlutá barva základní jeví různé odstíny, zvláště jemnou barvu isabellovou, která na světlejší straně až do atlasově bílé se prohlubuje. Hrají-li tóny tyto do modra neb do šeda, nejsou tak úhledné a oblíbené. Krásněji vyjímá se tón, kloní-li se do barvy světle masové, perlově šedé neb červenavě atlasově bílé. Jemné pásy křídlové zvyšují účinek těchto odstínů.

Z jiných odstínů vyniká zvláště barva kožitá a temně hnědá čokoládová. Pro označení přechodních barev užívají se názvy jako: stříbrobílá, perlově bílá, stříbrošedá, plavá, pleťová, cihlová, lišková, šedohnědá, rezavá, skořicová, bron-zově hnědá, žloutková, hrachová, mandlová, olejovitě bílá, mlékově bílá a j. v.

Holubi jednobarevní v každé barvě hlavní neb smíšené vyskytují se bez pásek neb s páskami na křídlech, stuhami, šňůrkami; jen že původně přísluší holubům divokým, a teprv křížením dostavily se tyto pruhy též na ostatních barvách základních.

Pásy na křídlech jsou nejčastěji:

1. Čistě bílé.

2. Čistě černé.

3. Bílé s černou obrubou na jedné neb na obou stranách.

4. Červené a žluté pásy vyskytují se u nejsvětlejších odrůd; podobně u modré a černé barvy.

5. Černé neb červené, černé a žluté pásy, též na jedné straně bíle vrou-

bené, jsou též zvláštní pro modrou a černou barvu základní. U všech těchto jsou barvy někdy kalné.

6. Někdy vyskytují se šupinaté neb pásy promíchané, perlovité, někdy velmi pěkné.

Holubi mramorovaní.

též šupinatí, melírovaní. jsou tací, u nichž přechodná barva pravidelně mísí se s barvou peří odlišenou jemně, šupinatě, čárkovitě, stříkaně, tečkovaně, se skvrnami půlměsíčními, šipovitými, mramorovaně neb plamínkovitě, a to buď jen na svrchním těle, krku, prsou, hřbetě, krovkách neb na celém těle vyjma letky a péra rýdovací. U vícebarevně skvrnitých jsou i tyto části jednou neb více barvami šipaté. U některých vyskytují se pásy na křídlech, a většina těchto holubů jest krásná. Sem náležejí blondinety, satinety, bluetty, holubi stříbřití, hyacintoví, švábští a švýcarští.

Holubi strakatí, (straky).

jsou-li skvrny hrubé a nepravidelné, nedocházejí povšímnutí. Jemně a pravidelně skvrnití, kteří stojí za chov, nazývají se strakapudi porculaní.

Holubi pravidelně kreslení.

Na jedné části těla (bíle na barevné půdě neb naopak):

1. Skvrna čelní, větší neb menší, ovální neb hranatá, stoupá od kořene zobáku vzhůru (obr. 32.).

Obr. 32.

Obr. 33.

Obr. 34.

2. Pásek temenní, od kořene zobáku v šířce stébka slámy přes temeno běžící.

3. Deska temenná, na bílé půdě temene barevná neb naopak (obr. 33.).

4. Plešivec, na barevné půdě temeno bílé, očima a zobákem oříznuté (obr. 34.).

5. Plešivec bradatý. Hlava i brada (obr. 35.) neb i dále hrdlo a svrchní krk v týle jako useknutý, pak mnicem zvaný.

6. Bradáček, opeřená část dolního zobáku, po stranách hranatě neb ovalně kreslené aneb skvrna půlměsíčná pod bradou (obr. 36.).

7. Půlměsíčník, má na svrchní straně vodorovně, špicemi vzhůru obrácený půlměsíc (obr. 37.).

8. O pásech viz dříve.

Obr. 36.

Obr. 36.

Obr. 37.

9. Letky, buď všech 10 předních neb jen částečně (obr. 38.) jsou kresleny.

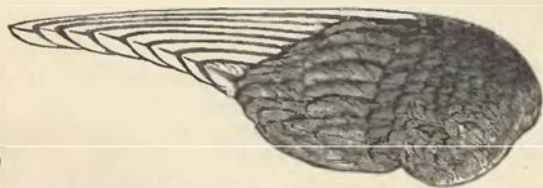
10. Krovky křídel (obr. 39.)

Obr. 38.

Obr. 40.

Obr. 39.

Obr. 41.

11. Svrchní hřbet a péra ramenná, srdce, širší strana v předu.

12. Spodní hřbet či sedlo.

13. Ocas jest buď s péry krycími neb bez nich.
14. Punčošky, tenké opeření běháku buď s volnými neb pokrytými prsty (obr. 40.).

15. Rousy, silné opeření nártu i prstů (obr. 41.).

Dvojdílná kresba; jedna část není nikdy o sobě kreslena:

1. Hlava a krk: hlava a větší část šíje dokola ohraničena.

2. Hlava a vous, tento zřídka samotný.

Barevná kresba na bílé půdě (neb naopak):

1. Skvrna čelní

2. Deska temenná.

3. Polovice hlavy.

4. Hlava.

5. Letky, všechny neb jednotlivé.

6. Krovky křídel.

7. Srdce.

8. Ocas, všechna péra rýdovací, vnější někdy bíle vroubená s temným příčným pásmem neb bez něho.

9. Punčošky.

10. Rousy.

Kresba bývá též trojdílná.

Celkem, jak patrně, vyskytuje se častěji bílá kresba na temné půdě, nežli naopak.

Barevná půda s barevnou kresbou:

1. Barevný pás prsní.

2. Barevné pásy křídel.

3. Barevná péra krycí.

Znaky pravosti a krásy holubů domácích.

Znaky tyto jsou sneseny pro milovníky v německé knize pravidel pro všechna plemena drůbeže; týkají se postavy, velikosti, držení těla neb jednotlivých částí, struktury peří, ozdoby per, hlasu, chůze a způsobu letu. Znaky tyto různě se u rozličných plemen a budou zde zřetelně vyloženy.

Pro barvu peří platí následující pravidla:

U jednobarevných holubů mají všechny části míti stejnoměrné zbarvení, t. j. nemá býti někde tmavší, jinde světlejší neb do jiné barvy přecházející, ať již barva jest černá, červená, žlutá neb izabelová.

Barva černá má býti tmavá, aksamitová s leskem purpurovým, červená a žlutá má býti čistá, světlá a ohnivá.

Při sivé, modrošedé barvě ve všech odstínech až po nejsvětlejší stříbřitou barvu mohou býti sice hlava a šíje, pak svrchní a spodní ocasní péra krycí i s péry rýdovacími o něco temnější, nikdy však světlejší; nicméně platí právem za krásu, jsou-li všechny části těla stejnoměrně zbarveny.

Čím více kovového třpytu do zelena a nachova na krku holuba, čím kovově lesklejší jsou též péra hřbetní a krovky křídel, tím krásnější a pevnější jest barva.

Některé druhy mají kovový lesk tento zvlášť vyvinutý, a sice hlavně temnější a vůbec jen kmenoví holubi čistě chováni; tak illyršti ohniváci, černí Indiáni, červení a černí křižáci.

Kde jsou pásy křídlové, mají býti tyto čisté v barvě — jsou-li černé — temně sametově černé, úzké (sotva 8 mm) a ostře ohraničené proti barvě základní a bez přetržení; leda jsou-li pásy perlové, pak mají býti kulaté a pravidelné perle, jedna za druhou následující.

Jsou-li pásy křídel na jedné neb obou stranách vroubené na př. bíle s černou, má býti vroubení jen úzké (3 mm).

U vícebarevných neb kreslených holubů platí zvláštní pravidla, jež uvedena budou u každého plemene zvlášť.

Barva oka.

Duhovka jest buď černá — aneb temně hnědá, aneb červeně oranžová až žlutooranžová aneb bílá (perlová).

Barva oka řídí se — vyjma barvy bílé — dle základní barvy peří a jest u holubů bílých černohnědá aneb temněmodrá.

U černých, sivých, červených a žlutých holubů jeví se živá žluť oranžová s ohnivě červenou obrubou v odstínech oranžově žlutých až po jasnou žluť světlou.

Chyby jsou: různá barva očí, jedno oko žluté, druhé hnědé, aneb jedno a totéž oko do pola hnědé, do pola žluté (znamení, že holub není kmenové barvy); chybou jest též, jestliže ne valně oblíbené hnědé oko — které bývá zvláštním příznakem při bílé barvě základní — vyskytne se též při jiné barvě základní.

Naopak není chybou, když ohnivě červenožluté oko vyskytne se též u bílých holubů, platí i za krásu, ač vzniklou jen míšením.

Nejvíce cení se oko perlové, a ač se vyskytuje jen u několika plemen holubů a nesouvisí se žádnou barvou základní, platí všude, i kde jen výjimečně křížením se objevuje, za krásu (oko perlové slove též sklovité), a to zvlášť při bílé barvě základní. Musí míti barvu pravých perel neb perletě; čím světlejší a jasnější, tím krásnější, bez temné obruby, nesmí býti tečkované (oko pískové) ani skvrnité. Holubi s očima perlovýma neb sklovitýma jsou obvykle dalekozraci.

U holubů kreslených řídí se barva oka též základní barvou peří. Neprevládá-li žádná barva peří, objevují se právě ony dvojité neb sklovité oči.

Barva zobáku.

Tato řídí se též dle povšechné barvy peří; při černé a modré barvě jest zobák černý; při světlejších odrůdách černavý, modravý, rohovitý.

Při červené barvě základní jest hnědě masové barvy; světlejší při žluté barvě základní a světle masité barvy až bělosti slonové kosti při nejsvětlejších odstínech této barvy a při bílé barvě základní. Tmavý zobák jest u těchto chybou, ačkoli — jako výjimka u sněhobílé holubice leskle černý zobák a nehty, platiti může za vzácnost i krásu.

Zobák skvrnitý jest u jednobarevných holubů vždy chybou.

Zobák masový (bílý), až vyskytuje se jen při jednotlivých barvách peří a některých plemenech vyjimečně — zvlášť při černé a červené barvě — jest velkou krásou.

U holubů kreslených řídí se barva zobáku též základní barvou peří. Svrchní zobák jest vždy dle barvy svrchní hlavy buď světlý neb tmavý, neb kreslený světlou neb tmnou skvrnou; spodní zobák jest opáčně světlý neb tmavý.

Barva nehtů.

Tato rovná se barvě zobáku a řídí se základní barvou peří. Černé nehty při světlé barvě základní jsou vůbec, skvrnité, t. j. různě zbarvené vždy chybou.

Obyčejné ozdoby pérové na hlavě.

Chocholka má býti hluboko, a má seděti přesně uprostřed šíje a vybíhati šroubovitě točena do špičky (obr. 42.).

Obr. 42.

Obr. 43.

Chochol příčný má býti plný, stejnoměrně hustý, péra v něm do předu zahnutá, tvořící více nežli polokruh v týle hlavy (obr. 43.).

Ozdoby pérové na noze.

Kalhotky tvoří vnější péra postranního lýtká až po střední kloub nohy. Čím plnější jest opeření a čím více péra stranou a na zad přechínají, tím lépe (viz vyobr. 40.).

Punčošky jsou krátká péra, jimiž nárt v předu a po stranách až po prsty — tyto jsou neopeřené — jsou pokryta (obr. 40.).

Jsou-li punčošky husté, nazývají se botky.

Rousy skládají se z menších i větších pér, která nárt a prsty — vyjma zadní nárt a vnitřní i zadní prst, jež jsou jen spoře opeřené — hustě pokrývají, směřující na venek.

Největší, často 14—17 cm dlouhá péra vycházejí z nártu a prstu vnějšího (obr. 41.).

Punčošky dodávají holubu někdy vzhled noh hůlkovitých: též rousy bez kalhotek nejsou oblíbeny.

* * *

Po tomto poučení o čistotě barev, jakož i o kráse a pravosti holubů kreslených, následovati bude popis holubů domácích, a sice předem obecných holubů polních, zdivočelých.

I u těchto počínají již odrůdy, klonící se ku tvoření plemen, které stále se rozmnožují a mnohou rázovitost jeví; bystrý pozorovatel si jich všimne, laik však snadno je přehlédne.

Sivý holub domácí v křídlech s černými pásy (*Columba d. vulgaris*).

(Tab. 13. obr. 4.)

Popis podán byl u holuba polního či domácího s bílým neb šedým kostrčem. Barva jeho účinkuje vždy příjemně na oko pozorovatele. Druh ten náleží k nejpłodnějším a nejtrvanlivějším holubům chovu; odtud název Vlacha Ginnaniho (1737): *Columba prolifera*. Patří k nejkrásnějším našim holubům. Zobák tmavorohovitý, bradavka zobáková bělavá, oko oranžově červené, nohy červené, nehty černé.

Sivý holub domácí bez pásů v křídlech.

Holub statný velikosti polního holuba zdivočilého. Základní barvy jsou krásné světlé modro popelavé. Na křídlech ani stopy černých pásů, čímž jeví se o něco táhlejší. Hlava i nohy hladké, oko veliké a oranžově rudé. Jelikož kloní se holubi vůbec ku změnám, vyskytují se botky i rousy. Mají-li k botkám i oči perlové, stojí za rozplemenění, neboť mají mláďata masitá. Rousy nejsou oblíbeny; též jim překáží v poli. — Mění barvu do světlého modra neb břidlicovitého šediva.

Holub tento od starodávna do obchodu přicházel ze Steinheimu na Muře; odtud i název dle této starobylé württemberské vsi.

Černý holub domácí (Columba d. nigra)

jest velikosti holuba polního: jest temně sametově černý, na hlavě, šiji a prsou krásný třpyt kovový. Zobák jest černý, oči oranžově rudé, nehty černé, nohy červené.

Červený holub domácí (Columba d. rufa),

velikosti holuba polního; jest živé barvy měděné i v letkách a pérech rýdovacích; třpyt kovový do zelena a purpurova. Zobák rudohnědý, oči oranžové, nehty rudohnědé, nohy červené.

Domácí holub žlutý (Columba d. lutea).

Velikosti předešlé. Světlá sytá barva mandlová (jako slupka mandle), stejnoměrná až do letek a rýdovadel. Nehty světložluté. Nohy rudé.

Bílý holub domácí (Columba d. alba).

Velikost holuba polního. Čistá bělost po celém peří. Třpyt na šiji jen slabý. Zobák bílý, oči černohnědé, nehty bílé, nohy rudé.

Všichni zde popsaní holubi mají obyčejně hlavu hladkou a nohy též; druhdy nesou ale i botky, rousy a chocholky.

Do polí hodí se jen temné a sivé odrůdy, světlé stávají se snadno kořistí dravců.

Uvedené jednobarevné odrůdy mají tóny nejkrásnější; smíšené barvy těchto základních ztrácejí na svěžesti a zakalují se leskem žlutavým neb modravým, čímž vznikají „Elby a Falby“ někdy do stříbrna jemně zdvižené příslušnými pásy.

Žlutá barva polepší se pářením s červenou, červená pářením s černou. Aby se žlutá a červená barva zdvihla, možno užiti — jak u kanárů se děje — pepře Cayenského (Guinejského) ke krmení, jenž vmísí se mezi tlučenou housku. Roztlučené ořechy vlaské (jádro i se skořápkou), semenec a brusiny (čerstvé i suché) účinkují prý na pigment černý.

Všichni jednobarevní holubi — v čisté barvě pěstovani — jsou ozdobou holubniku; trvanliví, snadno se udržují a dobře chovají. Masitá holoubata 4 až 5 neděl stará jsou lahůdkou. Dají se též navyknouti na dobrý a vytrvalý let, nechtítíme-li se práce a dressury.

Holub šupinatý (Columba d. squamosa).

(Tab. 13. obr 6. a 7.)

Kresba tato vyskytuje se dost hojně; buď jsou tmavé šupiny na světlé pŕdĕ aneb světlé šupiny na tmavé pŕdĕ. V pěkném sestavení jeví se kresba šupinatá holuba antorfského (tab. 16.). Tmavé šupiny na atlasově bílé pŕdĕ nazývají se šupiny stříbřité. Šupiny jsou velké neb malé. Nejobecnější ale nej-

méně pěkná kresba šupinatá bývá na světlešedé půdě barvy břidlicové. Pásky v křídlech jsou též šupinaté.

Nejjemnější kresby mišené jeví blondinetty, satinetty, bluetty, brunetty, jež jinde budou popsány.

Holubi šupinatí dobře se dají chovati; jsou vytrvalí a hodí se do polí i do ulic.

Holub zámecký (*Columba d. pretiosa*).

Má velikost holuba polního. Jest temnější, nežli holub divoký, barvy břidlicové šedé ve více odstínech, a má velmi jemné pásky v křídlech, sotva 4 mm široké.

Holub ledňák (*Columba farinosa*).

(Tab. 13. obr. 8. a 9.)

Peří těchto holubů vypadá vždy jako pomoučené; zbarvení po celém těle jest skoro úplně stejnoměrné, bez zvláštních odstínů, ale s pásky v křídlech, které jsou zvláštní ozdobou. — Hlava jest dosti veliká a vždy hladká, nohy nevysoké, hladké, řidčeji s botkami neb i rousné; oko má býti černé, jakož i zobák. Oči oranžové nejsou oblíbené. Tóny barev jsou velmi světlé, šedomodré, levandulové, stříbromodré, někdy s červeným nádechem, pak obvyčejně s pásy rudoplavými. Pásky v křídlech jsou — při modravém nádechu peří — bílé, úzce černě vroubené, čímž zbarvení velice se okrášlí.

Jsou-li křídla vlnitá neb jemně černě a bíle vroubená, vzniká

Holub urálský či sibiřský (*Columba porcellana*).

(Tab. 13., obr. 10. a 11.)

Rousný holub stříbřitý či porcelánový.

Holub tento jest nadmíru krásně kreslený. Jako při ledňáku pásky křídel jsou bílé a černě vroubené, tak jsou u holuba urálského všechna krycí péra křídel až k těm nejmenším krásně a jemně černobíle vroubená. Ještě delikátněji se nese, jsou-li místo obrub bílé šípovité skvrny, nahoře ostře černými čarami ohraničené. — Vyskytují se s hlavou hladkou i chocholatou; nohy buď hladké, s punčoškami neb rousy. Silné rousy jsou velmi oblíbeny.

Hladkonozí (viz tab. 13. obr. 10.) nazývají se urálskými, rousní (tab. 13. obr. 11.) sibiřskými ledňáky; ti jsou vzácní.

Holub hyacinthový (*Columba hyacinthina*).

(Tab. 15., obr. 6.)

Zajímavě kreslený holub tento má velikost silného holuba polního; též v barvě povšechně podobá se sivému holubu divokému, ale jen na hlavě, vespod těla a na ocase. Odchyluje se v kresbě křídel, o které čtenář nejlepšího pojmu nabude z vyobrazení. Půda křídla jest světle hnědá; každé pírko od

nejzadnějších letek až po nejmenší krovky zdobeno jest světle šedomodrou skvrnou šipovou a každá tato skvrna jest jemně černě vroubená, k okraji světle ohraničená. Kresba velice jemná. Hlava jest hladká, zobák a nehty jsou černé; červené nohy jsou hladké, oko ohnivě oranžově rudé.

Je-li povšechná barva zvlášť křídla značně bledší a kresba šipová beze stopy modrá, nazývá se holub Viktorie.

Jemně kreslené blondinetty, satinetty, bluetty a argyronetty mají mnohou podobu s holubem hyacinthovým, jen že značně odchytky v peří křídel a ocasu, jichž odstíny jsou zvláštností barevných racků, kdež budou blíže popsány.

Obr. 44.

Holub rysák (*Columba rock*).

(Obr. 44.)

Silný a veliký holub tento jest šupinatý s bílými pásy v křídlech. Na hlavě, spodním těle a ocase jest sivý, kostrč bílý, na krku a šíji velmi silný rudofialový lem kovový. Naproti tomu má celé křídlo na bílé půdě pravidelné černé šupiny až na poslední pírka krycí, a též 10 zadních letek má býti černě vroubeno; přední letky jsou bílé. Je-li křídlo modré, táhne se po něm dvě bílé černě vroubených pásů, a i pak jsou kostrč a letky bílé. — Vyskytují se též černí rysáci, v barvě červené a žluté nejsou známi. Hlava i nohy hladké, zobák černý, nohy rudé, nehty však bílé. Holub jest krátký, nízký, má ale široká prsa. Objem trupu 30 až 32 cm. V holubníku perou se rádi rysáci s jinými holuby a svou silou jsou jim též nebezpeční; proto chovají se lépe po

párech v obyčejných budníkách, kdež až pět párů mladých (velikých a masitých) vyvedou.

Holub skřivánčí (*Columba alaudina*).

(Tab. 14., obr. 1. a 2.)

Velikost „skřivanů“ jest větší polních holubů. Hlava dlouhá a úzká, čelo prostředně vysoké; ozobí dobře vyvinuto i kruhy oční; zobák o něco silnější nežli u polního, žlutavě masové barvy, nohy rudé a neopeřené, nehty bílé, oko oranžové. Obyčejné zbarvení peří není makově modré, nýbrž mdle šedé, světlejší neb temnější, ke svrchu na křídlech hrubošupinaté skvrny; spodní hřbet bělavý,

1. 2. Divocí krocani. 3. 4. Krocani krotcí. 5. 6. Perličky. 7. 8. Perličky supl.

letky světlé. Význačné pro holuba tohoto jest příjemně rziivožluté zbarvení v podobě měsíce na prsou, které nahoru přechází v zelený třpyt kovový, dolů měkce v jemnou barvu břišní splývá. Pásy křídel jsou široce a zřetelně naznačené. Ocas šedý zřetelně se od spodního hřbetu odděluje; končí temným pruhem ukončeným obrubou barvy základní.

Také zde vyskytují se různé odstíny. Je-li tón barvy na prsou stkvěle oranžově červenavý, nazývají odrůdu „skřivanem zlatým“. Světlé nazývají plavé skřivany, temné „uhelné skřivany“, se zlatou hlavou, šiji, prsy, ocasem nazývají skřivany žlutými neb norimberskými.

Skřivani jsou vhodnými k chovu, mláďata jsou masitá a chutná, a jest s podivením, že holubů těchto častěji nevidíme v holubnicích pro užitek zařízeníých. Barva skřivanů vyskytuje se též u holubů poštovních, a pěstovatelé váží si jich jakožto dobrých letounů.

Hejlák či holub illyrský (*Columba illyrica*).

(Tab 14., obr. 3., 4. a 5.)

Jeden z nejkrásnějších našich holubů, ač barev jednoduchých, velmi však účinných. Velikosti jest obyčejného holuba polního, ač jest štíhlejší, na zad úzce vybihající postavy a držení těla; jinak nemá nic neobyčejného a přece možno jej čítati k plemenům originálním.

Hlava jest jemně utvořena, špičatou chocholkou zdobena; někdy i bez této, zřídka i chocholkou přičnou; oko dosti veliké má zvláštní listivý výraz; barvy jest oranžově žluté, buď s oranžově rudou obrubou nebo bez ní. Víčka i kůže kolem oka barvy masové, zobák zašpičatělý, dle zbarvení povšechného buď tmavší, neb světlejší. barvy rohové, podobně nehty. Na krku chřtán poněkud vystupuje; ocas nese ze široka, nárt a prsty neopeřené; peří těsně přilehá.

Hlava, šije, prsa, celý spodek těla, dolní krovky křídel a nohy jsou nadmiru krásné světlé barvy skořicové ve všech stupních: skořicové oranžové, rudé, měděné. K tomu pěkný lesk kovový do nachova a zelena.

V nejkrásnější čistotě barvy tmavoměděné střídající se s hlubokou černí, svítící kovovým třpytem do zelena a nachova, i na kostrči, viděti jest holuby tyto zřídka. Takovito zovou se „archangelští“. Jen na letkách a pérech rejdivacích chybí lesk kovový. Letky jsou na úzkém praporu černošedé, na vnitřní širší straně šedožluté. 12 per ocasních jest šedomodrých s konečným černým pásem, 4 cm. širokým; podobně zbarveny jsou svrchní krovky ocasní s černými konečky. Rozfouknou-li se péra skořicová, objeví se šedý neb černý spodek, tmavší na krku, světlejší na spodním těle. Na šiji, řiti a stehnech objevuje se černý spodek, na kloubu kolenním i černé kalhotky; toto zjevné zbarvení jest však na úkor krásy plemene. Pěstitel nemiluje též, mají-li černá péra hřbetní žlutavý nádech; modravý lesk jest teprv nenáviděn. — Stářím, t. j. po druhém a třetím pelichání, jsou barvy čistší a kovově lesklejší.

Hejlák jest tedy tím jemnější a cennější, čím živější a stejnoměrnější jest barva skořicová, čím čern jest tmavší a čistší a čím brillantněji třpyti se peří. Jsou též hejláci znamenani: buď mají bílé letky aneb bílé letky a uzdičky, aneb bílou pleš, jak u rudých, tak u žlutých. — Co do barvy a kresby náležejí hejláci pro překvapující účinek tří barev, černé, bílé a oranžově rudé, k nejkrásnějším holubům domácím a jsou pravou ozdobou holubníka, jen že se zřídka vyskytují čistě a tmavě černě zbarvené. Též ocas nebývá vždy úplně čistý. Znamenání hejláci nebývají též tak silní, jako čistě plemenní.

Obyčejně tito hejláci jsou zdraví, veselí a plodní holubi. Rychlí v letu, sbírají pilně, co v zahradách a na polích jest jedlého, a snadno uvykají na polích, kdyby nebyli tak drahocenní. Rádi hnízdí mimo budník a unikají rádi na vždy, nejsou-li spáření neb nehodí-li se jim v holubníku žádný do páru. — Houf krásných hejláků poskytuje pŕvabný pohled.

Hejláci modrokřídli jsou pozoruhodní; liší se tím, že všechny části, které u obyčejných hejláků jsou černé, zde jsou modrosivé. Nemohou se však co do krásy rovnati černorudým.

Vlast těchto krásných holubů jest Illyrsko, odkud dostali se dále do Evropy.

Holub ohnivák (*Columba fulgens*).

(Tab. 14., obr. 6. a 7.)

Holub brillantní velikosti střední holuba polního. Peří mědorudé a černé, a barvy tyto irisují ohnivým třpytem kovovým tak silně, že sotva lze základní barvu ustanoviti, jak to jest u bronzového krocana. Kovový lesk u holuba tohoto jest silněji vyvinut než u kteréhokoli druhu barevného, a to nejen na krku, ale po celém těle vyjma lokty a ocas. V září sluneční třpyti se holub tento tak silně, že téměř září a zdá se, jako by měl barvu měděně rudou. Obyčejně má hlavu hladkou a taktéž nohy, někdy kalhotky. Bílá znamení, jako bílý ocas, kazí brillantní zbarvení; za to bílé členky jsou známkou čistého plemene.

Holub poštovní (*Columba tabellaria*).

(Tab. 16., obr. 1.—10.)

Poslíčkové novodobí netvoří přesně ohraničená plemena, dají se však ve svých hlavních tvarech snadno určití. Vznikli hlavně přičiněním belgických holubářů a stali se všude v Evropě holuby poštovními a sice i na úkor plemen ušlechtilých, jež zůstanou odstrčena, a zůstanou jimi, dokud móda tato vládnouti bude — aneb neustoupí jiné oblíbě.

Belgičanům ke cti pojmenovány jsou nejoblíbenější odrůdy dle hlavních měst; jsou poslíci antorřští, brusselští a lutyšští, ač velikostí peří a velikostí těla valně se neliší, leda velikostí, délkou a tloušťkou zobáku.

Dnešní poslíci jsou mišenci, povstali křížením holuba tureckého, racka a purclíka, též některých elegantních holubů polních, pak krátko- a tlustozobého

Indiana. Ze všech těchto plemen vidíme něco v poslicích spojeno, jimž jeden neb druhý typ převládá; zobák jest buď delší, kratší neb tlustší, neb liší se bradavicemi nosními a kruhy očními; krk jest buď tenký dlouhý — neb tlustý a stažený; masivní tělo se silnými bradavicemi má tlustý a krátký zobák pěnkavy, což na tlustohlavé Indiany upomíná, neb mají ozdobný krátký zobák i límeček racků.

Od nejstarších dob používáno holubů k donášení zpráv, zvlášť v Orientu. Byli to rychle letící bagdatky a holubi turečtí, jimž donášení svěřeno. Jest otázka, zdaž tyto silné a rychlé holuby dnešní mišenci předčí. —

O rozmanitosti dnešních poslíčků učiní si laskavý čtenář pojem z tabulky 16., obr. 1.—10.

Dlouhozobý poslík antofský.

(Tab. 16., obr. 1.)

Podobá se modrému polnímu holubu, prsa jsou však plnější, širší, hlava nahore se širokým zakulaceným temenem; zobák různé délky: dlouhý, střední a krátký, dle čehož holub se zove; nejčastěji prostřední, od středu oka měřený 33 mm. Bradavicemi zobákovými upomíná na holuba tureckého, jsou jen slabě na vřehním zobáku vyvinuté, neb silněji, a někdy malými bradavkami i na dolní čelisti. Oční bradavky jsou obyčejně bíle poprášené, zřídka tmavé. Oko poněkud předstupuje, duhovka oranžově červená; je-li temněji vroubená, libují si v tom někteří holubáři. Křídla a letky jsou mocně vyvinuté a odstávají od per trupu. Deset velikých předních letek jest dlouhých, velmi širokých a kryjí se; druhá letka nejdelší. Též zadních 10 letek jest širokých a pružných. V klidu přitáhnou se křídla k tělu, špičky letek stýkají se však nad kostrčí a dosahují skoro konce ocasu. Špatně se nesou křídla visutá. Ocas má 12 per a nemá býti široký. Držení těla jest přímé, postava statná.

Barvy: jsou buď jednobarevní síví s černými pásy, červení, žlutavohnědí, moučnatí, modro- a rudoskrvnití, barvy železité, stříbřité, kropenaté. Všichni mají míti hladkou hlavu a nohy.

Dlouhozobí antofští poslíci jsou prý mišenci holuba tureckého a purelika. Mají dlouhý zobák, ploché temeno, tlusté bradavice nad zobákem a štíhlý krk elegantního purelika. Peří těsně přiléhá.

Brusselský poslík

prý pochází z krátkozobé bagdatky a Indiana. Jest největší a nejsilnější z belgických holubů, má krátký tlustý krk, silný zobák a tlusté masité oči.

Lutyšský poslík,

zvaný též Wallon, má se za mišence racka a purelika, jest nejmenší a nejjemnější z poslíků belgických a upomíná tvarem svým na racka. Hlavičku má jemnou bez chocholky, někdy však se špičatá i límcová chocholka racků i zde

objeví. Zobák jest silný a krátký, nosní bradavka mírná, oko veliké, prsa plná a svalnatá; křídla a letky dobře jsou vyvinuté, poněkud do vnitř zahnuté, což poukazuje na dobrý let; peří jest měkké a plné, nohy jsou hladké, porty krátké. Opeřené nohy a oči skleněné nesluší.

Této charakteristiky poslíků antverpských, brusselských a lutyšských netřeba se milovníku příliš držeti, většinou vidíme mišence neurčitého rázu.

Zvláštní mezitvary jsou ještě na př. „malý poslík“ francouzský „pigeon volant“; jest štíhlý, bez bradavek, má malé červené kruhy kol očí, oči perlové a nahé nohy. Vyskytá se ve všech barvách. Jiný francouzský holub poslík „le pigeon volant messenger“ dle Alex. Espaneta jest prý pravým poslíkem starého i moderního světa.

Antofský poslík krátkozobý (*Columba brevirostris*).

Z různých mišenců a dalším křížením s Indianem obdrželi anghéti pěstitelé varietu, která k podobě ideální vychována, zaujímá na výstavách vynikající místo a dobře se cení.

I zde vyskytují se 3 variety: 1. krátkozobí, 2. střední a 3. dlouhozobí. Výstavním ptákem však jest jen krátkozobý poslík. Tento musí býti hezky veliký a míti výraz síly a smělosti. Hlava má býti veliká, masivní a tvaru podlouhlého, má jeviti pěknou čaru obloukovou bez hran

Obr. 45.

a prohlubni od týlu ke špičce zobáku a od oka k oku, ač lebka jest široká. Zobák má býti krátký, tlustý, těsně zavřený, tvrdý a silný; obě čelisti stejně mocné; spodní čelist má býti hojně opatřena bradavičnatou hmotou. Masitý kruh oční jest mírný, kulatý, barvy bledě šedočervenavé. Oko a zobák mají býti daleko od sebe vzdáleny; toť bod důležitý. Obr. 45. ukazuje masivní takovou hlavu. Krk má býti mírně dlouhý, ve svrchní části tenký. Ramena široká, prsa plná, trup dlouhý, křídla a letky táhlé s širokým praporem,

nohy dlouhé, prsty pěkně táhlé; výraz i držení smělé, intelligentní.

Co do barvy jsou čtyři pravidla:

1. Stříbrohnědý poslík má hlavu bílou jako mouka, holubice o něco tmavší; krk a prsa tmavé čisté barvy bronzově měděné bez nejmenšího stínu zeleně, pásy křídel pěkně rudohnědé; zobák a nehty tmavé, duhovka oranžově červená. Syté barvě dává se přednost.

2. Červeně strakatý.

3. Modře strakatý.

4. Modrý, světlejší jest pěknější; černé pásy krásně se odlišují, taktéž kovově lesklý krk, černé letky a pás ocasní. Bílý líbhet se zavrhuje.

Vedlejší barvy jsou :

1. Stříbrná, barva bílá jako křída.
2. Stříbroskvrnitá.
3. Smetanová.
4. Černá.

Délka zobáku bývá rozdílná: u dlouh zobých až 36 mm., u středních 25—30 mm., u krátkozobých 20—22 mm. O krmení a chovu platí totéž, co bude praveno o holubu domácím vůbec; jen platí o poslicích zvlášť, kde se naskytne příležitost, že holubi mohou do polí, ať se nenechá nepoužitou. Pro poslíky jest poláření nesmírnou důležitostí, neboť stálý pobyt venku, daleké výlety na pole vyvinou jich silu letu, otuží je proti vlivům povětrnosti na cestě, takže návrat do holubníka jen prudké bouře neb mlha zamezují. Dravec pak při jich hbitosti jich nedohoní ve výši vzdušné a jiných překážek neznají. Holubi v budníku krmení, zřídka kdy vypuštění aneb jen kolem stavení honění, budou vždy posly nespolehlivými.

Výcvik (trainování) jest jednoduchý, jest však nevyhnutelný pro jich používání. Dressura počíná s dobře vyvinutými, silnými. k letu schopnými mláďaty ve stáří 3 až 4 měsíců, jsou-li na domov navyklá a se střech s okolím dobře obeznámená. V kleci neb koši sítkou ovázaném tak, aby krajinu pozorovati mohli, zanesou se as 400 m. daleko od domu na volné místo a hodí se pak ráno lační do výše aneb se nechají dobrovolně vyléti. Jakmile vzletnou, musí se vyznati v krajině. Nečiní-li tak, nebude po nich nic — chybí jim smysl místní, bez kterého poslici ničeho nesvedou. Polepsiti dá se špatná paměť místní, nechá-li se před nimi starý naučený holub letěti, jenž nováčky vede. Avšak slibnější jest, když krátkou cestu domů sami najdou. Zkouší se to několik dní po sobě při pěkné pohodě, vždy házejí se však na jiném místě a jiným směrem do výše, aby okolí své ze všech stran poznali a navykali se přímo domů letěti. Jakmile z koše byli vypuštěni. Nejbližší vypouštění staniž se půl hodiny cesty daleko opět všemi směry v okolí, pak hodinu. míli i více, takže treffi již pak z každého místa domů. Tento postup ve vzdálenostech velice se odporučuje, aby ptáci naučili se: hledati a nalézti! A činí tak s chutí. Dobře jest mladé poslíky obeznámiti s okruhem na dvě hodiny cesty. Vypuštění jest radno holuby vždy lačné a nikdy na blízku stavení.

Při krátkých vzdálenostech vracejí se holubi jistě k domovu, proto musí jejich holubník zůstatí otevřený a zob tu naházený, což hladové ptáky tím více povzbudí, aby rychle domů se vrátili. Při vzletu z koše neb klece jest třeba dáti pozor, aby s ptáky šetrně se zacházelo a aby žádných per neztratili.

Po těchto předběžných cvičeních jde se dále a zkusi se let o závod na jistou vzdálenost. K tomu volí se kratší mezistanice. Učinné si zásadou holuba, který vždy přichází pozdě. vyloučiti z plemenitby, a dále že první rok nenecháme holuby přes 40 hodin cesty letěti.

V Německu trainovali holuby na trať ze Stuttgartu do Met, vzdálenost 235 km., k účelům vojenským. Cvičení dělo se poznenáhla z mezistanic, ze vzdálenosti 7, pak 12, 16, 32, 72, 115 km. atd.

Na krátké cesty nechají se úplně lačnými, na delší dá se jim sporá porce.

Vypuštění z koše vystupují holubi do výše, opisují kruhy výše a výše, obyčejně od levé strany k pravé, konečně jest je sotva viděti, až vůdcové orientují se ve směru a spějí pak bez přetržení k domovu.

Co do rychlosti holubů poštovních počítá se u spolků as 1500 m. rychlosti na minutu. Počítá-li se hodina cesty na 16000 stop, činí za 3 minuty hodinu cesty, čili 20 hodin cesty za hodinu letu; průměrně km. za minutu. Není to výkon přílišný u porovnání s rychlostí letu ptáků divokých v tahu, jak byl v době novější odhadnut. Jenže let ptáků divokých jest něco jiného nežli let poslíků, kteří spoléhatí musí hlavně na oko, a nevystačí-li toto, nenalezají cestu vůbec neb jen ztěžka.

Jak se let ptáků divokých od letu poslíků liší, zjistil víceletým pozorováním na Helgolandu malíř Gätke:

Modráček (*Cyanecula suecica*) hnízdí se na severu Evropy až po 60. stupeň sev. šířky, modráček bělavý hnízdí až po jižní Švédsko. Oba druhy přezimují ve vnitru Afriky až po 16. stupeň. Počátkem dubna přilétají bílí, koncem dubna rzivorudí (*C. coerulecula*). V noci táhnou, druhý den z rána přibudou do naší šířky a jest je viděti v houštinách pobřežních. Poněvadž se zjistilo, že ani na majácích, ani v Řecku, Italii neb Francii v té době v tahu nebyli pozorováni, možno s jistotou tvrditi, že ptáčkové tuto celou cestu ze zimních bytů v Africe až na Helgoland, k nám a do Švédska, Finska a Ruska vykonají za jedinou noc. Neobyčejný výkon tento páčí se na 45 mil letu za hodinu, neb čára tato obnáší aspoň 400 mil a přes to. Dále zjistil Gätke, že vrána, ač nenáleží k nejrychlejším letounům, v tahu vykoná za hodinu 27 zeměp. mil. A naši kulíci, rychlí letouni, urazí za hodinu 56 zeměpisných mil. Báječná tato rychlost vysvětluje mnohé, co bylo dříve nesrozumitelné: náhlé objevení se stěhovavého ptactva v širých okresech přes noc, objevení se mnohých ptáků z vých. Asie neb sev. Ameriky; bouřlivé počínání si ptáků v kleci v době tahu, kteří pudem vedeni let v kleci protlukou. Budiž výslovně podotknuto, že za doby tahu síla letu jest u ptáků mnohem znamenitější nežli obyčejně. — Tah ptáků stěhovavých počíná a provádí se zcela jinak, nežli hry letu poslíků, které jsou hlavně výsledkem dressury. Odlet ptáků stěhovavých děje se obyčejně večer při západu slunce. Červenky, drozdi, pěnice povzbuzují se vzájemně hlasitými hlasy k odletu. Volají se s prsy pozdvíženými, živým lákáním a silně tlukoucími křídly. Pak vylétnou téměř kolmo do výše, tu a tam oblouky opisující, a nepřipojují-li se jim již žádní opozdilci, umlknou a nyní nastane let směrem tahu, jež udává jim neklamný pud. A nyní pádí zástupy ve výši nesmírně a v tajemném mlčení do končin zimního pobytu, kdež objevují se tak tajemně, jako od nás zmizeli; jen lákavé zvuky jejich zvěstují příchod jejich

v dalekém kraji. Dobře jsou ptáci opatřeni ve vnitru Afriky, neb divocí domorodci bezúhonným hostům neublíží; hůře vede se cestovatelům, jež vede cesta jižní Evropou a kteří tu krátce odpočívají. Větší část jich bývá ztracena. — Přírodopytci domnívají se, že tah mnohých našich ptáků spěje až k jezeru Tsadskému (jezero 650 čtver. mil rozsáhlé, leží ve vnitru Afriky na 10—15° sev. š. a 10—20° vých. délky). — Výše, v níž ptáci táhnou, páčí se na mnoho tisíc stop, tedy výše, než kam oko lidské vníká; neví se tedy, z které strany ptáci přilétají; padnou s výše jako s nebe. —

Není radno holuby nechati jednotlivě litati, nejlépe vypustiti celý houfek najednou, když koš neb klec byly otevřeny.

Když se ve spolcích ujednává program letu, jest dobře bráti zřetel na železné dráhy, neb doprava holubů na stanoviště jest pak lacinější. Jedná-li se o závody s cenami, tedy se holubi na některých pérech v křídlech a letkách okolkují. Na místě, odkud se vypouštějí holubi, vytiskne se jim kolek protější. Výlohy závodů vypočítávají se dle počtu holubů, který členové spolku na dostihy sázejí. Byli-li holubi na stanovišti určitě vypuštěni, očekává je majitel hodinu před vypočtenou dobou přiletu, nesmí jej však omrzeti čekati ještě další hodinu, až první holub do holubníka vzlouzne, poněkud se zarazí, pak ale neprodleně běží k zobu neb svému budniku, kde bývá uchopen, aby byl okázán komissí k tomu jmenované. — Spolky ostatně ustanovují si vždy jistá pravidla, jimž třeba se podrobiti. Ustanovení tato jsou různého druhu: nejobecnější — poněkud obšírné je, že majitel holuba co nejrychleji pošle do místnosti kommisce a zde nechá potvrditi dobu přiletu. Za každých 200 kroků vzdálenosti od lokálu oznámení připočte se 1 minuta k dobrému. Možno též umístiti při vchodu elektrické vidlice, které zvoněním oznamují, že holub do budníka vzlouzl. Každý majitel ovšem nemůže nákladné toto zařízení si poříditi.

Očekávání, kdy holub domů se vrátí, jest velmi rozčilující, radost jest veliká, když stane se tak záhy a naděje na cenu majiteli kyne. Tím bolestnější však dojíká, když holubi zabloudili neb vůbec nikdy více se nevrátí.

Vybíráme-li holuby poštovní k plemenitbě, zachovávejme následující pravidla:

1. Nechť pocházejí z rodičů a předků, kteří se jakožto dobří posílci významovali, ať již povstali z jakéhokoli mišení. Smysl orientační pro směr a místo, t. j. schopnost z veliké vzdálenosti nalézt směr domů, má býti vysoko vyvinut u posilků. — Pravý jich domov jest jejich rodiště, malý prostor, v němž mládí ztrávili, odkud podnikali první výlety do ciziny, do nesměrných prostor vzduchových, kde cvičili první sílu svých letek, a po veselém rejí nalezli vždy bezpečný útolek, krytý stůl, a stali se přítulnými k svému pěstounu. Sem táhne je to i z daleka; na zamilovanou svou očišinu nezapomenou. Holubi tak vypěstovaní jsou jí věrni až do smrti — aneb nešťastní, když vyšší moci nuceni zabloudí neb se ztrácejí. Holubi starší, již mají teprv navykati, nejsou vždy spolehliví. Vzpomínají někdy na dřívější poměry a zapomenou tím na nový domov.

2. Mějtež stáří od 2 do 5 roků.
3. Při bouři, dešti a husté mlze jsou holubi neschopni k cestování.
4. Pohoří a moře zmaří jich návrat, neboť vyhýbají se oběma.
5. 20—25 zemř. mil. jest vzdálenost, kterou ještě mohou překonat i méně nadaní holubi, a užívají se i pro stanice vojenské. Větší vzdálenosti jsou nejisté.

Několik příkladů. Z Madridu do Lutychu dostalo se ze 150 holubů závodců jen — 7. Vzdušná linie mezi oběma městy obnáší as 180 mil. — Belgičtí holubáři odeslali 17. června 1878 značnější počet 1166 holubů z Bruselu do Říma na zkoušky a k letu o závod. Z Porýnska připojili 65 kusů k témuž houfu. Vypuštění holubů v Římě stalo se v neděli, dne 23. června, ráno o 8. hodině. První holub do Porýnska vrátil se 2. července, tedy po 10 dnech, druhý 4. července na belgickou půdu. Z celého houfu závodního, z 1166 kusů, vrátilo se jich jen 11! Vzdušná čára mezi Římem a Bruselami obnáší 170 mil. — Požadavek tento jest patrně přepjatý, neb přemnohé z holubů, jak viděti, stál domov i život. Kdo jest pravý přítel zvířat a svých holubů si váží, nezmaří je nesmyslnými odvážlivými cestami závodními.

Z dějin pošty holubí.

Zdomácnění holubů sahá do šeré dávnověkosti. Prof. Lepsius udává aspoň Darwinovi, že zminky o holubu nalezl na památkách egyptských, do doby 4000 let před Kristem sahajících.

Za doby Aristotelovy byl holub v Řecku již obecný a obratně pěstovaný. Vášnivě pěstovali Římané holuby; holubníky s 5000 holubů nebyly vzácností; plemeno i rodokmen pečlivě byly zaznamenávány. Za doby Varrona (116—26 před Kr.) pár čistoplemenných holubů prodáván za 200 až 1000 numismů (35 až 200 K.). Columella kárá rozmarilost současných Římanů, že zaplatili až 640 korun za pár. Darwin uvádí, že v Indii kol r. 1600 za doby Akber Khana ku skvělému jeho dvoru sebráno 2000 holubů. Vládcové Iranu a Turanu posílali sem vzácná plemena, a Jeho Veličenstvo docílilo křížením — což se před tím nikdy nedělo — překvapujícími výsledky zušlechtění.

A velmi záhy využito neobyčejného smyslu orientačního holubů k do-
nášení zpráv. Pomníky starého Egypta dokazují, že již za doby Faraonů lodníci Egypta, Cypru a Kandie používali holubů poštovních, aby oznamovali rodinám svým svůj návrat.

V kronikách zaznamenány případy, že holubi prolítli vzdálenost z Babylonu do Alepa za 48 hodin, k čemuž dobrý chodec potřebuje půl měsíce.

Při antických hrách olympických roznášeli holubi zde vypuštění jména vítězů do všech krajů. Upotřebením holubů poštovních přecházelo i úpadek antické

kultury, a v době rozkvětu vzdělanosti arabské po celém Východě stala se pošta holubí všeobecnou a byla zařízena s methodou i úspěchem.

R. 1167 Nur-Eddin zavedl pravidelnou poštu holubí, spojiv Bagdad se všemi čelnějšími městy Syrie: kalif Achmet rozšířil ji i na Egypt. Pošta tato udržela se až do XVII. století a zanikla teprv bezstarostností tureckou; podnes v Persii a Arabii nahrazují místy holubi telegraf.

Holubi ve službě sultána byli poznamenáni na nožkách i zobáku. V Evropě zvěděli o holubech poslicích během válek křížáckých.

R. 1765 přivezli lodníci hollandští poslíky do Evropy z Bagdadu. Počátkem našeho století vidíme holuby v Belgii a severní Francii ve službě bursy, tisku i soukromníků.

Rothschildové děkují prý část báječného jmění svého počtě holubí. Nathan Rothschild v Londýně měl své agenty, kteří sledovali výpravy Napoleonovy, a holuby poslíky byl mnohem dříve o konečně porážce jeho zpraven nežli ostatní obyvatelstvo. R. 1832 používalo holubů k roznášení čísel loteriích.

Zaváděním telegrafu a železnic zapomenuto téměř na poslíky, až roku 1870—71 osud přisoudil jim opět úkol historický. Paříž byla 1870—71 sevřena, všechno spojení s ostatní Francií a celým světem přerušeno. V této tísní nezbyval nežli balon; první vznesl se 23. září a odnášel 123 kg. depeší; na holuby ještě nevzpomenuto; odpověď byla nemožná, sevřené tísnila šízravá nejistota. Tu p. Rosebeke, místopředseda společnosti „Kolombofilů“, odebral se k generálu Trochumu a řediteli pošt a nabídl své služby. Hned den na to opustil druhý balon „Florence“ Paříž o 11. hodině dopoledne, odnášeje s sebou tři holuby poslíky. Téhož dne o páté hodině večer vrátili se tyto přinášeje na pírkou ocasním připevněnou depeší: „Šťastně sestoupili jsme u Trielu; úřední depeše doneseme do Toursu, psaní rozdáme.“ Pochopitelně, jaký jásot ozval se u sevřených. Kdo staral se před tím o tuto vlastnost holubů? Jako v městech anglických, tak pojednou rozšířil se obdiv všeobecný kolem tajemných poslů. Četné obrazy, emblemy, básně je velebily.

Známo, jak následovaly pak vzdušné cesty Tissandiera, Gambetty a j. 12. listopadu Nebecourt zasažen koulemi pruskými klesl u Jossigny a byl zajat; zbyla mu právě jen chvíle, aby holuby ukryl v houštině lesa.

Cesty holubů byly druhdy velmi složité. Tak na př. vznesl se 27. října balon „Vauban“ s pěti koši holubů poštovních o 9. hod. ranní z Paříže a sklesl o 1. hod. v krajině Meuse, která byla Němci obsazena. Aby vzduchoplavci nepadli do zajetí, použili temnoty noci a dostali se do Vignoles. Zde svěřili holuby lesníku, který po cestách málo známých přenesl je do Montmédy. To vše odehrálo se blíže hranic belgických severovýchodně Paříže. Odtud dopraveni byli holubi do Lille, tedy skoro severně od Paříže, a odtud odesláni do Toursu, jihozápadně Paříže.

Tak posílání holubi sem a tam v oblouku více nežli půlkruh kol Paříže opisujícím. A přece našli, přinášeje důležité depeše, cestu do Paříže zpět.

Část holubů konala cestu z Toursu do Paříže 2—3krát, jeden i pětkrát. Při letu dne 18. prosince byl pruskou kulí raněn, doletěl však přes to do Paříže, byl vyhojen a v květnu letěl po páté.

Tímto způsobem bylo z Paříže vyneseno 212 holubů. Avšak za značných mrazů mnoho jich vzalo za své; buď za nepohody hledali někde útulek a našli zde zajetí neb smrt; buď střelci a nepřatelé po nich stříleli. Pouze 73 vrátilo se jich do Paříže. Devět v září, 21 v říjnu, 24 v prosinci, 3 v lednu, 3 v únoru.

Výsledek holubí pošty při obléhání Paříže, jakkoli nepřipraven a v okolnostech přetěžkých, byl obdivuhodný. Sto patnáct depeší úředních a milion depeší privátních fotomikroskopických doneseno tak rychlostí značnou do města obleženého. Považme, jak značnou tím prokázali službu obleženým, přinášejíce ob čas jediné živé slovo do truchlivého a mrazivého hrobu jejich.

Avšak té vděčnosti lidské! Všichni státní holubi prodáni po válce veřejnou dražbou. Průměrná cena jejich 1 frank 50 cent.! Jedině dva z nich, kteří vykonali cestu třikrát, vyceněni na 26 franků. Bylo by snad bývalo důstojnější nechati je přežiti dobu slávy a tilka jich balsamovati, jako učinilo kdysi při oblehání Harlemu r. 1575 Holandsko.

Jest podivno, že tehdejší vláda nepomyslela hned na sestátnění holubí pošty k účelům válečným. Teprv, když jiné státy stanice a ústavy k účelům vojenským zřídily, nařídil roku 1878 ministr vojenství správě pošty, by zřídila stanice holubí pošty; druhá následovala na Mont Valerien, a mimo Paříž mají stanice: Langres, Vincennes, Perpignan, Verdun, Tours, Lyon, Marseilles, Lille, Belfort, Briancon a j., pro jichž udržování povoleno ročně 100.000 franků. Též s privátními spolky holubářů zavedeno přiměřené dohodnutí, a snahy jejich oživují se premiemi a medailemi, aby chov holubů v obecnstvu našel interese.

V Německu pošta holubí byla sestátněna a zřízeny k účelům vojenským tyto stanice: V Kolině n. R. (centrála), Berlíně (plemenná st.), Špandavě, Strassburku, Metách, Mohuči, Würzburgu, Královci, Toruni, Poznani, Gdánsku, Kielu, Tonnigu. Toto leží na západním pobřeží Šlesvickoholštýnském a má spojení s loděmi osvětlovacími a lodivodů, umístěných na místech nebezpečných. Celé zařízení podřízeno jest dohledu vojenského oddělení telegrafického. Holubi mají zvláštní kolek, a r. 1893 bylo jen ve Špandavě odkolkováno 17000 holubů. — Praktické, moderně zařízené holubníky pojmu až 500 párů. Mimo to vyplácí se prémie na zastřelení jestřábů a sokolů, ač nevalně padá tato věc na váhu pro ochranu holubů. Jestřábi na svobodě jsou nejprohnanější z dravců a mohou s prospěchem jen u hnízda, zničením jich mláďat býti pronásledováni; sokolové holubí (Faleolaniarius, raro) jest dosti vzácný. (V Praze hnízdil a byl chycen na Týnském kostele.)

Ministerstvo vojenství v Německu rozdává též privátním spolkům holubářským medaile a diplomy, začez v době války tyto holuby své postoupí k účelům vojenským.

V Itálii zavedena pošta holubí k účelům vojenským od r. 1875 dle vzoru Německa. Stanice takovéto jsou v Ankoně, v Bologni, v Římě, na ostr. sv. Magdaleny ve středozemním moři, v Perugii a Folignu (v Umbrii), v Cagliari (na Sardinii), v Neapoli a j. Vojenské stanice holubí soustřeďují se v Římě v rukou velitelství sboru inženýrského, jenž má vrchní vedení. Též král. marina věnuje pozornost dressuře poslíků, jimž lítati jest přes moře. Jest totiž 12 stanic zvlášť vycvičených holubů, kteří z lodí mají spojení se svými holubníky a proto s jinými vycvičenými holuby nesmí se pomíchati.

Belgie jest vlastně domovinou pěstění holubů poštovních; stanice vojenské holubí zařídila si pozdě, naproti tomu vyvezla ohromné číslo poslíků do jiných států.

Rusko r. 1875 zavedlo si nejprv privátní spolky holubářské a má nyní v rozsáhlé své říši též vojenské stanice holubářské. Větší část poslíků poskytl Belgie. Ústřední stanice k účelům vojenským jest ve Varšavě a jiné jsou v Petrohradě, Krásném Sělu, Moskvě, Kyjevě, Saratově, Novém Georgijevsku a j. Belgičtí poslíci nesnesli však drsného ponebí, a proto sáhlo se k otužilejším ruským holubům polním, jimiž doufá se docílití lepších výsledků. Nové stanice zřízeny v Ivangorodu a Brest-Litevsku a po 500 holubů osazeny. Staré stanice byly podrženy, jen jinými holuby osazeny.

Ve Španělsku zařízeno holubí poštovníctví od r. 1879. Ústřední stanice jest v Madridě a jiné jsou v Guadalajare, Cadixu, San Sebastianu a j. — Mimo to má každá pevnost svůj holubník a pevnosti vnějšího obvodu jsou vzájemně spojeny s holuby vnitřního obvodu. Ve Španělsku prospívají belgičtí holubi velmi dobře. Vojenskou poštu holubi spravuje generální ředitelství sboru ženijního.

V Anglii, Rumunsku a i ve Spojených Státech všude vznikly zatím vojenské stanice pošty holubí, zařízené dle organisace německé.

U nás nepřešlo se zatím z privátní záliby jednotlivců ku větší organisaci a vzájemnému utužení spolků privátních i státních.

Ano, kdo u nás se stane členem poetivého cechu holubářů, tomu jest se podrobiti volky nevolky kritice obecnstva, která ne vždy lichotivě posuzuje a oceňuje zajímavý tento odbor drůbežnictví.

Pravého holubáře proučování vtipy a nedocenění snahy neodstraší, ví, jak slavný cech jeho vzrůstá a nabývá důležitosti po celém světě den ode dne.

V sousedním Německu zvlášť vidíme nescíslné spolky holubářské; výstavy pořádají se v každém i menším městě a těch účastní se zástupcové všech tříd obyvatelstva.

Toť nejlepším obrazem záliby, jaké holubi se těší. My Čechové, ode dávna na slovo vzati holubáři, postrádáme vyškoleného směru v chovu holubů. Snad zaviněno jest to nedostatečným vzájemným stykem, jenž by výměnou náhledů určitý směr do toho odboru přinesl a celku velice prospěl.

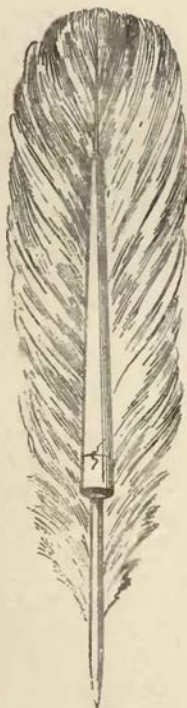
V Německu jsou města a celé kraje, kde si oblíbili chov jistých druhů a v tomto docílili výsledků netušených a všeobecně uznaných. A totéž platí

o Belgii, Francii a Anglicku. Všude tam znají při každém druhu ihned místo chovu a vynikající pěstitele jeho.

U nás bychom prozatím mohli na prstech spočítati opravdové uvědomělé holubáře, ač podmínky ku chovu a výživě jsou nad míru příznivé. Důkazem opět jsou naše výstavy drůbežnické a účastenství obecnstva na nich.

Nyní ještě zbývá čtenáři naznačiti, jak depeše pro holuby se zhotovují, upevňují a odesílají. Na malé listky kolloidové ($2\frac{1}{2} \times 5$ cm.) zmenšují se fotograficky, tak aby na malý prostor větší část zpráv se vešla. Jelikož každý holub pohodlně 5 takových blánek do brčku zadělaných může unést, dá se takový počet depeší najednou odeslati, že by tím celé číslo velkých novin vyplnil.

Husí brk uřízne se v délce 6 cm., depeše se svinou a zastrčí do brčku a otvor zalepí se voskem. Pak upevní se brček nad ocasem holuba na třech pérách. Upevnění děje se navoskovanou nití neb jemným drátkem, jenž přišije se na holubí ocasní péra. Otevřený konec brku položí se nahoru.

Obr. 46.
Depeše v brku husím.

Brček může upevniti se též místo na 3 na jedno prostřední péro ocasní silnou voskovanou nití a sice na tlustší spodní konec; brček se propichne, nit protáhne a na osten péra ocasního přiváže (obr. 46.). Na místě určení odváže se brček, vosk se odstraní, depeše vyjmou, a zmenšené písmo pomocí elektrického světla se zvětší a adresátu dodá. — Pro jednotlivá sdělení není třeba takových okolků. Lakonickým slohem napíše se oznámení na jemný proužek papíru a odešle bez zmenšení.

Z dosavadního líčení jest již patrné, že k donášení zpráv hodí se všichni dobře létající holubi, též holubi polní, neb u všech holubů jest smysl pro domovinu a náklonnost ku rodišti, kde první pokusy v letu konali, velice vyvinut. Všem pozorným holubářům jest známo, na jaké vzdálenosti unikli holubi všech plemen, zvlášť dobří polní holubi se snaží vyhledati starý domov svůj. I voláci našli již cestu zpět na 8 hodin vzdálenosti. — Ještě větší cesty vykonávají rackové, aby domácí holubník svůj opět našli. A holubi tito nejsou ani nijak k letu podobnému „dresírování“. Jsou případy, že purelíky 2 leta udrželi na jednom místě, ale po 2 letech uletěli na staré místo, kdež bylo jim podstoupiti boj o místo již jinak obsazené. (Případ tento stal se z Hanavy do Kodaně, tedy 75 mil, kterou cestu holoubkové vykonali v noci.)

Zde jen krátký výtah, jak v říši německé chrání holuby vojenské nejnovější

Zákon o holubech poslicích

(ze dne 19. dubna 1895).

§ 1.

Zemské zákony, dle nichž obmezuje se držení holubů a usmrcování jich v polích, neplatí o holubech vojenských.

Podobně, zalétnou-li tito do cizích holubníků, nepřípadnou majetniku.

§ 2.

Zákonitá ustanovení stran uzavření holubů na jaře a na podzim smí trvati pro holuby vojenské jen 10 dní.

§ 3.

Za holuby vojenské platí ti, kteří patří správě vojenské (a marině), neb jsou v jich službách a mají předepsaný kolek.

Privátním osobám náležející holubi těší se této ochraně jen pak, bylo-li úředně oznámeno, že pěstitel postoupil holuby své správě vojenské k službám.

§ 4.

V případě války může cis. nařízením býti ustanoveno, že všechny předpisy dovolující chytání neb usmrcování cizích holubů se ruší, a používání holubů k donášení zpráv bez svolení vojenského úřadu trestá se vězením až do tří měsíců.

Z dalšího ustanovení zákona ze dne 28. května 1894 vyjímáme :

1. Za kolek všech holubů vojenských bez rozdílu, náležejí-li vojsku, marině, neb privátním osobám, slouží cis. znak a jest umístěn na vnitřní ploše obou křídel.

2. Každá privátní osoba, která chce držeti holuby poštovní vojenské, musí býti členem některého spolku, jenž náleží svazku spolků holubářů-amatérů a dle stanov svých holuby své správě vojenské k službám nabízí.

3. Každý místní úřad policejní sestaví ročně během prosince seznamy všech v okrese jeho se nacházejících spolků holubářských, s jmény členů atd.

4. Policie má bdíti nad tím, jak pravidla se provádějí a zvláště dbáti na to, by nezneužilo se kolku.

Holubi barevní (Columbae d. pictae).

Na bílé půdě pravidelná barevná kresba na různých částech těla ostře vynikající; aneb naopak na barevné půdě bílá kresba taktéž pravidelná. Holubáři docílí někdy neobyčejně zvláštní a ostře určité znaky kresby, kterých dodělali se teprv vytrvalým chovem dlouholetým, neboť čistá kresba těžce se obyčejně docílí, zvlášť má-li býti souměrná.

Bělohlávek (*Columba d. albiceps*).

(Tab 14. obr. 8, 9., 10., 11.)

Holub tento jest velmi význačný bílým temenem hlavy. Kresba tato táhne se přímou čarou od koutku zobáku přes oko, pokrývá temeno hlavy a přestává na čepičce, která nemá býti bílá. Za zvlášť pěkné se považuje, je-li čepička uvnitř bílá a na venek barevná. Mezi zobákem a okem bývá umístěna čočkovitá kresba, zvaná „muška“, jež jest oblíbená.

Čepička má býti široká a po krajích hlavy, kde ztrácí se na stranách týlu, zakončovati závitem hlemýžďovitým. Svrchní čelist má býti vždy bílá jako temeno, spodní zobák naproti tomu temný. Nohy silně opeřené. — Cena jeho se zvyšuje, má-li bílé pásy v křídlech. Dle převládající barvy nazývají se bělohlávci modřími, černými, rudými a žlutými. Modří a černí mají tmavé nehty, žlutí a červení bělohlávci mají světlé nehty a prsty, a jsou nejoblíbenější.

Obr 47.

Černohlávek (*Columba d. nigriceps*).

(Obr. 47.)

Tento tvoří protějšek kresby předešlého. Hlava jest i s celou čepičkou a s hrdlem černá, tělo ostatní čistě bílé. U mouřenína sahá černá kresba na hrdle níže nežli u bekyně. Jsou ale i žlutohlávci a hnědohlávci, rudohlávci a modrohlávci. Všichni mají čepičku, nohy buď hladké, s botkami neb i rousy. Zřídka vyskytuje se holub, u něhož černá náprsenka jde až na prsa.

Bělohlávek běloocasý (*Columba d. albiceps, albicaudata*).

(Obr. 48., tab. 14., obr. 10.)

Vypadá jako bělohlávek, má však mimo to čistě bílý ocas. Vyskytá se ve všech základních barvách: modrý, černý, žlutý, rudý; nohy hladké, obotěné neb rousné. Pásy v křídlech bílé i černé.

Obr. 48.

Černohlávek černoocasý (*Columba d. nigriceps, nigricaudata*).

Podobá se černohlávku, jen že má mimo to černý ocas. Jsou opět buď černí, modří, žlutí, hnědí. Hlava s čepičkou hluboko po hrdlo barevná, podobně ocas.

Bekyně (*Columba d. vestalis*).

Holub tento jen těžce udržuje se čistoplemenný a jest proto vzácný. Hlava jest zakulacená jako u purčlíka, zobák má míti stejně silné čelisti, nikoli jako

u holuba polního. Lasturová čepička má býti pěkně kulatá, hustá, přímá a vyšší než u vlaštovek; oko barvy perlové; úzká blána vosková kolem oka má býti temná, nikoli červenavá, nohy a prsty hladké a červené. Barevná kresba táhne se po celé hlavě až k čepičce, která zůstává bílou, a rozšiřuje se až přes polovici krku: barevné jsou též letky a ocas. Je-li všech 10 letek barevných, platí to za pěkný znak plemenný. Spokojují se též sedmi, jen když počet na obou stranách souhlasí. Vous či náprsenka t. j. ona část mušlové čepičky, která do předu krku se zahybá, má býti dobře ohraničen, t. j. má jíti na krku dost hluboko. — Temná černá barva jest oblíbená. I červené se cení, méně žluté a nejméně modré bekyně.

Bělohlávek barevný (*Columba d. colorifrons*).

Tento má na čele modrý, černý, žlutý neb červený plátek různé velikosti, buď jako nehet, neboť jako korunu, neb tolar. U chocholáče (*Col. d. occipitalis*) zvětšuje se plátek na čepičku neb přílbu v týle zašpičatělou. Všechny znaky tyto, co největší „přesnosti“, pak ocas i s péry krycími stejné kresby vyskytují se červené, žluté, černé, modré. Ostatní části těla jsou čistě bílé.

Veslař (*Columba d. remigalis*, Spot Fairy).

(Tab. 15., obr. 2.)

Vzácný tento druh jest čistě bílý s malou kulatou lysinou na čele, černými letkami a černými rousy. Tatáž kresba vyskytuje se též červená, žlutá, modrá; nejurčitější však černá. Podivuhodně pěkná kresba, jež vyžaduje však značnou trpělivost pěstitele, neboť jen málo exemplářů vydaří se s kresbou dobrou. Zvlášť cení se, je-li po každé straně křídla 10 předních letek v hlavní barvě. Péra stehenní, ocas, mají býti čistě bílá, oko černohnědé.

Lysák běločelý (*Columba albifrons*).

(Obr. 32.)

Opak kresby předešlé. Lysina na čele jest čistě bílá, podobně ocas i s péry krycími. Všechno ostatní tělo má barvu černou, žlutou, červenou neb modrou. Zvlášť se cení, jsou-li pásy v křídlech bílé. Hlava hladká, nohy opeřené neb lysé. Pěkného lysáka nalezne čtenář na tab. 14., obr. 7.

Holub běloocasý (*Columba d. albicaudata*).

(Tab. 14. obr. 10, tab. 17. obr. 8.)

Celý ocas i se svrchními a spodními krovkami jsou čistě bílé; ostatní tělo jest základní barvou pokryto, černou, červenou, žlutou; hlava hladká, neb s chocholkou. Jsou-li bílé letky, má jich býti 7 po každé straně nejméně.

Mnich (*Columba d. monacha*).

(Tab. 17., obr. 9., 10. 12., 13.)

Celá hlava i s hrdlem, někdy i krk, všechny letky přední (po každé straně aspoň 7) jakož i ocas i s krovkami čistě bílé; ostatní peří má opět za hlavní barvy: modrou, červenou, žlutou, černou. Bílé pásy v křídlech jsou ozdobou. Jsou-li nohy opeřené, jsou na stehnech barevné, na nártu bílé; zobák jest světlebarevný, oči tmavé. Kresba tato nevyskytuje se jen u našich obyčejných holubů domácích, ale zvlášť u parukářů, bubláků a anglických purclíků bělohlavých.

Holub špačkokrký (*Columba d. sturnicollis*).

(Tab. 15., obr. 3.)

Holub měsíčník, neb prostě špaček, stříbrosupináč a pod.

Holub krásně zbarvený. Jest plachý, lítá do polí a dobře se pěstuje. Základní barva černá, aneb černá s šupinatými světlými krovkami křidel. Holuba tohoto vyznačuje zvlášť bílý, žlutavý neb černavý půlměsíc na prsou, špičkami kresby vzhůru obrácený. Oblíbená bývá široká chocholka. V jiných barvách zřídka se pěstují. Bílou kresbu půlměsíčníou sbledáme ještě u voláků.

Holub Švýcar (*Columba d. Helvetiae*.)

(Tab. 15., obr. 5.)

Holub půlměsíční, špaček švýcarský.

Na rozdíl od předešlého jest holub Švýcar označen červenavým barevným půlměsícem na světlé bělavé půdě; jemná kresba zvyšuje se ještě červenavými pásy křidel. Na ocase objevuje se pás odpovídající barvě základní tonu žlutavého a nahnědlého. Hlava jest hladká, ale nohy rousné; oko červené, zobák světlý. Barva základní velmi světlá, skoro bílá, se stínem do plava neb červenava.

Štítník (*Columba d. pileata*).

(Tab. 17., obr. 1., 2., 3., 4.)

Základní barva čistě bílá, jen veškerá krycí péra ve křídlech a malé letky jsou barevné. Zobák světlý, oko temně hnědé, u šupinatých oranžově červené. Barva kresby jest nejkrásnější černá, červená, žlutá, modrá a stříbřitá. Nejjemnější kresba štítů vyskytá se u mnichů. U těchto jest krok poněkud krátký, prsa a svrchní hřbet široké. Štíty mají býti ovální a mezi krovkami ramen má se táhnouti bílá barva hřbetu úzkým pruhem. Tři péra palcová mají býti též barevná a ani na branách křidel nemá býti žádného péra bílého. Štítníci mají buď hlavu a nohy hladké aneb mají široké neb špičaté chocholky; zvláštní ozdobou jsou 2 bílé pásy v křídlech.

1. 2. 3. Holubi skalní. 4. Holub domácí. 5. Holub d. rousný. 6. 7. Holubi šupinatí.
8. 9. Holubi ledňáci. 10. Holub uralský. 11. Holub sibiřský.

Straka (*Columba d. picturata*).

Protějšek štítníka jest straka. Hladká hlava má se podobati hlavě holuba divokého. Křídla a ocas zdají se o něco delšími, což přičísti lze bílé barvě. Opeření jest hojné.

Hlavní barvy jsou: Černou kresbou velmi intenzivní vyniká sytá tmavá barva červená (tab. 20., obr. 5.), čistě tmavá žlutá a modrá. Kresba rozprostírá se po celé hlavě, krku, hluboko na prsa až po břicho, hřbet, kostrč a ocas. Křídla jsou bílá, avšak úzká, aby sedlo na hřbetě zůstalo pěkně kulaté. Zbarvení má se táhnouti ostře ohraničenou čarou. — Zobák buď barvy masové, nohy lysé, oko barvy perlové. — Kresba stračí vyskytuje se u purclíků a voláčů.

Holub vlašfovčí (*Vlašfovák, Columba d. mercurialis*).

(Tab. 15., obr. 7, 8, 9., 10.)

Kresba vlašfovčí tvořila by opět nejčistší protějšek kresby stračí, kdyby při této bylo temeno hlavy bílé.

„Vlašfovky“ mají nejemnější kresbu, jaká jen u holubů se vyskytá. Hlava jest podlouhlá a jemná, čelo prostředně vysoké; dosti hluboko v týle sedí ozdobný kulatý čepeček; zobák jest tenký, hvězda oční tmavohnědá; okraje a kůže kolem očí jako koutky zobáku živě červené, zvlášť u tmavších odrůd. Krk jest krátký a tenký, prsa široká a plochá; letky sahají až po konec ocasu, nohy jsou silně okalhotěné a zdají se nízkými; nárt a prsty opeřené.

Peří jest plné, měkké, na omak mastné. Barevné jsou tyto části: temeno hlavy zobákem a očima ostře ohraničené, celá křídla vyjma péra ramenná, křídla spodní a rousy. Barva táhne se někdy o něco výše po noze, jest však pokryta bílými kalhotkami a jeví se od kloubu jako uříznuta.

Všechny ostatní části těla jsou bílé; svrchní čelist a nehty dle barvy jsou tmavé; spodní čelist vždy bílá.

Barvy jsou ohnivé a syté, čern jest tmavší a aksamitovější nežli u všech jiných holubů: též červená, žlutá a modrá se vyskytují krásně, jen bílá má žlutavý mastný nádech. Tato povaha perí souvisí s jistou zvláštností holuba: jsou to brky tukové na palec dlouhé, nahoře uzavřené a duté, naplněné žlutou suchou hmotou jako olejem neb voskem, někdy i malým zakrnělým praporem péra, které dále nerostou.

Brky tyto leží na sobě jako štětiny ježka. Části těla, které se později pokrývají žlutými pírky, zůstávají u mladých poněkud déle lypsými, na to objevují se tenké bílé pahejlky, jež se později otvírají, aniž by prapor z pochvy vyrostl. Jen u vlašfovek, kde jeví se tato abnormita per, má perí tukovité zbarvení, které jest nejoblíbenější, zvlášť tmavě sametová čern.

Tyto tukové brky nejčastěji vyskytují se při červených, řidčeji u žlutých, modrých atd. a platí za důkaz čistého plemene.

Nevyskytují se však u obyčejných, ve všech smíšeninách barev kreslených holubů vlašťovčích. Peří není na omak mastné, bělost není čistá, zbarvení méně tmavě sametové a lesklé. Vlašťovka tato jest větší, nestojí tak nízko, jest ostatně velmi pěkný oblíbený holoubek, zvlášť má-li křídla žlutá a křídla stříbřitá bez pásek.

U všech ostatně platí stejná pravidla: čistá kresba, bílé srdce na hřbetě má býti veliké, tedy křídla jen úzce barvená, spodní strana křídel však úplně barvená. Chochol má býti jen z bílých per, ač vyjímají se pěkně též čepečky „s podšívkou“. U těchto jsou přední řady křídel barvy temene.

Péra čepečku mají se klásti pěkně kolem týlu hlavy. Čím větší čepec, kalhotky a rousy, tím ozdobnější jest holub.

* * *

Od těchto pěkně zbarvených holubů, jež jsou výsledkem pozorné plemenitby, přecházíme k vylišení originálních, skoro fantastických tvarů, které někdy profannímu oku neznalce — u porovnání s elegantním holubem polním — připadají spíše jako karikatury, kdežto pěstitel v nich objevuje mnohostrannou tvořivost přírody.

Pěstitel holubů má vždy těžší postavení nežli pěstitel drůbeže kurovitě; neb každá vypěstovaná slepice může býti krásná a nosná, kdežto pěstění barevných holubů, kde posuzuje se mnohdy jen dle jednoho neb více pírek, jest mnohem složitější a zdlouhavější. Mnohého milovníka přejde po četných nezdařilých pokusech trpělivost. Ovšem že lze vše koupiti, ale draze, a nemáme pak uspokojení, že sami jsme druh vyvedli.

Holubi plemenní.

O vzniku holubů plemenných různí se náhledy, tolik však jest jisto, že nebyli vychováni z našich obecných holubů domácích, neboť různí se příliš i od těchto i mezi sebou. Jsou to zkrátka původní plemena, která během minulých tisíciletí snad z původního tvaru, za jaký považujeme na př. holuba skalního, se odchýlili, ať následkem ponebí, ať poměry domestikace, aneb obojím. Nevzdálíme se snad pravdy, představíme-li si, že první základ ku vytvoření plemene stává se změněnými poměry klimatickými a různě účinkujících potravin; účinkem domestikace, zvláště uměle vedeným pářením a chovem odrůd a důsledným odchováváním během bezčetných století rozlišila se různá typická plemena vždy ostřeji.

Při značném rozšíření holuba skalního a polního ve starém světě, od břehů jižního Norska až po země severoafrické, po Egypt, Malou Asii, Syrii, Arabii,

Persii, pak země kolem Černého a Kaspického moře, můžeme směle se domnívati, že holubi péronozi a chocholati spíše se vyvinuli v severních okresech, naproti tomu holubi s hlavou bradavičnatou, voláci a zdobní více v jižních krajinách vznik vzali, a že v typech nám známých již před tisíciletím se čistým chovem udrželi. — Podobnou odchylku sledovati můžeme u našeho kanárka (ovšem že v zajetí přimíseno mu cizí krve konopky, vrabce a pod.), jenž v původní volnosti jest šedo zelený, domestikací nabyl barvy čistě žluté a v době novější vypěstován i k značné velikosti a ozdobným chocholkám pěti. A změny ty nevyžadovaly více nežli 300 let.

Zeměpisné rozšíření divokého kanára jest obmezenější a nedocílí se nikdy tolik plemen, jakých vykazuje daleko široko rozšířený a již od starověku zdolmáčený holub skalní a polní. — Vyslovená originální plemena nenalezají se nikde v přírodě ve volnosti; neb čím dokonalejší jsou t. zv. „zušlechtilá“, plemena se stanoviska pěstitele, tím méně hodí se pro život volný: plemena tato znamenají spíše degeneraci, zvrhnutí a mohou se udržeti jen pěti a chovem člověka.

Typická plemena, která dochovala se na naši dobu, jsou tato: pávici, parukáři, slepičáci, voláci, bagdetty, indiáni, rackové, pureliei a bubláci. Všechna ostatní jsou křížením vzniklí smíšenci a tvary přechodní, již více méně typům originálním se blíží. — Jelikož jest pravdě podobno, že různá plemena z Východu (Indie, Persie) do Evropy se dostala, jest třeba podotknouti, že nyní Orient jen málo v tom ohledu poskytuje, neboť východní plemena holubů rozmnožena jsou v Evropě čistěji, nežli se dnes v původní své vlasti vyskytují. Skoro každá země v Evropě má několik zamilovaných plemen, jichž pravost dle pevných pravidel přesně jest určena, která se s největší pečlivostí udržují. Tak v Anglii, Francii, Holandsku, Dánsku, Belgii, Španělsku, Itálii, Rusku, Německu. — V době novější zvláště Anglie vykonala vynikající v pěstování holubů; dle pevných pravidel (Standardu) posuzuje na výstavách zvířata, vyslovuje chválu a hanu v bodech a uděluje dobré prémie za jemná plemena.

Jak se dle bodů vyznamenává, ukázáno u kur a bude znázorněno i zde zvláštním formulářem. — Jeden ze zpravodajů německých v křišťálovém paláci v Londýně vyslovuje se znalecky takto (18.—21. listop. 1889): „Jest věru úžasné, k jaké dokonalosti Angličané holuby vypěstili, a jak daleko za nimi jsme v Německu. Srdce člověka bolí, vidí-li krásná tato zvířata, a nemůže jich koupiti. Ceny jsou takové, že není možno je koupiti. Kdo zaplatí v Německu 1000 až 2000 marek za kus? A to z daleka nejsou ještě nejvyšší ceny, neb jistý pan Ashton vystavil zde východní racky ve všech druzích a barvách, z nichž žádný kus nebyl pod 600 librami (= 7200 zlatých!)“

Možno, že v přemrštěných cenách těchto jest kus vychloubavosti a furiantství pěstitelů aneb lakoty obchodníků, víme však, že v Anglii i za orchideje

a jiné zvláštnosti docílí se ohromných cen; jeť tu právě mnoho millionářů, kteří nelitují peněz za zvláštnosti podobné.

Chceme-li pěstovati čistoplemenné holuby, jest třeba opatřiti si plemena původní. Dnes ovšem povolila záliba v jemných holubech nápadně a sport vrhl se hlavně na poslíky. Zárody s holuby poštovními poskytují ovšem velikou i rozčilující rozkoš, pravý holubář podrží však zajisté zálibu i k jiným jemným a ušlechtilým holubům, neboť není nic půvabnějšího a zábavnějšího nad sbírku krásných druhů. Jsouť ozdobou pro dům a dvůr; krmiti se dají snadno a je-li jedenkrát holubník řádně zařízen, nevyžadují ani žádných značných vydajů peněžitých. Za krásné holuby docílí se však dobrých cen, a aniž by právě vedl obchod, může holubář příležitostně s výhodou odprodati a výlohy výživy tím kryti.

Na spolicích pro zvelebení drůbežnictví bude, aby při všech výstavách — jak se částečně u nás stalo při výstavě jubilejní — všechny pěkné a významované exempláře fotografií a kresbou pečlivě vyobraziti dali, aby sbírkou obrazů přesných přikročiti se mohlo poznenáhla též k sestavení knihy plemenné (standardu) druhů a plemen v Čechách, na Moravě a Slezsku pěstovaných.

Holubi plemenní vyznačují se tvarem a držením těla, strukturou perí, hlasem a letem. Někteří jsou jednobarevní, někteří jen v jedné základní barvě jsou praví, jiní však mají vedle toho jen jinou zvláštní kresbu.

Podáme zde popis různých hlavních plemen, méně všimneme si kříženců, neboť těmito se seslabuje ráz plemene a stěžuje méně zkušenému pěstiteli porozumění.

O rozřídění těchto holubů nelze se pokusiti. Většina originálních plemen jest pro sebe tak zvláštní, že o každém plemeni zvlášť třeba pojednati. Budou pro sebe vyliční: pávici, slepičáci, parukáři, letáci, křížáci, indiáni (berbeři), bagdetty, bubláci, voláci, obrovští holubi a na konec kadeřávci, jež možno považovati za abnormální tvar.

Nejvíce odrůd ukazují do oblak vzlétající letáci. Odchylují se též nejvíce od našich polních a domácích holubů. Na to následovati budou něžní rackové, tlustohlaví indiáni, bagdetty se zobákem bradavičnatým, nafouklí voláci, hrdí pávici, domácí slepičáci, vyparádění parukáři, bojovní bubláci, nemotorní obři, a konečně jemně vykadeření hedbávníci, jimž odepřeno vznášeti se do vzdušných výší.

Leták (*Columba gyra*trix).

(Tab. 19. a 20.)

Letáci, pureíoi, kostrčáci; něm. Tümmeler, Hochflieger, Purzeltauben, Roller. Jinak mají nesčíslná jména lokální.

Letáci rozšíření jsou po celé Evropě a části západní Asie až do vlasti své původní Indie: v Persii jsou podnes obecní a vyskytují se v nesčíslných odrůdách, což patrně již z množství jmen. Vyskytují se v jednotlivých barvách

základních: modré, černé, červené, žluté, bílé, až do nejjemnějších kreseb, jaké obdivujeme u holubů barevných, chybí jen kresba vlašfovčí. Zvlášť pěkná vyskytuje se za to kresba „stračí“. Mimo tuto nejhojnější a nejčastější kresbu vyskytují se u většiny letáků bílé letky a sice při jisté základní barvě jest 7 až 10 předních letek bílých.

Letáci evropských holubníků nemají rodokmen prastarý, jako jini holubi. Pokud lze z popisů starších přírodopisců souditi, zdomácněli u nás as před 300 roky. Za to v Persii, Indii, též v Italii jsou přes 1800 let známi, jak z Plinia se dočítáme.

Leták jest o něco menší nežli holub polní, má též kratší nohy a tuto průměrnou míru:

Délka 27·5 cm., z toho na ocas 7·5, na zobák od koutku úst ke špičce 1·7 cm., noha 9 cm., šířka křídel 58 cm. — Váha 235 až 280 gramů.

Pravý leták má hlavu malou, krátkou, kulatou; čelo svislé, zobák prostřední neb krátký a světle barevný; živé veliké oko barvy perlové; krk krátký, pod hlavou tenký, ušlechtilé zahnutý; prsa předstupují; nohy krátké a prsty malé, neopěrené; křídla nesou se volně a dosahují až na 2 cm. na konec ocasu; hřbet jest poněkud prohnut, což dodává držení těla zvláštního rázu. Ocas poněkud nahoru zahnut; peří plné a hladké; kresba a barva pěkná a zvláštní. Oko perlové má někdy zřítelnici sníženou, t. j. není uprostřed duhovky, nýbrž sešinuta až na samý dolní kraj její. Tací holubi jsou velice dalekozrací, narážejí však často na nejbližší předměty. Celé plemeno trpí touto vadou, zvlášť zjevněle vysokočelé plemeno anglické. Má se za to, že holubi s pošinutou pupillou jsou dobří purlici, není však to zjištěno.

Rozdíly v různých kmenech jsou ty, že se vyskytují vysočelí a krátkozobí letáci, jako jsou angličtí Almondi, a opět plochočelí a dlouhobí jako severoněmečtí letáci. (Viz vyobrazení.)

Hlavní znak pravého letáka jest jeho zvláštní způsob letu. Litá dobře a s tou zvláštností, že se rychle zdvihne, při tom křídly „v nevázané rozkoši a veselosti“ silně nad hlavou a hřbetem tluče, tak že jest třeskot daleko slyšeti (jako náš stavák, typický český druh, také dělá); pak v jisté výši letí rovně a najednou — hlavu nazpět hodě — otočí se kolem sebe sama, udělaje kotrmelec po způsobu obratného gymnastika; před každým kotrmelcem má předcházeti silný úder křídel, a kostrčák nemá při tom klesnouti pod čáru letu. Dělá-li přemety dále, přichází pod čáru letu tím níže, čím vícekrát se přemete, což znalec nerad vidí. Jediný zdařilý přemet dostačil starým pěstitelům letáků úplně, neb po častějších kotrmelcích dostanou snadno závrať, nemohou ani ustat, padají velmi hluboko a jsou nuceni let přerušiti a usednouti. Stane-li se to letákovi častěji, bojí se konečně před vlastními kousky, schovává se před svým pánem, jenž k vzletu jej vybidnouti chce, a nehodí se více k letu,

(pro plemenění zůstává však schopným). Angličané mají kotrmelcování za znamení nápadu padoucnice.*)

Praví letáci mají býti i dobří letouni i purlíci, obojí zároveň. Rozdělení na letáky a purlíky jest libovolné a nepřipadné, poněvadž mnozí letáci jsou zároveň purlíci i letáci. Jenže jest třeba je k oběmu řádnou dressurou vychovati.

Není snadno udržeti si houfek zdravých pravých purlíků. Pohled jest radostný, když tu jeden z houfku zpět se přemete, ale opět rychle se vznese a v letu pokračuje. Přejde-li však starší kostrčák na řadu, ten po třech až čtyřech přemetech dostává závrať, skulí se na střechu a majitel musí spěchat, aby oň nepřišel. — Někdy přepočte se holub ve vzdálenosti, zabije se při přemetu, napichne se na tyč hromosvodu, neb špičku korouhvičky: někdy stane se při tom kořistí dravce. V houfu ihned spozorují nehodu, ztrácejí klid v letu a vracejí se do holubníka.

Purlíci

vyžadují zvláštní výchovu, která provést se musí pozorně, dobrou vůlí a vynaložením času.

Je-li purlíkům 3 neb 4 měsíce, jest čas, by dal se jim návod.

K houfu mladých purlíků v dressuře se nalezajících patří vždy stejný počet vycvičených starých holubů. Obojí tito nechají se lítati pohromadě. Pak pozor! Staří holubi již před tím nuceni byli vykonati let, aby byli unaveni a neletěli tuze vysoko a daleko. Ve společnosti těchto starých vypustí se pak mladí letáci a ti uvyknou poznenáhlu lítati a přemetati se. Někteří umí to hned, jím později; ti pozdější bývají časem nejlepšimi purlíky. Jest třeba holuby pozorovati nejlépe kukátkem a všechny lenochy po několika marných pokusech vyloučiti, aby kvalita ostatního houfu neutrpěla. Jsou-li mladí letáci navyklí obléhati dům, vypustí se bez starých, dříve však, než byli nakrmeni; na to zatleskáním neb máváním praporku vybízejí se k letu ve výši, kdež mohou své kotrmelce okázati. Majitel zatím pozorně let pozoruje, aby viděl, který

*) Pravidelné přemety veselých jinak purlíků, nejsou-li i právě epileptické, zakládají se na zvláštní dráždivosti soustavy nervové, které možno srovnati s třesením hřbetu u pávů (někdy i u parukářů a rasků). Napadne-li podobná dráždivost ptáka při letu, pohání jej k tomu, aby hlavou pohodil na zad a udělá při tom přemet, což může zdravý purlík i z rozkoše dělati. — Jinak ovšem přebání-li přemetání 3—4krát za sebou; pak zmocní se ho závrať, přijde-li do kotrcání, nemůže více přestati a jest pro volný let zkažen. — V Indii pěstují jistý druh letáka, *lowtan* či *lotan* zvaného, jenž jest tím památný, že na zemi přemetá. Holub vezme se do ruky dle předpisu, mezi dva prsty druhé ruky vezme se lehce za krk (aby hlava mezi prsty vyčnívala) a holuben se pak dostí rychle sem a tam zakývá; tím dostane takovou závrať, že 8—10krát po zemi se kotálí, jako by měl nával. — Někteří purlíci vyskočí i se země, udělají kotrmelce a ihned dostanou se opět na nohy. Přemetají někdy i v holubníku, přelétají-li z jednoho místa na druhé. Ku společnému letu do výše jsou taci holubi neschopni, ale k plemennitbě se hodí, neboť mláďata jejich mohou se státi ještě dobrými letouny.

z purclíků jest dobrý, prostřední neb špatný. Vyloučiti třeba opět lenochy, kteří záhy usedají na střechy. Učiní-li při obletu jen několikrát pravidelně přemet, dostačí to. Vratí-li se houf po čtvrt neb půlhodině dobrého letu, tedy se ihned krmí.

Purclíci neletí nikdy tak vysoko jako letáci, neb evoluce, již provádějí, záhy je unaví. Jsou-li zavřeni, možno je pak i k delším výletům popohnati. — S plným voletem nemají se nechati purclíci lítati, neb záhy usedají na střechy a komíny a jak si to navyknou, jest po purclování.

Mimo to se jim při přemetu žrádlo pošine zpět do krku a pták se dusí a tím v letu vyrušuje. — Nemají-li se holubi k tomu, aby vysoko litali, uzavrou se na několik dní, a pak pustí se — možno-li za jasného dne, kdy jeví větší chuť vylétnouti. — Chtějí-li příliš záhy usednouti, vyplaší se, jakmile však vrátí se do holubníka, pokrmí se. — Jestliže pravidelně se k tomu přidržují, uvyknou si, pokud jsou venku, též lítati. Při pravidelné dressuře nechají se dvakrát za den lítati, a sice ráno a večer. Po ranním výletu dostanou půl porce, večer však, mnoholi sežerou.

Shrneme-li vše: líní letouni (střecháči) a ti, kteří dostávají závrať při přemetech, nechť se vyloučí. Též jest dbáti toho, aby holubi záhy nesléтали, leda vrátí-li se do holubníku. Večer po nakrmení dovolí se jim, aby ještě trochu po střechách se batolili, neb aby se čistili.

Letáci

vyžadují též dressury, tato má se však obmeziti výhradně na vysoký a vytrvalý let pěkného rázu; není však vyloučeno ani veselé pleskání křídly ani příležitostné přemety, jen nesmí tyto skládati se ze souvislých kotrmeleců, nýbrž jen jedinkrát, občas se objeviti, bez klesání, holub nesmí proto zůstatí zpět a jiné v letu tím rušiti.

Divochy, kteří neřídí se těmito pravidly, vyloučíme. Dressura v letu započne s mláďaty ve stáří 3 až 4 měsíců, při čemž na to hleděti se má, aby letáci z plemen časných pocházeli. Tito dostanou se svými prostocviky do pěkné doby roční a stanou se dobrými letáky.

Letáci uzavírají se mezi dobou od jednoho výletu k druhému. Mají-li vyléti, vybere se libovolný počet (řekněme 12), tito posadí se pod koš, jenž stojí na prkénku před holubníkem, na to se vypustí a honí se červenými praporky, zvonky neb klapačkami. Vystupují pak do výše, opisují kruhy nad svým domovem a zapadnou po výletu na střechu domovskou a odeberou se ihned do svého holubníka. Tento má býti postaven volně, a otvor má býti opatřen záklompkou, z které holubi se vypouštějí a při letu pozorovati se mohou. Kukátko neb dalekohled dobře zde poslouží.

Pravidla pro výevik letáků k dlouhému vytrvalému letu jsou tato :

1. Výcvik mláďat státi se musí nejlepšimi letáky starými. Nechce-li se jim do letu, třeba je k tomu donutiti.

2. Letáky vytrvalé nechme denně jen jednou letěti. Nejeví-li k tomu chuti, nenuťme jich.

3. Bezprostředně před vypuštěním nesmějí býti krmeni, vůbec nemají stučnėti. Z počátku dostačí hodina dobrého letu. Dvě hodiny vydrží jen hbití letouni. Práví purčlíci nevydrží déle než půl, někdy celou hodinu, pak vyhledávají domov. — Mnohdy přehání se zprávy o letácích, lítají prý 6—8 hodin, prolítají jasné měsíčné noci a pod. „Latina holubářská“, neboť není známo, kde by se tak bylo dělo.

4. Při větru, mlze, sněhu a dešti neb ostrém větru východním nenechme holuby lítati, tím méně je radno vyháněti.]

5. Když vykonali denní svou túru, nevypouštějme je téhož dne více, což se docílí zvláštními vidlicemi před otvorem, které dovoluji vnikání z venčí do vnitř a nikoli naopak.

6. Nenechme je lítati s letouny špatnými, kteří letáky zdržují. K letu ve výši povzbuzují se tleskáním a máváním praporečků.

7. Aby navykli se ihned zapadat do holubníka, mějtež vždy připravený zde zob; někdy i na prkénku.

Takto evičení holubi vznášejí se vřivale v oblacích k radosti pěstitele, jenž v žabí perspektivě kroužení jejich s rozkoší pozoruje.

Někdy vyskytuje se též

leták sólový,

jenž hodinu neb více sám obléhá, byl-li vypuštěn.

V některých krajinách holoubata kapounují, aby sílu letu a krásu peřf jejich zvýšili. Letky skutečně se prodlužují a barvy jsou skvělejší, avšak letáci tito jsou bez síly, a prodloužené letky více jsou jen na závalu. Při vykleštění zmaří se z 12 kusů aspoň 6, jelikož drobné ústroje, varlata a vaječníky, jen těžce lze nalézti a proto jiné ústroje se poraní, a zvířata utýraná hynou. Kapounování holubů jest tedy úplně zbytečné trýznění zvířat.

Odrůd purčlíků a letáků

jest značný počet. Vyskytují se jednobarevní a žíhaní, krásně kreslení, čápíci (dlouhozobí), krátkozobí; nohy mají hladké, s botkami, neb rousy, hlavu buď hladkou neb s chocholkou. Z různých krásných kreseb plemenu tomuto zvláštních krátce uvedeme, čeho k poznání jich popisů a vyobrazení jest třeba.

Bělokřídlači.

1. Při čisté barvě základní (modré, žluté, černé, červené) jest 7 největších letek v každém křídle bílých; ocas i se svrchními krovkami jest přímou čarou od

zbarveného hřbetu odříznut, a též bílý; jinak celé zvíře nemá míti žádného bílého pírká, zvlášť ne po ocasem, kdež má míti barvu základní.

2. Bělokřídák bez bílého ocasu, ostatek jako u předešlého (viz obr. 58. v textu).

3. Leták vousatý s bílou lysinou na hrdle, bílými letkami a ocasem (viz obr. 55. v textu).

4. Leták bělohlavý; hlava úplně bílá, bílá barva od hrdla se táhne po týl; vše ostatní jako dříve (viz tab. 19. obraz 10.).

5. Leták plocháč; temeno barevné, barva splývá do týla, ocas barevný, ostatek bílý.

6. Leták straka. Kresba tato jest z nejpůvabnějších, co se jich u holubů vyskytá, a zvlášť letákům jest zvláštní. Nejkrásnější barvy základní jsou černá, červená, žlutá, modrá, všechny syté. Barevné jsou hlava, krk a prsa, zde ostře od bílého břicha odlišeny; celý hřbet i s péry ramen („srdce“), ocas a celé křídlo jsou bílé. Anglické straky mají i břicho barevné; jsou též bělohlavé straky (viz vídeňského kamzlíka) a též s bílou náprsenkou. Čím ostřejší kresba, sytější barva, tím lépe. Jsou též bělokřídle straky.

Variety letáků ve tvaru a barvě jsou nekonečné a tak pomíchány, že těžko jest určité odrůdy čistě vychovati. Pěstitel musí si tedy s rozvahou počinati, jako u jiných jemně barvených holubů.

Při vši podobě letáka s elegantním holubem domácím naučí se znalec rychle je rozeznávati, nehledě ani k velikosti, neb touto dlouhozobí letáci na severu ani značně se neliší. Avšak držení těla jest u letáka jiné, vzpřímené, prsa více předstupují, zobák jest přímý, v předu poněkud zahnutý, barva obyčejně světlá; zvlášť význačné jsou krásné světlé oči perlové; hlava jest u každé odrůdy letáků kulatější a úhlednější.

Letáci dlouhozobí.

Čápik vídeňský.

(Tab. 20., obr. 1.)

Vídeňský leták dlouhozobý, čejka, kominiček: po něm. Wiener Schimmel, Brander, Stipper a j. více jmén lokálních.

Holub tento jest v Praze právě tak rozšířen a oblíben jako ve Vídni, kdež ode dávna až na naše dny horlivě se pěstuje. Vyskytá se ve všech barvách udaných na str. 167. Oblíbenější odrůdy jsou:

Leták bělouš (viz tab. 20. obr. 1.), též čápik Budapešťský, Pražský. — Základní barva tohoto holuba jest bílá; veliké letky jsou u většiny letáků bílé, ku špičce mají nádech barevný, takže při zataženém křídle objeví se jistá barva základní; podobně zbarvený jest ocas. Někdy i hlava, krk a prsa jeví skvrny.

Oko jest u celého plemene perlové. U čápiků rudých a žlutých jsou i zobák a kruh kolem oka světlé. Pěkný leták jest též čápiček černý. Na vrchu jsou šedomodrý má hlavu, krk, letky a ocas tmavší, skoro černý, na křídlech černé pruhy; hrdlo a spodní krk bývají bíle skvrnité, celé břicho bílé. Holoubata čápiček černých jsou před pelicháním skoro čistě bílá, jen okončiny jsou temně vroubené; po vypelichání úplně se změní, jak výše udáno.

Znalci udávají, že hlava má býti podlouhlá, poněkud hranatá, nahoře sploštělá; zobák tenký a přímo trčící, dlouhý neb prostřední. Celá postava úzká, krátká, malá; červené nohy neopeřeny; křídla odstávají od prsou, ramena patrně jsou hranatá, štíhlý krk i s předním tělem vztýčený, tak že ocas téměř půdy se dotýká.

Pražští čápičci mají mnoho nadšených obdivovatelů; litají prý lépe nežli všichni letáci: šroubovitě vznesou se do výše, takže v 10 minutách již jen jako tečky na nebi se stkvějí, a v této výši prý 5—6 hodin (?) vydrží mizíce oku. — Kukátkem neb dalekohledem možno dlouho „vznešený“ tento let z žabí perspektivy obdivovati.

Vídeňský modrák černozobý má duhovku modrošedou, s tenkými úzkými kroužky očními, taktéž černavými. Barva jest sivého holuba polního, od světlé šedě až do nejtmnější; pruhy křídel úzké a temně černé; na krku nemá býti třpyt do zelena. Též kresba šupinovitá se tu vyskytuje; jemné šupiny s ostrými pásy jsou oblíbeny.

Vídeňský bělouš jest sivý holub s černými pruhy; má vzhled a držení letáka, avšak temný zobák a tmavé oko, čímž v očích znaleců ztrácí vši ceny.

Leták divoký (pláněk?) má tmavošedý svršek, šiji špačkovitou, tmavomodré krovky křídel s jemnými černými pruhy, vespod bílý.

Čejka jest leták s kresbou zajímavou, jenže zřídka se vyskytá. Celý svršek těla jest mdle černý, takže se černé pruhy křídel ještě zřejmě liší; hlava, letky a ocas jsou o něco silněji černé; přední krk — od hrdla až po prsa jako u špačka s červenavým třpytem kovovým. Oko jest perlové barvy, zobák tmavě rohovitý, celý ostatní spodek i se stehny a řiti čistě bílý.

Straky

vyskytují se černé, červené, žluté, bílými pery pravidelně prokvetalé.

Kominíci.

Na červené barvě základní se špičkami per ocasních a letek černé naběhlými objevují se promíchána péra bílá, též poněkud červené a černavě kreslená jako u Almondek.

Ohnivák

jest červený leták s černými špičkami letek a ocasu a sice černá barva dále se rozkládá než u kominíka, jemuž nejvíce se podobá.

Nordický křížák

jest bílý leták s kresbou bekyně, jednotlivými skvrnami tigrovaný. V letu vysokém dovede prý mocně i proti odpornému větru „křížovat,“ odtud jméno jeho.

Leták Stralsundský.

(Tab. 20. obr. 4.)

Holub sněhobílý, někdy černavě neb nabnědle kropenatý v týle neb na jiném místě. Hnízdouši nejsou ještě bílí, nýbrž hnědě skvrnití a dostanou teprv po dvou měsících bílé peří. Velikost holuba polního, zobák jest však přímý; čelo spíše poněkud ploché než kolmé; ozobí červenavé, a červený jest též pruh kol očí. Oko barvy perlové, zobák světle barevný, nohy červené, nehty bílé. Držení těla ušlechtilé, postava jest štíhlá, táhlá, prsa široká, nohy hladké, krk dlouhý a štíhlý, křídla leží volně při těle. Jest v letu obratný a vytrvalý, lítá vysoko a dobře též libne.

Leták Hamburský.

(Tab. 20 obr. 5.)

(Dánský, kodaňský leták, hamburská straka.)

Holub daleko široko oblíbený, zvláště s kresbou stračí; za pravidlo slouží silné, syté kovově lesklé zbarvení a kresba bezvadná. Hlava i nohy hladké, chocholka není oblíbena. Zobák veskový, oko perlové. Při barvě základní černé jsou též nehty černé, při žluté jsou bílé, při červené bílé neb červenavé. Při černých strakách jest dovolena tmavě naběhlá špička svrchního zobáku. Péra svrchního ramene a krovek ramenných jsou barevná; péra ruční a bérce mají býti bílá. Černý ocas má se ostře lišiti od bílého těla spodního.

Letáci se zobákem prostřední délky.

V této skupině shledáme nejpěknější letáky, lepotvrné holuby ve všech možných kresbách, jež jen u holubů se vyskytují, vyjma vlaštovčí. Milovník holubů, jenž klade váhu na vysoký let a přemety, volí ptáky s hlavou i nohama hladkými, neboť tito nejlépe vzlétají i přemetají. Vypěstovali však též purclíky a letáky chocholaté i rousné, takže v této odrůdě pravá zmotanina míšenců se vyskytuje.

Před 40 lety právě tito holubi byli s pravým nadšením chováni a pěstováni. V době novější zatlačeni byli poslíky.

Straka (Elster-Tümmler).

(Tab. 20. obr. 2.)

Dle anglického standardu má straka míti následující znaky v tvaru, kresbě a barvě: Hlava buď dlouhá, úzká a táhlá, od zobáku bez přerušení k temenu nechť stoupá a opět mírně klesá. — Zobák má býti dosti dlouhý a jemný,

svrchní a spodní čelist stejně mocné, barva jeho světlá, beze skvrn. — Oko čistě perlové neb čistě bílé s černou zřetelnou. Kůže kolem očí korálově červená; bradavka zobáková malá a ozdobná; krk dlouhý a tenký jemným obloukem se připojuje k tělu; trup tenký, štíhlý a dlouhý, prsa předstupující v průměru měří 3 angl. palce. Délka holuba od špičky zobáku až k ocasu as 30·2—30·9 cm.; výška ptáka stojícího „od hlavy až k patě“ 21 cm. — Nohy a prsty tenké, dlouhé, neopeřené, barvy světle červené; nehty bílé. — Kresba: Barevné jsou hlava, krk, prsa, říř, ocas i sedlo, které má při čisté kresbě pěkný tvar srdcovitý a širokou částí k ramenu, špičatou částí ke kostrči jest obrácen. Velké a malé letky a všecko ostatní tělo jsou bílé. Vespod má barevná část sahají jen málo nad kost prsní a končiti přímou neb jen málo nahoru zakřivenou linií. — Všechny barvy, zvláště černá, mají míti lesk kovový; podobně barva červená; žlutá má býti sytá. Straky s bílým temenem neb čepičkou nejsou oblíbené. Rousy na nohách jsou na úkor elegance; jemné botky méně; k plemenění běrou se straky hladkonohé.

Čistoplemenní ptáci jsou opět velice vzácní.

Kdo chce straky pěstovati, zvol suchou půdu, kam nepere příliš slunce, neboť úpalem slunečním blednou barvy a ztemní zobák. Hledme dále na to, aby dostali holubi denně čerstvou vodu a týdně několikrát koupali se mohli. Pak hledme dostati holuby čistoplemenné, když i nebyli na výstavách vyznamenáni. Dosáhla-li holoubata stáří, že mohou sama žráti, dejme je do jiného budníka, jelikož stále pronásledují rodiče žebrotou a tyto citlivé v další plemenitbě vyrušují. Nejlepší zob jest víkev promíchaná prosem neb semencem a trochem ječmene. Dobré vikvi vždy dávají přednost. — Aby se barvy stkvěle vydarily, myjí se holubi měkkou houbou a teplou vodou se sodou, pak otrou se šátkem a dají se do teplého místa osušiti.

Straky s nohami opeřenými mají kresbu na hrdle a skvrnu na čele bílou.

Jeptišky (bekyně, *Columba vestalis*).

(Tab. 20., obr. 6.)

Jest to černohlávek s bílým čepečkem, 7 černavými letkami, černým ocasem i krovkami; jest to zvláštnost bekyně s očima perlovýma. Zobák jest jen u zlaté bekyně barvy voskové, u černé bekyně černý, u červené bekyně rohově hnědý. Nohy hladké, hlava zdobena jest mušlovým čepečkem, který jest kulatý, hustý a vyšší nežli u vlašfových holubů; prsténec oční jest tmavý.

Mouřenín.

Základní barva bílá, hlava a ocas barevné. Barva tato zaujímá celou hlavu i s mušlovým čepečkem (vnitřní jeho část) a táhne se od tohoto po stranách krku až na hrdlo. Též ocas i s péry krycími nese barvu hlavy, ale letky zůstávají bílé (u bekyně jsou černé). Vyskytuje se ve všech hlavních barvách, ale nejnápadnější jest kresba černá.

Kamzlik.

Zkomoleno z „Gamsel“, Wiener Hansel; mluví se o kamzlicích českých, uherských, polských, vídeňských.

Pěkně kreslený purelik tento, kresby strakové, má hlavu bílou; od týla táhne se bílá barva pěkným obloukem až po hrdlo, kdež na prsou ztrácí se do špičky; celé křídlo i s úzkou částí spodního hřbetu jsou bílé. Malý zobák jest krátký a tlustý, barvy voskové. Veliké oči nejsou perlově bílé, nýbrž oranžové; kolem očí táhne se dvojitý prstěnce masově červené barvy. Hlava jest kulatá a upomíná na hlavu Indiana.

Druh tento, ve Vídni oblíbený, pěstuje se výborně zvlášť v Čechách.

Spisovatel A. V. Curry aspoň píše takto: „Pod jménem Videnského kamzla (název lokální) vyrozumívá se starý kmen holubů, jehož předkové staletou mají minulost a na jejichž zušlechtění mistrné ruce pěstitelů si daly záležeti. Tato perla svého druhu stala se světoobčankou v nejčistším smyslu slova. Bohužel zmizelo toto krásné plemeno z Vídne a vystěhovalo se do ciziny — zvlášť do Čech — a musí nyní s velikými obětmi na penězích a práci z provincie (sic) do Vídne zpět opatrováno býti.“

Letáci krátkozobí.

Leták starokmenný.

(Obr. 49.)

Pěkný holub tento jest prý praotcem vysoce zušlechtěného anglického plemene Almondského; v celém severním Německu, v Berlíně, Štětíně, Gdánsku, Kralovci, Tilsitu, Mamelu a j. od staletí jest doma. — Anglický ornitholog lord Fr. Willughby zmiňuje se o „tomto ocasném holubu s třesavým krkem“, kterým myslí se leták, neb tito starokmenní letáci mají krk nazpět ohnutý

Obr. 49.

s pohybem třesavým jako pávi. Zdá se, že tito z Německa do Anglie se dostali a zde pode jménem „Old fashioned Tumbler“ aneb „Short-faced Tumbler“ známými se stali. Jenže v Anglii tyto letáky zušlechtili chovem v jemné a velice oblíbené plemeno, kdežto v Německu bylo zanedbáno. Rodokmen byl těžko stanovit, neboť umělůstky pěstitelů hrají u tohoto moderního plemene důležitou úlohu. — Do Německa dostal se starokmen z Hollandska, v době, když toto v Indii nabývalo převahu a s obchodními městy Německa v živějším bylo spo-

jení nežli s Anglií. A že z Indie pocházejí naši purelici dlouho- i krátkozobí, pozná každý, když porovná je s hlavami letáka Šerajee a Lahorského (tab. 20. obr. 9.) pro krátkozobé, a hlavy orientálních kostrčáků (tab. 20. obr. 8.) pro dlouhozobé.

Buffon (1770) zmiňuje se ve svém přírodopisu o pureliku krátce takto :

„Jednoho z nejmenších holubů nazývají holubáři purlíkem. Otáčíf se tento v letu kolem sama sebe, jako těžké těleso, jež hodíme do vzduchu, se samo kolem sebe točí. Dle této vlastnosti obdrželi též holubi jméno ve všech jazycích. Pohyby tyto zdají se býti jistý druh závratě. Lítají velmi rychle, povznášejí se mezi všemi holuby nejvýše a provozují ve vzduchu nápadné pohyby.“

Celá postava purlíka jest malá a zavalitá, ale ozdobná; prsa klenutá a na nich objevuje se štěrbina; hlava jest hladká a kulatá, čelo vysoké a kolmo vystoupavé, zobák malý a krátký, tak tlustý jak dlouhý, poněkud dolů zahnutý. Oko jest čistě bílé perlové, kol jest červenavý okraj, ale nikoli masitý jako u Indianů. Pod očima jsou opeřená líce, jež hlavu zakulacují a nemají chyběti. Tenký štíhlý krk jest od hrdla k prsoum v podobě S zahnutý. V rozčilení pozoruje se zvláštní otrášení jako u pávnika. Nohy jsou krátké a hladké, slabě opeřené. Chybou jest silné opeření neboť postava stává se tím neohrabanou.

Pokud se týče vysokého letu a přemetů, jest třeba purlíky v obém pozorně vyevičiti. Nedůtkliví holubi tito jsou závratí náchylní a padají někdy na střechy, dvory neb do koutů, z nichž rychle nutno je sebrati, dříve nežli dostanou se do drápů koček. — Přítel holubů nechť uvěří však: Čím plemeno jemnější, tím hůře se pěstuje.

Leták Almondský (Columba d. amygdalacea).

(Tab. 19., obr. 7., 8., 9., 10.)

Minulo sotva 40 let, co v Anglii tento holub vypěstován na nejvyšší stupeň dokonalosti, zaujímal první místo a ceněn byl nade všechny ostatní holuby sportovní, i nad voláky a karriéry. Zove se též „mandlovým letákem“ pro měkkou hnědožlutou barvu, jež upomíná na vnitřní slupku mandle. Žlutá půda prošlehuje ostatně na každém péru, černě a bíle šupinatém, a zvlášť na velikých letkách a rýdovadlech. Smíšenina těchto trojích barev náleží k výminkám; nazývá se „egyptská mramorová kresba“. Původ podivného opeření tohoto nedá se zjistiti. Pochází as od mnohonásobného míšení červenožlutých, černých a bílých holubů. Ostatně zůstává mezi těmito četnými změnami barev mandlově žlutá nejpríjemnější. Mramorování vyskytuje se hlavně na letkách a pérech rýdovacích; každé toto péro musí míti 3 barvy: bílou, žlutou a černou. Malí almondi mají někdy též jen 9 (místo 10) letek, a holubi jsou silněji mramorováni nežli holubice. Po každém pelichání mění se ostatně zbarvení.

Angličtí almondi jsou malí zdobní holoubkové, těla krátkého, noh nízkých. Délka 24 cm., z toho na ocas připadá 5—6 cm., šířka křídel 50 cm., nohy 6—7 cm.; zobáček pěnkavovitý, velmi krátký, jemný, tenký, přímo stojící, měří od středu oka až ke špičce 7—8 mm. Bradavka zobáková musí býti velmi malá a jemná. Tlustý zobák kazí pěkně vzezření hlavy, a nepřipouští se dle knihy pravidel.

Krk velmi krátký, na šiji tenký, tvoří pěkně vlnitou křivku do předstu-

pujících prsou, tak že z předu zdá se ještě kratším. — Držení těla a postava dá se dobře chovem udržeti, lépe nežli znaky ostatní předepsané. Hlava nese se nazpět obrácena, tak že vzezření holuba jest hrdé. Letky nesou se široce, po zemi brousiti se však nesmí. Nožky jsou jemné a pták hrdě si vyšlapující chodí po špičkách prstů. Hlava kulatá a krátká má vysoké čelo, které do předu i přečnivá. Takovou vzornou hlavu viz obr. 49., str. 205. Příliš ploskohlavé a širokohlavé neodporčuje standard; podobně je-li hlava čelem nazpět sbíhající, nahoře zašpičatělá zvaná „hlava myši“. Pěstitelé hledí na to, aby pírka licní odstávala. — Oko má býti veliké, kulaté a vyboulené, zřítelnice černá, duhovka bílá neb perlová. Kruhy kol víček očních úzké a malé, pírka těsně přilehlá. Oko má státi poněkud pod středem hlavy, trochu nazad, aby hlava přední zdála se vysokou. Velikou bílou duhovkou zdá se právě oko vypouklé, což jest zvláštnost tohoto plemene. Dalekozrakost spojená s touto odchýlnou stavbou oka jest chybou, kterou trpí celé plemeno. Leták vidí na míle daleko do dálky, na nejbližší předměty však naráží. Při velmi zjemnělých almondech bývají choré oči i slepota velmi hojné.

Chov almondů vyžaduje mnoho pozornosti; odrůda (as 100 let přesným vylíčením angl. pěstitelů ostře naznačena) není ještě dost ustálena jako u jiných starších plemen holubů. Ani v Anglii nejsou více na té výši, na jaké byli před několika desetiletími. V Německu přezjemnělé plemeno toto nikdy řádně se neujaló. —

Almond jest míšenec docílený mnohou trpělivostí a křížením. Dle zákona atavismu (zvrhnutí) snaží se prvky, jež na utvoření almondek spolupůsobily, opět přijíti na jevo. Na tvaru spolupůsobili rackové, letáci starokmenní, pomíšení poněkud Indiany. Barvy základní jsou žlutá, červená, černá a bílá. Barvy mísí se u almondek hlavně takto:

Barva luňáková. Černá s více méně červenavou a žlutavou barvou bronzovou na peří.

Barva achatová. U letáka achatového jest barva základní červená neb žlutá. V letkách a ocase nesmí chyběti bílé skvrny. Je-li i tělo bíle skvrnaté, vznikají „skvrňáci“. Mají-li bílou kresbu na hřbetě, nazývají se po angl. „mottle“.

U čistě bílých almondů bývají chyby oka (kleslá zřítelnice) hojnější nežli u jinak zbarvených.

Aby docílilo se hlav čistoplemenných u almondů, používá se i stroje ku zformování hlavy.

To však není žádný chov, nýbrž podvod (či lest). Stroj dotyčný vtlačí se mladému, několik dní starému holouběti na přední část hlavy. Dělá-li to nemotora, pojde holoubě. Tímto tlakem na čelo vytlačí se též oči z důlků a nozdry se stlačí. Celý pochod zformování hlavy jest ukrutný, zavržení hodný. Mnozí lidé vzdělaní zavrhlí proto chov almondů s odporem. — Již na hnizdouši jest patrnó, co z něho možno očekávati.

Tito mají tvářičky buclaté a prostor mezi hlavou a zobákem musí býti velmi krátký. Jestli mládě dostane peří mandlové, patrně již obyčejně při světlé barvě beze skvrny na zobáku. Leták mandlový má několikráte do roka mladé, po 8—10 dnech však nemá jich z pravidla více, neb zřídka je vyvede. Proto se raději vejce podkládají jiným lépe hnízdicím holubům.

Angličtí almondi jsou celkem jemní a originální holoubkové, ale krásné postavy nemají.

Passionovanému pěstiteli zdá se ovšem zamilované plemeno jeho čistého chovu výsledkem nejkrásnějším, čím nepřirozeněji vypadá t. j. čím více se rozliší od holuba původního. Holubi tito jsou Indiáni, s očima bradavičnatýma, hůlkoholého bradavičnatě ozobené bagdetty, voláči s velikými nádory a almondi s hlavou vodnatou.

Nepředpojatý posuzovatel není téhož náhledu; řídě se krasocitem prohlásí ptáky i za šeredné a znetvořené. Holubář obdivuje se naproti tomu podivuhodné tvořivosti přírody. Avšak žádný přítel přírody, jenž řídí se krasocitem, nemůže se spřáteliti s naduřenými kruhy očními, bradavicemi jako lískový ořech velikými, hlavami vodnatými a pod.; nalezá je prostě ošklivými jako bradavice v tváři člověka. Přijde na stanovisko, ale i pěstitel holubů může řídit se zásadou dobrého vkusu: „U plemene mají býti všechny části těla stejnoměrně vytvořené a harmonicky k sobě se hoditi, aby činily celek krasocitu lahodící.“ Naši letáci a purelci svým krásným smělym letem poskytují svému životeli a snadným chovem mnohem více radosti, nežli vyhejčkaní a rozmazlení angličtí almondi, kteří ani nelitají ani nepřemetají, ani samostatně plemeno své vychovati nedovedou. Proto nechť vymaní se každý milovník a znalec drůbežnictví, ať holubář neb drůbežník, z přepjatého modního vkusu ciziny a držme se chovu plemen u nás ode dávna zdomácnělých, osvědčených, ponebí a potravě přízpůsobilých.

Ku letákům řadí se ještě různé druhy — ve východní Indii domácích — u nás jen zřídka se vyskytujících holubů, kteří zde krátce budtež popsáni.

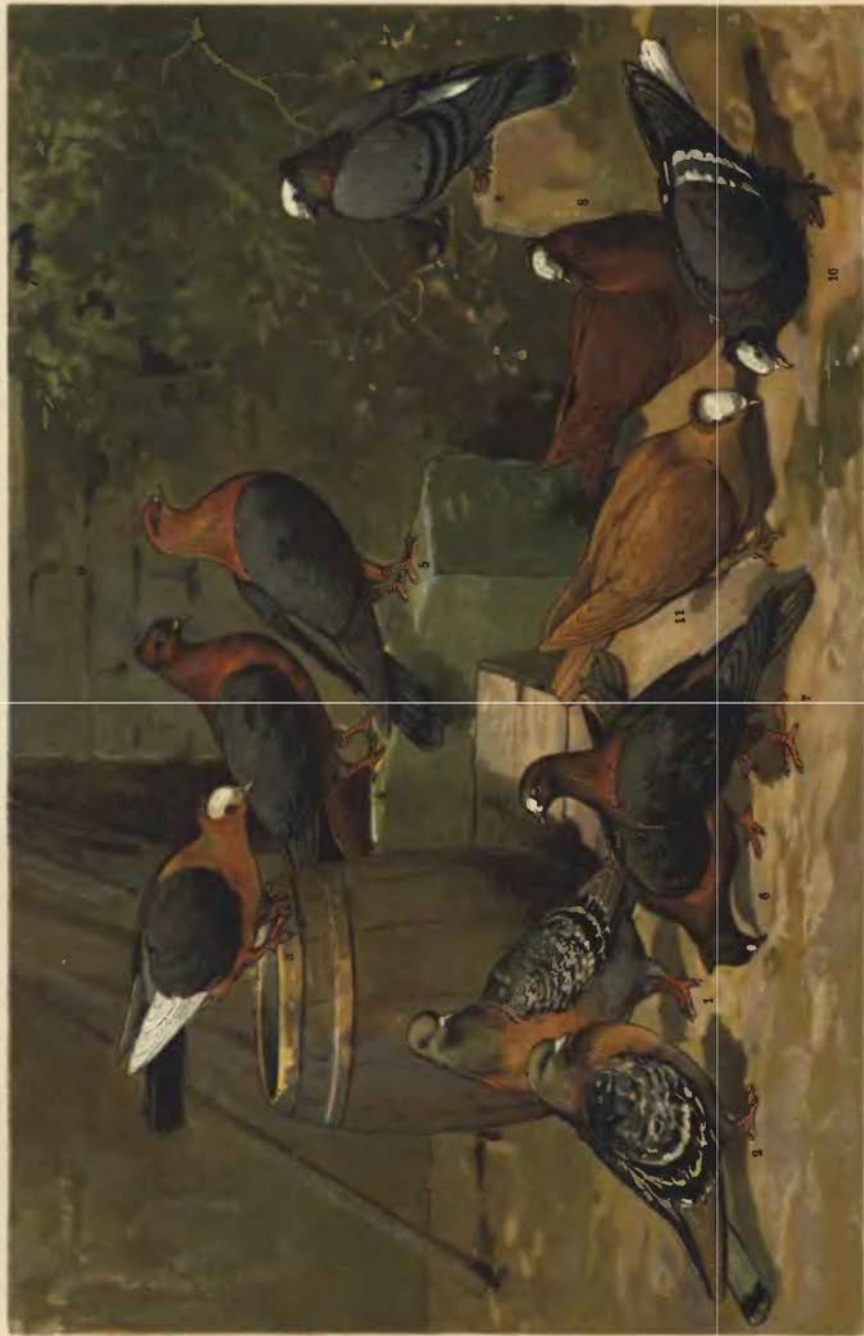
Leták Lahorský (Columba d. dimidiata).

(Tab. 20, obr. 9.)

The Lahore.

Ve Východní Indii leták tento jest od starodávna znám a oblíben. Od našich letáků liší se tím, že obyčejně mají nápadně veliké tmavé oči, kdežto u našich purelíků bývají oči bílé perlové.

Hlava jest pěkně utvořena, kulatá: čelo vysoké, temeno široké; zobák prostřední, nosní hrboly dosti obšírné a ploché; oko veliké a vždy tmavé, prsténec oční červenavý, krk krátký, ramena vystouplá; nohy hladké, červené, též prsty jsou silné. Obyčejná barva nahoře černá, dole a na ocase bílá. Černá barva podél krku měkce smytá. Svrchní zobák černý, spodní bílý.

1. 2. Holub skřiváncí. 3. 4. 5. Hejláci. 6. 7. Olhiváci. 8. Bělohávek červený. 9. Bělohávek modrý.
10. Bělohávek černý. 11. Bělohávek žlutý.

Prilbatý lahořan má barvu čistě bílou; svrchní tělo barevné, očima přesně od bílé části oddělené. Kresba jest červená, žlutá, černá. Prilba a celý ocas i s krovkami jsou barevny.

Zlutoočelý lahořan (Yellow-Spot-Lahore) má místo prilby desku čelní barevnou jako ocas.

Holub Šerajee-ský podobá se lahořanu, má však nohy silně opeřené a tygrovitou kresbu na prsou. Kresba tato jest zvlášť oblíbená u bohatých Indů, kteří každou jednotlivou skvrnu až tisícem (?) rupií prý zaplatí (rupie as 1 zl. 20 kr.). Barva Šerajeeů jest žlutá, modrá a černá; černí nejméně se cení.

Leták Mokee má podobu s lahořanem, kulatá hlava nese však jemnou chocholku špičatou, jako u našeho chocholouše. Mokee hází hlavou nazad jako jemný pávník, třese též krkem, ocas má však uzavřený. Svrchní zobák jest světlý, spodní jakož i oči tmavé.

Leták Golee má sněhobílá křídla, ale barevný ocas. Varieta v Indii velice ceněná má bílé skvrny, tyto nesmí však splývatí.

Letáci tito jsou vesměs domovem v Indii. Jsou holubi krásně barvení, od našich valně se odehylující. V Indii používá se jich ku hrám letu jako našich letáků a sice i k letu ve výši i k přemetům; ku oběma sportům „nepřekonatelně“ se hodí, neb jsou lehcí a vytrvalí letouni, otužilí, klidní, krotcí a bojácní holubi, kteří výborně krmí vlastní i cizí mláďata; odtud jejich oblíbenost.

Purelík orientální (Columba d. gestuosa).

(Tab. 20., obr. 8.)

The Oriental Roller.

Hlavu i šiji tohoto letáka lze porovnat s naším dlouhohobým letákem, ostatní část trupu jest jiného rázu, jak z vyobrazení vysvítá. Tělo má totiž vydutý hřbet.

Plemeno toto pochází ze záp. Asie, Indie, Persie, Malé Asie; vyskytá se v Turecku i v Řecku, kde se pěstuje a do Evropy druhdy importuje.

Zobák jest dlouhý, rovný a při všech barvách — i černé, bělavý neb světle masový, jenže u těchto s černým bodem na špičce vrchního zobáku; oko bývá barvy perlové, nohy jsou krátké a lysé. Ocas jest zvláštní, skládá se ze 14—16 per, a počet stoupá někdy až na 22, aniž by ocas měl nejmenší podobu s ocasem pávníka. Útvar tohoto ocasu jest zvlášť význačný pro plemeno.

Tuková žláza na kostřci jest pranepatrná. Čím větší počet per rýdovacích, tím oblíbenější jest holub. Někdy z jednoho brku rostou dvě péra rýdovací. Pamětihodný jest též silný lesk bronzový při černém perí. Barva i kresba ustupuje však u orientálního purelíka úplně v pozadí před hlavní zvláštností, jež zove se „hra ve vzduchu.“

„Pár těchto holubů drží se obyčejně s houfem letáků pohromadě. S houfem tímto vstupují do výše, nepomíchají se však s nimi. Když dosáhli největší výše,

v které pak krouží, počne ona hra východních purlíků. Tito vystoupí vysoko nad houfek a doprovází jej, kamkoli se obrátí. Divadlo, jež pak poskytují, převyšuje vše, dle tvrzení sportovníků, co v tom druhu purlíci vykonati s to jsou. Střelhitě vrhají se rázem a šustotem sem a tam, přemetají se ku svým soudruhům a provozují hru 2—3 hodiny bez unavení v neuvěřitelných přemetech. A jsou-li konečně hladoví a unavení a vrací se k domovu, provedou ještě tento kousek:

Vznášejíce se s roztaženými křídly, zdají se odměřovati prostor mezi výší a holubníkem; pak vrhají se řadou kotrmelců jako padající prsten dolů. Smysl pro domov u nich značně jest vyvinut, takže neuletí tak snadno jinam.“

Jestli zde angličtí odborní holubáři snad přehánějí, nechť sami si tu věc zodpovědí.

Rorýs (Columba d. cypseloides).

(Tab. 20., obr. 7.)

Ang.: Swifts, něm. Seglertaube.)

Holub rorýs pochází z Egypta a Indie a byl v letech šedesátých do Anglie a odtud i jinam importován, co zvláštnost obdivován, ale nikoli požadován; jest prazvláštně utvořen, velmi abnormální jsou předlouhá péra ocasní a letky, ne však právě pěkná. Pro dlouhé letky v křídlech obdržel název roryse, jemuž ostatně v ničem jiném se nerovná; nejméně v rychlosti letu.

Hlava jest krátká a kulatá, oko světle žluté, ozobí barvy masové, nohy krátké.

Zvláštním znakem jsou neobyčejně prodloužená péra a dlouhé tělo. Všechna pera jsou sice delší než obyčejně, ale chabá a měkká, brků slabých.

Následkem toho jsou holubi tito španými letouny, ani ve výši ani v přemetech. — Vykleštění bytí i polovičaté způsobuje u holubů i kur prodloužené, pěkně se lesknoucí perí. Není známo, bylo-li vykleštění zde též příčinou prodloužení per.

Damascéňan (Columba d. damascena).

(Tab. 19., obr. 6.)

Krásný jemný holub, velice však vzácný. Hlavní barva vzdušná jest modrobílá, na níž pěkně vynikají černé pruhy v křídlech, pás ocasní a černě nadechnuté špičky letek; krátký zobák jest černý, jakož i nehty na červených lysých nohách; hrbol nosní bílý, oko oranžové obdáno jest prstěncem podivně bradavičnatým, fialově modrým. Zvláštností jest též, že péra stříbromodrá mají prach tmavý. Jest s podivením, že tento originální holub nenalezá více obliby, neboť jest velice čilý a výborně lítá. Jest též původu orientálního a ve Smyrně tak obecný, že se na trhu prodává a pojídá.

Kapucínek (*Columba d. capucinatorum*).

Hlava holuba tohoto jest jako u pravých letáků i s očima perlovýma, zvláštnost jest hustě přilehlá kapuce, hustě uzavřená jako u parukářů.

Pochází z Orientu a byl as před 40 roky z Malé Asie sem zaveden. Hlava jest okrouhlá, zobák krátký a tlustý, barva řídí se dle barvy základní; oko perlové jest obdáno tmavou blancí voskovou, nohy holé, pěkně červené. — Obyčejné zbarvení jest černé s bílým ocasem; podobnou kresbu mají červení a žlutí. Hlavní váha klade se na krátký zobák, dobře přilehlé kápí mušlové a čistě bílý ocas. Výborně se rozmnožují a dobře létají.

Leták modený (*Columba o. mutinensis*).

(Tab 18, obr. 8. a 9.)

(Vlašsky: Razza triganina.)

Plemeno toto chová se již po staletí (dle Plinia již od 2000 let) v městě Modeně, a má dle prof. Pavla Bonizzioho tyto znaky (u nás jest skoro neznám):

Zobák jest krátký, na špičce obyčejně trochu sehnutý, duhovka červeno-žlutá, nárt 3 cm dlouhý, neopeřený, část lýtka jest též lysá, takže pták zdá se vysokonohým. Letky nedosahují nikdy konce ocasu; tento nese se vodorovně, někdy i vzhůru obrácený. Držení těla jest vodorovné, krk vzpřímen, hlava jemná, peří ve všech barvách a kresbách. Prof. Bonizzi zaznamenal přes 150 variet, mezi nimi 76 jednobarevných „schietti“ a 76 barevných „gazzi“, z nichž každý má své zvláštní pojmenování.

Ku hrám letu cvičí ptáky tyto pěstitelé holubů či triganieři tak, že jistým směrem, který se jim praporem okáže — letí. Na dané znamení vzletnou až na nejvyšší špičce kathedrály, smísí se tu jinými houfy holubů, na dané znamení vrátí se však opět domů.

Účel hry této letací, kterou triganieři s napnutou pozorností pěstují, jest: aby vlastními holuby co nejvíce „cizích holubů“ do vlastních houfů vlákali, kteří současně a za tímž účelem vystoupili a mezi sebou se prohánějí.

Každý chycený holub, jenž dal se od vlastního houfu odlákati, může býti za liru zpět vykoupen. Holubi tito jsou též dobrými poslíky.

Stavák (*Columba d. percussor*).

Angl. The Smiter-Pigeon, něm. Klatzschtaube, Ringschläger.

Stavák tento není druh původu východního, nýbrž typický a silný druh zdejší. Postavou stojí nejbliže silnému holubu polnímu, a vyskytá se proto častěji v holubnicích vesnických nežli ve městech, kdež čistou povahou svou mnoho zábavy majiteli způsobuje.

Znaky jsou: hlava zdobena jest špičatou chocholkou, víčko oční jest živě masově červené, krk silný, hřbet a prsa široká, nohy hladké. Veliké letky, které po čtyřech prvních následují, sestupně se menší, pátá o 2-4 cm proti čtvrté,

a o 4·8 cm proti druhé, která jest nejdelsí. Jest to statný holub silné postavy a dobrého držení, který se v letu daleko slyšitelným pleskáním křídel vyznačuje.

Délka i se zobákem a ocasem 57 cm, 2. letka 18·4 cm, zobák 2·4, ocas 13, šířka křídel 73 cm. Váha 500 g.

Zobák barvy světlé, křídla sahají na 1 cm na konec ocasu. Peří těsně přiléhá a kresba ve všech barvách jest tato:

Obr. 50. Stavák.

Hlava jest bílá a podobně vnitřek chocholky; bílá barva na hlavě táhne se v oblouku, na dvě stébla široce, pod očima, až na bradu, všude ostře ohraničena. Bílý jest též ocas a spodní hřbet, spodní křídlo, břicho a stehna, jakož i 6 předních letek; šíje, krk, prsa, svrchní hřbet, přida těla až po stehna a odtud kolem dokola celého holuba jest barva základní ostře uříznuta. Někdy na spodině těla jde barva až k ocasu, vždy musí však mezi oběma zůstatí bílá místa. Velmi zřídka vyskytá se kresba tato černá.

Stavák s takovouto čistou černou barvou zaujímá první místo; pak následuje žlutá, modrá a červená, jež vyskytují se nejčastěji. — U nás vidati jednobarevné světlé modré staváky buď s pruhy na křídlech neb bez nich a bílým ocasem.

Cenu tohoto holuba zvyšují: značná velikost, živé zbarvení, zvukné pleskání křídlů. Neletí daleko, ale při každém metru, který uletí, ozve se silné za-

tleskáni křídel, nejsilnější na jaře v době páření. Dobrý stavák má 5—6krát v kruhu nad holubicí obletěti a hlučně křídly zatleskati. Ku konci leta bývají letky mnohdy tak roztrpené, že nemohou více litati a běrou úraz; proto raději letky se vytrhají, což neškodí, děje-li se tak jen jednou v roce. Staváci, kteří péra neroztřepují, mají cenu největší.

Holubice také tleská, ale méně hlučně, nejvíce na jaře. Jsou-li nuceni zalétati do polí, ustupuje snaha tleskati do pozadí.

Jest to holub silný, čiperný, poněkud svárlivý, který někdy v holubníku znepokojuje. Jest velice plodný a má masitá i chutná holoubata; jest s podivením, že není rozšířenější.

Racek (Columba d. turbita*).

(Tab. 19., obr. 1., 2., 3., 4. a 5.)

Frane. Pigeons cravatés: něm. Mörchen, Kravattentaube; — angl. Frilled Pigeons, Turbits

Rackové náležejí k holubům nejrozdobnější. Před 60 lety byli miláčky holubářů. Mnozí chovali výhradně těchto na sta párů ve všech pěti základních barvách, s hlavou hladkou i špičatou chocholkou, i v barvě plavé a stříbrné. Všude byli mezi jinými plemeny aspoň v jednotlivých párech zastoupeni. A nyní? — všude jen poslíci.

Obratní a hbití holoubkové tito poskytují skvostný pohled ve výši vzdušné. Zápoliť smělým letem s nejlepšími purlíky a letáky, jsou-li k tomu vedeni. Při tom pilně hnízdili a vyvedli od dubna do září čtyři až pět pokolení, zvlášť když použilo se kulatých masitých holoubat většinou pro kuchyň. Byli pro každého labužníka pochoutkou, nahrazující dobrotou, čeho na váze postrádali. Doba jejich ještě přijde. —

Bohužel zkoušeli umělkování svého plemenění na těchto krásných holubech co nejvíce, takže vzácností se stal exemplář nesmíšený. Žádaly se kulaté chocholky (jež špatně sluší rackům), oči perlové, tlusté hlavy, různé okrasy pérové, náprsenky, nové kresby, čelní a lícní skvrny, barevné ocásky, paruky a pod., a tak krásné původní plemeno oloupeno bylo přirozených svých vlastností a docílili křížence, kteří pravého znalce neuspokojují. — Jsou buď větší neb špatného držení; hlava neforemně tlustá, zobák jest delší, aneb tvoří s čelem úhel, nohy jsou vyšší neb opeřené; chybí visutý lalok a čepeček zapičatělý jest do šíře protáhlý; u jedné odrůdy chybí to, u druhé ono. Zřídka jest náprsenka (jabot) veliká, plná, krásně rozdělená; obyčejně jen chudá a malá.

Původní plemeno má vždy přednost před umělkovanými racky, jako jsou: tlustohlaví rackové papouškoví či sůvičky (bastardi Indianů a racků); rackové, pávičky, čínští rackové (s naznačením paruky); rackové vlastí (barva, držení těla a vysoký ocas modenského holuba) a jiní. — Nejkrásnější jsou ještě rackové

*) Označení „turbita“ není případně označení, lépe by bylo hirsuta, neb collaris, název jest však již starodávný, lépe jej podržeti (Baldamus).

angličtí, egyptští a tunesští; ti všichni s našimi souhlasí a jsou téhož původu t. j. původně pocházejí z Východní Indie a odtud rozšířili se po celé sev. Africe, Tunisu, Alžírsku a Marokku.

Tolik budiž všeobecně podotknuto, abychom v labyrintu variet a kříženců poznali plemena původní.

Racek německý (*Columba turbita germanica*).

(Tab 19., obr. 1, 2. a 3.)

Racek tento náleží k malým holoubkům a tvoří plemeno velmi půvabné těla zavalitého masitého, držení přímého.

Míry jsou: od špičky zobáku až na konec ocasu 31·5 cm, zobáček od koutků ústních 1·4 až 1·6 mm, ocas 11·5 cm, křídlo roztažené 62·7 cm; noha 11 cm, váha 280—350 g.

Hlava poměrně velká a hranatá, lebka široká tvoří nad očima dosti vystouplýma dva silné výčnělky, třetí jest v týle. Vysoké čelo netvoří se zobákem žádný úhel nýbrž oblouk, což zvlášť holuba toho krásí; nemá býti ani příliš tenký ani úzký, ani příliš krátký. „Tajemství krásy rackovy záleží v nepozorovatelném přechodu zobáku do předku hlavy.“ Ozobí jest široké, v oblouku 15 mm široké; oko má masité okraje víček a kolem nich holou kůži. Barva duhovky řídí se povšechnou barvou, t. j. u světlých jest tmavohnědá, u barevných temněji neb světleji oranžová, nikdy bílá (perlová).

Hluboko v týle sedí do špičky zatočená chocholka; krk jest silný, nedlouhý. — Čepičku mušlovou Crest vypěstili angličtí holubáři, dává se však i zde přednost špičaté chocholce. Mušle má táhnouti se okolo týla, státi přímo (srov. obr. 43 str. 172 v textu).

Pod spodním zobákem, kde počíná opeření, táhne se řasnatý lalok na palec tlustý až tam, kde počíná náprsenka (jabot). Tato tvořena jest tím, že rovnou čarou od hrdla až hluboko k prsoum po obou stranách peří, místo aby ku krku přilehalo, odstává ku středu krku a jest vztýčeno, zakudrnaceno a při pohybech, zvlášť při vrkání se otvírá a zavírá. Nahoře pod lalokem péra se zarážejí, kladou se v pravo a v levo a tvoří s náprsenkou a lalokem kříž — odtud název „křížák“. — Čím delší, volnější a vzedmutější péra náprsenky a čím hustší jest tato, tím větší ceny má u milovníků.

U mláďat zůstává místo pruhu prsního déle holé nežli jiné části a jest možno sledovati strukturu per mezi vzrůstem.

Prsa jsou plná a široká, nárt a prsty krátké a neopeřené. Letky sahají až na 3 cm před ocasem, v chůzi nesou ocas vodorovně. V affektu chodí holub po špičkách prstů. Rackové vyskytují se ve všech pěti hlavních barvách; zvlášť pěkně se nesou v barvě šedomodré s tmavými pruhy černými v křidlech. Pak jsou přechody a míchané barvy, jež zovou se pak „satinetty“, argyronetty, brunetty, bluetty, blondinetty.

Nedostává se nám dosud vhodných českých názvů; ač tu a tam trefných označení v lidu se užívá, nejsou dosti určitá, bychom jich pro jistá plemena užití mohli. Řekneme-li bělouši, černouši, červenáci, kaňky, modráci, mlynářici neb plaňci, pružáci, straky, sapudlici, skvrňáci a pod, jest třeba teprv blíže udati plemeno, neboť vztahují se názvy k volatým i nevolatým, k rackům, k letákům i purclíkům. Dobrá vyobrazení dosud nám chyběla, na nichž názvy tyto by se ustálily; dílo toto přispěje bohdá k vyřízení i českého názvosloví.

Rackům nejodborněji sluší chochol špičatý (tab. 19. obr. 4.); z kreseb jen jim zvláštních jest štítkovaná. Racek štítkovaný (Kaprováček, že má jako penízky péra?) má tělo bílé, jen štítky jsou barevné. Štítky tyto tvořeny jsou jen krovkami křídel a zadními letkami i s péry ramennými — 14 počtem — čímž pěkný ovál vzniká. Nikdy mezi barevným peřím nemá býti per bílých a naopak čisté exempláře jsou ovšem vzácné; kalbotky barevné se zavrhuji. Zřítelnice jest tmavohnědá u štítníku.

Turbitin, Col. turbitina, má špičatou chocholku a opeřené nohy se skvrnou čelní a krásnou barvou kresby do černá, modrá, stříbrná, červená a žlutá. Špičky letek bílé. Pochází z Malé Asie, zmizela však opět u nás.

Opeření racků jest hladké a pevné jako ulité, proto všechny části těla vystupují tak souměrně a oku lahodí více nežli u jiných holubů.

Rackové lítají rychle, vytrvale a vysoko, jsou-li k tomu vedeni. Jest to zdravý veselý statečný holoubek, jenž výborně se hodí k chovu. Mimo holubník jest ostražitý, skoro plachý, v holubníku jest k ošetřovateli přítulný, lítá mu na ramena, hlavu a ruku, když jen poněkud jím se obírá.

Škoda výborné to plemeno kaziti, k chovu jsou nejodbornější a nejvděčnější z holubů.

Racek anglický (Columba turbita britannica).

(Tab. 19. obr. 4., 5.)

Podobný předešlému, jen hlava jeho jest silná kulovitá, veliká; pro tuto hlavu a veliké oči zovou se dost nepřipadně english Owls = anglické sůvičky.

Racků francouzských užívají pro vytrvalý let též za poslíky.

Racek egyptský (Columba t. aegyptiaca)

jest sice hledaný, zůstává však ve vývoji náprsenky za rackem německým. Totéž platí o racku tuniském.

Racek čínský (Columba turbita Chinensis).

Holub tento má skoro nestvůrnou náprsenku a zavedl jej do obchodu pařížský holubář Jean Destriveaux, jenž jej bezpochyby sám vypěstoval. Obojek krční upomíná na parukáře, kdežto jabot na prsou jest unicum, avšak pěkná ozdoba tato není; něžný holoubek tento bývá jí znetvořen.

Racek obojkový (*Columba turbita collaris*)

má tu zvláštnost, že mimo náprsenku má po stranách krku obojek, který jako uměle zkadeřený do výše stojí, pod hlavou se táhne v podobě kravaty a v týle se spojuje. Jest to zvláštnost, kterou nemnoho milovníků vyhledává.

Racek vlaský (*Columba turbita italica*).

Hlavu a náprsenku má jako německý racek, vysoké nohy a ocas do výše nesený upomínají na holuba modenského.

Anglický a německý racek zachovali pravé plemeno nejčistěji a jsou stejného rázu; v Anglii i Německu pěstují se též čistěji nežli na př. ve státech Afriky, pokud vůbec o holubářství může býti řeč.

Všechny další umělůstky jsou pro znalce bez ceny.

Holub berberský (*Columba d. barbarica*).

(Tab. 21., obr. 1., 2., 3., 4.)

Též holub cyperský, polský; indian, Col. d. polonica, Bechstein. — *Columba indica*, Landbeck; franc.: Le Pigeon polonaie.

Od staletí jest plemeno toto u nás zdomácnělé, neboť již Švýcar Gesner a učený Vlach Aldrovandus zmiňují se o drahocenných cyperských aneb ruských plemenech holubů, kteří mají pěkné široké chocholy na hlavě a za nej-ušlechtlejší se považují. Nicméně náležejí čistokrevní Indiáni u nás ku vzácnostem.

Pocházejí prý z Berberska a byli již za starých časů obchodem rozšířeni do Hollandska, Belgie, Francie, Anglie a j. — Slovem Berbersko označuje se však celý okrslek sev. Afriky, Barka, Tripolis, Tunis, Alžír, Marokko; nevíme tedy, odkud pocházejí. Název holuba cyperského, který mu přírodopisci dali, poukazuje spíše na Syrii, Malou Asii, Řecko a p., kamž dostal se as z Indie, pravlasti všech jemnějších plemen holubů. Název „Indian“ (lépe „Ind“), kterým označujeme původní rudokožce Americké, vztahuje se též na barvu peří našich indianů, jakou mají v největším lesku (viz tab. 21., obr. 4.).

Velikost má obyčejného holuba, spíše menší, nízký a pěkného držení těla. Hlava jest hladká, bez chocholky, ač najdou se též chocholati do špičky i s mušlovou čepičkou; jest velmi široká, hranatá, temeno ploché, čelo nízké, krátké, zobák jest 12½ mm. dlouhý, 10 mm. tlustý, tupý. Barva zobáku má býti světle masová, což zvláště se cení.

Hrbol zobákový vysoko umístěný jest 20 mm. široký a 10 mm. dlouhý, za mlada červenavý, později bíle okoratěný. Oko jest velké, barva duhovky bílá. Víčka oční jsou tlustá, obklíčená krásným, někdy až 25 mm. v průměru majícím, živě červeně zbarveným, tlustým, jemně bradavičnatým kruhem očním, jenž však teprv v 3. až 4. roce úplně se vyvine; jest třeba tuto okolnost si všípiti, aby přítel těchto holubů nebyl netrpěliv, když bradavky hned v 1. roce jsou nezřetelné; později přečnivají i temeno (viz tab. 21. obr. 2.). U kořene

zobáků tvoří tento prstenec před čelem hluboký zářez v peří, který hlavu zvlášť zdobí; koutek zobáku a okraje pokrývají se bradavkami a perlami stejné látky, jakou jest kruh oční porostlý, podobně spodní zobák; čím více, tím lépe. Celá hlava Indiana, zobák, hrbol, čelo, temeno i šíje tvoří v profilu čtyřhran. Na spodním zobáku a bradě jest peří huňaté, podobně na laloku. Krk jest krátký, nahoře tenký a ušlechtilé zatočený; prsa široká, někdy rozdvojená; zadek těla dlouhý a štíhlý. Křídla visí volně po stranách, takže malé letky, místo aby záda kryly, tato o palec přecházejí a tvoří svislé stěny.

Široké konce letek opírají se o péra ocasní. Nohy silné, masité, nart nahý až na malé opeření nad patou, drápy bílé. Berbeřan vyskytá se ve všech barvách.

Opeření jest plné, měkké a lesklé, skoro vždy jednobarevné, někdy tigrované na žlutošedé půdě. Zvlášť pěkně se nese barva černá s leskem kovovým, kruhem očním korálovým, koutky červené, oko perlové, červené nohy a bílé nehty, vše to pěkně se vyjímá; vzácní jsou bělouši, na krku do růžova se lesknoucí.

Hlas jest jasně vrkavý, chůze rychlá a pevná, let velmi vysoký, obratný a vytrvalý; hodili by se tedy i dobře za posličky, jsou však na to příliš vzácní a drazí. Holoubata jsou hned po vylihnutí něžná a vyznamenávají se pěkně masitými nožkami. Počnou-li létat, jsou méně neohrabaná nežli u jiných plemen stejného stáří a zvlášť když po 5—6 týdnech počnou se kořen zobáku, kraje a kruhy oční broskvově růžové barviti, vypadají roztomile.

Hlavní znak Indianů jest hlava a co s ní souvisí. U pravého plemene jest zobák velmi široký a holub rád žere zob velkozrný a s toutéž lehkostí i semena menší. Dobrá vikev jest nejlepším zobem pro tento i jiný druh holubů.

Anglický holub indianský

jeví znaky plemene ještě ostřeji, hlava jest silnější; zobák zakřivený jest kratší a tlustší; veliká bradavice oční jest uprostřed rozdělena; červený kruh kolem očí tvoří značnou desku, v které oko jako na talíři sedí. Třiletý anglický Indian jest skoro nestvůrně vyvinut, jak okazuje tab. 21., obr. 2.

Francouzský holub Indian (Le pigeon polonais)

jest o něco větší nežli německý i anglický holub berberský, více podobá se anglickému, avšak hlava jest masivnější.

* * *

Celkem není dnes interes na těchto originálních, veselých holubech, výborně létajících a snadno se rozmnožujících tak živý, jako býval jindy. Možno, že opět znalci přivedou je k platnosti a obecnostvo více pro ně se rozežřeje.

Bagdetta (*Columba d. tabellaria verrucosa*).

Bagdetty náležejí k nejpamětnějším a nejzjevnějším plemenům holubů. Postaveny na vysoké hůlkovité nohy kostnaté, s hranatými tvary těla, s krkem štíhlým, vysoce vztýčeným, na němž sedí táhlá hlava s dlouhým zobákem, jenž silou téměř na zobák havranní upomíná, mimo to oko a kořen zobáku pokryt majíce nápadnými bradavkami a uzlinami, — nejeví se právě působnými. Jsou více groteskními, a jen svými mravy a spůsoby řadí se k pokolení holubímu. Jenže nemá „holubičí povahu“ klidnou a bez falše jako její příbuzní, nýbrž jeví se svou athletickou silou svérlivým a násilným, tak že nelze bagdettu s jinými holuby pohromadě držeti. Jediné plemeno, jež dovede ji čeliti, jest veliký slepičák a statný bublák. Nejlépe však držeti bagdetty jen se sobě rovnými v holubníku prostorném a světlém.

Různé variety bagdett byly velice spleteně popisovány. — Obvyčejně počíná se ve všech holubářských knihách anglickou bagdettou — zvanou *carrier*, která byla v obrazotvornosti vymyšlena, ve skutečnosti však neexistuje; bylať jen na papíře jakožto nedostižitelný vzor vymyšlena.

V Anglii přehánějí se požadavky plemenitby, které dle knihy pravidel spíše odstrašují nežli povzbuzují. Chov takovéhoto zvláštnosti jest námaha vyžadující čas i peníze a neuspokojuje, kdežto promyšlený účelný výběr k plemenění poskytuje dost příležitosti, obdivovati se tvořivosti přírody.

Uváží-li se ještě, jak obchodníci klamou, lstivě hlavy, zobáky a bradavice mláďat přetvořují, bradavky a zobáky přirezávají, kde jsou příliš dlouhé, kousky vočkují, kde bradavice jeví mezery, péra vytrhují, která dle pravidel tam prý nepatří, péra vybledlá olejem natírají a barví atd., tu nebudeme toužiti po ideálních postavách, které chovem teprv vytvořiti se mají.

Název bagdetty obdržela skupina tato po tureckém obchodním městu Bagdadu, položeném na východním břehu Tigridy, které dříve byvši perské, od dvou století nalezá se v rukou tureckých. Důležité toto město východní zásobovalo za starých časů Malou Asii, Syrii a část Evropy indickými a perskými výrobky, jež odtud po vodě i karavanami dále dopravovány byly. V Evropě zvlášť Norimberk vyšinul se ve středověku na nejdůležitější město na severu, jakožto středisko obchodní, kamž zboží z Itálie dováženo a s Bagdadem v živém spojení obchodním stálo. Odtud rozšířil se tento památný holub pode jménem „holuba bagdadského“; jiná jména, jež obdržel, jsou: bagadetta, pavodetta, holub norimberský, orientální holub poštovní, bradavičnick a jiná různá lokální pojmenování.

Bagdetta krátkozobá (*Columba tabellaria brevirostris*).

(Tab. 21. obr. 5, 6.)

Turek; Norimberský, perský, arabský neb bradavičnatý holub; franc.: Le pigeon turo.

Krátko- i dlouhozobá bagdetta mají jeden a týž původ a vlast, totiž Indii a Persii. V Evropě nejčastěji vyskytuje se v jihovýchodní části, zvlášť v Chor-

vátsku. Jest silnější nežli holub polní, velikostí se rovná dlouhozobé bagdettě, jest však nižší, táhlejší, s dlouhými letkami, jest širokých prsou a hřbetu, s vysokou kostí hrudní. Váží $1\frac{1}{4}$ —2 libry, takže jest to holub masitý.

Hlava jest hladká, někdy se špičatou chocholkou, podlouhlá, zobák 25 až 30 mm. málo zahnutý, tupý, barva odpovídá barvě peří.

Ozobí jest neforemné, široké; úhel zobáku a okrajů i se spodní čelisti pokryt jest bradavicemi, čím hustěji a tlustěji, tím pro plemeno význačněji. Když holub ve třech letech doroste, jsou bradavice nestvárně veliké.

Oko veliké, barva duhovky řídí se dle peří, nejoblíbenější jsou s okem ohnivě červeněžlutým. Víčka oční tlustá a masitá; kruh kolem očí velmi plochý, tlustý, ale nemá přes 18 mm v průměru; v mládí jest živě zbarven.

Krk holuba jest kratší a tlustší nežli u rovnozobých bagdett; křídla nese méně uzavřená. Noha jest silná; nárt na vnitřní straně častěji peřím pokryt.

Opeření jest plné a tvrdé, často jednobarevné, černé neb rudohnědé: vyskytá se též v jiných barvách.

Litá rychle a mocně; jest hbitá a slyšeti jest častěji její plný a hluboký hlas.

Dobře se chová; má veliká a masitá holoubata; zalétá do polí, je-li k tomu vedena. Znaky stáří a pohlaví jsou jako u ostatních bradavičáků.

Bradavky oční a zobákové přibývajícím stářím stávají se větší a jsou bile poprášeny. V 3. a 4. roce vyvinuly se úplně, stávají se pak nestvůrnými, klade-li milovník na to váhu. Po prvním pelichání protáhnou se letky často o 25 mm. Kdo si jich zamiluje, může je snadno pěstovati; plemeni se dobře a holoubata poskytují chutné sousto. Dá se jich použití i na poslíky, neboť jak dříve uvedeno, bylo ku docilení „dlouhozobých poslíků“ použito kříženceů tohoto plemene s letáky.

Dlouhozobá bagdetta (*Columba tabellaria longirostris*).

Columba equestris, Albin 1738, Sioné 1758. — Přímozobá bagdetta německá, či poslík; angl. The Carrier; franc. Le pigeon messenger.

Tento dlouhozobý daleko rozšířený holub, jinak ale dosti vzácný, má tvar těla paměti hodný. Pochází z Východní Indie a jest po Persii, Syrii, Arabii, zřídka přes jihovýchodní Evropu rozšířen a vešel jako předešlá, před více stoletími Norimberskými obchodníky ve známost i na sever do Anglie, na západ do Francie. V Anglii jest z nejoblíbenějších sportovních holubů a byl k „dokonalosti“ plemenně přiveden, která všude nenašla obliby.

Znaky. Dlouhozobá bagdetta jest holub kostnatý, táhlý, štíhlý, dlouhokrký na vysokých nohách, tvaru elegantního, držení smělého a ušlechtilého. Hlava dlouhá, úzká bez chocholky. Úzké čelo přechází přímkou, bez stupně ve dlouhý rovný, poměrně tlustý zobák, jenž od středu oka měřen, dosahuje délky 4 až 5 cm.; hrbol nosní velmi silně vyvinut, bradavkami pokryt a hluboce rozbrázděn. Oko jest širokým bradavičnatým malým kruhem obklopeno. Krk jest dlouhý;

ostatně platí znaky, jež nejčistěji u „anglického karriera“ uvedeny budou. Jako v Německu ani u nás neposuzují se holubi tak úzkostlivě dle standardu, neb kdo ze záliby holuby ty pěstuje, nenechá si radost z nich zkaziti proto, že nějaký nepatrný znak není dle pravidel. Tato poznámka vztahuje se ovšem jen na fantastické výstřelky anglického sportu.

Křivozobá bagdetta (*Columba tabellaria curvirostris*).

(Tab. 21., obr. 7., 8.)

Tento holub náleží k nejpodivnějším tvarům holubím; podobá se svým zakřiveným zobákem více zuřivému dravci, nežli klidnému znojedu, a přítel zvířat, jenž má zálibu v groteskních tvarech, nemůže lepších holubů k tomu zvoliti; v Anglii nepovšimli si dosud dostatečně podivného holuba tohoto, ač originalnosti rovnozobého předčí.

Pochází jako ostatní bradavičáci z Východní Indie, ze zemí na Eufratu. V Norimberce jest jako za starodávna podnes holubem zamilovaným, ač jemné

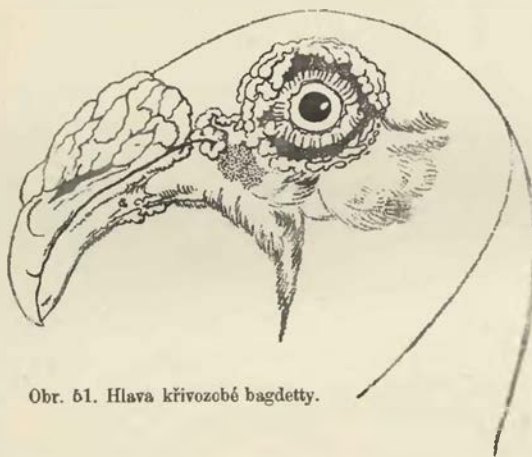
bagdetty zde nejsou obecné a jsou-li bez vady, dosahují cenu 20 tolarů. Holub tento ostatně nikde nezdomácněl, což jest následek nepřiměřeného ošetřování.

Znaky. Krk tenký, hlava dlouhá a úzká, zobák nápadně dlouhý a v předu velmi klenutý, s velikými bradavičnatými hrboly nosními, oko obkličuje široký kruh bradavičnatý. Jest značně větší, nežli holub polní.

Veliký statný holub tento jest silný, kostnatý, kratší, širší a vyšší než u bagdetty přímozobé; ocas nese poněkud pozdvižený a vykračuje široce. Šířka křídel 74 cm., celá noha 17 cm.; křídlo sahá na 5 cm. ke konci ocasu. Váha 625 gr.

Se strany pozorována tvoří hlava s obloukovitým zobákem půlkruh. Čelo protahuje se mírným obloukem až k zobáku, jenž jest 4 cm. dlouhý a pod nozdrami ještě 1·2 cm. tlustý. Tento jest od kořene opět zahnutý a u předu tupý. Hrbol bradavičnatý nesáhá daleko do čela, jest 2·4 až 2·8 cm. široký a tak dlouhý, ale ozdobnější nežli u karriera.

Kruh oční má 1·8 až 2·5 cm. v průměru, jest více plochý než tlustý, v mládí červenavý, ve stáří bíle okoratěný a úzkým bradavičnatým pruhem

Obr. 61. Hlava křivozobé bagdetty.

kožním s koutkem zobákovým a blanou nosní spojen. Oko jest veliké, duhovka odpovídá opeření, obyčejně černohnědá. Někdy jsou dvojí oči, zvlášť u žlutě skvrnatých, nikdy však skelné.

Krk jest 8—9 cm. zdělí, velmi tenký, se silně vystouplým voletem. Lalok poněkud visutý. Hřeben kosti prsní ostře vystupuje. Letky jsou úzce stažené, zdají se proto úzkými a spočívají na ocasu.

Silné nohy neopeřené. Peří přilehá, jest hrubé a nepřilíš plné, takže nechává význačnou kostnatou stavbu, ostrý hřeben na prsou a ramenech vystoupiti.

Hrbol nosní a kruh oční jsou, jak podotknuto, pravidelněji a ozdobněji utvořeny, nikoli nestvůrně jako u přimozobé bagdetty, též výrůstky na zobáku jsou menší.

Pravidla krásy byla by: zobák pěkně ohnutý, dlouhý, tlustý, tupý a světlobarevný; hrbol na zobáku musí seděti hluboko na čele, více ploše než vysoko, býti srdcovitý a ne příliš široký.

Hlava má býti jemná, dlouhá a úzká, a od týla až po špičku zobáku se strany pozorována, tvořiti půlkruh. Kruh oční (růže) má býti veliký, plochý a pravidelný; krk buď labutovitý a tenký; tělo měj široký hřbet, široká prsa, hřeben prsní ostře nechť vystupuje, letky úzké a krátké nohy vysoké.

Peří bývá buď čistě bílé s muškami, prsa uzavřená, srdce pravidelné a ocas čistě zbarvený.

Chyby jsou, tvoří-li čelo se zobákem úhel, svrchní-li pysk přečnivá nad spodní atd.

U bagdett vyskytuje se též kresba strakovitá, na niž znalci velkou váhu kladou; celá hlava až po hřbet a odtud do špičky na prsa sbíhající pruh jsou bílé, podobně krovky a letky křídel; spodek těla od přídy ostře odříznut; podobně zadek a spodní hřbet od stehen. Barevné jsou uzdičky (černé malé skvrny mezi okem a zobákem, zvané mušky), ostatní krk, prsa, přída, ramena, svrchní hřbet a ocas. Kresbu ramen a svrchního hřbetu nazývá milovník „srdcem“. Kresba vyskytuje se ve všech barvách, u žlutých a červených má býti srdce malé. Čím čistší a souměrnější kresba, tím lépe. Jednobarevné vyskytují se jen bílí. Poblaví nesnadno se pozná. U holubice jsou hlava a čelo užší a na úzkém krku přívěsek jest nezřetelnější.

Let jest silný, rychlý, více hřmotný než obratný, hlas trhaný a hluboký; proti malým holubům jsou násilní, nehodí se tedy k nim, jen k velikým, ale lépe držeti je samy o sobě. K člověku jest bagdetta nedůvěřivá a zvyká jen ztěžka na svého krmitel. Jest liná a chladné povahy, pánovitá k jiným holubům, ostatně plaché, více úzkostlivé zvíře, k němuž velice jest se lichotiti, chceme-li náklonnost jeho získati.

Mládata špatně vychovává a jest třeba držeti k nim několik párů krátkozobých bagdett a těmto vejce i mladé svěřiti. Ve stáří vadí někdy hrbol nad zobákem zraku; proto krmí se zobem více hrubým, ječmenem, velkou vikví, kuřící, hrachem, koňským bobem.

Bagdetta musí míti stále zob v korýtku, žeref mnoho; proto třeba krmiti je hojně v bedničkách dřevěných, 12 až 15 cm. širokých, které nahoře oddělí se silným drátem na 7 až 8 cm. dlouhé a taktéž široké přehrádky, aby se tam žádný holub nemohl usaditi.

Dá-li se jim málo, neb jsou-li ve společnosti rychle žeroucích holubů, kteří jim nic nenechají, zakrní záhy. Komu tedy záleží na zdaru zvláštního tohoto plemene, měl k radám zde uvedeným zřetel tím spíše, an tento druh prodává se za značné ceny. Povaha plemene, pokud se týče očí a nosních brádek, vyvine se úplně v třetím a čtvrtém roce.

Anglická bagdetta přímozobá (*Columba tabellaria tuberculosa*).

(Tab. 22 obr. 1. 2., v textu obr. 52)

Bradavičník; dragoun, karrier. — „Poslík“ nelze říci, neboť žádného pěstitele nenapadne drahoenného holuba tohoto použití za posla.

Holub „karrier“ náleží v Anglii k nejcennějším plemenům a vyvinul se pečlivým chovem na holuba „vynikající krásy“. Jest rozšířen po Syrii, Arabii, Persii, v Anglii zaujímá již 200 let mezi holuby domácími jakožto „král“ první místo. Dlouholetým pozorným pěstěním stal se tu karrier krásným majestátním ptákem, jenž ve vysoce zušlechtělých exemplárech liší se podstatně od svých původních rodičů na Eufratu, avšak ve své nejvyšší dokonalosti objevuje se jen velmi zřídka; pak ovšem docílí ceny vysoké; někdy jediný kus stojí až 20 liber šterl. (240 zl.)

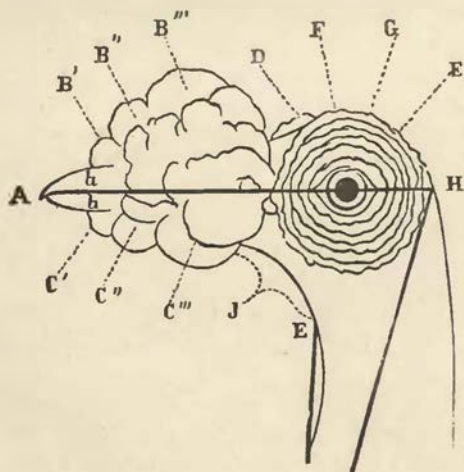
Dle anglických pojmů jest ovšem dle všech pravidel vyvinutý karrier vrchol půvabu a zjev okouzlující. Kdo jej prý neobdivuje, není pravým holubářem. —

Nejpodivnější však na celém ptáku jest obtíž, ptáka podobného vychovati, takže vidíme zde neobyčejný zjev, že tohoto „vzorného holuba“ dle standardu utvořeného nelze nalézt.

Zde podáváme diagram (matematicky rozdělený obraz), jak má vypadati hlava čistoplemenná pravého karriera. (Obr. 52.)

Slavný anglický pěstitel Robert Fulton, spisovatel výtečné knihy „Illustrated Book of Pigeons“, seřadil různé vlastnosti t. j. obtíže pěstování holubů takto:

1. Zobák, beak (diagr. A, H b, b) má býti dlouhý, silný a

Obr 52

správně utvořený. Délka od špičky A až do středu zřítelnice má obnášeti 47·5 mm. Zobák má býti dobře utvořen, jemný, tlustý, massivní, přímý, na špičce otupen, obě polovice stejnoměrně silné a dobře uzavírající, spodní čelist tak dlouhá jako čelist svrchní. Chybou jest tlustý, tenký a vřetenovitý zobák; zvlášť pak je-li svrchní čelist silnější než spodní čelist. Podvodná zlepšování zobáku změkčením v horké vodě neb ve vařených bramborách, ohýbání, rovnání a pod. děje se a budiž na to upozorněno. — Naproti tomu jest dovoleno a ptákům to svědčí, jestliže přečnívající části zobáku pečlivě se odřežou a jemným pilníkem odstraní.

2. Bradavice na zobáku (Beak-wattles, diagr. B, B. B, C, C, C). Nepěkné výrůstky tyto platí v Anglii za nejtěžší stránku výchovy, jež plemeno vyznačují, jelikož podrobeny jsou náhodě, a někteří potřebují 3—4 roky, nežli souditi se může, že budou řádně vytvořeny. Pravý model jest forma vlašského ořechu, pokryta prachem pudrovým, jež pokrývá $\frac{3}{4}$ celého zobáku. Tři části B' B'' B''' mají souměrně nad sebou se zvedati a dobře vyvinuté a zakulacené býti; zadní část má však býti tak do předu zahnutá, aby kruhy oční volně vystávaly, ale nebyly přerostlé. Bradavky spodního zobáku C', C'', C''' mají býti tak vyvinuty, jak z obrazu patrné, t. j. zadní část má býti největší a při zavřeném zobáku mají dolní i vrchní bradavky zdáti se splynulé. C''' jest ostatně upevněno na svrchní čelisti a visí odtud přes dolní čelist. Objem těchto bradavek má býti na nejtlustším místě (ve stáří tří až čtyř let) 65 až 105 mm. Nejvyšší část nechť zvedá se 12 mm nad lebku. Podoba ořechová jest více kulovitá, podoba kužele více podlouhlá.

3. Bradavky oční, Eye wattles (viz diagram F, G), mají býti velmi pravidelné t. j. kruhové, všude od zornice stejně odstávati, vnější kruh má býti pravidelně a ostře vroubkovaný; vnitřní okraj má běžeti skoro uprostřed mezi kruhem vnějším a bulvou oční. Uplně jsou vyvinuty přečnívají temeno. Celkem jsou stavby hladké a trvalé, pravidelně vroubkované. U mladých holubů pod 12 měsíci jest útvar tento měkkí a masitější. Časem vyrůstou a kloní se ku přepadení na lebku, což ruší souměrnost kruhů očních, naproti tomu lebka zdá se tím užší.

„Měkké“ tyto oči rády se též zapalují, čímž holubi snadno těžce churaví a hynou. Velikost kruhů očních u vyrostlého holuba má obnášeti as 28 mm; je-li značnější, tím lépe, jsou-li i jinak bradavice zobákové souměrné s kruhy očními.

Ptáku ročnímu dostačí kruhy 20 mm, 18měsíčnímu 25 mm, dvouletému 28 mm v průměru. Barva bradavek má býti bledě masová, bílým pudrem poprášena. Na volném vzduchu jest barvitost červená. Barva oka řídí se povšechným zbarvením.

4. Lebka má býti stejnoměrně úzká (viz diagram D, E).

5. Hrdlo (viz diagram J, E) má býti pěkně do předu zahnuté; tlusté a plné hrdlo se těžce dá vyplemeniti. — Krk má býti dlouhý a štíhlý, se strany

zdáti se hadovitý a úzce z ramen vynikati. Ramena musí býti co nejširší a daleko vyčnívati, tak aby mezi rameny od krku až ke spodnímu hřbetu jevila se mělká prohlubeň.

6. Křídla mají býti uzavřena, tak aby lýtka úplně bylo viděti a ničím nebyla kryta. Lýtko má býti zakulaceno a měkce opeřeno.

Křídla a ocas mají býti co nejdelsí, špičky křídel mají se dotýkati skoro konce ocasu.

Co do barvy cení se nejvýše černá, neboť pak bradavky nejvíce vystupují. Též hnědá jest oblíbená, bílá jest velmi jemná, ale vzácná. Makově modrá s černými pruhy se též hledá. Barva zobáku jest světle masová; krásný černý zobák jest oblíbený, skvrnitý se zavrhuje.

Pěstují-li se na barvu, třeba podotknouti, že při stále pokračujícím páření černých holubů lesk kovový se ztrácí a barva stane se mdlou. Pak jest na čase, aby černý holub spáfen byl s hnědou holubicí, čímž černá barva kmene se oběrství. Možno též pohlaví změnití a zlatohnědého neb tmavěmodrého holuba spáriti s černou holubicí. Modrá barva základní vždy opět se objevuje a jest jí třeba u černých, červených a žlutých stále vypuzovati. Jest třeba vždy několik let, nežli barva čistá se objeví. Pěstitelé vyžadují tři léta k tomu. Silná černá holoubata vybírají se k dalšímu plemenění. — Praktický pokyn: odebráním vajec nechť hledí pěstitel na to, aby obě vejce téhož dne počala se líhnouti, aby holubice (obyčejně v druhém vejci) nezakrněla; neboť jediný den zpoždění na počátku líhnutí má za následek, že holoubek prvorozený (obyčejně holub) značně ve vzrůstu sourozence přeroste.

Především má však pěstitel na to dháti, aby zobák byl rovný, dlouhý a silný, aby obě čelisti byly stejné délky a v přímé čáře na sebe zapadaly.

Pravidelný kulatý útvar bradavicový kolem očí jest u holuba a holubice velmi přesně vyvinut. Pěkný znak jest též hrdlo pěkně do vnitř zahnuté, které nemálo k tomu přispívá, že pěkný rovný zobák činí obličej protáhlý. „Délka obličeje“ náleží ku plemenným znakům. K těmto náleží též bradavky na vrchním zobáku, na zad nejvyšší; bradavky spodní čelisti mají se vyskytovatí zároveň s pravidelnými kulatými útvary očními.

Toť tedy znaky vyžadované anglickými pěstiteli. U nás nebudeme as tak „difficilní“ v posuzování.

Bagdetta dragoun (Columba dimacha).

(Tab. 22., obr. 3, 4)

Columba equestris, le pigeon cavalier.

Statný vztýčený holub tento jest v Anglii velice populární, a cení se vysoko.

John Moore ve svém „Columbarium“ (r. 1755) praví, že původně vznikl dragoun křížením holuba Hossemarova s letákem. Dragoun jest holub skutečně krásný, dobře se chová a plemení, takže jest nejen originelní ale i užitečný.

1. Černý holub špačkovitý. 2. Veslař. 3. Holub špačkokrky. 4. Modrý holub špačkovitý. 5. Holub švýcarský.
6. Holub hyacintový. Holubi vlaštovčí: 7. žlutý, 8. červený, 9. černý, 10. modrý.

Nežli byli holubi belgičtí sem zavedeni, patřili dragouni též k nejlepším po slíkům.

Holub tento nemá ani veliké bradavice na zobáku. ani kruhy kol očí. Ráz londýnský dosahuje skoro délky karriera; bradavky jen na zobáku svrchním, u kořene jsou nejvyšší, z jediného kusu se skládají, jsou hladké a nepřecházejí temeno hlavy, barva světlá a jako pudrem posypaná, bradavice oční jsou co nejmenší a kruhové: oči musí býti veliké, pohled smělý; lebka jest plochá, vzadu širší, skoro jednou tak než předeek. Toť znak poukazující na přibuznost s karrierem.

Ošetřování a krmení těchto holubů děj se, jak udáno u křivozobek; jest méně těžkopádný v pohybech a dobře se pěstuje.

Bagdetta birminghamská (*Columba dimacha Birminghamensis*).

Holub jen prostřední velikosti, nikdy nedostihne karriera. Hlavní a neoblíbenější barva jest modrá, s čistými černými úzkými pruhy u křídel a černým zobákem. Jiné barvy jsou stříbřitá, červená, pěkně kaštanová, žlutá, sytě tmavá, barva hrachová: šedá.

Při stylu birminghamském jest hlava dlouhá a rovná, zobák přímý, a od středu oka ke špičce 42 mm dlouhý; bradavky zobákové, malé podlouhlé, sedí na svrchním zobáku uprostřed zřetelně rozděleny: lebka úzká, hřbet dobře vyvinut; kruhy oční bílé a kruhové; hřbet dlouhý, štíhlý a půvabný; nohy dlouhé hranaté; letky zašpicatělé; chování jest bojácné a úzkostlivé.

Dragouni, bagdetty londýnské a birminghamské výborně a vytrvale lítají a mohli by, kdyby nebyly tak drahé, za dobré posliky býti použity.

Voláč (*Columba gutturosa*).

(Tab. 23., obr. 1. až 8., tab. 24. obr. 1—6)

Památné plemeno toto jest pravou privilegovanou šlechtou holubů; vyznamenává se zvláštní schopností, naplniti vole vzduchem, tak že se silně roztáhne a delší dobu takto zůstane. Naplnění děje se tím, že zobákem pootvřeným vtáhne se do jícnu vzduch, při čemž záklopka se zavře; zadržení vzduchu ve voleti děje se as svaly krčními. Nafukování volete děje se nejsilněji na jaře v době námluv, kdež holubi a holubice vzájemně se naparují, holub však vždy přeční holubici, která jen někdy dosáhne téže virtuosity jako holub. Nafukování provádějí holubi někdy s takovým přepínáním, že nejsou ani těla svého mocni a svým nafouklým balonem potácejí se sem a tam. div že se nepřekotí. Tato přílišnost jest tak chybou, jako když se pranic nenafukují.

Odkud voláč pochází, nedá se zjistiti; udává se sice Persie a Arabie, tomu však odporuje, že na celém Orientu není voláčů. Dávno jsou známi voláči v Holandsku, Belgii, Německu i u nás.

Aldrovandus vypravuje, že Belgičané „jeho“ doby (1599) jsou vášnivými holubáři a mezi různými, velmi drahocennými holuby mají též takové, kteří velikostí dvakrátě holuby domácí převyšují, dlouhé rousy na nohách mají a vole nesmírně nadýmají. Nazývají prý se „Kroppers“.

Před několika desetiletími byl voláč (vedle karrierů a Almondů) pravým „módním“ holubem. Pro svou velikost, elegantní držení těla a grácii prohlášen byl za nejušlechtlejšího holuba luxusního (*Fancy-pigeons*). Též v jiných zemích nalézá voláč značné přízně: proto jest též značné množství odrůd velikých, prostředních i zakrslých, nahonobých, rousných i „obotěných“ ve všech odstínech barev a kresby, jaké jen u holubů se vyskytují.

Hlavní pravidlo krásy jest, aby krk byl dlouhý a hlava nerězela mezi rameny. V prvním roce stárí má vole tvar více válcovitý a vyvine se teprv v druhém a třetím roce k úplné velikosti; přibývajícím stárím stává se kulatější a visí, není-li vzduchem naplněno, pytlovitě dolů, dle čehož možno poněkud stárí posouditi. — Roztahování má býti stejnoměrné a symetrické, tak, aby hlava nalezla místo nad voletem, a nikoli po straně. — Pohlaví těchto holubů, silně-li se i holubice nafukují, dá se někdy těžce určití, též pro značnou zamilovanost, jakou jedno pohlaví tváření druhého nápodobuje.

Všichni mají dutý a tlumený hlas, většina též měkké a volné peří, na krku a prsou mnohá péra vlasovitá. Let jejich jest hbitý a silný, v letu plácají silně křídly (letky nahoře na sebe narážejí) zvlášť na počátku a na konci; rádi též v letu činí hravé obraty, čímž na letáky upominají. S plným voletem mohou velká plemena však sotva vzlétnouti. Na staveních vyjímají se holubi títo velmi pěkně, zvlášť z rána, když lační holubník opouštějí, neb s prázdným voletem nadýmají se nejlépe. — Vejce mají podobu podlouhlou. Pro chov se obyejně nehodí.

Žádné plemeno nevyžaduje tak pravidelného krmení jako voláci, neboť po delším lačnění snadno se přejedí. Vole visí pak dolů, zrní zůstává zde neztrávené, kazí se a holub pojde na to, nepomůže-li se mu. Zvláštní nemoc volete vyskytuje se právě u tohoto plemene. (Viz níže.) — Voláci neměli by se chovati smíchání s jinými holuby v jedné místnosti; nedostane se jim pak dosti potravy a trpí mnoho útoky jiných holubů, které namířeny jsou vždy proti voleti; též ve svém zdoluhavém páření bývají jinými vyrušováni, což mívá znetvoření neb křížení za následek. Chov jest tedy obtížnější a méně se vyplácí nežli jiných holubů. — Stanou se snadno též kořistí dravých ptáků, a neodolají silnému větru. Nadmuté vole poskytuje ostatním holubům vítaný terč, do něhož též klofou, je škubají, též je provrtají, aniž by nemotorové mohli klásti odpor. Vole oškubaně vypadá pak ohyzdně. Nicméně poskytují jednotliví, hrdě si vyslapující plemene velikých voláčů statný pohled, neboť jsou mezi nimi zvláštnosti i něžné i elegantní; též mají všichni voláci zvláštní přitulnost ku svým pěstitelům, což získává jim mnoho přátel.

Starší plemena u nás vídaná jsou krátkonohá. Plemena novější mají elegantní tvar, patří k vysokonohým a jsou vypěstována v Anglii na vrchol dokonalosti. Následuje nyní popis různých odrůd: v čele všech uveden budiž:

Voláč anglický (*Columba gutturosa anglica*).

(Tab. 23., obr. 7. a tab. 24., obr. 3., 4., 5., 6.)

The english Powter.

Tento jest „nejušlechtilejší“, nejpyšnější všech holubů luxuriosních, jest chloubou holubářů anglických a miláček všech amatérů. Tak vyslovuje se o nich Mr. James Montgomery, nejznamenitější znalec anglických voláčů: „I oko umělcovo vystihne krásu a gracií vyrovnaných a harmonických linií v této postavě holubí.“ Čtenáře posouzení pravdy slov těchto odkazujeme na zdařilé vyobrazení (tab. 23. obr. 7.) anglického voláče s kresbou straky.

Památný holub tento byl v Anglii přiveden staletým pečlivým chovem k velikému stupni dokonalosti a náleží ku třem v zemi této nejoblíbenějším plemenům, rovněžobé bagdettě, voláči a letáku almondskému.

Mezi všemi voláči jest tento nejdelší a vysokonohý, silně se nadýmající, zpřímený a hrdého držení. Tyto vlastnosti jeho spojeny s dobrou dressurou (viz doleji) přidělují mu na výstavách anglických důležitou úlohu.

Délka dokonalého voláče tohoto obnáší 54—56 cm, z čehož na zobák připadá 2·8 cm, na ocas 16 cm, rozkřídlen měří 1 m; nejdelší letka 22 cm, noha 18·5, nárt 12—13 cm. váha 550—600 gr.

Význačné vlastnosti již dle Johna Moora (1735) jsou tyto:

1. Délka těla a údů, 2. vole, 3. štíhlá taille těla, 4. délka křídel (těla, letek), 5. barva a kresba. Čelo jest vysoké, šíje i zobák silný, krk velmi dlouhý; veliké vole ve své horní polovici koulavité vyplňuje šíji a přechází přes svrchní tělo tak daleko, že toto objevuje se poměrně tenké a štíhlé. Pevně přilehlé letky sahají až 2·8 cm před konec ocasu a křížují se nad spodním hřbetem. Nohy jsou blízko vedle sebe, silné a i s prsty hustě krátkým perím pokryté, avšak bez kalhotek. Peří jest husté a hladké, na krku a voleti nalézají se hojná vlasová péra.

Následující kresba vyskytuje se ve všech barvách. Barevná jsou všechna péra vyjma 9—10. letku a srdcovité vole, které má podobu bílého pílmesíce, růže ramenné (tab. 24. obr. 6.), pak zpodku těla a noh. Růže ramenná skládá se z několika bílých, s barevnými křídly promíchaných per v podobě růže. Při modré barvě základní jsou křídla s užšími neb širšími pásy tmavočernými; při červené a žluté barvě základní jest ocas bílý; při černé a modré barvě základní jest ocas též barevný. Zluf a červeň jsou zřídka úplně čisté; krásná žlutá barva jest velmi vzácná; barva černá však bývá temná a krásná. Mezi modrými bývají nej-

silnější exempláry. Někdy vyskytují se jednobarevně bílí voláči. Nepravidelnosti v kresbě vyskytují se zhusta na bílém péru prvním a růži ramenné.

Let těchto holubů jest rychlý a pleskavý, chůze odměřená a důstojná. — V chovu daří se první léta špatně, později se polepší. V Anglii drží pro každý pár voláčů dva páry dobrých líhnoucích holubů jiného plemene, obyčejně karriéry neb dragouny, jako t. z. „kojné“ ve zvláštním budníku, jimž vejce se podkládají. Vůbec nadělají s nimi mnoho okolků a neštítí se výloh k docilení pěkného plemene.

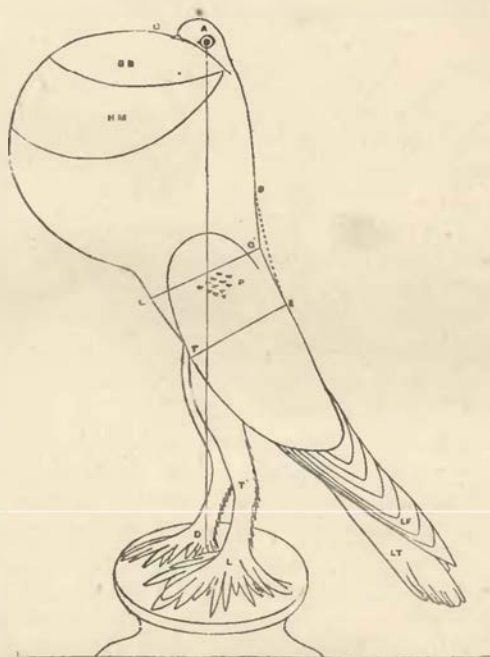
V Anglii pro výstavy podrobují též voláky zvláštní „dressuře.“ Holoubata berou se častěji do ruky, hladí se, hovoří se na ně něžně, beře se zobáček jejich do úst, aby se jim pár kapek vody vpustilo, takže úplně odloží strach před ošetřovatelem. Vlastní dressura počíná po prvním pelichání. Ptáci posadí se jednotlivě do klecí, $\frac{1}{2}$ m vysokých, dlouhých a hlubokých, tak aby jiných ptáků neviděli. Uprostřed klece je špalek 13 cm vysoký, s povrchem 10 cm, kamž holub se postaviti může, v čemž tento si libuje. Nádoby se zobem a vodou jsou zvlášť postavené. Dvě tyto klece postaví se vedle sebe oddělené pohyblivou stěnou; v jednom je holub, v druhém holubice. Při každé návštěvě ošetřovatele promluví se něžně na ptáky, načež se stěna odtáhne, tak aby se mohli viděti, a hry námluv počnou. Tím uvykají na nejlepší způsoby, zabývá-li se jimi ošetřovatel, neboť jsou od přírody přitulní. Cvik tento opakovati se musí co nejčastěji, aby holubi úplně skrotli, na povel pána se nadýmali, ocas roztahovali, což vše při výstavách má vždy neobyčejný úspěch. Nikdy nesmí se jim však dáti prst, aby po něm klofali, tím pokazi se celá „hra“ a dressura se zvrhne. Dříve nežli se vystavují, nechají se 6 hodin bez zobu a vody, poněvadž s prázdným voletem lépe se nadýmají. Jen se chraňme po postu dáti jim příliš mnoho najednou, aby se nepřecpali, což pro ně jest největším nebezpečím.

Na jaře spojují se opět holubi a holubice, ale nikoli k výletu. Chovem domácím degenerují poznenáhla a jest třeba ob čas jinými rodinami je osvěžiti. — V Anglii platí se holubi tito prvního řádu 20 až 30 librami šterlingů (240 až 360 zl.).

Krásy anglického voláče jsou po řadě tyto: 1. dlouhé tělo; 2. veliké, kulaté, pěkné vole; 3. úzká taille; 4. hřbet vydutý; 5. rovné, blízko sebe stojící, vysoké, silné nohy a prsty hustě krátkým bílým peřím pokryté; 6. čistá kresba, především bílá stehna a nohy; 7. k tělu přilehlá křídla; 8. ozdobná ale nikoli poskakující chůze; 9. přímá postava při hře, s pěkně rozprostřeným ocasem, který zvíře nesmí zatahovati mezi nohy, a tím méně má při tom ježiti péra hřbetní.

Pro porotce platí diagram vyňatý z Fultonova „Book of Pigeons“, kde znaky plemenné jsou zaznamenány: C, C', C'', C''' znamená objem volete. U C jest toto povýšeno, u C' nejplnější, u C'' patrně od prsou odděleno, C''' naznačuje mírné zaklenutí hřbetu. BB a HM znamená velikost pŕlměsíce. Prostor

mezi úhlem C" a stehnem má býti čára rovná. Taille 99, má býti velmi úzká křídlo T a E má býti úzké a uzavřené: letky L, F a ocas L, T mají míti pravý poměr: nárt T" L ukazují opeření nohy, skládající se z dlouhých úzkých

Obr. 53. Diagram anglického voláče.

per: u P jest sídlo „růže“; od H až do D, L jest rovná čára od temene až k patě ptáka přímo stojícího.

Voláci tito vyžadují veliké prostory k líhnutí a pohodlné zařízení. Římky musí býti nejméně 36 cm široké a 45 cm hluboké. Misky na hnízda volme největšího druhu. Nejraději hnízdí však voláci při zemi.

Voláč francouzský (*Columba gutturosa gallica*).

Pigeon grosse gorge; le Boulan.

Veliký voláč tento, podobný předešlému, má vole koulovité a zdá se vyšší pro holé nohy.

Druh jemný, tělo jest dlouhé, trup úzce stažený, při tom však silný a svalnatý. Jest velmi živý holub, jenž kol holubníka stále křídly plácá; chov má

však své potíže jako u předešlého. Holub tento vyskytuje se ve všech barvách, jednobarevný i s kresbou, též rousný a dá se pak od anglického sotva rozeznati.

Délka obnáší od špičky zobáku až na konec ocasu 47 cm, šířka křídel 85; objem na prsou 28 cm., délka nohy 17 5.

Malou změnu, tvar ovální, jeví voláč lillský, Pigeon Lillois.

Voláč pomořanský (*Columba gutturosa pomerania*).

(Tab. 24., obr. 1., 2.)

Tento krásný a statný holub rozeznává se od anglického hlavně nižší a zavalitější postavou, méně štíhlou taillií a méně svižným tělem.

Délka od zobáku až na konec ocasu obnáší 47 cm, šířka 75—80 cm, noha 18 cm; letky dosahovati mají k ocasu až na 12 mm vzdálenosti. Nejkrásnější exempláry viděti jest ve Stralsundu a Greifswaldu.

Základní barvy jsou žlutá, červená, černá, modrá a bílá, žluté a červené druhy mají bílé ocasy, u černých a modrých jsou ocasy barvy těla; k bílým volatům možno chovem docílití barevných ocasů.

Hollandský voláč balónový (*Columba gutturosa batavica*).

Holub tento s koulovitým voletem vyskytuje se zvlášť v Holandsku, jinak zřídka. Koulovitou podobou rozeznává se ode všech voláčů ostatních. Délka 37 cm, rozkřídlen 74 cm; ocas 14 cm, noha 15 5 cm; váží 375 gramů.

Hlava hladká, šije silná; krk nazpět zahnutý jako u pávnika, též když holub se nenadýmá, což jest význačné. Prsa tím velice předstupují a jsou široká. Není-li vole vzduchem naplněno, visí pytlovitě dolů, plné má 14—17 cm v průměru, 42—45 cm v objemu. K ostatnímu tělu není to v žádném poměru, takže toto téměř mizí. Křídla nad ocasem se křížují. Noha jest krátce opeřená: barva a kresba bývá rozmanitá.

Tento voláč kráčí silně kývaje, důstojně, a stojí na napnuté noze nízko. Při letu nese hlavu a vole vzpřímené, takže jej porovnatí možno s balónem.

Chov jest špatný, ve své domovině není však holub ten drahý. Dříve věnovali v Holandsku mnoho péče na jich rozmnožení. Aby docílilo se silných holoubat, ponechala se starým jen do chvíle (8—10 dní), kdy počali je krmiti celým zrnem, pak odevzdali je jiným holubům lépe se o ně starajícím. Pak oddělili se staří, každý zvlášť do klece, a krmili se as měsíc, načež se opět spáрили, čímž docíleno silného potomstva.

Tato odrůda jest více kuriosum a nenajde u nás as obliby.

Hollandský voláč (*Columba gutturosa hollandica*).

(Tab. 23., obr. 2., 3.)

Jest jeden z nejelegantnějších a nejpůsobnějších voláčů. V Německu byl dlouho módním holubem, až ustoupil menším zdobným plemenům aneb statným

anglickým voláčům. Od Pražského druhu liší se větším tělem, voletem více válcovitým a dlouhýma opeřenýma nohama, kalhotkami a rousy, jimiž v držení těla upomíná na sokola. Bývá též krásně jednobarevný, někdy s bílými pásy v křídlech. Nejkrásnější izabely vychovány právě v tomto plemeni.

Voláč tento pochází z Hollandska; pronásleduje samičku má zvláštní chůzi cupitavou a skáče též zvláštním způsobem na samičku.

Veliký voláč německý (*Columba maxima gutturosa*).

Druh tento platí za praotce všech těžkých, krátkonohých voláčů, vyskytuje se však již jen málo kdy čistě plemenný. Příčina leží v tom, že velmi slabě se rozmnožuje, a pak v rozmarech módy, která obrátila zálibu více ku vysokonohým štihlým voláčům.

Celá délka těla od špičky zobáku až na konec ocasu jest 57 cm, rozkřídlen 114 cm; druhá letka 32 cm, ocas 21·5 cm, noha 17 cm. Váží 625 až 750 gramů. Držení těla jest nedbalé, stavba jest kostnatá, se strany vypadá sprovitě.

Hlava jest hladká, kulatá, čelo vysoké, zobák poměrně krátký a silný, krk dlouhý, letky přesahují ocas o 4—5 cm, což není u žádného jiného plemene. Nárt i prsty jsou lysy, peří plné, ale volné.

Hlavní barva jest bílá, zřídka modrá s bílým voletem a bílými konci letek, též červená, žlutá, tigrovaná, i kresba straky se vyskytuje, avšak zřídka čistě. Holub tento jest těžkopádný a líný, velmi krotký a přítulný, lítá málo, ale rychle.

K chovu špatně se hodí, proto lépe vejce podložiti jiným osvědčeným holubům plemenným. Nutno jest držeti tento druh o sobě a postarati se o čistotu; jinak se pošpiní a vypadá pak neúhledně.

Voláč vratislavský

má nohy vyšší a letky nepřesahují ocas. Zbarvení bývá bílé s bílým temenem.

Voláč pražský (*Columba gutturosa pragensis*).

(Tab. 23., obr. 6.)

Jest menší postavy, nežli předešlé, má nohy krátce opeřené, taktéž prsty, a zvláštní kresbu, bílou s prsoma hnědočervenýma, podobně letkami a ocasem. Vyskytují se též jako straky; jako „pražské straky“ nejlépe v barvě černé se vyjmají. Silně se nadýmají. Vlast jejich jsou Čechy.

Voláč saský (*C. g. saxonica*)

(Tab. 23., obr. 4.)

jest o něco větší pražského. Pro lehkou stavbu svou jest v letu rychlejší a postavy elegantnější. Obyčejně bývá holub tento jednobarevný, bílý, modrý, černý, žlutý, izabelový s bílými proužky.

Voláči zakrslí

jsou malí ozdobní holubi, pocházející hlavně z Brna, odtud i název:

Brněnský voláček (*Columba gutturosa minima*).

Tab. 23., obr. 1., 2., 3., 4.)

Český zakrslý voláček.

Holub tento má nejmenší tělo, takže nemá-li vole nadmuté, není větší hrdičky. Délka 26—27·5 cm, rozkřídlen 60 cm, nohy 12, křídla sahají až na 2·5 cm ke konci ocasu, váha 250 gr.

Hladká hlava jest jemně vytvořená, poněkud podlouhlá, čelo vysoké, zobák 2·5 cm dlouhý, někdy poněkud dolů zahnutý, krk dlouhý, vole koulovitá, pěkně oddělená, což nechává tailli jemně vystoupiti. Vole nemá vlasů. Křídla leží těsně při těle, hroty jsou ostře stažené, úzké, dlouhé, nad spodním hřbetem silně zkrácené, péra ocasní jsou taktéž úzká, nárt a prsty jsou jemné a neopeřené. Peří jest tenké a volné.

Holub bývá jednobarevný, vyskytují se ale též žíhané a strakaté. Barva černá jest temná a lesklá, modř čistá, žluť a červeně zřídka čisté a syté. Velmi vzácné jsou barvy izabelové s bílými pruhy. U těchto bývá celé peří bez výminky stejnoměrně vzdušně izabelové barvy, na kterých jen ještě znáti jest úzké bílé pásy. Zobák má býti beze skvrny, něžně pleťové barvy, podobně nehty a kožní části kol očí. Duhovka jest světle žlutá, oranžově lemovaná.

Brněnský voláček jest veselý, hbitý a zamilovaný holoubek, u něhož námluvy, rozvírání ocasu a broušení nemá konce. Holub poletuje skokem za holubicí. Lítá rychle rád a hřmotně a ozývá se hlubokým bronkáním. Pěstuje se dobře, poněvadž však chce se udržeti malým a proto páří se ve stejné čeledi, jsou holoubata někdy slabá, těžce pelichají a zůstávají dlouho polonahá. Celkem jest však zdravým holubem; vejce mají podobu podlouhlou.

Jako všichni voláči krotne brňák snadno a stane se přítulným, neodlétá do jiných holubníků a drží se svého plemene.

Znaky plemenné voláče českého jsou: 1. Malá, podlouhlá, štíhlá postava. 2. Dlouhý, tenký, zakřivený zobák. 3. Dlouhý krk. 4. Ozdobné vole. 5. Jemná tailla. 6. Vysoké, úzce vedle sebe postavené nohy. 7. Přímá postava a elegantní držení těla. 8. Krásná barva; — vše opačné jest vadou.

Pražský voláček (*Columba gutturosa nana*).

Podobá se předešlému, jenže má poněkud opeřené nohy a prsty, takže podobá se v miniatuře voláči anglickému. Ve všem ostatním viz brněnského voláče.

Anglický voláček zakrslý (*Columba gutturosa nana anglica*).

(Tab. 23., obr. 1., 2., 3., 4.)

The Pigmy Powter, Austrian Powter, Isabel Powter.

Ze všech těchto zákrsků jsou nejcennější ti, kteří podobají se velkým voláčům anglickým. Mají obyčejně sporé opeření na nohách; mají-li nohy silněji opeřené, zovou se „voláči rakouskými“.

Vyskytují se ve všech barvách a kresbách, i také strakových. Nejkrásnější jsou však izabelové s bílými pásky na křídlech. (Tab. 23., obr. 1.)

Jest s politováním, že voláči zákrslí, holoubkové živí a ozdobní, nenalezají více milovníků u nás.

* * *

Vole visuté. Voláči snadno přeberou vodu i zob, vole visí jim pak jako pytel dolů až pod otvor žaludku, takže voda i zob zůstanou jim tam ležeti a kazi se. Toť stinná stránka plemene, neb zvířata takto postižená snadno zahynou. Pták takto onemocnělý strěl se do punčochy dole ustríženě, vole hněte se, až obsah k zobáku a do pravé polohy se dostane, aby do žaludku se dostati mohl; pták pověsí se na temném místě hlavou vzhůru a něžně tlačí se na voleti, až obsah do žaludku se vyprázdní.

Obsah možno i jinak odstraniti. Chorému ptáku vleje se nádobkou něco vody do volete zobákem, a pták pověsí se hlavou dolů. Na to mírným hnětením hledí se dostati obsah do zobáku a ven. Dlouho nesmí se pták tak nechati, a čerstvou vodou opět vole se vyčisti. To se opakuje, až vole jest prázdné. Kapsle s ricinovým olejem podporuje též rychlé vyprázdnění. Je-li vole studené, obsah tvrdý, podává se několik lžic teplého mléka, v případě nutnosti i jalappa. Chorý pták mezi léčením držeti se má v teple. Když se zotavil, drží se několik dní střídme při vařené vikvi. Vyskytne-li se visuté vole častěji, jest to chronická vada, kterou nelze více odstraniti. Vole naříznouti není radno, rána těžce se hojí a zvířeti připravuje se marně trýzeň.

Pávník (*Columba d. laticauda*, Linné).

(Tab. 17., obr. 5., 6., 7., 8.)

Columba tremula laticauda Willughby 1676, et Ray, angl. The Fantail — franc. Le pigeon paon. něm. Pfauenschwanz.

Zdá se, že toto nejoriginálnější plemeno holubi před středem 16. století nebylo v Evropě známo, neboť nečiní zmínku o něm ani Gesner ani Aldrovand. Ve Francii stal se pávník dříve známým nežli zde, neboť vyskytuje se v obchodu pod jménem „Pávníka Marseilského“. Dle novějších zpráv pochází plemeno to z Hindostanského poloostrova (t. j. ze severní části Přední Indie).

Znaky: Ocas skládá se z 24 až 32 per, jež holub nese v oblouku vztýčené. Pravý pávník jest malý, krátkého zavalitého těla a ve všech částech ozdobný.

Délka od špičky zobáku až na konec obnáší 31 cm; z toho na zobák připadají 2 cm, na ocas 11 cm, rozkřídlen $2\frac{3}{8}$ m, nárt 2·2 cm, váha 345 gr.

Ocas pěkně zahnutý, na peří bohatý, kadeřavý, jest nejpůsobivějším znakem tohoto holuba. Velikost nemá jako holub polní, jemné plemeno jest spíše menší, hlava jest pěkně vytvořena a malá, súzující se k jemnému zobáku. Čelo jest prostřední a tvoří slabý úhel se zobákem; hluboce v týle sedí šroubovitě do špičky točená chocholka, velice ozdobná, jsou však i s hlavou hladkou a zřídka široko-chocholaté. Krk dlouhý, nahoře úzký, dole plný, jímž stále kývá; v affektu se krk třese; u mnohých chocholatých jest v týle hřeben z per; nárt neopeřený, plná široká prsa značně jsou vydmuta. V rozčilení stáhne zvíře ohnutý krk nazpět, ocas pro udržení rovnováhy nahne se ku předu, takže péra ocasní šíje se dotýkají; křídla visí po stranách dolů, nevěkou se však a nekřížují pod ocasem; ze zad viděti pak jen malá část, čím méně sedla, tím lépe; v rozčilení cupitá pávník po špičkách prstů a třese krkem. Hodí-li hlavou zpět, aniž by ocas zdvihl, neb prostrkává-li hlavu ocasem, jsou to chyby rušící. Veliké klenuté kolo, utvořené péry ocasními, jest ozdobou, stlačený ocas slepičí chybou. Holub normální má 28 až 32 per ocasních; ve Francii, kde plemeno toto zušlechťují, jsou holubi až se 40 péry ocasními, kolo nemůže se však pak více držeti pěkně, neboť jest velmi těžké; 28 pěkně kadeřených per dostačí úplně.

Péra ocasní jsou jako ostatní peří holubů hedvábně měkká, bez přílišné souvislosti, při tom široká až na 8 cm. Pápěří dělí se od špičky as 4 i více cm dolů, čím doleji tím lépe, a visí v chumáčích dolů (opak obyčejného sestrojení péra), takže každé péro podobá se „stromcečku jedlovéranu“ se svislými větvemi, každé jest o sobě a bez tuhosti, jelikož pápěří splývá v úhledném tvaru, dilem v pravo neb v levo zkadeřeno, na dolní prapory per a s těmito se splétá a splývá. Celé podivné toto rozčísnutí per, jež při vši nepravidelnosti přece stejnoměrně jsou zubatá, nazývá se „frizura“, a sice mají býti všechna péra ocasní tímto způsobem zkadeřená; když i péra krajní jsou méně kadeřená, nesmí zkadeření přece chyběti úplně. U všech takto zkadeřených holubů spatruje se počátek kadeří i u letek 1. řádu.

Péra ocasní vězí schodovitě v kostrči a obkličují tento ve 2—3 řadách na třech stranách, takže jen spodní zůstává otevřena, tvoříc takto klenbu či pánev, i když ocas není vztýčen. Tím, že holub kostrč vyhrne, docílí se zvláštní schopnost, kterou mimo pávníka má již jen slepičák, skoro ve stejné míře, jen že má pouze jako ostatní holubi 12 per. Z té příčiny nemůže pávník ocas složití neb při letu ploše rozevřítí, jelikož péra ocasní v oblouku $\frac{3}{4}$ kruhu zaujímajícím na kostrči sedí. Svrchní péra ocasní pávníka, sedící na přehnuté špičce kostrče, jsou poněkud do předu obrácena. Průměr vodorovný kola ocasního obnáší 12—16 cm.

Nejkrásněji jest plemeno toto vyvinuto v barvě bílé, po té v černé, a pak v sivé, nejslaběji vyjímá se v červené a žluté barvě, ocas bývá slabý a není zkadeřený. Zpářením olých a černých pávníků mohou vzniknouti černouši bělo-

ocasí a jich opak, bili černoocí bělouši, čistě plemenní, k čemuž náleží čas a trpělivost. Přibírají-li se k páření bídnější barevnoocasí bastardi, kazí se tím plemeno a nedocílíme čistých holubů nikdy, zvlášť z červeno- a žlutoocasých. Spáří-li se pávnice s rackem, neb holubem polním, dostanou se míšenci až o 16 ocasních pérech, kteří nesou ocas jen polozdvížený a též „dutoocasí“ se nazývají. Vypadají jako pávník teprv se vyvinující, necení se však valně.

Stane-li se holoubě plnoocasým, jest viděti již na holých mláďatech; čím méně puchu mají kol řítí, tím více per ocasních se vyvine, též dle držení křídel jest patrné, nebudou-li tato se vláčeti.

Pávnici rozmnožují se jen prostředně, jinak chov jejich ve chráněném holubníku nemá potíží.

Někdy se jim stane, že padnou do kominů nahoře otevřených, jest tedy radno aspoň doma tyto opatření drátěnou sítí. Na volně stojících domech stávají se kořisti dravců, ve dvoře koček; majitel musí vzít je do ochrany před těmito. Vlet musí býti tak vysoký, aby ocas neotírali; při větru a špatné pohodě neopouštějí rádi holubník, létají pro veliký ocas jen těžce. Pravý pávník tvoří nieméně ozdobu holubníka.

U velmožů indických podnes chovají se ve velkém počtu a výběru ve zvláštních ozdobných klecích.

Slepičák (*Columba d. gallinaria*).

(Tab. 18., obr. 5., 6., 7.)

Holub tento, ke druhům užitečným náležející, jest silné, originální postavy, jest kulovitý, skoro tak široký jak dlouhý a vykračuje na vysokých nohách.

Skutečně podobá se tvarem, chůzí a zvláštním vychlipováním krátkého ocasu slepici, dle které nese jméno; má též velikost slepice zakrslé.

Hlava, vždy bez chocholky, jest tlustá, v předu poněkud podlonhlá, čelo prostřední, šije silná a kulatá. Zobák poměrně krátký, silný a trochu zahnutý, ozobí mocné, ale bez bradavic. Oko poněkud zapadlé, zbarvení oka řídí se barvou peří; víčko jest masité a živě červené; dlouhý a tlustý krk jest zahnutý skoro jako u husy, v afektu nafukuje se holub silně. Prsa jsou kulatá a plná, též rozdělená. Říť tlustá pokryta jest puchem jako u slepice. Délka obnáší 44·2 cm, z čehož připadá na zobák 2·6 až 2·8 cm, na ocas 12 cm, rozkřídlen 70·5 cm, prsa a hřbet 13 cm, nohy 18·5 cm, tyto nataženy přesahují ocas, což není u žádného holuba. Váha 625 gr.

Plemeno toto jest nejdokonalejší v barvě bílé, bílým nejbližší stojí jednobarevní modří slepičáci; u jiných jsou znaky zeslabeny. Letky jsou úzké, krátké a odstávají na 4 cm od konce ocasu; nesou se trojím způsobem, buď křížují se neb stýkají nad ocasem, mezi, aneb pod ním. Při chůzi roztahuje holub prsty značně od sebe, dělá veliké kroky a hlučně našlapuje. V afektu nadýmá tlustý krk dosti silně a stahuje hlavu a krk tak daleko zpět, že přibližuje se k ocasu,

aniž by se ho dotýkal. Slepíček má podobně vychlípený kostrě jako pávnik a nese péra ocasní tím způsobem složená, že jedno ze středních per jest nejvýše a následující úplně neb částečně kryje, tato opět spodní kryjí (šest po pravé, šest po levé straně ocasu) a tak dále po obou stranách, jako tašky na střeše, takže péra ocasní vždy dvě vedle sebe a šestkrát hustě do sebe jsou zvrstveny, když holub ocas stáhl.

Let, ač letky jsou krátké, jest rychlý a silný, při čemž holub ocas pánovitě prohloubí, prostřední péra nejloub, vnější o něco výše máje rozprostřeny, tedy opak vyklenutí páviho ocasu. Jest to holub vytrvalý, veselý a přitulný.

Slepíček ozývá se stále svým silným vrkáním, pohrává ocasem, roztahuje jej vějířovitě a zavíraje opět, kývá jím stále, pudy se však nedotýká. Je-li jich více pohromadě, podobají se z daleka hejnu malých hus. K chovu hodí se výborně, rozmnožuje se již prvním rokem, vyjma dobu pelichání, skoro po celý rok a vyvádí dobře mláďata. I pro maso vyplácí se, poskytují veliká chutná holoubata, a jest s podivením, že užitečné, originální a svěží plémě upadá v zapomnutí.

Maltezák veliký (Columba d. brevicauda, Furer).

Dle Furerera pochází holub tento z Itálie, kdež vyskytuje se tu a tam ve větších městech. Všeobecný popis slepičáků hodí se i na tohoto holuba, jehož vyobr. viz. tab. 18., obr. 5.

Maltezák malý (Columba d. melitensis, Baldamus).

Ozdobný tento holoubek jest trpaslíkem mezi svými příbuznými, není totiž větší obyčejného holuba domácího; stal se však velmi vzácným. Vyskytá se v různých barvách a kresbách, zvlášť často jest bílý, druhdy jeví podivnou barvitost jako koroptev, barvu šedou černě pruhovanou. Jinak jest miniaturní obraz maltezáka velikého.

Florenčan (Columba d. brachyura, Brehm).

Holub tento rozeznává se od ostatních slepičáků zvláštní kresbou, kterou čtenář nejlépe si představí, když na obr. 8. a 9. tabule 18. bílé letky si přimyslí. Zbarvení týká se hlavy i se šíjí, křídlo a ocasem, vše ostatní jest bílé. Hlavní barva modrá s černými pruhy v křídlech a ocase, černá, rudá a žlutá; někdy i stříbřitá se žlutavými pásy. Plemeno toto má býti tak veliké jako kur bantamský a má tufti ocas silně vychlipitelný.

Slepíček strakatý (Columba d. austriaca, Washington.)

(Obr. 54.)

Tohoto zvláště kresleného holuba objasňují nejlépe vyobrazení naše. Způsob kresby jest zvláštní, jak se u žádného jiného plemene nevyskytuje. Ocas

a jeho krovky a křídla jsou zbarvena, ale bez velikých letek, část hlavy až hluboko k prsoum, vyjma bílý pruh temenný, který hlavu dělí ve dvě stejné polovice. Barva zobáku jest vždy světle žlutavá, nehty jsou světle rohovité.

Straky jsou více svou zvláštní kresbou a bíle temnou hlavou nápadny nežli postavou.

Parukář (*Columba d. cucullata*, Linné).

(Tab. 17., obr. 9, 10., 11, 12. a 13.)

Jakobin; — *Columba anglica et russica*, Gesner; — *Col. cucullata et Jacobaea*, Willughby et Ray 1676; — angl.: The Jacobins; — franc.: Le pigeon nonnain.

Tento od starodávna známý holub patří k nejkrásnějším a nejušlechtlejším plemenům, jak čtenář přesvědčiti se může z vyobrazení.

Obr. 54. Zvláštní kresba slepičáka.

Z n a k y. Pérový límec táhne se po stranách krku až ku ohybu křídel, přečnivá nahoře část temene hlavy jako kapuce a tvoří na šíji hřivu; podél stran krčních jest tento límec do předu a na zad, nahoře i dole rozčísnut. Jest štíhlejší a delší nežli holub polní.

Délka 34·3 cm, z čehož na krátký zobák připadá 1·6 cm, na ocas as 13 cm: šířka křídel 68 až 70 cm: noha (i se stehnem a středním prstem jako u všech následujících plemen holubů) 9·5 až 11 cm. — Váha 345 gr.

Hlava jest jemná, zobák krátký, oko, mnohdy perlové, jest obklíčeno masově červeným kožnatým kruhem očním; čelo jest vysoké, temeno ploché a široké, nohy nízké. buď hladké. buď s botkami; prsty malé, krk dlouhý, hřbet a prsa úzká; křídla dlouhá sahají až na konec ocasu. Čím jest límec hustší a uzavřenější, čím dále pokrývá temeno, tím jest krásnější. U krásných exemplářů přibližují se konce límce na krku k sobě až na 1·2 cm. Peří má ležeti hustě na krku a býti dlouhé; táhne-li se holub pozorně za zobák a krk natáhne, mají konce límce přesahovati přes sebe. Peří jest měkké a volné.

Holub čistoplemenný, má vždy bílou hlavu až po hrdlo; bílý jest též střední a dolní hřbet, nahoru odříznut od svrchního hřbetu, ocasu a letek: ostatní části jsou barevné, temné černé, krásně sivě modré aneb sytě tmavočervenohnědé. Mezi jednobarevnými jsou bílí nejjemnější, ba jsou mezi nimi právě

vzory krásy. Jinak bývají zastoupeny všechny barvy též žluté, jenže barevné exempláry jsou obyčejně o něco kratšího krku, ne tak krásní a ověšení.

Parukáři jen spoře se rozmnožují. Jsou flegmatictí, přítulní, snadno uvykají, nelítají mnoho, tlukou křídlyma a přemetají, mají chůzi cupitavou, jasně vrkají, při čemž pěkně se vyjímá, když paruku kovově se třpytící mezi vrkáním dolů a nahoru válejí. Mezi míšenci vyskytují se mezi jinými t. zv. parukáři růžoví, u nichž růžice nad zobákem do předu jest obrácena, což zeslabuje však krásu plemennou.

Bublák (*Columba d. tympanizans*, Frisch.)

(Tab 18, obr. 1., 2., 3. a 4.)

Bublák německý, ruský. — *Columba dasypus*, Aldrovand, Brisson, Linné 1766, Gmelin — Angl.: The Trumpeter. — Franc.: Le tambour.

Z n a k y. Na hlavě má širokou chocholku lasturovou; čelo zdobené jest pérovým výrůstkem přehnutým přes zobák; nohy jsou pokryté kalhotkami, nárt a prsty dlouhými péry. Jest větší nežli holub polní. Peří jest plné a husté, holub nese je poněkud načechrané.

Délka 37 až 39·5 cm, z čehož na silný zobák připadají 2 cm, na ocas 18 cm, záda jsou 13 cm široká, šířka křídel 73 cm; nohy 12 cm. — Váha půl kila a přes to.

Hlava jest veliká, zdobená pěknou kruhovitou, přes temeno hlavy přesahující pernatou chocholku; v předu na širokém prostředním čele nalezá se chvostek do předu obrácených ohnutých per, jenž se stejnoměrně přes celé čelo, přes obočí až po oči klade; zvláštnost, jaké nemá žádný jiný holub. Čím pravidelnější, plnější a větší jest chvostek tento (růže, kupa), tím pěknější. Hlavní věc při tom jest, aby péra tato hned od kořene na venek se otáčela, části jmenované ploše přikrývala a netrčela do výše. Oko jest buď červenožluté aneb temnohnědé, též perlové. Zobák jest silný, krk silný, prsa a hřbet široké; letky dosahují konec ocasu a nesou se ze široka; péra stehenní, t. z. kalhotky, jsou až 8·5 cm dlouhá; rousy na běháku a prstech jsou nejdelší, jaké vůbec u holubů se vyskytají; u některých čistoplemenných dosahují někdy až obrovské délky 15 cm a podobají se, jsouce neporušeny, páru křídel; všechny jsou obráceny na venek a poněkud nazad ohnuty. Tímto opeřením zdají se pak nohy krátké a jezevčíkovité.

Největší památmost tohoto plemene jest zvláštní vrkání, které trvá nepřetržitě několik minut. Z obyčejného vrkání, které však u dobrého bubláka ani se neslyší, přejde holub do klokotavého hlubokého dutého bubnování, při čemž — tiše sedě — zobákem pohybuje, vole poněkud nadme (což jest oblíbeno), předním tělem sem a tam kolísá a letkami třesavé pohyby dělá. Ku bublání „dobrého slóhu“ náleží správné nasazení, silný přednes, stoupání a klesání tónu, trillek a vytrvalost.

Čím plněji a déle holub takový bublá, tím cennější jest (pro milovníky). Nejlepší bubláci vydrží 5 až 7 minut i déle, zvláště dává-li se jim žráti semenec. I při žrání bublají a máme-li jistý počet dobrých bubláků, způsobují svými hlasovými produkcemi podivný lomoz. Holubice bublá slaběji a kratší dobu. Již u holubat prozrazuje se budoucí dobrý bublák déle trvajícím pipkáním.

Nejkrásněji vytvoří se plemeno v bílé, v tmavočerné a tmavočervené barvě; modří s černými pruhy jsou také ještě cenní; nejvzácnější jsou žlutí bubláci s bohatou ozdobou pérovou. Pěkný pohled poskytuje bublák velkoplemenný, je-li jednobarevný, černý neb měděný, se šiji barvy bronzové, skvostně se lesknoucí, s ohnivě červenožlutýma očima, velikou lasturovou chocholkou a růžicí čelní i s mocnými nohama pernatými.

Mimo uvedené barvy základní vyskytují se též bubláci bílí s očima červeno-hnědýma a černohnědýma. Žlutá barva nejslaběji jeví znaky plemene. Odporučuje se tedy, aby žlutí holubi pářili se s pěknými, dobře bubnujícími červenými, čímž získá potomstvo i na velikosti, barvě i hlasu.

Vychovávají se též pěkní silní bubláci s černýma prsoma, kteří v mládí jsou skoro úplně černí, jen nahoře poněkud bíle míšeni; teprv při druhém a třetím pelichání vybarví se svrchní tělo i s hlavou běle vždy čistěji, tělo spodní i s ocasem temně černě. Též prsa červená, pak černě tigrovaná se vyskytují. S holuby tigrovanými, bíle prokvětalými a jednobarevnými holubicemi docílí se právě prsa černá neb červená.

Krásní jsou čistě bílí bubláci, u nás z pravidla temnoocí; s očima perlovýma a červenožlutýma považují se za vznešenější. Vyskytují se též štítnatí a mniši s bílou hlavou, bílými letkami, bílým ocasem a bílými nohama opeřenými.

Chůzi má bublák těžkou pro veliké rousy, přes něž klopýtá; proto musí též holubník býti prostranný a držen býti velmi čistě. Let jest silný a tleskavý; holub tento jest otužilý a plodný, tak že náleží k nejkrásnějším, nejzábavnějším, nejprůtulnějším a nejužitečnějším holubům domácím. Nezřídka se stává, že ročně pět až šest pokolení vyvede, odbírají-li se holoubata.

Jest masitý i chutný. Pochází z ponebí severního, což dokazuje zástita očí, dýchadel i uší opeřením, hustá čepice a opeřené nohy, což vše proti drsnému ponebí holuby dobře chrání — Nejkrásnější a největší exempláře možno přý nalézt v okolí Moskvy; o něco menší u nás, v Sasích, Slezsku a Durinkách; prsty jsou neopeřené (silné rousy se tu nevyskytují). Barva bývá často kalná, špinavě šedomodrá, v různých odstínech. Mezi těmito nepěknými holuby vyskytují se praví virtuosové v bubnování, kteří předčí ještě nad pravými bubláky. Bez patrného namáhání vnějších svalů hrdelních klokotá, vrčí, trilkuje holub podivné své zvuky, a čím rychleji a vytrvaleji je přednáší, tím melodičtěji zní hlas, a tím větší jest cena holuba. K závěrku končí vždy zřetelným a ostrým „ték“. Zove se též bublákem Altenburským.

Holub tento hodí se výborně ku chovu v světnici, ochočí se, dobře klade vejce a vychovává mláďata.

Pštrosík

jest bez lasturové chocholky, pernatý chvost na čele však má: čím tento jest dokonalejší, tím lépe. Má-li rousy, pěknou barvu a dobrý hlas, nalezá četných ctitelů.

Bublák hladkohlavý

nemá ani chocholu ani chvostu čelního, hlava jest menší, krk slabší, vůbec jest menší a hbitější nežli bublák ruský a blíží se zevnějškem holubu polnímu. Od tohoto liší se okem perlovým, krátkým zobákem, podsazeným tělem, krátkýma nohama.

Bublák ruský (*Columba dasypus*, Linné.)

(Tab. 18., obr. 4.)

Holub bucharský.

Holub tento hojně opeřený jest největším z bubláků; růžice na hlavě není jen chvost přes zobák přehnutý nýbrž skutečná přilba, čepice, která celou hlavu jako kalpak neb turban pokrývá, na všechny strany měkce a ploše přilehá: vzadu hlava ohraničena jest lasturovou chocholkou.

Čepice tato jest tak veliká, že pták pro ni ani nevidí, takže třeba péra zkrátiti. Lasturová chocholka má se táhnouti v krásné kulaté podobě kolem týlu; bohaté opeření její má býti do předu obráceno a až ku temenu hlavy sahati. Hlavní požadavek pěkné chocholky lasturové jest délka a stejnoměrnost, jakož i pružnost per, jako jest u hřívy parukářů.

Opeření noh počíná dlouhými kalhotkami, pokračuje stejně na vnější straně nártu a tvoří u paty a prstů husté, silné rousy, čím delší, tím lépe pro plemeno.

Ůtenáři ostatní znaky budou jasny z vyobrazení. Ve způsobech, hlasu a plemenění platí, co bylo dříve o bublaku řečeno.

* * *

Ačkoli chvosty nad zobákem, paruky a pod. dají se plemeněním i u jiných holubů dociliti, nejsou těmto nikdy k ozdobě, proto nechť pěstitel raději drží se čistých plemen.

Holub obrovský (*Columba d. maxima*).

Holubi tito vyznačují se především značnou velikostí.

Říman (*Columba romana* Brisson).

(Tab. 24. obr. 7., 8.)

Holub španělský, obrovský. — *Columba campania*, Plinius: — angl. Runt-Pigeon, the Roman Pigeon. — frano: Le pigeon romain.

Znaky: Říman má dvojnásobnou velikost holuba polního, taktéž délku a šířku, jest silných kostí na vysokých nohách a dlouhého krku; nedbalým držením

Poslící: 1 modrý dlouhozobý, 2. modrý kratkozobý, 3. týž v letu, 4. šedý šupinatý, 5. se skvrnou špovitou, 6. s modrými a bílými letkami, 7. 8. rudoskrvnitý, 9. 10. světlouhvý.

těla zdají se však části tyto menšími. Hrbol nad zobákem jest silný, koutek ústní někdy bradavičnatý; vičko jest barvy masové neb červené; malý kruh oční jest též červený a úzký, 4 mm široký a nikoli tlustý; zobák silný. Délka 57 cm, z čehož na zobák připadá 25 cm, na ocas 20·5 cm; šířka křídel skoro 1 m; nejdelší letka má 28·7 cm; noha 19 cm. Váha 1 kg i přes to.

Říman nemá chocholky, hlava t. z. husí má veliké tváře, klenuté temeno, čelo prostřední; ozobi silné. Barva zobáku řídí se dle opeření, délka jeho 2·5 cm a u kořene tloušťka 1·8 cm; bývá dosti tupý. Oko leží dosti hluboko, duhovka bývá barvy perlové, vičko živě červené a podobně kruh kol očí 3 mm široký. Krk 9·5 cm dlouhý jest tlustý, holub ho však nevzpřimuje. Vole dosti nadýmá; toto, jakož i krk mají péra vlasová (jako u voláčů), tato mají totiž ostny 2·4 cm dlouhé vlasovité, nahoře rozčísnuté, a jsou po stranách obyčejnými krycími péry srostlá. Prsa jsou široká, hřeben vysoký; nohy silné a neopeřené. Peří plné, ale volné, obyčejně jednobarevné, někdy pěkně žíhané; dlouhý ocas nese vodorovně, někdy trochu povýšený; dlouhé letky častěji visí po stranách; ocas kryjí až na 2·4 cm.

Říman rozšířen jest ve většině zemi jižní a západní Evropy, tak ve Francii, Španělsku, Itálii a Anglii; krásné veliké plemeno jest však všude jen spoře zastoupeno, neboť přijde mnoho na práci pěstitelů. Jsou-li Španěly neb Itálie původní vlastní tohoto holuba, nedá se nyní určitě dokázati. Plinius zmiňuje se sice o velikém kampaňském holubu, který svého času proslul, o původu nezmiňuje se však tak že tento zůstává temným, jako u ostatních plemen. Jen tolik jest jisto, že náleží ku plemenu středozevního moře. Vyskytuje se nieméně v mnohých odrůdách, takže pěstitel má práci, chce-li vyhledati zvířata čistoplemenná, ať se jedná o Španěly, Francii, Itálii neb jinou zem.

Tak jakým se dnes jeví a jakým byl bezpochyby již ve starém věku, jest míšencem velikých orientálních bradavičáků a velikých voláčů, snad i poněkud s přimísením krve slepičáků, což jeví se druhdy na zakulaceném, poněkud vydutém ocase.

Názvem monteneur označuje se bastard římana a maltezáka. Krátká křídla a krátký ocas činí velikého holuba tohoto podobným kuřeti.

Celkem jest holub nápadným velikostí, silou, dlouhými letkami a ocasem, silnýma vysokýma nohama, krásným peřím a okem perlovým. Hrbol nosní a kruhy oční časem se okorátí a nohy zdrsneji. Kráčí rychle, rozložitě, lítá těžce a hřmotně, rád nechává slyšeti hluboký hlas, jest hbitý a přítulný. Proti jiným menším holubům chová se však násilně a jest těmto srou silou nebezpečný. Pro zachování plemene chovají se k nim k líhnutí a výchově mladých holubi polní, až kmen jest dostatečně četným.

Aby ušetřily se nohy těžkého holuba tohoto, má se hleděti na to, aby holubník byl dost hluboko zasypán pískem či lépe ještě měkkou sypkou hlínou. U starých Římanů byl holub tento miláčkem a velmi drahý. Holubník plný římanů nese se též imposantně. Ve Francii pěstují dnes prý nejkrásnější

exempláry. Jest takové množství odchylek plemene, že mnohdy ani nevíme, patří-li k římanům neb turkům. Jelikož velikost těla rozhoduje, tvoří výše uvedené znaky základ rozeznávání.

Carneau (čti karnó) vyskytuje se hlavně v severní Francii a sousedních belgických provinciích. Jest to krásná rezavá varieta římana s přimíšením krve maltezáka. Barva červená vyniká bílou růží v křídlech a bílým kostrčem. Ostatek jako u římana.

Holub montauban (čti montéban) jest podobně obrovské velikosti, a vyznačuje se krásnou velikou lasturovou chocholkou. Pochází prý z Montaubanu v jihozápadní Francii, odkud obchodem se rozšířil. Jednoletý holub jeví tyto míry: délka totalní 54, šířka křídel 98, ocas 18·5 cm. Váha 900 gramů. Holubice délky 4 cm menší, váhy 80 gramů.

Kudrnáč (*Columba d. hispida*, Linné).

(Tab. 22, obr. 7., 8.)

Columba crista u Aldrovanda, Brissona, angl. Frillhack. — Franc. Le pigeon frisé; — něm. Lockentaube.

Tento i následující holub jsou více abnormity, k jichž plemenění jest zvláštní záliby třeba; proto vyskytují se též tak zřídka.

Znaky. Velikosti jest holuba polního, nízký, barvy obyčejně bílé, zřídka hnědé; všechna péra na špicích do výše zahnutá, takže holub zdá se vlnatý a kadeřavý.

Hlava jemná mívá krásný široký z ozdobných kadeří se skládající čepeček; zobák a drápy jsou barvy masové; duhovka oranžově rudá; krk střední velikosti, ramena a prsa široká; noha jest krátká, nárt a prsty tenké, nárt nahore krátce opeřený. Peří jest husté a měkké; všechna péra svrchního těla (vyjma 12 letek) jsou na špicích zkadeřená v ozdobné kroužky; zvlášť krovky křídel druhého řádu; též letky, zvlášť menší, mají náklonnost ke zkadeření.

Toto zvláštní postavení peří dodává holubu zvláštní rozčechrané vzezření. Kudrnáč jest čilý, zdravý holub, dobře litající, množí se však jen spoře a jest třeba držeti ho mezi pelicháním v holubníku chráněném, an jest nedůtklivý a na některých místech pak úplně olýsalý. V Nizozemsku chová se ještě čistě toto plemeno.

Holub perlový, jenž tu a tam v Německu se vyskytuje, má na krovkách křídel jen několik nedokonalých kudrlinek, jinak nelze jej ani porovnat s druhem právě popsaným.

Hedbávník (*Columba d. setacea*, Aldrov).

Le pigeon soie. — Seidentaub.

Znaky. Jest jako velký holub polní, jen o něco těžkopádnější. Jemná hlava nemá chocholky, krk jest o něco kratší, prsa a hřbet jsou široké, nohy

prostředni jsou až do prostřed nártu opeřené, dlouhé prsty jsou tenké; letky dlouhé špičaté sahají až na konec ocasu. Zadní letky zvláště silně rozčísnuté, poněkud nazad namířené přechínají na obou stranách spodní hřbet, takže zadek holuba nabývá vzezření vlasovitého, rozčuchaného. Z per rýdovacích, 7 cm širokých, jsou střední o 2·5 cm delší nežli vnější, a všechny dvojnásobně tak od sebe odstávají, jako u jiných holubů. Celé peří jest velmi měkké a na omak hedbávité.

Památný tento holub vyskytoval se dříve v Holandsku a byl znám již před 300 lety za Aldrovanda; nyní jest vzácností.

Jest skoro vždy bílý, zobák pak i se slabě zahnutými drápy jest barvy masové. Chůze jest poněkud tuhá, pro nárt poměrně dlouhý; o letu nemůže býti řeči, neboť rozčísnutá péra ocasní nejsou schopna vzduch rozrážeti, takže zůstává stále při zemi. Holubník umístí se nejlépe při zemi na místě před dravci bezpečném.

Proti přílišné zimě a větru jest citlivý, takže byt jeho musí býti chráněn před touto nepohodou. — Dobře se líhne a též krmí mláďata, přece mláďata těžce vyvede, leda v letě.

Hedbávník jest čiperný a velmi přítulný ku svému ošetřovateli.

Hedbávník vydutoocasý, bezpochyby míšenec s pávníkem, má 12 a více per v širokém, trochu klenutém ocase, kterého však nevzpřimuje, nýbrž nese vodorovně. Péra rýdovací a letky jsou zvlášť paprskovitě a kudrnaté.

Někdy zvrhne se mládě a nemá žádných měkkých per hedbávných, spáří-li se však s hedbávníkem, zplodí opět hedbávníky.

Ve Španělech, kde ponebí dobře jim svědčí, vyskytují se různé odrůdy.

Mimo holuby plemenné vidáme v obchodech a v zoologických zahradách též některé zajímavé cizozemské holuby divoké, jichž popis zde připojíme.

Skupina Ectopistes: **Holub ocasatý**, Swainson 1828.

Dlouhý schodovitý ocas má délku křídla; náležejí sem štihlí ptáci, různé však velikosti; jsouť buď jako holub domácí, ale též jen holubkové velikosti drozda. Čítá se jich as 30 druhů, mezi nimi jest nejpověstnější holub stěhovavý severní Ameriky.

Holub stěhovavý (Columba migratoria, Linné, Ectopistes migratorius).

Znaky: Ocas složený z 12 per schodovitě, sůžuje se do špičky, vnější péra mají sotva poloviční délku středních; vnější světle barevná péra mají na vnitřním praporu černou skvrnu, slemeno zobáku jest kratší než polovice hlavy, čelo ploché; první 3 letky málo rozdílné, druhá nejdelší.

Délka 38·2 cm, z čehož na ocas 19·5 cm, délka křídel 20·6 cm, šířka křídel 57·3 cm. Jest slabší nežli holub polní.

Popis: Svrchní tělo makově modré, letky černé, čtyři zadní s černou skvrnou; tělo spodní vinné barvy červené, po stranách makově modré; břicho a spodní krovky ocasní bílé, šije a strany krční s leskem kovovým; obě střední péra ocasní černavá, ostatní bělavá, na vnějším praporu, vyjma první, popelavě modrá, všechny s velikou černou skvrnou na vnitřním praporu. Zobák a masité ozobí jsou černé, oko rudožluté, nahý kruh kol oka červenavě masové barvy, nohy červené. Samice jest mnohem kalněji zbarvena, nahoře do hnědošeda, vespod červená barva chybí, zkalena jsouc hnědošedou.

Holub tento nevyskytuje se v Evropě, nýbrž v Americe od zálivu Hudsonského až po záliv Mexický a od Hor Skalních až po východní pobřeží, v nekonečných neproniknutelných pralesích někdy v úžasném množství, takže druhdy značné škody na polích způsobuje. Několikrát zalétl až do Anglie. Dle Audubona hnízdí za leto tři až čtyřikrát a klade do bídného hnízda z roští po dvou bílých vejcech. Hnízdí se v nesčíslných houfech v lesních okresech, na ploše až 40 anglických mil, a pak každý strom má tolik hnízd, co jich unese. Místa tato vypadají hrozně, půda jest daleko široko trusem na palce vysoko pokryta, půda zasypána větvemi, pod tíhou houfů ptačích ulomenými, tráva a podrost jest zničen a stromy jsou na ploše tisíců jiter odumřelé. Na těchto místech spousty neroste kolik let ničeho.

Není druhého příkladu na celé zeměkouli podobných houfů opeřenců; přesahujef všechno pomyslení, jak bezčetné jsou nepřehledné tahy těchto holubů, jež podnikají společně, jednak aby potravu hledali, jednak bydlíště změnili. Vypočítali, že jediný houf čítá na 2.000.000.000 holubů. Šírka tahu jest nepřehledná a délka, než přelítnou, trvá 4—5 hodin; pak následují nové oddíly, veliké zástupy. Letí v několika vrstvách nad sebou a tak těsně, že každou ranou několik jich padne, drží se však z pravidla ve výši, aby rána jich nezastihla. V západních lesích na Ohio, Kentucky a Indianě jsou výpravy ty nejzhoubnější, a neméně silné v Pensylvanii, Tenessei a Virginii. Naši majitelé lesů by se zhrozili, vidouce spousty těmito ptáky v lese způsobené; jinak má se však věc v nesmírných pralesích severní Ameriky, kde dřevo a tráva nemají ceny. Tam škodu vyváží užitek, jež přinášejí. Když obyvatelé objevili hnízdiště a noclehárny holubů v lesích, přicházejí z daleka s puškami, tyčemi, hrnky se sirou, a za několik hodin mají celé náklady zabitých holubů. Holubi pojídají se buď za čerstva, neb nasolené a uzené.

Audubon viděl na podzim r. 1813 na Ohio, nedaleko Louisvillu tah od severovýchodu na jihozápad táhnoucí, jenž obzor zatemnil; výměty padaly jako sněhové vločky. Když večer vrátil se do Louisvillu, 55 anglických mil od svého východiště, nestenčil se dosud tah a trval ještě po tři celé dny. Počet mohl obnáseti přes billion.

Nalezl hnízdiště 3 míle široké a 40 mil dlouhé v lese, na které obyvatelstvo vehnalo přes 300 prasat, aby pobité holuby sežrala. Ve velikých houfech seděli tu lidé, škubající a nasolující holuby. Krátce před západem slunce ozna-

moval lomož jako bouře, že zástupy se vracejí; ihned rozdělán oheň a holubi uvítání ručnicemi a tyčemi; v omamujícím hluku, jenž nastal, nebylo slyšeti ručnic, tím méně hlasu souseda. Po tisících usedali holubi na větve, které tu a tam se zlomily a na sta jiných pobily. Příchod trval až do půl noci, při východu slunce vše opět zmizelo. Pobití shromáždování pak na hromady a prasata vypuštěna, aby roztroušených sesbírala. Sokolové, káně, supové a orlové krouží kolem, podobně lišky, medvědi, kuny a vačice slídí po kořisti. V době takové celé vozy naložené holuby přicházejí na trh, a ráno, v poledne i večer pojidají se jen tito.

Potrava jejich jsou žaludy, bukvice a semena lesních stromů, pak rýže, pohanka, konopí, kukuřice a různé bobule. Když vyžrali les, jest jim 200--300 mil letěti za novou potravou. Padnou-li však houfy na pole obilné, jest po úrodě, čím stávají se trýzní hospodáře. Živí, k zabítí určení holubi krmí se obilím a pohankou.

Zajímavé ličení Audubonovo jest 90 let staré. Poměry se zatím změnily, dostačilo několik let nelitostného hubení, aby na místech, množstvím jich pověstných, stali se docela neznámými. Jen tu a tam táhnou ještě holubi četnější, ani památky není však po houfech bezčetných.

Skupina: **Holub zakrslý** (*Chamaepelia*, Swainson 1827).

Tito velmi malí holoubkové ozdobné podoby mají tenký zobák, ocas má $\frac{3}{4}$ délky křídel, jen obě nejkrajnější péra ocasní jsou značně kratší ostatních. Nárt jest lysý. 15 druhů žije v teplejší Americe.

Holub vrabčí (*Chamaepelia passerina*).

Kokozin, *Columba passerina*, Linné 1718.

Temeno hlavy modravě popelavošedé, srchní tělo šedo-červenavo-hnědé, na prsou a předním krku tmavohnědé, podobně na křídlech, jež jsou vespod hnědočervená. Zobák a nohy jsou žluté, oko žlutočervené. U samičky jest spodní tělo více modrošedé.

Vlast tohoto holuba jest Mexiko, Karolina, Georgia, Louisiana, Florida a západní Indie, kdež obývá pobřeží a lesy ve značném množství. Potravou jeho jsou zrna obilná, zvlášť rýže, různá semena a bobule, takže se stále zdržují v polích. Tento velice něžný holoubek není větší nežli skřivan, tedy nejmenší celé čeledi. Něžný tvor tento drží se proto v klecích a krmí se prosem, oloupaným orsem, semencem, sladkým mákem a konopí. Pro svou plachost hodí se do voliéry jen s přistřiženými křidloma, poněvadž při každém nejmenším vyrušení litají splašeně po kleci. Volání jejich jest zvučné „jeho“, na které následuje jemné „vub, vub“. Jakožto zvířátka společenská vyžadují větší společnost sobě rovných, mají-li odhodlati se ku hnizdění. Ve volierách smíšených nehnízdí

(dle dr. Russa). Zdržují se v malých houfkách po 15—20 kusech, jsou skoro ustavičně na polích hledáním potravy zaměstnáni, ocasem pohybují dolů a poletují jen na krátké vzdálenosti. Pro chutné maso krmí se uměle a uvádějí se na tabuli pod jménem „Ortolane“.

Skupina: **Holubi běžci** (Geotrygon, Gosse 1850).

Holubi tito, velikosti as uprostřed mezi hrdličkou a holubem domácím, mají ocas prostředně dlouhý. Letky křídla tu více, tu méně zakulaceného, jsou na vnějším praporu u spodiny širší, ku špičce súžené. Vysoké nártý mají na předu řadu štítů, jinak jsou nahé neb sífkované. Ze šesti druhů buď zde jeden popsán.

Holub krvavý (*Columba cruentata*, Tathan).

Phlegoenas neb *Caloenas luzonica*, Bonaparte 1850.

Uprostřed volete jest podlouhlá, krvavě červená skvrna, jež má vzhled krvavě rány bodné. Čelo jest světlešedé, temeno, týl a svrchní tělo leskne se fialově a zeleně, na spodním hřbetu mdle hnědé, veliké krovky křídel jsou tmavohnědé se šedými špičkami. Jest větší než hrdlička. Vlast skupina ostrovů Filipinských. Krmení jako u hrdliček.

Holubi korunáčci (*Megapelia*, Kaup 1851).

Skupina holubů ze všech největších. velikosti až bažantů. Nárt není šupinatý, nýbrž zrnitý. Ocas poněkud zakulacený jest o něco kratší nežli tupé křídlo; v křídle jest 3. a 4. letka nejdelší. Na hlavě nalézá se korunka z per vzpřímených, rozčechranych. Z pěti druhů stůjtež zde dva.

Korunáč (*Columba coronata*, Linné 1766).

Goura coronata, Flemming 1821; *Megapelia coronata* et *Lophyrus coronatus*, Kaup 1851.

Největší z holubů, velikosti bažanta, jest modrošedý; plátek mezi rameny a křídly jest červenohnědý; největší krovky křídel jeví uprostřed bílý pás; čára přes oči černá; péra ocasní se špičkou světle šedou. Oko jest červené, zobák černavý, nohy červené, bíle poprášené.

Vlast velikého krásného ptáka tohoto jest Nová Guinea s blízkými velikými ostrovy Maigiu, Salavati a Misul. Ve způsobu života podobá se bažantům, ne-skrývá se však tou měrou; badatel Wallace viděl je častěji pobíhati po cestách lesních, kdež sbírali pod stromy opadálé plody. Hnízdo z větví zakládají holubi tito ve výši dvou metrů; pojme 2 vejce. V londýnském zvěřinci drží se stále párek holubů korunáčů, snesli též pravidelně vejce, z něhož vylíhlo se v 28 dnech mládě, které však 17. dne nalezeno mrtvé v hníždě. V zajetí kladou

vždy jedno neb dvě vejce. V zoologických zahradách byl vždy týž výsledek, vejce kladou, mládě však nevyvedou. A ve své vlasti krutě jsou pronásledováni. Cestovatel E. St. Vráz*) ze své cesty Novou Guineou zmiňuje se též o holubu korunáči, jichž ročně 10—15.000 kusů se vyveze. Maso zmizí ovšem v žaludku vždy hladových lovců Novoguinejských, celá kůže slouží však ku povznesení krás severních dcer Eviných. Jako rajky stává se i tento pták vždy vzácnějším a pobřeží jím někdy obývané jsou již dávno této stafáže pozbavena. Patrně, jak u nás teprv jsou drahocenní, že pro maso, jakkoli bílé a jemné, zabíjeti je nelze. Krmí se jako holubi lesní vikví, kukuřicí, ječmenem.

Holub vějířový (Columba Victoriae).

Gonra Victoriae, Traser 1845; Lophyrus Victoriae, Kaup 1851.

Skvostný holub tento podobá se předešlému, jest však o něco menší, temněji břidlicově modrý; nad křídlem široký, světlešedý a pod tím užší červeno-hnědý pás; ocas s bílešedou špicí. Péra korunky nejsou rozčechraná, nýbrž končí malými pírky, podobně as jako u páva. Jest vzácnější nežli předešlý a byl jen na některých ostrovech Novo-Guinejských dosud nalezen, jako na ostrově Obi.

*) Z cest E. St. Vráze 1896. Bursík a Kohout v Praze.

Chov a pěstění holubů domácích.

Holubi chovají se obyčejně ve zvláštních budnících pod střechou, aneb ve volně stojících holubnicích, jež jsou obecně tak známy, že každý tesař neb sekerník, máje k tomu návod, dovede je zbudovati. Vždy jest praktičnější holubník nepřipojovati ku stavení obytnému, nýbrž dle možnosti volně, snad na prádelnu neb zvláštní drůbežárnu, a sice pro cizopasníky, kteří během času k holubům se zahnízdí a pak snadno odtud do příbytků se dostanou. Hlavní požadavky při holubníku jsou tyto: budiž obrácen dle možnosti k jihovýchodu, zvláště ranní slunce dobře svědčí holubům. Místo budiž bezpečné, t. j. chráněno před návštěvou koček, kun, kelčav a p., vnitřek holubníků buď dobře zabedněn, aby vítr a dešť tam nevnikaly; dveře dobře nechť uzavírají, aby myši a potkani tam nevnikli; prohlodání zamezí se pobitím dveří plechem.

Aby holubi mohli se pozorovati bez překážky, nechť nezapomene se na otvor zamřížovaný neb zasklený ve dveřích, opatřený zašupovadlem.

Otvor k vylétání má býti 60 cm. vysoký, 60 cm. široký; dovoluje-li místo, udělejme dva otvory, neb mnohý svárlivý holub osvojí si někdy východ pro sebe a zahání ostatních. Otvor opatří se záklopkou zaskleněnou, což opatří sklenář; má-li 60 cm. výšky, povytáhne se na 30 cm. výšky, aby holubi pohodlně vylétali a vlétali mohli. Padák tento spojí se šňůrou, která na kroužku na libovolném místě u dveří se umístí.

Aby cizí nemohl libovolně na šňůře tahati, umístí se konec ve skřínce uzavřené. Na vletné prkénko přibijou se listny, aby se neskutálela víkev, kterou tam nasypeme k přilákání holubů plachých. Dobře jest též prkénko chrániti stříškou před deštěm. Aby v holubníku bylo světlo, udělá se několik zamřížovaných okének. Hlavní věc jest, aby byl holubník tak veliký, by se tam volně mohli státi, hnízda přehlédnouti a čistiti. Malé, nízké holubníky, do nichž jen se leze, a nemohou být důkladně čistěny, stanou se konečně jen osadami pro neřest všeho druhu: roztoče, blechy, štěnice a sice v takovém množství, že nejen zničí malé pokolení, ale i staré dřou až na krev, konečně po celém domě se rozlezou a nedají se více vypuditi.

Mouční červi a potěmníci vyskytují se též v trusu holubím, neškodí však, dokud drží se v podlaze, leda že ji prohlodají. Někdy zahnízdí se však do lože holoubat a rozežerou měkké nožičky jejich; pak je svrchovaný čas, hmyz tento

1. 2. 3. 4. Modrý, černý, červený, žlutý štítník. 5. 6. 7. Bílý, černí, modří pávníci.
8. Červený pávník bělocasý. 9. 10. 11. 12. 13. Žlutý, červený, bílý, modrý, černý parukář.

zničiti. Mouční červi a potemníci snadno se seberou, když rozprostrou se na dně vlněné hadry, pod které larvy i brouci se slezou, a odtud mohou se denně sebrati i prodati. Hmyz zahnuzí se ostatně i do prostranných holubníků, čistí-li se jen nedbale.

Podstřeší možno jednoduše a účelně zaříditi na holubník. Na trámy krovů přibijou se latě, na to dá se prkno a přes ně opět malá lať. Na prkno holubi velmi rádi zakládají hnízdo. Kde jest stěna rovná, nadělají se přehrádky a ze předu přibije se opět lať, aby vejce a holoubata nevypadávala. Lať přípevní se výše, aby prkno pod ní k čistění vytáhnouti se mohlo. Příhrádky jsou nejlépe 50 cm dlouhé, 40 cm vysoké, hloubka řídí se dle šířky prkna, tedy 25—30 cm.

Holubník takto zařízený nevyžaduje žádných zvláštních hnízd; do příhrádek dá se krátká sláma a větvičky, též do rohů, aby holubi sami mohli stavěti, aneb rozprostře se sem sláma na neumělá hnízda. Na každý pár holubů počítají se dvě hnízda, též na mláďata třeba počítati, takže pro staré i s mláďaty jest čtyř příhrádek třeba, aby holubník nebyl přeplněn.

Chceme-li jemnější zařízení a upotřebiti hnízd umělých, jest třeba zaříditi je tak, aby se mohla sundavati a ponoriti do vařící vody; tím zbavují se hmyzu. Hnízda zhotovují se druhdy z vrboví, lýči neb slámy, ta všechna jsou pak k zavržení, neb jsou to jen pelechy nesčíslného hmyzu, jenž mláďata k smrti utýrá. Naproti tomu lze doporučiti hnízda sádrová, jež lze si u štukatéra objednat. Tvar kulatý svou tíží a šířkou se doporučuje, neb nepřekotí se, a vejce leží tu bezpečně, holub pak bez obtíže doň může vlézt. Jindy dělají se z pálené hlíny.

Holubník na sloupu, kulatý domek s četnými otvory, jak je ve dvorech a zahradách obyčejně opuštěné vidíme, jest více hračkou, na kterou holubi těžce zvykají. Lepší jest domek na 4 sloupích, bez příhrádek, uvnitř s pokojíkem, s hnízdy na stěně, jedním otvorem vyletacím, s okny a dvířky, takže pomocí řebříku možno vniknouti do vnitř. Jen musí býti vše pevné. Zde uvykají holubi snáze. Domky tyto musí býti od stavení a domů tak vzdáleny, aby žádná šelma skokem se tam nedostala.

Pro holuby choré a takové, jež chceme oddělití a spáříti, držíme v holubníku připravené klece zadrátované, as 1¼ m délky, 70 cm bloubky, 57 cm výšky. Napříč upevní se hrad, na kterém holubi přenocují. Čím lépe a praktičněji holubník zařízen, tím volněji jest tu holubům, a tím větší i radost majitele.

Při nakupování

držme se znalců a solidních obchodníků, abychom příliš draho nezaplatili cenu za vyučenou, bez které se neobejdeme, dokud nemáme dostatek vlastních zkušeností. Nejobyčejnější podvod prodávaců bývá, že vytrhají holubům péra nepravě barvená, že je barví, prodávají v páru oba steiného rodu, aneb že dávají párek holubů na sebe nezvyklých.

Držení holubů levou rukou vidí čtenář z vyobrazení. Prsa holuba položíme si na plochou ruku, hlavu směrem k malíku, nohy projdou prvním a druhým prstem, palec položí se přes hřbet a křídla. Holub drží se pevně, ale netlačí se. Hledme na zdravé, dobře opeřené holuby, kteří nejsou starší tří let, a ku-

Obr. 55. Správné držení holuba.

pujme nejlépe na jaře, neb tu počíná líhnutí a cenné holuby jest lépe nechati litati, až když mají mladé. Ostatně lze zvyknouti při jisté opatrnosti holuby též v jiné době. Staré holuby, kteří jsou ze sousedství (a k tomu můžeme počítati až hodinu cesty), musíme uzavřítí aspoň na 6 neděl, nežli se vypustí k lítání, neb vracejí se jinak na staré místo.

N a v y k á n í

holoubat jde však snáze; proto jest lépe holubník osaditi mladými, kteří však již blíží se době páření. Dříve nežli po 14 dnech nesmíme nikdy nově koupené holuby vypustiti, jinak je nebezpečí, že o ně přijdeme; vyletíť sice, lítají však bez plánu sem a tam, až je někdo chyti.

Pro nedočkávé holubáře, kteří nováčky své již druhý den chtějí nechati litati, platí staré přísloví, „kdo nechceš peníze své nechat ležeti, kup holuby — spatříš je letěti.“

Raději nechme je o týden déle zavřené, nežli o ně přijíti neb znova vykupovati.

Těžcí letouni zvykají dříve nežli dobří letouni. Když ponejprv je pouštíme, volme nejlépe večer, aneb po smourný den deštivý. Ve mlze není radno pouštěti holuby, neb snadno zabloudí. Prvního dne výletu necháme je vyhladověti, pak nasype se hojně na prkénko před otvorem, a pozvolna vytáhneme padák do

výše, střežice se všeho lomozu. Jen hvízdot na krmení nechme slyšeti. Též nesmí se násilím vyháněti, neb štítí se pak holubníka.

Jest proto dobře, již několik neděl před výletem sypati na prkénko, aby okénkem zavřeným na to si zvykli a okolí pozorovati mohli. Nesměli holubi neodvažují se mnohdy po celé týdny vystoupiti před otvor; střežme se však je vyháněti, mohlo by to míti za následek, že nevrátí se více do nehostinného holubníka. Je-li to na jaře. počkejme. až budou míti mladé, které tak snadno neopustí.

Máme-li holuby již navyklé, jest třeba nové holuby dáti do zvláštních budníků a zde je nechati potřebnou dobu uzavřeně. Vůbec jest navykání tam snažší, kde jsou již holubi litající; neboť holubi jsou velmi družní, přísloví dí: „Kde jsou holubi, tam holubi přilétají.“

Někdy zrykají holubi rychle na novou domovinu, jindy po měsíce pamatují si staré bydlíště a zalétají tam na návštěvu. Pár bílých bubláků dostavil se ještě po 6 měsících na staré místo. Stalo se, že hollandští voláci ještě po roce zalétali na místo, odkud byli prodáni. Jest rozdíl v holubech; někteří znají celou krajinu, jiní jsou líní peciválové, kteří mimo několik sousedních střech neznají praničeho..

Prostředek, abychom holuby, již jeví náklonnost uletěti, přinutiti, aby zůstali, jest jednoduchý; přistříhnou se jim 4 nej přednější letky u samých per krycích, čímž zeslabí se síla letu, takže nemohou vylétnouti vysoko a tím jsou nuceni držeti se blízko holubníka.

Uvykli-li však jednou, nezpronevěří se tak lehce holubníku, leč by je nějaký dravec znepokojoval; jakmile pojmu nedůvěru k bezpečnosti holubníku, přenocují raději po sousedních střeších. Pak lákají se hvízdáním a zasýpáním na prkénko před hnízdem, a rychle uzavře se do budníků několik holubů, mladí pak pískají, starí vrkají, a tyto hlasy holubí zapudí záhy nedůvěru. Střežme však holubník před takovými znepokojujícími návštěvami, zvlášť jest třeba večer padáky zavíratí.

Ve starých holubařských knihách doporučuje se, aby holubi na holubník svůj se připoutali, aby se štětečkem kapkou oleje anisového natřeli, a podobně prkénko před hnízdem. Zápach určitý hraje u lidí i zvířat velikou, nedosti objasněnou úlohu. Neškodný tento prostředek neškodí, užije-li se jej.

Potrava

holubů jest velmi rozmanitá (viz str. 163). Jaká byla uvedena u holuba skalního, tak živi se podobně naši holubi do polí zalétající. Poněvadž však někdy půda jest zamrzlá, pokryta sněhem, jindy mlhy a dlouhé deště stěžují hledání potravy, bylo by týráním zvířat, kdybychom je po tuto dobu nechali bez potravy. Pak krmí se vařenými brambory, jež necháme půl dne státi, by se nelepily, pak se roztlukou a smíchají s otrubami; mimo to přidá se malé množství ječmene a

směsky. Tvrdý chléb též se hodí; rozmočí se a smísí s otrubami. Ještě lépe, když chléb opeče se a roztluče na krupici. Potrava ta jest velmi výživná.

Ve městech, kde holubi nedostanou se tak snadno do polí, nýbrž potravu svou na ulicích sbírají, jest nutno při nepohodě je přikrmovati.

Za doby líhnutí jest radno večer jim přilepšiti; prospívá to starým, kteří zůstávají při síle, pilněji lhnou a mláďata snáze vyvedou.

V Anglii krmí se boby, vikví, šedým hrachem, drobnou kukuřicí, větší druhy velkou kukuřicí a pšenicí, co dráždidlo i něco semence, 2—3 gr. denně na jednoho.

Ve Francii krmí se mimo to pohankou, čočkou, bílými boby, zrna révo-vými. Měkký zob skládá se z brambor, otrub, smíšených se salátem, kopřiv, trávy a něco soli. Tohoto zobu má se holubům dostati zvlášť v době líhnutí, neboť si v něm velice libují a mláďata výborně při něm se daří.

V Německu nekrmí se zeleným, a měly by se dělati s ním pokusy a výsledky uveřejniti se do odborných časopisů. U holubat divokých jest zob zelený nerybnutelný.

Opatří-li si měšťák polní holuby a nechá je na ulici hledati si potravu, musí je dříve pravidelně k tomu vésti a krmiti. Pokrm hází se jim s jistým hvízdnutím. Když vylétají, dostávají jen poloviční dávku, aby vyhladověli. Hvízdnutím vylákají se pak na ulici neb do dvora, kamž hodí se jim zob, a tak poznenáhla navyknou si hledati potravu na ulici, až si uvyknou.

Chceme-li holuby uvynouti do polí, nechají se hodně vyhladověti, pak dají se do posady s velikými dvířky, vynesou se do polí, a pak se do klece i před ni hodí zob. Aby se pak nesplašili, ustoupíme a otevřeme šňůrou dvířka z jisté vzdálenosti; holubi vyjdou pak a zobou, vracejí se pak domů, netrvá však ani hodinu, a již leti opět na místo, kde byli krmeni. Nepomáhá-li to na nejprv, jest nutno pokus několikrát opakovati, až uvyknou.

U nás jest nejvhodnější a nejvýživnější zob vikev setá, *Vicia sativa*, smíšená s $\frac{1}{2}$ ječmene. Holubi dávají vůbec luštěninám, hrachu i čočce, přednost přede vším zrním. Též různé menší druhy vikve ptačí a pod. mohou míchat se s vikví setou a ječmenem. Mimo to požívají semeno konopí, pšenici, kukuřici, drobty, méně rádi oves a žito; žito ve větším množství požito i škodí, zvlášť mláďatům.

Krmíme nejlépe dvakrát denně: ráno as v 8 hod. a odpoledne o 3 hod. Nejvhodnější místo ke krmení jest holubník. Krmíme-li na prkénku před otvorem, musí toto stříškou chráněno býti před deštěm a sněhem. Jestli zasypá se holubům před okny a nedbale, pudí je hlad, že zalétají i před cizí okna a bývají snadno chyceni.

Tuto vadu má též zásyp před holubníkem. Krmí-li se holubi ve dvoře, může se způsob ten jen tam schváliti, kde ve dvoře není jiné drůbeže, jež by holuby zaháněla a zracovala, a když v době, kde holoubata dosti vyrostlá v holubníku pobíhají, též tam se krmí. Doba tato jest pro mláďata vůbec nej-

žalostnější; rodiče je již jen velmi spore krmí a k samostatnému žrání jsou ještě neobratná; při krmení přicházejí tedy ubožátka zkrátka a běhají s pozdviženými křídlyma, prosíce a žalostně pipkajíce za starými, aby je pokrmili, čemuž tyto obyčejně unikají, odletující, aneb žebráčky i klofáním odpuzují.

Této vadě odpomůže se jen hojným krmením v holubníku. Hojnost záleží v tom, že krmiva jest tolik, že všechno se nevyzobe, nýbrž dostatečná dávka zůstává též pro pomalu žeroucí holoubata. Zkušený holubář věc tuto ovšem zná, začátečníka jest však nutno na tuto okolnost upozorniti.

Nádoba k pití jest plechová s dřeva hubičkami po stranách, do nichž voda vniká malými dole umístěnými otvory; nádoba má býti víčkem uzavřena, aby holubi tam koupali se nemohli. Nejvhodnější jsou nádoby pneumatické ze zinku, v těch zůstává voda vždy čerstvá. Voda musí se denně obnovovati. V zimě dávejme holubům z rána ohřátou vodu; tato odejme se dříve, nežli zamrzne, a odpoledne dá se nová ohřátá voda. Večer nádoba se odejme a uschová, kde nemrzne. Holubi polkají sníh a kousky ledu, místo vody, kde tato se jim nepodává; voda přihřátá jistě lépe jim svědčí. Pijou-li holubi, strkají zobák až po dírky nosní do vody, a čerpají pak krátkými loky vodu do sebe. V létě postaví se denně vyšší vanička, průměru as 40 cm, naplněná na 6 cm výše vodou, na zem holubům ke koupání, které jest jim potřebou. Při počasí deštivém nadzdvihují holubi křídla, nechají na sebe pršeti a nabrazují si tak lázeň.

Půl kila vikve a ječmene stačí pro 8 párů, aneb beře se za míru pro jednoho holuba 2 lžíce krmiva. Pro veliké holuby se míra poměrně zvětšuje. Mezi línutím nesmí se šetřiti, a vůbec nemají holubi hladověti tak, aby s křídly zdviženými o pokrm žebrali.

Holubi se zálibou žerou sůl a sanytr a hledají soli tyto na zemi, neb na lizech, připravených pro zvěř, neb na místech, kudy močka odtéká, aneb zobou na hlinách a maltových stěnách, kde sanytr vykvétá.

Vezme se obyčejná, suchá, čistá zem, rozdrobí a smísí as s $\frac{1}{4}$ soli, na to smíšenina se navlhčí a uhněte. Nesmí se však smíšenina mazat. Přimíšeniny anizu, feniklu, medu i vina jsou bezúčelné, jen ve starých holubářských spisech podobné věci se odporučují. Hlavní věcí jest sůl a sanytr, a aby v přílišném množství holubi je nežrali, mísí se jilem neb obyčejnou zeminou. Anýz, který prý pro libovůni milují, nežerou nikdy. Holubník nechť drží se čistě a pilně se větrá; čerstvý vzduch jest nejlepší voňavkou i pro holuby.

Roztlučenou maltu (písek, hlína a hašené vápno), postavenou ve zvláštní nádobě, mlsají rády zvlášť holubice, které pak snáze tvoří skořápky vajec. Hrubý písek napomáhá ku trávení a nemá nikdy chyběti; přimísi-li se něco soli a smíšenina se navlhčí, tvoří pravou lahůdku pro holuby.

Při kupování vikve hledme na zdravé semeno, plné a mdle lesklé. Za nic nestojí vikve scvrklá, plisná a stuchlinou čpící.

Jak pozná se pohlaví?

Pokud se jedná o holuba domácího téhož plemene, jsou znaky tyto:

Holub (samec) rozeznává se od holubice, že má tlustší hlavu, silnější klínovitý zobák s nadmutějším ozobím, takže se zdá kratším, nežli zobák holubice, jenž jest tenčí, pod ozobím poněkud stlačený; nohy jsou vyšší a silnější, držení těla přímé, chůze hrdá, pohled ohnivý. Jest pohyblivější nežli holubice a častěji se ozývá. Kostí na břiše, pánev jest u holuba užší nežli u holubice; držíme-li holuba v ruce a naláhneme-li mu zobák ku předu, stáhne hlavu opět zpět, kdežto holubice snese to trpělivě. Vezmeme-li jej do obou rukou a houpáme jej sem a tam, vzpouzí se silně a vrčí.

Hlas holuba, vrkání, broukání, bublání neb úpění, jest mnohem vytrvalejší a hrubší. Když i jednotlivé holubice málo hlasem od holubů se rozeznávají, a i páření s jinými vykonávají, jsou přece holubovi samotnému zvláštní námluvy, t. j. holub běhá za holubkí, tancuje kol ní se zamilovaným vrkáním a hledí ji zabnatí na určité místo hnízčení, což obyčejně holubice milostivě přijímá a zřetelným kýváním hlavy svou náklonnost dává na jevo. — Mnoholetým zacházením s holuby vyvine se jistý pud, kterým holubář pohlaví pozná, aniž si jest vědom, proč.

Holubice jest ve všech částech slabší a jemnější, též lehčí váhou; hlava jest tenká a podlouhlá, hrdlo podajnější, krk tenčí; chodí a stojí níže: počínání její jest bojácnější, leč má-li mladé. Křídloma častěji třese, pohled jest jemnější. Dá-li se více holubů a holubice do úzké posady dohromady, stojí holubi zpřímá, vrkají a hašteří se, kdežto holubice se krčí, a jestliže někdy klofnou, děje se to bez vrkání.

Pánev více se rozevirá, někdy na palec široko. Když mladé holubice počnou jeviti chuť k páření, pak popohánějí jiné svého rodu těmitěž posuňky jako holubi. Scéna změní se však ihned, když skutečný holub počne se jím kořiti. V tomto případě nadýmají se, předbíhají hrdě a pomalu, poskakují brzy před, brzy za holuba, kývají hlavou roztahují ocas, pozvedají křídla a nechají je viseti. Holub naproti tomu jiným holubem jsa oblétnán, vyhne se tomuto rozloben, jest rozdurděn a uteče neb postaví se na odpor.

Mladší holubi poznávají se po něžném zobáku s měkkým hrbolem. po špičatých jemných nehtech, jasně červených nohách, které u starých více mají barvu krvavou a jsou šupinaté, po mdlé barevných očích, mdlém peří, jemuž chybí krásný kovový lesk na krku. — Abychom stáří holubů zjistili, obkládají se jim nohy kroužky; v roce narození žádný, v prvním roce jeden na levou nohu, ve druhém na pravou nohu, ve třetím 2 kroužky na levou, ve čtvrtém taktéž na pravou, v pátém 3 kroužky na levo, v šestém čtvrtý kroužek na pravou nohu, v sedmém roce druhý kroužek na pravo, v osmém 3 kroužky na pravo, takže nyní na obou nohách mají po třech. Kroužky z aluminia jsou lehké a úzké a nestanou se holubu obtížnými.

Páření

započne na jaře: holub jest rozjařen. ozývá se často vrkáním, jež zní jako „ruku murrkrú“ v různých modulacích; tancuje kol své holubice s peřím rozčechraným. s křídloma poněkud svislýma, roztaženýma, ocas brousí po zemi, načež holubice patrným kýváním hlavy svou náklonnost dává na jevo. Chce-li ji mítí holub ve hnízdě, zažene ji tam buď vrkáním neb klofáním, aneb se položí do hnízda a volá ji úpěním „huu, huu, huu“ k sobě. načež obyčejně s roztaženým ocasem a kýváním hlavou k němu běží a zobákem na hlavě ho škrábe. Před pářením otírá holub hlavu častěji na hřbetě, a oba počnou zobáky se pojímati, t. j. vzájemně a několikráte po sobě otřesou si voletem: pak teprv nastává páření: pak vykračují hrdě vypnutí neb letí hravě a křídly tlukouce na krátkou vzdálenost. Párek jedenkrát spojený nerozloučí se více v životě a žijí též pohromadě i mimo dobu páření; výjimky jsou vzácné. Holubice také umí vrkatí, ale zvuk jest tišší a kratší.

Při páření dbejme těchto pravidel: 1. Aby spáření holubi nebyli ani příliš mladí ani příliš staří. — 2. Aby holubi nebyli z jednoho hnízda, vůbec blíže příbuzní, jelikož potomstvo dopadne malé a slabé, což jest chybou zvláště u takových plemen, která se vyznamenávají silným vyvinutím, a jimž — aby účelu se dosáhlo — třeba přivéstí dobré exempláry jiných rodin téhož plemene. Plemenění hnízdoušů s příbuznými nazývá se chovem domácím; podržeti toto stane se nutným při kresbách obtížných. — 3. Spáření nemá se připustiti před prvním pelicháním, také ne mezi pelicháním, ani na podzim neb v zimě, nýbrž teprv po zimě uplynulé, na počátku jara, když holub bezprostředně může přikročiti k plemenění. — Při holubech dvorních, v holubníku shromážděných, hleďme, aby vždy pěkné párky jednoho plemene a jedné kresby přišly k sobě. Jsou-li oba ve svém způsobu pěkní, dopadne plemeno dobře. Nemáme-li příležitost, koupiti je spárené, zavrou se před tím tak dlouho pohromadě, až k sobě přilnou. (pozná se dle zobáčkování, což stává se již v několika dnech): běží-li nám totiž o plemeno čisté. — Chceme-li párky spojené rozdělití a s jinými spáriti, jest třeba holuby tyto přivéstí každého na jiné místo, aby se ani neviděli ani neslyšeli, jinak to má obtíže. Klade-li jeden z holubů odpor, odstraní se na čas a druhého necháme o samotě, pak teprv zavřeme je opět ku spáření.

Líhnutí

počíná koncem února a počátkem března, pročež jest třeba ku stavbě hnízda dáti jim patričné množství větviček, stébel a slámy do kouta holubníka. Holubům, kteří jsou neobratní ve stavbě hnízda, upravíme toto sami. Holubice položí 4 až 9 dní po spáření dvě bílá vejce, jichž tvar a velikost u různých plemen jest rozdílná a stavbě těla přiměřená. Holubi krátkého zavalitého těla kladou kulatá, holubi dlouhého táhlého těla, jako parukáři a voláci, kladou podlouhá vejce. Velikost vajec jest různá, od 29+23 mm u hrdličky až po 50+32 u holuba obrov-

ského. Vejce holuba polního mají míru 38+27 mm. Zrno vejce holubiho jest zvláštní a zasluguje povšimnutí, bychom je od jiných vajec ptačích jako datlů, sov a papoušků určitě rozeznali. Vejce jest hladké, lesklé a křídově bílé. První vejce, jež holubice klade, bývají malá. Je-li na vejci skořápka poněkud poškozena, odpomůže se tím, že vtlačené místo se vssátím zdvihne, pak bílým papírem nalepí. Výminkou jest hnízdo jen s jedním neb třemi vejci.

Památná jest u krotkých i divokých holubů pravidelnost, jakou vejce kladou, a která u zdravých holubice jen velmi zřídka se mění. První vejce položí holubice vždy večer mezi 4½ až 7. hodinou. druhý den vynechá, a dne následujícího mezi 1. a 2. hodinou, tedy as 43 hodin později, položí druhé vejce. Na první vejce neusedne, jen je střeží; teprv jsou-li dvě, nastane společné líhnutí. Ráno mezi 9. a 10. hodinou vystřídá holub holubici, ponechávaje jí volné doby ku sbírání potravy, pití a slunění se až do 3 neb 4 hodin odpoledne, kdy holubice opět místo své zaujme. Doba líhnutí trvá u našich holubů 21 a půl dne čili 420 až 424 hodin.

Mine-li doba 17 a půldenní, k níž přidati se může ještě den, objeví se holoubata, proklubávající se z vejce. Skořápka stala se totiž mezi líhnutím tak křehkou, že snadno zobákem se otevře; holoubě má k tomu na špičce silné zrno, kterým skořápku prolemti: jak se mládě při tom otáčí, vytlačí na tupém konci vejce víčko, takže mládě může vyklouznouti. Otočení děje se od levé k pravé a sice pomocí noh. Víčko vejce neodpadne, nýbrž nalézá se paměti-hodným způsobem uvnitř opuštěných skořápek s výmětem. Nevylihnu-li se mláďata současně, dokazuje to, že na prvním více seděli, což není v pořádku. Proto lépe takové holubici první vejce odejmouti, jiné jí podložit, a teprv když položí druhé, první opět přiložit. Po 6 dnech možno vejce zkoušeti tím, že drží se proti světlu; tmavá jsou dobrá, světlá nikoli. Ale i špatná vejce jemných druhů nechají se po 2 neděle podložena, aby se příliš holubi kladením neseslabili. Je-li mládě tak slabé, že nemůže se z vejce samo proklubati, sejme se tupý konec vejce pozorně, aby opatřil se mu vzduch, mládě se však nevytáhne, nýbrž čeká se, až se samo vyklube. Okáže-li se při snímání víčka krev, jest to důkaz, že mládě nebylo zralé a pomoc příliš záhy přišla. Vůbec nepleťme se do líhnutí napomáháním; obyčejně se zkazí více, nežli polepší. Ve skořápce záhy opuštěné shledáme první výmět, což dokazuje, že mládě již ve vejci počíná trávit. Mláďata vyklouzlá jsou obyčejně — ač nikoli vždy — dvojího pohlaví.

Jest zásadou nedávati párek hnízdoušů k sobě, neboť pak mláďata dopadnou slabě, někdy však pro udržení pěkné kresby jsme k tomu nuceni.

Odehylky od tohoto spáření a líhnutí vyskytují se druhdy; na př. osamotnělá holubice snese jsouc oplozena dvě vejce, sama je vysedí a mláďata vyvede.

Aneb se spáří dvě holubice, položí každá 2 vejce, na nichž sedí, z nichž ovšem nic nevyvedou. Spolužití holubů končí obyčejně klofei a tlučením křídel.

1. 2. Bílý a červený bublák. 3. Cernoprský bublák. 4. Ruský bublák.
5. 6. 7. Bíle, černé, červeně kreslení slepičáci. 8. 9. Leták modenský.

— Nezdařená vejce bez skořápky a pod. též se vyskytují. — Nemůže-li holubice klásti, udělá se lázeň teplá na 30° R.

Lázeň podobnou lze velmi odporučiti vůbec pro ptáky vejce kladoucí, holubice i kanáry. Pták po lázni teple se přikreje, jen zobák se nechá volný, aby mohl dýchat. Pepr se nedává.

Chceme-li vejce nějaký čas uschovati, postaví se čerstvé do písku neb popele tupým koncem, kdež jest bublina, vzhůru, pokryjí se pak úplně a dají se na chladné místo, kdež po kolik neděl zůstanou života schopná.

Holoubata vyhlhlá jsou postavy podivné, mají zobák tlustý a oči veliké, slabé oči jsou z počátku uzavřené, neboť nemohou snést dráždní světla. Svrchní tělo pokryto jest puchem žlutavým neb šedým; mláďata žlutých holubů jsou obyčejně holá; po 8—10 dnech vyrážejí ocasní péra, letky a ostatní a mláďata prohlédnou očima zatím sesílenýma. Po 14 dnech vyráží vždy více perí a zatlačuje puch, který na špičce vyrážejících per delší dobu jest viditelný; po 3 nedělích vypeří se holoubata úplně. As 9—14 dní zahřívají je rodiče, a to tak dlouho, než dovedou sama žráti, načež je krmit rozměkklými ve voleti semeny, a sice prvních 6—8 dní syrovitou látkou. Při krmení vezmou zobák mláďat do svého vlastního a vyvrhnou potravu, kterou mládě otevřeným zobákem přijme a polýká. Vole starých v té době není kožité, nýbrž stultlé a žláznaté.

Po 4—5 nedělích vycházejí mláďata z hnízda a početně sama žráti, ač staré dlouho ještě žebravým pipáním pronásledují.

Holubi plodní kladou za rok 3 až 4krát, někdy i pětkrát. Není však radno nechati holuby ještě v říjnu seděti, neboť zřídka jen mláďata jistě se vydaří. Vejce položená snězme; chutnají jako jemná vejce čejčí. — Drahocenným holubům dvorním, kteří špatně sedí na vejcích, odejmou se tato a podloží dobrým pěstitelkám, čímž se zabezpečí potomstvo. Přijdou-li mláďata o rodiče, a nemáme-li po ruce žádné macechy, převezmeme vychování sami, což se děje pravidelným krmením, třikráte za den, ráno, v poledne a večer, máčeným hrachem a vikví; nejsnáze se mládě epe, vezmeme-li krmivo do úst a vpravíme-li je jazykem do otevřeného zobáku; ostatní čas musí se držeti v teple a lehkým šátkem býti přikryta.

Všichni holubi domácí jsou tak blízce příbuzní, že pokud nevadí značný rozdíl ve velikosti těla a zobáku, snadno mohou se pářiti vespolek a plodná mláďata zploditi. Zřídka však vyjde z toho co kloudného, poněvadž význačné zvláštnosti plemenné křížením většinou se ztrácejí.

Křížení bez plánu nemá pro znalce ceny.

Pelichání

započíná u holoubat měněním hlasu, t. j., když pípkavý hlas přestává a přechází ve vrčivý, což děje se ve stáří 7 neděl; v měsíci třetím hlas jest vyvinut. Drobné perí vypadává nejprve na svrchních prsech a poznenáhla rozšiřuje se

vypadávání přes celé tělo. Hlava někdy úplně olysá. S peřím drobným počnou též vypadávatí péra rýdovací a letky, jen tu a tam některé, nikdy více najednou. Začátek činí v ohybu křídla 10. péro, od předu počítaje. Když tato 10. letka pak doroste, vypadne 11., pak 8. a 12., 7. a 13. atd., až celé křídlo se obnoví.

S každou letkou vypadne též největší krovka. S osmou letkou vypadnou dvě péra rýdovací, prostřední, pak nejkrajnější, na to 4. pár, 3. prostřední, pak 2., počítaje z venčí do vnitř. Holoubata, která pelichají za teplého počasí, vymění ve stáří pěti měsíců nové lesklé peří za mdlé peří hnězdoušů a jsou pak úplně k páření schopna; ano již několik neděl před tím.

Ve studené době roční zarazí se pelichání vůbec, aneb děje se velmi pomalu. Holoubata podzimní, která nevypelichaná dočkají se jara, mohou se plemeniti, takže sedí někdy na vejcích ještě v hávu hnězdoušů. Toto pelichání líčí se v mnohých knihách holubářských nesprávně.

U starých holubů počíná pelichání již uprostřed neb koncem máje, když ještě pilně snášejí. Též zde počíná 10. letkou, neděje se však tak pravidelně, jako u holoubat. Na vývoj per rýdovacích a ocasních počítá se 5—6 neděl; v té době drobné peří ještě není vypelicháno. — V září jsou obyčejně holubi vypeření, u jednotlivců trvá to však do října a listopadu.

Let

většiny holubů jest velmi rychlý, vytrvalý a silný doprovázen hvízdavým šustěním, jež zní jako „vich, vich, vich“. Křídly tlukou dost rychlým tempem, dovedou ale též celé prostory proletěti bez hnutí křídlem, vznášejíce se půvabnými pohyby. Malé druhy rády vznesou se vysoko, velké a těžké méně. Mají-li naspěch, kmitají křídly v malých úderech postrkmo a letí jako šípka.

Na blízku holubníka provádějí však neobyčejný let, tlukouce velikými rozmachy křídel tvrdými ostny nad hřbetem o sebe, čímž způsobují hlučné plácání křídel; někdy viděti jest též letěti je s vysoko vztýčenýma křídly což pěkně se vyjímá.

Užitek,

jaký holubi poskytují, převáží zajisté domnělou škodu. Bylo výše uvedeno, jak donášejí depeše v době válečné i v míru. Vysoce cení se maso holoubat, které jest zdravé a chutné. Dle stáří dávají holuby více neb méně vařiti, čímž docílí se silná polévka, a pak teprve dají se péci. Tři vyvržení holubi dávají dobře váženo libru masa a více. Maso starších jest tužší, může však kyselým lákem za několik dní zkrěhnouti. — Holubi, pouštějí-li se do poli, snadno se užíví a ničí zde mnoho koukole a bejlí a sbírají semena vysetá, jež jinak by přišla na zmar; zejména sbírají hrachor (*Lathyrus*), různé druhy vikve (*Vicia peregrina*, *annonica*, *narbonensis*), semena křížokvětých a malé plže. — Za pěkné druhy

dvorních holubů docílí se dobré ceny. Trus holubi kupují zahradníci jako výtečné hnojivo, které ve vodě rozředěno mnohým rostlinám, jako tykvím, melounům a okurkám, výborně svědčí. — Mimo to jsou holubi potěšením holubáře, jež blaží svou souměrnou postavou, krásou a rozmanitostí svých barev, svou přítulností, svým obratným a smělým letem. Od rána do večera spatřujeme nad Prahou houfce holubů, kteří na povel svého pána vesele vzduchem krouží, do nedozírné výše se vznášejí, kolik hodin v letu setrvají a do holubníků se vracejí.

Stáří dosahují holubi až 16 let, k dobrému plemenění hodí se však jen as 6 let.

Ovšem, že způsobuje se též leckterá

š k o d a,

zvlášť v době setí a sklizení, kdež mohou se státi pravou trýzní hospodáře, zapadají-li mu v četných houfech do polí. Když zvykli houfce na některé pole, kde zamilovaný jich zob jest vyset, jest poli tomu běda. V mnohých státech jest proto zakázáno v době setby a žní holuby nechat volně lítati pod trestem a holubi v té době na polích přistižení mohou hajnými býti postříleni.

Holubi dvorní stávají se někdy na střechách škodnými tím, že ozobávají zvětralou maltu z tašek a tyto před časem se uvolňují; též znečišťují žlaby, a trus jejich kazí plechové roury.

Špatným ošetřováním, zkaženým zobem, nedostatkem čerstvé vody, nečistou místností atd. dostávají holubi též mnohé

n e m o c i,

z nichž tyto jsou nejrozšířenější:

Tipec neb třpyt, rýma neb frkačka jsou onemocnění průdušnice, při kterých pták zobák otvírá, kašle a hlen, jenž shromáždí se v krku a na nozdřích, hledí vyvrhnouti, těžce dýchá a sedí s peřím rozčepýřeným. Především zanechme zbytečné týrání zvířete odejmutím tipce a vytlačováním tukové žlázy kostrěné. Vymejme především hubkou hlen z očí, zobáku a hrtanu, vlejme slanou vodu (as lžičku) pomocí rourky do zobáku holuba, aby musil polýkati, vcepeme zatím kuličky uhnětené z rozsekaného česneku, soli a měkkého chleba; dále dejme jakožto zdravotní krmivo prosa a semenec; do vody k pití přimísí se něco soli Glauberovy.

Umývání hleny čerstvou vodou opakuje se, až rýma přejde. Rozumí se, že holub uzavře se zvlášť, jeť nemoc nakažlivá. Pilulky, jež ptáku se cpou, mají velikost zrna kukuřicového.

Rakovina. Části touto napadené se zanítí a jeví se buď uvnitř neb vně. Utvoří se malé vřidky velikosti vikve neb hrachu se sýrovitými tvrdými, hluboko do masa vrostlými zrny, jež v krku, hrtanu, na jazyku neb vně na zobáku

v koutkách, na okraji neb v dutině nosní se usazují; tyto vředy někdy se zahojí a nerozšiřují se více; častěji však rozežírají se tak kolem, že ušlechtilé části jako oko, zobák, úplně zničí a smrt úbytěmi způsobují. Vnější vředy vymejou se pomocí jemné hubky, aneb tuhé štětičky barvířské silným octem neb roztokem kamencovým; na vnitřní vředy hrtanu a krku vezme se péro ocasní neb brk, namočí se do roztoku výše naznačeného a otáčí se kolem, aby hlen byl odstraněn. Za potravu dávejme vikev, semeno řepkové a sůl.

Průjem, běhávka, vápenka; vecpe se as 6 zrněk pepře, a k vikvi přidá se nabobtnalá pšenice.

Choroby volete. Holubi krmivo opět vyvrhují, jsou smutní a spadají se rychle. Nemoc tato jest nebezpečná, neboť jiní holubi žerou vyvržená zrna a tím se nakazí. Onemocnění se odstraní, dá se jim sůl kuchyňská, smíšená s hlinou neb navlhlou zemí, aneb cpe se jim sůl uhnětená v chlebě, krmí se lehkými semeny, nabobtnanou pšenicí, semenem řepkovým neb prosem. Něco soli napomáhá trávení. — Touto nemocí trpívají zvláště bublaví voláci (viz str. 225). Operace chorého volete jest velmi obtížná a kdo nemá v tom zručnost, neměl by to nikdy podnikati; neboť zvíře se tím jen mučí a vždy zahyne.

K pravé operaci náleží zkušený zvěrolékař a ruka vycvičená. Operovaný holub — i v nejlepším případě — zůstane jizvou ve voleti znetvořen a dá se leda k plemenění použiti, nikdy na výstavu. Operateur strčí holuba do punčochy, aby pohyby svými jej nerušil, jen hlava zůstává volná; předem má mítí na zřeteli, že mu jest — aby vole otevřel — dvě blan velmi ostrým nožem proříznouti: 1. pokožku (epidermis), která nese péra; peří na voleti na místě, kde se má řezati, nůžkama se ostříhá, aby při sešívání nepřipletlo se do jizvy a tím zahojení nezmařilo; 2. pak vlastní, uvnitř hlenovitou blánu volete. Rez staň se více nahore, nad středem volete, a nikoli napříč, nýbrž podél, což k rychlému zahojení přispívá. Když byla vnitřní část volete měkkým štětcem neb houbou teplou vodou slanou očištěna, zašije se vole, a sice: 1. vnitřní blána volete hustým tenkým stehem (první steh z vnitř na venek, bílou nit opatřme uzlem), tak aby okraje rány k sobě se uzavíraly; pak potře se rána slanou vodou jemným štětečkem. Na to sešije se pokožka týž způsobem. — Zob po celou dobu hojení skládej se z polo vařené neb přes noc ve slané vodě změkklé vikve, v malých dávkách, které podle ztrávení opakujeme. Je-li operace špatně provedena, rána špatně zašita a nesrůstá-li záhy, jest zvíře ztraceno; dopadne-li věc dobře, zahojí se rána záhy.

Mají-li staří voláci vodou přeplněné visuté vole, pověsí se holub — zastřešený do punčochy — hlavou dolů a voda hnětením vymačká se z volete zobákem, do něhož strčíme prst tak, aby voda mohla odtékat. Holubi s visutým voletem jsou pěstiteli na obtíž a měli by se vymýtiti; není též radno zvířata podobná rozplemeňovati, jelikož zlo se dědí.

Žlutý krup, frkačka (der gelbe Knopf). Chorému holubu vytéká ze zobáku a nosem tuhý žlutavý hlen, trávení jest chabé a holub rychle schází.

Nastuzení, nezáživný, zkažený neb starý zob, jenž uvázne ve voleti, shnilá voda a pod. jsou příčiny této nemoci volete. Hubkou očisti se zobák, malířskou štětičkou do čisté vody namočenou umyje se bílá sliznice v ústech a krku, čistá voda se solí a sodou rozpuštěnou nakape se do zobáku a pak se cpe prstem nabobtnalými jáhlami, vikví a hrachem, ale nikoli mnoho; teprv když dobře tráví, cpe se častěji. Pomůže-li se v čas, může holub býti zachráněn. Je-li nemoc spojena s vrhnutím, jest třeba pacienta uzavřítí, aby nenakazil holubů zdravých, kteří vyvrhlé látky sezobou a tím se nakazí.

Nemoc oční. Na víčkách očních a přibývá-li zla, i na zobáku až do hrtanu objevují se břídky nejprve malé, později rostoucí a hnísem se naplňující. Často rozšiřují se břídky po hlavě, kol uší, po těle i pod křídly. Ve starých knihách holubářských označuje se nemoc za neštovice. Příčinou zdají se býti spíše drobnohlední cizopasnici, kteří jako svrab dají se vnějšími prostředky zapuditi. Břídky natrou se štětičkou malířskou čistěným petrolejem, jenž vniká do buněk kožních a cizopasníky usmrcuje. Petrolej holubům neškodí, upotřebuje-li se ho opatrně, a ničí všechny podobné cizopasníky kožní. Vždy dávejme mnoho čerstvé vody, do níž se přidá něco soli Glauberovy.

Ubytě. Přestanou-li holubi pro nějakou příčinu žráti a hubnou, dají se zachrániti vecpáváním vikve a jahel neb tvrdého chleba, což opakuje se, až opět počnou sami žráti. — Pro choré hrdličky jsou jáhly nejlepším zobem ku cpaní. „Jednou dostala se mladá kuna do holubníka.“ uvádí E. G. Friedrich, „zničila vejce a mláďata, víc jich bylo zardouseno, tři však ještě žily neboť kousnutí v týle nebylo smrtelné. Ranění neměli více síly hlavu ohnouti a zobati, byli by tedy nutně zahynuli, kdybych jim nebyl přispěl ku pomoci. Nacpal jsem je vikví a ječmenem z úst, taktéž jsem je napájel a po devíti dnech byli opět zotaveni.“ Při cpaní zabalíme je pevně do šátku kapesního, jen hlavu a krk necháme venku; pak vládneme oběma rukama a můžeme ptákům zobáček otevřítí a tyto pohodlně z úst jazykem cpáti. Když holub špatně tráví, dáváme vícekrátě vodu a když vole se vyprázdní, opět zrní.

Ochrnutí, jež zvlášť u holoubat povstává nastuzením noh, zvlášť padnou-li do studené vody, zahojí se častěji vecpáním tří zrněk pepře denně. Pepř zahřívá žaludek.

Mláďata zakrnělá, která byla od starých špatně zahřívána neb v hnízdě samotná sedí a tím ku zdaru nutného tepla postrádají, zvlášť nastane-li studené počasí, zakrňují i při plném voleti. Hubnou na nohách i bříše a hynou. Chceme-li cenným exemplářům pomoci, myjeme a čistíme choré ve vodě, ohřáté na 30° R., as 10 minut, tím že holuba až po hlavu držíme ve vodě. Je-li lázni holoubě řádně prohráno, položí se na klůčky na zahřívací láhev téže teploty a přikreje se. Krmení nastane, je-li vole prázdné, a sice polo vařenou vikví. Ke krmivu přidáme vždy dvě zrnka pepře. Necháme též holoubě častěji píti, avšak nikdy mnoho najednou.

Teplé lázně a teplé obalení jsou vůbec při ochrnutí a zastuzení nejlepším prostředkem, ač vždy nepomáhají; býváť těžko mláďata zakrnělá opět napravití.

Čmeláci (holubí veš, *Dermanyssus avium*) moří holuby jakož i jiné ptáky, zvláště holoubata a hčubice ve hníždě. K těmto roztočům přidružují se nezřídka blechy a štěnice, perožrouti a připínáci (*Ornithomyia*). Plemeno pak zajde, nepomůžeme-li účinně. I kožojedi, mrchožrouti, potemníci a masařky nakladou vejce do nečistých budníků a larvy ožírají pak mláďata, takže zakrňují a odumírají. Místa v holubníku, kde hmyz se skrývá, natrou se štětcem obyčejným petrolejem, díry a skuliny vystříkají se, kam štětec nezasáhne, malou stříkačkou, hnízda ponoří se do vařící vody, podobně prkna, na nichž hnízda leží, a pak vysypou se perským práškem na hmyz; podobně zasypou se holubi na hlavě, v týle, pod křídly, na kostrči a na břiše. Toto se opakuje občas, až hmyz se vypudí. Též mohou se holubi hmyzem stížení postříkati anýzovým olejem a syrovátkou. Smíšenina jest: 1 díl anýzového oleje na 10 dílů syrovátky.

Aby zahnali se potkani a myši, používá se pastí. Nebezpečnější jsou kočky. Na ty naličíme pasti natřené baldrianem (kozlíkem) aneb oka drátěná. Nezabezpečíme-li je, zadává každého holuba, jehož jen dostihnou, ničí celý chov a zapuzují holuby z holubníků jako kuny. Někde dávají k zapuzení hmyzu nařechbzi (*Sambucus ebulus*), proti kočkám pomáhá prý ruta (*Ruta graveolens*).

Při všech nemczech, které se mimo uvedené zde ještě u holubů vyskytují, užíváme prostředků jednoduchých a účinkujeme proti nim čistotou, čerstvou vodou a dobrým krmivem. Za lék užíváme zvláště soli kuchyňské, která podporuje trávení, rozsekaný česnek, jenž hleny odvádí a i hlísty odpuzuje, též pepře, jenž zahřívá.

Ptáci vodní. (Natatores.)

Typický pták vodní má blány plovací mezi prsty a nohy obyčejně tak krátké, že sotva délky nejdelsího prstu dosahují. Jsou ovšem i výjimky; jsou-li nártý poměrně dlouhé, jako u některých bouřliváků, nalezají se nohy velmi na zad pošinuté a nozdry leží v krátkých rourkách; tvoří-li plovací blány jen obruby, chybí péra rejdivací v ocase úplně. Hleň jest z většiny v trupu ukryta. Obratně plovou, mnozí též se potápějí, neboť voda jest jich živél, na němž tráví většinu života: mnozí opouštějí vodu jen při líhnutí vajec. Na vodě a pod vodou hledají svou potravu, na této odpočívají a provádějí své hry. Většina vodních ptáků má hlučný, hrmotný a tvrdý hlas, pouhé kýhání, jež nemá nic společného s melodickým zpěvem našich pěvců. Hlas jejich proniká burácením větrů, přihojem bouří a hřměním vlnobití. Většina vodních ptáků jest činna též v noci a bystrým zrakem proniká temnotou. Peří jest husté a tukem napuštěné, tak že voda jím k tělu neproniká. Obývají moře všech pásem od pólů, kam jen vniknouti může živočich, až po rovník. K pólům dostanou se blíže, nežli kterýkoli teplokrevný živočich. V končinách, kam již ani medvěd lední, aniž mrož neb tuleň více se neodvažují, viděli ještě směli cestovatelé tu a onde racky, kteří na věčném ledu nalezají ještě, čeho jim třeba, na ledu odpočinek, v moři nezamrzlém hojnost potravy. Pokračující temnota po podzimním rovnodenní pudí je do krajín, kde den ještě po několik hodin přetrvá. Proto zalétají někdy hosté ze severu ojedinelé až i k nám, vracejí se však postupujícím sluncem při aequinoxiích jarních zpět do končin ledových.

Dle tvaru noh a zobáku možno hlavně rozeznávati pět oddělení, jež jsou: 1. Dlouhokřídli rackové, 2. buňňáci, 3. veslaři, 4. kachnovití, 5. potáplice, a tito řadí se do 37 čeledí.

Zde nalezne místo, obsahující ptáky domácí, jen čeled' kachnovitých (Anatidae).

Ptáci kachnovití. (Anatidae, Leach 1816.)

Zobák jest zřídka delší hlavy, často kratší, tvrdý, ale vždy citlivou blánou pokrytý, nahoře zakulacený, do předu nízký, často širší než vysoký, na špičce zvláštním nehtem ukončený. Podél svrchního i spodního zobáku běží po každé straně tenká brázda až k nehtu a ohraničuje pevnou rohovitou pokožku od měkké blánky zobákové, ve které rozvětvují se nervy, tak že jest citlivá. Protilehlý

vnitřní okraj obou čelistí jest ozbrojen tvrdými hřebenovitými listěčky (lamellami), jichž konce prodlouženy jsou v ostré zoubky; odtud název *Lamelliostres* = vrubozobí. Jazyk jest masitý, na obou okrajích s rohovitými zoubky a trásněmi do zadu namířenými, jež s listěčky zobákovitými tvoří výborně zařízený cedník, jímž možno nejmenší částěčky výživné v zobáku podržeti, kdežto voda v pravo a v levo odtéká.

Nohy nízké mají 4 prsty, z nichž tři přední spojeny jsou širokými blannami plovacími; malý zadní prst jest volný, výše vkleoubený, ale koncem pŕdy se dotýkající; nártý kratší středního prstu jsou obyčejně sítkované, zřídka destičkami pokryté. Křídla jsou různá, špičku tvoří první letky; v ocase více než 12 per rydovacích, opeření jest hojné, kůže velmi pružným prachem pokrytá. Samice jsou menší než samec a neúhledněji zbarvené. Hnízdí se vesměs na sladkých vodách, táhnou teprv po líhnutí na břeh mořský neb širé moře, kde přezimují. Doba líhnutí trvá 3—4½ týdne. Mláďata, hustým čmýřím porostlá, mohou záhy po vylíhnutí, vedena matkou, vydati se na vodu, aby zde potravu hledala. Plování a potápění jest jim vrozeno. — Doba pelichání jest pro ně kritická, letky ztrácejí skoro rázem, jakoby byly oškubány, a nemohou přes tři neděle létat. Zalezají si proto, aby byly jisté, do nejosamělejších nepřístupných rákosin a žijí skrytě i tiše. Myslivec zná však jejich skryše a využívá ochablost jejich bez milosrdenství k svému prospěchu. — Kachnovití žijí se osením, rostlinami, potěrem, měkkými, rybkami, žabami, červy a všemi druhy korýšů. Kladou vejce výborné chuti, 5—15 počtem, světle zelená neb nahnědlá. Pro chutné maso a cenné peří jsou všude předmětem lovu a nástrah.

Žaludek kachnovitých má silné stěny a tvrdé stěny třecí; vole chybí, ale žaludek žláznatý mají; délka střeva jest značná a u bejlozravých jsou dvě dlouze vyvinutá střívka slepá. Záhyby směřují v několika oválních rovnoběžných polohách s hůry dolů, jako u volavek. Počet obratlů jest u labutí: 21—24 šíjových, 10—11 hřbetních, 7—9 ocasních; u kachen a hus: 13—18 krčních, 9—10 hřbetních, 7—8 ocasních. Ku obratlům hřbetním v předu i vzadu náležejí silně vyvinutá nepravá žebra. Zvláštní znak kachnovitých jest velký počet krčních a hřbetních obratlů. Poměr trupu ku délce střeva jest 1 : 11—12. Chřtán jest u mnohých kachnovitých zvláštními rozšířeními neb i troubovitými záhyby opatřen, jako u labutě zpěvné, pak u kachen: *Anas boschas*, *acuta*, *penelope*, *moschata*, *marila*, *fuligula*, *ferina*, *fusca*, *hiemalis* a j. a vždy jen u kačerů.

Rod kachen. (*Anas*, Linné 1735.)

Kachny mají zobák měkkou blanou opatřený, zoubkovaný, širší než vyšší, na konci nehetnatý; veliký masitý jazyk na pokrajích jest rohovitý a citlivý. Tímto zařízením tvoří jazyk a zobák přirozené síto, kterým při žvachtání v bahně nejmenší jedlé předměty zadržují a neztravitelné vystřikují. Též blána zobáku jest

citlivá, ku hmatu způsobilá, zvlášť u druhů, které žvachtáním potravu v bahně si vyhledávají. Nohy jsou na zad pošinuty, zadní prst jest zakrnělý; nárt jest v předu šikmo destičkovaný, vzadu sífkovaný; křídla jsou prostřední, úzká, špičatá, špičku tvoří 3 první letky, z nichž 1. a 2. jsou nejdelší; krátký, široký ocas na konci zakulacený skládá se ze 14—20 per. Pakřídlo zdobeno jest péry zvlášť utvořenými. Kačerové náležejí vůbec k nejozdobnějším našim vodním ptákům.

Co do podoby liší se kachny od hus nižšíma nohama, plochým zobákem, rovným týlem a slabším krkem. Jsou též horší chodci než husy a velikostí prostřední; největší kachna rovná se nejmenšímu druhu hus, nejmenší jest menší než koroptev. — Výroční pelichání děje se u kachny jednou, u kačerů dvakráte. Hlavní pelichání nastává u samce, když samice ještě sedí, a zastihne veškeré peří, takže kačer nese jednoduchý šat, t. zv. letní, kterým se od samice valně neliší. Před zimou, dříve neb později, nastává druhé pelichání, které netýká se letek a per rýdovacích, nýbrž jen krátkého peří, které pak kačerovi dodá skvostného peří svatebního. U samic nastane hlavní pelichání o dva měsíce později, když mláďata již létati se učí. U samců a samic vypadávají pak letky naposled, a však všechny najednou, že několik neděl jsou k letu neschopny; doba to úzkostlivého skrývání se pro ně. Rouchem mladí podobají se starší samici. Mláďata líhnou se z vajec velmi vyvinutá, mají oči otevřené, čmýří jest přilehlé, mdle lesklé (skoro olejnaté), na ocase s tuhými zřetelnými brky; puch spodní jest měkký jako vlna. Kachňata všech druhů mají podivuhodnou zručnost v chytání vodního hmyzu, který s jistotou umějí lapati, provádějíce při tom skoky na stopy daleko. —

Ze čmýří vyvinují se nejprve spodní péra, pak svrchní a konečně na hlavě; letky, pomocí nichž mohou konečně létati, vyvinují se naposled, když již skoro úplně vyrostly.

Rozšířeny jsou kachny po vsí zemi, hojněji však v mírných pásmech, nežli v horkém a studeném. Mnohé druhy vyskytují se v nesmírném počtu a pokrývají veliké plochy vodní, na nichž v tahu se združují.

V Evropě, zejména na pobřeží Severního a Východního moře, takto se shromažďují. Též na veliké, široké dráze, jakou tvoří Dunaj, objevují se četné houfy kachen různých druhů.

V nížinách Dunajských u Vídně vyskytují se veliké společnosti divokých kachen, ač zde z kachen hnízdí jen kachna divoká, čírka obecná a polák malý. — Ve dne v noci jsou čilé, v noci i čilejší; jen v úplně tmavých nocích spějí. Ostatně spí kachna málo a velmi plaše.

Tvar těla jest dle druhů rozdílný. Celkem krk nese se v podobě S stažený, takže zdá se kratší, nežli skutečně jest. Trup nese se obyčejně vodorovně, jen u druhů, kde nohy jsou daleko na zad pošinuty, nese se někdy vzpřímený. Chůze jest — vyjma některé druhy sladkovodní — kolébavá, tím lépe umějí však plavati a se potápěti, a to rychle a na dlouho. Dle této schopnosti dělí se na

plovouny a potápky. — Létají lehce a rychle rychlým máváním daleko roztažených křídel, vyvozující v letu zvuky šramotné, hvízdavé a zvučné, a sice rozličné dle druhů. takže vycvičené ucho znalce i v temné noci druh rozezná. V tazích podzimních, které vedou je do mírnějších krajín, do jižní Evropy, Malé Asie i severní Afriky, letí vysoko ve velikých houfech, ale každý druh zvlášť oddělen, a je-li jich mnoho téhož druhu pohromadě, v šikmé čáře neb i ve dvou dlouhých šikmých čarách, které tvoří trojúhelník na zad otevřený; starý kačer obyčejně napřed. V páru letí ale vždy samička napřed.

Kachny jsou chytré a lživé, mají dobrý zrak a sluch a velmi bystrý čich, neboť větrí svého nepřítele často dříve, nežli jej spatří. Hlas jejich jest skřekavý a kvákavý, též temně hvízdavý, u samečka vždy jiný než u samičky, u které syčení jest více jen funění. Mláďata mají hlas pipkavý.

Kachny živí se rostlinnou i živočišnou potravou, jako jsou kořínky, semena, obilí, hmyz, červi, plži, škeble, potěr rybí i žabí, žáby, ryby i zdechliny a různé odpadky. Ty, co se nepotápějí, žvechtají citlivým zobákem v bahně a blátě, hledající pátravě, aneb postaví se na hlavu ve vodě, vystrkující kolmo zadeček, a udržují se hrabáním ve vodě v této poloze, aby na dně potravu hledaly.

Většina hnízdí u sladkých vod a močálů, kde jest mnoho rákosí, skřípin a houští. Párky vyhledávají se krátce před pojmáním a nesetrvají dlouho pohromadě. Bojují-li kačerové o samičky, škusou se vzájemně a cuchají zle, ač samice nejsou jim zvlášť věrné. — Hnízda nalezají se tu v houštinách ostříie, rákosí, skřípině, na lukách, v obilí, v křoví, v hromadách kamení, na vrbách i na vyšších stromech, kde obyčejně staré hnízdo vran tvoří základ. Jen několik druhů hnízdí v děrách zemních. Hnízdo neumělé jest naneseno z vodních rostlin, s hlubokým důlkem, vystlaným peřím prachovým, jež samice z pod těla si vyškubává, čímž vzniká značná lysina. Opouští-li hnízdo, pokrývá vejce pečlivě peřím, aby nevychladla a zrakům nepřátel unikla.

Vejce, 6—16, jsou jemně zrnitá, často lesklá s bělavým nádechem, do olivova zelenavá; dle velikosti trvá líhnutí u menších 22, u větších 28 dní, a obstarává je samice sama, podobně výchovu mláďat, o něž kačer se nestará.

Skupenina kachen skládá se z druhů velmi různě zbarvených; bylo by je snadno dle peří rozeznávati, kdyby nebylo v témž druhu různosti pohlavní, u kačerů rozdílů letního a svatebního roucha atd. U většiny tvoří široké letky druhého řádu skvěle zbarvené lesklé zrcadlo, které u kačera jest vždy nádhernější, nežli u samice a mláďat.

Pro chutné jemné maso jsou kachny předmětem lovu a nejoblíbenějších zábav mysliveckých; chytají se do humenců kachních, sítí i rukávníků. Kde není ochranných zákonů loveckých, vybírají se též chutná vejce k snědku.

Celá čeleď čítá as 180 druhů.

1. čeleď: **Kachny.** (Anatina, Vigors 1825.)

Tyto noří se jen z nouze neb při hrách, nikdy však pro potravu, mají štihlejší postavu nežli kachny norky, delší krk a menší nohy, kráčeji lépe a žerou se zálibou semena a zrna. Zadní prst jest bez laloků; čtvrtý prst je kratší nežli třetí; nehet čtvrtého prstu leží na spodině, nejvýše sahá jen do polovice plovací blány. Prsty jsou vůbec kratší, nežli u norek. Při plavání nenorí se tak hluboko do vody a nesou ocas výše nad povrchem vody. Dle tvaru zobáku, částečně i ocasu dělí se na skupiny.

Skupina: **Kachna sladkovodní.** (Boschas, Ray 1713.)

Druhy této skupiny vyznamenávají se jakožto pravé kachny: zobákem táhlým, užším, skoro stejně širokým a úzkým nehtem; vroubky ve svrchní čelisti v poslední třetině šikmo ku kraji čelisti postavenými, na vnějším okraji jsou na zad namířenými a do tupohlé špiče vytaženými; poněkud užší hlavou, delším slabším krkem a štíhlým trupem, menšími nohama i opeřením u obého pohlaví velmi rozdílným. Křídla v klidu zdobena jsou zrcadlem velikým kovově lesklým, černě a bíle lemovaným, jež tvořeno jest desíti zadními letkami a dosahuje konci svými konec ocasu; ocas u většiny ze 16 per, někdy i z více se skládající.

V žádné čeledi kachen není rozdíl obou pohlaví větší, jakož i změna v peří po dvojím pelichání neúhledného roucha letního ve skvostné roucho svatební starých kačerů nápadnější. Menší samice nepodobají se kačerům vybarveným, vyjma na předním křídle a zrcadle, která však bývají barvy neúhlednější. U mláďat v hníždě vyvinují se péra na spodině jako ochranný podklad mnohem dříve nežli na svrchním těle, na němž dlouho zůstává puchové peří patrné, jako u většiny ptáků vodních. Letky v 6 nedělích jsou ještě krátké, a teprv po 3 měsících mohou odvážit se na pokus letu. Samečkové a samičky též hlasem patrně se rozeznávají; kačer hluboce, kachna výše daleko slyšitelně káchá, kváká, skřeká.

Žijí skoro jen na sladkých vodách, nejraději na mělkých a stojatých, kde v rákosi, sitině, vrbov i pod. skryti se mohou. Větší plochy vodní a moře jen příležitostně slouží jim za útočiště. K podzimu táhnou do mírnějších krajín: od nás na jih Evropy, do sev. Ameriky a pod.; hlavní tah spadá do druhé polovice září a první polovice října, protahuje se však až do listopadu a i v prosinci vidány bývají poletující kachny na otevřených vodách. Potrava skládá se z jemných částek rostlinných, semen, hmyzu, plžů, potěru a pod. Pro delikátní maso jsou předmětem lovu a loví se různým způsobem, puškou aneb nastraženými zvláštními sitěmi. — Skupina tato, bohatá na druhy, čítá as 50 druhů.

Kachna divoká. (*Anas boschas*, Linné.)

(Obr. 55.)

Znaky: Zobák jest špinavě žlutozelený aneb šedozelený se žltorudými skvrnami; zrcadlo veliké, leskle modrozelené se třpytem fialovým, nahoře a dole černé a bíle ohraničené. Počet per ocasních proměnlivý od 16—20. Jest menší a ozdobnější nežli kachna domácí, potomek její. Kačerové mají na průdušnici měchýř v kosti; 2 prostřední vrchní krovky ocasní nahoru zahnuté.

Délka 52·5 cm, šířka křídel 90·5 cm, délka zobáku 5·4 cm, délka ocasu 8·7 cm, výška běháku 6 cm, váha 1·25 kg.

Obr. 56. Kachna divoká.

Roucho svatební. Hlava a krk jsou zelenočerné s leskem kovovým; uprostřed krku táhne se bílý kruh; celé vole jest tmavě leskle kaštanově hnědé, dolů splývavé se světlou barvou šedou na spodním krku, strauách, prsou, břiše a stehnu; dolní krovky ocasní jsou aksamitově černé. Ramena bělošedá s jemnými, hnědočernými, vlnovitými čarami; ostny velikých letek jsou hnědé, tmavší nežli vnitřní prapor, největší, poněkud zašpicatělá péra ramenná jsou světlešedá, na hrany černavě barevné, svrchní hřbet jest tmavohnědý, bělošedě kropenatý; spodní hřbet, kostrč a svrchní krovky ocasní temně černé.

Šedé křídlo má uprostřed lazurově modré zrcadlo. Péra ocasní jsou hnědošedá se širokými, bílými hranami, obě prostřední péra ocasní tmavě černá; na kostrči několik středních per spirálovitě natočených. Znak tento jest jen tomuto druhu vlastní.

Toto vypeření nese kačer od listopadu do května. Od té doby pelichá a běře na sebe háv mnohem jednodušší, letní. Neúhledným šatem tímto podobá se samici, má tón více živě zlatošedý, na voleti má na pídě světle ka-

stanové hnědočerné skvrny měsíčné; na rouchu letním chybí též zatočená střední péra ocasní. — Samice má vždy barvu jednodušší a skromnější nežli kačer, pozná se tudíž jako u většiny kachen na první pohled.

Převládá barva rzivě žlutohnědá s černohnědými skvrnami; křídlo má též fialově zelené zrcadlo, zobák šedozelený. — U zobáku jest nápadná pohyblivost svrchní čelisti zvlášť při zívání neb káchání; u kačera v rouchu svatebním jest olivově žlutozelený, v rouchu letním černavě olivově zelený, v mládí žlutavě masový; oko jest ve stáří tmavohnědé, v mládí mdlejší, šedohnědé, nohy jsou pěkně žlutočervené.

Druh tento jest nejrozšířenější a nejčetnější; jeví též mnohé odrůdy, jsou větší neb menší, zbarvení světlejšího neb temnějšího; vyskytují se i čistě bílé odrůdy — jakkoli vzácně. Kachna s 18 péry rýdovacími, kachna severní, *Anas boschas*, Br. 1821, vyskytuje prý se v Grónsku. Brehm považuje druh tento za původní. — Kachna křivozobá, *Anas adunca*, L. 1758, jest nestvůrná odrůda s poněkud prodlouženým, klenutým, dolů zahnutým zobákem. Ostatek podobá se kachně obecné.

Kachna divoká má veliké rozšíření po severní polokouli. Vyskytuje se po celé Evropě a Asii, v severní Africe i Americe. V Evropě obývá celý sever, Island, Skandinávii, severní Rusko až po jižní Německo a Švýcars, kdež se také hnízdí. Na středním a dolním Dunaji jest velmi obecná; na jezerech Dobružde vyskytá se po tisících hnízdící a po statisících v tahu. Ve Finsku jest všude hojná, vyjma nejzazší sever. Severní hranice nesahá až po hranici lesa. V potočích řeky Kemi až po 68. stupeň ještě hnízdí; v Archangelsku jest hojná, na pobřeží severního ledového moře se nevyskytá. U nás jest na všech větších neb menších rybnících, řekách i potocích, jen kde trochu nalezá bezpečnosti. Na zimu táhnou většinou na jih Evropy, do Španěl, jižní Francie, Italie až Řecka, jednotlivě i do severní Afriky. V téže šířce obývá též Asii, až na daleký Východ v Číně a Japonsku. Severní Ameriku obývají a prolétají od severu až po Mexiko, zřídka objevují se v tahu až na Antillách. Žijí skoro jen u vod sladkých, nejraději na stojatých a mělkých i menších rozměrů, též v bařinách, kdež ukrývají se ve vrbov, rákosí neb sítině. Na severu, kde vody v zimě ledem se pokrývají, jsou ptáky tažnými, v mírnějších buď přelétají neb jsou stálými. Doba tahu jest říjen a listopad, na jaře konec února a březen. Z počátku přecházejí, nastanou-li na podzim mrazy, z menších vod na řeky, kdež shromažďují se v houfech; když i tyto úplně zamrznou, jsou nuceny táhnouti do mírnějších končin, odkud však záhy se vracejí. Cesty konají hlavně v noci ve velikých hejnech; mají-li na spěch, též za dne. Letí při tom velmi vysoko čarou šikmou neb v úhlu; starý samec obyčejně v čele.

Mezi všemi kachnami divokými tato hnízdí u nás nejčasněji. Hnízdo zakládají v houštinách u břehů mezi vrby, olšemi, v rákosí, mezi bahními rostlinami, do trávy, dutých vrb, do jích korun; i v lesích hnízdívají na vysokých dubech a jiných stromech lesních, v opuštěných hnízdech vran a dravců, ve

vřesu, v polích řepkových i úhorech a pod. Hnízdo skládá se ze suchých stébel, rákosí, sitiny, suchého listí, vše volně jest nakupeno a uvnitř vyhloubeno. — Počátkem dubna nalezá se tam 8—14 vajec, velikosti 5·8 + 4·3 cm; jsou špinavě bílá a pohrávají do modrozelená, olivová neb hnědoolivová. Pory jsou velmi jemné a ploché, skořápka tenká a lesklá. Od vajec kachny domácí sotva se liší. Kdykoli kachna hnízdo opouští, pokrývá vejce listím a suchými rostlinami. Doba hnízdění trvá 26 dní.

Mláďata něžná, jemným puchem pokrytá, jsou obyčejně nahoře černavě zelená, vespod světlejší, aneb též žlutavá, dle čehož očekávati lze světlejší neb temnější peří. Mají jemný, vysoko pisklavý hlásek, jímž rodiče i sourozence volají. Proti zlodějským dravcům brání matka své plemeno, vejce i mláďata velmi statečně, když jen poněkud s to jest se postavit, čelí vranám, volavkám a pod. zobákem a tlučením křídel. Je-li hnízdo na stromech umístěno, uchopuje matka vylihlá mláďata do zobáku a odnáší je jednotlivě na vodu, při čemž se stává, že zbývající jsou netrpělivá a z hnízda vypadnou, což jim však neškodí, jsouť velice lehounká. Buffon uvádí více příkladů, které dokazují, že divoké kachny zobákem mláďata na vodu přenášejí.

Též u sluky lesní bylo zjištěno, že mláďata svá vzduchem přenášají, aby bezpečně je ukryla. Dělati tak i dravec a lelkové. Popírá se sice, že by kachna mláďata přenášela; padnou prý k zemi a matka je pak vede; uvedená fakta však nelze popírati. Vždyť podobně počíná si kočka, která mláďata několikráte přenášá z místa na místo, nezdá-li se jí hnízdo dosti bezpečným. Běre při tom opatrně mláďata v týle do zubů a kofata visí tiše z tlamy matky, ani nepípajice. Kolčavy a kuny podobně mláďata zavlékají. U potkanů bylo totéž pozorováno, jakož i u myši, a děje se zajisté i u jiných více skrytě žijících zvířat.

Prof. Gabr. Szikla pozoroval delší dobu kachny divoké na stromě hnízdící. Dne 3. května vyklubala se kachňata, jak pozorovati bylo na četných skořápkách pod vrbou košatou. Druhého dne dopoledne o 1/2 10. hod. nastal v hnízdě nepokoj. Stará vykoukla z okraje hnízda, vrhla se pak za chvíli několika údery křídel skoro svisle k úpatí kmene, 3—4 mláďata následovala; dole opakovala zvuk volavý, načež mláďata opuštěná nahoře ve hnízdě sem a tam pobíhala a známým zvukem „bib, bib, bib“ naříkala. To trvalo celkem jen as 1—2 minuty, načež jedno po druhém k matce se vrhlo a kolem ní shromáždilo, načež tato majíc 10—12 kachňat okolo sebe spěla k nejbližší vodě.

Velmi obezřele a bděle vede matka mláďata svá vždy jen na vodu, kde snadno se mohou ukrýti, zahřívá je v noci pod křídlo a zůstává tak dlouho při nich, až dovedou lítati. Kachňata jsou za to nad míru poslušná, lpí na matce a dbají každého její pokynu. Z počátku mají jen puch jako jiná mláďata větších ptáků; krovky křídel zůstávají po 6 neděl krátké a teprv po 3 měsících dovedou lítati.

Památná jest chytrost a obratnost kachňátek, jakou dovedou se jako myšky rychle před nepřítelem zalézt a skryti; jsou-li na vodě, vjedou rychle pod vodu.

plavou daleko a vynoří se kryty jsouce voduími rostlinami — jen blavou až po oči z vody, takže jen vycvičený pozorovatel je spatří. Pro necvičeného zmizela. Matka současně snaží se, stavíc se sehromenou, nížce poletujíc, nepřítele odvést; podaří-li se lest, odletí pak skutečně a plíží se oklikou k mláďatům, jež svolává. Při chňapání po vodním hmyzu, jako komárek, jeví kachňata zručnost, která leda u konipasa se vyrovná; nikdy nechybějí; mnohdy jest jim do výše vyskakovati a hmyz honiti. Jest zábavno lovy jejich pozorovati. V říjnu ztrácejí roucho mláďat a vybarví se. Kačerové nabudou krásného roucha a potřebují k přepelichání dobu až do středu listopadu; samice na jednoduché své roucho potřebují o 14 dní méně a pelichají jen jednou do roka (u starých kachen připadá toto na srpen).

Kachna divoká ve svém rouchu svatebním náleží ke kachnám nejkrásnějším. Ozdobné roucho nese kačer od listopadu po květen, kdy nastává druhé roční pelichání, po kterém krásu odloží a více kachně se podobá. V červnu pelichání jest v plném proudu, samečkové pelichající shromažďují se ve větších i menších společnostech, až koncem června ztrácejí péra rýdovací i letky, a sice všechny najednou; as 14 dní, až do druhého týdne července, jsou neschopni k lítání a skrývají se úzkostlivě na osamělých rákosím porostlých hlubokých vodách. —

Kachna divoká stojí přímo s krkem do S přitaženým, kráčí obratně, při každém kroku však se kolibájíc; jest viděti, jak plovouc na hlavu se staví, aby zobákem v bahně žvachtala, zadek ční pak kolmo do výše a hlava vězí v hloubce, prohrabávajíc dno zobákem; nohama udržují se v rovnováze. Může se též nořiti a pod vodou veslovati, činí tak však více hravě, nikoli aby potravu hledala. V letu roztahuje křídla, krk přímo vpřed natahuje, a pohybuje křídly velmi rychle, malými rázy. Údery křídel doprovází slyšitelný hvízdot „vich, vich, vich“, který jest tak zvláštní, že ucho znalce i v temné noci je pozná. Plove rychle a úhledně a spí často plovouc.

Letí-li v páрку, letí obyčejně samička napřed, kačer pozadu, což i u jiných vodních ptáků bývá.

Potravou jsou jim mladé lístky travin, rostlin bahních, pupeny, klíčky, semena, obilí, kořeny, žaludy, plody, dále brouci, mouchy, vážky, larvy, žížaly, malé tiplice, potěr, žáby, rybičky a pod. Žvachtají celý den v močálech, majíce v zobáku cit, že ucítí, co zde jedlého a stravitelného; bahno a voda odtéká stranou zobáku. Ve stojatých vodách ničí značné množství larv, které by jinak na bodavé komáry se proměnily. Kachny v tabu, které za dne na vodách se shlukují, zdvihají se pravidelně večer a přelétají na tiché osamělé nížiny řek, kdež jednotlivě neb ve skupinách se v noci nasatí. Za prvního šera lákají se opět v malé společnosti o 5—15 kusech a vydají se často na denní cestu několikamílovou na větší jezera, kde společně přes den tráví, čeho v noci pozřely. Bylyť kachny zastřelené vždy tak přesyceny, že semena a hlízky až na jazyk vyčnívaly. Semena náležela lipnici (*Poa fluitans*, *aquatica*) a šipnatce (*Sagittaria sagittifolia*) a j.

V zajetí dává se jim ječmen a oves, též tvrdá rozměklá houska, drobně rozkrájená mrkev, tuřín, vařené brambory, častěji i odpadky masa, zvlášť mají-li hnízdit. Kachňátkům ještě puchem pokrytým dává se rozstrouhaná houska, srdce hovézí, mrkev, kukly mravenčí, rozkrájené vajíčko a kousky masa, udržují se v teple tím, že častěji přikryjí se teplou přikrývkou vlněnou a za dne nechají se spát, když se byla nasýtila; v noci nutno držeti je v suchu a teple, jinak zakrňují. Když poněkud sesílila, není více tolik okolků třeba, dostačí jim jedno-
duchá píce z rozměklého rozemletého chleba, proso, zelenina, oves, občas kousky masa.

Kachny divoké jsou nepopíratelně prarodiči našich kachen domácích; uvykají dosti záhy tam, kde se chovají, krmí a chrání před pronásledováním, přes svou divokost uvykají na člověka poznenáhla; páří se někdy též s kachnami domácími, jež volně pobíhají. Kachny, které na lidi uvykly, jako na veřejných rybnících, kde pro ozdobu se chovají, jsou již jen polodivoké; pud k stěhování bez toho nevalně vyvinutý, odloží úplně. Po případě i zde hnízdí, navštěvují menší rybníčky neb řeku v okolí, vracejí se však a nechávají se rády krmiti dětmi a procházejícími se. Rozmnoží-li se příliš, není radno je v parku odstřelovati, neboť ostatní se tím poplaší a uletí. Lépe jest je vychytati v přiměřeném chobotu vrhami a rákosím zarostlém (t. zv. rukávníku).*)

V zimě se nesmí opomenouti, aby pro polodivoké kachny zachovalo místo ledu prosté a též je krmiti. Kde dobře se s nimi zachází, zapamatují si kachny vděčně, jak dokazuje tento případ z Berlínské zoologické ohrady: „Před nedávnem přišla kachna s houfkem svých 14 dětí po 10. hodině večer k zavřené bráně zoologické zahrady. Byla to kachna divoká se svými kachňaty; matce nebyla na jaře dostatečně křídla přistřižena a podařilo se jí na blízké jezero Neuensee uniknouti. Tam se uhnízdila a založila četnou rodinu, která svou přítulností získala si záhy přízeň všech gondoliérů, zde výletníky provádějících. Touha staré po hroudě, kde se narodila, snad i vzpomínka na hojný zásep, kterého se jí tu dostávalo, přiměly ji, že konečně i se svou rodinou zvůčným kácháním domáhala se vstupu do zoologické zahrady. Vrátný skutečně bezplatně je vpustil.

A stává se pochopitelně, že nyní vždy večer po 10. hodině, když umlkne zpěv ptačí, k úžasu všech myslivců celé boufky divokých kachen navštěvují zoologickou zahradu, ačkoli zde hlučí koncerty, šumí množství lidí, zapadají houfy na kachní rybník a domácí jich příbuzní vítají je veselým kácháním.“

Jedna zvláštnost jest tu nápadnou; jest slyšeti hvízdavý zvuk křídel mimo letících kachen, jest cítiti takřka tlak vzduchu stínů kolem letících, viděti však není ničeho. Objevují se jako duchové provádějící zde své reje.

*) Pěkné příklady, jak chovají se divoké kachny v zajetí a jiná plachá zvířata. najde čtenář v knize paní Elly Brightwenové „Láska za svobodu“. Po česku upravil Boh. Bause. Nákladem A. Hynka v Praze.

1. 2. 3. Černý, bílý, modrý racek. 4. Blondinetta. 5. Satinetta. 6. Damascénian.
7. 8. 9. 10. Angličti purdlíci barvy žluté, červenavé, černé, modré.

Prvnímu páru kachen divokých, jež chceme na větším příhodném rybníce nasaditi, nalomí se křídla, aby nemohly uniknouti, a možno jim přidružití též několik krotkých kachen, mají-li barvu divokých.

Chov kříženců poslouží na dobu, nežli se pravá březňata řádně rozmnoží.

Tím učiněn počátek domestikace čili zdomácnění, neb chovají-li se v několika pokoleních v domácím okršku, možno je považovati za zdomácnělé a ponechati jim volnost; let jejich stane se těžký a uletění tím ztíženo.

Chceme-li je chovati na dvoře, nehodí se chycené staré kachny, jsouce divoké a hrmotné; nechtějí žráti a hynou raději hladu, nepomahá-li se jim. Musí se tedy cpáti kousky masa, starým chlebem, kukuřicí, ječmenem, až se jim uráčí žráti samostatně. Mimo cpaní předloží se jim vždy voda a krmivo, kdyby se jim obého zachtělo. Též ve společnosti navyklých a snášenlivých kachen zdomácní dříve. Vždy však nežli je nasadíme na dvůr, přistříhneme křídla. Teprv později, když jsou již navyklé, mohou se jen kloubky nalomit.

Snáze daří se, opatříme-li si část vajec kachen divokých a tato dáme krotké kachně vyseděti; tato je pak vodi, zahřívá a vychová. Krmení bylo výše uvedeno; krmí se jako kachňata domácí. Také těmto musí se však letky na jednom křídle ustříhnouti, neboť jest vždy nebezpečí, že odletí a více se nevrátí.

Volavý hlas matky jest zvučné, daleko slyšitelné: „kvěk, kvěk, kvěk, kvěk;“ kačera hlas jest hlubší a jednoslabičný, znějící jako: „kvak, kvak“. Hlubší tón vyznačuje tedy kačera, vyšší kachnu. Vycvičené ucho rozezná již pipkající káčata, jakého budou rodu. Volavé zvuky divokých kachen jsouce méně rychlé, zní pomaleji nežli u domácích.

Kachna divoká jest předmětem lovů „nižších“. Brokovnice, nepromokavé vysoké boty a dobře vycvičený pes vodní jsou nutné podmínky lovu. Jeť kachna velmi plachá a ostražitá a jen znaleckým obelstěním lze ji dopadnouti. Větří a a slyší ostře, méně dobře vidí.

Obyčejný způsob lovu jest střílení kachny na číhané večeř na místech, která tyto často navštěvují. Myslivec skryje se buď v boudě neb v hustém křoví vrbovém neb v rákosí. Velice se odporučuje sud až do $\frac{1}{6}$ do země zapuštěný, nepromokavý, nahoře větve pokrytý, již ze zdravotních ohledů, neboť jinak zabohuže se lovec po kolena v močálovité půdě. Na číhané třeba držeti se úplně tiše. Od srpna do října jest lov na číhané vydatný, když kachny vyhledávají zralé plody rosičky vodní (*Glyceria fluitans*), zamílovaný svůj zob, na který se soumrakem zapadají. Lovec dostaví se hned po západu slunce, obličejem proti větru, na číhanou a střílí kachny v letu. Po střelbě pomocí psa shledávají se pobité kachny a jsou případy, že dobrý střelec 20—25 kusů zastřelil.

Též z rána dá se mnoho uloviti, vyčihá-li se směr, kterým houfy kachen noční rejdiště svá opouštějí a na větší vodní plochy k denní své práci se vracejí.

Živé kachny chytají se do ok, zhotovených ze 6—7 pevných žíní. Rodina kachní vábí se ovšem na jisté místo, jež chceme k chytání použiti, a teprv když

jsme se přesvědčili, že kachny zob sebraly po několika večerech, nalíčí se oka, jež zřídka selžou.

Těž na udice se chytají, když tyto oblíbeným pokrmem opatřeny upevní se tam, kde se pásávají. Lov tento jest ukrutný. Na březích velikých rybníků chytají se někdy rukávnikem pomocí lákavých kachen. Zvědavosti kachen a hus využítkují lovci druhý střelbou „na baště“. Skryjí se za hráz neb kládu, před kterou nechají pobíhati červeného rezavého psa. Ať ze zvědavosti neb nenávisti k podobnému psu opouštějí kachny své skrýše, zapominajíce na obyčejnou svou ostražitost, načež na dané znamení střelci vyskočí a rychle střílí.

V krajinách, kde kachny ve velikém množství v tahu podzimním se shromažďují, zařizují se velkolepé humence (t. zv. koje).

Humenec kachni jest malý rybník as 100 m. v průměru mající na blízku větší nějaké plochy vodní, porostlý rákosím, vrbovím a olšovím. Z tohoto propokopány jsou do čtyř úhlů světových čtyři kanály (rukávniky), na počátku 7 m. široké, které se poznenáhla sужují, až při délce 50 kroků ústí do strouhy $\frac{1}{2}$ m. široké, která se ještě více sужuje a na suchu končí. Příkopy tyto neběží přímo, nýbrž v půlměsici, aby kachny neviděly osudné pro ně zakončení. 12 kroků jest příkop volný, na to však překlenut jest jednoduchými obroučky as $3\frac{1}{2}$ m. světlosti, jež jeden k druhému pokryt jest tyčemi tvořícími jako besídku; besídka stává se čím dále tím užší a nižší, jak kanálu na velikosti ubývá, a končí dlouhým sítkovaným pytlem. Na rybníce jsou cvičené kachny lákavé, které různé divoké kachny přilákají a pak s nimi do strouhy plovou, jak jsou navyklé potravu tam dostávat.

Nalézají-li se s jistým počtem cizích kachen v besídce, vystoupí lovec, jenž skryt byl v budce rákosové a vše pozoroval, zažene je úplně do váleovitého pytle, kamž v úzkosti své též se vrhají a bývají všechny pochyťány. Kachny volavé jsou zvyklé na lovce, nejdou též do pytle, nýbrž vrátí se opět, aby zrádné své řemeslo znova započaly. Aby lovec pohodlně ke kanálu se dostal a kachny vehnal, jsou upraveny úzké chodby rákosem 2 m. vysokým, aby viděti mohl na konec, ale nikoli k ústí průplavu.

Znameníť takovéto humence jsou na ostrovech Syltu a Föhru na západním pobřeží Šlesviku. Zkušeni lovci za podzim pochyťají až 30.000 kusů různých druhů, jež do větších měst rozesílají. Za dobře cvičenou kachnu vábivou platí se až 30 marek.

V době novější pozoruje se všude značné ubývání kachen divokých. Příčina hledá se hlavně ve změnách zemědělství. Louky se vysušují a zorávají, čímž zbavují se kachny svých hnízdišť a pastvišť. Kde chytávalo se kachen na tisíce, uloví se jich nyní sotva na sta.

Ke konci ještě kuriosum, na které připadli vynalezaví Američané. Na romantických březích Kodorusu v Pensylvanii uvazuje prý jistý farmář svým husám a kachnám krátké udice s červem na nohy. Ryba chycená táhne na šůře,

kachna uleknutá spěje ku břehu, vlekouc rybu na noze. Ostatní obstará fámář (t. j. pošle takovouto kachnu do novin).

Kachna domácí. (*Anas domestica*, Linné.)

Délka obnáší 58 cm., šířka křídel 95 cm., zobák 6-6 cm. Ovšem že i zde vyskytují se rozdíly ve velikosti. Jsouť kachny o třetinu ano i dvojnásobně veliké a přiměřeně těžké.

Kachna domácí pochází z kachny divoké, *Anas boschas*, během staletí stala se však větší, nemotornější, s krkem kratším, což zavinily změněné poměry domácí, které kachně usnadňují hledání potravy; pobytem u domu odvykla též lítání, takže částečně schopnosti té úplně pozbyla.

V postavě, částečně i zbarvení, způsobech podržela však značnou podobu se svými divokými předky.

Proměnlivost barvy jest značná, jsouť vedle původních divokým podobných též černozelelé, šedé, hnědé, hnědožluté, červenavé a čistě bílé.

Odrůda jedna má i chocholku na temeni, někdy velikosti jablka, zdá se však, že vzniká jen náhodou, neboť pářením nedá se zvláštnost dědičně přenést.

Zrcadlo v křídle jest modré s leskem zeleným, černě vroubené; kachny bílé jsou bez něho. Zobák jest u tmavě barvených olivový; u světlebarevných žlutý aneb žlutozelený; nohy plovací jsou červené neb olivovězelené.

Kačer má hlavu tlustou, delší krk, pěknější peří, na ocase několik do výše zahnutých pírek. Hluboký hlas zní jako „kvak, kvak, kvak“! Kachna volá jasněji „draek, draek, draek“.

V krajinách vodnatých, kde jsou jezera, rybníky, řeky, močály, potoky atd., možno kachny s prospěchem chovati, neboť zde kachny samy se užíví. Pak dá kachna ze vši drůbeže nejméně práce a opatrování; kde úplně na domov jest odkázána, prodraží se svou žravostí.

Za obydlí vykáže se jim stáj slámou vystlaná, kdež přenocují, a pro samice hnízda, několik slámou naplněných nízkých košíků, jest umístěno; musí zde dostatečně chráněny býti před kočkami, kunami, kolčavami a pod.

Chováním se neodporučují; chůze jest kolébavá a kde nemají vody, zaneřádí se, jsou velmi žravé, žvachtají v loužích, bahnech, zakalují vodu, z níž loví nejnečistší věci, jako prasata.

Jeví nieméně pud a žádost, pošpiněné peří své notně umýti, naskytne-li se jim jen poněkud příležitosti k tomu, kterou, možno-li, jim máme opatřiti.

Pozoruje se u nich zcela zvláštní pantomimika; stojí někdy hlavami k sobě, kývají hlavou stranou k zemi a štěbetají při tom zvláštní písničku. Zvláštní jest též nepřátelství silnějších hus ke kachnám, takže není radno nechati je sobě na blízku, sice je odhánějí od potravy a ruší též v lihnutí.

Koncem března počíná kladení vajec. Kachny rády vejce zanášejí, proto mají se při vypouštění ze stáje ohledati, a teprv po snesení vejce, je-li toto

cítiti, se mají pustiti. Nechají-li se seděti na vejcích, mají se jim první dvě odejmouti, ana nejsou obyčejně oplozena.

V druhé polovici dubna jeví obyčejně chuť seděti; přenechává se kachně 9—10 vajec. Doba lihnutí trvá 25—26 dní, a matka ošetřuje své píčky.

U nás nechávají se obyčejně vejce vylíhnouti kvočnám, takže se docílí již v dubnu kachňat. Pod kvočnou vylíhnou se kachní vejce v 25 dnech. Kachna klade 20 vajec, která jsou jako u kachny divoké špinavě bílá do zelena a o něco větší.

Velikou vzácností jsou vejce černavá, jichž pigment převéstí lze na zvláštní krmivo.

Skorápka jest hladká, jemná ale silná a mdle lesklá, jako namaštěná. —

Pitně-li se kachně vejce odjímají, snese jich 80—100; rozměr jejich 6+3·6 cm.

Jest přísloví: Při ovsí chei klásti vejce, při ječmennu musím, při chlebě polo k smrti se unosím.

Kachně dává se 9, kvočně 8, krůtě 16 vajec k vylíhnutí, nic více, aby rodiče byli s to mláďata před zimou zahřáti. — Známo, jak kvočna úzkostlivě chce zabrániti, aby kačky, které vede, nešly do vody. Stále kvokajíc běhá na břehu, navykne si konečně na to, hledí se však záhy zbavití zvrhlých dětí. Opustí-li je macecha, má se hleděti na to, aby ve stáji měla suchou slámu. by se vzájemně zahřívala, neboť zastuzením snadno hynou.

Mláďata žlutavě neb černě zelenavě zbarvená krmíme prvních 8 dní rozsekaným vajíčkem, masem a tvrdou houskou ve vodě rozměklou; dobrým pokrmem jsou polovařené jáhly a semenec; pak dostanou rozsekané vajíčko, tvaroh a šrot z ječmene; syrovátka s chlebem jest též dobrá, podobně kaše z mouky ječné a salátu, jemných lístků zelných a kopřiv; především opatřme však okřehek (Lemna), který hltavě žerou. Později dostávají ječmen, oves, chléb, syrovátku a pod.; nezapomínejme na odpadky masa, jež jim jest lahůdkou. —

Staré kachny krmiti se mimo to prosem, otrubami (vyjma žitné otruby, jež jsou jim škodné), vařenými brambory, řipou, moučkou žaludovou, mlátem z vinopalen a pivovarů, jakož i odpadky kuchyňskými.

Ve dvorech, kdež nemají volnosti a stále se musí krmiti, dávají se jim vařené a rozšťouchané brambory s otrubami, s přísadou ječmene a ovsu, což jest nejlacinější a nejvýživnější krmení. Pokrm buď míchán vždy dostatečně s vodou na kaši, což jest jim milejší než pokrm suchý. Kde možno sbíratí veliké a malé plže, neopomeňme pro kachny tak činiti; velice se dříve rozkouskují.

V krajinách, kde přes den zdržují se na vodách, přikrmují se jen málo neb vůbec ničím, dle toho, jak přicházejí hladové domů a jsou při těle. Potřebují-li přísady, dává se jim ráno a večer; krmiti-li se v určitou hodinu, dostaví se jistě samy pravidelně v čas. V zimě krmiti se hojněji, neboť méně nalezají.

Na polích a ouhorech hledají plže, žížaly, housenky, hmyz, trávu a pod.; na vodách potěr rybí a žabi, leklé i živé rybičky, žáby, mloky, okřehek a pod. Cukr prý je usmrcuje; po 25 gramech kachna prý pojde.

Mládata opeřují se ve stáří 5 neděl a 5 měsíců podržují pipkavý hlas. V 6 měsících vyrostla a vybarvila se, kačerové dostávají na kostrči dvě zakroucených pírek, pěkné peří, hluboký hlas a hodí se jen k rozplemeňování, k němuž po 3 leta se jich užívá. Na jednoho kačera čítá se 10—12 kachen. — Dosahují stáří 12—15 let.

Čínané dovedou kachni vejce umělým teplem neb teplým hnojem nechati vylihnouti.

Kachny přes nečistou jich potravu dávají výbornou pečínku. Ke krmení potřebuje kachna 16 dní, a nemáme při tom jiné práce, nežli uzavřítí ji do chlívka, hojně krmiti a nezapomínati hlavně na hrubý písek a čerstvou vodu. Šrotem pšeničným, rozdělaným mlékem, zbělí a ztuční v 8 dnech značně.

Sádlo se nedrží, záhy přechází v hnilobu. Váha vyrostlé nekrmené kachny oškubané, nevyvrhnuté obnáší 1.40—1.250 kg., vnitřnostmi ubude 200 gr.

Vejce dobře se dají v domácnosti použítí, drží se však jen 2 měsíce. Peří upotřebuje se k naplnění peřin; má se za to, že jest i zdravější nežli peří husí.

Aby se nedělaly chuchvalce per, doporučuje se toto: Do kotle s vařící vodou hodí se tolik nehašeného vápna, aby povstal louh, tam se hodí peří a nechá se několikrát var přejít; pak se vytlačí a usuší na slunci neb na kamnech. Když se pak opět předere, zůstane peří pružným.

Zastuditi se mohou mladé, když matka má příliš četné plemeno a nemůže je dostatečně přikrýtí a zůstávají-li při drsném počasí příliš dlouho na vodě.

Odporčuje se v těchto případech, aby vecpalo se několikrát zrnko pepře, sekané maso se dávalo a mládě tak dlouho zahřívalo, až opět se zotaví. Voda k pití nesmí chybětí a nechce-li mládě žrátí, vecpe se mu syrové maso.

V Číně jest chov kachen prastarý. Čínané nechávají líhnouti kachny po tisících ve zvláštních strojích k líhnutí, vodí pak hejna na břehy řek neb moře, doprovázejí je na lodích, střeží je na zelené pastvě, aneb na mořském břehu po odlivu, kdež pestře probíhají, na zvuk tamtamu však k pánu se shánějí.

Též v Kočínčině viděti jest hejna kachen, na tisíce čítající. Drůbežnictví hraje v Číně vůbec důležitou úlohu, již proto, že drůbež tvoří hlavní část potravy všech vrstev lidu.

Lipské listy drůbežnické přinesly o tom následující zprávu:

„Kachna chová se v Číně ve značném množství, a maso její jak čerstvé tak i nasolené se hojně pojídá. Všeobecně nechávají se kachny uměle líhnouti, jsouce nespolehlivými v líhnutí vlastním. Obecná kachna domácí jest dost veliká; vykrmená dosahuje váhy 1 $\frac{1}{2}$ —2 kg. a pro výborné maso velice se cení.

Když jsou dokonale opeřeny. zaženou se kachny ve velikých houfech na kanály a rybníky, kdež si potravu hledají.

Drží se v přísné kázni a poslouchají na povel pána ku podivu. Mandarinka jest menší nežli obecná kachna a drží se pro brilliantní peří. V zabradách bohatců jest vždy umělý rybníček osazený mandarinkami; Číňanovi jsou symbolem věrnosti manželské; párek bývá obyčejným darem svatebním.

Naložená vejce kachní jsou v Číně delikatessou a jsou vždy důležitým pokrmem u tabule mandarinů. Vejce takto se nakládají: ze slámy bobové a popele lípového dřeva udělá se louh, přidá se černých listů čajových a soli, smíšenina se vaří, až všechna voda se odpaří a tvrdý koláč zbude; tento se jemně rozemele a do prášku tohoto naloží se i s trochou rýžových slupek čerstvé vejce; zde zůstanou 100 dní ležeti a jsou pak k požívání schopna; takto praeservovaná vejce vydrží kolik let. Vypadají jako vejce na tvrdo vařená, oloupou se a na tenké plátky rozkrájená se podávají.

Husa v Číně jest čistě bílá a držení těla labutovitého, jest neobyčejně veliká a těžká.

Ze slepic jest zde nejrozšířenější plemeno Yanchov: veliká zvířata, s chutným masem 2 až 3 kg. těžká, dobré nosičky a kvočny; jich vejce jsou velká a barvy kožově hnědé.

Slepice tohoto plemene kladou v 8—9 měsících roku as 200 vajec, vynechávajíce jen horké měsíce roku. Chovají se více pro maso nežli pro plemeno, ježto zvláště maso jejich jest výborné jakosti.

Langshanky, které již od několika let v Evropě našly ocenění, jsou čistého význačného plemene od řeky Yang-se-Kiangu přímo pod Chin-Kiangem. Jsou veliké, krásné a váží 3½—4 kg.

Vejce jejich jsou veliká tmavohnědá bary. Slepice Black-Bone či Typ-hoonky jsou oblíbeným plemenem pro zálibu; jich peří jest bílé, kdežto kůže, nohy, kosti, maso i hřeben jsou temné.

Maso kura velice se cení; polévku z něho doporučují při jistých nemocech sami lékaři. Další odrůda Chow jest slepička 1—1½ kg. váhy. Čistě bílý kohout tohoto plamene bývá s rakví domorodců ku hrobu donášen a zde obětován.

Číňané mají též zvyk v den novoroční zabíjetí kohouta na lodích a lodicích svých a krev rozstříkati, aby zlé duchy zažehnali a štěstí v nastávajícím roce si zabezpečili.

Krocán jest v Číně ode dávna zaveden, a chová se v Tien-Tsien pro cizí tržiště, t. j. pro cizince v přístavech volných.

Páv chová se v mnohých částech Číny; ač není zde původní, jest lidu dávno znám. Péra ocasní nosí mandarini k označení své hodnosti.

Bažant zlatý a stříbrný jsou v Číně domácími ptáky, jest jen pochybnost, vyskytují-li se ještě divoce.

Též kormorán jest zde domácím; jest ku podivu vycvičen v lovu ryb. Vychovávají se s velikou péčí a připravují k jich určení. Párek stojí 12—15

zlatých ve zlatě. Upotřebuje se jich v malých lodích na jezerech a řekách k rybolovu; z pravidla jeden muž má 10—12 kormoránů v loďce. Ptáci sedí na postranicích, a na povel řídce vrhají se do vody hledat ryb.

Noří se pod vodu a tynouří se, majíce v zobáku rybu, načež rybář do lodě zpět je volá. Jako učenliví psi plovou ku svému veliteli, nechají se dobrovolně na loďku zdvihnouti, položí zde svou kořist a jdou znova na práci.

Používání strojů k lihnutí jest v Číně známo po staletí; přístroje jsou však podnes sestrojení velmi primitivního.

Lihárna bývá dlouhá z bambusu sestrojená budova, jejíž stěny jsou blátem potaženy a slamou propleťány. Podél stěny jest řada kulatých košů slaměných, jež jsou tlustě blátem pokryty, aby se zamezilo vzplanutí jejich v ohni.

Každý košík stojí na cihle, pod kterou jest malé ohniště. Nahore pokrývá se koš slaměnou střechou. Víko musí dobře přiléhati a mezi lihnutím koš pevně uzavíratí.

Když do koše vloží se vejce, zatopí se na ohništi a udržuje se stejnoměrná teplota. Po 4—5 dnech vyndají se vejce opatrně jedno po druhém a zkoumají se. K tomu cíli jsou ve stěně lihární otvory velikosti vajec a opatrovatel hledí skrz ně, jsou-li oplozená či nic. Vejce dobrá vloží do košů zpět. Po 9 až 10 dnech, tedy celkem po 14 dnech, vyjmou se vejce z košů a položí se na prkna.

Zde již nepoužívá se ohně, nýbrž vejce přikryjí se bavlnou a jistou vlněnou dekou, pod níž zůstávají tak dlouho, až kuřátka se vyklubou.

* * *

Dlouholetou domestikací změnily se kachny mnohonásobně. O zvláštních plemenech nemůže býti řeči jako u kur, neboť změny týkají se jen velikosti a barvy, nikoli tvaru.

Nikde nenajdeme u kachen rozdílů jako jest mezi kurem chabo a malajkou.

Kachna Ruanská. (Anas Rouenensis.)

Plemeno toto pochází ze starého normanského města Rouenu a okolí, kdež dosud čistě se zachovalo. Vynikla se ve veliký masitý, těžký balík, a kdežto tučná kachna domácí zřídka 3 kg. váží, vykrmí se prý druhdy kachna Ruanská na 10—12·5 kg.

Pěstují jen v barvě divokých, kačer má však na prsou sytou červeně hnědou barvu.

Zobák jest dlouhý a široký, vrchní čelist svisle přikládá se k čelu; hlava a krk krásně zelené s leskem kovovým a bílým kruhem krčním, jenž vzadu se neuzavírá. Vespod něžně šedá, na hřbetě krásně zeleně černá; 2 pírká ocasní vzhůru zahnutá tmavozelená.

Křídlo jest šedohnědé, s leskem modrým, zrcadlem bíle vroubeným: letky jsou šedé a hnědé.

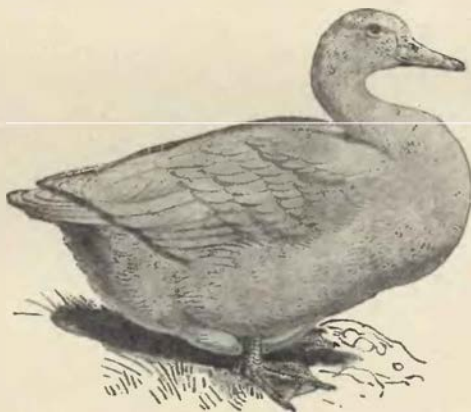
U kachny (samice) jest zobák slabší, barvy oranžové, s černou skvrnou na špici. Tmavohnědého tónu váží si pěstitelé výše nežli hlinožlutého; nohy jsou u kačera i kachny barvy oranžové. Obyčejná váha jest 3—3·5 kg. Kachna Pekingská as také sem náleží.

Kachna Aylesburyská. (*Anas Aylesburiensis*.)

Krásné plemeno toto vzniklo uměním anglických pěstitelů: od starodávna se totiž chová v Aylesbury a okolí (městě v hrabství Buckinghamském ne- daleko Londýna), stala se světoznámou a jest daleko široko rozšířena.

Vyskytují se jen čistě bílé. Zobák jest jemné barvy masové, avšak pouze ve vlasti, v jiných krajinách jest žlutý.

Nohy jsou vždy pěkně oranžové. Kačer váží $3\frac{1}{2}$, kachna 3 kg. Tučněním docílí se váhy až $4\frac{1}{2}$ neb 5 kg.

Obr. 57. Kachna Aylesburyská.

Aby dobře se dařily a pěkně vypadaly, vyžadují kachny tyto tekoucí čistou vodu, kteréž dávají přednost před rybníčnou.

Jednomu kačeru dává se 2—3 kachen, nic více, aby docílilo se bezpečně vajec zúrodněných.

V Aylesbury a okolí vychová se mnoho tisíc mladých kachniček, které později do Londýna se dovážejí. K vysezení vajec užívá se hlavně kvočen, jež si vypůjčují u drůbežníků.

Za jednu kvočnu platí se obyčejně 5 shillinků (1·80); tato vysedí jen 6—8 vajec; k vedení mláďat stačí na 50 a více jediná. Krmení pro mláďata jest

rozsekané vajíčko a vařená rýže, chlebem dobře vše promíseno; později mouka ječná rozdělaná s vodou a krupicí na těsto; starším dává se ječmen a drobná kukuřice pro změnu. K tomu všemu udržují se vždy v teple. Je-li jim 6—8 neděl, prodávají se. Váha obnáší pak as 1·25 až 1·5 kg.

Nejlepší krmivo pro starší kachny jest dobrá ječná mouka s chlebem.

Kachna Kayugajská (*Anas Kayugensis*).

Obr. 58.

Severoamerická kachna černá, kachna mouřeninská, ethiopská. Plemeno veliké, krásné se skvostným leskem kovovým.

Vejce těchto kachen mají též nádech černavý a i kosti jsou černavé. Váha 3—3·5 kg.

Obr. 58. Kachna Kayugajská.

Jinak souhlasí ve všem s jinými kachnami.

Totéž pěkné zbarvení vyskytuje se i u kachen, které mají velikost pouze našich obyčejných kachen domácích.

Zobák těchto černých plemen jest modročerný s černou skvrnou uprostřed svrchního zobáku; nohy jsou taktéž tmavé, černě oranžové, nebo hnědé.

Kachna vlašská. (*Anas mediterranea*.)

Kachna tato vyskytuje se ve všech barvách, v jakých kachny se objevují, jest však značně větší naší domácí a dosahuje váhy kačer 3—3·5 kg., samice 2·5—3 kg. Není druhého ptáka vděčnějšího k chovu. Jediná kachna klade ročně přes 100 velikých chutných vajec a použije-li se jí k chovu, jest výbornou matkou.

Pokud se týče výchovu a krmení starých a mladých, poukazujeme k udání při kachně domácí. Štátné kachny tyto lze všem pěstitelům drůbeže co nejvřeleji doporučiti, dají se lehce vychováti a jsou výbornými nositelkami. Při své těžké stavbě těla hodí se výborně k tučnění; maso jest jemné a chutné. Jest užitečnější nežli všechna ostatní plemena kachen.

Kachna pižmová (*Anas moschata*).

Cairina moschata, Flem. 1322. — Též kachna turecká; franc.: *Le canard musqué*; — angl.: *The Musk-Duck*; něm.: *die Moschus- či die Bisamente*.

Kachny pižmové rozeznávají se od ostatních kachen značnou velikostí, táhlým tělem, dosti dlouhým ocasem. blanami plovacími poněkud vykrojenými se silnými nehty na prstech; dále lysinou u očí a uzdiček, jež pokryty jsou bradavičkami, jakož i hrbolem nad zobákem, jenž čpí pižmem.

Jsou různé váhy a velikosti; kačer až 6 kg., kachna 3½ kg.

Z n a k y: Obličej lysý plný bradavek, na zobáku, na čele hrbol; peří se mění; opeření čela na slemení zakulacené, do předu obloukem se klenoucí; čelisti do předu slabě rozšířené. U samičky nejsou bradavičnaté výrůstky tak veliké jako u samce. Postava jest poněkud nemotorná.

Velikost bývá zračně větší nežli u kachny. Délka 7·6 dm, šířka křídel 11·2 dm, délka ocasu 18·5 cm.

P o p i s: V divokosti jest druh tento úplně černohnědý, na vrchu se třpytem kovovým; vespod světlejší; obličej jest lysý, s lícemi černými a červenými; zobák černavý, s hrbolem u kořene, jenž chybí samici; před nozdrami světle modravý pás, nehet světle červenavý. Oko žluté, uzdička modravočerná. 18 per očních.

Veliká kachna tato pochází z Jižní Ameriky, totiž z Guyany, Brasilie a Paraguaye. Kolumbus nalezl ji již zdomácnělou na ostrově Hispaniole (dnešní St. Domingo). V Evropě a Střední Asii byla zavedena krotká, zdivočela však též zvlášť na moři Kaspickém, v jižním poříčí Volhy, na jezerech Kaspické stepi, zvlášť na Sarpě, takže někteří autoři původ její odtud odvozují.

V Brasilii žijí na jezerech a řekách pralesů, nikoli ve volném kraji, živí se vodními rostlinami, semeny, hmyzem a zvlášť plži, litají velmi rychle za hřivzavého lomozu a přenocují na vodorovných větvích stromů. V Brasilii zove se *Pato*, jest tam ječínou krotkou kachnou a mění barvu svou do běla, černa i strakata.

Klade 10—14 vajec do dutých stromů neb rozsoch větví bez jiného hnízda nežli do peří, které si samice z prsou vyškube.

Nosí prý mláďata v zobáku do vody. Tak tvrdí aspoň Indiani, kteří, jak známo, ostře pozorují. Hlas její jest slabý, skoro jako kachny domácí. (Takto sdělují princ Wied a Azara, výzkumní cestovatelé po Jižní Americe.)

Statná kachna tato chová se od objevení Ameriky často v Evropě na dvorech a rybnících, více však pro ozdobu nežli pro užitek. Vyskytuje se krotká v různých odrůdách: černozelelé, bílé, strakaté, šedé, červenavé a žlutavé. Od temene běží po šíji na způsob hřivy prodloužená péra temenná; mohou se vzpřímíti v chocholku, což kachnu zdobí. Zobák a nohy jsou červené. Kůže bradavičnatá v obličejí pěkně červeně neb černavě zbarvená objeví se až druhý rok úplně a okrašluje se až do čtvrtého roku. — Kachny tyto jinak jsou lenivé, lítají málo, neplavou rády a nepotápějí se; i chůze jest nemotorná, závistivě střeží krmivo a zapáchají pižmem ze žlázy tukové na kostrči. Nechovají-li se v zahradách a uzavřených revírech, zabíhají se rády. Kačer má chraplavý slabý hlas, samice poněkud jasnější.

Doba kladení vajec počíná středem dubna; má-li samice 12—15 vajec pohromadě, která jsou s hladkou skořápkou, skoro válcovitá, barvy špinavě zelenobílé, započne líhnutí, jež nechá se odbyti kachně na zatemnělém tichém místě drůbežárny. Rozmnožování má však své potíže; za doby té musí býti pečlivě ošetřována a krmena, sice vejce se zkazí a mláďata pojdou. Nejlépe jest vejce, počtem as šesti, nechat vyseděti krotké kachně. S touto plodí též křížence, kteří opět vejce kladou, z nichž však nic není. Kříženci jsou střed mezi oběma druhy; bradavky jen slabě se vyvinují. Z kachny pižmové dopadnou větší, nežli od kachny domácí.

Potrava jako u kachny domácí. V zimě třeba je chrániti před větší zimou, sice omrznou jim nohy. — Zabíjejí-li se pro kuchyň, nechť uřízne se ihned hlava a žláza tuková na kostrči, jinak dostane maso odporný zápach pižmem.

Kachny zdobné.

Kachna Karolinská či nádherná.

(*Anas sponsa*).

Obr. 59.

V Americe zvaná Summer- či Wood-Duck; něm.: Die Brautente.

Z n a k y. Zobák táhne se po každé straně v ostrém úhlu pod peří čelní. Hrdlo čistě bílé; uzda leskle černá neb hnědošedá, na záhlaví pěkná chocholka.

Délka 42 cm, šířka 65·5 cm, délka křídel 20·5 cm, délka ocasu 9·5 cm. Velikost kachny hvízdáka.

P o p i s: Vrch hlavy a líce leskle tmavozelené; po stranách hlavy a veliká skvrna na straně krku barvy nachově zelené; péra chocholková zlatozelená zdobená dvěma úzkými bílými pruhy; peří po stranách krku hořejšího a hrudi jest jasně kaštanové, jemně bíle postříkáno; péra lopatková, letky ruční a péra rýdovací jsou zelené a modře nachová, trpytice se černě jako aksamit; prostřední

péra lopatková, zadní část hřbetní a vrchní krovky ocasní jsou černozeleň, některé pak z úzkých krovek ocasních, stranou prodloužených, do červena pomerančové, spodní krovky ocasní hnědé; brada, hrdlo, páska kolem hořejšího krku, střed hrudi a břicho bílé, boky na základě žlutavě šedém drobnými černými vlnkami zdobený, některá však péra černě a široce bíle lemována. Oko jest pěkně červené, víčka oční oranžově červená; zobák bělavý, uprostřed žlutavý, u kořene tmavě hnědočervený, na konci černý; noha červenavě žlutá. — Samice jest skromněji zbarvena; nemá chocholky, ač péra na temeni poněkud jsou prodloužena. Svrchní strana jest hnědozelená, purpurně lesklá se smazanými

Obr. 59 Kachna Karolinská.

velikými skvrnami: hlava šedozeleň; krk hnědošedý, hrdlo bílé, prsa bílá a hnědě skvrnitá; břicho čistě bílé; široký bílý pruh kolem oka až po ucho.

Vyskytuje se po vši severní Americe od jezera Ontario až po Floridu, též v Mexiku a Západní Indii, zvláště na ostrovech Kubě a Jamaice. V severních a středních státech hnízdí, v jižnějších přelétá v tahu. Zdržuje se na vodách sladkých, jezerech neb klidně tekoucích řekách, které částečně neb úplně lesem jsou obklíčeny a bujně porostlé vodními rostlinami.

Krásná tato kachna má právě tak půvabné chování jako jest krásná, a tvoří proto ozdobu každého dvora drůbežního. Pohyby jsou lehké, chůze hbitá, let obratný, neboť rychlostí hřivnače prolétá bez nárazu mezi větvemi stromů, chce-li uniknouti dravci. Dlouhá péra cholocho může buď vztýčiti buď položit. Plování děje se ozdobně a obratně též se potápí. Ráda usedá na stromy, hledá v du-

tinách větví vyšších stromů lesních vhodné hnízdiště a kráčí po větvích bezpečně a obratně.

Samice vtěsná se s podivuhodnou lehkostí do zdánlivě malých dutin a zarizuje tu hnízdo, kdežto samec na stráží stojí.

Dutinu vyhlídnutou, obvyčejně od datla královského (*Picus imperialis*, Gould.) pocházející, zaujímá jen kachna několik let, není-li vyrušována. Párky věrně drží k sobě a samec jeví se něžným a prostomilým. Jakmile nastává línutí, osamotní samice, majíc plemeno sama na starosti; 7—12 vajec jest podlouhlých hladkých, barvy žlutavobílé neb do zelena, doba línutí trvá 25—26 dní. Vejce mají rozměr 48+36 mm. Když kachniátka se vyklubala, nosí je matka v zobáku jedno po druhém k vodě, aniž by jim ublížila. Kačer přelétá v době páření s jinými sobě rovnými; v červenci pelichá a málo se pak liší od samice. Lítají zřídka ve větších houfech, nýbrž jen po rodinách několikačlenných; potravou jsou jim semena, bobule, jemné rostliny vodní, obilí, červi, plži, hmyz, potěr a malí obratlovci; snadno uvykají, i když chyceny byly starší. Krmi se jako kachny divoké. Do parků a na dvůr hodí se krásná kachna tato více nežli jiné; dá se snadno opatřit z ohrad zoologických bez značných výloh, snadno se užívá a i rozmnožuje. Uvykají rychle na zajetí, zvlášť je-li pobyt přiměřený a klidný, stanou se i přítulnými pěstiteli laskavému, lépe nežli kachna divoká; zalétají i dále, mají-li k tomu volnost, aniž by zapoměly se vrátiti (jak to mnohé divoké kachny činí): nabídně-li se jim vhodné hnízdo, sedí i řady na vejcích. Hlas jejich jest libozvučné „pii“ a výstražné „huik, huik.“

Indiani zdobí velmi obratně hlavičky dýmkové vydělanou kožkou a krkem těchto pěkných kachen.

Mandarinka (*Anas galericulata*, Linné).

Angl.: Mandarin-Duck. — Franc.: Chinese canard.

Kachna tato jest nejen nejkrásnější svého druhu, ale jeden z nejkrásnějších ptáků vůbec.

Z n a k y: Na temenu chocholka z per. nahoře zelená; límcovitě prodloužená péra krční červenohnědá; zvláštní ozdobou jsou dvě péra po každé straně hřbetu, která se zvedají jako dvě veliká křídla motýla nad hřbet a jako vějíře vypadají. Velikost má předešlé.

P o p i s: U kačera jsou péra chocholky nahoře zelená neb nachově modrá, po stranách a vzadu do hněda přecházející; od oka táhne se široký žlutavobílý pruh na záhlaví; prodloužená špičatá péra límce jsou třesňově rudá, přední krk a strany svrchních prsou hnědočervené.

Široká motýlovitá péra hřbetní mají na vnější straně ostnu trsně neobvyčejné délky a přecházejí při zavřeném křídle přes hřbet, čímž kačer ode všech ostatních kachen se liší. Péra tato jsou nahoře světle hnědočervená, bílá a černě vroubená, vespod modrá, na konci hnědorudá.

Strany prsou kreslené dvěma černými a dvěma bílými příčnými prahy, kdežto boky jako u předešlé na žlutavé půdě mají tmavé vlnité příčky. Spodek jest bílý; letky hnědě šedé, na venek bíle vroubené. — Samice podobá se kachně karolinské, jen jest o něco bledší a kruh kolem očí a pruh na záhlaví jest užší. — Též mláďata v peří prachovém podobají se předešlé. — Počátkem června nabývá kačer svého neúhledného letního šatu a není pak od kachny téměř k rozeznání.

Mandarinka obývá severní Čínu, Japan, země Amurské a táhne se v pozdním letě do jižní Číny. U nás jest dosud vzácná, jsouc drahou, ale v zoologických

Obr. 60. Indická kachna běžec

zahradách ji vidáme. Životem volným, líhnutím, hnížděním na stromech, počtem a barvou vajec souhlasí s předešlou, blíže příbuznou. K chovu se však méně hodí, čímž vysvětluje se mnohem vyšší cena mandarinky. Snad pomohla by přísada rozkouskovaného masa, mravenčí kukly, vaječnick, tvaroh, ze semen kornopné, proso a oves k docílení lepší plemenitly: neboť ačkoli oba druhy jsou příbuzné, možno, že mandarinka na svobodě více se živí vodní zvěřinou nežli rostlinami.

Kachna pestrozobá (*Anas poecilorhyncha*, Pennant).

Krásné plemeno toto žije divoce v Indii a na Ceylonu na způsob naší kachny divoké, hnízdí ve vysoké trávě a klade as 10 bělozelených vajec.

Kachny tyto jsou prý „nejchutnější“ ze všech: dosud nepodařilo se však je zdomácniti.

Indická kachna běžec (*Anas cursoria*).

Obr. 60.

Angl.: Indian Runner.

Pěkně kreslená kachna tato byla teprv před 20 lety do Anglie zavedena, a dojde snad u nás též na její rozšíření.

Kresba patrna jest z trefného vyobrazení našeho v textu.

Temeno nese u kačera tmavou čepičku na hlavě a barva táž pokračuje širokým licousem pod okem podél hrdla a končí za okem. Zobák jest dlouhý a tenký, olivově žlutý; krk štíhlý a barvy bílé; prsa mají barvu stříbřitou, břidlicovou neb modrošedou, podobně sedlo: pod bílými péry ocasioní jest perí černé; ocas jest světlý, nohy oranžové. — Kachna jest podobně kreslena, barva její jeví různé odstíny hnědé.

Mláďata nejsou nedůtklivá, vyvinují se rychle a ač nevyrostou příliš, poskytují velmi jemnou pečínku.

Výborně hodí se za nosičky, snášejíce po celý rok vejce, vyjma dobu pelichání. — Mění se v barvě do hněda, běla, červená; hnědá a bílá barva převládá a má se za původní. Celé hejno stejnobarevné nese se velmi pěkně.

Kačerové tohoto plemene mají zvláštní zvyk nadýmati se skoro jako voláči. Stojí skoro svisle, nadýmají vole, že téměř zobáku se dotýká, vyrazí pak hluboký vzdech, sníží hlavu a pádí s nataženým krkem v kruhu kolem kachen svého hejnska.

* * *

Jsou ještě jiné druhy kachen divokých, jsou však dilem příliš vzácné, aneb nedostanou se živé do obchodu a do rukou přátel drůbežnictví.

Kdo snad získá podobně krásné cizince, nechť navyká je, jak uvedeno bylo při kachně divoké. Bývají obyčejně velmi plaché a štítí se lidí, nerady žerou a musí po nějaký čas býti cpány. Přidruženy jsouce k jiným s náše nli v ý m kachnám, uvyknou snáze na zajetí; avšak snášenlivými obyčejně kachny nejsou, takže těžce na sebe zvykají.

Čeled' hus (Anser, Brisson 1860).

Zobák husí bývá délky hlavy: u kořene značně vysoký, mnohem vyšší než široký, ku předu poznenáhla se snižuje, nahoře i dole konče v široký, klenutý ostrý nehet; ústa jen až po hlavu rozevřená; hrana okraje svrchní čelisti přesahuje, majíc uvnitř silné příčné zářezy, jichž konce vytaženy jsou v kuželovité zuby, jimž odpovídají stejnoměrné ještě ostřejší zuby spodní čelisti; na patru jest taktéž řada krátkých zubů; průhledné nozdry otvírají se v předu uprostřed zobáku v dutině nosní měkkou blanou popnuté: na silných nohách střední velikosti jsou tři prsty přední plnou blanou plovací spojeny, menší zadní prst stojí o něco výše a dotýká se půdy jen nehtem; běháky vpřed sífkované se šestihrannými rohovitými destičkami, které po stranách jsou menší a čtyřhranné.

Blána plovací mřížkovaná; barva různá, obyčejně světlá; křídla dosti veliká sahají až na konec ocasu; vpřed špičatá, 1. a 2. letka nejdelší, neb dvě zakrnělých pírek před nimi, jen 40—50 mm. dlouhých, nelze počítati k letkám. Na ohybu křídel jest tvrdá bradavice.

Ocas krátký skládá se ze 14—20 per. Dobré peří jest velmi husté a měkké, u pravých hus na krku v nepravidelných podélných pruzích rozdělené.

Hlava jest úzká, malá, krk dlouhý, tenký, peří bílé, černé a šedé s kresbou šupinatou.

Pelichání děje se jednou; u hus jest to doba úzkosti, neboť letky vypadají v poslední době všechny najednou, takže nemohou litati a vyhledávají tichý koutek, aby v tu dobu nebyly znepokojovány a ohrožovány.

Lebka jako u kachen, obratlů šíjových 17, u husy egyptské jen 14; 9 hřbetních a 7 ocasních; průdušnice bez záhybů; masitý jazyk poměrně tvrdý jest po stranách zoubkovaný; vole široké; žaludek svalnatý.

Husy polní výborně kráčí, nejlépe ze všech ptáků vodních; let jejich jest vytrvalý, mocný, husy letí obyčejně velmi vysoko, takže jen v pošmourných a mlhavých dnech možno jich blíže země dostřeliti.

Pohyby v letu jsou mírné, není slyšeti hvízdavý zvuk a tlukoucí křídla sotva 2—3 cm. od čáry vodorovné se uchylují. Jen při vzletu silný tlukot křídel způsobuje lomoz a podobně při sletu.

Ve vodě nejsou tak obratné jako kachny, nedovedou též dobře se potápěti, činí tak více jen při hře, zvlášť z mládí, neb z nouze, nikdy však na dlouho. Při plavání noří přední část těla hlouběji nežli zadní.

1. Vídeňský purclík dlouhozobý. 2. Purclík strakový. 3. Purclík běloocasý Kodaňský. 4. Purclík stralsundský.
5. Strakapoun hamburský. 6. Purclík bekyňový. 7. Veslař. 8. Kejkliř orientální. 9. Purclík Lohorský.

Živí se skoro výhradně vegetabiliemi, které hledají spíše na suchu nežli ve vodě; zde plovouce stává se též na hlavu, aby žvachtajice potravu hledaly.

Divoké husy přelétají daleko široko, nezdržují se dlouho na jednom místě, ztráví skoro celý den na zemi, v polích neb na lukách, večer však pravidelně odlétají, aby vydaly se na hladinu vodní řek a rybníků, kamž přibudou po západu slunce, a zde ztráví celou noc.

Každé nově přibylé hejno bývá hlučným kýháním radostně vítáno a odpovídá podobným lomozem.

Z rána ubírají se opět na pastviště. Liší se v tomto způsobu života od kachen, které v noci vodu opouštějí a za to pastvu vyhledávají. Svým ostrým zoubkovaným zobákem mohou rostliny dobře ohlodávat a okousati, lépe nežli kterýkoli pták.

Cesty své konají společně ve větších neb menších houfech, které někdy do tisíců vzrostou, v těch zůstávají však menší rodiny vždy pohromadě, mají vlastního vůdce a připojují se jen za účelem společné pastvy.

Veliký houf rozbíjí se opět na tři hlavní části, předvoj a zálohu a armádu hlavní; tímto pořadem zapadají i na svá pastviště i táhnou dále. Různé druhy pasou se odděleně, neodloučí se však od celku.

S kachnami, labutěmi a jinými ptáky se nemísí. V tahu tvoří šikmou čáru, je-li jich jen málo, dvě čáry, je-li jich mnoho, a tyto stýkají se v ostrém úhlu. V předu letí nejstarší a nejzkušenější houser.

Pravidelnost v tahu nikdo tak nezachovává jako jeřábi, čápi a husy. Letí-li po párku, bývá samice v čele.

Husy jsou ostražitě, velmi bdělé a plaché; ač jsou ptáky denními, kteří v noci odpočívají, bývá hlas jejich slyšeti za jasných nocí měsíčních v tahu vysoko ve vzduchu.

Husté teplé opeření umožňuje mnohým druhům zdržovati se na nejdalším severu za krásného léta, může zde se i hnízdit, ačkoli i horké pásmo čítá mnohé a krásné druhy.

Též pro husy jest doba pelichání kritická, jelikož ztrácejí všechny letky najednou, a stanou se tím neschopny k letu, takže nuceny jsou vyhledávati nejdlehlší své skrýše.

Naše severní druhy přezimují v jižní Evropě, jihozápadní Asii a severní Africe. Hlavní doba tahu spadá do měsíců září a října, ačkoli přední voje již koncem srpna dají se viděti a slyšeti. Doba návratu jest — dle pohody — v březnu a dubnu.

Divoké husy žijí v jednomanželství (monogamii) a spárené trvají po celý život pohromadě.

Hnízda svá skrývají v močálech těžce přístupných, v rákosí a sítí; kladou velká bělavá vejce.

Členové rodiny lpi na sobě a zůstávají pod vedením housera až do nejbližšího jara, kdy mláďata se oddělují. Dávají přednost vodám sladkým před slanými a větší dobu tráví na suchu. Rod tento čítá as 45 druhů.

Husa sněžní (*Anser hyperboreus*, Pallas).

Chionochea hyperboreus — *A. nivalis*.

Znaky: Všechno peří, vyjma černé špičky křídel, jest čistě bílé; vrchní čelist jeví po stranách podélné rýhy; zobák a nohy barvy oranžové.

Křídla v klidu mají s ocasem stejnou délku a skládají se z 28 per rydovacích, z nichž 10 prvních jest černých s bílými okénky. V ocase jest 16 skoro stejně dlouhých per.

Peří mladých ptáků jest světlešedě obláčkované; zobák a nohy šedé. Velikost poněkud menší. Váha 2·5 kg.

Délka (bez zobáku) 81 cm., šířka křídel přes 15 dem., ocas 14·5 cm., zobák 6 cm., nárt 6 cm. Samice a mláďata jsou menší.

Náleží vysokému a nejzazšímu severu. Nejméně vyskytuje se v Evropě. V Asii jen na Východě, zejména na jezeře Kosogolu (36 mil dlouhé, odtokem Igou s řekou Selengou a jezerem Bajkalským spojené) objevuje se ve velikých hejnech a hnízdí zde dle tvrzení tamnějších obyvatel. Zřídka jen přezimuje na jezeře Kaspickém. Naproti tomu objevují se v Číně a Japanu, na poloostrově Korea někdy v nepřehledných houfech, které v březnu opět do severních hnízdišť táhnou.

V nejsevernější Americe jest všeobecně rozšířena a náleží k nejčetněji zastoupeným druhům v tamnějších nesmírných tundrách hnízdícím.

V září stěhují se do jižních států a vyskytují se druhdy v Karolině, Mexiku a na Antillách. Velmi zřídka objevují se v severovýchodní Evropě; několik případů jest zaznamenáno o kusech husy sněžné, jež zimou neb bouřemi do střední Evropy byly zahnány.

Hnízdí za kruhem polárním v nesmírných houfech na jezerech nitrozemních a jižních vodách tundry, hnízdí jako husy šedé a klade 6—8 špinavě žlutobílých vajec; míra jejich 72+48 mm.

Husa sněžná jest pro své sněhobílé peří, černé špičky křídel a živou barvu zobáku pták krásný a již ve značně výši od jiných k rozeznání. Výborně kráčí, má vytrvalý rychlý let a jeví zvláštnost, že v tahu, kde letí jedna za druhou, tvoří tupý trojúhelník.

Obyvatelstvu severních krajin jsou husy sněžné k velikému užitku; maso jejich jest pověsně chutné a ročně množství se jich poji na místě neb vyvezou se do evropských osad.

Ve věčně zamrzlé půdě dalekého severu, která v létě sotva na 20 cm. hloubky rozmrzne, vykopají se hluboké jámy, a do těch vkládají se po vrstvách

oškubané a vyvrhnuté husy a opět zamrzlou zemí se přikreji. Zde drží se čerstvé jako v ledárně.

Kdyby nebyly oškubány a vyvrhnuty, zmařily by se. Též peří jest dobré zboží a hledané.

Husa popelavá, *Anser ferus*, Linné (*cinereus*).

Obr. 61.

Husa šedá velká, březnová, letní, divoká. — *Anas anser*, var. *ferus* L.; — *Anser sylvestris*, Frisch; *A. palustris*, Flemm. 1838.

Z n a k y: Zobák oranžové barvy bez černé, s nehtem bělavým; lysé víčko oční a nohy barvy masové; dolní hřbet, spodní křídlo a široký kraj svrchního křídla světle šedé; ve stáří prsa černě skvrnitá. Špičky křídel nedosahují konce ocasu. —

Obr. 61. Husa popelavá

Délka 8 dem., šířka křídel 16 dem., délka ocasu 15·5 cm., délka zobáku 7 cm., výška nártu 8·3 cm. Velikost husy domácí. avšak jest lehčí. Váha as 3·5 kg.

P o p i s: Převládající barva šedá, na hřbetě šedohnědá, letky tmavohnědé, na špici černé; břicho bílé. V mládí jest peří pošmourně šedé a bez černých skvrn na prsou.

Na hnízdě mají hustý kožíšek měkkých vlasovitých pruhových per, svrchní strana jest pošmourně olivově zelená, po stranách žlutozelená, vespod světle běložlutá.

Za živa od housat domácích snadno se rozezuají, majíce krk tenčí, více zahnutý, hřbet zakřivenější, břicho zdviženo, stehna vystrčená a vyšší nohy,

běhají ryhleji a hbitěji. Oko tmavohnědé, nahé víčko oční a nohy jsou bledě masové.

Od husy rolní a polní liší se zbarvením více čistě popelavým nežli hnědošedým; od menší husy turkyně svou značnou velikostí.

Od šedé husy domácí liší se jen štíhlejší postavou, vyvinutějšími létadly a větší obratností a proto právem považuje se za pramáti naší husy domácí.

Tato husa divoká obývá ponebí mírné (nejde příliš na sever, jak dříve se za to mělo) v Evropě a v Asii.

V Evropě rozšířena jest po Anglii, Švédsku a Norvéžsku, Dánsku, Pomoránsku, v Německu, v Čechách,*) po Rakousku-Uhersku, v Rumunsku, Bulharsku, Řecku, jižním Rusku, zvlášť pak v Dobrudži, kdež obecně hnízdí, v Turecku a Malé Asii více v zimě se objevuje. V Asii zaujímá celou mírnou a jižní Sibiř až po Čínu a Japonsko.

V zimě táhne až do Indie a Sanghaje. V tahu přichází po rodinách neb větších houfech koncem února, aneb není-li odleva, teprv v březnu, když ještě led a sníh krajinu kryje a oznamuje příchod svůj radostným kýháním.

Nepozorovaně odtáhnou na podzim. Housata letu schopná táhnou bez návodu rodičů již koncem července; většina teprv koncem srpna.

Pozdní housata — jichž bývá málo — teprv v září a počátkem října. Všechny pozdější husy popelavé jsou zbloudilí tuláci.

V zimě není více žádné husy viděti. Též na jižních březích západní Evropy přezimuje jich málo; podobně v jižní Francii a Itálii. Tam hojnější bývají v jižním Rusku, v Dobrudži, na moři Kaspickém, kdež na některých neobydlených ostrovech též předčasně hnízdí; na velikých jezerech jižní Sibiře a na Tichém oceánu. V letu tvoří trojúhelník nazad otevřený.

Osamělé nížiny, vodnaté, močálovité, rozsáhlé pouště rákosím zarostlé a vodními plochami, částečně lesem prostoupené, kdež hojně též křovin, veliká jezera a pruhy země rákosovité jsou místa, kde časem hromadně hnízdí a jež každoročně znova vyhledávají, nejsou-li zde příliš vyrušovány.

Přednost dávají krajinám, kde jsou na blízku pastviny, pole a luka.

Na jaře, koncem února neb v polovici března dostavují se hlučně ve velikých společnostech na svá hnízdiště a ohlížejí se po vhodných místech ku hnízdění. Starší husy jsou pak již spárené, mladší samci bojují o samičku a husičky neschopné dosud k hnízdění skupí se v malé společnosti a potloukají ne příliš vzdáleně od kmene hlavního.

Místa, která u větších rybníků za hnízda volí, jsou obyčejně od břehu vzdálená na nejdlehlějších osamělých místech nepřístupných, močálovitých, hojným porostem starých vrb a rákosím chráněná. Rády volí zvlášť ostrovy zarostlé hlozím a rákosím.

*) Jest jediná z hus divokých, která v Čechách hnízdí.

Ku stavbě hnízd berou různé látky, stébla rákosí, kmeny, listy, síti a pod.; nejlustší dávají dolů. ostatek bez ladu kupí na sebe.

Samice klade pak dle stáří 5—10 vajec, mladší méně, starší, silnější více. Mají délku 8·1, šířku 5·7 cm., tvar jest dosti pravidelný, skořápka hladká bez lesku, někdy drsná, barva mdle žlutobílá. Podobají se velice vejcem husy domácí. Hlavní doba kladení vajec jest v dubnu.

Jakmile samice vajec nakladla, vyškube si prachové peří na prsou a břiše a obloží vejce tím peřím tak, že skoro lysou koží vajec se dotýká.

Na dánském ostrově Bornholmu, v moři Baltickém, jest peří prachové vedlejší příjem velitele; proto šetří se hus líhnoucích a tyto staly se zde dost důvěřivými. Vždy, když husa odchází, přikreje vejce puchovým peřím. Po 27—28 dnech vylíhnou se housata, která matka den zahřívá a osušuje, pak zavede na vodu a učí je šfavnaté konečky rostlin vodních oškubávat, pak na zelených ostrůvkách se napásti.

Večer vrací se matka s housátky na hnízdo a vezme je pod křídla, by chránila je před nočním chladem. Totéž se opakuje po několik neděl, až již housata nenalezají místa pod matkou, nýbrž jen kolem ní stlačené noc tráví.

Táhnou-li na pastvu, kráčí matka v předu, pak následují mláďata v klubku směstnaná, za nimi houser s vysoce vztýčeným krkem. úzkostlivě na vše strany číhaje, aby při nejmenším znamení nebezpečí ozval se na poplach k uniknutí. Nastává-li skutečné nebezpečí, jest houser první, jenž žalostně kýhaje na útěk se dá. Matka naproti tomu chová se statečně a pamatuje spíše na záchranu svých dětí nežli na spásu vlastní, vyzývá je křikem, by v křoví se ukryly neb do vody vrhly a ponořením unikly.

Uchopí-li kdo mládě, vrhá se s křikem naň, div že lupiči dětí na hlavu nevletí, a pronásleduje jej kus cesty. I když odletí, nevzdaluje se nikdy daleko. nýbrž objeví se opět; když jest po nebezpečí, shromažďuje housata; později objeví se též opatrný táta u rodiny opět.

O jedné zvláštnosti zmiňuje se Naumann. Někdy umíní si staří převést mláďata z menší vody na větší a počínají si při tom tak podivně a s takovou tvrdohlavostí, že někdy všechna housata tím vezmou za své. Vedou totiž slabounká, sotva 2 neděle stará housata někdy na dvě až tři hodiny cesty vzdálenou vodu přes pole, silnice, polní cesty. mlýny i vesnice, takže při nesmyslné této výpravě mláďata podléhají námahám pochodu a dravcům.

I když mláďata několikráte byla chycena a na divější bydlíště zavedena, nedají se staří odstrašiti a provádějí houževnatě svou.

Soudí se někdy, že předtucha suchého roku vede husy k tomu, by opustily rybníky, jež snad v letě by mohly vyschnouti. Přijdou-li nehodou mláďata o rodiče, připojí se k jiným roditelům, kdež najdou klidného přijetí.

Za potravy slouží jim: pšenice, žito, houska. hrách, čočka. pohanka, pak ječmen a oves, jichž polozralá a zralá zrna z klasů vybírají. Zralé obilí nejméně

jim svědčí, tím více však zelené osení. Vikvi zralou též opovrhují, zelené byliny jsou jim však vhod; rády též kukuřici, žaludy a bukvice.

Svým zoubkovaným zobákem ohlodávají i kořeny a hlízy mrkve, vodnice, brambor, hrachoru, pampelišky, kmínu, bedrníku, rákosu, sítiny a pod. Též kůru a dřevo ohlodávají více hravě, jak se zdá, nežli z potřeby. Osení jen mladé spásají. zvlášť rády žerou mléč hladký, polní i ostrý.

Přednost dávají především mladé zelené travičky a jeteli, které vyhledávají, zvlášť mají-li první výhonky. Při pasení kladou hlavu tu na jednu tu na druhou stranu, aby zoubkovanými kraji mohly trávu uchopiti a rychleji vole si naplniti. Rosičku vodní a okřehek milují zvlášť housata. Pasou se jen za dne, večer zaletají na vodu, kdež přenocují.

Na hlubších vodách hledají nořice se na dně potravu; kde krk nestačí, vrhají se předním tělem do vody, takže zadek do výše trčí. Polýkají též zem a hrubý písek, jež třením blan žaludečních způsobují rychlejší rozmělnění látek rostlinných.

Dostaneme-li mladé neb staré husy popelavé, živíme je jako husy krotké; co těmto svědčí, jest i oněm vhod. Ječmen, oves, mrkev (pro housata rozkouskovaná), zelí, jetel, tráva, mléč jsou nejvhodnější potravou.

V zimě vyžadují, proti mrazu jsouce velmi citlivy, dostatečné ochrany, která v teplém stáji se jim dostane; jakmile je však jasno, opět se pustí, neb dlouhým uzavřením snadno zakrní.

Žízeň hasí čistou vodou; též rády se koupají, nořice při plování hlavu a krk, křídloma třepetající a krátkým rozmachem několikráte se potápějíce. Na to natírají peří z tukové žlázy.

Husy divoké za mlada chycené neb vychované zvykají záhy na zajetí, skrotnou a mohou s křídloma zastřiženými neb vykloubenými se držet.

Po víceletém zajetí páří se i s jinými husami, vykáže-li se jim zvláštní prostranné místo porostlé rákosím.

Nikdy však vrozená plachá povaha jejich se nezapře. Ze čtyř na jistém místě pozorovaných hus 3 uletěly již první rok, jen jedna dostavila se následujícího jara a konala tak po 13 let. Doba příchodu byla od 1. do 4. dubna, nikdy dříve, nikdy později.

Na dvoře jevila se velmi krotkou, mimo dvůr však plachou jako všechny divoké husy. Návštěva její první neděle děla se ráno a večer, kdy hledala potravu, půl hodiny se zdržela a pak na nejbližší jezero odlítla. Později, v době kdy mají husy divoké mladé, trávila déle, skoro po celý den, až do 10 hodin večer, pak pravidelně se zdvihla a letěla k jezeru.

Před vzletem ozývala se vždy jednotlivými výkřiky, jež vždy rychleji za sebou sledovaly, až v letu umkla. Přiletěla však vždy tiše. Jednou přivedla druhou husu s sebou, když ve vzduchu delší čas kroužily. Divoká husa následovala ji sice zjevně se strachujíc, zvedla se však ihned opět a s velkým křikem rychle odletěla na vždy.

Na podzim odtáhla husa ochočená s jinými husami divokými, až do zmíněné doby, načež nikdo víc ji nespátril. Chycené husy uvykají sice na ošetřovatele, nikoli na zajetí. Říká se, že husy dosahují značného stáří 80—100 let (?).

Postavy jest štihlejší a ozdobnější nežli husa domácí, hlava a krk jsou jemnější, pohled lstivější a nedůvěřivější; hlasem však se neliší, leda že u divoké jest pronikavější.

Kde cítí se v bezpečnosti, jest slyšeti zvučné, rychlé. klapavé „tadd adda ddat,“ hlas volavý jest zvučné „kaákakak“; štebetavým „kaáka, kákak, kakakákak“ dává na jevo radost, když po krátkém rozloučení se svými se setká; pronikavým trumpetovým zvukem „téng“ volá houser samičku; v nevoli husa syčí. Mláďata pipají jako naše housata. Husy šedé jsou však chytré dosti, že mlčí, kde bezpečnost jejich jest ohrožena.

Housata, jež počátkem žní se zastřelí, jsou delikátní pečínkou. Jinak jest husa divoká tak plachou a opatrnou, že střelec má co dělati, aby se ji na dostřel přiblížil. Známe-li na jezerech a rybnících místa, kam zapadají, jest nejlépe na číhané večer hned po západu slunce, když přileti, noclehovati, aneb z rána, když na pastvu se vracejí, vyčkati. Zvláštní jest zvuk tichému víření na bubnu podobný, jaký způsobují při zapadání.

V době pelichání, v červnu, ztrácejí staří letky skoro najednou, a skrývají se pečlivě v rákosí. V době té může je dobrý pes vodní chytiti.

Na místech, odkud vylétají, možno též líčiti na ně oka a želízka a chytiti je živé; jen že lov ten jest nejistý a zdoluhavý.

Peří jest pružnější nežli u domácích. Čeleď v mluvě myslivecké sluje — ř e t ě z.

Husa polní (*Anser segetum*, Gmelin).

Obr. 62.

Znaky: Špičky křídel přesahují přes konec ocasu; zobák jest černý, mezi nehtem a dírkou nosní oranžový; spodní hřbet tmavohnědošedý; svrchní okraj křídel a spodní křídlo popelavě šedé; 18—20 per ocasních (na dalekém severu se zdržující husy polní zdají se býti pernatějšími).

Délka 6·7 dm. šířka křídel 16·5 dm, délka ocasu 12·5 cm, délka zobáku 6 cm, výška nártu 7 cm. Husa polní jest štihlejší nežli husa domácí.

Popis: Barva peří hnědošedá se světlejšími okraji; prsa jsou bledší, šedá, stříbřitě šupinatá; plášť, ramena a malá krycí péra na svrchních křídlech jsou temně hnědá, úzkými, světle plavohnědými obrubami per pásmitě zbarvena, hřbet a kostřec jednobarevně a našedivěle černohnědé; hrdlo, prsa a strany jsou ke spodu víc a více tmavší, spodní krycí péra ocasní bílá; letky ruční a ramenní jsou hnědočerné, při kořeni tmavě popelavé s bílými ostentkami.

Zobák černý, uprostřed oranžový, oko temněhnědé; nohy oranžové.

Blízce příbuzné druhy jsou:

Husa rolní (*A. arvensis*, Brehm 1831.)

Jest značněji veliká nežli polní, má zobák poměrně delší a protáhlejší, u kořene velmi vysoký a široký, uprostřed oranžový, na nehtu a na zadních částech obou čelistí černý.

Křídla složená dosahují právě konce ocasu. — Hnízdí bezpochyby v celém severní Finsku, avšak jen v lesnatých krajinách nitrozemních; v Laponsku až po severní hranici jehličnatou; v Norsku až po Ostfinmarky.

Husa rudonohá (*A. brachyrhynchus*, Baillon 1833.)

Anser obscurus, Br.; *brevirostris*, Thien. 1838; *A. phoeniceopus*, Bartlett 1839.

Jest značně menší predešlé, má nápadně krátký, neohrabaný a tlustý zobák jako morčáci. barvy černé, který má příčný široký kruh barvy růžové a rovněž růžově zbarveny nohy.

Obr. 62. Husa polní.

Celkové zbarvení jest velmi tmavé, zvlášť hlava a krk. Na čele a bradě malé bílé skvrny. Dosud pozorována husa tato hnízdící jen na Špicberkách. V tahu objevuje se pravidelně v západní Evropě, Anglii, severní Francii, v Holandsku; zřídka v Čechách.

Husy tyto obývají sever všech tří dílů světa, i Island. Od podzimu do jara vyskytuje se husa polní místy ve střední Evropě ve velikých houfech, aby zde přezimovala, dokud pole nepokryjí se sněhem a vody nezamrzají. Když však přituhne a vysoko sněhu napadne, vyhledávají mírnější krajiny.

1. 2. 3. 4. Holub berberský bílý, žlutý, černý a červený. 5. 6. Bagdetta krátkozobka.
7. 8. Bagdetta křivozobka.

Objevují se ročně v houfech i v Italii, Uhrách a Turecku; při trvalých mrazech přelétají i do Afriky.

V tahu letí velmi vysoko a tvoří jedinou šikmou čáru aneb vzadu otevřený trojúhelník. Za svého pobytu v Evropě jsou více na zemi než ve vodě a navštěvují nívy, ne příliš vzdálené od vody. Zde pasou se za dne a přenocují na stojatých vodách.

Památný jest odpor husy polní k huse popelavé, kde na vodách objeví se jedny, zmizí druhé: i u krotkých se totéž pozoruje. Naproti tomu viděti bývá nezřídka husy polní, sněžní a turkyně v houfech pohromadě letěti, jenže se nikdy nepomichají.

V Číně přezimují husy polní ve značném počtu až do jara a spouštějí se nezřídka i uvnitř města Pekingu, kdež chovají se mnohem přítulněji nežli u nás, jelikož se tam všude šetří ochrannými zákony.

Počátkem července dají se staré husy snadno chytiti, ztrácejíce pelicháním skoro veškeré letky.

Husa polní hnízí hojně na pobřeží evropského moře ledního od severního Kapu, na ostrovech Tamsø a j. Dostavuje se koncem dubna na hnízdiště, staví zde hnízdo a pokrývá vejce jako jiné husy. Počet vajec 7—10 o 3—6 mm. menší než u husy šedivé, s níž jinak ve způsobu života souhlasí.

M i d d e n d o r f pozoroval jich hnízdění na tundře, podobně hnízí na jihovýchodu Sibíře; v nesčíslném množství vyskytují se na moři Ochotském, poletují se po mechovištích živice se klikvami. Tyto východní husy vyznačují se o něco delším zobákem.

Dají se krotiti a rozmnožují se v příhodném místě i s husami krotkými. Jenže mláďata nejsou dosti trvanlivá (dle Bechsteina). Chov jako u husy šedé.

Ostražitě husy tyto vystavují prý i stráže a rozeznávají rolníka od myslivce. Jest i s jinými husami divokými předmětem nižšího lovu, a postříli se jich mnoho tak, že přilákají se krotkými husami a myslivci v šatu rolníka v hnojníku ve slámě skryti k nim se přiblíží.

Husa turkyně (Anser albifrons, Linné).

Die Blässengans, Weissstirn-, Helsing-, Lach-, Kolgans, A. Gambelli, Hartl 1852, A. pallipes, Selys 1855.
Obr. 63.

Celkem majíc zbarvení husy polní liší se turkyně od této tím, že jest menší, se zřetelnou bílou lysinkou na čele.

Z n a k y: Zobák beze skvrny, světle oranžový s bělavým nehem; spodní křídla a svrchní okraj křídel pěkně popelavě šedé. Přední letky černé, zadní hnědočerné s bílými konci. Ve stáří mají velkou bílou čelní skvrnu, která celý zobák objímá a černým pruhem jest ohraničena; na prsou veliké husté černé skvrny. V mládí jest bez těchto i bez lysiny. Konce křídel sahají až na konec ocasu.

P o p i s : Zbarvení šedé, od volete bílé, s nepravidelnými černými skvrnami na prsou; spodní krovky ocasní a říf čistě bílé.

Nohy jsou živě rudožluté, u starých růžové v čas páření, u mladých pošmourně okrové.

Odchytky lokální jsou za zvláštní druhy uváděné: husa střední. *Anser medius*, Tem. 1820.; jest větší nežli turkyně, vyznačuje se bílým ledvinovitým pásem přes čelo a bílou srpovitou skvrnou na stranách zobáku.

Obr. 63. Husa turkyně.

Husa malá, *Anser erythropus*, Flem. 1828., *minutus*, Naum., jest nejmenší této skupiny. Délka 60, šířka křídel 158, délka křídel 40, ocasu 9 cm. Lysina na čele jest veliká a též černě vroubená, prsa skoro černá: křídla přesahují ocas, víčko oční na okraji pěkně oranžové, jinak vše jako u turkyně. Hnízdiště: severní Laponsko.

Mezi oběma druhy vyskytují se jako u ostatních různí mišenci.

Turkyně hnízdí na dalekém severu, na severovýchodu Evropy až po nejzazší Východ Asie a v severní Americe. Hnízdí v Grónsku, Islandu, Laponsku, Finnmarkách, sev. Rusku a Sibiři.

V tahu na podzim od září po začátek října vyskytá se na východním a jižním pobřeží Velké Británie, jižního Švédska, Německa, Dánska.

Jednotlivě mezi ostatními divokými husami též Čechách, Polsku, Uhrách, v Deltě dunajské. V severovýchodní Africe až po údolí Nílské, odkud již v únoru a březnu houfně se vrací na sever. Ze severovýchodní Asie zalétá v zimě až po Japan, Čínu a Šangai. Podzimní tah spadá na září a říjen; návrat na hnízdiště počne od března a končí v květnu neb počátkem června.

Druží se v tahu na husy polní, jen že se opozdjuje. 27. května viděl Middendorf táhnouti houfy na sever od 73°, 3. června zapadly husy na řeku Taimyr. Při ústí Pésiny a Bolochně byl jen tento druh, pak *A. minutus*, *A. ruficollis*, nikoliv však *A. segetum*.

Vejce mají jako jiné husy, jen o něco menší nežli husy polní, 7 cm dlouhá a 4·7 cm široká.

Hlas její zní zvláště a má podobnost se skřekem mnohých volavek: ačkoli kýhání husí zní jako trhané „klek klek,“ někdy jako „klenk, klenk“. Křičí-li jich více najednou, zní to jako smích, odkud též název „husa chechtává.“

Zajetí snadno zvykají, krotnou velmi, a dobře-li jsou chovány, drží se po léta; s jinými uzavřenými husami nedrží.

Pro výborné maso jsou jako jiné divoké husy předmětem honby, pro svou bdělost a plachost nesnadno se však střílejí.

Nejbezpečněji se uloví na čekání večer, když na sta jich shromáždjuje se k noclehům na vodách. V množství nahromaděný trus jejich označuje obyčejně místo, kde mívají hlavní ležení; zde skryje se střelec v síti opatřen nepromokavými botami. Je-li husy slyšet, jak přilétají, skřiči se střelec tiše v houští a čeká, až houfy tak se přiblíží, že může do nich z blízka obě rány vypáliti. Hrozný jest účinek v houfu a lomoz hus stonásobně se stupňuje; je-li střelec dobře umístěn, může opět 4—6 ran ještě dáti do zmatených houfů. Na ložiskách v polích chytají se též do ok živé.

Husa domácí (*Anser domesticus*, Linné 1746.)

U nás jest nejrozšířenější naše domácí česká husa úplně bílá; v různých zemích odchylují se plemena značně velikostí a váhou; největší a nejužitečnější jsou Emdenské, pomořanské a vlašské, o nichž níže. Proto mění se délka od 7—10 dm, šířka křídel 16—19 dm a váha od 4—9 kilogramů.

P o p i s: Zdomácněním stala se husa domácí, jež pochází od šedé husy divoké (*Anser ferus* neb *cinereus*) větší, nemotornější a méně k letu způsobilou.

Šedě zbarvené husy podobají se nejvíce svým prarodičům, vyskytují se též čistě bílé, strakaté, černošedé, hnědošedé a červenavošedé; u všech barevných hus opakuje se co zvláštnost světle šedá obruba per hřbetních. Na hlavě nesou některé husy větší neb menší chocholky.

H o u s e r, dokud není úplně vyvinut, těžko se rozeznává od husy. Pěstitel poznává jej po silnější hlavě, tlustším krku a zobáku, vyšších nohách a hrubším skřehotavém hlase, jenž zní jako „gík—gaak“.

Husa jest menší, má krk tenčí a starší mívají svislé břicho, zvlášť v době kladení vajec. Hlas jest hrubý skřek a štěbetání „káa ka—káak“! a „dattattat“!

Mladé husičky poznávají se při kupování po bledším zobáku a nohách a po měkším chřtánu, jenž u starých jest tvrdý a zkostnatělý; též nemají svislé břicho.

Silný zobák hus domácích jest vždy oranžově červený, nehet bílý; oko modré (u divokých hnědé); víčko oranžové, nohy masově červenavé.

Pro užitek, jaký poskytují masem, perím a vejci, jsou husy po všem světě rozšířeny. Kde jest na blízku voda a prostranné pastviště, tam kyne pěstíteli vodní drůbež zdar a zisk. Husy vyžaduji vodu čistou, rybníčnou neb říční, kdežto kachny spokojí se i vodou horší, bahnitou. Za dne ponechává se jim volnost; v noci jest nutno uzavřítí je do suchého, před větrem a bouří chráněného chlivka, který se častěji vyloží čerstvou slamou, listím neb rašelinnou drtí. Před liškami a kunami zvlášť třeba je střežiti.

Husy jsou tvorové společenští, důvěřiví i přítulní. Jen v době líhnutí, mají-li mladé, jsou zuřivé, napadají děti, psy a i dospělé zlobivě, aby ubránily potomstvo své.

Kde chovají se husy ve velkém, vyhání je na pastvu zvláštní husák neb husačka, jichž povelu a hadříku na tyči přivázanému volně následují. Při vyhánění a shánění slyšeti jest blučné kýhání, jímž ves i kraj se ozývá.

Husy spí málo a nikdy pevně. Když Gallové, jež vedl Brennus, rozkotali Řím nechráněný, chtěli též Kapitol přepadnouti. Zvolili k tomu bouřlivou noc a utišili psy kusem masa, aby neštěkali. Nedlouho před tím obětoval kdosi Junoně živou bílou husu. Srou přirozeností vedena počala tato husa, vidouc něco neobvyklého, křičeti, čímž probudily se stráže a vůdce jejich Manlius pomocí jich odrazil hrozící nebezpečí. Na počest této husy postaven na Kapitolu stříbrný její model a výročně obdivván průvod, před kterým nesená bývala husa. Psi byli však na pohanu svých předků pověšeni na keři bezovém. Byl-li zvolen nový rada městský, byla na stůl nejprve přinesena pečená husa.

K výchově hus sděluje nám pan správce J. Kafka toto:

První podmínkou k chovu hus jest voda a pastvina. K výchově volme husy ranné, vyvinuté, zdravé a dobře hleděné. Na deset hus počítá se jeden houser; k chovu možno upotřebiti hus od 1—10 roků stáří; nejvhodnější jsou dvou- až čtyřleté.

Husa snáší 12—20 vajec i více, počínajíc měsícem lednem a únorem; některá snáší i dvakrát do roka; jest velmi krotká a nejlépe nechati snášeti tam, kde má i vysazovat, aby na ono místo uvykla.

Snesla-li vejce, ztrácí perí a upravuje si sama hnízdo, načež ji nasadíme. Nasazuje se do nízkého, ze slámy pleteného plochého koše, vystlaného hrachovinou neb senem; o další úpravu stará se husa sama. Vajec podkládá se jí 12—16.

Jednorodní husy nejsou spolehlivé, pročež nasazujeme raději starší. Vejce před nasazením snešené uschováváme na suchém místě, kde nemrzne, a obracíme tato častěji; dobře jest na každé tužkou poznamenati, kdy bylo snešeno.

První vejce bývá obyčejně neoplozené, není to však pravidlem. Husu necháme seděti v místech uzavřených, v nichž nemrzne; jednou za den vypouští se z hnízda, aby se nasytila; za pokrm dává se jí zrní, oves a čistá voda.

Když týden seděla, přehlíží se vejce ve tmě proti světlu; po týdnu pozoruje se ve vejci již zárodek velikosti pavouka. Je-li vejce čisté, jest neoplozené, a takové odstraníme.

Husa sedí na vejcích 27—30 dní. Poslední dobu sezení chce se jí na vodu; — nepřekážejme jí v tom — mezi tím časem, co husa as $\frac{1}{4}$ hodiny tráví na vodě, přikrejeme vejce, aby nevychladla. Při lihnutí zachováme ostatně tatáž pravidla, jaká udána byla při libnutí kuřat.

Housata po vylihnutí nepotřebují po 24 hodin žádné potravy. První potravou jest jim rozsekané vejce s kopřivami žahavkami, něco máčeného chleba a čistá voda.

Po vylihnutí všech housátek dejme k nim husu. As týden musí zůstat housata v teple, pak pustí se s husou na pastvu.

Po 14 dnech dáme již housatům něco vařených brambor se žahavkami, později něco zrní.

Pak již z pravidla necháme housata venku na pastvě, jen ráno a večer je prikrmujeme. Dobře chovaná housata mohou již za 8 týdnů dáti se na žír. Husy na venkově se obvykle dvakrát v roce podškebávají.

Zvyk tento jest politování hodný; vysvětluje se ovšem tím, že chovem hus zabývá se hlavně chudá třída lidu, která hledí vytěžiti z peří výlohy na krmení.

V každém případě jest podškebávání hus trýznění zvířat, zvláště když oškube se husa skoro do hola, bez ohledu na pohodu a nepohodu.

Vykrmování hus děje se nejlépe v uzavřené ohradě, kterou protéká čistá voda. Z počátku krmí se, když z pastvy dostaly se na žír, bramborami, řípou a přimíšenými otrubami; neradíme nikdy husy z pastvy vyhladovělé krmiti hned z počátku zrním.

Po týdnů teprv přimíchá se do brambor a tlučené řípy něco ovsu. Mají-li husy úplně stučnění, třeba je cpáti šíškami, při čemž počínáme si jako při cpaní kapounů.

K docílení velkých jater přidává se do šíšek něco soli, česneku a makoového oleje; k pití musí býti vždy pro krmné husy dostatek vody.

Zařízení posad jest totéž jako při vykrmování kapounů, ovšem že přiměřeno ku velikosti husy; místo bidel má býti dno posady pevné z prken od zadu v půl kruh vyříznutých, aby výkaly hus propadati mohly pod posadu.

Příhrádka posady nesmí býti širší nežli husa, aby se zde nemohla otáčeti.

Husy nemají se zahíjati kdykoli; jest nutno řídit se dle vyvinutí peří. Nasazují-li se husy na krmník, vybereme k tomu ty, které mají vyvinuté špičky peří, tedy as 3—4 neděle po oškubání. Za 3 týdny se husa vykrmí a za 7—8 týdnů jest peří zralé.

Účel tohoto upozornění jest. bychom jednak nezkazili na huse peří, a pak aby se dala husa po zabiti snáze oškubati a očistiti.

Husa se zabíjí tak, že v záhlaví se zařízne, krev se nechá řádně vytéci: chyba jest násilně husu přidržovati neb ji tlačiti: následkem toho husa zmodrá a není bílá.

Po oškubání peří prachové dá se zvlášť a krycí též; perutě se useknou, husa se vařící vodou opaří a čistě obere. Malým řezem na břicho se otevře, vnitřnosti se vyndají a chřtán vytáhne.

Husa pak se studenou vodou propláchně, pozorně plátnem osuší a dá se do studena. Balení a zasilání děje se jako u drůbeže.

Strojů k lihnutí upotřebiti radno leda pro vejce přespočetné, aneb je-li husa nešikovnou matkou; celé plemeno však založiti uměle, není k žádnému prospěchu.

Mají-li se v zimě husy v chlévě krmiti, nesmí chyběti hrubý písek a čistá voda; zamrzne-li, rozthuče se jim led a sníh. Celkem potrava skládá se více z rostlin nežli u jiných vodních ptáků.

Rozpuk, blín, petržel a maliny jsou husám škodny, ano smrtelný.

MLáďata podržují dlouho pipkající hlas, změni jej v půl letě; v roce stanou se k chovu schopnými, ale teprv v druhém roce kladou úplný počet vajec.

Obyčejně zabíjí se husy v třetím roce, jelikož maso jejich stává se tuhým. Stáří dosahují as 24 let; znají se prý husy, jež dosáhly stáří 80 let.

Užitek, jaký husa přináší, jest největší co do masa ze vši drůbeže; pečená husa jest u nás oblíbený pokrm; chutná jest též husa uzená; mladé husičky jsou lahůdkou.

Uzená pomořanská husí prsíčka jsou proslulá; neméně Štrasburské paštičky z husích jater.

Husí sádlo, které uschovává se v kamenných hrnkách měchuřinou zavázaných, drží se dlouho a jest chutné; zvlášť se hodí k omaštění zelenin; husí játra jsou známou lahůdkou a platí se drazé. Vajec užívá se v domácnosti; jsou prý však poněkud těžce stravitelná.

Prsa husí neb stehýnka, která se mají udití, nasolí se dobře, nechají se 3 dni ležeti, zabalí se do papíru a zavěsí se pak za šňůrku na 8 dni do komína, trochu chladnějšího, aby sádlo nevykapalo.

Oškubaná prostřední husa nevyvrhnutá, vážící 6 $\frac{1}{8}$ kg., dala sádla 2 $\frac{3}{4}$ kg.

Husí krev jest tučná a chutná, barva pro přimíšené tukové částičky chýlí se poněkud do bělava; jestliže za stálého míchání při podřezání husy přidá se octa, aby se krev nesrazila, může na chladném místě i týden se uschovati.

„Mladá husa“ či drůbky (hlava, krk, přední křídlo, nohy, lepší části útroh) výborně se u nás připravují.

Upaní hus jest zajisté veliké týrání, a těchže výsledků dá se docíliti krmením v úzkém chlívku, kdež se husa nechá samotná žráti, mnoho-li chce — a četné pokusy věc potvrzují; též uspořena jest práce.

Jen nestvůrně zvětšená játra nelze docíliti nežli epaním, což necitelné ženské provádějí někdy tak, že zvíře napolo neb docela se udusí. Chorobná takováto játra dosahují pak ovšem váhy 1 kilogramu.

Příšerné týrání hus jest, když je zašijou do pytle tak, že jen hlava a řít jsou volné, a nyní se pověsí a 3—4 neděle jako pytel se epou. Způsob tento mělo by zákonodárství přísnějšími tresty zakázati.

Peří jest pro plnění perín důležitým předmětem obchodu. Má se bráti jen z hus zabitých. Podškubávají-li se husy (což děje se jako u kachen dvakráte do roka, uprostřed července a středem srpna), děje se to na částech, které to snesou: na břiše, prsou (vole a krk se ušetří) a pod křídly. Husy pro plemeno od října nechají se neoskubané; jest třeba hleděti k tomu aspoň, aby peří bylo zralé. Péra po stranách nad stehny nesmí se odnímati, sice křídla klesnou a ochromí. Že někde i třikráte husy škubou, jest již přehnané týrání sobeckého člověka vůči bezbranným zvířatům jemu poddaným.

Z letek dělají se péra na psaní; vaří se několik hodin ve vodě a pak v teple se suší, aby stala se křehkými.

Husí mor, jenž nápadá někdy celé houfy, léčí se lžičkou soli a drápkem česneku, který se huse vecpe; odpuzuje chorobnou látku tím, že husy na to mnoho piji.

Proti vším pomáhá čištění ehlivka vodou vápennou neb petrolejem a zasypávání perským práskem mezi peří. Podobně slouží tabákový popel, sušené a rozemleté listy petržele a ořechu.

Husa emdenská

zvaná dle Frizského města Emdenu (dříve Embdenu) při ústí průplavu Ems-Jaderského: jest velikého těžkého rázu, čistě bílá, s pěkným modrým okem (vzácný zjev u ptáků), zobákem tmavě masověčerveným a nohama oranžovými. Nese se zpřima a u tučných exemplářů dotýká se tučné břicho téměř půdy; váha vykrmené husy bývá 12—15 kg. Dostačí však k plemenění 9—10 kg.

Husa toulonská

jest též těžkého rázu, bělošedé barvy a s bílým břichem, zřídka celá bílá. Zobák jest masově červenavý, nohy oranžové. Nedrží se zpřima; visuté břicho plouží se po zemi, a váha obnáší 12, 14 až 16 kg.

Pro plemeno nesmí tolik vážit, dostačí 9—10 kg.

Husy pomořanské

jsou též „těžké váhy“; na rozdíl od toulonských bývají celé bílé aneb se šedou skrnou na hlavě a ramenech.

V předním Pomořansku mnoho se jich chová, ovšem se krmi a tuční. Váhy dosahují 12 kg. Ani tato, ani předešlá se nepodškubávají, neb škodilo by to silnému jich vývoji.

Husa vlašská

jako pomořanská jest statné, přímo stojící postavy s táhlou hlavou, což k tučnění přispívá.

Bývá hlavně bílé barvy, oko modré, zobák a nohy jsou oranžové. Nezřídka vyskytují se šedé skvrny na hlavě a ramenech; úplně šedé jsou vzácnější. Váha 6—7 kg.

Celkem podobá se naší huse ve zvětšeném měřítku, as jako livornka se má k naší selské slepici.

Husa labutí (*Anser cygnoides*, Linné).

Husa hrboletá, ruská, sibiřská, čínská, japonská, guinejská, trubač. — *Cygnopsis cygnoides*, Brandt; *Mev.* 1886.

Zobák jest skoro jako u husy obecné, u kořene však se silným hrbolem; nohy, barva a tělo jako u husy, krk však prodloužený, labutovitý. V svrchní čelisti nalezá se 24, ve spodní 30 kolmo stojících zubů; v křídle jest 24, v ocasu 14—16 per; ostny velkých letek jsou bílé.

Pod zobákem visí kožitý, as 2 palce dlouhý vak, jenž na palec od krku odstává, vlaskovitým peřím jest porostlý; při křiku se poněkud nadýmá. Ocas při plování a chůzi značně se vychlipuje, takže se hřbetem skoro pravý úhel tvoří. Jediný druh.

Od hlavy po šíji na hřbet táhne se tmavý pruh. Délka as 1 m., rozkřídlení 1·36 m.

Popis: Husa labutí v barvě divokých má po stranách i stehnech zbarvení husy, od temene hlavy podél šíje až skoro dolů po hřbet táhne se tmavohnědý pruh, jenž na šíji jest skoro černohnědý a velmi zjevně bíle jest ovrouben. Krk v předu jest šedobílý, prsa světlešedá; břicho a krovky ocasní bílé. Ocas jest krátký a tupý a pták nese jej do výše vztýčený, zvlášť při plování.

Samice má hrbol nad zobákem a lalok hrdelní menší, u housat není vůbec ještě vyvinut. Zobák i hrbol jsou černé; oko jest tmavohnědé.

U zdomácnělých hus tohoto druhu vyskytují se různé odchylky ve zbarvení, které přecházejí do světla častěji nežli do temna; vyskytují se černé zobáky a černé nohy, červené zobáky a červené nohy; u čistě bílých hus labutích jsou zobák i nohy krásně oranžově červené. Takto zbarvené husy labutí jsou ptáky skutečně skvostnými.

1. 2. Bagdetta dlouhozobka černá a červená. 3. 4. Bagdetta dlouhozobá, londýnského rázu, žlutá a bílá.
5. 6. Bagdetta dlouhozobá, Birminghamského rázu. 7. 8. Bílý a černý kudrnáč.

Vlast této krásné veliké husy jest východní Sibiř (dle Linnéa, Pallase a Georgiho) na blízku jezera Bajkalského a na jiných větších jezerech a řekách Altajských, kdež v letě s housaty po vodě plove a ani při bouři vodu neopouští. Podobně vyskytá se na Kurilech a Kamčatce; přezimují v Číně, Japanu, až po Novou Guineu a vracejí se na jaře opět do svých severních hnízdišť. V Číně a Japanu chová se od starodávna za ptáka domácího a podobně v celém Rusku, Sibiři, Persii, na Kaspickém a Černém moři jest oblíbenou husou.

Odtud dostala se do Evropy i do Ameriky. U nás vidáme ji více pro ozdobu na rybnících v parku a sadech.

Chování má jako jiné husy, jen že bývá násilná k husám domácím. ráda přenocuje venku a z menších rybníků jiné husy zahání. Jest nieméně husou krásnou i užitečnou, statný zjev na suchu i na vodě, jest otužilá a může beze škody venku přezimovati.

Obyčejný zvuk, jímž se ozývá, jest jako temná rozladěná píšťala, chraplavý. Mimo to slyšeti jest daleko znějící trubkovitý hlas, jenž tak jest třepetavý jako u našich hus. V únoru obyčejně kladou vejce; přes den vždy 1 vejce a počet jejich odnímáním vzrůstá může na 30—40. Podobají se husím, jsou však méně zašpičatělá a mají v průměru 79+56 mm. Podkládají se obyčejně kvočnám a krůtám; prým dává se po třech, krůtám po sedmi, které as ve 28 dnech se vyklubou.

Housata nemají ani stopu hrbolu a krmí se jako domácí. Učený Columella (jenž žil as 50 let po Kristu v Tarentu) podává již naučení, jak housata krmiti. Těsto z rozmletého žita, tedy mouka i s otrubami mísí se s čekankou, lopuchem, bodlácím a mladými kopřivami, vše jemně rozemleto. Též nádoby na vodu připevňené jest třeba, aby ji nemohly převrhnouti. Je-li jim 14 dní, může se poznenáhla počíti přikrmováním ovsem.

Zdomácnělá husa labutí může se státi větší a těžší, nežli původní divoká, takže váží 6 kg.; má též plodné míšence, u nichž hrbol jest menší. Tito míšenci mohou i dále se pěstovati, jsou silné užitečné plemeno, větší než husa domácí, menší než labutí. Častěji mívají břicho visuté. Jsou velmi bdělé a oznamují křikem každý šramot, i za dne oznamují lidi i zvířata, jež na dvůr vstoupí, a pronásledují je často velmi drze, klofající silným zobákem do noh, což mohou dost citlivě učiniti.

* * *

Několik z dobrých druhů hus zvláště pěkných buďtež zde popsány, které i v zajetí delší čas se drží.

Rod hus bernešek, Bernicla, Briss. 1760 — Branta, Scopoli 1769, — Brenthus Sund 1836.

Pěkný rod přímořských hus se zobákem tmavým, kratším hlavy. Též nohy jsou černé, slabé; husté tuhé peří jeví pravidelné pruhy.

Zbarvení jest popelavě šedé, částečně černé, bílé a skořicově červené. Housata jsou rozdílně zbarvená.

Potrava skládá se hlavně z rostlinných částí, časem žerou i červy, hmyz, měkkýše. Zdržují se hlavně v přímoří, v době páření a tahu objevují se i v nitrozemi, kde poblíž moře a zálivu nalezají vhodnou pastvu. Pro tuto podnikají delší cestu a objevují se na podzim ve velikých houfech na širokých, severofrancouzských, šlesvicko-holštýnských a Jütlandských březích, v tu dobu tak hojně, že jsou zde na každém jídelním lístku. Jeť berneška méně plachá nežli husa osenní, dá se i krotiti a žere společně s husami domácími.

Husa bělolící (*Bernicla leucopsis*, Steph. 1824).

Obr. 64.

Husa mořská, bekyně, berniška. — *Brenthus*, *Branta*, *Anser leucopsis*

Přední hlava, líce a hrdlo bílé; v týle krk, prsa a ocas černé; letky i s krovkami šedé, zobák černý. Velikost kachny pižmové. Délka 70, šířka křídel 140, zobák 7·8, ocas 13, běhák 7 cm.

Od povrchního zobáku k oku táhne se černá uzdička; v týle, na krku a na voleti temně černá barva, od které se bělost spodního těla ostře liší, svrchní a spodní krovky ocasní čistě bílé, ocas 14pérový, málo zakulacený,

Obr. 64. Husa bělolící.

hnědočerný; svrchní hřbet a rameno modravě šedé, každé péro má černo-hnědý konec a ostře ohraničenou bílou hranu. Bílé opeření obličej jeví zvlášť po pelichání nádech rzivěžlutý, jenž později vybledne. Samička je menší a mdleji zbarvená. Oděv mládí jest pošmournější.

Zobák jest zmenšeného tvaru husího, jemně, ale ostře zoubkovaný, což vně není patrné, u mláďat stranou trochu červenavě průsvitá. Oko jest černo-hnědé; nohy štíhlé, prsty krátké, černé, u mláďat červenavě se lesknou.

Husa tato obývá nejzážší sever Starého i Nového světa. Hojná jest v severní Americe; v Asii vyskytá se více v severovýchodní části.

V Evropě žije za kruhem polárním, v Rusku, na Špicberkách, Laponsku, Norsku, Islandě. V tahu podzimním přichází na pobřeží jižního Švédska, na moře baltické a severní, do Hollandska a do severní Francie.

Vzácným zjevem jest v Německu; v jednotlivých případech objevila se i v Čechách (na Hluboké, u Libáně). Táhnou obvykle podél přimorí a na Ditmarských ústřicových rybnících v Holštýnsku objevuje se v obrovském počtu. Vyhledává ráda zvlášť ostrůvky a pobřeží, pokryté slanomilnými rostlinami, jako jest lipnice odstálá (*Poa distans*) a ostrice bambulinatá (*Carex bulbosus*) a j.

V tahu přichází v září na jižnější pobřeží a vrací se v dubnu do severních svých hnízdišť. Bernešce se při tom vyhýbá z daleka. Vhodná místa k hnízdění nalezá za kruhem polárním. Špinavě bělavá vejce jsou 6·4 cm. dlouhá a 4·5 cm. široká.

Husa bělolící jest pěkný pták, jenž vždy čistě se nese svými světlými a tmavými pruhy na popelavé půdě, kdežto aksamitově černý krk liší se od bílého břicha. Chůze jest lehká a půvabná, let obratný, a již z daleka rozezná se po barvě a špičatých křídlech. Hlas její jest táhlé drsné kýhání, znějící jako „ka“ a krátké „kakaka“, pak syčení.

V zajetí dobře jsouc držena, drží se mnoho let a těší pěstitele svým přítulným způsobem a pěknou postavou. Žere vše, co dává se i husám domácím, zvlášť oves, chléb, jetel, travu, řípu a pod. Voda ke koupání i pití nesmí chyběti. Ráda se sluní, ale již při teplotě 20° oddychuje s otevřeným zobákem.

V zajetí nejeví pud se rozmnožovati. Není tak plachá jako husa osenní a snáze střelci přijde do rány než tato.

Husa kanadská (*Anser canadensis*, Linné).

Cygnopsis, *Brenthus*, *Leucoblepharon canadensis*, Baird 1858

Hlava a svrchní část krku černé, na hrdle bílé pole, které za očima sahá až do týla. Svrchní strana šedohnědá se světlejšími hranami, spodní strana bělavá, kostré a ocas černé. Oko jest hnědé, zobák a nohy černé.

Samice o něco menší. Délka 93, šířka 168, křídla 48 a ocas 20 cm. Jest větší husy domácí. Váha 4—4·5 kg.

(Menší snad jen odrůda jest *Anser Hutschinsi* na dalekém severu Ameriky.)

Krásná statná husa tato obývá severní Ameriku, vyhýbajíc se však pronásledování osadníků utekla se do osamotnělých vod severu, kdež v četných houfech hnízdí.

Na podzim táhnou jižněji a objevují se pak u nezamrzlých vod ve všech státech. Veliké houfy seřaďují se v tahu též do trojhranu.

V zálivu Hudsonském vše jest vzhůru, když mají přijíti, a jednotlivý střelec někdy pryč až 200 kusů za den střelil. Tak bývalo aspoň za Wilsona a Bonaparte v létech dvacátých, což se as dnes změnilo.

Husy tyto živí se hlavně chaluhami na pobřeží, ve vnitrozemí mladým osením, čímž způsobují značné škody. V líhnutí a výchově mlaďat souhlasí s husou divokou, jenže hnízdí někdy též na stromech, což u našich hus není.

Těž hlas zní různě jako „garauk, rauk, ré ré, rauk, hurrurajt,“ což na hlas labutě upomíná.

V chování a vlastnostech souhlasí s husami šedými; jsou ostražitě, chytré, vystavují strážce při pasení, jež každého nepřítele oznamují. Stádo dobytka neb houf pasoucích se bůvolů nevyruší je, před kuguarem neb medvědem přehají však ihned do vody.

Sluch jest bystrý, že každý šramot rozeznají; když tučet želv zblunkne do vody, zůstanou husy klidně, kde jsou, zaslechnou-li však úder vesla, zne-pokojují se ihned a hotoví se k rychlému útěku.

Raněné, ranou pušky v letu ochromené, stavějí, se jakoby jim nic nebylo, a unikají mezi rostlinstvem rychlým během lovcí. Severoamerický ornitholog Audubon líčí lživost a obratnost husy takto:

„Jedenkrátě spatřil jsem plouti v Labradoru husu kanadskou, jež pelicháním ztratila všechny letky, a pronásledoval jsem ji loďkou; když jsem se blížil, ponořila se a objevila se daleko odtud, pak se opět ponořila a zmizela. Po dlouhém hledání byla spozorována hned za zadkem lodě, kdež vystrkovala jen hlavu nad vodou a plovla s sebou, tak rychle jako loď.

Jeden z lovců chtěl ji uchopiti rukou, ona však bleskurychle se ponořila a všichni lovcé dohromady nemohli ji ublížiti.“

Jindy hleděl týž badatel získati si důvěru hnízdicích hus kanadských. Po-dařilo se mu krmením tak dalece, že dovolily přiblížiti se až na několik metrů, nic dále však, neb houser postavil se vždy na odpor a zuřivě klofal.

Konečně chytil sítí celou rodinu a choval je po léta v zahradě. Nastala-li krutá zima, tu houser roztahoval křídla a s křikem snažil se směrem jižním odtáhnouti. Celá rodina vrhla se za ním směrem jižním, až kam plot dovolil.

Ochočená husa kanadská poskytuje užitek stejný jako husa domácí a dnes viděti jest ji na všech větších selských statech severoamerických. Mnohé páří se též s jinými husami, zvlášť s naší domácí.

Maso jest delikátní; peří i prach předčí ještě peří naší husy. Těž v Evropě chová se zhusta krotká na panských rybnících a krmí se tu obilím, řípou, brambory a zeleninou.

Husa berneška (*Anser bernicla*, Linné).

Obr. 65.

Bernicla monacha, Besecke 1792. — *B. torquata*, Boje 1822. — *Branta bernicla*, Rehw. 1889.

Hlava a krk černý, jakož i ocas, ocasní péra krycí dole i nahoře velmi dlouhá a bílá; na krku bílé skvrny po stranách, jež v mládí chybějí; ostatní peří hnědošedé, zobák černý. Jest větší husy domácí.

Délka 62, šířka křídel 36, ocasu 11, zobáku 3-6, nárt 6-2 cm.

Vyjma černá místa jest tělo šedohnědé se světlehnědými okraji křídel. Ve vyšším stáří jest hřbet skoro čistě popelavě šedý bez obrub.

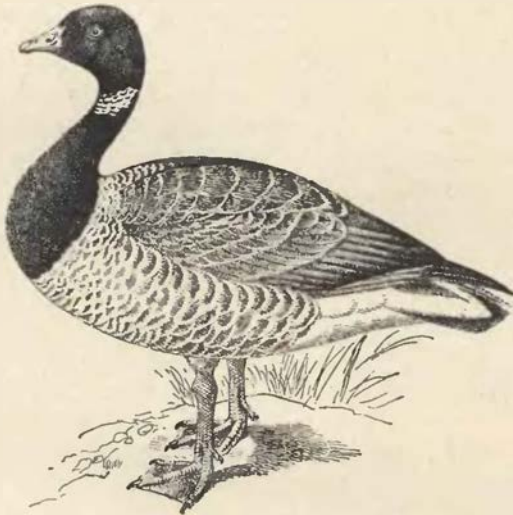
Zobák krátký jest u kořene vyšší, k nehtu se súzující, černý; nohy černé,

oko černohnědé. Mládě v prachovém peří jest tmavě šedé, od spoda šedobílé beze všeho žlutavého nádechu.

Berneška obývá nejzazší sever tří dílů světa jako husa bělolící, kdež až po 80° a ještě dále na sever nevyrušována hnízdí.

V Evropě vyskytuje se v září s jinými druhy v ústí Pečory, táhne odtud na pobřeží Bílého moře a na Finský záliv, na západní břehy Jutska a Šlesvik-Holštýnska v nesmírných houfech.

Podobně čteně objevuje se na holandských a severofrancouzských březích, kdež mnohá léta přezimují po millionech; kam jen oko sahá, jsou písčiny a zátočiny hejny těmito pokryty; jich křik přehlušuje příboj vln. z daleka podobají

Obr. 65. Husa berneška.

se poletující houfy hustým obláčkům vzduch zatemňujícím. Ač bývá vidána ve společnosti bělolící, hnízdí přece vždy každá husa zvlášť. Zírdka jen zalétá až do Čech.

Na západním pobřeží Šlesviku líčí tah jejich dr. Rohweder. Koncem října a počátkem listopadu jest tu počet hus divokých největší; do konce listopadu a počátkem prosince — dle toho, jaká jest zima — zmizí hlavní voj jejich.

Jen bernešky nedají se nejprudším mrazem zahrnati, podobně několik hus osenních, až jarní tah příbuzných od jihu sebou je strhne.

V březnu a dubnu obživne opět proud stěhování. Jarní tah není však nikdy tak imponantní jako podzimní. Nejdéle opět otálejí bernešky, které troucí se ještě až do 10. června.

Všechny tihnou však k severu, takže od června do září není na severním

moři žádných viděti. Za dne zdržují se všechny husy buď na hlubokých vodách, aneb při odlivu na blízkou vodu prostých bažin, kdež ve mělké vodě se brodíce, husté trsy mořské trávy (*Zostera minor*) spásají.

V podvečer přelétají husy, vyjma bernešky, od ústí řek proti proudu, aby na lukách a osení se napásly. Též bernešky napasou se před stoupající vodou na suchých lukách mořské trávy a dostanou se tak při přílivu na břeh ostrovů. Jen málo se jich postřihl.

Na moři se k nim nemůže, a přelétání započne tak pozdě, že pro soumrak rychle se dostavující jen na krátko lze se na místech těch zdržeti. (E. v. Homeyer.)

Na dalekém severu Sibíře, na Boganidě, Taimiru, Pézíně, na Spieberkách hnízdí berneška zhusta, zalétá však k tomuto výkonu ještě severněji.

Vejce jejich špinavě bílá mají délky 6·6 cm. a šířky 4·6 cm. 15. července dle Middendorfa vyklubaly se na řece Taimiru mladé.

Od 11.—15. srpna viděl týž táhnouti velké houfy na sever (za 75° sev. š.).

Jelikož houfy těchto hus nerozptylují se jako u jiných hus, dají se ještě snáze uloviti nežli husa rudokrká.

V zajetí jsou bernešky mírumilovní, něžní tvorové, kteří v ohradě s většími bassiny (zvláště vodou mořskou) a zeleným drnem dobře prospívají, ač nejsou tak trvanlivé jako jiné.

Volání jejich zní jako silné „knég“ a jiné temné „rot, rot“ pak syčí jako jiné husy. Pro toto volání nazývají je Hollandané a Frizové „Rottgans“. Jelikož vracejí se husy v tahu na jistá místa pravidelně, možno někdy za mlhavého jitra při silné mlze mnoho jich uloviti neb táhnou nízko a nepozorují dříve střelce, až když jest pozdě.

Husa rudokrká (*Anser ruficollis*, Pallas).

Berniela, Branta, Brenthus ruficollis 1889.

Znaky: Přední krk i s voletem rzivě zbarvený, pod voletem bílý pás přes prsa; tváře bílé, temeno, šíje, hřbet i ocas černé; zobák hnědý s černým nehtem. Pallas nazývá husu tuto „nejmenší a nejkrásnější“ svého rodu.

Délka 55, šířka křídel 135, délka křídel 37, ocas ploše zakulacený 16ti-perý 10·5, běhák 5·5 cm. Letky 28 cm. Velikost kachny domácí.

Brada a hrdlo jsou černé, barvu tato táhne se až do koutka očního. Uzdičky až přes oči. strany hlavy a úzký pruh na krku jest bílý; v bílém poli lící tmavohnědá skoro trojhranná skvrna. Péra ramenná s půlměsíčními bílými hranami; střed spodních prsou, břicho a krovky ocasní bílé, na křídle mdle černavém s dvěma světlými pruhy.

Samice jest menší; zobák neobyčejně malý jest černý, podobně nohy; oko jest tmavěhnědé, víčka černá.

Pták tento náleží též dalekému severu. Sibíř mezi Obem a Lenou, severní ledové moře jest vlasti jeho. V tahu vyskytuje se krásná husa tato až na moři Ka-

spickém, odkud širé solné pouště okolí jeho navštěvuje, živíc se zde semeny a listy solnomilných rostlin, jež na bývalém dně mořském hojně zde bují. Již velmi záhy z jara nastává cesta zpáteční. Hlavní voj má své postranní cesty, zvlášť v jižním Rusku. Jen zřídka dostane se dále na západ v Evropě a dosud jen málo kusů bylo zde uloveno.

V Čechách se nevyskytla ovšem, ale v Haliči i v Sasích, Holandsku, Anglii a j. Vejce mají zvláštní barvu; jsou žlutohnědá, uprostřed s mramorovým pásem skvrn ($6\cdot2 + 3\cdot9$ cm. rozměry jejich).

V zajetí drží se tento skvostný pták dobře, snáší se dobře s jinou drůbeží a druží se zvlášť s kachnami. Chůzi má zdobnou, lehkou a rychlou. Jako u všech severních ptáků musí býti vždy o čerstvou vodu postaráno k pití i koupání, což přispívá k dobré jich náladě.

Krmení děje se jako u jiných hus; ječmen, šrot z ovsu, mnoho zeleniny. Hlas volavý zní jako „tčakj“. Pallas zkoumal teplotu krve a zjistil, že obnáší 46° C., pročež naše vedro letní jest pro ni skoro nesnesitelné, nejsme-li s to přítokem čerstvé vody poskytovat jí ochranu před úpalem letním. Na dlouho se držeti nedá, na plemenění není pomyšlení. Maso jest velmi jemné.

Husa nilská. (*Anser aegyptiacus*, Linné.)

Husa egyptská; *Anas varia*, Bechst 1809. — *Anser varius*. — *Chenalopex* (husa liščí) *aegyptiacus*, Steph. 1824.

Znaky: Zobák polo kachnovitý, polo husí, nohy husí červené; peří kachnovité, na křídle modrozelené zrcadlo, ke hřbetu rudohnědě ohraničeno; krovky zrcadlo vpředu ohraničující mají černý pás příčný; spodní krovky rzivěhnědé; peří s jemnými, tmavými vlhkami příčnými; na prsou tmavěrudý štít. Velikost menší husy.

Délka $7\cdot3$ dem., šířka křídel $13\cdot6$ dem., délka ocasu $15\cdot5$ cm., délka zobáku $4\cdot8$ cm., nárt $8\cdot5$ cm.

Čelo i temeno jsou bílé, krk v předu drobně kropenatý, krk v zadu a široký pás prostřed krku jsou rezavohnědy, peří vřeh těla barvy šedé a černé, vespod plavožluté, s bílými a černými vlnami příčnými; brada zdobena skvrnou velikou, zakulacenou, skořicově hnědou, péra kostřečná krásně rezavožlutá, krovky křídelné bílé, před koncem černé, třpytu kovového, konce letek a péra rýdovací leskle černé. Oko jest žluté; zobák u starého housera u kořene má před čelem malý výrůstek, jenž před spálením silněji naběhne a jest barvy červené s nehem černým.

Samice jest méně krásně zbarvená. Prachové peří má pruhy střídavě šedo-bílé a tmavohnědé, vespod bílé.

Vlast této husy jest Afrika v celé své rozsáhlosti, Syrie a Anatolie, též ostrovy archipelagu, odkud zaletá někdy do Italie a jižního Německa.

Husa nilská jest statný, krásný zjev, jenž se zálibou na rybnících se chová, má však chování pánovité a hašteřivé; v době páření bojují houserí na život a

na smrt spolu, tlukou křídlyma, koušou se vzájemně a vysílí jeden druhého až na smrt; aneb hledí silnější soupeř zeslabeného stlačit pod vodu a stálým klofáním a strkáním tak dlouho jej tam udržeti, až se utopí. Též s jinou drůbeží se nese a stává se tím majiteli nepřijemnou. Živí se jako husy; má-li volnost, hledá si hmyz za potravu.

Husa nilská běhá dobře, plove obratně s hluboce pohrouženými prsami, noří se hbitě a jede pod vodou na značnou vzdálenost, vesluje křídlyma i nohama; lehce litá, a se slyšitelným šustotem zvedá se v houfech, které v dalším letu klínovitě se seřadí. Pase se jako jiné husy divoké a žvachtá též v bahně vod. Mladé husy nilské rády sbírají kobyly.

O hnízdění uvádí Brehm: „V krajinách beze stromů stává se asi, že husa nilská odhodlá se hnízdit na holé zemi; kde les vroubí řeku, neb i jednotlivý příhodný strom stojí na blízku břehu, zakládá si hnízdo vždy na stromech. v Africe severovýchodní nejraději na některém trnitém stromě citlivkovém, naharazi zvané. Skládá se většinou z větví stromu samého a jest lehce vystláno tenkými haluzemi a travinami. Počet vajec jest různý: 4—5 dle mého pozorování, dle černých mých lovců též 10—12, jež jsou velmi zakulacena, skořápky tlusté a hladké, barvy žlutavobílé.“

Ve dvoře klade husa dvakráte, v dubnu a září. 6—8 vajec, jež se v 26—28 dnech vylihnou; samec jest mezi tím na stráž. Housata jdou ihned na vodu, aby si hmyz a mladé rostlinky hledala. Vyroste-li, drží se hlavně na zemi a jen v čas nebezpečí jdou do vody.

Zvláštní pozorování učinil cestovatel dr. Böhm na jezeře Tanganice: Malé houfky těchto hus počnou najednou komicky tanečnicím způsobem eupati, načež rychle na půdě vyplašený hmyz a červy sbírají. (Totéž dělají někdy kachny u nás, aby dešťovky ze země vylákaly.) Hlas podobá se kýhání husy, jenže má vyšší zvuk, volají: „kék, kék“; jindy „teng, teng“ a vřeštivě: „téng, tengterrrrréngt. téng, téng, téng“. Domorodci nestřílejí hus nilských, jen Evropané, ač jest velice nedůvěřivá a snadno uniká.

Za to má v orlech a krokodilech nebezpečné nepřátely. Tito leží nehnutě jako suchý kmen ve mělké vodě na břehu; jakmile ptáci, nic zlého netušící, dostanou se na blízko tlamy bystře pozorujícího plazu, uchvacuje je tento střelbítým chňapnutím.

Husa kadeřavá. (*Anser crispus*.)

Také u husy vyskytuje se peří abnormální jako u kura a holuba. Bílá péra visí chabě a splývají nepravidelně. Jsou jako z více ostenků složená, nepřilehají k tělu, nýbrž vlní se a jsou na omak hedbávitá.

Husy kadeřavé páří se s domácími husami a potomstvo více méně jeví abnormitu peří. Jinak podobají se huse domácí a váží až 5 kg. Maso prý jest neobyčejně chutné.

Dodatek k dějinám husy.

Husa, která bezpochyby jest nejstarším ptákem člověkem chovaným, stojí již za to, bychom si povšimli osudů její.

Král perský prohlásil se jednoukrátě slavnostně, že husa jest nejlepší pečení na světě, a Xenofon příležitostně se zmiňuje, že Cyrus mladší miloval pečení husí. Maso a játra husí náležela za všech dob, kde jen byli labužníci, ku pokrmům nejoblíbenějším.

Jest jen důkazem nevzdělanosti keltických praobyvatelů Albionu, že ještě za doby Caesara drželi si husy jen pro potěšení očí, masa jejich však nepožívali.

Jisto jest, že husa dříve byla chována nežli slepice. Počátek nedá se ovšem zjistiti, zvlášť kdy hospodářsky byla chována; máme však jiné důkazy starobylosti. Na předmětech době předhistorické náležejících, jako jsou vázy mykenské, vyskytují se obrazy, na nichž možno poznati husy a kačny.

Ve staré říši egyptské chovali celá stáda hus a znali umění je cpáti a za pokrm připravovati; byly ovšem zasvěceny Isidě a Osirisovi, to však nevedilo moudrým kněžím, aby neocenili pečínku husí a denně hojně dary věřících toho druhu nespotřebovali. Též Faraonové živili se hlavně masem husím a telecím. Mimo to vše, co v zemi pyramid mělo nádech náboženský, posvátné kočky, krokodilové jezera Moeris i lvové v Leontopolis, živilo se hojně husami.

Množství této spotřeby vysvětluje Diodor tím, že v starém Egyptě znali již umění umělého líhnutí vajec slepičích i husích.

Vedle husy obecné byla tu ovšem též husa nilská (*Chenalopex egyptiacus*), jejíž vyobrazení často se vyskytá na památkách hieroglyfických. V obrazovém písmě tomto znamenala husa slovo „syn“ pro obětavou lásku, jakou jevila k svým mláďatům. Husa tato náleží Nilu, a byla také řece této zasvěcena.

Zůstala-li husa nilská obmezena na Egypt, rozšiřovala se naše husa co nejdále. Hahn dokazuje, že jako jiná domácí zvířata, též husa z Babylonie má svůj původ. V Babylonii užívali totiž závaží jistých v podobě husy, jak podnes v Birmě se děje.

Pratcem husy domácí jest ovšem, jak výše uvedeno, husa popelavá (*Anser cinereus*). Ani se příliš nezměnila, leda ve velikosti. Římané dávali přednost menšímu plemenu germánskému za dob císařů.

Plinius i zaznamenal, že nejjemnějšího germánského prachového peří prodává se libra za 5 denárů (as 2 zl. 50 kr.) a že místy husy dvakrátě do roka se podškubávají. Cicero zmiňuje se o zvyku, — na jihu ostatně zbytečném — plniti polštáře perím.

Za doby Pliniovy bylo prachové peří malého plemene hus bílých tak oblíbeno, že celé kohorty vysílány byly na chytání těchto ptáků; byl to nešvar, který Plinius právem kárá.

Naše husy jsou tedy bílé již od starověku; již Lukrec mluví o bílé huse.

Římští umělci často husu vyobrazovali. Na mosaikových podlahách římských často se vyskytuje husa mistrně vyobrazená; ke klassickým dílům uměleckým náleží slavná skupenina Boethova, představující „chlapce s husou“.

V uměleckém průmyslu starého Egypta vyskytují se často skřínky v podobě pečené neb živé husy. Řecké hrnčířství používalo též často tvaru husy při zhotovení váz; můžeme kusy takové viděti v museu britickém i v Louvru. I na mince se husa dostala, jak okazují sicilské mince z VI. až V. století před Kristem. —

Během doby vyskytly se různé odrůdy, chocholaté i s perím hedvábným (viz str. 312.), na plemena se však neustálily.

Mísenice tvoří husa snadno křížením se s husou čínskou; též s husou kanadskou se snadno husa míší; ano i s labutí docilen kříženec.

Zvláštní jest, že o husách ani kachnách neděje se zmínka v posvátných spisech židů ve starověku. V zákonech pokrmů není o nich zmínky. A přece podnes u židů hraje důležitou úlohu ve výživě; a podobně bylo ve středověku. Aldrovandus aspoň píše, že „zatvrzelost židovská“ zakládá se na přílišném požívání pečené husí.

Ve středověku považováno maso toto vůbec za nezdravé. — A o důležitém tomto ptáku není nikde v starém zákoně udáno, je-li čistý či nečistý. I později v talmudu nalezá se leda předpis, že — z důvodu velmi pošetilého, — nemají se nechat křížovati husy krotké a divoké.

Aesopova stará bajka, kde husa kladla zlatá vejce, poukazuje již na užitek hus. V době císařů římských byly zde rozsáhlé závody ku chovu hus pro tabuli. V době této teprv kur pro své vejce přichází k platnosti.

Jestliže Římané převzali použití prachového peří od barbarů, není naproti tomu známo, od koho počíná používání brku husího ku psaní. Ve starověku užívalo se buď tvrdého rydla do měkkého materialu aneb tekutých barev, které nanášeli na podklad trubičkou; pojednou objevuje se rozštípený brk ku psaní. k němuž husa skoro výhradně material poskytovala.

I toto upotřebení pochází od některého z barbarských národů, jenže se neví, od kterého. Možno, že to byli Keltové, jinak národ surový, od nichž však starověk naučil se výrobě mýdla, zhotovování dřevěných sudů, výrobě světlého skla a tavení v umění zlatnickém.

Vedle péra ve středověku používáno bylo až do XVI. století rákosu, kdežto vzácnější rukopisy byly štětcem malovány.

Zůstane zjevem zajímavým, že husa takto po tisíciletí svými brky sloužila vědě. Teprv pokrokem kovového průmyslu zatlačen byl brk v psaní. Někdy ovšem používáno též letek pelikána, brků orlích, krkavčích a vranních, husa

byla však hlavním dodavatelem. Ovšem že vznikl důležitý průmysl, neboť brky potřebovaly teprv zvláštního zpracování.

U Židů hrála husa důležitou úlohu, neboť uměli již záhy přivést játra husí k neobyčejné velikosti a výtečnosti. Jsou zaznamenany případy, kde játra až 5 liber vážila.

V celé Evropě, jakož i u nás zná se poměr husy k sv. Martinu. Na počátku V. neb koncem VI. století žil v Pavii Martin, pocházející z rodině pohan-
ských. Otec určil jej pro stav vojenský, čemuž se jen s odporem podvolil. Stal se pak křesťanem a vyznamenával se dobročinností. Známoť, jak rozdělil plášť se žebrákem jen do hadrů oděným. Později odřekl se vojančiny a putoval k biskupovi Hilariovi v Poitiersu, jenž proslul nábožností.

Zde i Martin záhy proslul zbožným životem. Po smrti biskupa Tourského lid jednomyslně žádal si jej za biskupa. On však prchl do pouště a skrýval se zde tak dlouho, až zvolen byl jiný za biskupa.

Přátelé jeho však všemožně snažili se úkryt jeho vyzkoumati. K tomu dopomohly jim konečně husy, které jedenkrát hlasitě kýhajíce kolem křoví se shromáždily. V křoví tam našli přátelé Martina skrytého a uvedli jej s velikou slávou a jásotem na stolec biskupský.

Na tomto setrval až do 80. roku. a když zemřel, následovalo rakev jeho několik tisíc lidí, kteří dle vůle zesnulého častování pak byli pečenými husami.

Tak pomstil se svatý muž na zvířatech, která úkryt jeho prozradila. —

Ani názvu „hloupá“ husa nezasluhuje zvíře tak bdělé, které jedenkrát slepého vodilo a (dle Nobleville-a) i rožněm otáčeti se naučilo.

Čeď labutí (Cygnus, Linné 1735).

Tělo labutí jest táhlé, krk velmi dlouhý a tenký, ze 23 — 24 obratlů složený, tedy mnohem delší nežli protáhlý trup, obsahující 10 hřbetních a 9 ocasních obratlů. Zobák jest stejně široký, vpředu spíše poněkud rozšířený, zakulacený s nehtem zaokrouhleným, jenž zaujímá polovici šířky čelisti. Vroubky na okraji čelisti protaženy jsou do ploché stlačené špičky, masitý jazyk vyplňuje vnitřní zobák skoro úplně a má po stranách trásně; nozdry uprostřed zobáku v dutině nosní veliké, měkkou blanou zobákovou popnuté, vejčité, průhledné; mezi zobákem a okem jest kůže na jednom místě lysá; nízké silné nohy vkloubeny jsou daleko na zad, prostřední prst jest delší než běhák, zadní prst malý a slabý a tak vysoko vklouben, že se při chůzi země nedotýká; plovací blány jsou značně veliké. Křídla jsou velmi velká s poněkud krátkými letkami, ale velice dlouhými kostmi ramennými. Počet všech letek 31—33.*)

Ocas má 18—24 per, která ku kraji stupňovitě se zkracují. Opeření jest bohaté, menší perí husté a měkké, vespod kožíškovité, nahoře velkoperé, bez lesku, při kůži hustě poseto nad míru jemným pružným puchem; křídla v klidu jsou jako u jiných ptáků vodních silnými péry krycími pokryta. Labutě jsou velcí ptáci a podobají se silou pelikánům, jsouce však těžší. Plují s neobyčejnou silou a vytrvalostí, obratností a půvabem, veslují třeba jednou nohou, mnohdy s pozdviženým křídlo, takže vítr jako do plachet se opírá, při čemž krk ozdobný tvar písmeny S tvoří. Naproti tomu při chůzi jsou těžké a kolíbají se; též těžce vzlétají, skákajíce po vodě a tepajíce s roztaženými křídly aspoň 20—25 m. zdělí, nežli nabudou dostatečný náběh, a sice pohybují se takto proti větru; pak natáhnou krk, skloní hlavu a letí rychle s nevelkými údery křídel a často vysoko ve vzduchu. Při spouštění jsou opatrné a vznášejí se pozvolna nad vodou, při čemž ještě, aby náraz zmírnily, nohy proti vodě natahují. Na půdě vzlétají a dopadají ještě obtížněji, pročež se oběmu dle možnosti vyhýbají.

Let jejich doprovázen jest silným svištivým hučením, jež slyšeti jest z daleka. Mezi pelicháním jsou po jistou dobu k letu nezpůsobilé, neboť ztrácejí během několika dní své letky.

*) Labuť zpěvná (ferus) má 10 ručních, 21 loketních a 2 ramenní letky, tedy 33. Labuť hrbo latá má 10 ručních, 18 loketních a 3 ramenní letky = 31. Jako labuť hrbo latá má letek i orlosup. Sup (Vultur monachus) má letek 35. Největší počet letek ze všech ptáků má albatros, totiž 10 ručních, 26 loketních a 2 letky ramenné, tedy celkem 38 letek. Jaký to rozdíl od křídla vrabčího, celkem s 18 letkami.

Nořiti se nemohou pro značný objem svého kožíšku pernatého, za to mohou dlouhým zobákem dost hluboko po dně žvachtati. Manželé drží se přitulně pohromadě, laškují pospolu a zobají se zvlášť v době líhnutí, při čemž krky se objímají, kolmo proti sobě se vzpřimují a prsa na prsa, břicho na břicho přikládají, skoro jako roháči.

Hnízdo jest hromada vodních rostlin buď u vody, neb na vodě splývající, neb na malé vyvýšenině poblíž vody, a obsahuje 6—8 špinavě bílých vajec, jež as po 5 nedělích se vylihnuou. Mláďata hustě vlnatá zůstávají dlouho pod dohledem rodičů, a teprv když stala se k letu způsobilá a samostatná, odcizují se sobě staří a mladí a chovají se k sobě cize, neb staré párky zahánějí pak potomstvo od svých hnízdišť. Mimo dobu hnízdění, zvlášť v době stěhování, druží se opět v tlupy.

Labutě žijí se rostlinami, vodním hmyzem, červy i malými rybkami, žabami a p., jež nalezají u břehů neb na dně, kamž svým dlouhým krkem až dosahují. Na dalekém severu žijí se v době hnízdění jako ostatní vodní ptactvo vajíčky, larvami a pupami komára pisklavého, jimiž povrch řek a jezer v Laponsku a Sibíři hustě jest pokryt.

Potravu svou hledají spíše ve vodě nežli na suchu, čímž liší se od hus. Druhů jest as 10, z nichž pěti druhů zde si povšímneme.

Labuť hrbolatá. (Cygnus olor, Linné.)

Labuť krotká, kaspická, jižní, obecná, rudozobá. Linnéův název ponejprv v roce 1735 v systematice se objevil, 53 roky před Gmelinem. Pokud se týče naší labutě domácí, měla většina starších autorů labuť hrbolatou i zpěvnou za krotkou a divokou odrůdu téhož druhu, až anatomické rozdíly dokázaly různost obou druhů.

Z n a k y. Mezi zobákem a okem jest lysé černé místo. Pták vybarvený má zobák červený s černým hrbolem na čele, nehet a koutek ústní podobně černý. V ocase 22—24 per, letek 31. Svrchní čelist podél celého okraje špičaté vroubký; opeření čela v předu hustým úhlem omezeno; nozdry jsou šikmé. Průdušnice nemá záhybů; pluje s krkem ohnutým. Váha 9—12 kg.

Délka 15·5 dem., šířka křídel přes 23 dem., délka ocasu 24 cm., zobáku 12·5 cm., výška nártu 10·5 cm.

Peří jest labuť tato čistě bílého, hlava a krk jsou často rezavěžluté na-dechnuty.

Zobák jest živě červený, podél s černým okrajem; dutina nosní, spodní čelist, hrbol na čele a široké uzdičky jsou temně černy. Oko jest hnědé; nohy mtle černy. U samice jest hrbol o něco menší. Mláďata jsou hnědošedá se zobákem a nohama světleolověné barvy; po druhém pelichání barví se světleji, bílým peřím prokvétají ještě péra šedá, až teprv při třetím pelichání úplně zbělí. Roku třetího, v to počítaje rok narození, schopny jsou plemenění.

Původní vlasti labutě hrboлатé jest Orient, t. j. říčky Malé Asie, Persie, moře Černého a Kaspického, jižní Sibiř a delty větších zde řek.

V Orientu též ode dávna zdomácněly labutě a chovají se krotké a polokrotké na rybnících a řekách: odtud rozšířil se ozdobný tento pták přes mírnou a teplou Evropu, kdež jest posud viděti, kdežto v původní vlasti stal se vzácnějším.

Staří uvádějí několik řek pověstných množstvím labutí: tak Maeander v Malé Asii, Strymon v Thracii, Kaystros v Jonii, Mincio v Milánsku a jiné oplývaly labutěmi. Divoce v Evropě labuť hrboлатá hnízdí jen v Dobrudži, kdež na větších jezerech se zdržuje; v zimě pozoruje se tu však labuti ještě mnohem více nežli v letě, houfy z jiných zemí sem příšlých, sesílených též labutí zpěvnou, která z chladnějších končin severu sem do mírnějšího pásma se utíká. Labuť zpěvná k hnízdění však zde nezůstává, nýbrž vrací se v čistý vzduch svých severních jezer.

Mimo Dobrudžu hnízdí divoká labuť hrboлатá též na velkých jezerech Řecka, jako na Kopeiském jezeře a v Turecku.

Krotká, polokrotká i zdivočilá objevuje se labuť od jihu Skandinávie až po jižní státy, kdež slouží za ozdobu panských rybníků. Na klidných vodách poblíže východního moře hnízdí ročně četné labutě hrboлатé.

Polodivoké labutě na podzim zachvátí touha cestovati, a mnohé odletí až ku moři Středozevnímu, hlavně do Dobrudži, Řecka, do ústí řek. Zde bývá shromážděště nejružnějšího ptactva bahenního, takže ve Smyrně říkájí místům takovým „archa Noemova“.

Též do severní Afriky zalétají; v Damiettě i v Alžíru Arabové na ně líčí. Doba tahu počíná v říjnu; směr tažení řídí se otevřenými vodami a v březnu vracejí se na hnízdiště svá.

V tahu drží se ve větších neb menších houfech pohromadě a tvoří šikmou čáru. Letí velmi vysoko a jsou velice plaché a ostražitě. V tahu byly již i v Čechách divoké labutě střeleny.

Labuť velká zdobí všude v polokrotkém stavu rybníky, průplavy, řeky (na př. ve Stromovce, v Berlíně, Špandavě a j.). Neodlétají, leda probouzí-li se v nich pud stěhovací, a bylo-li opomenuto přistříhnouti jim letky. Milují volnost, zakrňují záhy, jsou-li drženy v úzkém ohrazení.

Labuť má podobu imposantní a předce ozdobnou, a hrála proto v mytologii starých národů velkou úlohu. Od nepaměti poměry těla její byly vzorem a ozdobou výtvarníkům, slaveny básníky. Dlouhý štíhlý krk pohybuje se v krásných křivkách; krásně se vyjímá, když samec na jaře krk nazpět klade, křídla zdvihne a s vážnou hrdostí vodní plochou šustí. Plove tu pozvolna a klidně, tu rychle silnými úderý, při čemž křídla jako plachty pozvedá.

Divoká labuť dobře litá, při čemž krk přímo natahuje; každý úder křídel doprovázen jest daleko slyšitelným svištěním.

Labuť tato neprávem nazývá se němou; máť ve stavu divokém zvučný

trumpetovitý hlas, znějící u samec jako „kiurr“, u samice světle „keiorr“; krotké zřídka jen se ozývají; bývá obyčejně jen slyšeti temné, tiše chrochtající zvuky, neb v nevoli syčení jako u hus.

Nesnáší se s menší drůbeží, zvláště s husami a kachnami; není-li jí velké prostranství vykázano, pronásleduje je ustavičně, až je i do smrti zakousne. Husy a kachny jsou ovšem dost chytré, že raději nadutému strýci se vyhnou.

Družnost jejich obmezuje se jen na vlastní druh, a i zde bývají zlé zápasy samečů, jak výše vylíčeno. Samice klidně k zápasům přihlížejí.

Bývá proto druhdy třeba, staré rvavé labuťáky odstraniti na menším rybníku, aby ostatní havěti vodní zjednan byl klid.

Nechceme-li postrádati ozdoby labutí, opatříme si buď jednotlivou samici neb dvě, any tyto chovají se mírumilovně, zvlášť nemají-li žádných mláďat.

Malý domek vystaví se obyčejně labutím, aby zde klidně mohly hnízdit; mladým ochromí se křídla, aby neuletěly.

Domky ku hnízdění nesmí býti vysoko nad vodou, musí býti pevně stavěné, 1-2 m. dlouhé, právě tak široké a vysoké se vchodem 6 dem. širokým a 7 dem. vysokým. K snažšímu vstupu a sestupu zřídí se šikmo z vody se zvedající schůdky.

Divoká labuť hrbolatá hnízdí na velikých volně ležících jezerech vnitrozemních, hustě rákosím, kořeny a sítinou zarostlých, neb podobné ostrůvky tvořících.

Na hnízdo vybere si labuť místočko několik set kroků od břehu vzdálené, buď na menším ostrově neb bližší kraje, vždy však s volným rozhledem.

Materialu z kořenů, stébel, lodyh padne na to mnoho, takže má konečně 1—2 m. průměr a $\frac{1}{2}$ —1 m. výšky.

Pokud plemeno zde není vyrušováno, používá se hnízda kolik let. Bránice vajec a mláďat roždávají silnými kostmi svých křídel mnohdy citlivé rány, jimiž mohou menší zvířata i usmrtiti.

Brání se i proti orlu mořskému, nadmou se v klubko pérové a rychlými údery křídel brání se zle.

Ve vodě nebojí se největšího psa, brání-li svých mláďat. Manželé jsou nerozluční a jeví k sobě neobyčejnou lásku. Vzdálí-li se náhodou jeden, nemá druhý žádného klidu, až se opět vrátí. Zobají se a laškují něžně, i krkem se objímajíce.

V dubnu klade samice 5—8, zřídka 9 vajec, 11 cm. dlouhých a 8 cm. širokých. Silná hrubozrná skořápka jest špinavě šedozelená. Doba lhnutí trvá 34—36 dní a obstarává je samice sama.

Sedovlnatá mláďata den ještě se zahřívají, pak vedou se na vodu, aby ihned v plavání potravu hledati se naučila, jež záleží z vodních zvířátek, mladých výhonků, okřehku a orobince.

V zajetí přidává se jim rozsekaný salát a kapusta s otrubami míšené. Matka mladé zahřívá, pokud mají místa. Někdy tulí se na matce a pěkně vy-

kukují zpod křídel. Dlouho drží se v hnízdě pohromadě, až pískající hlas jejich přechází ve vrčení a syčení, pak stanou se samostatnými.

Potrava starých skládá se z kořenů a semen, vodních rostlin, osení, zrní bez osin, mlžů, pulců, malých rybiček, pokud na mělčině uvázy. Jiných ryb neuchvátí a živí se předem rostlinnými látkami, jako husy.

Menším rybníkům jsou i užitečné, že kořeny rákosi vytahují a přílišné zarůstání zabraňují. Okřehek milují zvlášť mláďata.

Krmivo, jež se u nás labutím dává, jest hlavně oves, ječmen, hrách, chléb, vařené brambory, řípa, salát, kapusta a pod.

Na velkých rybnících, kde samy potravu si hledají a vedle jsou pastviny, nepotřebují příživy v létě; kde však toho není, jest třeba pravidelně je krmiti.

V prudkých zimách, kde nelze udržeti místa ledu prostá, zaženou se do chlívků, vystlaných čistou slamou, pilinami, suchým pískem, zemí suchou, rozdreenou rašelinou a pod., postaví se tam nádoba přiměřeně veliká s vodou a dostatek potravy; jakmile možno, pustíme je opět na svobodu.

Chceme-li labutě chytiti buď k ochromení křídel, neb uzavření na zimu, zaženou se, mohou-li ještě lítati, na lodkách s mnohými lidmi na břeh neb do rákosi a pokryjí se zde velkou sítí, neb uchopí se do rukou. Též se užívá velikých sítí na tyčích na konci k stahování.

Sítě postaví se do kouta vody tak, aby vodou byly pokryty. Zaženou-li se labutě nad ně, zatáhnou se. Jsou-li zahánány na suchou zem, možno je též pokrýti (tíresem) keserem, což jest možno, když voda úplně zamrzne.

Labutě jsou předmětem „vyšší“ honby. V Dánsku jest honba na labutě v jistých dobách ročních značnou zábavou, která se odbývá na blízku ostrovů, kdež v moři se zdržují. Uloví se jich pak vždy několik set.

Koncem července až do konce srpna ztrácejí labutě své letky a táhnou ven na moře. Jakkoli labutě rychle plují, hledí přece rybáři dostati se jim na blízko, aby je tyčemi, na nichž jsou upevněné háky, zaživa do lodí vtáhli.

V Sibíři chytají je do ok zatížených kameny, jež naličí pod vodou na místech, kde labutě obyčejně hledají potravu. K témuž účeli dělají se mřížky z bílých tyčí, v každém rohu upevní se oko, a tyto položí se kameny obtížené do vody, v nichž labutě, noříce se pro potravu, krkem uváznou, uskrť se, a jen zadkem z vody vyčnívají. V divokosti jsou velmi plaché a ostražitě.

Maso starých labutí jest tuhé, mladých však výborné. Tučná prsíčka mladých a jednoletých se nasolují, udí a jsou lahůdkou.

Peří jest velmi užitečné; letky mají dlouhé brky a silné ostny; brky hodi se ku psaní; zvlášť vysoce se cení peří prachové, jež kajčímů nezadá.

Kůže s prachovým peřím užívá se na podšívky a náručníky; položeny na zachtladlé údy, zahřívají rychleji, nežli jakakoli kožešina.

Vedle ozdoby stává se labuť i tím užitečnou, že na rybnících volavky a jiné lupiče ryb zahání a tak přirozeným ochráncem ryb se stává. Dosahuje prý stáří až 100 let.

1. 2. 3. 4. Izabelový, červený, žlutý, bílý voláč. 5. 6. Voláci s kresbou do černa a žluta.

7. 8. Voláci prostřední s kresbou strakovitou.

Labuť zpěvná. (*Cygnus musicus*, Bechst.)

C. ferox, *melanorhynchus*, *xanthorhynchus*. — Labuť nordická, islandská, žlutozobá — Obr. 66
Cygnus ferus, Linné.

Znaky: Nozdry žluté neb žlutavě masité barvy, zobák bez hrbolu, žlutý, jen na konci a na okrajích černý; lysina mezi zobákem a okem také žlutá. Rohovité lističky nalezájí se v obou čelistech skoro jen u kořene zobáku; letek 33, per ocasních 20—22. Průdušnice u obojího pohlaví vniká do duté kosti hrudní a dělá zde několik záhybů; proto as pluje s krkem vzprímeným. Váha 7—8 kg.

Labuť tato hnízdí na severu Evropy, Asie a Ameriky, na Islandu, Laponsku, severním Rusku a Sibíři i v Kamčatce; v sev. Americe v zálivech mořských, jezerech vnitrozemních, močálech a deltech velikých řek; v zimě táhnou odtud až do Virginie, Karoliny a Louisiany. V Sibíři jdou (dle Pennanta) daleko na sever a přelétají v letě na jezera veliké sibiřské tundry; v zimě však táhnou ve velikém množství na Černé a Kaspické moře, snad i na jiná veliká jezera jižní Sibíře, dokud jsou nezamrzlá.

Middendorf nalezl je 24. května na Boganidě, na 70° sev. šířky, na řece Taimyru hnízdící na 74—74½° sev. šířky. 8. srpna nalezl je na ostrově Šantarském (ve vých. Sibíři) v úplném pelichání, takže v několika hodinách 21 kusů ulovil. V Číně vyskytují se v zimě v Šanghai a v Pekingu; přezimují druhdy velmi četně na rybnících kol císařského paláce, kdež všechno ptactvo se šetří a krmit, takže jest velmi důvěřivé. —

Na Islandě zůstávají sice jednotlivé labutě po celý rok a zdržují se na širém moři, když vody vnitrozemní zamrzly; většina jich táhne však dále na jih. V tahu objevují se pak pravidelně v severním a baltickém moři; nejčastěji ve chráněných zálivech na Rujaně, Usedomu. Někdy pozorovati jich takové množství na Frižském zálivu („Frischer Haſſ“), že louky, na něž se spouštějí, jeví se úplně bílé.

Labutě tyto pocházejí z Laponska a severního Ruska. Odtud přelétají někdy do nitrozemí a vzácně se objevují v podzimním tahu i v zimě i v Čechách, kdež byly i staré i mladé i nahnědlé labutí již uloveny.

Ve Švýcařích soudí na dlouhou a prudkou zimu, objeví-li se více labutí. Táhnou dost daleko na jih na větší vody severní Afriky, Egypta i Marokka.

Nejčastěji směřují na jihovýchod Evropy, do jižních Uher, do Dobružji, jižního Ruska. Řecka a Malé Asie. Ve Varně na Černém moři vyskytují

Obr. 66. Labuť zpěvná.

se tisíce různého ptactva vodního, mezi nimi i labutě zpěvné. Tah začíná se v Baltickém moři již v říjnu a trvá až do prosince. V únoru a březnu vracejí se na hnízdiště, na něž dorazí koncem dubna a počátkem května.

Tyto labutě v tahu jsou u nás velmi plaché a opatrné, jelikož u nás každý nedělní střelec po krásných ptácích střílí, kdežto v Pekingu, kdež zákony jsou chráněné, z ruky se dají krmiti. V tahu lítají velmi vysoko a ozývají se shora libozvučnými svými hlasy, čímž liší se od labutě hrbolaté.

Hnízda mají v rozsáhlých rákosovitých močálech, zvlášť jsou-li obkličeny lesem, u břehů, na ostrovech jezer, ať v rovinách neb na vrchovinách jen když nejsou člověkem vyrušovány. Hnízdo jest veliké a široké, skládá se ze sítí a jiných rostlin vodních. 5—7 vajec, jež objevují se již v dubnu, podobají se velikostí vejcem labutí hrbolaté, jsou však bělejší, slabě do zelena a mají hladší lesklejší skořápku.

Labuť zpěvná dá se tak snadno krotiti jako předešlá, jenže není tak krásná, máje krk tlustší, ježž nemůže tak ohebně v S složiti, jako hrbolatá. V Rusku chová se pro melodický hlas, častěji za ozdobu na vodách a v přiměřeném zájetí se též rozmnožuje. —

Hlas této labutě skládá se z libozvučných táhlých zvuků, které dle individua zní buď výše neť níže, ale vždy harmonicky souzvučí. Zvuky tyto vydává k lákání, výstraze neb z rozkoše, v letu i mezi plováním.

„Hlas její má líbezný zvuk jako stříbrné zvonky; labuť zpívá v letu, jest daleko slyšeti, a co vypravuje se o zpěvu umírající, není bajkou, neb i poslední vzdechy na smrt raněné labutě zní libozvučně.“ (Pallas.)

Ovšem že náleží mnoho obrazotvornosti k tomu, v kýhání slyšeti „zpěv“. Když po nekonečné smutné zimě vrací se domů na sever a návratem svým příchod jara a osvobození ze zajetí po dlouhé zimě oznamuje. zní uchu seveřana i skřek jejich jakc nejlíbeznější melodie. Obyčejné kýhání husí zní u nich jako „kill, klil!“ . příjemnější vyšší hlas labutě jako „ungh, ungh“, ježž vyráží tato nejen vysoko ve vzduchu, ale i ve společnosti na vodě sedíc, v různých příjemných modulacích.

Labuť zpěvná jest též svárlivá, ba násilnická; zvlášť s hrbolatým strýcem svým se nesrovnává a vypudí jej všude na menších rybnících, kde s ním se setká. V nepřátelství neustane, dokud nezažene hrbolatou na útěk.

V severních krajinách všude se pronásleduje dílem pro maso, dílem pro peří a to zvlášť v době pelichání koncem července a počátkem srpna. Honí se buď pomocí psů, ana nemůže pro vypadalé brky lítati, aneb na lehkých lodicích utlouká se holemi.

Labuť malá. (Cygnus minor, Pallas.)

Cygnus olor, melanorhynchus, Naum. 1842.

Nozdry jsou černé: lysina mezi zobákem a okem žlutá neb masová, ostatní tři čtvrti zobáku i s ozobím černé, zobák bez hrbolu. Letek 32 až 34, per rydo-

vacích 18—20. Zbarvení jako u ostatních ve stáří čistě bílé, v mládí šedé. Délka 10·8 cm, šířka křídel 2 m, zobáku 6 cm, nártu 10·7 cm, váha 5½—6 kg.

Od zpěvné labutě liší se tato hlavně menší velikostí, takže novější systematické považují ji za pouhou odrůdu oné.

Labuť malá obývá tytéž krajiny jako zpěvná, ale ještě v severnějších šířkách. Hlavní hnízdiště zdají se býti v Sibiři, kde dle šířky jest buď stálá, stěhovavá neb přelétavá. V Astrachanu často v tahu se objevuje. V severní Číně a v Mongolsku pravidelně přezimuje, aniž by na pobřeží byla pozorována.

V letu rozezná se labuť zpěvná rychlejšími údery křídel a vyšším, jemnějším hlasem. Ve velikosti ostatně velmi se mění, též tvar zobáku se mění; někdy jest tak plochý, že se podobá zobáku kachny-lžičáka.

Labuť malá hnízdí hojně na Nové Zemi. Nordenskiöld viděl ji ve množství hnízditi 28. července 1878.

Tvar 5—7 vajec jest o něco menší nežli u předešlé, barvy jsou žlutavobílé. Pták tento dá se snadno krotiti, když prvních 9 letek až po krovky se ustříhne a toto po každém pelichání se opakuje; jest však méně vytrvalý nežli předešlý.

Labuť černokrká. (Cygnus nigricollis.)

Obraz 67

Hlava i se svrchní částí krku jsou aksamitově černy, ostatek bílý; od víček očních až po záhloví táhne se úzká bílá čára; v ocase jest 18 per. Zobák jest olověně šedý, na špičce oranžově žlutý; hrbol a lysá uzdička jsou krvavě červené, oko hnědé; nohy jsou černavé, průsvitavě červené. Velikost as labutě malé. —

Labuť tato velikostí nevyrovná se labuti krotké a má krk velmi tenký. Vlast její jest pobřeží a veliké vody nitrozemní jižní Ameriky: Čili, Buenos-Ayres, na La Platě, na průplavu Magelhaensově, na Malvinách, kdež jest obecná, a v houfech po sto kusech pohromadě se vyskytá. Ve velké Británii chová se tato zvlášť pěkná labuť na rybnících; jest však dost vzácná, a u nás teprv raritou.

O způsobu života a zacházení s ní platí totéž, jako o labuti hrboлатé.

Labuť černá (Cygnus atratus, Latham).

Anser Novae Hollandiae, Bonnat 1790. — Chenopsis et Olor atratus, Wagl. 1832.

Znaky: Celé opěření jest černé se zeleným trpytem a šedočernými obrubami peří, vespod o něco světlejší; letky jsou bílé, jenže se kryjí péra ramenní a veliké krovky křídel, takže jen málo z bílé barvy spod černé jest viděti.

Obr. 67. Labuť černokrká.

Zobák jest leskle červený s bělavou páskou příčnou před bílým nehtem. U kořene má sameček zobák jen nepatrně povýšený; uzdičky jsou červené, oko šarlatové, nohy temně popelavé. Průdušnice jednoduchá.

Labuť černá jest menší nežli labuť krotká, jest též kratší, jinak však podobu elegantní. Krk není stejně tlustý jako u labutě bílé, nýbrž ku hlavě velmi štíhlý, ku trupu tlustší a pernatější.

Domovem jest v Australii a Tasmanii; na pobřeží, řekách a jezerech, jakož i na mnohých ostrovech vyskytuje se hojně a sice v houfech, jež vždy okazují velikou plachost a opatrnost.

První zmínka o nich stala se roku 1726, když dva živé exempláry přineseny byly do Batavie. Od několika let zavedeny jsou též do Evropy a slouží za ozdobu panských rybníků. Dobře-li se s nimi zachází, jako s krotkými, daří se dobře a vyvedou mladé.

S labutí krotkou nežije v míru a nesnesou se zvlášť na blízku v době líhnutí; mimo doby líhnutí ustupuje labuť bílá, jakmile černou jest pronásledována.

Nelze je tedy chovati pohromadě. Hlas její jest velmi příjemný, na harmoniku upomínající.

O vtipnosti těchto krásných ptáků svědčí následující anekdota:

V Cremorne Garden, as mili od Melbournu (Australie), jest jezero, jež souvisí s Yarreu; v tomto stavěla černá labuť své hnízdo a samice počala zde líhnouti. Veliká voda v Yarre způsobila, že v jezeře též voda o několik stop vystoupila.

Samice neopustila však hnízdo, neboť sameček snášel hromadu staviva, rákosu, větví a rostlin, jež samička podkládala a tím vejce nadzdvihla, takže povrch hnízda zůstal ušetřen a líhnutí nebylo přerušeno. Když voda opadla, trčelo hnízdo skoro celý metr nad hladinou vodní.

Dodatky.

1. O krocanech divokých.

(Viz str. 139.)

O krocanu, jenž krotký tvoří tak statnou ozdobu dvorů hospodářských, dostalo se nám ještě několik zajímavých zpráv o pokusech nasazení do lesů českých.

U nás ovšem ponebí překáží chovu ve velkém; proměnlivé počasí jest hlavní překážkou, neboť tato změna může se státi záhubnou nákladnému závodu, v němž mláďata vyžadují značné pomoci a dohledu.

Nicméně i u nás cení se chutné „sedmeré maso“ statných ptáků, jakož i náklonnost topek k sezení na vejcích (viz str. 146), takže možno jich užiti jako skutečných strojů k líhnutí vajec slepičích, kachních i jiných.

Ale jakož slyšíme stále nárek o ubývání, ničení, vymírání druhů zvířat, iež tvoří rozkoš lovce a dodávají lesům a lukům našim zajímavosti, která loví se více pro rozkoš, nežli pro hmotný zisk, tak dějí se pokusy nejen zachrániti, ale i obohatiti zvířenu novými druhy.

A jakož do vod zavádějí se nové druhy ryb, siveni, kalifornští lososi, marény, černí okouni američtí a sumeckové, tak objevují se v oborách a bažantnicích cizozemští jeleni, bažanti stříbrní a zlatí, ve dvorech drůbežních pak plemena, jež v díle tomto do podrobnosti byla vyličeána.

Jestliže dobrovolně sem zabloudí host z dalekého východu neb jihovýchodu, jako se stalo s dropem malým neb stepokurem, nelze je ovšem udržeti, neboť vedle prozíravých lovců najdou se vždy pytláci a střelci nepovolání, kteří rozšíření zajímavých zvířat překazí.

Krocani divocí pěstují se od nějakého času na panství konopištském, majetku arcivévody d'Este.

Pan F. W., sděluje nám též o svých pokusech nasaditi je do svých lesů na majetku svém velkostatku Jindickém.

„Když dočetl jsem se o zdařilém nasazování krut bronzových amerických do lesů evropských, objednal jsem z Hanovru vejce, z nichž mláďata zdárně se vyvinula. Vydalo mně jen, že byla příliš krotká.

„Toulala se sice po celý den v lesích Miletínských a Hradeckých, dala se však snadno chytiti a důvěřivě sedala na stromech poblíže hájovny tamější každého večera.

„To se mně nelíbilo, chtěl jsem mítí krocany divoké, nikoli krotké. Nejblížším rokem získal jsem slepice z panství Konopišského, které byly divočejší, hnízily se venku v lese a přechaly, blížil-li se člověk. Když měly však mladé, skrotly opět a přicházely k hájovně jako krůty domácí.

„Rozmnožování dělo se velmi dobře, měl jsem již na 60 topek, mezi nimi krocany váhy 8—9 kg. Netěšilo mne však, že byli tak krotcí; nezakládal jsem žádný chov drůbeže, nýbrž chtěl jsem mítí exotickou divokou zvěř, která nedá se snad holí utlouci, nýbrž pravidelným mysliveckým způsobem honiti. Zrušil jsem tedy celý chov až na několik kusů, jež mám v Hrobech mezi ostatní drůbeží, kdež se jim dobře daří, mimochodem řečeno, mají výborné maso.

„Jinde pokusy třeba lépe se daří. Roku předešlého účastnil jsem se honu ve Valči u Postoloprta, kdež jsem je v lese viděl; nebyli však přece dosti divocí a plaší; utíkali as 100 kroků před námi. Peří jejich bylo překrásné, bronzově lesklé a nikoliv jako u našich topek v různých odstínech pěstovaných.“

Jest totiž jedna z nejpamátnějších změn, jež u nově skrocených krocanů se objeví, že již během několika generací, as tři, podivuhodný tlýpt bronzový, vyznačující ptáka divokého, skoro úplně se ztrácí.

Tlýpt tento zakládá se na jemné struktuře péra, a jest zvláštní, že tato v tak krátké době přichází na zmar.

Barva peří krocana celkem neproměňuje se valně; jsou krocani černí, kteří jen bílé okraje per podrželi, jsou též úplně bílí, a mezi tím všechny možné odrůdy. Tu a tam vyskytli se i krocani, jichž hlava zdobena byla chocholkou bílou, někdy i černou.

Mišenci docílili jen mezi topkou a pávem; roku 1586 tito prý na ostrově Sv. Heleny i zdivočili.

Jest jen ještě zajímavé dodat, jak krocan rozšířil se po Španělsku, Francii, Anglii, Německu.*)

V létech 1550—1560 jest krocan již znám jako lahůdka v kuchyni bohatých. Význačné jest, že lékaři starší doby, jinak konservativní, ze stanoviska zdravotního od požívání masa krocanů zrazovali.

Tak lékař Sebiziůs tvrdí, že maso jest sice jemné, ale nechutné a těžce stravitelné. V kuchyni však krocan záhy opanoval; v roku 1570 ponejprv prý ve Francii byl pojídán.

V Anglii objevil se ponejprv roku 1585 na tabuli vánoční. Jakmile se stane zvykem, jistě zvíře na určitém dnu v roce požívati (u nás husa Martinská), dodává to chovu jeho zvláštní národohospodářský význam.

A krocan stal se v každé slušné domácnosti slavnostní pečení, v Anglii o vánocích, v Americe 4. července.

*) Srovnej Eduard Hahn, Die Haustiere, Leipzig 1896. Zeměpisná studie o poměru domácích zvířat k hospodářství člověka.

Chov fopek stal se v některých krajinách, zvlášť v Normandii, pro vývoz do Anglie důležitým činitelem národohospodářským.

Ve Španělsku má chov význam zvlášť v kamenitých vysočinách, kde hejna kolik set kusů čítající řídí někdy malé děvče. Po lodích dostal se pak chov ještě dál, ač všude se mu nedaří, zvlášť v příliš vlhkém horkém ponebí.

R. 1625 nedařil se ještě chov fopek; dnes v Egyptě jakožto slavnostní pečeně zatlačil husu. Do Persie zavedl je Tavernier, v Indii zůstává podnes jen malým a nechutným.

Mahomedáni mají zvláštní předsudek ke krocanu, považující chvost chlupů samce na prsou za podobný vepří a majíce jej proto za ptáka nečistého. V Číně jest jen raritou a neužívá se.

Jak Bates píše, chovají Indiani na Amazonu hojně fopky. Americké lesní kury, jako Hokko, Penelope a j., chovají se od starodávna krotké při chýších indianských; bylo tak již za Kolumba, ale jen v evropských zahradách tu a tam se též líhly.

Nový to důkaz, že Indiani oceňují výhodu zdomácnělých zvířat, že není však tak snadno, ani ze zvířete snadno zkrotitelného a často drženého učiniti zvíře domácí. Jinak má se věc, možno-li těžce krotitelné zvíře skřížiti se zvířetem krotkým téhož druhu.

Osadníci ze Severní Ameriky, kteří fopky své z Anglie si přivezli, podkládali proto rádi vejce divokých pod slepice, aby pak mláďata divokého chovu osvěžila krev krotkých. Krocan vůbec poměrně snadno krotne a opět zdivočí.

2. Pštros. (*Struthio camelus*, L.)

Pták tento jest nejmladší a nejmodernější z ptáků domácích. Jest jediným výsledkem jistého hospodářského významu, jenž vyšel z mocných snah akklimatačních posledního půlstoletí našeho. Ač chov pštrova v jižní Africe s drůbeží přímo nesouvisí, budiž zde krátce chov tento a jeho výsledky vyličený.

Pštros původně jest rozšířen daleko po celé Africe: vyskytuje se všude na stepích, vrchovinách a pouštích, vyjma lesy a hory. Dějiny ptáka sahají daleko do starověku: v bibli děje se o něm zmínka na několika místech (kn. Mojž. 3. XI 16, 5. XIV. 15 a j.). Požívání masa bylo hebrejským zakázáno, neboť zvíře platilo za nečisté. Pomníky a nápisy v starém Egyptě, popisy u Xenofonta, Pausania, Herodota, Plinia a j. dokazují, že starým pštros byl znám, chován však nikoli. První zprávy o krotkém pštrosovi v Kapsku nalezájí se ve Sparrmannovu cestopisu (1818—20), jenž viděl je r. 1775 na farmách. Vlastní chov začal teprve povzbuzením společnosti akklimatační v Paříži, která r. 1859 vyslala cenu.

První pokusy děly se v Alžírsku francouzskými farmáři, a výsledek byl skutečně dobrý, neboť r. 1870 bylo zde chováno již 30.000 pštrosů v zajetí.

Pštros dá se snadno krotiti; požíváť vše, co jen poněkud jest záživné, a vezme i za vděk prostorem obmezeným. Překážkou jest jen veliká jeho obmezenost a nesnášenlivost samců mezi sebou, kteří nejen mezi sebou v době páření se rvou, ale i hlídačům nebezpečnými se státi mohou.

Jeť pštros při vši své neobratnosti odpůrce zlý, jenž ostrým nehtem svých prstů může nebezpečné rány zasazovati.

Značného významu nabyl však chov pštrosů jen v kolonii Kapské, kdež peří jeho tvoří důležitý předmět vývozu. První pokusy chovu počaly zde v letech šedesátých. R. 1863 p. Maltzalen v Kolesbergu koupil 17 kusů a nechal je na olhražené louce volně pobíhati. Pštrosi měli po každé straně 24 velkých per, za něž se stržilo 150—180 tolarů. Vyrostlý vysoký pštros dával pak ročně per až za 600 tolarů. Ovšem že na každého ptáka užitékého, samce, třeba držeti houf žroutů nevýnosných — samice — čímž výnos per se zmenšuje.

Umělé lihnutí vajec provozuje se s výsledkem od r. 1866; chov tím rozšířil se nejen v Alžírsku, ale i australská a americká farmáři věnují mu pozornost s dobrým výsledkem.

Kapsko hájí si majetek tím, že zvýšilo clo vývozní na ptáka živého na 100 liber šterl. (as 1200 zl.) a za jediné vejce na 5 lib.

Velmi přísné jsou zákony v Kapsku na šetření pštrosů. Párek plemenitých ptáků v Kapsku samém jest za 35 až 40 liber šterl., pštros mladý jen za 3—4 libry.

V Kalifornii nařikají časopisy (r. 1894) na nynější malé ceny peří; záležít odbyt na rozmarech módy, a předece jediný pěstitel Caurton dostává z Afriky celé náklady lodí.

Chov pštrosů děje se tak, že za dne nechají se běhati po polích, v noci sezenou je i s ovceři do kraalu (ohrady ve dvoře).

Pro stádo 1000 pštrosů jest zapotřebí nejméně 7000 hektarů půdy pastvinné. Místo to obeženo se plotem 2 metry vysokým, urobeným ze silného drátu, a vnitřek rozdělí se opět na menší pole stejným způsobem plotem obehnáná. Pole ležící nejbliže obydlí majitelova a zabírající asi 50 h. plochy, jsou vyhrazena pro chov mladých pštrosů, dále vzdálená pole rozměrů jen 12 ha, jsou určena pro párek plemenitých ptáků.

V nejvzdálenějších odděleních umístění jsou ptáci průměrně starší, a prostora, na které se probíhá asi 150 pštrosů, zabírá na 1200 ha. Při chovu nutno bráti zřetel na dravce a šelmy, jež ohromné škody jsou s to způsobiti. Potrava pštrosů omezuje se na trávu, křoví a hmyz, kterou na pastvě sami si najdou.

Vody musí býti hojnost, neboť pštrosi mnoho piji. Kde půda a voda neobsahuje dosti alkalických látek, namíchává se jim hrubé soli, siry a rozemletých kostí do potravy.

V letech sedmdesátých zmocnila se farmerů kapských pravá horečka chovu

1. 2. Voláci obrovští. 3. 4. 5. Angličti voláci modří, červení, žlutí černí.
7. 8. Holub obrovský barvy modré a čokoládové.

pštrosího, způsobená velikými cenami pštrosích per; každý chtěl rychle zbohatnouti. Cena obilí následkem toho rychle stoupla, takže pytel obilí prodáván za 60—70 zl. Horečka, jak rychle vznikla, tak rychle opět klesla přílišnou výrobou per. Počátkem jara zastkvějí se samci za doby páření v perí nejzdravějším: zobák i nohy živě zčervenají, podobně tváře a kola kolem očí zbarvují se temněji do červena.

Na vejcích nenechají se seděti před čtvrtým rokem. V čase páření jsou samci zlí, a i samice jindy mírné stanou se v tu dobu nebezpečnými.

Hnízda nestaví, leda že tvrdou půdu zobákem vyházejí, tak že vznikne plochá prohlubeň. Vejce, 3 angl. libry těžké, má výživnost 24 vajec slepičích, prázdná vejce prodávají se v Kapském městě za 1—1.50 zl. Samec má hlavní práci při líhnutí a vodí též mláďata při krmení.

Doba líhnutí udává se na 45—60 dní; u divokých pštrosů trvá 38 dní; při umělém líhnutí inkubátorem trvá obyčejně 43 dní.

Inkubátor usnadňuje líhnutí vajec; jest to dřevěný truhlík as 0.3 m³ zaujímající, do něhož se vejde 25 vajec. Horká voda petrolejovou lampou zahřívána, obkličuje truhlík, v němž udržuje se teplota 102° Fahr. Přirozená teplota matky pštrosové páčí se na 104° F. (= 40° C.).

Do roka střeží a krmí mláďata malá černoška. pak dají se do ohrady „camp“ zvané, a tam krmí se jen, když nutně toho třeba, t. j. v čas velkého sucha. V tomto prvním roce jsou mláďata velmi nedůtklivá pro zimu a vlhko.

Stáří dosahují ptáci nejvýše 22 let, v příznivých okolnostech i více; v zoologických zahradách s podnebím nepříznivým vydrží u nás nejvýše 8 let.

Hlavní doba chovu pštrosů jest sklizeň per. První sklizeň nastává u zvířat šestiměsíčních, ač péra tato nemají ještě ceny; nová dozrávají vždy v 8 měsících. Nejkrásnější bílá péra má jen samec (v křídlech a ocase); u samice jsou barvy šedé až hnědé.

Sklizeň per děje se dnes způsobem velmi šetrným; řezou se totiž, kdežto dříve se vyskubávala. K uřezání per jest na zlé ptáky čtyř mužů potřeba; jeden blíží se opatrně k ptáku a hodí mu pytel na hlavu. V tom přiskočí dva a sváží mu nohy, což není bez nebezpečí, an pták kope a má nesmírnou sílu ve svalech. Čtvrtý pak uřezává nejkrásnější péra u samé kůže ostrým nožem.

Pera, dle druhu pečlivě rozříděná, vkládají se do plechových krabic a přidává se kafru a pepře proti molům.

V Londýně zaznamenány na př. 16. července 1894 ceny kapských per za 1 angl. libru takto:

Nejlepší péra z ptáků divokých	108—132 zl.
První kvalita bílých per	45—108 „
Femina (péra samice)	10.4— 87 „
Světlá a tmavá mladých ptáků	54— 78 „
Černá péra	2.40— 6 „
Žlutošedá péra	1.50— 45 „

Od obchodníka přijdou péra do rukou barvíře. Před nedávnem objeven byl způsob, kterým šedá a světlehnědá péra se odbarvují, načež se jim dává růžová, modrá neb i jiná barva. Po barvení nastane kadeření, načež jsou hotova pro potřebu modistek.

Že cena per klesla, nezávisí jen na nadprodukcí, nýbrž má i jinou příčinu. Z počátku totiž malá péra neposílána na trh; užívalo se jich leda na pokrývky hlavy u skotských pluků (bonnets), na obruby dámských šatů a pod. V Paříži však připadli na myšlenku, z malých per sestavovati obratně „velká“ péra, kterých pak opatřiti si mohly i chudší třídy.

Tím u dam „velkého světa“ pštrosí péra přišla v neváznost, ceny jejich klesly a nepomůže-li nějaký „corner“*) nebo nová móda, není naděje, že opět v ceně stoupají budou.

Podnes jest však chov výnosný, a kolonie jihozápadní v Africe, kdež vhodně jsou pastviny, hodí se vždy ještě nejlépe ku zařízení chovu podobného.

Mimo z jižní Afriky přicházejí do obchodu péra z Egypta, Berberska, Mogadoru a Senegalu. Berberská platí za nejlepší, méně dobrá jsou ze Senegalu.

Kolonie Kapská předstihla dnes vývozem všechny ostatní země.

Pštros divoký, který býval dříve po celém Kapsku a v Namansku velmi obecný, jest dnes zahrán v rozptýlených houfech do nepřístupných částí Damary a Namy, jakož i do bezvodé pouště Kalahari.

Kalahari jest spíše stepí nežli pouští, neboť po době dešťů mění se v bujnou pastvinu; šťavnaté trávy, nízké křoviny a divoký meloun poskytují pštrosům hojné potravy, a peří jejich v tu dobu jest krásnější a lesklejší nežli ptáků krotkých. Pštros žije zde v tlupách 5—8 kusů hlavně na blízkou vyschlých řeků; vyschlá, suchá jezírka a bohatost půdy na žiraviny (alkalie) jsou nevyhnutelnou podmínkou zdatu těchto ptáků.

Běloši honí pštrosa na koních, a sice v pravé poledne, kde pštros pro veliké vedro v běhu záhy umdlévá. Po zrnech melounu těž velice ztuční a když uštváný as po 20 minutách klesne, nelze do dutiny břišní ani sáhnouti, jak rozpuštěným tukem jest horká. Ráno a večer nedostihne jich nejrychlejší kůň, je-li mezi ním a ptákem 50 m. mezery. Krok v běhu měří dle Canora Tristama 22—28 angl. stop; dle Livingstona uběhne pštros za hodinu 26 anglických mil (= 41.6 km.).

Křováci blíží se ku ptákům, jsouce opatření šípy neb puškou; někdy používají ještě známé lsti, že nastrkují na sebe kůži pštrosa. krk ptačí vztýčí na hřel, nohy potrou popelem a nápodobují věrně krok pštrosí. Druhdy kladou se též do hnízda, pokrývajíce se písekem a zde očekávají návrat ptáků, jež pak šípem uchvacují.

*) Corner znamená v obchodních kruzích jako „ring“ smlouvu obchodníků, snižující ku zvýšení cen.

Nejlepší doba honu jest v březnu a dubnu. Vejce ponechávají pštrosi ve dne na slunci.

Vejce vyfouklá slouží Bakalaharům k sestrojení cisteren. V době dešťů naplňují totiž lidé prázdná vejce vodou a ucpou otvor travou. Na to zavázejí na jízdných volech zásobu daleko do pouště a zakopají je na určitá místa. Dlouho v době sucha slouží jim pak tato zásoba vody při lovech.

Kusy skořápky slouží za ozdobu. Prášek z vajec s octem smíchaný slouží za lék lidem i zvířatům. Pštrosi stěhují se s deštěm na jih, v době sucha na sever. Samec mívá 2—3 slepice, které snášejí vejce do společného hnízda; na těch hlavně samec v noci sedá.

Vejce jest velmi syté, chuť jest zvláštní, takže záhy se přejí. Vaří se tak, že uprostřed udělá se díрка, větvičkou bílek se žloutkem se promíchá a na uhlí uvaří. R. 1770 používali Holanďané vajec k zásobení lodí svých.

Maso z tučných zvířat má chuť odpornou, takže jen z křídel možno ho pojídati. Tuk ze žaludku jest dobrým lékem při zánětech.

Pštros samec dává as 1½ kg. černých per a ¼ kg. bílých. Kořist samce vynese lovei as 60 zl., samice jen polovici.

Stará pověst, že ptáci při pronásledování strkají hlavu do písku, jest dávno vyvrácena. Vznikla asi tím, že pták, sedí-li na hnízdě, krk i hlavu na stranu klade a hadovitě ji pohybuje; při nejmenším šramotu hledí se udělati malým a nenápadným, při čemž klade zobák, krk i hlavu ploše na zemi, třeba i do písku ji zastrkuje.

Jestli skuteční se dráha, která má spojovati Transválsko se zátokou Velrybí, zmizí as pštros, jenž již dnes zahrán jest do krajín nejnehostinnějších, kde proň není žádné ochrany, též ze stepi Kalaharské. Pak ztratí jižní Afrika i tuto přírodní zvláštnost, jako vymřeli v Kapsku brochové, nosorožci i sloni.

V Alžírsku jest chov velmi v úpadku. Vlhké ponebí v přímoří, špatné umístění a nedostatek volných pastvin účinkují zhoubně na vývoj mladých ptáků.

V Kapsku chová se nyní as 300.000 krotkých pštrosů, z těch vyvede se průměrně as polovice; ostatní zničí šakalové, choroby ledvin a tasemnice.

3. Kormorán. (*Phalacrocorax carbo*, L.)

Pro úplnost budiž zde uveden též kormorán, pták vodní z řádu veslařů, jenž přičiněním Číňanů stal se tam ptákem domácím. Čínská přičinlivost a trpělivost učinila z ptáka toho, jenž u nás jako konkurent v chytání ryb všude jest pronásledován, užitečného soudruha člověka.

V našich vodách, stále chudších na ryby, by se ostatně již ani neuživil kormorán, a zmizí jistě záhy na dobro ze střední Evropy.

Byly doby, kde pro zvláštnost velmožové i v Evropě měli též své vycvičené kormorány. Ptáci tito pocházeli hlavně z Flander, kamž přinesli je jezuitští

missionáři, kteří svého času v Číně hráli značnou úlohu; tehdy bylo katolické Nizozemsko španělské. Karel I., král anglický, měl ale svého vlastního cvičitele kormoránů, jenž vycvičil je k lovu, jako cvičil sokoly k honbě. Podobně r. 1625 kardinál Barberini ve Fontainebleau u Ludvíka XIII. měl cvičené kormorány, jež bezpochyby z Anglie darem obdržel. Případy tyto jsou však ojedinělé, a byli to as ptáci z hnízda vybraní, kteří se v zajetí nerozmnožovali a nestali se tedy zvířaty domácími jako v Číně.

V Číně užívají ptáků těch jistě od starodávna. Missionář a výtečný přírodopysce Armand David (*Les oiseaux de la Chine*, Paris 1875) líčí používání kormoránů.

Vejee, která samice pravidelně snášeji, podkládají se kvočnám, takže děje se skutečný chov. Lovení ryb kormorány, při němž trpělivost a intelligence Číňanů v nejskvělejší světlo se jeví, děje se tak, že rybář vyjede s malou lodkou, máje kormorány na okraji lodě v řadě posazené. Na dané znamení vrhají se do vody, přinášejíce ulovenou kořist svému veliteli do loďky; pilní na to se odměňují, liní trestají. Kožený kroužek kolem krku každého kormorána zamezuje choutky jeho žravé. Dopadne-li lov vydatně, obdrží černí pomocníci k obyčejné své porci z těsta bobového za přídavek rybu. Jak bohaté musí býti ještě vody čínské na ryby, když tento způsob lovu se vyplácí a to tak, že párek vycvičených ptáků prodává se — na čínské poměry dost značný peníz — za 12000 cash. (t. j. as 18 zl.) Podobně loví se v Žaponsku.

Nauman uvádí o ptácích, které sám choval, že byli kousaví a špatně se dali krotiti. Nový důkaz o neobyčejné trpělivosti Číňanů.

4. O původu našich ptáků v klecích chovaných.

O výstavách drůbežnických, jakož i v zoologických zahradách vidáme nyní skvělý výběr ptáků cizozemských, nádherných a hluchících, z nichž mnohým stala se klec druhou domovinou, kde se rozmnožují, a jichž chov mnohým krajinám přináší hojný výnos. Zde jen krátce uvedeme, čím jiné díly světa k rozmanitosti této v našich klecích přispěly, a jak Evropa u porovnání s těmito cizími hostmi nezůstává pozadu, pokud se týče ptáků vhodných pro chov a vystavování.

Papouškové jsou všichni původu cizího, neb Evropa nechová ni jediného druhu. Jakkoli se podařilo celou řadu papoušků v zajetí u nás rozmnožiti, zvlášť pomoci hrdlíček, jimž vajíčka se podkládají, jest jen jeden jaksi zdomácnělý, an hojně se v zajetí rozmnožuje a i odrůdy různě zbarvené vytvořil. Jest to papoušek vlnitý, *Psittacus undulatus*, jemuž zde obchodníci dali jméno „andulky“; jinde nazvali je andaluzky, když španělská tanečnice Pepita nadšení pro ně šířila.

Roztomilý malý papoušek tento nalezá se u nás již as 40 let v kleci a rozmnožuje se tu hojně, vytvořil odrůdy více do žluta neb do zelena neb do modra se chýlící. Ano i bílá pírká již se zde počínají objevovati, a oči červené. Papoušek tento dostal se do Evropy 1794 z Nového Hollandska. Ve své vlasti vyskytuje se ve velikých hcufech a sbíraje zrní, stává se i polnímu hospodářství škodným. Známejším stal se spisem Gould-ovým. „Birds of Australia“ (1848) a od r. 1854 zdomácněl v kleci ve Francii i Anglii.

Z Afriky dostávají se k nám lesknáči, špačkové, jichž lesku a nádheře peří nevyrovná se žádný z našich ptáků. Jsou tvorové půvabní a veselí, kteří tvoří pravou ozdobu sbírek živých ptáků.

Jednou schopností předčí je ovšem jiní Afričané našich klecí: snovači totiž. Kdo obdivoval se úžasnému umění jejich stavěti hnízda spřádáním vláken. zajisté, má-li větší klec, opatří si tyto mistry stavební, aby mu prováděli své umění ve stavbě visutých hnízd. Se stavbou počnou ihned, jakmile se jim poskytnou vhodná vlákna z akací, neb jiné případné rostliny, nevyžadují jinak žádné zvláštní péče. Kdož však vládne jen malým prostorem v kleci, vybere z africké zásilky několik párků proslulých afrických pěnkavovitých snovačů, mezi nimiž prosluly — Viduy — (nesprávně „vdovičky“ zvané), pak ohniváči zlato-břišní (*Pyromelana melanogastra*), ohniváči červení a astrildy (*Habropyga mel-poda*, *cinerea* a j.).

Mnozí z těchto odporučují se tím, že v zajetí snadno se hnízdí. Z pravých pěnkav afrických bývá u nás chován ještě čížek africký (*Orithagra butyracea*).

Amerika chová místo afrických lesknáčů, snovačů a pěnic četné špačkovité ptáky, kteří jsou as uprostřed mezi špačky a snovači, pak pravé pěnkavy. Mezi těmito jsou zvlášť známými a nejoblíbenějšími modrák indichový (*Cyanospiza cyanea*), pěnkava šafránová a šedý kardinál.

Úžasné krásné jsou tangary, které bohužel nedají se tak snadno držeti; mezi těmito vynikají zvlášť tangara sedmibarevná a šarlatová. Z jiných menších ptáků amerických, v kleci chovaných, zamlouvá se půvabná *Sylvicola* velikosti a povahy naší červenky. Z větších ptáků dává Amerika nádherné modré havrany a pěkné chocholaté sojky. Afriku předčí Amerika svým výborným pěvcem a umělcem, pro klec též velice vhodným. Jest to drozd mnohohlasný, jeden z nejlepších pěvců vůbec.

S Amerikou soupeří též Austrálie s úspěchem. Není ještě rozhodnuto, komu dáti první cenu: zdaž drozdu mnohohlasnému z Ameriky anebo ptáku „tui“ z Nového Zélandu, jenž vedle libozvučného zpěvu jeví značné schopnosti pronášeti slova.

Tui, kystráček novozélandský či poe (*Prothemadera Novae Seelandiae*) nese na krku dvě nápadných bílých zkadeřených per, která přirovnávali k límečkům kněžského roucha duchovního evangelického a dle kterých nazývají jej též „kazatelem“. Jest ptákem oblíbeným i u Maorů novozélandských; na trzích evropských jen zřídka se objevuje.

Vedle tuie chová Austrálie ještě jiné umělce zvuku i řeči, tak ptáka flétnového, který s jinými vlastnostmi pěknými spojuje i pitvornou povahu našich kavek a strak, s nimiž též k ptákům havranovitým se řadí.

Ze slavných australských příbuzných havranů, nádherných rajek, jichž vlast jest hlavně Nová Guinea, dostane se bohužel jen výminečně některý živý zástupce do zahrad evropských. Nejznámější jest však evropským milovníkům ptactva australský pestrý, snadno se množící snovač.

Perláčkové (*Zonaeginthus castoratis*) vyvedli někdy u nás i v zimě ve volné voliére mladé. Pro snadné jich rozmnožování stali se i v malé kleci nejoblíbenějšími ptáky pro pokoj.

Jiní známí a oblíbení snovači Austrálie jsou astrildy Ceresiny a pěnkavy vousaté, astrilda kroužková a pěnkava diamantová i rákosová.

Amadiny papouškové zápolí pestroostí barev s papoušky, zvláště amadina paní Gouldové a amadina podivuhodná: ještě před desíti roky platil se párek za 60 zl., dnes však jsou již lacinější.

V jistém ohledu Asie předčí ostatní dily světa. Žaponci, mistři v chovu, odchováli dva druhy ptáků, kteří stali se skutečnými ptáky domácími, t. j. podléhají úplně plemenitbě člověka a rozlišili se dávno od původních rodičů na různá kulturní plemena. Jsou to žaponští zrna jedi a skvrnití i bílí rýžováci.

Pocházejí z malých snovačů, čínské bekyně, a jsou buď úplně bílí neb skvrnití se žlutými a tmavohnědými skvrnami. Zvláště cení se bílí žaponští rýžovníci, pocházející původně z Malakky a Sundajských ostrovů, kteří u nás v klecích hojně bývají zastoupeni.

Mezi ostatními snovači Asie vynikají bengalisti (*Pytelia Amandava*), malý ozdobný, červený, ozdobně klopenatý ptáček, pták muškátový a černohlavá bekyně. Pozoruhodný jest mimo to: byl-byl chocholatý, straka stromní a především čínský slavík (*Leiothrix luteus*). Slavík čínský, též ptákem slunečným zvaný, velikosti asi naší červenky, dá se jako tato snadno chovati a zamlouvá se nejen svým pestrým šatem, nýbrž i líbezným zpěvem.

Nad toho daleko vyniká drozd šámový, jenž jest ostatně i mnohem dražší, nežli předešlý. Tvoří pýchu milovníka ptactva, jemuž na nějaké padesátce nezáleží.

Zábavnější jest malajský loskuták — *Eulabes javanensis*, svým pitvorným chováním a zvucným hlasem, jenž má mimo to vlohy ku mluvení, jako australský tui.

Toť tedy řada cizích ptáků, jež milovník ptactva v obchodech opatříti si může. Naše domácí ptactvo předčí ovšem všechny tyto druhy i krásou zpěvu i zajímavostí počínání a konečně nezadají ani pestroostí peří (mandelík, dudek, sojka, žluva, špaček, datel, pěnkava, stehlík, hejl, křivka, rehek neb modřinka.)

Chytání ptáků v cizích zemích jest ovšem obtížnější nežli v Evropě; obtíže vzrůstají s upoutáním, ošetřováním a dopravou ptáků klecních přes moře. Ze všech druhů ptactva, žijících v krajinách vzdálených, dostane se k nám jen

skrovný počet na trh ptačí. Jen co vyskytá se ve značném množství, snadno se dá chytiti a snadno krotne, dopravuje se k nám, hlavně k obchodníkům s ptactvem, u nichž pobyt opeřenců v místnostech nevalně zdravých často bývá osudným.

Jest ovšem žádoucí, aby domácí druhy ptactva byly šetřeny zvlášť od hromadného ničení surovcí nepovolanými. Povolání ptáčníci mohou však vždy ještě přání našemu vyhověti a chov a pěstění jejich nemusí býti na závalu ptáčkům domácím.

Nejkrásnější příklad, co zmůže vytrvalé a uvědomělé pěstění ptáků v kleci, podává nejoblíbenější náš soudruh v domácnosti — kanár.

Kanárek pochází z oněch blažených ostrovů na západu Afriky, které ve starověku uzavíraly svět. Není pochybnosti, že původní kanár (*Serinus canariensis*) nynější své podoby nabyl různým křížením se stehlikem, čížkem, konopkou a j. Ano i s vrabcem, krívkou neb tropickými pěnkavami jsou známi kříženci.

Pták divoký má pestré peří hnědé, zelené i žluté. kanárek v kleci stal se úplně žlutým. R. 1525 stal se ve Španělech oblíbeným. Španělové chránili se, aby nevyváželi samičky, nýbrž prodávali vždy jen samečky. Jednou se však stalo, že bližší ostrova Elby rozkotala se loď s nákladem kanárků spářených.

Ptáčkové uletěli, zdivočili na ostrově a jich potomstvem později Evropa byla kanárky zásobena. V Německu počal chov r. 1669.

Sídlo chovu se ustálilo v tyrolském horském městečku Imstu, odkud r. 1782 vyvezeno 1600 kusů pěvců do Anglie. Odtud vyváželi se též do celého Německa, Ruska, po Dunaji až do Cařihradu.

Dnes jest nejznamenitější chov na Harcu v Andreasberku a Zellerdorfu, zvlášť nejlepších pěvců, neboť Holanďané, Belgičané a Angličané pěstují více tvary barokní, v Anglii odrůdu oranžovou a pod.

Dnes rozšířen jest kanár po celém vzdělaném světě. Dle Armanda Davida prodává se od r. 1870 i na čínském trhu a vyobrazen bývá i v žaponských knihách obrázkových.

OBSAH.

	Str.
Předmluva	I
Úvod	1
Ptáci kuroviti	4
O původu kura	5
Z dejin zdomácněných zvířat	6
Bankivské kury divoké	17
Slepice větší	63
Bojovnice	72
Kury obrovské	75
O chovu drůlců	85
Vývoj vejce a kuřat	86
Užitek slepic	97
Umístění drůbeže	103
Pokrm slepic	107
Obchod s vejci	112
Nemoci kur	116
Čeleď bažantů	122
Nemoci bažantů	133
Páv	134
Krocani	138
Perlička	148
Holubi	154
Chov a pěstění holubů	247
Ptáci vodní	263
Ptáci kachnoviti	263
Čeleď hus	288
Dodatek k dějinám husy	313
Čeleď labutí	316
Dodatky:	
1. O krocanech divokých	325
2. Pštros	327
3. Kormorán	331
4. O původu našich ptáků v klecích	332

Peníze nutno zaslati vždy předem pošt. poukázkou a připojití na frankování záskyky 5 až 10 kr. Dobřírou nezašýláme, an se tím knihy velice zdražují.

Výňatek ze seznamu knih,

jež nákladem vlastním vydalo knihkupectví Aloisa
Hynka v Praze, Celetná ul. č. 11 n.:

Album poštovních známek listovních. Sestavil Zikmund Reach.
Se 70 znaky a 870 vyobr. známek. Cena váz. zl. 4.50. Též
10 sešitů po 30 kr. — Menší vydání váz. zl. 1.20.

Bezhlavý jezdec. Román ze stepí a pustin texasských. S illu-
stracemi. 14 sešitů po 15 kr., brož. výt. 2 zl., váz. 2 zl. 80 kr.

Carův kuryr Román od Julia Verne a. S ilustracemi. 11 seš.
po 15 kr., brož. výt. zl. 1.60, váz. zl. 2.40.

Cesta kolem světa v 80 dnech. Román Napsal Jul. Verne.
S ilustracemi. 7 sešitů po 15 kr., brož. výt. 1 zl., váz. zl. 1.80.

Casanova Jakub: Memoiry. S ilustracemi. Vychází v sešitech
po 20 kr.

Děti kapitána Granta Napsal Julius Verne. Ilustroval Věnc.
Černý. 22 sešitů po 15 kr., též tři díly po 1 zl.

Dobrodružství tři Rusů a tři Angličanů v jižní Africe.
Napsal Julius Verne. S ilustracemi. Vyšlo v 9 sešitech po 15 kr.

Dvacet tisíc mil pod mořem. Roman od Julia Verne-a.
S ilustracemi V. Černého. 13 sešitů po 15 kr., brož. výt. 2 zl.,
vaz. zl. 2.80.

Kytice z básní Karla Jaromíra Erbena. Skvostně illu-
strované vydání. 12 sešitů po 20 kr., brož. výt. zl. 2.40, skv.
váz. v původních deskách zl. 4.40. — Též »Kytice« neillustro-
vané vydání brož. výt. zl. 1.20, skv. váz. zl. 2.20.

Madame Sans-Gêne. Román. Dle veselohry V. Saurdou-a a E.
Moreau-a napsal Ed. Lepelletier. S ilustracemi. 17 sešitů po
20 kr. Cena váz. zl. 4.20.

Majitel hutí. Roman. Napsal Georges Ohnet. Přeložil J. J. Be-
ncšovský-Veselý. Ilustroval E. Zillich. 14 sešitů po 15 kr., brož.
výt. 2 zl., váz. zl. 2.80.

Patnáctiletý kapitán. Poutavý román cestopisný od J. Verne-a.
Čtené ilustrace. Vychází v sešitech po 15 kr.

Pět neděl v baloně. Velkolpé líčení od J. Verne-a. Ilustroval
V. Černý. Brož. zl. 1.20, váz. zl. 2.—, též v sešitech po 15 kr.

Povídky a humoresky od J. L. Turnovského. 14 sešitů po
10 kr., též díl I. brož. 1 zl., díl II. brož. 80 kr.

Povídky historické a jiné drobné od Fr. Ad. Šuberta. 31 se-
šitů po 6 kr.

Povídky, obrázky a humoresky Dra. J. L. Hrdiny. Illu-
stroval F. J. Hetteš. 38 sešitů po 15 kr., též v dílech: I. brož.
zl. 1.80, váz. zl. 2.60, II. brož. zl. 1.80, váz. zl. 2.60, III. brož.
zl. 2.—, váz. zl. 2.80.

Vojenské humoresky, novelky a povídky od L. Archleba.
20 sešitů po 15 kr.

V zemi kožešin. Napsal Julius Verne. S ilustracemi. Vychází
v sešitech po 15 kr.

Zachráněna. Román. Napsal Miroslav B. Kuneš. 9 sešitů po
15 kr., brož. výt. zl. 1.20, váz. 2 zl.

==
Všechné zde uvedené spisy jsou též na skladě ve všech řádných knihkupectvích.
==

Sbor zůstatků
jubilejní výstavy družic v Praze 1898
přinesl
Školu
Aloisu Hynkovi
v Praze
za činnost v oboru odborné literatury
čestný diplom.
Společnost družic v ochranné platbě
v Praze, Československo.

Čestný
diplom

1898